

Ideal, selvforståelse og yrkesidentitet

En studie av egne erfaringer som
fengselsførstebetjent i spenningsfeltet
mellom hjelp og grensesetting

Olav Levin Johansen

FAKULTET FOR LÆRERUTDANNING OG KUNST- OG KULTURFAG

Ideal, selvforståelse og yrkesidentitet

En studie av egne erfaringer som fengselsførstebetjent i spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting

Olav Levin Johansen

Ph.d. i studier av profesjonspraksis
Nord universitet

Olav Levin Johansen

Ideal, selvforståelse og yrkesidentitet

En studie av egne erfaringer som fengselsførstebetjent i spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting

Ph.d. nr. 60 – 2023

© Olav Levin Johansen

ISBN: 978-82-93196-65-5

Trykk: Trykkeriet, Nord universitet

www.nord.no

Alle rettigheter forbeholdes.

Kopiering fra denne bok skal kun finne sted på institusjoner som har inngått avtale med Kopinor og kun innenfor de rammer som er oppgitt i avtalen.

Forord

Interessen for å gjennomføre høyere utdanning fikk jeg da jeg tok «Grunnkurs i pedagogikk», arrangert av Arbeidernes opplysningsforbund (AOF) på begynnelsen av 1990-tallet. Interessen førte meg videre til utdanning i sosialpedagogikk ved Den sosialpedagogiske høgskolen i Sandnes (DSH), etter at jeg hadde fått studiekompetanse. Dette førte meg igjen i 2007 til hovedfag i pedagogikk ved Universitetet i Oslo (UiO), som hadde det faglige ansvaret ved DSH.

Under gjennomføringen av kurset «Hovedoppgaveforberedende kurs» ble jeg kjent med professor Anton Hoëm, som var kursleder. Jeg bestemte meg i løpet av dette kurset for å skrive hovedfagsoppgave om «Fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet». Hoëm sa seg villig til å være veileder på hovedoppgaven, noe som førte til et nært forhold frem til han døde i 2014. Han veiledet meg inn i en vitenskapelig tenkning og forståelse som var spennende, og ikke minst ga inspirasjon til å forske videre på min yrkesrolle som fengselsførstebetjent. Derfor takk til Anton for den genuine interessen han greide å skape i meg, med motivasjon og utholdenhet til å gjennomføre en doktorgrad.

Etter flere forsøk på å gjennomføre en doktorgrad, ble jeg fortalt at det ved det daværende Universitetet i Nordland (UiN) var mulig å ta en ph.d.-doktorgrad ved å forske på mine erfaringer. Daværende professor og tidligere leder ved Senter for praktisk kunnskap, Ruth H. Olsen, rådet meg til å starte direkte på kurset i Vitenskaps-teori våren 2015. Jeg er takknemlig for at Ruth, på kort varsel, fikk meg til å søke på kurset. Jeg er også takknemlig for at hun veiledet meg under skrivingen av en søknad for opptak til ph.d.-studiet, som doktorgradsutvalget anså som så interessant at de anbefalte opptak.

Ved oppstarten på studiet ble førsteamanuensis Jan Selmer Methi oppnevnt som hovedveileder, og professor Johan Arnt Myrstad som biveileder. De har gitt meg en innføring i og forståelse av filosofi og vitenskapsteori, som grunnlag for å forske på egen erfaringsbasert yrkespraksis. Deres interesse for meg og min forskning har medført *utfordringer* i det å gå dypt nok inn i mine erfaringer. Det har gitt meg ny forståelse, ny innsikt og ny kunnskap. Derfor takk til dem begge for forsknings-samarbeid og at de har hjulpet meg til å se og forstå teori, empiri og erfaringer på stadig nye måter.

Jeg vil rette en takk til fagmiljøet ved Senter for praktisk kunnskap, som har gitt mange gode faglige innspill og mange gode uformelle samtaler. Takken gjelder spesielt det at jeg har vært velkommen til å være deltaker på masterutdanningens forelesninger. Det har vært nyttig, siden jeg har hovedfag i pedagogikk og ikke master i praktisk kunnskap, som grunnlag for ph.d.-studiet.

Takk til fengselsleder Leif Magne Viste ved Åna fengsel, som har lest og kontrollert avhandlingen, og funnet at jeg ikke har brutt taushetsplikten som fengsels-tjenestemann. En takk også til de som har bidratt med de anonymiserte fortellingene.

Takk til Inger Cecilie Rise og Gunn Brigitte Danielsen ved Universitetet i Stavanger (UiS), som utfordret meg til å være med i podkasten med tittelen «Du og jeg og vi to». I episode 13 fikk jeg muligheten til å formidle min forskning gjennom tittelen «Fra praksis til teori», hvor vi diskuterte praksisens betydning for teori og teoriens betydning for praksis.

Ikke minst fortjener mine to voksne barn, Kine og Stian, og min kone Anita takk for deres bidrag og tålmodighet, helt siden jeg begynte å studere. Da jeg var fersk skribent og arbeidet med hovedfagsoppgaven, leste Anita korrektur og kom med gode faglige innspill. Det samme har hun gjort i denne ph.d.- avhandlingen. Alle tre har høyere utdanning innen menneskerelaterte fag. Det har ført til mange *betydningsfulle* faglige samtaler. Videre vil jeg takke min svoger Gaute Lende for gode bidrag som korrekturleser av denne avhandlingen. Jeg vil takke øvrig familie og venner for støtten jeg har fått, og at de gjennom sine spørsmålsstillinger og kommentarer har vist interesse for forskningen jeg har gjennomført.

Sammendrag

Avhandlingen med tittelen «Ideal, selvforståelse og yrkesidentitet. En studie av egne erfaringer som fengselsførstebetjent i spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting» handler om mine erfaringer som fengselsbetjent og mellomleder i kriminalomsorgen i Norge. Datagrunnlaget er i hovedsak to hendelser. I den ene hendelsen utagerte en innsatt inne på etasjelederkontoret ved Åna fengsel, slik at vi måtte bruke fysisk makt. Den andre hendelsen gjaldt en innsatt som etter eget ønske hadde isolert seg fra fellesskap med andre innsatte i en åpen avdeling ved Åna fengsel. Begrunnelsen var frykt for hva som ventet han når han om kort tid skulle løslates. Gjennom de inngående refleksjonene over og drøftelsene av disse hendelsene har jeg funnet at fengselsbetjenter i direktekontakt med de innsatte er de potensielt nærmeste til å bidra på avgjørende måter til rehabiliteringsarbeidet. Dette både på grunn av sin posisjon, sitt ansvar og ikke minst dersom de kan bygge sin virksomhet på innsikter i mulighetene som gis gjennom et frigjørende perspektiv.

Innledningsvis viser jeg til min bakgrunn og inntreden i kriminalomsorgen, fordi det har betydning for min selvforståelse og yrkesidentitet som grunnlag for min yrkesutøvelse. Her synliggjøres mitt ideal om å jobbe som hjelper og grensesetter overfor de innsatte. Gjennom avhandlingen blir min «tålegrense» og «sårbarhet» utfordret gjennom kritiske refleksjoner, for på denne måten å gi meg en så *dyptgripende forståelse* av min yrkesutøvelse som mulig.

I det jeg vil kalle en «total yrkesforståelse», ser jeg det som like viktig å gå i dybden på meg selv, som det er å gå i dybden på andre aspekter ved kriminalomsorgen. Min «rett» som forsker til å gjennomføre kritiske refleksjoner overfor den faglige og politiske ledelse, fengselsbetjentutdanning og fengselsbetjentkompetanse og annen forskning, blir mer *troverdigg* ved dette enn om jeg stiller meg selv på sidelinjen.

Jeg argumenterer for at det mest verdifulle for kriminalomsorgen er at en tjenestemanns erfaringer blir gjenstand for forskning (også) ut fra et innenfra-perspektiv, som igjen gir en innenfra-forståelse som forskningsgrunnlag. Jeg frembringer på denne måten innsikt og kunnskap om relasjonene mellom oss som er «dømt» til å være sammen i det indre liv på «gulvplanet» i et fengsel. Det er denne forståelsen, innsikten og kunnskapen som danner grunnlaget for analysene og syntesene når jeg går i *dybden på mine erfaringer* gjennom de to fortellingene, og relasjonene mellom innsatte og betjenter. Målet med forskningen er bl.a. å skaffe meg en forskningsbasert plattform for å kunne påvirke kriminalomsorgsutviklingen, ved å bidra med mine erfaringer og fortellinger, utsatt for kritisk reflekterende granskning. Her introduseres og videre-utvikles begrepene indre ontologi, indre epistemologi i relasjon til ideal og straffe-gjennomføring. Teori og metode-drøftingene har ført til utvikling av noen nye begreper og til at noen etablerte begreper er satt inn i nye kontekster, og de er deretter brukt som analyseverktøy gjennom avhandlingen.

Abstract

This dissertation, with the title “Ideals, self-awareness and professional identity. A first person study of experiences as a middle manager at the Correctional Services of Norway in the field of tension between help and correction”, explores my experiences as a prison correctional officer and middle manager, working within Norway’s correctional services. The source data includes the descriptions or stories about two incidences; one in which an inmate got aggravated inside the floor manager’s office at Åna correctional facilities, to the extent that we had to resort to violence to control him. The other incident concerned an inmate that, on his own initiative, isolated himself from the rest of the inmates in an open atonement, at Åna Correctional Facilities. His stated reason was fear of what might face him upon his release into civil society. Through profound reflections and discussions of these incidents, I have found that the correctional officers in direct daily interaction with the inmates have a huge potential for contributing significantly to the inmates’ rehabilitation. This potential is grounded in the officers’ responsibility and position, and may be realized if they are able to understand the possibilities given with a liberating perspective.

I begin by portraying my background and entry into the Correctional Services, because it has significance for my self-awareness and professional identity, which forms the basis for my professional practice. In so doing I highlight the idealism of my desire to be a helper and instructor of the prison inmates. Throughout this dissertation it is, in particular, my own «limitations» that will be put to the test through critical reflection, in order to achieve as much of a *comprehensive understanding* of my professional practice as possible.

In what I call a «comprehensive understanding of professional practice», it is just as important to explore my own role as the external aspects of the Correctional Services. My «entitlement» as a researcher in implementing critical reflections directed at the professional and political management, the correctional facility officer education, the correctional facility officers’ competence, as well as the traditional research of the Correctional Services, thus becomes more credible, than if I put myself on the sideline.

The major contribution of the dissertation lies in its opening of new research avenues into correctional practice, by making the experience of the researcher, who is also a correctional practitioner, central. I bring forth understanding, insight and knowledge about relations between those of us that are «doomed» to live together in the internal life on the «floor» of a prison. It is this understanding, insight and knowledge that form the basis for the processes of analysis and synthesis exploring the depths of my experience described and revealed in the two stories. One central goal of the research is to establish a platform of scientifically validated knowledge, enabling me and others to influence the development of the Correctional Services. Hence the contribution of my experiences and stories, when subjected to critically reflective scrutiny, is first and foremost to open up lines of debate. To this effect, I have introduced and developed the concepts of internal ontology and epistemology by relating

them to the concepts of ideal and responsibility, as central to my own self-identity as a correctional officer, and to the understanding of the processes of correction managed by the Correctional Services.

Innholdsfortegnelse

Forord	III
Sammendrag	V
Abstract	VII
Innholdsfortegnelse	IX
1 Mine første erfaringer som fengselsbetjent	1
1.1 Min inntreden i fengselsvesenet	1
1.2 Avstand mellom liv og lære	3
1.3 Fra vokter til hjelper	4
1.4 Erfaringer fra å være i grenseland for min yrkesutøvelse	7
1.5 Aktiviteter og relasjoner	9
1.6 Begrunnelse for dette innlednings-kapitlet.....	12
1.7 Kort oversikt over avhandlingens innhold.....	13
2 Avhandlingens grunnlag, problemstilling og empiri	17
2.1 Grunnlaget for og problemstillingen i min forskning	17
2.2 To fortellinger som hoved empiri	20
2.3 Innledning til fortellingen om Petter	31
2.4 Fortellingen om Petter	32
2.5 Innledning til fortellingen om Jørgen	36
2.6 Fortellingen om Jørgen.....	37
3 Teori og metode	41
3.1 Etisk overveielse	43
3.2 Kant sin definering av et ideal	45
3.2.1 Dannelsen av et ideal	48
3.3 Fri og nødvendig virksomhet	49
3.4 Likeverd	53
3.4.1 Tilstedeværende likeverd.....	57
3.4.2 Situasjonsbetinget- og institusjonsbetinget likeverd	61
3.4.3 Holdning og handling i en likeverdstenkning.....	66
3.5 Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap	70
3.6 Metodisk tilnærming i praktisk kunnskap	79
3.6.1 Utvikling av metodisk fagterminologi i kriminalomsorgen	85
3.6.2 En vei å følge	87
3.6.3 Fortellingen som kilde til ny kunnskap.....	92
3.6.4 Utvikling av nye begreper og ny anvendelse av etablerte begreper	95
3.7 Fortellingens relevans som kilde til ny kunnskap sett i et forskningsperspektiv	97
3.7.1 Fordypning i Russell Hansons observasjonsteori	98
3.7.2 Betydningen av kunnskap og erfaring.....	104
3.7.2.1 Hvorfor ser og forstår vi ulikt?	110
3.7.3 Straffens formål og rehabilitering	115

3.7.4	Taus kunnskap, internalisering og eksternalisering	119
3.7.5	Abduksjon og forståelse som metode	123
3.7.5.1	Abduksjon og læring.....	127
3.8	Essay som kritisk utprøvende metode sett i en vitenskapsteoretisk sammenheng	129
3.8.1	Ontologisk nivå.....	129
3.8.2	Epistemologisk nivå.....	130
3.8.3	Metodologisk nivå.....	132
3.8.4	Kritisk nivå	135
3.9	Avhandlingens teori og metode og dens betydning for kriminalomsorgs- utviklingen	136
3.9.1	Akademisering i kriminalomsorgen.....	136
3.9.2	Mitt forskningsmessige ståsted	141
4	Analyse av to fortellinger	145
1.1	Analysen av fortellingen om Petter – del 1	145
1.1.1	Opptakten.....	145
4.1.1	Hendelsen inne på etasjelederkontoret	152
4.1.2	Resultatet av hendelsen på etasjelederkontoret.....	156
4.2	Analyse av fortellingen om Petter – del 2	157
4.2.1	Betydningen av forståelse, innsikt og kunnskap.....	158
4.2.2	Behovet for en læringsarena som kan gi økt dømmekraft.....	164
4.2.2.1	Selvforståelse og yrkesidentitet	172
4.2.3	Urettferdighet og ulike forståelser	175
4.2.4	Alternativ håndtering av hendelsen med Petter	178
4.2.4.1	Nye oppdagelser som gir nye muligheter	182
4.2.4.2	Vurdering av ulike tiltak	184
4.2.5	Petters kamp for sin verdighet.....	192
4.2.6	Avsluttende refleksjon over hendelsesforløpet i Petters møte med fengselet.....	195
4.3	Analyse av fortellingen om Jørgen – del 1.....	198
4.3.1	Opptakten, min mentale forberedelse	199
4.3.2	Møtet med Jørgen på cella.....	203
4.3.3	Resultatet av møtet med Jørgen.....	205
4.4	Analyse av fortellingen om Jørgen – del 2.....	207
4.4.1	Hvordan håndtere muligheter og tilfeldigheter?.....	209
4.4.2	Balansen mellom hjelp og grensesetting	215
4.4.3	Danning av relasjoner gjennom gode innstillinger og handlinger	225
4.4.4	Miljøarbeid i fengsel som omsorg.....	230
4.4.4.1	Fra ideal til dømmekraft til handling.....	235
4.4.5	Utfordringene ved å bli løslatt	239
4.4.5.1	Fengselsbetjenter som lyttere, fixere og signifikante.....	243

4.4.6	Samtalens ulike nivåer	248
4.4.6.1	Premissene for den gode samtalen.....	253
4.4.7	Sosial trening som måloppnåelse frem mot løslatelse	260
4.4.8	Betydningen av anerkjennende signaler i yrkesutøvelsen	263
4.4.9	Avslutning på fortellingen om Jørgen	265
4.5	Oppsummering av analysen av to fortellinger	268
4.5.1	Lærende organisasjon	269
4.5.2	Yrkeskultur og lojalitet	269
4.5.3	Ideal, forståelse og selvforandring.....	269
5	Analyse av relasjonene mellom ulike aktører i kriminalomsorgen	271
5.1	Betydningen av fri, nødvendig og tvungen virksomhet i kriminalomsorgen	272
5.1.1	Stortingsmelding nr. 104.....	274
5.1.2	Stortingsmelding nr. 27.....	275
5.1.3	Stortingsmelding nr. 37.....	277
5.2	Forholdet mellom de ansatte	280
5.2.1	En uvanlig lederstil eller ikke?.....	281
5.2.2	Ledelsesstruktur i forholdet mellom oss ansatte.....	282
5.2.3	Tillitskrise mellom ledelse og ansatte	286
5.3	Forholdet mellom innsatte og ansatte.....	290
5.3.1	Ambivalensens betydning	295
5.3.2	Anerkjennelsens betydning.....	297
5.3.3	Den høyeste form for selvrespekt og selververd	304
5.3.4	Hierarki og utstøting.....	305
5.3.5	Livsendring i fengsel	307
5.4	Fordypning i forholdet mellom innsatte og ansatte	309
5.4.1	Innsattes selvforståelse og identitet i et likeverds-perspektiv	314
5.4.2	Går det an å snakke om ideelle forhold mellom innsatte og ansatte?.....	317
5.4.2.1	Likeverd mellom innsatte og ansatte?.....	318
5.4.3	Innsatte og ansatte på samme fengselsarena	323
5.4.4	Erfaring og teoretisk kunnskap i rehabiliteringsarbeidet	326
5.4.5	Sikkerhet, sosialpedagogikk og aktivitetspedagogikk	333
5.4.6	Betydningen av kutt i tilbud til innsatte.....	340
5.5	Oppsummering.....	344
5.5.1	Lojalitet.....	344
5.5.2	Kompetanseoverføring.....	345
5.5.3	Mulighetsrommet	346
6	Spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting i perspektiv av frigjørende rehabiliteringsvirksomhet.....	347
6.1	Indre frihet vs. ytre ufrihet i kampen for livsendring	349
6.1.1	Ribe-Nyhus sitt syn på indre frihet versus ytre ufrihet.....	356
6.2	Opplæring for fengselsbetjenter – en ansats til forbedring.....	362

6.2.1	Læring av ulike erfaringer	368
6.3	Kan denne forskningen danne et nytt paradigme innen kriminalomsorgsforskning?	371
6.3.1	Avhandlingens teori-tilfang som et nytt paradigme i kriminalomsorgsforskningen, eller ikke?	373
6.3.2	Anomali når et nytt paradigme trer frem	380
6.3.3	Det nye paradigmets forsknings- og samfunnsmessige nytte	381
6.3.4	Paradigme som fengselsførstebetjent og forsker	383
6.4	Nytt frigjørende perspektiv i kriminalomsorgen	387
6.5	Oppsummering	395
7	Avsluttende diskusjon	397
	Litteratur	405
	Vedlegg	415

1 Mine første erfaringer som fengselsbetjent

For å gi en inngang til hvordan jeg tenker om forskning på egne erfaringer introduserer jeg med å fortelle noe om hvem jeg er og min inntreden i fengselsvesenet på begynnelsen av 1970-tallet. Avhandlingen tar utgangspunkt i (noen av) de avgjørelsene jeg har tatt under min yrkesutøvelse, der noen har vært dårlige og noen har vært gode, og noen midt imellom. Det kan ikke være tvil om at yrkes-avgjørelser som blir tatt, også preges av den personen som tar avgjørelsene, i tillegg til trekk ved den organisasjonen avgjørelsene blir tatt innenfor. Det medfører at godt kjennskap til personen som tar avgjørelsene, og i denne avhandlingen altså til meg, vil være nyttig for å kunne se, forstå og tolke de avgjørelser som har blitt tatt i relasjon til yrket, i dette tilfellet altså til yrket som fengselsbetjent og fengselsførstebetjent.

1.1 Min inntreden i fengselsvesenet

Det var en ren tilfeldighet, på lik linje med mange andre tilfeldigheter, som likevel bestemte livsbanen, at jeg valgte å starte min yrkeskarriere innenfor kriminal-omsorgen. Spørsmålet som ligger skjult i dette utsagnet kan gjøres eksplisitt ved å si: Var det virkelig tilfeldig? Det jeg i alle fall kan si, er at da muligheten oppstod, gjorde jeg den til virkelighet. «[f]orholdet mellom mulighet og virkelighet, tilfeldighet og nødvendighet, blir gjort til gjenstand for en *filosofisk diskusjon* gjennom store deler av avhandlingen». I denne delen tar jeg opp noen forhold som jeg husker, og som mer eller mindre tilfeldig eller nødvendig oppstod som mulighet. Disse mulighetene ble virkeliggjort, og bidro til å prege meg og mitt liv i den yrkeskarrieren jeg har bak meg som fengselsbetjent og fengselsførstebetjent gjennom 38 år.

Noen hendelser i livet er svært viktige og huskes godt. I 1973 jobbet jeg som sjåfør ved en butikkjede i Bodø, og var etter hvert blitt ganske lei denne jobben. Min far hadde kanskje sett at jeg ikke trivdes så godt i sjåførjobben og sa ved en anledning: «Fengselsvesenet søker etter vikar i Bodø kretsfengsel, og fengselskolen søker etter fengselsaspiranter til fengselskolen». Han sa videre at «du er jo stor og sterk og ikke skvetten av deg, så dette må være noe for deg!». Dette førte til at jeg søkte på begge utlysningene, og kom inn på fengselskolen etter å ha møtt i aspirantnemnda. Vikarjobben i Bodø kretsfengsel fikk jeg ikke. På dette tidspunktet visste jeg ikke hva det ville si å jobbe i et fengsel, eller hvordan min karriere ville bli.

Når jeg tenker tilbake på denne hendelsen, mener jeg at det var en dristig avgjørelse å takke ja til å gjennomføre fengselsbetjentutdanning i Oslo, selv om jeg hadde vært i militærtjeneste i Kongens garde og kjente Oslo som by. I 1973 ble vi innkvartert i noen brakker inne på fengselsområdet i Oslo kretsfengsel. Vi gikk på fengselskolen i noen gamle lokaler på Botsfengselet. Jeg vet den dag i dag ikke hva det var som gjorde at jeg kom inn på fengselskolen, siden jeg nok ikke kunne svare godt på hvordan jeg ville gjennomføre jobben. Lederen i aspirantnemnda var spesielt interessert i at jeg hadde vært i Kongens garde. Under intervjuet spurte han meg ut om jeg visste hvor Ila landsfengsel og sikringsanstalt var. Jeg svarte som sant var, at det visste jeg ikke. Da sier han: «Du ser Ila når du kjører til Hovseter

skytebane, du har vel vært der?» Jeg bekreftet at jeg hadde vært på skytebanen, men holdt fast på at jeg ikke hadde sett Ila.

Jeg husker ikke om det på noen årstid var mulig å se Ila fra veien opp til Hovseter skytebane. I aspiranttiden gjennomførte jeg tjeneste ved Ila i tre måneder. Påstanden, og den litt ubehagelige følelsen av at jeg kunne ha tatt feil, festet seg så godt at jeg en dag bestemte meg for å sjekke om det var mulig å se Ila fra veien til skytebanen. Jeg kjørte flere ganger sakte opp til skytebanen og så nøye etter, men jeg fikk aldri øye på Ila. Det var kun store trær å se.

I ettertid har jeg mange ganger tenkt på om det var en test på min ærlighet, og om jeg lot meg avlede av andres meninger bare for å tekkes andre. I dette tilfellet var det en autoritet som påsto noe som godt kunne ha ført til litt usikkerhet, som igjen kunne ha ført til at jeg hadde kommet med ei hvit løgn, for ikke å dumme meg ut. Når det var slik at det ikke var mulig å se Ila fra veien opp til skytebanen, ville det ha vært pinlig om jeg hadde gått med på dette overfor lederen av aspirantnemnda.

Hvis jeg skulle spekulere i grunnene til at jeg ikke ga etter, kan det være at hele min oppvekst har vært preget av en oppdragelse hvor det var viktig å være ærlig og rettskaffen. Kanskje denne delen kommer fra min mor. Hun var gjennom alle sine dager en rettskaffen dame som forfektet moralske holdninger som ærlighet og det å være god mot andre mennesker. Gjennom min oppvekst har hun framstått, og fremsto, frem til hennes død som 93-åring, som rettskaffen og uredd med å fremme moralske og etiske holdninger. Senest sommeren 2016 like før hennes 87 års dag fikk jeg, som hennes sønn på 65 år, en moralsk og etisk leksjon i hvordan god kommunikasjon skal være. Denne leksjonen var så presis, og ikke til å misforstå, at jeg nok aldri kommer til å glemme den.

Hvis jeg også går nærmere inn på å tolke min fars bilde av meg som stor og sterk og ikke skvetten, kan det være flere grunner til at jeg sto på mitt overfor lederen i aspirantnemnda. Slik jeg ser det i dag kan uttrykket min far brukte ses på som en beskrivelse både av mental og av fysisk styrke. Jeg er oppvokst med en far som fikk polio og ble sittende i rullestol, da jeg var to år. Det betyr at han ikke var stor og sterk fysisk, men han var stor, sterk og ikke skvetten av seg psykisk. Jeg var ofte til stede når min far hadde besøk av både leg og lærd. Jeg opplevde han som både stor, sterk og ikke skvetten når det gjaldt å fronte sine meninger, og å stå på dem inntil han var overbevist om at den andres argumenter var mer rett enn hans egne. Han var også stor, sterk og ikke skvetten når det gjaldt å leve et verdig liv med sitt handicap. Han jobbet fra morgen til kveld med å bygge ulike hjelpemidler for å gjøre hverdagen lettere for både seg selv og min mor.

Når jeg trekker fram disse egenskapene, som jeg mener har preget mitt liv i betydelig grad, er de også uttrykk for min forståelse av meg selv. Det er min selvidentitet som bakgrunn for min yrkesidentitet og yrkesmessige selvforståelse, som trer frem. De nevnte livsprosessene har satt grunnleggende spor etter seg og bidratt, sammen med andre forhold som avhandlingen vil løfte fram, til å forme den jeg er både yrkesmessig og privat.

Videre vil jeg innledningsvis trekke fram noen erfaringer fra min første tid som fengselsbetjent, som har bidratt til å forme min forståelse av hva en god utøvelse av kriminalomsorgsvirksomhet skulle være. Altså mitt ideal for rollen som fengselsbetjent.

1.2 Avstand mellom liv og lære

Etter noen år som fengselsbetjent i det store Oslo kretsfengsel, fikk jeg fengselsbetjentstilling i det lille Ålesund kretsfengsel i 1977. Det var plass til 16 mannlige innsatte, og etter en stund ble leiligheten til den pensjonerte inspektøren ombygd til kvinneavdeling med plass til tre kvinnelige innsatte. Bemanningmessig var det stor forskjell på Oslo og Ålesund kretsfengsel. Ved større utageringer i Ålesund kretsfengsel måtte vi tilkalle politiet, mens i Oslo kretsfengsel var vi selvhjulpne, hvis det da ikke dreide seg om ekstraordinært store og omfattende negative hendelser.

En erfaring jeg gjorde i Ålesund kretsfengsel, og som jeg i ettertid anser som viktig, er betydningen av det tette miljøet og de gode relasjonene mellom innsatte og ansatte. Vi var i fellesskapet sammen med innsatte i samtaler, kortspill og bordtennis. Samtidig gjennomførte vi kontroller som cellesjekk, kroppsvisitasjoner og urinprøver for å kunne avdekke om det foregikk noe ureglementert.

Det som kanskje forundret meg mest i begynnelsen, var at de fleste erfarne fengselsbetjentene sa at jeg ikke måtte komme for tett på de innsatte. Det var lurt å holde en viss avstand og ikke bli likt av de innsatte. Ble du likt, var du en dårlig fengselsbetjent. Jeg burde være streng, og holde meg strengt til reglementet. Samtidig oppdaget jeg at de samme fengselsbetjentene satte seg i fellesskapet med innsatte og pratet fortrolig. De gikk også inn på cella sammen med den innsatte, og lukket døra for å gjennomføre en-til-en samtaler.

I tillegg oppdaget jeg at ingen av fengselsbetjentene holdt seg strengt til reglementet. De tok individuelle avgjørelser, slik at de opptrådte ulikt overfor de innsatte, ut fra det situasjonen krevde der og da. Dette førte til at vi på personalmøtene stadig vekket diskuterte det som et problem, at ikke alle gjennomførte tjenesten på samme måte. Vi ble alltid enige om at vi måtte gjøre tjenesten likt overfor alle innsatte, slik at det ikke ble noen «snille» og noen «slemme» fengselsbetjenter. Heldigvis oppdaget jeg i tide denne diskrepansen mellom hva som ble sagt og hva som ble gjort, slik at jeg også kunne komme tett på de innsatte, selv om jeg nok forsøkte å holde meg godt innenfor reglementet.

Slik jeg husker fengselsbetjentutdanningen, hadde den fokus på hvordan vi skulle kommunisere og samhandle med innsatte. Det gjorde at jeg fikk en teoretisk ballast som jeg kunne prøve ut i ulike situasjoner, både i fellesskap med flere innsatte og i en-til-en samtaler. Selv på natten var det innsatte som hadde behov for samtaler, når ensomheten og tankekjøret kom tett på dem. På grunn av bemanningen og reglementsbestemmelser, var den eneste muligheten å gjennomføre samtaler gjennom luken i døra. Selv om jeg ser at dette kan ha

vært en uverdlig måte å kommunisere på, erfarte jeg at disse samtalen gjorde at jeg kom tett på den enkelte, som kjempet med sine problemer.

Det er på mange måter utrolig hvor sterkt et etablert yrkesmiljø kan være i det å sette grenser, ut fra det som har vært akseptert praksis i mange år. I dag tenker jeg at uttalelsen fra mine kolleger, om at det å bli likt av de innsatte ville bidra til at jeg ble en dårlig fengselsbetjent, var en del av yrkesmiljøets grensesetting, eller oppdragelse av noviser, slik at fengselsbetjentene skal kunne oppfattes som sterke i stedet for svake. Denne måten å sette grenser for nye fengselsbetjenter på, kan tolkes på minst to forskjellige måter.

Ifølge den ene tolkningsmåten stoler ikke de erfarne fengselsbetjentene på de nyutdannede, og er redde for at de skal gjøre feil. I dette ligger det en omsorgs-dimensjon, samtidig som det gir uttrykk for en oppfatning om at de nyansatte ikke er helt til å stole på. Den andre måten å tolke utsagnene på, innebærer at de erfarne fengselsbetjentene ser en mulig oppmykning av forholdet mellom betjenter og innsatte, som en dreining bort fra det som hadde vært gjort i alle år. Dette ville føre til at de «gamle» erfarne fengselsbetjentene måtte begynne å gjøre tjenesten på en annen måte.

I diskusjoner med kolleger har jeg fått servert argumenter for at det ikke er nødvendig med høyere profesjonsutdanning for å gjøre jobben som fengselsbetjent. Jeg opplever at det i disse påstandene ligger et forsvar for den tilvante måten å gjøre tjenesten på. Min tolkning er at en erkjennelse av ikke å ha høyere utdanning på lik linje med sammenlignbare yrker, påvirker yrkesidentiteten og selvforståelsen negativt. I stedet for å ivre for at fengselsbetjentene skal kunne jobbe profesjonelt, som egen profesjon basert på egen profesjonsutdanning, går disse fengselsbetjentene i forsvar for sin egen yrkesidentitet og selvforståelse, noe som i hovedsak vil være en yrkesidentitet som fangevoktere.

1.3 Fra vokter til hjelper

Jeg oppdaget at mitt menneskesyn forandret seg gradvis etter hvert som jeg fikk et økende behov for å være en hjelper og støttespiller overfor innsatte. Når jeg tenker tilbake, er det forunderlig hvordan vi kunne samhandle positivt med innsatte, når vi i det ene øyeblikket hadde fortrolige samtaler, og i det neste øyeblikk gjennomførte kroppsvisitasjoner, cellesjekk og urinprøver. I ytterste konsekvens måtte vi bruke fysisk makt for å roe ned situasjoner som oppsto.

Jeg fikk en viktig positiv læringsutvikling, spesielt på rolige nattevakter, når jeg hadde mange diskusjoner med min makker om fangebehandling og hvordan vi på best mulig måte kunne hjelpe innsatte. Slik jeg husker samtalen, var vi gode til å artikulere og reflektere over hva god fangebehandling burde være. Diskusjonene handlet også om problematikken knyttet til at vi måtte være grensesettere, og ut fra fengselsreglement og lovverk måtte gjennomføre restriktive tiltak som visitasjoner, og, i den ytterste konsekvens, utøve fysisk makt. Det følte godt å ha denne arenaen sammen med gode kolleger, med tanke på å være i en

erfaringsbasert utviklingsprosess, slik at vi ikke stagnerte i forhold til menneskesyn og fangebehandling og dermed kun ble voktere i stedet for hjelpere.

Selv om et av mine høyeste ønsker var at tjenesten skulle foregå rolig, slik at jeg kunne slå av en vennlig prat med innsatte, går det ikke an å stikke under en stol at fengsels-tjenesten også inneholdt konflikter, og noen ganger utageringer. En av mange positive sider ved å komme til det lille fengselet i Ålesund, var måten jeg ble tvunget til å jobbe på. Jeg hadde en klar formening og et *ideal* om at min opptreden overfor innsatte måtte være slik at jeg ikke utløste konflikter.¹

Som person er jeg utadvendt og har godt humør. Jeg er heller ikke «skåret for tungebandet», slik at jeg gir raske kommentarer, på godt og vondt. Det gode knyttet til dette personlighetstrekket, er at jeg ofte skaper en lett og ledig stemning sammen med innsatte og kolleger. Det negative er at jeg noen ganger sier noe uten å tenke igjennom konsekvensene, slik at noen blir såret eller sinte. Dette personlighetstrekket gjør nok at noen aksepterer og liker meg, mens andre har vanskelig for å akseptere meg, og derfor misliker meg.

Hvis jeg tenker på hvilken rolle personlige egenskaper spiller for det å kunne bidra til positive endringer i fengselshverdagen og effektive rehabiliterende tiltak, er det å ikke bli akseptert og likt av innsatte, et dårlig utgangspunkt. Det alternativet som gjenstår, vil da være å opptre som vokter. Hvis jeg ikke bryr meg om de innsattes ønsker og om deres utfordringer når det gjelder å leve et annet liv enn det de gjør, har det ikke stor betydning om de aksepterer eller ikke aksepterer meg, om de liker eller ikke liker meg. Det vil sannsynligvis føre til at jeg kan ha rolige dager på jobb, ettersom innsatte ikke bryr seg med å ta kontakt med meg. Det kan også bety at jeg får negative, urolige og bråkete arbeidsdager, fordi de innsatte ikke får dekket sine behov for hjelp og støtte av meg.

Jeg har selvfølgelig opplevd at enkelte innsatte ikke likte meg, noe som gjorde det tungt å gå på jobb. Dette handler om etikk og menneskesyn. Det handler også om mine bakenforliggende motiver for den jobben jeg har gjort, og hvilke holdninger jeg har inntatt overfor innsatte. Jeg antar at ethvert menneske ønsker å ha gode arbeidsdager, uten for mange og harde konflikter. Det gjelder å ha arbeidsdager fylt med verdifulle arbeidsoppgaver. Nå tenker jeg at disse oppdagelsene tidlig i min yrkeskarriere, har gitt meg mange muligheter for ny læring og utvikling av mine personlige ferdigheter i møte med innsatte og ansatte. Den første fasen vil være å ta innover seg tilbakemeldinger, som ofte oppdages som tilfeldige i den forstand at de kan komme fra personer og situasjoner som overrasker. I den neste fasen blir det nødvendig

¹ Smith og Ulvund (1996, s. 169) skriver i boken *Spedbarnsalderen* om at barn som er definert som «vanskelige barn» kontra «lette barn» har større behov for omsorgsgivere som «tilpasser sin atferd slik at antallet situasjoner som utløser irritasjon, blir redusert. Dette vil sannsynligvis føre til at barnet viser mindre irritasjon på et senere alderstrinn». Selv om dette ikke gjelder barn, viser Hoëm (1978, s. 169) i boken *Sosialisering, En teoretisk og empirisk modellutvikling* til at en «tre-, trede- og sekstiåring normalt sett, ville møte de samme fenomen med stort sett den samme psykiske struktur og de samme psykiske prosesser men med ulike identiteter».

å jobbe aktivt med å forstå egen personlighet og atferd, for ikke å gå i de samme fellene gang på gang.

Hvis min hensikt med å ha et godt forhold til innsatte var å ha «gode» arbeidsdager, uten verdifulle arbeidsoppgaver, og hvor jeg kun ventet på at vekten skulle ta slutt, ville jeg ha betraktet det både som tjenesteunnløst og uttrykk for et dårlig og negativt menneskesyn. Hvis derimot min hensikt med å bli akseptert og likt av de innsatte, hadde sin rot i at jeg hadde et genuint ønske om å involvere meg og hjelpe dem med sine utfordringer og problemer, ville jeg ha forstått det som uttrykk for et positivt menneskesyn. Det ville være i tråd med intensjonene i en humanistisk kriminal-omsorg. Samtidig må jeg ikke opptre som en svak fengselsbetjent, slik at de innsatte opplever at de kan gjøre hva de vil med meg.

Tilsvarende vurderinger gjelder også mitt forhold til mine kolleger og fengselsledelsen. En av mine ledere i Ålesund kretsfengsel sa at «du kan si hva du vil om Olav, men du vet i alle fall hvor du har ham. Han går ikke bak ryggen din. Han sier rett ut det han mener til hvem det måtte være». Dette oppfatter jeg på en måte som en anerkjennelse av at jeg har styrke til selvstendig å stå for noe. Det gjelder både overfor innsatte, kolleger og ledelse. Som vist gjennom avhandlingen er dette grunnet i et behov for å realisere og forsvare mitt ideal, min selvforståelse og min yrkesidentitet.

Vervet som tillitsvalgt, og den opplæringen jeg fikk i den forbindelse, bidro til etableringen av en form for ureddhet, som ga både gjennomslag og noen ganger var opphav til konflikter. Argumentet mine kolleger ga for å velge meg som fagforeningsleder i begynnelsen på 1980-tallet, var at jeg ikke er redd for å si min mening. I en refleksjon over egen selvforståelse ser jeg det som viktig å være så objektiv som mulig, selv om det er vanskelig. I dette ligger det at jeg i dag ser at jeg på mange måter var for firkantet, og hevdet min rett på en måte som i mange sammenhenger skapte uro og konflikter.

Jeg husker at en av mine ledere irriterte seg over at jeg reiste på fagforeningskurs, og kom tilbake med fin stresskoffert og fortalte ledelsen hva som er god ledelse. Vedkommende sa til meg at «du får sette fra deg stresskofferten og begynne å gjøre fengselstjenesten slik dine kollegaer gjør den». I tillegg eksploderte en kvinnelig kollega og sa at «du Olav reiser på kurs etter kurs og kommer tilbake og forteller oss hvordan vi skal gjøre jobben, mens vi sliter og jobber her, og du bare reiser på kurs og koser deg». Dette må kunne betraktes som den harde virkelighet som uvilkårlig har satt, det jeg vil kalle, nødvendige spor i meg og gitt meg muligheter for å jobbe bedre med egne forandringer.

I dag har jeg forståelse for disse uttalelsene og erkjenner at det var mye sant i dem. Det var nok mine iboende problemer med å underkaste meg autoritær ledelse, som slo inn når jeg kom i konflikt. I tillegg kan jeg nok ha blitt opplevd som belærende av mine kolleger. Det gjelder både meg som person og at jeg ikke hadde en posisjon som tilsa at jeg ble sett som en autoritet til å fortelle både ledelsen og mine kolleger hvordan de skulle utføre sine respektive tjenesteoppgaver.

1.4 Erfaringer fra å være i grenseland for min yrkesutøvelse

Privat er jeg opptatt av båt og fiske. Jeg fikk i sin tid noen gamle fiskegarn av en fisker. Disse garnene var ganske ødelagte. Derfor spente jeg opp garnene i taket i fengsels-gangen på nattevakten og reparerte dem. Jeg laget meg også en ny bensintank i kobber på nattevakten. Jeg forsøkte å være stille, og regnet med at de innsatte ikke hørte det jeg holdt på med. En dag jeg satt i fellesskapet og pratet med de innsatte, spurte jeg om de hadde hørt noe når jeg var på nattevakt. Det viste seg at alle hadde hørt meg, og noen hadde til og med blitt holdt våkne. Det gjaldt både de lette, og de mest vanskelige innsatte. Jeg sa at de måtte si fra hvis de ikke fikk sove. De lo litt og sa at de undret seg på hva jeg holdt på med, men at de ikke ville si fra. De tenkte at det var noe jeg hadde behov for å gjøre. Det var god stemning da jeg fortalte hva jeg hadde holdt på med. I dag tenker jeg at de innsatte vil ha sagt klart fra hvis de ikke opplevde at jeg brydde meg om dem i min daglige tjeneste, selv om jeg var en grensesetter, og også kontrollerte dem gjennom visitasjoner og i enkelte tilfeller måtte bruke fysisk makt.

Det er åpenbart at jeg befant meg i et grenseland og kunne, dersom omstendighetene (virkeligheten) hadde vært annerledes, fått en korreks av en overordnet, eller de innsatte kunne ha forsøkt å utnytte situasjonen til sin fordel ved å melde dette til fengselsledelsen. Ingen av delene skjedde. Det kan ikke være tvil om at det skal være stille i fengselskorridoren (nødvendighet), når de innsatte skal sove og være uthvilt til neste dag. Når ingen negative reaksjoner kom, kan hendelsen ses på som en mulighet til god relasjonsbygging. Jeg har en tanke om at det *uformelle* og *ureglementerte*, som ofte er tilfeldig, i mange tilfeller skaper nærhet mellom mennesker, så fremt det ikke er til skade for noen av partene.

I dette tilfelle kan jeg se at det å bli holdt våken av en selvopptatt fengselsbetjent, kan gi irritasjon der og da, og ikke minst en dårlig dag derpå. Det kan føre til at innsatte som har det de kaller «nervekjør», vil eksplodere og knuse cella eller skade seg selv. Hva som var årsaken til at dette negative ikke skjedde, er umulig for meg å ha eksakt kunnskap om. Jeg ser ikke bort fra at den rent menneskelige faktoren, at jeg ikke dømte dem som mennesker selv om de var blitt dømt for noe kriminelt, lå til grunn for deres aksept.

Jeg tror at allerede på dette tidspunktet, tidlig i min yrkeskarriere, hadde jeg utviklet en form for skjønn, som sier at ingen av de innsatte vil knuse cella eller kutte seg uten en form for forvarsel. Det er særlig den nære kontakten på dagtid, hvor vi som fengselsbetjenter i dette lille fengselet, er mer eller mindre integrert i fangemiljøet, som gir meg grunn til å tenke slik. Likevel kan det betraktes som egoistisk å bøte garn og lage en bensintank til båten på nattestid. Men uten det som skjedde med denne ureglementerte handlingen, kunne jeg ikke i dag ha reflektert over hva dette kunne ha ført til på godt og vondt. Det jeg ser som viktig nå, er særlig det som skjedde i etterkant, og ikke det som kunne ha skjedd. Det sier ikke alt, men likevel noe viktig om det innerste forholdet mellom de innsatte og i dette tilfellet meg.

Er det noe de fleste Sunnmøringer er opptatt av, så er det fiske, og i Ålesund, særlig Borgundfjord-fisket. Det gjorde at samtaler om båt og fiske var populært, og dermed så vel de

innsatte det som helt greit og selvfølgelig at jeg måtte få fikset garnene og bensintanken, da de fikk vite hva jeg hadde holdt på med. Jeg er ikke fremmed for tanken om at de oppdaget at jeg prøvde å være stille, og at klikkingen fra garnnåla fortalte dem at det var garnbøting jeg holdt på med, selv om de sa at de undret seg over hva jeg holdt på med. Med andre ord, de innsattes forståelse og empati slo inn for fullt.

Da jeg spurte de innsatte om de hadde hørt noe mens jeg var på nattevakt, viste det dem en viss omtanke for ikke å forstyrre dem. Det var selvfølgelig et håp om å få aksept og anerkjennelse fra de innsatte, samtidig som jeg var klar for å beklage. Nå viste det seg at jeg fikk aksept og ikke behøvde å beklage, selv om jeg sa at de måtte si ifra. Det dette sier meg om disse innsatte, både de såkalte lette og de vanskelige, er at de uavhengig av sine forbrytelser hadde *omsorgsevne* overfor en som representerte makten i fengselet. De hadde empati, selv om de visste at i neste øyeblikk var det min jobb å visitere dem og deres celle, og å låse dem inn på cella. Det store paradokset er at, hvis en eller flere av de innsatte hadde eksempelvis knust cella mens jeg holdt dem våkne, var det min jobb å trå til, eller tilkalle forsterkning og gjennomføre tvangstiltak, som f.eks. å plassere den eller de innsatte på sikkerhetscelle. Dette selv om jeg altså hadde vært årsaken til en slik utagering.

Hvis det er slik at jeg og mine kolleger har bidratt til trygghet, tillit, tilhørighet og en positiv kontakt med de innsatte, var det kanskje ikke så rart at de aksepterte min ureglementerte opptreden på nattevakt. På den annen side tenker jeg at det å være så tålmodig overfor meg, når de selv mister nattesøvnen og kanskje ikke selv har opplevd slik omsorgsmessig tålmod i barne- og ungdoms-tiden, er unikt. De gjorde i så fall det motsatte mot meg, av hva de selv hadde erfart at andre hadde gjort mot dem.² Det kan kanskje sies at de demonstrerte for seg selv og for meg at de var frie og selvstendige nok til å vise et slikt hensyn.

Når jeg leser Andreas Ribe-Nyhus sin erfaringsbaserte doktoravhandling, med tittelen «Indre og ytre soning», kan mine refleksjoner virke naive. Ribe-Nyhus har sonet en dom for drap og skrevet om sine erfaringer som innsatt i norske fengsler. Han skriver at etter å ha sonet to år fikk han en dypere forståelse av dynamikken mellom fanger og voktere, hvor de som smisket med vaktene fikk bedre behandling enn de som ikke gjorde det. Ribe-Nyhus viser til sine dagboknotater og skriver at smiskingen, overfor makten, eller vaktene i dette «djevelske systemet», går ut på å opptre på en hyggelig måte, for å oppnå goder. Ved å opptre strategisk smiskende over tid, blir det etter hvert den vanlige væremåten.³

Slik jeg oppfatter Ribe-Nyhus tar han sterk avstand fra en slik væremåte, fordi det er å opptre uærlig, noe som går på bekostning av ære og stolthet. Ribe-Nyhus sin måte å beholde ære og stolthet på gjennom daglige krenkelser fra vaktene, var å ikke svare, ikke hilse og å overse

² Gjennom avhandlingen viser jeg til referanser som sier noe om mange innsattes levekår og tap, sett i forhold til den øvrige befolkningen.

³ Ribe-Nyhus (2020). Ribe-Nyhus skriver på side 201 i sin avhandling at «Jeg har fokusert utelukkende på lukket fengsel i min empiri. Jeg tenker at lukket fengsel er *fengsel i sin reneste form.*»

dem. Dette gjorde at de forsto at han ikke likte dem, samtidig som en slik væremåte var uangripelig og noe de ikke kunne straffe han for.⁴ Min tanke om Ribe-Nyhus sin opptreden overfor betjentene, er at han bevisst brukte sterke hersketeknikker for å skape avstand mellom seg og dem.

Det Ribe-Nyhus skriver om i sin doktoravhandling reiser mange kritiske spørsmål om dagens fengselssystem, og ikke minst om fengselsbetjentenes kompetanse til å kunne gjennomskue smisking. Ved å gjennomskue eller oppdage smisking, får betjentene muligheter til å gå inn i denne problematikken, og å sette seg i stand til å kunne hjelpe de innsatte til å opptre ærlig og redelig. Det kan godt hende at betjenter oppdager smisking, samtidig som de ikke griper tak i det fordi disse innsatte oppleves som lette å ha med å gjøre. Gjennom denne avhandlingen forsøker jeg å gå i dybden på betjentenes kompetanse og utdanning, for blant annet å gi noen råd og veiledende anføringer om hva som kan motvirke at de innsatte skal være nødt til å smiske og gjennomføre rollespill overfor fengselssystemet.

Jeg setter mine erfaringer på prøve gjennom granskingen av mitt ideal, min selv-forståelse og min yrkesidentitet, for å vise både det som er bra, mindre bra og dårlig i min yrkesutøvelse. Det kan ikke utelukkes at innsatte gjennom min yrkeskarriere har smisket overfor meg, for å oppnå goder. Samtidig opplevde jeg ærlighet fra de innsatte i samtalene etter å ha vært i grenseland for min yrkesutøvelse. Det kan ikke sies å være uttrykk for et godt menneskesyn å mistenke noen for å smiske når de er hyggelige mot meg. Hvordan vi opptrer overfor hverandre, handler om våre *innstillinger* til oss selv og de vi samhandler med. Min forskning er tuftet på noe av Regi Th. Enerstvedt sin virksomhetsteori, hvor blant annet innstilhet, eller innstilling, har avgjørende betydning for hvordan vi samhandler med andre mennesker.⁵

1.5 Aktiviteter og relasjoner

Da jeg begynte i Ålesund kretsfengsel var jeg i god fysisk form, og opptatt av gode fysiske aktiviteter. I dette lille fengselet var det begrenset hvem og hvor mange som kunne trene i gymnastikksalen,⁶ slik at den fysiske hovedaktiviteten var å spille bordtennis i første etasje i cellegangen. Vi var flere fengselsbetjenter som likte å spille bordtennis med de innsatte. Jeg hadde vært på et 14-dagers aktivitetskurs på Idrettshøgskolen i Oslo for å lære om aktiviteter som var egnet for innsatte.⁷ Det var jubel når fengselsbetjentene ble slått av en av de innsatte.

⁴ Ibid.

⁵ Enerstvedt (2017). Ifølge Jan Selmer Methi, skrev Enerstvedt denne upubliserte artikkelen like før han døde i september 2017. Enerstvedt skriver blant annet om «konstans, læring og innstilling» og knytter det til internalisering og eksternalisering.

⁶ Det var ikke en ordinær gymnastiksal. Det var en gammel rettssal som ble brukt til fysisk aktivitet for de innsatte som var klarert for å kunne trene i den. Før dette området ble sikret foregikk all fysisk aktivitet inne i fengselkorridoren.

⁷ Kurset ved Idrettshøgskolen var en oppfølging av Stortingsmelding nr. 104 (1977- 78), hvor Justisminister Valle hadde lagt grunnlaget for at fengselsbetjentene skulle kunne jobbe ut fra en aktivitets- og sosial-pedagogisk yrkesmodell.

Vi spilte turneringer, og spilte også sammen med innsatte som satt på brev- og besøksforbud, når de andre innsatte var innelåst på sine celler.

Bordtennis-spillet og andre uformelle og lekende aktiviteter opplevdes som viktige både for innsatte og fengselsbetjentene. Det oppstod en nærhet i den uformelle sosialiseringen i aktivitetene, når vi lo høyt og hadde det gøy sammen. Det betyr ikke at det som skjedde i dette fengselet mellom innsatte og fengselsbetjenter, kan side-stilles med det som skjer i en familie, men de overordnede psykologiske og sosiologiske sosialiseringfenomenene kan sidestilles, slik jeg forstår Anton Hoëm.⁸ I tillegg viser forskningsrapporten «Før og nå. Om konsekvensene av organisatoriske endringer for samhandling mellom fange og betjent i et utvalg av lukkede fengsler», av Yngve Hammerlin og Charlotte Mathiassen at i et av fengslene som var blitt utvidet til å bli større, sier flere av betjentene at det gamle fengselet la til rette for en høyere grad av fortrolighet. Det gjelder nærhet, tillit og trygghet, mellom de ansatte og de innsatte. Dette skjedde på grunn av at de hadde langvarig personlig kjennskap til hverandre, og at arkitekturen var annerledes. Basisen for samarbeidet var nærhet. Denne nærheten førte til en tilknytning mellom innsatte og betjentene, som igjen førte til at de relaterte seg til hverandre som konkrete personer og mennesker, og ikke utelukkende som innsatt og fengselsbetjent.⁹

I ettertid tenker jeg at mange pedagogiske fenomener finner sted i aktiviteter, hvor det oppstår nærhet mellom deltakerne. Når jeg bruker min interesse og mitt engasjement for fysisk aktivitet i jobben i relasjon til innsatte, gir jeg av min personlige interesse og mitt engasjement. Dermed er jeg personlig, men ikke privat i yrkesutøvelsen. Gjennom dette lærte de innsatte å utvikle og utfolde et sunt konkurranseinstinkt. Pedagogisk betyr det å trene seg til «å tape og vinne med samme sinn». I denne aktiviteten er vi inne i det Hans Skjervheim definerer som en treleddet relasjon i boken *Deltakar og tilskodar og andre essays*. Hen skriver at «Vi har ein treledda relasjon, mellom *den andre, meg og sakstilhøvet* som er slik at vi deler sakstilhøvet med kvarandre».¹⁰

På samme måte som når en voksen spiller spill med et barn og lar barnet vinne, lot jeg også enkelte innsatte vinne. Da ble det et felles «saksforhold» hvor *læring* i stedet for konkurranse, ut fra en felles forståelse av at vi spiller for å gjennomføre en aktivitet sammen (jeg og den andre). I de tilfellene jeg spilte med innsatte som ikke kunne ha fellesskap med andre innsatte, var vår felles sak og hensikt også å ha en prat som kunne danne grunnlag for utviklingen av en tett og god relasjon med tanke på videre rehabiliteringsarbeid. Det er noe spesielt som skjer når vi har en felles aktivitet som fundament for samtalen.

Jeg kan ikke komme på at en innsatt etter et bordtennisspill har gått inn på cella og knust den eller skadet seg selv. Jeg kan heller ikke huske at en innsatt har skjelt ut meg eller andre

⁸ Hoëm (1978, 2010). Gjennom avhandlingen viser jeg til Hoëms argumenter for at en institusjon kan bli betydningsfull for de som inngår i institusjonen.

⁹ Hammerlin og Mathiassen (2006). Se vedlegg 1 «Forskning innen kriminalomsorgen».

¹⁰ Skjervheim (1996, s. 71).

fengselsbetjenter og med-innsatte etter et bordtennisspill, selv om han har tapt spillet. Bordtennis-spillet og liknende aktiviteter rommer sikkert noe mer for de innsatte, enn for oss ansatte og spillere utenfor et fengsel. Hans-Georg Gadamer sier i boken *Sannhet og metode* i kapitlet «Kunstverkets ontologi og dets hermeneutiske betydning» i avsnittet «Spill som ledetråd for den ontologiske eksplikasjonen»: «Spillet rommer et eget alvor som nærmest må betegnes som hellig».¹¹ Jeg kan tenke meg at innsatte som fikk være med å spille bordtennis, ser på dette som noe «hellig». Det vil si at de ble låst ut fra sine celler, for å være med i en aktivitet sammen med med-innsatte og oss ansatte på *likeverdige premisser*. Jeg kan ikke huske at de såkalte vanskelige innsatte ikke fikk være med på aktivitetene, slik at de måtte smiske med oss for å oppnå goder. Det var slik at vi diskuterte hvem som hadde det vanskelig, og dermed hadde størst behov for positive aktiviteter.

I tillegg til å spille med innsatte for at de skulle lære å spille bordtennis, hadde vi reelle konkurranser, hvor målet var å vinne. En viktig pedagogisk effekt for innsatte som var gode til å spille bordtennis, var at de opplevde gleden ved å slå oss fengselsbetjenter. Det utløste også stor støtte og glede blant de andre innsatte når vi fengselsbetjenter tapte ut fra et spill i dypeste alvor, hvor vi fengselsbetjenter på ingen måte tapte med vilje. Det var et spill på «liv og død» med iver, frustrasjon og latter hvor vi etter konkurransen tok en vennlig prat, og gjerne skrøt av hvor dyktig den innsatte var til å spille bordtennis.

Vi spilte ut hvem vi var gjennom deltakelse i spillet, og lyktes i å fremstille oss selv som hengivende bordtennisspillere. Videre ble vi som spillere trukket inn i selve spillet, og vi fylte spillet med vår begeistring, slik at også forskjellene mellom oss som spillere og tilskuerne, ble opphevet. Slike opplevde hendelser blir som et overgripende fellesskap, hvor innsatte og ansatte danner et fellesskap i alle fall delvis bygget på likeverd, uten noen form for smisking. Kanskje en av de største fordelene med disse aktivitetene, var at de innsatte glemte sine problemer for en liten stund. De kunne glede seg til neste bordtennisrunde enten det var bare for å vinne, ta igjen med fengselsbetjenten etter et tap, ha en fortrolig samtale, eller lære mer bordtennisspill.

Jeg likte å snakke med innsatte både i fellesskap og i en-til-en samtaler. Det var en god utfordring når innsatte fortalte om sine liv med rus, kriminalitet, tap og sin øvrige livsførsel. Det var en god opplevelse å kunne være der når livet deres var vanskelig. Det ga meg en opplevelse av å være et medmenneske, og at jeg hadde noe å bidra med. Jeg syntes samtidig at det var skremmende å tenke på at jeg kunne bli medansvarlig for om den innsatte lyktes eller ikke. Jeg kunne ikke overta den innsattes ansvar, men likevel forsøke å bidra, slik at vedkommende ble i stand til å ta eget ansvar for å etablere forandringer, som igjen kunne bidra til at han ikke kom tilbake til fengsel.¹² Uansett var det å snakke, og å ha fortrolige samtaler med innsatte, det jeg likte best med jobben. Jeg syntes ikke det var kjekt å visitere, ta urinprøver og bruke fysisk makt.

¹¹ Gadamer (2012, s. 132).

¹² Løgstrup (2010).

Etter at jeg begynte å jobbe som fengselsførstebetjent ved daværende Åna krets-fengsel, nå Åna fengsel, trådte kontaktbetjentordningen i kraft. Den innsatte ble tildelt en kontaktbetjent som en særkontakt vedkommende skulle ha de dyptgripende samtalene med.¹³ Jeg erfarte tidlig at noen innsatte kun legge godsiden til for å få lettere soning, med så mange fordeler som mulig. Samtidig har jeg ikke, før nå, tenkt at dette var smisking, slik Ribe-Nyhus definerer det når innsatte legger godviljen til for å oppnå goder.

Likevel opplevde jeg at de fleste, når de var rusfrie og klartenkte, ønsket å leve et liv som opplevdes godt for ektefelle, barn og øvrig familie. I mange av samtalene, kom fortvilelse og anger fram over det vedkommende hadde gjort mot familien og ofrene. Det var både primære og sekundære problemer og fortvilelser og anger. Det primære var forbrytelsen som hadde ført vedkommende inn i fengsel. Det sekundære kom fram gjennom fortvilelse og anger i forhold til de problemene som ble påført de aller nærmeste.

Ved Åna fengsel var jeg veileder for de fengselsbetjentene som var kursinstruktører for «Far – Barn kurset».¹⁴ Det var et kurs hvor de innsatte som hadde barn og ønsket å endre sin livsførsel, fikk opplæring av fengselsbetjenter i hvordan et godt far – barn forhold skulle være. Jeg var med på avslutninger av slike kurs hvor de innsatte var svært fornøyde. Dette selv om de måtte gjennom tøffe erkjennelser overfor seg selv, de andre innsatte og fengselsbetjentene. Noe av det som kom frem, var at både fengselsbetjentene og de innsatte selv utfordret hverandre på sine tidligere opptredener overfor andre mennesker, og spesielt sine barn. Poenget med å vise til dette, er å synliggjøre at anger og fortvilelse over ens tidligere opptreden overfor andre, under gode betingelser, kan føre til gjenoppsettelse av gode relasjoner, som f.eks. mellom en far og hans barn. Det som gjerne kan skje når først relasjonen til barna blir god, er at relasjonen til samboer, ektefelle og øvrig familie bedres.

1.6 Begrunnelse for dette innlednings-kapitlet

Når yrkes-erfaringene det blir forsket på har et så langt tidsperspektiv som 38 år, har det vært viktig for meg å velge de erfaringene som har betydd aller mest gjennom disse årene. Derfor har jeg her skrevet frem noen hendelser fra jeg begynte å jobbe som nyutdannet fengselsbetjent, som et fundament for de drøftingene og analysene som kommer frem videre i avhandlingen. Denne tidlige redegjørelsen for hvem jeg var som person og yrkesutøver tenker jeg vil gi en mer helhetlig innsikt i, kunnskap om og forståelse av de perspektivene jeg inntar i dette forskningsarbeidet, enn om jeg gikk rett på selve drøftingene og analysene av erfaringer og teorier.

I dette innlednings-kapitlet går jeg ikke særlig kritisk drøftende til verks overfor meg selv for å finne ulike fallgruver. Samtidig viser disse anekdotene noe vesentlig om alle de hverdags-

¹³ Strgjfl. (2001 nr. 21). Langset Storvik (2003).

¹⁴ Etter å ha gjennomført veilederutdanning, gjennom et samarbeid mellom Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter (KRUS) og Diakonhjemmets høgskole, gjennomførte jeg prosessveiledning med ansatte ved Åna fengsel.

hendelsene opp gjennom årene som har satt spor i meg og vært med på å forme den jeg etter hvert er blitt som person og forsker. Jeg er den første til å innrømme at jeg så på meg selv som en dyktig fengselsbetjent, med gode evner til å tre inn i gode relasjoner med både innsatte og mine kolleger. Dermed blir nok det viktigste med denne innledningen at den fungerer som en bakgrunn for framstillingen av de store utfordringene det var, i det videre arbeidet med avhandlingen, å gå kritisk drøftende til verks på min yrkeserfaring. Altså, fra å ha en solid selvforståelse av det å være en dyktig fengselsbetjent, til det å snu på så mange steiner som mulig for å finne ut hva som kunne ha vært gjort annerledes og bedre enn slik jeg har gjort det. En slik innledning handler dermed om å klarlegge og redegjøre for den (indre) ontologien og epistemologien som kom til uttrykk i min daværende tjenesteutøvelse. Med andre ord som en nødvendig bakgrunn for avhandlingens videreutvikling, både i redegjørelsen for fremforskningen av nye begreper og for bruken av disse gjennom avhandlingen.

Dette har vært avgjørende for å nå det målet jeg har hatt om, for det første å erkjenne og for det andre å utfordre min tålegrense og sårbarhet. For meg er det viktig å erkjenne og videre utfordre både min tilkorkkommenhet og min dyktighet, fordi jeg som enhver annen person hverken besitter bare det ene eller bare det andre.

Avhandlingen vil vise hvor godt dette kommer til syne gjennom beskrivelsene og drøftelsene av vekselvirkningene (de dialektiske prosessene) mellom det å utføre et godt og et dårlig håndverk. Jeg er også opptatt av det som ligger mellom disse yttergrensene. Det er særlig de kritiske analysene som har presset min tålegrense og sårbarhet i en positiv retning. Da ble det som jeg helst ville skjule for andre gradvis lagt mer åpent, og dermed ikke lenger erfart som så truende og farlig for min selvforståelse og identitet som betjent og førstebetjent. Tvert om har denne selvkritikken bidratt til å styrke og utdype den jeg er og vil være.

1.7 Kort oversikt over avhandlingens innhold

Dette innledningskapitlet er ment å skissere det avhandlingens hovedtema er utviklet på bakgrunn av. Det er viktig for leseren å forstå at en som har arbeidet i fengslet som fengselsbetjent og fengselsførstebetjent aldri kan frigjøre seg helt fra den komplekse og kompliserte posisjon det er å utøve yrket. Helt uvilkårlig havner en betjent i spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting, både i relasjon til kontroll og bruk av tvangsmidler, og ikke minst med hensyn til rettledning og veiledning som oppdragende virksomhet. Dette skjer om vi som fengselsbetjenter og førstebetjenter er det bevisst eller ikke. I denne posisjonen står betjenten¹⁵ med seg selv, sin historie, sin kompetanse og sin selvforståelse, og utøver sitt yrke i forhold til det ansvaret rammebetingelsene som lover, forskrifter, økonomi og arbeidskulturen gir.

¹⁵ Når betegnelsen «betjent» blir brukt gjennom avhandlingen, innebærer det ofte både fengselsbetjenter og førstebetjenter. Det er ikke i alle sammenhenger nødvendig å splitte opp for å forstå helheten.

Betjentene svarer med sin handlingskompetanse på de krav som til enhver tid fordres i virksomheten. Det er den enkle definisjonen på hva praktisk kunnskap er og må forstås som. Betyr det at yrkesutøvelsen bare er reaktiv? Nei. Betyr det at alt er gitt på forhånd, og at det ikke finnes valgmuligheter i utøvelsen av yrket? Nei, og det er det denne avhandlingen vil vise. På tross av en sterkt regulert og forutsigbar virksomhet som et fengsel er, finnes det alltid rom for valg og muligheter til å handle annerledes. Men mulighetsrommet må oppdages, det trer ikke frem i virkeligheten av seg selv. Hvordan det kan skje, og hvilke betingelser som må være til stede, vil gå frem av avhandlingen som et hele og behandles dessuten eksplisitt i kapittel 6 «Spenningsfelt mellom hjelp og grensesetting i perspektiv av frigjørende rehabiliteringsvirksomhet», der også avhandlingens resultat blir presentert.

Her vil jeg kort nevne noen forutsetninger. Det krever motivasjon av de involverte, enten det er ansatte og ledelsen i kriminalomsorgen, eller politisk ledelse. Disse gruppene må våge å gi seg i kast med seg selv og hverandre i virksomheten for å øke sin bevissthet om hva som kan være mest hensiktsmessig å gjøre for å oppfylle intensjonene i kriminalomsorgen som virksomhet, i tillegg til å realisere straffens formål. Metoden vil være å løfte fram dialektikken mellom «å gjøre tingene riktig» og «å gjøre de riktige tingene». Det er en dialektikk mellom form og innhold som alltid utspiller seg når mennesket handler, og i særdeleshet når mennesket handler i en virksomhet som omhandler en eller annen form for omsorgs-arbeid.

For å oppdage mulighetsrommet, seg selv og ens egen selvforståelse og yrkesidentitet, finnes det ikke så mange andre mulige måter å gjøre det på enn å fortelle det fram og legge det til grunn for granskning. Det er det jeg har gjort i denne avhandlingen. Imot det bakgrunnsteppene som denne innledningen gir, løfter jeg fram to ulike hendelser fra mitt yrkesliv og gjør de til gjenstand for analyse for å svare på avhandlingens problemstilling som presenteres i neste kapittel. Valget av de to fortellingene er gjort helt bevisst. De representerer i seg selv spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting (kontroll – tvang – oppdragelse – rettleiding – veiledning) og er på mange måter ytterpunktene for hva en betjent kan komme til å måtte forholde seg til.

Forskningsprosessen som har gitt de resultatene som fremkommer gjennom avhandlingen, har vært en evig runddans mellom empiri (fortellingene og noen intervjuer) og teorianvendelse, og da særlig den teorien som er fremskrevet og utviklet i kapittel 3 om teori og metode. Denne prosessen avdekker det som i fagområdet praktisk kunnskap ligger i uttrykket «fortelling som kilden til» ny kunnskap. Selv om fortellingene har stått urørt siden de ble skrevet ned første gang, har dialektikken mellom teori og empiri stadig åpnet nye mulighets-rom i min hukommelse og endret den innsikten jeg i utgangspunktet hadde. Denne runddans er en form for hermeneutikk i en konsentriske sirkel-bevegelse med stadig utvidelse av horisonten. Framstillingsformen som denne avhandlingen har, betegnes som «essay som kritisk utprøvende metode».

I den grad det er tale om et gjennomgående tema, en drivkraft, eller en rød tråd, så vil det være den måten likeverds-begrepene er introdusert, utviklet og brukt gjennom avhandlingen. Det gjelder likeverds-begrepene tilstedeværende, situasjonsbetinget, institusjonsbetinget og samfunnsbetinget likeverd. Disse begrepene er sentrale for forståelsen av spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting. Innsikt i disse begrepene vil være viktig for fengselsbetjentene i deres yrkesutøvelse. Sammensetningen av begrepene, som uttrykker forbindelsen fra individnivå (tilstedeværende og situasjons-betinget likeverd), via institusjonsnivå (institusjons-betinget likeverd) til samfunnsnivå (samfunns-betinget likeverd), er ett av bidragene til en utviklet forståelse av og innsikt i kriminalomsorgen og overfor andre samfunnsinstitusjoner som denne avhandlingen har søkt å etablere.

Avhandlingen er bygget opp slik:

I kapittel 2 presenteres problemstillingen(e) og den hoved-empirien som fortellingene utgjør. I kapittel 3 redegjør jeg for teori og metodevalg. Kapittel 4 er i sin helhet viet analyse av fortellingene. Her framkommer også hvordan min innsikt i hendelsene har endret seg. I kapittel 5 utvider jeg analysen til også å gjelde andre forhold i virksomheten. Kapittel 6 tar tak i avhandlingens hovedtema; spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting, og da i et perspektiv av frigjørende rehabiliteringsvirksomhet. Hvis fengslet ikke bare skal være en anstalt for straffe-gjennomføring, men også tilby rehabiliterende aktiviteter, må det skje i perspektiv av frigjørende virksomhet. I dette kapitlet løfter jeg også frem muligheter for at denne forskningen kan eller bør inngå i et nytt forsknings-paradigme innen kriminalomsorgsforskningen. I kapittel 7 avsluttes avhandlingen med et overordnet tilbakeblikk på avhandlingens resultater.

2 Avhandlingens grunnlag, problemstilling og empiri

I dette kapitlet introduserer jeg avhandlingens problemstilling og redegjør for den prosessen som har ført frem til valget av problemstilling. Fortellingen om Petter som utagerte inne på etasjelederkontoret og fortellingen om Jørgen som isolerte seg fra andre innsatte i en åpen avdeling, like før løslatelse, utgjør denne avhandlingens hoved-empiri. Derfor blir disse to fortellingene introdusert tidlig i avhandlingen. Drøftingene og analysene av fortellingene blir imidlertid først introdusert i kapittel 4: «Analyse av to fortellinger». Denne organiseringen har vært nødvendig av to grunner. For det første er det viktig å gi leseren tidlig innsikt i disse to sentrale fortellingene, som har satt så kraftige spor at det er disse jeg har valgt å forske inngående på. For det andre er forskning med bakgrunn i «praktisk kunnskap som fag og forskningsfelt», basert på en forestilling om at valg av og videreutvikling av teori og metode som drøftings- og analyse-verktøy i forskningen, må være rotfestet i et engasjement med praksis og konkret erfaring, og tilrettelagt i forhold til de problemstillinger som vokser fram av dette. Derfor er kapittel 3 «Teori og metode» satt inn mellom kapittel 2 «Avhandlingens grunnlag, problemstilling og empiri» og kapittel 4 «Analyse av to fortellinger», slik at den teorien som er skrevet frem i teori og metodekapitlet kan anvendes i drøftinger og analyser gjennom avhandlingen. Det gjelder spesielt analysen av de to fortellingene og materiale fra kapitlet om relasjonen mellom innsatte og ansatte.

2.1 Grunnlaget for og problemstillingen i min forskning

Mitt forskningsgrunnlag er først og fremst erfaringer fra min yrkespraksis som fengsels-betjent og fengselsførstebetjent. Jeg har gjennom min lange yrkeskarriere vært vitne til hvordan samfunns-reaksjonen har vært overfor de som har begått et lovbrudd. Jeg ble etter hvert mer bevisst på dette spesielle forholdet mellom individ og samfunn i relasjon til lovovertrødelser og straff. I særdeleshet forsøkte jeg gjennom ulike skolingstiltak å forstå straffens formål og begrunnelse med utgangspunkt i å være en hjelper og en grensesetter. Det er det denne avhandlingen handler om. Det er hovedsakelig disse erfaringene, representert ved to fortellinger, som blir utsatt for en kritisk utprøving i spenningsfeltet mellom det å bidra med hjelp og grensesetting overfor de innsatte. Et viktig problem, eller særlig utfordring, i denne sammenhengen er det at grensesetting kan være forbundet med og begrunnet med både oppdragelse og sikkerhet. I min måte å tenke på er det avgjørende at grensesetting forstås også som et bidrag til hjelp, og da altså i det som kan forstås som oppdragende hensikt, der det er viktig å både vise retning (rettledning) og lede veien (veiledning), der spesielt veiledning er forbundet med gode spørsmålsstillinger som den innsatte kan reflektere fritt over. Rettledning derimot har en mer ordregivende karakter, der det er naturlig å fortelle en innsatt det vedkommende bør og må gjøre, og da spesielt i den nødvendige og tvungne virksomheten. Veiledning, slik jeg bruker begrepet, kan finne sted i både nødvendig og fri virksomhet. Avhandlingen legger imidlertid stor vekt på rehabilitering som en bevisst

selvforandlingsprosess. Veiledning i den forbindelse skjer best i en fri virksomhet,¹⁶ i en inkluderende og åpen dialog, eller en treleddet relasjon mellom innsatte og ansatte.¹⁷

I tillegg kommer empiri innhentet fra 10 intervjuer: et Intervju med to fengsels-betjenter som også er programinstruktører, et med en som har jobbet med tjeneste-mannsrolleprosjektet (TR- prosjektet), et med en innsatt med utenlandsk opprinnelse, et med en førstegangsinnsett, et med en innsatt med lang erfaring som innsatt, et med en fengselsaspirant og et intervju med tre fengselsledere.¹⁸ Fengselslederne har også vært fengselsbetjenter og fengselsførstebetjenter.

Intervjuene er gjennomført ut fra en uformell spørsmålsguide, slik at jeg kunne gripe fatt i utsagnene til informantene og stille utdypende spørsmål. Intervjuspørsmålene er stilt ut fra mitt ønske om å få vite mest mulig om betjentenes selvforståelse, yrkes-identitet og profesjonalitet og de innsattes opplevelse av fengselsoppholdet.¹⁹ Informantenes innspill har bidratt vesentlig til en triangulering mellom mine erfaringer, teori og deres innspill. Der intervjuene er brukt i avhandlingen, innleder jeg med de spørsmålene, eller det spørsmålet, som ble stilt, og redegjør også for sammenhengen intervjuene er satt inn i, i denne avhandlingen. Intervjuene som er brukt blir drøftet og analysert ut fra konteksten i avhandlingen.²⁰ De erfaringsbaserte fortellingene er tuftet på min hukommelse fra min yrkesaktive tid.

I 2014 leverte jeg en dr.philos. avhandling ved Universitetet i Oslo, med problem-stillingen «Hvordan kan fengselsbetjentens utvikling av yrkesidentitet, profesjonalitet og profesjonelle yrkesbetingelser gi de innsatte nye muligheter for habilitering, rehabilitering og identitetsutvikling?». Avhandlingen ble underkjent og dermed ikke publisert.

Etter noen omveier ble jeg tipset om at Senter for praktisk kunnskap, ved det daværende Universitetet i Nordland kunne veilede og hjelpe meg med å forbedre dr.philos. avhandlingen. Jeg fikk kontakt med tidligere leder, professor Ruth H. Olsen, som rådet meg til å gjennomføre kurset «Vitenskapsteori» som det første steget, og så videre søke opptak på ph.d.-programmet ved Senter for praktisk kunnskap. Etter gjennomført kurs i vitenskapsteori og arbeidet med prosjektbeskrivelsen for å søke opptak til ph.d.- programmet, ble det klart at min ide om å videreutvikle og forbedre dr.philos. avhandlingen, ikke var den beste løsningen.

¹⁶ Enerstvedt (1982). Forholdet mellom fri, nødvendig og tvungen virksomhet er behandlet i kapittel 3.3 «Fri og nødvendig virksomhet».

¹⁷ Se under overskriften «Aktiviteter og relasjoner».

¹⁸ Intervjuene er gjort i 2011 og 2012, under arbeid med en dr.philos. avhandling i pedagogikk, som ble underkjent ved Universitetet i Oslo, med tittelen «Fengselsbetjentens utvikling av yrkesidentitet, profesjonalitet og profesjonelle yrkesbetingelser som bakgrunn for innsattes nye muligheter for habilitering, rehabilitering og identitetsutvikling». Intervjuene er dermed ikke offentliggjort tidligere. Denne ph.d.- avhandlingen bygger på det samme datamaterialet som dr.philos. avhandlingen. Se videre under overskriften «Etisk overveielse».

¹⁹ Se vedlegg 9 «Spørsmålsguide».

²⁰ De intervjuene som ikke har direkte relevans for denne forskningen, er ikke brukt i avhandlingen.

Det som ville kunne gi det beste resultatet var å skrive en ny avhandling, hvor mine erfaringer kommer tydelig frem.

Foreløpig problemstilling til den nåværende avhandlingen var: «Hvordan kan kunnskap om fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet gi innsikt i innsattes behov for identitetsutvikling?», brukt i prosjektbeskrivelsen til opptak ved ph.d.-programmet. Den viser imidlertid at jeg ikke helt hadde sluppet ideen om en form for omskriving av dr.philos. avhandlingen. På midtseminaret ble det påpekt at profesjonalitet ikke hørte hjemme i avhandlingen, som nå var sentrert om mine yrkeserfaringer med to fortellinger som hoved-empiri. Opponentene sa det så tydelig at «det er to avhandlinger i en avhandling, og profesjonalitet kunne tas ut». Sammen med mine to veiledere Methi og Myrstad ble vi enige om å følge det rådet.

Dermed fortsatte jeg skrivingen, under forutsetning om at tittelen på ph.d.- avhandlingen skulle omhandle fengselsbetjentenes «selvforståelse og yrkesidentitet». Det ble tidlig i forskningsprosessen klart for meg at avhandlingen i tillegg måtte omhandle det å sette på prøve mitt «ideal» for yrkesutøvelsen, for å kunne nå min målsetting om å bidra til de innsattes rehabilitering og positive endringer. Jeg kunne ikke overse at i et fengsel må dette skje i spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting. Forståelsen av hvordan denne potensielle motsetningen spiller inn på tjenesten vil ha avgjørende betydning for hvordan den enkelte yrkesutøver og fengslet som helhet utøver sin virksomhet. Den endelige tittelen er «Ideal, selvforståelse og yrkesidentitet. En studie av egne erfaringer som fengselsførstebetjent i spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting».

Jeg har i forskningsprosessen forholdt meg til følgende problemstilling: Hvordan kan framskrivning av ideal, selvforståelse og yrkesidentitet kaste lys over og gi innsikt i det å stå i spenningsfeltet mellom å hjelpe og å sette grenser? Dette har igjen ledet til følgende underspørsmål som avhandlingen også forsøker å gi svar på: Kan økt innsikt i spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting føre til forbedring av virksomheten i fengslet og legge til rette for positiv selvforandring for de innsatte? Hvordan påvirker den innsikten jeg har utviklet gjennom dette avhandlings-arbeidet, mitt ideal, min selvforståelse og min yrkesidentitet?

Det ble tidlig klart at den empirien jeg tilegnet meg i dr.philos. avhandlingen, kan være en tilleggsempiri i ph.d.-avhandlingen. Når jeg bruker uttrykket «tilleggsempiri», er det fordi «Den praktiske kunnskapens teori», med «Essay som kritisk utprøvende metode» er tydelig på at egne erfaringsbaserte fortellinger, bør utgjøre det sentrale empiriske materialet det forskes på. Jan Selmer Methi tydeliggjør dette når han skriver at «En utvikling av den praktiske kunnskapens teori kan ikke overse fortellingens betydning og dens utgangspunkt for ny kunnskap. Spesielt gjelder det når fortellingen er forankret i egen yrkespraksis».²¹

²¹ Methi (2015a, s. 146).

Min forståelse er derfor at jeg strengt tatt ikke hadde behøvd annen empiri enn mine egne yrkeserfaringer, selv om andres erfaringer og synspunkter blir verdifulle i ulike kritiske refleksjoner. Derfor har jeg med det jeg anser som verdifulle intervjuer/innspill, som tilleggsempiri, der det passer inn for å gi et rikere empirisk innblikk i kriminal-omsorgen. Disse intervjuene bidrar også som et bakgrunnstappe for å bringe tydeligere frem og endog problematisere min egen praktiske yrkeskunnskap. Intervjuene har likevel ikke samme status som fortellingene basert på mine egne erfaringer i den kritiske refleksjonen.

Den 17. august 2021 mottok jeg mail fra NSD ved Håkon Tranvåg som bekreftet at anonymiserte data kan gjenbrukes uten ny registrering og kontakt med informanter. Han skriver følgende: «Hos NSD er prosjekt 28888 registrert som avslutta, og datamaterialet anonymisert. Anonyme data kan du gjenbruke som du ønsker i eit nytt prosjekt ved ein ny institusjon, utan å melde dette til oss eller informantane».²²

2.2 To fortellinger som hoved empiri

Det er to erfaringsbaserte hendelser i min tjenesteutøvelse som fengselsførstebetjent som danner hoved-empirien og som utgjør dermed avhandlingens hoved-data. Forskning innen fagfeltet praktisk kunnskap innebærer ofte en omfattende og komplisert forskningsprosess, særlig når forskeren baserer mye av sitt datamateriale på egen yrkes- og livserfaring, presentert gjennom fortellinger i et førstepersons-perspektiv. Denne formen for forskning har en rekke utfordringer, ikke minst med hensyn til framstillingsformen. Det er f.eks. vanskelig å ha et «tradisjonelt» teori og metodekapittel ettersom det i denne formen for avhandling ofte er like mye utvikling av teori og metode i forbindelse med utforskningen av empirien, som anvendelse av teori og metode på empirien (se kap. 3). I og med at teori og metodeutviklingen er knyttet opp til fortellingene, og analysen først kommer i etterkant av denne, har jeg valgt å presentere fortellingene i dette kapitlet. Hensikten er at leseren tidlig skal kunne danne seg et bilde av virkeligheten og det perspektiv som jeg legger til grunn for forskningen som presenteres i avhandlingen. I denne innledningen til fortellingene foregriper jeg også noe av det som kommer senere i avhandlingen, som en forberedelse til den grundigere presentasjonen av teori og metode og redegjørelsen for hvordan disse nettopp er valgt ut og (videre-)utviklet på grunnlag av anvendelse på datamaterialet. Her gis det referanser framover i avhandlingen.

Å velge fortellinger har ikke vært enkelt, men det er ikke tilfeldig hvilke erfaringer som setter seg og får betydning for ens selvforståelse. Gjennom en yrkeskarriere på 38 år har jeg vært med på ganske mange hendelser som kunne ha dannet et empirisk grunnlag for utforskning. Jeg har vært med på gjenopplivning av innsatte, celleknusing, selvskading, formidling av dødsbudskap, samtale med bekymrede foreldre til innsatte, naken visitering, plassering av innsatte på sikkerhetscelle og sikkerhetsseng, blitt kjeftet på og truet med å bli kastet fra tredje etasje over rekkverket og blitt slått etter. Jeg har vært med på alle hverdagsrutiner, som

²² Mailen er i sin helhet i vedlegg 6 «Mail-korrespondanse med NSD for videre godkjenning i ph.d. forskningen.

vekking, fremstillinger til lege og tannlege utenfor fengslet, innlåsing, servering av mat, kontroll av innsattes celler og etterfølgende beskjed om rydding, funn av narkotika og farlige gjenstander på celle, fellesrom og på innsatte.

På den annen side har jeg hatt utallige gode og verdifulle samtaler med innsatte og pårørende. Jeg har trøstet og vist omsorg når innsatte har hatt det vanskelig. Jeg har trent og spilt bordtennis med innsatte, hatt utallige en til en samtaler og samtaler i fellesskap med mange innsatte. Jeg har ledet møter med innsatte og ansatte og vært med på saksbehandling av innsattes søknader mm.

Listen over dagligdagse og dramatiske hendelser som det kunne ha vært forsket på er ganske lang. I dette prosjektet har det vært viktig for meg å løfte meg vekk fra det mest dagligdagse for å kunne forske på og avgrense meg til noe av det som har berørt meg mest, og som er sterkt befestet²³ i min hukommelse. Det spesielle med disse to fortellingene er de ulike håndteringene, der jeg i hendelsen med Petter ikke kom i posisjon med rehabiliterende tiltak, mens jeg i hendelsen med Jørgen kom i posisjon for å kunne være både en hjelper og en grensesetter/oppdrager. Som nevnt foran, er det gjennom avhandlingen fokus på likeverd, hvor det i hendelsen med Petter ikke oppsto (noen form for) likeverd mellom oss, mens mulighetene for etablering av (en begrenset form for) likeverd var vesentlig bedre i hendelsen med Jørgen.

Blant mange hendelser er den som fortellingen om Petter handler om, en av de største fysiske utfordringene jeg har vært utsatt for som fengselsførstebetjent. Jeg måtte beskytte to tjenestemenn som ble angrepet av Petter, fordi jeg ikke greide å kommunisere på en slik måte at han forholdt seg rolig. Hendelsen med Jørgen er nok en av de største utfordringene jeg har hatt som pedagog. Det stiltes store krav til god kommunikasjon for at jeg skulle kunne hjelpe Jørgen ut av sin frykt for løslatelsen. Selv om dette ikke var dagligdagse hendelser, er slike hendelser likevel en del av hverdags-livet i fengslet, og de egner seg særlig godt til å «brette ut kriminalomsorgens virksomhet» på dypet når de blir utsatt for kritisk granskning.

Bruk av erfaringsbaserte fortellinger som datagrunnlag står metodisk sentralt i forsknings-tradisjonen utviklet ved Senter for praktisk kunnskap og er betegnet som «essay som kritisk utprøvende metode». I innledningen til artikkelen «Fortelling som erkjennelsesform» i antologien *Praktisk kunnskap som profesjonsforskning*, skriver Methi at fortellingen inngår som *teoretisk verktøy* til dannelse av ny kunnskap, og som *kilde* til egenutvikling, og at fortellingen i seg selv dermed kan føre til *ny kunnskap*. Fortellingen gir ny innsikt og kunnskap i de saksforholdene som fortellingen viser frem så vel som i de strukturene som ligger under -saksforhold og strukturer som uten denne spesielle fortellingen ikke vil være tilgjengelige. Fortellingene kan primært sies å representere det empiriske grunnlaget for en refleksjon over fortellingens innhold og form. «Samtidig danner fortellingen (som framtredelesform for

²³ Min forståelse og bruk av uttrykket «befestet», er at noe er festet sammen til noe annet. I dette tilfellet er det som har berørt meg sterkt, festet til min hukommelse.

studentenes indre ontologi) datagrunnlaget for refleksjonsprosessen som starter umiddelbart etter at fortellingen er offentliggjort».²⁴

Når Methi skriver at fortellingen inngår som «teoretisk verktøy», samtidig som den nødvendigvis primært må være leverandør av empiri frembrakt gjennom erfaringer, viser han indirekte til at teori er utviklet gjennom erfaring og at erfaring blir forståelig når den fortelles frem og gir innsikt i et fenomens saksforhold, med bruk av teori. I teori og metodekapitlet, kapittel 3, blir dette inngående drøftet og tydeliggjort, spesielt under drøftelsen av Norwood Russell Hansons tanke, utviklet i boken *Patterns of Discovery. An inquiry into the conceptual foundation of science*, om at all erfaring er teoriladet.²⁵ I mitt forsøk på å videreutvikle denne tanken, finner jeg derfor også at «all teori er erfaringsladet». Det er blikket for denne dialektikken mellom teori og erfaring og erfaring og teori i dannelsen av ny kunnskap som har ført meg til å se nye sammenhenger, og uttrykke disse som en form for utvikling av teori i teori og metode-kapitlet. Det blir derfor en del av avhandlingens bidrag, at jeg i tillegg til å drøfte ulike teorier også forsøker å utvikle ny teori gjennom bruk av abduksjon som forskningsmetode, med «aning, undring og til dels gjetting», som gjennom kritisk refleksjon fører til læring, med utgangspunkt nettopp i den konkrete, detaljerte kritiske refleksjonen over fortellingene.²⁶

Et eksempel på slik utvikling av ny teori er det når jeg i min fordypning i Russell Hansons teori om det å se noe som noe («seeing as») kobler inn ansvarsbegrepet. Dette kom fram da jeg rettet blikket utover for å se noe mer («seeing that»). I den bevegelsen og dynamikken som oppstod i dialektikken mellom se som og se at, oppdaget jeg hvordan det «ansvaret» vi som yrkesutøvere har i bestemte arbeids-situasjoner, i høyeste grad bidrar til å forme vår forståelse. Det samme gjelder den interessen og det engasjementet vi (derfor) har for å gå dypere inn i erfaringene. Dette har ført til at jeg forsøksvis har kunnet plassere ansvar som en mellomliggende variabel mellom «seeing as» og «seeing that». En forutsetning for å oppdage dette var det at jeg under den kritiske utprøvingen etter hvert så hvordan anerkjennelsen av mitt eget ansvar i de situasjonene som er beskrevet i fortellingene, ble avgjørende for utviklingen i min forståelse av hva som skjedde, og hvorfor. Dette presenteres og drøftes inngående i kapittel 3: Teori og metode, og anvendes som analyseverktøy videre gjennom avhandlingen.

Et annet eksempel på abduktiv utvikling av ny teori hadde sitt utgangspunkt i at jeg undret meg på hvorfor Methi ikke skrev om «ytre» ontologi når han først lanserte begrepet «indre» ontologi.²⁷ Dette førte til at jeg løftet fram relasjonen mellom «indre» og det jeg har kalt «ytre» ontologi, og videre til utviklingen av begrepene om «indre» epistemologi og «ytre»

²⁴ Methi (2015a, s. 126).

²⁵ Russell Hanson (1958).

²⁶ Enerstvedt (2017).

²⁷ Methi (2015a).

epistemologi. Dette drøftes i kapittel 3: Teori og metode, og anvendes som analyseverktøy videre gjennom avhandlingen.

En gryende oppmerksomhet om forskjellen mellom indre vs. en ytre innfallsvinkel til forståelse av forskning, ser jeg nå som en bakgrunn for min interesse og mitt engasjement for å forske på mine erfaringer. Allerede i forbindelse med min gjennomføring av grunnfagene i sosialpedagogikk, psykologi og sosiologi, forsøkte jeg å sette meg inn i kriminalomsorgsforskning og kriminologi for å finne ut hvordan disse relaterte seg til sosialpedagogikk, psykologi og sosiologi. Uten å gå i detalj kjente jeg meg lite igjen i den kriminologiske forskningen, som jeg opplevde som ganske ensidig negativ til mitt yrke som fengselsbetjent. Det har tatt tid å skaffe meg en dypere forståelse av min egen erfaring i relasjon både til de to nevnte tilnærminger til livet i fengslet og med anvendelse av den teoretiske innsikten jeg hadde ervervet meg gjennom nevnte skoloring. Jeg erkjenner likevel at det er mye igjen før en helhetlig forståelse er på plass. Teorigrunnlaget fra ph.d.-kurset i Vitenskapsteori har imidlertid overbevist meg om erfaringens betydning for hvordan vi ser og forstår ulikt. Dette har igjen gitt meg et utgangspunkt for å forstå hvorfor vi forholder oss på så radikalt ulike måter til kriminalomsorgen som forskere med erfaring fra ulike forskningsfelt.

Slik jeg ser og forstår begrepet indre ontologi er det knyttet til hva som preger erfaringsbaserte observasjoner, i kontrast til observasjoner som kun er teoribaserte. Da vil ytre ontologi naturlig forstås som knyttet til strukturene i de kun teoribaserte observasjoner. Samtidig er teori og erfaring og erfaring og teori i de aller fleste tilfeller knyttet nært sammen. Det er derfor naturlig å moderere de nevnte betegnelsene og innføre betegnelsene og begrepene «delvis» indre ontologi og «delvis» ytre ontologi.

I praksis er det slik at fengselsbetjenter har en indre ontologi knyttet til sine erfaringer nettopp i rollen som fengselsbetjenter, med alt det innebærer av handlingsmønstre, holdninger, rutiner, vaner, tenkemåter og perspektiver. De innsatte har på sin side en indre ontologi knyttet til sine erfaringer, med å bli innlåst og visitert, med å lengte etter å bli fri, med tanker om selvmord og følelser av fortvilelse og aggresjon mot samfunnet, fengslet og betjentene. I tillegg kan noen, på samme måte som i fortellingen om Jørgen, ha frykt for løslatelsen og det som venter ute i det vanlige samfunnet. Samtidig har både fengselsbetjenter og innsatte tilgang til en «delvis» indre ontologi i forståelsen og interaksjonen med den andre, fordi de står så nært hverandre, ofte over lang tid. Forskere, som er uten erfaring enten som betjent eller innsatt, vil i de fleste tilfeller ikke ha tilgang til slike former for indre eller «delvis» indre ontologi, verken i forhold til betjentene eller de innsatte. Forskeren uten slike erfaringer vil i hovedsak anvende en ytre ontologisk forståelse på det som skjer i dagliglivet mellom innsatte og betjenter. Det er imidlertid viktig å presisere at slik forskning har verdi og kan tilføre viktige innsikter om virksomheten, som ikke så lett er tilgjengelige for de som står midt oppe i virksomheten som deltakere.

Innenfor vitenskapsteorien defineres ontologi som begreps- og forståelsesmønstre som bestemmer systematisk hva slags gjenstander et fenomenområde består av og hvordan de interagerer med hverandre. Altså slik Jan-Olav Henriksen og Arne Johan Vetlesen definerer det i boken *Nærhet og distanse. Grunnlag, verdier og etiske teorier i arbeid med mennesker*. Under overskriften «Betingelser for å bli en person» viser de til den opprinnelige greske forståelsen av ordet «ontologi» som betyr «læren om væren», «om det som er, som har karakter av virkelighet»,²⁸ altså (begreps- og forståelses-mønstre som bestemmer systematisk hva slags gjenstander et fenomenområde består av). Henriksen og Vetlesen relaterer ontologi til menneskelig utvikling og skriver at for å være et selv trenger mennesker å få andres bekræftelse på hvem de selv er (det vil si hvordan dette integrerer dem med hverandre).²⁹ Den ontologien som preger måten vi oppfatter fenomenene i dette området på, bestemmer i høy grad for eksempel hva vi ser og forstår av det som foregår der, lenge før vi begynner å undersøke det nærmere for å skaffe oss ny kunnskap og erkjennelse om for eksempel relasjonen mellom innsatte og betjenter.³⁰ Da er det nærmest en selvfølge at den type ontologi (indre, delvis indre og ytre) som ulike personer har i relasjon til oppfatningen av det som skjer innenfor en virksomhet, gir opphav til ulike måter å se, forstå og tolke, for eksempel dagliglivet i kriminalomsorgen. Det legger også føringer for muligheten til å utvikle ny kunnskap om disse fenomenene; med andre ord har ontologien konsekvenser for epistemologien som gjelder for kunnskapsutvikling og -innsamling, for eksempel om hva som skjer i fengslet.

Oppdelingen av ontologi i ytre vs. indre vs. delvis indre ontologi speiles altså i tilsvarende inndelinger av epistemologi. Jeg har funnet at en persons ansvar i ulike hendelser og erfaringer er avgjørende for muligheten til å trenge bak overflaten. Det gjelder de begrensningene som den ene eller andre ontologien har etablert for oppfatningen av fenomenene som studeres. Det å trenge bak overflaten gjennom indre ontologi, vil være måten å komme til det en person dypest sett tenker og forstår av egne erfaringer. Slik jeg forstår relasjonen mellom vitenskapsteoriens begrep om ontologi og måten jeg bruker begrepet om indre ontologi, så er ontologi i en forstand et mer overordnet begrep enn indre ontologi, slik det siste brukes i denne avhandling. Ontologi er en betegnelse på hva slags gjenstander en virksomhet eller kunnskap er\regner med som eksisterende og/eller sentrale i et forskningsfelt.

For meg er det viktig at indre ontologi er en strukturert virkelighetsforståelse som preger aktørens oppfatninger og handlinger i et virksomhetsfelt. Dette skjer dypest sett på det ubevisste planet, fordi aktøren sjelden er klar over sin indre ontologi og ikke har noen eksplisitt forståelse eller eksplisitte ordsatte begreper om hvordan han eller hun systematisk ordner det vedkommende umiddelbart ser og forstår (indre ontologi). Det samme gjelder hvordan dette har betydning for hvordan en tolker det som skjer, og hvordan dette er reflektert i holdninger og handlinger. Sagt på en annen måte: hvordan og som hva aktøren umiddelbart ser og forstår

²⁸ Henriksen og Vetlesen (2000, s. 44).

²⁹ Ibid.

³⁰ Russell Hanson (1958).

det som skjer, er det som også preger de videreutviklede tolkningene (strukturert i overensstemmelse med den indre epistemologi) av den erfaringsbaserte virkelighet vedkommende befinner seg i.

Det er også et poeng for meg at den indre ontologien gjelder den virkelighet og virksomhet som vi er en (ansvarliggjort) aktør innenfor, i motsetning til det å ha en ytre ontologi for forståelsen av en virksomhet som vi ikke er deltager i. Det er altså disse to aspektene ved min bruk av begrepet om indre ontologi; på den ene siden at det er noe vi er integrert i på et grunnleggende plan og sjelden er oss (fullt) bevisste eller har et reflektert og et begrep-satt forhold til. Og for det andre at indre ontologi gjelder for vår mest grunnleggende strukturerte forståelse av det vi er gjennomgående aktivt engasjert i.

Den som stilles overfor en virksomhet som han eller hun ikke egentlig er deltager i, vil oftest i tillegg til å ha en ytre ontologi som grunnlag i sin forståelse av det som skjer der, også ha lettere for å begreps-sette og reflektere sin forforståelse, enn den som med en indre ontologi deltar i virksomheten helt og fullt. Det vil si, han eller hun vil ofte ha en mer overfladisk begreps-fastsettelse som i alle fall tilsynelatende er mer objektiv enn den mer implisitte begreps-fastsettelsen til den som har en indre ontologi ut fra sin erfaring med forskningsfeltet, og er eller har vært yrkestaker innen virksomheten.

Videre ser jeg at indre ontologi kan knyttes til det å være «deltaker» og ytre ontologi til det å være «tilskuer». Det er interessant å se at Skjervheim i essayet «Deltakar og tilskodar» i boken *Deltakar og tilskodar og andre essays*, og Jakob Meløe i artikkelen «Aktøren og hans verden», har vært inne på noenlunde de samme forskjellene. Slik jeg forstår Skjervheim kan hans teori vise til forskjellene mellom det å være en aktør, altså besitte en indre ontologi i forhold til det en er deltaker i og det å være en tilskuer og besitte en ytre ontologi i forhold til det en er tilskuer til, men også til dialektikken mellom disse to formene for perspektiver.

Skjervheim skriver at det i filosofien alltid har vært en tendens til å oppfatte subjektet som å stå utenfor objektet, og dermed som tilskuer til objektet.³¹ Min første forståelse av dette anvendt på min situasjon er at jeg er både forsker og yrkestaker, altså egentlig er jeg det «subjektet» som forsker på det som det blir forsket på som «objekt». Det vil si at jeg som forskeren er både subjekt og objekt, og der jeg naturligvis ikke «bare» er en tilskuer til objektet (meg selv) som jeg forsker på. Jeg blir dypt involvert som ansvarlig deltaker både i yrket og som forsker.

Min andre forståelse, ut fra Skjervheims teori, er at min første forståelse er bare delvis riktig ettersom Skjervheim skriver at vi prinsipielt ikke kan objektivere oss selv, dvs. objektivere oss selv som et faktum. Vi kan riktignok til en viss grad eller i en viss forstand se på oss selv som et faktum, men dette faktum kan da ikke inngå eller oppgå i det faktumet som jeg ser eller konstaterer at jeg ser og konstaterer. Det må bety at selv om jeg ser på meg selv som et faktum

³¹ Skjervheim (1996).

som person, så inngår ikke dette faktumet (meg selv) i det jeg ser etter i forskningen jeg jobber med. Denne måten å se og forstå objektivisering eller faktum på står, etter min mening, i et visst motsetnings- eller spenningsforhold til teorien om «seeing as», ansvar og «seeing that». Når jeg gjennom min indre ontologi ser noe som noe («seeing as») ut fra mitt ansvar, ser jeg nettopp et faktum eller en konstans av objektet jeg ser på. Akkurat nå ser jeg på kaffekoppen, slik den er med bildet av mitt barnebarn og meg som bærer hver vår pose ut fra en hytte og inn i bilen.

Når Skjervheim skriver at i andre omgang gjennom refleksjon, kan vi konstatere egen konstatering på en annen måte enn den konstateringen vi lever med, i øyeblikket, blir det hårfine nyanser mellom «seeing as» i vår indre ontologi, hvor ansvaret er med på å bestemme hvordan vi ser noe mer («seeing that») gjennom vår indre epistemologi, når refleksjonen trer inn. Skjervheim problematiserer ved å skrive at jeget som fører til objektiveringen samtidig alltid glir unna for å bli objektivert, og hvordan dette jeg aldri kan bli objektivert. Dette er det «transcendentale ego», fordi dette jeg alltid er subjekt som aldri kan gjøres til objekt. Hvis vi prøver å gjøre dette jeg til objekt så er det ikke i form av at det er her og nå, men i beste fall at det var her og nå. Dermed ser jeg at min andre forståelse av Skjervheims teori om subjekt og objekt overstyrer den første forståelsen. Samtidig er det noe med forskning på egne erfaringer som må kunne sies å komme nærmere det at yrkestakeren og forskeren er både deltaker (subjekt) og tilskuer (objekt), enn om forskeren ikke forsker på eget yrke?

For di Skjervheim så tydelig viser til skillet som trekkes i filosofien mellom subjekt og objekt, ser jeg det som naturlig allerede her å lansere en tanke om at det å forske på egne erfaringer som fengselsførstebetjent kan være starten på et nytt paradigme innen kriminalomsorgen og tilhørende forskning.³² Dette fordi den høyeste fengselsbetjent-utdanningen i dag er bachelor i straffegjennomføring,³³ som dermed ikke gir adgang til å gjennomføre et ph.d.-studium, ettersom fengselsbetjentutdanningen altså mangler en påbygd masterutdanning.

I sin artikkel «Aktøren og hans verden» undersøker Meløe hvilken plass aktøren har i praksis, hvor han søker å forstå aktøren i praktiske yrker ut fra aktørens eksistensform. Noe av det interessante for min forskning er at Meløe til de grader plukker fra hverandre detaljene som inngår i et helhetsbilde og formidler viktigheten av å forstå disse for å kunne se sammenhengene i et så helhetlig totalbilde som mulig. «Hver enkelt gjenstand i verden får sin identitet, eller sin form, fra sin form for tilknytning til en eller flere av våre operasjonsformer, og hver operasjonsform får sin identitet fra sin plass i det totale system av våre operasjonsformer»,³⁴ skriver han, og presiserer at dette gjelder enten aktøren er et team eller en enkel mann. Meløe skriver videre at, med et slikt bilde av eksistensformen til det som undersøkes, så blir alle mulige resultater av undersøkelsen *prinsipielt ufullstendige*.

³² Kuhn (2002).

³³ KRUS. no. (2021, b).

³⁴ Meløe (1973, s. 134).

Overført til denne forskningen, så besitter jeg et ufullstendig helhetsbilde og dermed en ufullstendig *helhetsforståelse* av eksempelvis mitt møte med Petter og Jørgen. Knyttet til min indre ontologi og måten å se og forstå mer av meg selv som aktør (førstebetjent og forsker), så må jeg analysere meg ned til den minste mulige detalj for å kunne skaffe meg et så helhetlig bilde og en så helhetlig forståelse av mine handlinger overfor Petter og Jørgen som mulig. Det samme gjelder forholdene mellom ulike aktører som forholdet mellom de ansatte og forholdet mellom de innsatte og de ansatte.

Når jeg ser noe umiddelbart som noe («seeing as»), gjerne som en ufullstendig helhetsforståelse av en situasjon, som jeg også umiddelbart vet at jeg har ansvar for å håndtere på best mulig måte gjennom min interesse og mitt engasjement, vil min måte å se noe mer («seeing that») utvikles på en annen måte enn om jeg ikke hadde ansvar eller ikke hadde interesse og engasjement for saken. I dette perspektivet er det interessant å kunne tenke seg at å se noe som noe og å ha ansvar, vil føre til en type ufullstendig helhetsforståelse, og det å ikke ha ansvar vil føre til en annen ufullstendig helhetsforståelse. Det betyr altså at det ikke er slik at å ha ansvar fører til fullstendige helhetsforståelser i kontrast til at det å ikke ha ansvar fører til ufullstendige helhetsforståelser. Jeg ser dette som en viktig presisering, slik at det med å ha ansvar ikke blir oppfattet som at en person umiddelbart ser og forstår noe fullstendig.

Ansvar vil også kunne graderes etter «nærhet vs. avstand» i forhold til det som skjer. Hvis jeg er den første som kommer til en bilulykke, så er det mitt ansvar å trå til, ut fra det situasjonen krever og min allmennmenneskelige interesse og plikt til å tre inn i situasjonen. Hvis jeg da finner en lemlestet person på ulykkesstedet, vil dette prege meg der og da på en dypere måte enn om politi og ambulanse allerede er til stede, slik at jeg ikke måtte ta ansvar og tre inn i situasjonen. Dermed vil også opplevelsen feste seg dypere i meg.

For å utvide dimensjonen og begrepet ansvar, har jeg knyttet begrepet til virksomhets-teoriens redegjørelse for fri, nødvendig og tvungen virksomhet. I kriminalomsorgens tilfelle kan for eksempel nødvendig virksomhet forstås som knyttet til de ansattes muligheter til å tolke lovverk og regelverk i tråd med sitt skjønn, men innenfor visse rammer, mens tvungen virksomhet kan forstås som aspekter ved lov- og regelverk som bare må følges uten anvendelse av skjønn.

En fengselsbetjent må uansett ta ansvar og gripe inn i de hendelser som finner sted i fengselshverdagen, i tråd med lov- og regelverk, og med bruk av skjønn der det er forutsatt, og i mer eller mindre ubetinget overensstemmelse med lov- og regelverk der det forutsettes. Dette selv om betjenten ikke har et fullstendig helhetsbilde av situasjonen, med alle bakenforliggende momenter. Når fengselsbetjenten skal forske på eksempelvis ulike relasjoner i det indre liv i kriminalomsorgen, er det ingen overraskelse at han eller hun vil ha et annet utgangspunkt, ut fra sitt ansvar, enn en forsker uten slike ansvarsbevisste erfaringer. Tilsvarende for en innsatt, som kanskje først og fremst erfarer de nevnte sider ved

fengselsbetjentens ansvar som begrensninger i sin egen hverdag og i sine egne muligheter for frigjøring og utvikling. Dette gjelder også i de tilfellene hvor betjentene ikke tar på seg sitt ansvar eller forvalter det på en dårlig og for den innsatte krenkende måte.

Det beste eksemplet jeg kommer på i så henseende er det Ribe-Nyhus skriver om i sin forskning på sine erfaringer som innsatt, med utgangspunkt i egen indre ontologi som innsatt, og en delvis indre ontologi i forståelsen av fengselsbetjent-yrket.

Ut fra disse refleksjonene mener jeg at det er vanskelig for kriminologer og fengselsbetjenter, uten erfaring som innsatte, å frembringe en tilsvarende kunnskap og erkennelse om den innsattes virkelighet, som den Ribe-Nyhus har frembrakt ut fra en indre epistemologi. Derfor, og med de nyansene og ulikhetene jeg har vist til og kommer til å vise til gjennom avhandlingen, er det særdeles viktig at det forskes med flere ulike innfallsvinkler for å komme så nær sannheten eller et så fullstendig helhetsbilde som mulig. Det samme gjelder for det å få tilgang på så mange ulike relevante perspektiver på virkeligheten i hverdagslivet mellom innsatte og ansatte, som mulig.

Det som altså er relativt originalt og ikke ordinært med forskning på egne erfaringer er kombinasjonen mellom det å være, eller å ha vært, yrkesaktiv i den virksomheten som forskningen gjelder, slik at forskeren er både forsker og forsket på. Det Methi skriver om fortellingen som datagrunnlag, og at refleksjonsprosessen starter umiddelbart etter at fortellingen er offentliggjort har bestemmende innflytelse på strukturen i avhandlingen.

I mine drøftinger og analyser, altså «aninger og undringer» begynte jeg med å sette meg inn i ulike teorier innen praktisk kunnskap som fag- og forskingsfelt. Dette bidro til at jeg ikke bare så fortellingene i nytt lys, men også til at jeg utviklet ny teori når jeg forsøkte å anvende teoriene under utforskningen av fortellingene. Mine drøftinger av andres teori, av annen empiri og de nyutviklede teoretiske grepene, danner altså samlet grunnlaget for refleksjonene over fortellingene utover i avhandlingen.

Gjennom ph.d.-kurs som «Vitenskapsteori, Den praktiske kunnskapens teori og metodeopplæring», og ikke minst at ph.d.- utdanning er nært knyttet til veiledning, har jeg gradvis sett og forstått dialektiske prosesser som jeg ikke så og forsto før denne læringsutviklingen. Det handler spesielt om det Dag Østerberg og Skjervheim skriver om, hvordan ulike saksforhold/sakstilhøver forholder seg til hverandre i ulike relasjoner.³⁵ Jeg bruker begrepene «se, forstå og tolke» gjennom avhandlingen, med et særlig meningsinnhold, som kommer tydelig frem i teori og metodekapitlet. Det er det Russell Hanson viser om at erfaringene våre gir en umiddelbar opplevelse og første forståelse; når vi ser et objekt, så erfarer vi det som noe bestemt, for eksempel en hare eller en and. At det er slik, har jeg koblet til begrepet om indre ontologi. Når den første teoriladete erfaringsbaserte oppdagelsen har inntruffet, starter tolkningen, en prosess som jeg har koblet til begrepet om indre

³⁵ Se under overskriften «Abduksjon og forståelse som metode».

epistemologi, fordi denne tolkning har et bestemt potensiale i seg til å føre til ny innsikt, ny kunnskap og ny erkjennelse, ut over det som var gitt med den første erfaringen.

Begrepene om indre ontologi og indre epistemologi gir naturligvis ikke automatisk ny kunnskap og dyptgripende forståelse av hvordan teori og erfaring og erfaring og teori forholder seg til hverandre. Klarere blir dette når begrepene om indre ontologi og indre epistemologi knyttes til hvordan en første observasjon av å se noe som noe («seeing as») ut fra et erfaringsbasert ansvar fører til å se noe mer («seeing that»), hvor eksemplet ovenfor om det å komme først til en bilulykke viser dette konkret. Dette gjør det mulig å trenge litt dypere inn ved å forstå fengselstjenesten i lys av begrepene om fri, nødvendig og tvungen virksomhet i forhold til det ansvar som den enkelte opplever å ha, for eksempel med tanke på hva fengselsbetjenter må gjøre for å gjennomføre jobben på en god og riktig måte med interesse og engasjement for jobben.

Videre er det mulig å komme enda et steg dypere i egen forståelse, og det som er ufullstendig forstått av fengselsbetjentyrket, ved å knytte an til det jeg har uttrykt i tittelen på avhandlingen: «Ideal, selvforståelse og yrkesidentitet», for å kunne reflektere over om yrkesutøvelsen er gjennomført med god, middels eller dårlig dømmekraft. Meløes begreper om «det kyndige, det ukyndige og det døde blikket» ser jeg som gode verktøy for å komme tettere på om og hvordan fengselsbetjentens ideal kommer til uttrykk i yrkesutøvelsen, og om forskning på egen erfaring fører til endret selvforståelse.

I forhold til de dialektiske prosessene jeg har vist til her, og som drøftes gjennom avhandlingen som et hele, er det viktig å tenke på tidsfaktorene. Med fullføringen av denne avhandlingen er det litt over 10 år siden jeg forlot aktiv tjeneste som fengsels-førstebetjent. Fortellingene om Petter og Jørgen handler om hendelser som ligger enda lenger tilbake i tid. Det betyr at også selve fortellingene preges av den tiden som har gått siden hendelsene fant sted og frem til gjennomføringen av denne forskningen. Fordi disse hendelsene berørte meg så kraftig, står de for meg som like tydelige i dag som da de fant sted, selv om jeg er smertelig klar over at tiden kan både viske ut, endre og forsterke opplevelsen av ulike hendelser. Blant mange hendelser gjennom min yrkeskarriere står fortellingene om Petter og Jørgen så sterkt i min hukommelse at jeg ser det som viktig og meningsfylt å åpne opp for å utvikle og skrive frem ny kunnskap med disse fortellingene som erfaringsbasert kilde.

Poenget er at fortellingene gir forståelse, innsikt og kunnskap om min daværende indre ontologi, min daværende indre epistemologi, mitt daværende «seeing as», mitt daværende «seeing that», mitt daværende kyndige blikk, mitt daværende ukyndige blikk, mitt daværende døde blikk, og så videre, om alt det som var. Disse fortellingene som kilde til ny kunnskap, viser til hva den nåværende forskningsprosessen har gjort med min daværende forståelse, innsikt og kunnskap, hvor jeg nå kan artikulere mine «gamle» erfaringer på nye måter i denne avhandlingen, blant annet fordi jeg gjennom forskningsprosessen har drøftet teori mot erfaring og erfaring mot teori.

Drøftinger, refleksjoner og analyser gjennom avhandlingen viser endringene i min forståelse av, innsikt i og kunnskap om hvem jeg var som betjent. Avhandlingen avdekker både det som var dårlig, mindre godt og godt i min tjenesteutøvelse. Uten å gå for dypt inn i det som blir behandlet i kapittel 3 Teori og metode, vil jeg her vise til noe av det som skjer bevisst og ubevisst.³⁶ Det kom som «lyn fra klar himmel» eller som en abduktiv oppdagelse fra det ubevisste at ansvar fungerer som en mellom-liggende variabel mellom «seeing as» og «seeing that». Dette gjør det forståelig hvordan våre tidligere erfaringer bidrar til hva vi ser og forstår umiddelbart, før vi begynner å tolke. Når det gjelder min tanke om at indre ontologi nødvendigvis må ha en motsats som er ytre ontologi, så tenker jeg nå at det var noe mer bevisst og logisk som førte meg til dette, selv om det er vanskelig å vite eksakt hvor ideene og det nyskapende kommer fra når det skjer internaliseringer og eksternaliseringer.

Konkret gjelder dette overgangen fra hvordan min indre ontologi og indre epistemologi preget meg gjennom min yrkeskarriere, hovedsakelig ubevisst og ureflektert, til jeg nå har fått et bevisst og reflektert forhold til disse momentene i min egen forforståelse, først og fremst i overgangen fra det å være praktiker til det å bli forsker på egen praksis. Gjennom hele min yrkeskarriere har jeg gjennomført tjenesten med ansvarlighet uten å tenke særlig mye over betydningen av dette ansvaret. Enkelt sagt så var jobben min å snakke med de innsatte, visitere celler og innsatte, se etter om noen var ruset, gjøre det jeg kunne for å roe ned aggressive innsatte, låse opp celledører og vekke om morgenen og si god natt og låse inn for kvelden. Det samme gjaldt det å være med på eller lede aksjoner hvor vi måtte bruke fysisk makt og plassere innsatte på sikkerhets-celle eller sikkerhetsseng mm. Dette var «automatiserte» handlinger, og jeg har nå oppdaget at ganske mye av tjenesteutøvelsen var plassert i det ubevisste hos meg. Relatert til «taus» eller «iboende» kunnskap, så hadde jeg ikke en tydelig bevisst artikulert forståelse, innsikt og kunnskap om hvordan de ulike elementer var koblet sammen.³⁷

Det er først nå i ettertid, gjennom min virksomhet som forsker på egen yrkespraksis, og konkret særlig gjennom kritisk analyse av fortellingene om Petter og Jørgen, at jeg gradvis har vunnet ny innsikt i og bevissthet om min yrkespraksis. Den kritiske analysen har gjennom ulike drøftinger og forsøk med ulike teoretiske grep ført til en dypere innsikt i, kunnskap om og forståelse av min indre ontologi. Det er altså kombinasjonene av erfaring og teori og teori og erfaring som har gitt meg muligheter til å løfte det ubevisste opp i bevisstheten og gjøre det til noe forståelig. Den forståelsen av, innsikten i og kunnskapen om min yrkespraksis som jeg har nå, har altså en lang og kronglete vei bak seg. Derfor bruker jeg kvalifiseringene «gradvis» og «på en bedre måte», for å beskrive endringsprosessene fra det ubevisste til det bevisste og videre til en omdannelse av det ubeviste eller tause og kroppsliggjorte i min forforståelse. Jeg forstår også at dette finner sted gjennom mangslungne dialektiske prosesser, og at det skjer gjennom hele livet.

³⁶ Enerstvedt (2017) er tydelig på at erkjennelsesprosesser foregår både på det bevisste og det ubevisste planet.

³⁷ Videre i avhandlingen viser jeg til Hjellnes (2019) som skriver om vanskelighetene fengselsbetjentene har for å artikulere egen tjenesteutøvelse. Nymo (2019, s. 336) skriver at «uten begreper kan ingen begripe».

Siden betydningen av ansvar ble klart for meg som en viktig komponent i hvorfor vi ser, forstår og tolker ulikt, ut fra våre erfaringer, har jeg blitt ekstra observant når noen sier at de har ansvar og må ta ansvar. Det kan gjelde politikere, ulike yrkestakere og folk generelt. Det betyr for det første at begrepet om ansvar er godt kjent som begrep for de fleste mennesker. Spørsmålet er om en dagligdags forståelse av ansvar gir en dyptgripende nok forståelse av hvor viktig ansvar er for praktisk gjennomføring av en handling, og for måten handlingen er preget av erfaring og teori.

Jeg forsøker i denne innledningen til fortellingene om Petter og Jørgen, å vise til det som har skjedd i min yrkeskarriere med min dagligdagse forståelse av ansvar og i overgangen til en mer vitenskapelig forståelse av ansvar. Jeg setter altså inn ansvar som en mellomliggende variabel mellom «seeing as» og «seeing that». Det har avgjørende betydning for hva og hvordan vi ser noe som noe om vi har ansvar eller ikke, og det får bestemte følger for det vi ser som noe mer i det vi ser. Indre ontologi er altså slik vi umiddelbart ser og forstår det vi ser som noe, altså «seeing as». Når en slik indre ontologi medfører en tilsvarende indre epistemologi, altså hvordan vi anvender det vi ser og forstår av ulike objekter i den videre omgangen med og utforskningen av disse, så har altså også her ansvar betydning for den kunnskapen vi utvikler og de erkjennelsene vi tilegner oss. Dette gjør at ansvar blir nøkkelen i forståelsen av den dynamikken som finner sted mellom ulike versjoner av «seeing as», «seeing that», og tilsvarende indre ontologi og indre epistemologi.³⁸

2.3 Innledning til fortellingen om Petter

Fortellingen om Petter gir mange muligheter til å drøfte og analysere hvordan mitt ideal, min selvforståelse og min yrkesidentitet kommer til syne på godt og vondt. Det er nok denne hendelsen gjennom min yrkeskarriere som har åpenbart den største diskrepansen mellom mine forventninger, ut fra tidligere erfaringer, og resultatet slik det ble, hvor Petter utagerte og angrep to fengselsbetjenter og meg. I et dagligdags språk går det an å si at hendelsen «kom som lyn fra klar himmel», og med like umiddelbare reflekser som momentant inntrådte hos meg. Dermed blir oppgaven for etter-refleksjonene å finne ut hva som burde ha vært gjort annerledes for at Petter ikke skulle ha reagert slik han gjorde. Jeg går senere inn i en selvkritisk drøftelse av hendelsen hvor jeg bruker avhandlingens teoriutvikling for å komme så dypt som mulig for å skaffe meg ny forståelse, ny innsikt og ny kunnskap om hva jeg burde ha gjort annerledes.

Det å finne ut hva som kunne ha vært gjort annerledes, er samtidig å innrømme for seg selv og andre at tjenesteutøvelsen var dårlig/ikke god nok, samtidig som det åpner opp for at en eventuell skam over egne handlinger blir mindre enn om handlingene blir fortrent og forsøkt

³⁸ Se under hoved-overskriften «Fortellingens relevans som kilde til ny kunnskap sett i et forskningsperspektiv» hvor jeg gjennom delkapitlene går nøyere inn på bl.a. Russell Hansons teori om «seeing as» og «seeing that» med tilhørende argumenter for plassering av «ansvar» som mellomliggende variabel mellom disse to begrepene.

skjult for en selv og andre. Drøftingene og analysene er således todelte: på den ene side trer jeg innenfor i min tålegrense og sårbarhet, og på den annen side går jeg inn i problematikken med stolthet for at jeg har hatt mot til å avdekke mine svake sider i kommunikasjonen med innsatte, for meg selv og andre. Dette samsvarer for øvrig med Meløes teori om «det kyndige, det ukyndige og det døde blikket», at jeg nå kan avdekke at jeg i visse situasjoner har hatt et ukyndig og enda til et dødt blikk. Jeg forstår også først nå, etter å ha skrevet fram fortellingen om hendelsen og den etterfølgende grundige analysen hvorfor jeg ikke kom i posisjon overfor Petter til å skape noen form for likeverd. Dette er noen eksempler på fallgruver jeg har gått i, og blokkeringer som har inntrådt,³⁹ og som når de er blitt avdekket danner et grunnlag for refleksjonene over det som kunne ha vært gjort bedre.

2.4 Fortellingen om Petter

Dagen i dag har startet med de vanlige gjøremålene og rutinene, før jeg får telefon fra en fengselsbetjent i en avdeling om en utagerende og truende innsatt. Fengselsbetjenten sier at den innsatte, Petter, er aggressiv og skjeller ut de andre innsatte når de spiser i fellesskapet. Det gjelder når de andre innsatte tar det siste pålegget på bordet, som Petter mener han skal ha. Han nekter å være med å rydde etter seg og bare går fra bordet. Fengselsbetjentene i avdelingen har hatt Petter inne på betjentkontoret og sagt at han må gjøre det samme som de andre innsatte i avdelingen. Han kan ikke forvente at andre innsatte skal rydde etter han, og at de andre innsatte har like mye rett på å ta det siste pålegget som han. Det fører til at Petter blir rasende, og går ut av kontoret og slenger døra igjen med et smell, så hele veggen rister.

Jeg spør fengselsbetjenten om det er så alvorlig at jeg må ta med flere fengselsbetjenter og førstebetjenter for å komme og hente Petter. Jeg spør også om de har vært inne på tanken om å utløse alarmen. Fengselsbetjenten sier at Petter sitter i sofaen i fellesskapet nå, og de andre innsatte har gått til sine celler på grunn av en særdeles dårlig stemning på avdelingen. De var på tanken å utløse alarmen da Petter gikk rasende ut av avdelingskontoret, men ombestemte seg da han gikk og satte seg i sofaen. Jeg sier at jeg vil ha Petter inn på kontoret, men jeg må først få tak i noen til å være sammen med meg, så kommer vi inn på avdelingen, hvis han nekter å komme inn på kontoret. Det er en dør fra avdelingen og rett inn på etasjelederkontoret.

Jeg går inn på avdelingen som er på den andre siden av etasjelederkontoret, og ber to fengselsbetjenter om å være sammen med meg når jeg skal prate med Petter. Jeg forklarer dem det som har hendt på den andre avdelingen, og hvordan jeg vil løse dette. Det vil si at fengselsbetjentene inne på gjeldende avdeling kommer inn med Petter. Hvis de ikke får han til å komme frivillig, går vi inn og henter han. Hvis Petter utagerer, utløser fengselsbetjentene alarmen, og vi løper inn på avdelingen, da vil det raskt komme flere

³⁹ Se under overskriften «Fordypning i Russell Hansons observasjonsteori». Russell Hanson er tydelig på at, hvis ikke objektet vi observerer stemmer med våre forventninger, så har vi lett for å blokkere og ikke greie å se virkeligheten slik den egentlig er.

fengselsbetjenter og førstebetjenter til. Jeg ber de to fengselsbetjentene om å stå ved veggen litt unna døra, hvor Petter vil komme inn.

Selv om dette ikke er første gangen jeg har gjennomført vanskelige samtaler og hatt med meg fengselsbetjenter til å støtte meg, kjenner jeg en viss spenning når jeg ringer inn til avdelingen for å få Petter inn på kontoret. De to fengselsbetjentene som er med meg, har lang erfaring og har gjennomført fengselsbetjentutdanningen. De har erfaring i ulike situasjoner og opplæring i fysisk maktanvendelse, og å kommunisere i vanskelige situasjoner. Jeg føler meg derfor trygg, samtidig som jeg har en viss spenning og uro i meg.

Ut fra meldingen fra fengselsbetjentene om Petters utagerende og truende oppførsel, bestemmer jeg at vedkommende i utgangspunktet ikke kan være i denne fellesskapsavdelingen. Denne forutbestemmelsen handler om mine erfaringer av at innsatte som har utagert og truet både fengselsbetjenter og ikke minst med-innsatte, ikke kan gå tilbake til avdelingen før vi har fått roet ned de andre innsatte, og ikke minst den eller de innsatte som utagerer og truer. Jeg må få tid til å planlegge en tilbakekomst for Petter med fengselsbetjentene og de innsatte på avdelingen. Hvis ikke, er det stor fare for at det blir slåsskamp mellom de innsatte, hvor Petter er alene mot de andre. Det igjen vil føre til en større aksjon. På bakgrunn av opplysningen om den innsatte, får jeg en følelse av at det er riktig å ha de to fengselsbetjentene til stede, selv om det kanskje kan virke provoserende på den innsatte.

Nå er tiden inne for å ringe inn på kontoret til fengselsbetjentene, for at Petter skal komme inn på etasjelederkontoret. Fengselsbetjentene sier at Petter sitter på samme plassen i sofaen i fellesskapsrommet. De sier at han ser sint ut, med skarpe øyne som stirrer rett frem. Jeg spør om vi heller skal komme inn og hente han. Fengselsbetjenten sier at de andre innsatte er låst inn på sine celler, så det blir ikke noe problem mellom Petter og de andre innsatte. Derfor mener de at det vil gå greit å få han til å gå inn på etasjelederkontoret. Hvis ikke, utløser de alarmen, og vi er klare til å løpe inn på avdelingen. En av fengselsbetjentene som er inne på etasjelederkontoret, har allerede satt døra inn til avdelingen på gløtt, slik at den er åpen når Petter skal komme inn. Det betyr også at vi raskt kan komme inn på avdelingen hvis Petter slår seg vrang.

På kontoret har jeg et stort konferansebord hvor vi gjennomfører møter, og en kontorpult hvor jeg vanligvis gjennomfører samtaler med innsatte. Petter setter seg resolutt ned ved konferansebordet med ryggen til veggen, når han kommer inn og ser de to fengselsbetjentene som står inn mot veggen, og jeg som sitter ved kontorpulten. Jeg er inne på tanken om å be han komme å sette seg foran meg ved kontorpulten, men gjør ikke det når han så resolutt setter seg ved konferansebordet. Det kan hende at Petter oppfattet at han skulle sitte ved konferansebordet i stedet for å gå forbi de to fengselsbetjentene og sette seg foran meg. De to fengselsbetjentene står inntil motsatt vegg for Petter, og jeg sitter i kontorstolen, vendt mot Petter på andre siden av konferansebordet.

Når Petter har satt seg, begynner jeg med å ønske han velkommen inn til samtalen og sier: «Du er kalt inn på kontoret fordi du, ifølge betjentene på avdelingen, har vært truende og utagerende på avdelingen. Jeg har derfor valgt å ha to fengselsbetjenter sammen med meg på kontoret». Helt fra Petter kommer inn på kontoret, ser jeg et sint uttrykk i ansiktet og en ansent kropp. Jeg ser også at han hisser seg mer opp når jeg forteller hvorfor jeg har kalt han inn på kontoret, og har med meg to fengselsbetjenter. Jeg sier videre: «Du kan ikke bo på denne avdelingen, når du oppfører deg truende overfor de andre innsatte og fengselsbetjentene. Jeg må flytte deg til en eneroms-avdeling til du har roet deg, og jeg har fått avklart hele situasjonen ved å snakke med fengselsbetjentene og de innsatte som har blitt truet og opplevd din utagering». I stedet for å forklare seg om hvorfor han har utagert og vært truende, slik jeg er vant med at innsatte gjør, ser jeg at ansiktsuttrykket endrer seg og blir enda mer aggressivt. Jeg ser at han spenner kroppen sin, bøyer seg frem og knytter nevene som ligger oppe på bordet.

Jeg føler situasjonen så spent at jeg lener meg forsiktig mot skuffen i kontorpuhlen, for å ta frem håndjernene. Jeg vet ikke om Petter ser dette, men han reiser seg brått fra stolen så maleriet på veggen bak han ramler i gulvet. Så dytter han konferansebordet frem mot de to fengselsbetjentene, slik at stolene som er plassert rundt bordet fyker rundt på gulvet. Han tar retning mot de to fengselsbetjentene, og løfter hånden til slag. Jeg ser at de to fengselsbetjentene står rolig inn til veggen enda. Jeg husker godt at jeg tenkte at «det er mitt ansvar at de to fengselsbetjentene ikke blir skadet». Fra min plass ved kontorpuhlen kaster jeg meg frem mot Petter, og kommer imellom han og fengselsbetjentene før han får slått dem. Jeg tar tak rundt armene og overkroppen til Petter og klemmer til for å holde han fast. Jeg husker godt hvor mye makt jeg måtte bruke for å holde han fast, og ikke minst tankene som raste gjennom hodet mitt når han nesten greide å komme seg løs. Jeg tenkte at hvis han får den ene armen, som var nesten løs, helt løs, så kommer han til å slå meg. Jeg har begge armene rundt armene og overkroppen til Petter, slik at med en arm løs og mine armer fast rundt han, vil jeg ikke ha muligheter til å blokkere slaget og beskytte meg. Jeg kan ikke si noe sikkert om hvorfor jeg tenker akkurat på ulike scenarier hvis han kommer seg løs, men det kan handle om kunnskapen jeg har fra kampsporttreningen i ungdommen, eller fengselsbetjentopplæringen i fysisk maktanvendelse. Heldigvis kommer de to fengselsbetjentene til og får tatt tak i den armen som Petter holder på å få løs. Sammen får vi tatt tak i Petter på en slik måte at han ikke får slått til noen av oss.

I basketaket faller vi mot gulvet mellom veggen, stolene og konferansebordet. Når Petter faller mot gulvet, holder jeg fast i genseren, slik at fallet mot gulvet ikke blir hardt, og at han ikke faller mot gulvet med tre personer oppå seg. I stedet er det to fengselsbetjenter som faller over Petter, mens jeg står og holder i genseren til han er nede på gulvet, og jeg legger meg ned for å holde han sammen med de to fengselsbetjentene. I samme øyeblikket har en av oss utløst alarmen. Jeg vet ikke hvem av oss som gjør det. Jeg ligger foran døren mellom avdelingen som Petter kom fra og inn til etasjelederkontoret, slik at fengselsbetjentene og fengselsførstebetjentene ikke kommer inn på kontoret gjennom denne døren. Når døren treffer meg i skulderen, roper jeg at de må bruke den andre døren. Dermed tar det litt lengre tid før de som skal hjelpe kommer inn på etasjelederkontoret.

Samtidig betyr ikke dette noe, fordi vi tre har kontroll og holder Petter ned til gulvet. De løper så til den andre inngangsdøren. Fordi Petter fortsatt er aggressiv og kjemper imot, kan ikke alle tre slippe han samtidig, slik at de som er kommet til for å hjelpe kan overta. En etter en slipper vi taket slik at de kan overta og holde han nede. De setter håndjern på hendene som er bak på ryggen. Deretter fører de han ut fra etasjelederkontoret og ned til sikkerhetscellen i kjelleren.

Jeg kjenner at det er en lettelse både fysisk og mentalt at andre har overtatt. Jeg sitter på kne på gulvet og ser at lesebrillene, som jeg hadde i skjortelommen, ligger ødelagt på gulvet. Jeg ser at skjorta er revet i stykker. Det er en merkelig følelse å sitte der på gulvet hvor de to adskillig yngre fengselsbetjentene står foran meg og ser helt ok ut. Jeg føler en form for velvære, fordi vi har greid å avverge en situasjon som kunne blitt mye verre, hvis Petter hadde fått anledning til å slå de to fengselsbetjentene og fått løs armen, slik at han kunne ha slått meg, før de to fengselsbetjentene fikk tak i han. Følelsen av mestring overskygger det at de billige lesebrillene er ødelagt, og at skjorten er revnet og ødelagt. Jeg spør de to betjentene om de har fått noen skade, noe de svarer nei på. Både de og jeg har gått over hendene for å se om vi har fått noen kutt eller stikkskade. Jeg har sett etter om jeg har fått skade der skjorten er revnet.

Før vi går fra hverandre prater vi litt om det som har skjedd. Vi er skjønt enige om at vi har håndtert situasjonen på en god måte, med tanke på at ingen av oss har blitt skadet. Vi er enige om at Petter var så aggressiv at det ville vært vanskelig å unngå at han gikk til angrep på oss. Deretter går jeg med min sundrevne skjorte gjennom fengselet og ned til forvalteren, som finner ei ny skjorte til meg. Det er tydeligvis kjent i fengselet at vi har hatt et basketak på etasjelederkontoret. Det fører til mange gode ord, nikk og blikk fra mine kolleger, som jeg møter når jeg går ned til forvalteren.

Ut fra vanlig prosedyre gjennomfører vi debrifing etter hendelsen. De fengselsbetjentene som førte Petter ned til sikkerhetscellen, er med på debrifingen sammen med oss som var i situasjonen. Vi forteller hele hendelsesforløpet og får støtte for måten vi taklet Petter på. De som førte Petter ned på sikkerhetscellen kan fortelle at alt gikk rolig for seg, selv om Petter var sint og utagerende. Han roet seg så mye at de kunne ta av håndjernene og plassere han på sikkerhetscellen. Nå er det en annen avdeling som har ansvaret for å følge med Petter og kommunisere med han. Disse fengselsbetjentene kommuniserer og observerer jevnlig med han, slik at han blir tatt ut av sikkerhetscellen så snart han har roet seg. Han blir da flyttet til en eneromscelle, til det er tatt avhør av han og han er klar til å flytte ut i en fellesskapsavdeling.

Det som etter denne episoden har festet seg i minnet, er det min makker sier når vi treffes i vaktskiftet noen dager etter episoden. Vedkommende sier at «det snakkes om at du er god til å slåss». Dette fører til en merkelig følelse i meg. Jeg føler meg stolt av dette utsagnet, samtidig som jeg tenker at det er ikke det å kunne slåss som jeg vil være kjent for. Jeg tenker at jeg har studert psykologi, sosiologi, sosialpedagogikk, pedagogikk og veiledning, og da er det ikke noen ære å bli kjent for å være god til å slåss. Jeg burde heller

ha greid å kommunisere på en slik måte at jeg og fengsels-betjentene aldri skulle ha behøvd å slåss. Samtidig tenker jeg at når situasjonen ble slik, er det greit å være kjent for å være god til å slåss, slik at ikke fengselsbetjentene, Petter eller jeg ble skadet. Jeg får venne meg til å leve med at kommunikasjonen noen ganger ikke fører frem, enten på grunn av min manglende kommunikasjons-kompetanse, eller også at den innsatte i noen tilfeller er så opphisset at eneste utvei er å bruke fysisk makt. Det verste ville ha vært å bli betraktet som feig, hvis jeg ikke hadde reagert ved å komme meg mellom Petter og de to fengselsbetjentene, slik at de kunne blitt skadet eller at de hadde måttet håndtere situasjonen alene.

Etter denne hendelsen ønsker ikke Petter å snakke med meg. Derfor får jeg ikke fortelle han at på tross av at han ble pasifisert med makt, så gjorde vi det vi kunne for at han ikke skulle bli skadet og lide mer last enn nødvendig. Jeg synes det er beklagelig at han ikke ønsker å snakke med meg, slik at vi kan få snakket ut om hendelsen, med tanke på at han får muligheter til å komme med eventuelle motforestillinger og forklaringer. Jeg har heller ikke truffet Petter etter at han ble flyttet til en annen fellesskapsavdeling.

Grunnene for at jeg ønsker å snakke med de innsatte etter ulike hendelser, er flere. Den innsatte får mulighet til å fremme sin uenighet i måten jeg har håndtert situasjonen, og både jeg og den innsatte får muligheter til å beklage, hvis vi innser at ikke alt har gått riktig for seg. I de fleste tilfellene hvor jeg har sett meg nødt til å flytte innsatte når de utagerer, har de forstått og akseptert at jeg måtte gjøre det. Det handler ofte om at utageringen har vært i ruset tilstand. Når jeg snakker med dem i etterkant, har rusen gått ut av kroppen. Et annet gode ved å snakke sammen etter ulike hendelser, er at det blir lettere å møtes senere når vi har fått sagt hvert vårt til hverandre og beklaget det som skjedde, hvis det er noe å beklage.

2.5 Innledning til fortellingen om Jørgen

Møtet med Jørgen gjorde så sterkt inntrykk på meg at det derfor er en hendelse jeg har valgt å forske på. Jeg har hatt mange møter med innsatte som har vært triste og nedfor, spesielt ved innsettelse. Det spesielle med Jørgen var at han hadde hatt en god rehabiliterende progresjon gjennom soningen og at han så velger å isolere seg like før løslatelse.

I motsetning til hendelsen med Petter, så er nok møtet med Jørgen en av de hendelsene der jeg opplevde å lykkes best i kommunikasjonen med en innsatt. Også i refleksjon over og analyse av en fortelling om en hendelse, hvor jeg som yrkestaker og forsker gjennomfører forskning på noe jeg opplever å ha lykkes med å håndtere, er det mange fallgruver å gå i. Det gjelder kanskje særlig det at jeg kan bli oppfattet som å ikke være selv-kritisk nok som forsker, eller at jeg går i forsvar for meg selv og andre ansatte. Etter så mange år i yrket har jeg en god del innsikt og kunnskap om kriminal-omsorgen først og fremst sett innenfra. Måten jeg redegjør for, drøfter og analyserer mine handlinger, tanker og følelser under hendelsen vil naturlig nok være preget av det.

Slik jeg har forstått «praktisk kunnskap som fag- og forskningsfelt» så skal forskerens innsikt og kunnskap om eget yrke komme tydelig frem, men gjennomgå en kritisk granskning eller refleksjon. Dermed bli denne refleksjonen og analysen ganske annerledes enn refleksjonene over og analysene av fortellingen om Petter. I refleksjonene over og analysene av fortellingen om Jørgen går jeg altså selv-kritisk til verks for å kunne se og skaffe meg en dypere forståelse av hva som gjorde at jeg faktisk lyktes, i alle fall i noen grad. Kunnskapstilførselen til en etat som kriminalomsorgen handler altså ikke kun om å forske frem det negative som bør endres. Det handler også om å studere inngående eksempler på det som kan være gode måter å gjennomføre fengsels-tjenesten på.

2.6 Fortellingen om Jørgen

Det er søndag i Åna fengsel. En av fengselsbetjentene ved avdelingen hvor innsatte har muligheter for å isolere seg selv, ringer og ber meg om å komme til avdelingen for å snakke med en innsatt. Inne på vaktrommet blir jeg informert om at denne innsatte har det vanskelig. Han sitter i mørket og vil ikke ut til den tilmålte luftingen han har tilgang til. Han er ikke voldelig og utagerende. Han er bare trist og lei av å sitte i fengsel, samtidig som han frykter for løslatelsen. Han er en av de innsatte som har vært gjentatte ganger i fengsel. Han er en av dem vi betrakter som gjengangere.

Møtet med fengselsbetjentene på vaktrommet er det som setter «brillene» eller «blikket» på meg. Fengselsbetjentenes formidling, preget av deres omtanke og følelser for Jørgen, gjør at de overfører sin omtanke og sine følelser til meg, slik at jeg kommer i en stemning, hvor jeg føler og tenker at jeg må gjøre det jeg kan for å hjelpe han. Når jeg opplever disse fengselsbetjentene, gir det meg en stolthet av å være del av et slik fellesskap, hvor det å hjelpe den som har det vanskelig er prioritert. Jørgen er ikke noe fysisk problem for fengselsbetjentene i denne avdelingen. Han sitter i mørke, uten å ringe på for å få kontakt med dem. Han tar imot maten som blir servert og sitter rolig i mørket og spiser. Samtidig som dette ikke er et «fysisk sikkerhetsproblem» som krever maktanvendelse av fengselsbetjentene, er det tydelig et følelsesmessig og omsorgsmessig problem. Ellers ville de ikke ha tatt kontakt med meg.

Når jeg kommer inn på cella sitter Jørgen på senga med hodet i hendene. Gardinene er trukket for vinduet, og lysene er slått av, slik at Jørgen sitter på senga i stummende mørke. Det er kun lyset fra fengselsgangen som gjør at jeg kan se han når døra er åpen. Mens døra ennå er åpen, og fengselsbetjenten som har fulgt meg er til stede, spør jeg om jeg kan få komme inn og snakke med han. Jørgen har ikke spurt om å få snakke med førstebetjenten, så jeg kan ikke være sikker på at han vil snakke med meg. Jeg kjenner ikke Jørgen godt, men vet hvem han er, og vet litt om hans interesser. Han peker på stolen som står rett ved siden av senga, og sier at jeg kan komme inn og sette meg. Jeg spør om det er greit at jeg slår på lyset i leselampen, slik at jeg ser han når vi lukker døra. Siden bryteren på leselampen er nærmest han, slår han den på og nikker bekreftende på at vi må kunne se hverandre. Jeg sier til fengselsbetjenten at det er greit at han går tilbake til sine andre gjøremål.

Jeg begynner samtalen med å fortelle at fengselsbetjentene i avdelingen er bekymret for han når han sitter i mørke inne på cella. Derfor har de tilkalt meg som førstebetjent. Jeg får et bekræftende nikk som jeg tolker som at det er ok at jeg er kommet for å snakke med han. Jeg vet at Jørgen er interessert i fiske, og har vært ute sammen med fengselsbetjenter og andre innsatte og fisket, og at han binder fluer. Selv om han har hatt denne muligheten, har soningen blitt så tung at han har valgt å isolere seg. Når samtalen begynner, sier han at han har masse tankekjør og er nedfor. Jeg opplever en ærlig person som tar godt imot meg. Jørgen sin måte å ta imot meg, gjør at jeg føler meg vel sammen med han, selv om jeg ser at mine utfordringer for å kunne hjelpe er store. Det er å komme bort fra et negativt tankekjør og dermed snu situasjonen fra å være nedfor, til å komme tankemessig og følelsemessig ovenpå. I neste omgang vil utfordringene være å få Jørgen til å flytte til en fellesskapsavdeling sammen med andre innsatte, og videre begynne å jobbe positivt med å forberede seg til løslatelsen.

Som en oppstart finner vi ganske snart et felles samtaletema gjennom vår interesse for ferskvannsfiske. Det virker som om vi må ha en prat om «vær og vind», før vi kommer i gang med den virkelige samtalen om hvordan Jørgen har det, og hvordan fremtiden skal og bør se ut for han. Uten å huske eksakt hvorfor jeg leder samtalen inn på fersk-vannsfiske, antar jeg at det er det at Jørgen er interessert i ferskvannsfiske. Derfor ønsker jeg å få han i bedre stemning, for at han skal åpne seg for meg om hva som er hans virkelige problemer.

Jeg har fisket mye med flue og dupp fra kasteslukstang, men jeg har aldri bundet fluer. Derfor spør jeg Jørgen om noe så absurd som om han kan fortelle meg om fluebinding. Jeg tenker at det er absurd å be en person om å fortelle om fluebinding, når vedkommende er så nedfor og trist, som Jørgen er. Samtidig skjer det utrolige at jeg med en gang ser glimt i øyet og smil om munnen hans.

Jørgen forteller at han har vært interessert i fiske fra han var liten. Han fikk muligheter til å lære fluebinding, da det gikk et fluebindingskurs i fengselet. Ut fra min interesse og kunnskap stiller jeg flere spørsmål, som gjør at vi utveksler vår kunnskap og interesse for fiske, spesielt i ferskvann. Jørgen forteller om hvor kjekt han hadde det, da han tidligere i denne dommen sonet i Rødgata, hvor flere innsatte og fengselsbetjenter reiste sammen på fisketurer.⁴⁰ Jørgen knyttet fluer til de andre innsatte, slik at de skulle slippe å kjøpe for de få dagpengene de har.

Denne praten blir så innfallsvinkel til en dypere samtale om hvordan han egentlig har det. Selv om jeg ikke kjenner Jørgen veldig godt, blir jeg følelsemessig involvert, stilt overfor hans tristhet og mismot for sin fremtid når han nå skal løslates. Dermed kommer det frem at den egentlige årsaken til hans tristhet og nedstemthet, er frykten for løslatelsen. Med

⁴⁰ Rødgata er en åpen avdeling ved Åna fengsel, som ligger like utenfor det lukkede fengselet. Kriminalomsorgen. no. (2019). Fra gammelt av bodde mange ansatte på fengselsområdet og noen få ansatte bor fortsatt på fengselsområdet. Jeg selv bodde i en annen gate i mange år fra jeg begynte som fengselsførstebetjent i 1996. Rødgata var tjenesteboliger, før de små fine husene ble omgjort til åpen anstalt for noen år siden.

det samme gir det meg en støkk når jeg blir klar over at Jørgen reagerer så negativt på det å bli løslatt, noe som egentlig, og for de fleste er en stor glede. Da kommer de ut i sitt vante miljø og kan leve som en fri person sammen med venner, familie og kjæreste eller ektefelle, for de som har det. I denne settingen, inne på ei mørklagt celle med kun ei lita leselampe som belysning, sier jeg derfor til han at jeg synes vi skal ta oss en spasertur ut i luftgården og få oss litt frisk luft. Han nikker bekreftende og sier seg enig.

Jeg sier til han at jeg må gå og sjekke ut med vakthavende førstebetjent om vi kan gjøre dette. Vakthavende førstebetjent har hovedansvaret for sikkerhet, ro og orden, og jeg som etasjeleder har medansvar. Jeg opplever at vakthavende førstebetjent er oppriktig glad for at jeg får Jørgen i tale, og for at han ønsker å være med ut i luftgården. Jeg husker at måten vakthavende førstebetjent svarer meg, gir inspirasjon og motivasjon til å gjennomføre denne samtalen med Jørgen. Det er noe i ordene og stemmen som gir meg en opplevelse av anerkjennelse og verdighet for den jobben jeg er i ferd med å gjøre overfor Jørgen, selv om det er en selvfølge at jeg skal gjøre denne jobben som ansvarlig etasjeleder.

Ifølge fengselsbetjentene har ikke Jørgen vært ute og luftet seg på mange dager. Ute i luftgården fortsetter vi den påbegynte samtalen, ved å gå ved siden av hverandre. Vi samtaler fortrolig om de utfordringene og mulighetene Jørgen har videre i livet. Jørgen har vært i fengsel mange ganger, og er lei av å sitte inne. Han har mange ganger blitt løslatt, og har bestemt seg gang på gang for at dette fengselsoppholdet skal være det siste. Så møter han sine «gamle» svirebrødre, som gladelig tilbyr han alkohol og narkotika. Han er henvist til å bo på hospits, hvor andre kriminelle og rusmisbrukere bor. Han har ikke jobb, og familien er ikke interessert i å ha kontakt med han så lenge han ruser seg, og begår kriminalitet. Denne livsførselen fører etter hvert til ny kriminalitet, som gjør at han gang på gang kommer tilbake til fengsel. Det er dette scenariet som plager Jørgen, hvor han har få muligheter til å greie seg uten rus og kriminalitet etter løslatelse.

Det er både noe dystert og noen gode følelser som kommer frem, når vi går side ved side og prater. Det er dystert å få fortalt hvordan Jørgen gruer seg til løslatelsen, med de utfordringene som venter han der ute. Selv om det er dystert å høre om hvor langt unna Jørgen sine ønsker om fremtiden er, gir det meg en god følelse at Jørgen har et sterkt ønske om å leve et annet liv enn han har gjort til nå. Det er trist at jeg har få muligheter til å følge opp og hjelpe han videre, samtidig som det skaper god følelse at han åpner seg på den måten han gjør. Han er en relativt stor og fysisk sterk mann. Gjennom soningen har han bygd seg opp etter rusing før innsettelse, slik at han nå ser frisk og røslig ut. Dermed er det spesielt dystert at det som venter han ute, er det samme livet og miljøet han forlot før innsettelse.

Selv om vi på en måte har en fin samtale om Jørgen sine problemer, ser og forstår jeg hvor langt nede han er. Når jeg skriver at samtalen «på en måte» er fin, er det fordi selve samtalen og settingen, med å spasere sammen i luftgården er fin, selv om innholdet i

samtalen er trist og dystert. Samtidig øyner jeg håp når Jørgen innimellom blomstrer til, spesielt når vi snakker om fiske og fluebinding.

Ut fra en helhetsvurdering spør jeg han rett ut, etter at vi er kommet inn på cella, om han har tenkt å ta livet sitt. Jeg skal ikke påstå at jeg er vant til å stille slike spørsmål til innsatte, men jeg har likevel gjort det mange ganger gjennom min yrkeskarriere. Erfaringen med å være direkte på dette, er gode i den forstand at jeg har fått gode dialoger med innsatte, hvor jeg har opplevd ærlighet, og ikke minst at vi har gjort avtaler om hvordan jeg kan hjelpe dem videre. Det kan være å ta kontakt med helseavdelingen, sosialavdelingen eller fengselsledelsen, for at vedkommende innsatt skal få hjelp til å håndtere sine problemer. Det kan være så enkelt som å komme igjen senere på dagen eller dagen etter for å prate, eller også å snakke med kontaktbetjenten, som da fokuserer på å hjelpe denne innsatte. Jeg har ikke opplevd at en innsatt har brutt avtalen, slik at vedkommende har forsøkt å ta livet sitt når jeg har gått fra cella, og vedkommende sitter alene med sine tanker. Derfor har jeg ikke noen betenkelighet med å stille Jørgen dette spørsmålet.

Han sier at han har vært inne på tanken om å ta sitt liv, men at han ikke kommer til å gjøre det. Jeg sier til han at det vil være det verste som kan skje for meg. Jeg føler et ansvar for at han ikke skal ta sitt liv, og må ha hans ord på at han ikke gjør det. På tross av den gode samtalen og den gode stemningen, går jeg så hardt ut at jeg sier at «jeg må være sikker på at du ikke tar livet ditt når jeg går fra deg». Hvis jeg er i tvil om det, kan jeg ikke gå fra han uten å gjennomføre andre sikkerhetstiltak. Jeg forstår at Jørgen ser alvor i det jeg sier. Jeg tror også at han ser at jeg bryr meg om han som person, og har et oppriktig ønske om at han skal greie seg godt.

Fordi hendelsen skjer på en søndag har jeg ikke muligheter til å gjøre noe mer konkret bortsett fra å tilkalle legevakt, men det er det ikke spørsmål om. Jørgen ønsker heller ikke å flytte til en fellesskapsavdeling, selv om jeg foreslår dette, slik han har mulighet til når han selv har isolert seg fra fellesskap med andre innsatte. Det jeg lover Jørgen, er å ta hans problemer opp med ledelsen, helseavdelingen og sosialtjenesten på mandag. Jeg lover å komme tilbake og snakke med han på mandag. Jeg sier også at han må si fra til fengselsbetjentene i avdelingen, hvis han ønsker å snakke mer med meg denne søndagen.

Etter samtalen har Jørgen på lyset på cella og virker lettet, ifølge fengselsbetjentene som tilkalte meg. Resten av vekten holder jeg meg orientert gjennom fengselsbetjentene om hvordan Jørgen har det. Når jeg går av vakt orienterer jeg nattevaktene om hendelsen, slik at de kan være oppmerksomme på Jørgen sin tilstand. Jeg går tilbake til Jørgen på mandag, og forteller at jeg har orientert ledelsen om hvordan han har det, slik at de jobber videre gjennom sine kanaler med å kunne hjelpe han. Jørgen takker meg og forteller at han har det bedre, men at han fortsatt gruer seg til løslatelsen. Etter denne samtalen er mitt oppdrag over. Da er det fengselsbetjentene i denne avdelingen, med sin ledelse, som jobber videre med Jørgen.

3 Teori og metode

Arbeidet med å klarlegge og utvikle teori og metode har i denne avhandlingen vært en dialektisk prosess mellom tilegnelse og utvikling av teori og metode og utvikling av ny forståelse av det empiriske grunnlaget i fortellingene om Petter og Jørgen, og derfra videre til forståelse av relasjonen mellom ulike aktører i kriminalomsorgen. I praksis har det vært slik at da ph.d.-kursene i Vitenskapsteori, Den praktiske kunnskapens teori og kvalitativ og kvantitativ metode ble gjennomført, resulterte det i ny forståelse, ny innsikt og ny kunnskap hos meg om disse teoriene. I min måte å tenke og reflektere på, så har det gjennom forskningsprosessen hele tiden «poppet opp» ideer om tenkte forbindelser fra teori til erfaring og ikke minst fra erfaring til teori. Disse ideene har så vært grundig drøftet med mine veiledere. Med bakgrunn i mine erfaringer, i kriminalomsorgen, har nye forbindelser mellom eksisterende teorier blitt utviklet og forsøkt anvendt. Ved bruk av disse teoretiske ansatsene på min empiri, har jeg gjennom de faglige drøftingene med veilederne stadig greid å se, forstå og tolke mine erfaringer på nye måter. Dette igjen har så ført til videre utvikling av eksisterende teori og til etablering av nye forbindelser mellom disse og så videre.

Koblingene mellom vitenskapsteori og virksomhetsteori reflektert og re-reflektert inn i og satt i forhold til mine yrkeserfaringer, har gitt meg muligheter til å videreutvikle min måte å se på og forstå mitt ideal, min selvforståelse og min yrkesidentitet. Disse frem og tilbake refleksjonene forstått som prosesser av analyse og syntese, har ført til en vekselvirkning mellom det jeg har tilegnet meg og utviklet av teori og metode og det jeg har utviklet av forståelse, innsikt og kunnskap om min tidligere tjenesteutøvelse som fengselsbetjent og fengselsførstebetjent.

En viktig fordypning innebar det å kunne se relasjonene mellom holdning (*hexis*) og den handlingen som må til for å kunne etablere situasjonsbetinget likeverd i relasjonene mellom de ansatte og de innsatte. I praksis har jeg beveget meg fra å analysere fortellingene om hendelsene med Petter og Jørgen til utkastene til kapitlet om teori og metode, når jeg gjennom disse refleksjonene i forhold til fortellingene har sett behovet for å utdype mitt teoretiske og metodiske grep.

Arbeidet med å etablere et teoretisk grunnlag for min forskning har betydning også for hvordan vi i praksis skal kunne videreutvikle kriminalomsorgens relasjoner mellom innsatte og ansatte. Dette kapitlet om teori og metode, og avhandlingen for øvrig, har gitt meg nye tanker om hvordan relasjonene mellom innsatte og ansatte skal kunne forbedres. Den måten jeg har tatt i bruk Ribe-Nyhus sin doktoravhandling om «Indre og ytre soning», viser at hans avhandling kan være et godt læringsmateriale i opplæringen av fengselsbetjenter, ved at ett syn og en forståelse av hva det er å være innsatt i norske fengsler, skrevet, analysert og drøftet av en innsatt, blir gjort tilgjengelig for dem.

Noe tilsvarende gjelder for Marianne Frøystad Walderhaugs ph.d. avhandling om «Filosofiske samtaler med innsatte i fengsel. En fordypning i samtalens form og innhold», særlig med hensyn til hva som skal til for å oppnå likeverd mellom innsatte og ansatte.⁴¹ Walderhaugs avhandling kan gi god forståelse av hva som må til i så henseende for å kunne bidra i forhold til de innsattes endrings-utfordringer.

Den 11. januar 2022 sendte jeg en mail til Kriminalomsorgens høgskole og utdannings-senter (KRUS) og spurte om Walderhaugs og Ribe-Nyhus sine ph.d.- avhandlinger blir brukt som læremateriale i undervisning på grunnutdanning og bachelor utdanningen for studenter/aspiranter. Kirsti Nymo svarte i mail samme dag at hun i sitt emne «Profesjonsforståelse og etikk» gjerne refererer til Walderhaugs forskning i sine forelesninger, men Walderhaug er ikke representert i pensum.

Tore Rokkan som er emne-ansvarlig for «Kriminalomsorgen som virksomhet» i bachelor utdanningen skriver i samme mail at det jobbes med en emnerevisjon. I denne revisjonen blir ulike bidrag vurdert tatt inn i det nye emnet, særlig det som er knyttet til metode og vitenskapsteori. Han skriver at ingen av de to ph.d.- avhandlingene jeg nevner er tatt inn i pensum, delvis fordi form og omfang ikke tillater dette. For å vise til kriminalomsorgens virksomhet er det lettere å velge pensum fra antologier eller artikler. Rokkan avslutter med å skrive at begge bidragene jeg nevner likevel er viktige for studentene å kjenne til i sine diskusjoner om kriminalomsorg og straffegjennom-føring.⁴²

Det er å håpe at på sikt så implementerer KRUS avhandlingene, eller sentrale deler av avhandlingene, til Ribe-Nyhus og Walderhaug, som læringsmateriale, slik at opplæring i viktige emner som profesjonalitet og etikk og kriminalomsorgen som virksomhet, blir løftet ett hakk videre fra bruken av antologier og artikler.

For emnene «Profesjonalitet og etikk» og «Kriminalomsorgen som virksomhet», som særlig er knyttet til metode og vitenskapsteori, tenker jeg at også denne avhandlingen kan ha noe å bidra med. Det gjelder særlig utviklingen av teori og metode gjennom denne avhandlingen, hvor Russell Hansons bidrag til vitenskapsteori og Enerstvedts til virksomhetsteori er analysert og syntetisert på nye måter, nært knyttet til analysene av erfaringene jeg har gjort i forbindelse med hendelsene med Petter og Jørgen.

Jeg mener at behandlingen av teori og metode i denne avhandlingen er original i den forstand at selve teori og metodeutviklingen har vært nært knyttet til refleksjonene over de to nevnte erfaringene. Min forståelse av teori og metode er også nært knyttet til min lesning og tilegnelse av Ribe-Nyhus sin og Walderhaugs forskning. Slik sett har jeg lagt til rette for en triangulering mellom forskning utført av en innsatt, en fengsels-filosof og en

⁴¹ I litteraturlisten refererer hun til seg selv med «Walderhaug, Marianne F.» og ikke «Frøystad Walderhaug», selv om hun bruker hele navnet på forsiden av avhandlingen. Dermed refererer jeg til «Walderhaug (2018)».

⁴² Nymo og Rokkan (2022).

fengselsførstebetjent, som alle tre baserer seg på forskning ut fra egne erfaringer, noe som i seg selv må kunne sies å være noe nytt innen kriminalomsorgs-forskningen i Norge.

Et eksempel på anvendelse av den nevnte forskningen i utviklingen av kriminal-omsorgen kan være det Ribe-Nyhus skriver om den ytre soningen som et hinder for et indre oppgjør med seg selv. Noe tilsvarende gjelder Walderhaugs utvikling av begrepet tilstedeværende likeverd, som en avgjørende forutsetning for å danne gode relasjoner mellom innsatte og ansatte. Dette teori og metodekapitlet skiller seg derfor fra det en kan vente av en tradisjonell redegjørelse for teori og metode. Jeg har altså forsøkt å videreutvikle begreper jeg har tilegnet meg gjennom litteratur på teori og metode gjennom en vekselvirkning mellom de erfaringsbaserte hendelsene fra fortellingene og det teoretiske tilfanget som litteraturen har gitt meg. Den teori og metode forståelsen som etableres i dette kapitlet, blir så anvendt i analysen av de to fortellingene.

Med utgangspunkt i denne innledningen ønsker jeg å vise, og videre begrunne, hvorfor dette teori og metode kapitlet har det omfanget som er skrevet frem. Gjennom drøftinger, analyser og synteser har jeg allerede i dette kapitlet begynt å knytte teori og metode til kriminalomsorgen, ut fra de momentene som det er vist til ovenfor i innledningskapitlet. Kapitlet om teori og metode er både en videreføring av kapittel 1 og 2 og en innledning til de neste kapitlene. Jeg innleder altså her med å knytte teori og metode både til fortellingene om Petter og Jørgen, og om relasjonene mellom innsatte og ansatte. Dermed er ikke dette kapitlet en ren drøfting av teori og metode og hvordan teori og metode tradisjonelt sett er brukt gjennom avhandlingen. Kapitlet er originalt og i overensstemmelse med praktisk kunnskap som fag og forskningsfelt, ved både å utvikle ny teori og metode, og ikke minst ved å anvende teori og metode på et aktivt vis.

3.1 Etisk overveieelse

I en avhandling som omhandler forskning på det som skjer i *relasjonen* mellom innsatte og fengselsbetjenter, vil det være naturlig å gjennomføre en etisk refleksjon. Under overskriften «Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi», pkt. 20 «Hensyn til offentlig forvaltning» i «De nasjonale forskningsetiske komiteene», står det at offentlige organer bør stille seg til disposisjon for forskning på sin virksomhet. Forskere bør i størst mulig grad få tilgang og innsyn i offentlig forvaltning og offentlige organer. Begrensningene ligger i hensynet til personvern og overordnede nasjonale interesser og sikkerhetshensyn. I tillegg bør hemmeligstemplett materiell nedgraderes når det er forsvarlig.⁴³

⁴³ De nasjonale forskningsetiske komiteene (2016). Fordi denne avhandlingen ble levert våren 2021, og nå er til revidering ut fra bedømmelseskommisjonens merknader, har jeg forholdt meg til «Forskningsetiske retningslinjer» fra 2016 og ikke fra de nye fra 16. desember 2021. Under pkt. 34. «Offentlig forvaltning» i retningslinjene fra 2021 går det også frem at offentlig forvaltning skal legge til rette for forskning i ulike virksomheter. De nasjonale forskningsetiske komiteene (2021).

I vedlegg 2 «Tillatelse til forskning i kriminalomsorgen», er det gitt tillatelse til min forskning innen kriminalomsorgen, fra «Kriminalomsorgen region sørvest». I vedlegg 5 «NSD – Avsluttende saksbehandling», og vedlegg 6 «Mail-korrespondanse med NSD for videre godkjenning i ph.d. forskningen», har jeg lagt fram dokumentasjon på at «Norsk senter for forskningsdata» (NSD) har godkjent at min forskning er utført i overensstemmelse med de forskningsetiske retningslinjene. Den siste mailkontakten med NSD var 17. august 2021. Svaret fra Håkon Tranvåg er at prosjekt 28888 som gjaldt data fra den dr. Philos. avhandlingen som ble underkjent er avsluttet og datamaterialet er anonymisert. Dermed kan dataene brukes i denne avhandlingen, uten å melde det inn til NSD eller å informere informantene, hvis det er komplisert å få tak i dem.⁴⁴

For å forsikre meg om at jeg har ivaretatt hensynet til personvern,⁴⁵ og at bruken av mine erfaringer fra kriminalomsorgen i denne avhandlingen ikke bryter med forsknings-etiske eller andre etiske hensyn, har jeg bedt fengselsleder Leif Magne Viste ved Åna fengsel lese de relevante deler av avhandlingen. Ifølge eget utsagn kan han ikke se at jeg bryter noen regler for behandlingen av taushetsbelagte opplysninger. Taushetserklæringen som jeg skrev under på i 1973, da jeg begynte min jobb i kriminalomsorgen, er et livslangt taushetsløfte. I løpet av den tiden jeg har jobbet i kriminalomsorgen, har det uansett blitt langt større grad av åpenhet om det som skjer i fengslene.

Fordi mine erfaringsbaserte fortellinger er ca. 20 år gamle, anser jeg at disse navne-anonymiserte fortellingene ikke utgjør noen risiko for personidentifisering i dag. Tredje part, som pårørende til disse to innsatte, eller andre innsatte, kan vanskelig identifiseres og gjenkjennes. Åna fengsel som ett av landets største fengsel, som mine to erfaringsbaserte hendelser er hentet fra, er et fengsel med 164 innsatte og mellom 600 og 700 innsettelse i løpet av et år.⁴⁶

I de forskningsetiske retningslinjer pkt. 13 «Hensynet til tredjepart», står det at «Forskerne bør vurdere og foregripe virkningen på tredjepart som ikke er direkte inkludert i forskningen». Retningslinjene fokuserer på den negative virkningen på enkeltpersoner og grupper, som kan oppstå. Samtidig understrekes det at dette ikke skal hindre forskning av samfunnsmessig interesse. «Hensynet til belastninger for tredjepart bør veies opp mot hensynet til forskningens funksjon og sannhetssøken».⁴⁷ Jeg mener at de nevnte hensynene er godt balanserte og ivaretatte fordi mitt fokus blant annet er på å forbedre både soningsforhold for innsatte og yrkesforhold for ansatte. Størrelsen på fengslet, med mange innsatte og ansatte, gjør sitt til at de to navneanonymiserte innsatte, og andre innsatte og betjenter, ikke vil være identifiserbare for den som ikke har inngående kjennskap til de beskrevne hendelsene.

⁴⁴ Se under overskriften «Grunnlaget for og problemstillingen i min forskning» og i vedlegg 6 «Mail-korrespondanse med NSD for videre godkjenning i ph.d. forskningen».

⁴⁵ Dette gjelder personvern i den forstand som dette er regulert av personopplysningsloven og personvernforordningen (GDPR).

⁴⁶ Kriminalomsorgen. no/ana-fengsel (2020).

⁴⁷ De nasjonale forskningsetiske komiteene (2016).

Dermed vil beskrivelsene i de to fortellingene ikke gi belastning verken for tredjepart eller andre samfunnsborgere.

Samtlige informanter har skrevet under på en samtykkeerklæring, og de beskrevne fengselsansatte har gitt tillatelse til at deres identitet kan gjøres offentlig. Jeg har likevel, ut fra NSD sine strenge krav til anonymisering, valgt å anonymisere dem. Etter transkriberingen av lydopptak, har jeg renskrevet og tatt vekk språklige gjentakelser og forstyrrelser. Alle intervjuene er gjengitt i kursiv. Lydopptakene er slettet.

Mer avgjørende for avhandlingens innhold er det at jeg vektlegger et sentralt etisk aspekt både i min yrkesutøvelse og som fokus for min forskning, nemlig det ideal jeg selv søkte å realisere som fengselsbetjent og fengselsførstebetjent, og som jeg her i avhandlingen studerer nærmere, både med hensyn til hva det var og hvordan det fungerte og med hensyn til hvordan jeg nå mener det bør stilles opp for videre-utviklingen av kriminalomsorgen.

3.2 Kant sin definering av et ideal

Det å ha et *ideal* om å jobbe rehabiliterende med positive endringer overfor de innsatte, ser jeg som en hovedlinje i avhandlingen, og dermed som en sentral teoretisk og metodisk forutsetning. Utviklingen av et ideal om å jobbe med rehabilitering, startet ved min inntreden i fengselsvesenet, og danner nå overgangen til selve hovedlinjen i avhandlingen. I denne overgangen vil jeg vise til det Immanuel Kant skriver om ideal.

Kant skriver under overskriften «Om idealet generelt» i boken *Kritikk av den rene fornuft*, at ingen gjenstander kan bli forestilt alene gjennom rene forstandsbegreper. Forstandsbegreper er avhengig av sanselige betingelser for å forestille en gjenstand. Uten sanselige betingelser mangler forstandsbegrepene objektiv realitet, og utgjør kun tenkningens form. «Det er i fremtredelsene at forstandsbegrepene finner sitt egentlige stoff til et begrep om erfaring, som selv ikke er noe annet enn et forstandsbegrep *in concreto*». ⁴⁸ Videre er ideer enda fjernere fra den objektive realitet slik den trer fram i det konkrete, enn hva forstandsbegreper er. Ingen empirisk erkjennelse kan heller oppnå den fullstendigheten som ideene har. ⁴⁹

Jeg ser «gjenstander» her som omfattende også «personer», og tenker at Kants tanker her passer godt inn i måten jeg ønsker å jobbe, nemlig ut fra en ide eller et ideal om rehabilitering og positive endringer for de innsatte som personer. Selv om min forstand alene ikke er tilstrekkelig bestemt til å kunne gi føringer for mitt ideal, så trer de sanselige betingelser som jeg opplever og handler innenfor inn i min måte å tenke på (tenkningens form) og gir uttrykk for det jeg tenker gjennom forstandens bestemthet. I samvirke med en kombinasjon av sansning, erfaring og forstand, forstår jeg det slik at ideen eller idealet vil kunne tre inn i forbindelse med virkeligheten. Måten å tenke på kan slik sett være et utgangspunkt for å gjøre noe konkret, noe som igjen gir meg erfaringer jeg kan reflektere over, stilt opp mot min ide

⁴⁸ Kant (2009, s. 545).

⁴⁹ Ibid.

om eller mitt ideal for hvordan jeg ideelt sett ønsker å handle. Min tenkning gjennom min yrkeskarriere har ført til konkrete handlinger, som har gitt meg erfaringer, noe som igjen har ført til at jeg har kunnet forske på det som skjedde ut fra mitt ideal for yrkesutøvelsen og mine forestillinger om hva et slikt ideal kan være og hvordan det bør fungere. Samtidig er jeg inne på noe som er relativt uoppnåelig, for ideer og idealer er, isolert sett, enda fjernere fra en objektiv realitet enn forstandens begreper, ikke minst når idealet tilsynelatende tar meg enda et steg vekk fra det konkrete.

Kant skriver da også:

Men det jeg kaller *ideal* synes å befinne seg enda lenger vekk fra den objektive realitet enn ideen. Med ideal forstår jeg ideen, og det ikke bare *in concreto*, men *in individuo*, det vil si som en enkel ting som kun ved hjelp av ideen er bestembar, eller en bestemt ting i det hele tatt. [...] Det vi kaller for ideal, var for Platon en *guddommelig forstands idé*, en partikulær gjenstand for dens rene anskuelse, det mest fullkomne i forbindelse med enhver arts mulige vesen og urgrunn som all fremtredelse var dannet ut fra.⁵⁰

Slik jeg forstår Kant, vil mitt ideal for å jobbe med rehabilitering og positive endinger innebære at jeg forstår denne ideen både konkret og individuelt, nærmest som en personifisering av ideen, og resultere i betraktningen av dette som noe bestemmende for min yrkesutøvelse. Det samme vil gjelde mitt ideal om å selvstendig-gjøre fengsels-betjentene jeg var satt til å lede. Mine refleksjoner vil ikke vise at jeg lever opp til mitt ideal i alle sammenhenger, men at jeg i min anskuelse eller forestilling om den «perfekte» fengselsbetjent og førstebetjent har et ønske om å ha noe å strekke meg etter yrkesmessig og forskningsmessig. Jeg skal ikke påberope meg at det er en «guddommelig forstands idé», men jeg tenker at det er det mest fullkomne jeg som forsker (på enhver arts mulige vesen) kan ha å strekke meg mot gjennom anskuelse og begreper. Slike anskuelser vil da være de beste og mest virksomme uttrykk jeg kan gi for de begreper i forhold til eksempelvis hjelp og grensesetting som jeg har funnet at andre har utviklet og som jeg forsøker å utvikle videre i avhandlingen, ikke minst i forhold til muligheter for å oppnå likeverd mellom innsatte og ansatte.

I sitatet nedenfor viser Kant til den praktiske kraften ideer og idealer kan ha som grunnlag og mulighetsbetingelser for å strekke seg mot det fullkomne i ulike handlinger:

Uten å gå så langt må vi imidlertid innrømme at den menneskelige fornuft ikke bare omfatter ideer, men også idealer. Disse er riktig nok ikke skapende slik som de *platoniske*, men de har dog *praktisk kraft* (som regulative prinsipper) og ligger til grunn for muligheten av visse *handlingers* fullkommenhet.⁵¹

Selv om Kant relaterer (særlig det «transcendentale») ideal til det guddommelige, på måter som ikke er relevante for meg her, ser jeg muligheter for å ta utgangspunkt i noe som er større

⁵⁰ Ibid. (s. 545-546).

⁵¹ Ibid. (s. 546).

enn meg selv å strekke meg etter som yrkestaker og forsker. Slik jeg leser Kant hadde Platon menneskelig virksomhet i tankene da han lanserte idéene (og idealene) som noe større enn mennesket, og at tanken var at mennesker skulle ha noe å strekke seg etter i eget levesett. Gjennom livet har jeg mange ganger fått spørsmål, bl.a. om hvorfor jeg gidder å studere og forske. Da er min forklaring at det som, mer eller mindre tilfeldig, skjedde da jeg var tillitsvalgt og kursleder i fagbevegelsen, dannet grunnlaget for min interesse. Etter deltakelse på et grunnkurs i pedagogikk hadde jeg en klar ide om at jeg ville studere pedagogikk, og jeg gikk dermed i gang med å skaffe meg studiekompetanse for å komme inn på høyere utdanning. Det ble etter hvert en form for nødvendighet for å tilfredsstille mitt eget ønske og behov. Jeg begynte å se sammenhenger mellom min virksomhet som tillitsvalgt og fengselsbetjent og den pedagogiske teorien jeg tilegnet meg. Kort fortalt gikk jeg inn i en utviklingsprosess hvor jeg etablerte et sterkt ønske om å bli en bedre fengselsbetjent, og etter hvert satte jeg meg et mål om å kunne bidra til å videreutvikle kriminalomsorgen gjennom forskning.

På sluttseminaret, vedrørende denne avhandlingen, stilte en av opponentene spørsmål om hvorfor jeg ville meg selv så *vondt* at jeg bruker omtrent all min fritid og pensjonisttid til å gjennomføre et ph.d.-prosjekt. Blant mange andre svar, som viser til læringsglede m.m., er det grunnleggende svaret «at det jeg begynner på gjør jeg alt for å gjennomføre fullt ut». Ett av mange ordtak som mine foreldre lærte meg var at «det du gjør, gjør det helt og fullt og ikke stykkevis og delt». I deres hverdags-utfordringer, på 1950-tallet, var dette ordtaket deres ideal å leve opp til. Dermed har mine foreldre blitt mine forbilder i den forstand at jeg, som dem, setter utholdenhet og motivasjon til å gjennomføre det som er påbegynt høyt.

Jeg vil forsøke å realisere det jeg skriver om at «[f]orholdet mellom mulighet og virkelighet, tilfeldighet og nødvendighet, blir gjort til gjenstand for en *filosofisk diskusjon* gjennom store deler av avhandlingen»,⁵² ved å utvikle en dypere forståelse av betydningen av idealer. Det å ha gode forbilder, vil gi «muligheter» til i egen «virkelighet» å danne seg sine egne gode idealer. Samtidig er det ofte «tilfeldig» hvem vi møter og om vi ser det som en «nødvendighet» å se deres virksomhet som så betydningsfull at personen eller saken blir et forbilde for oss. Dette kan også gjelde om min forskning angående min målsetting som (tidligere) fengselsansatt om å bidra til kriminalomsorgs-utvikling, kan bli et forbilde som hjelper andre fengselsbetjenter til å danne seg et ideal, og dermed sette seg et mål om å gjøre noe av det samme. Det blir også et spørsmål om min virksomhet som forsker ut fra erfaringer som fengselsansatt kan bli et forbilde og et ideal for meg i andre sammenhenger, eksempelvis i min presentasjon av dette forskningsarbeidet. For eksempel et forbilde og et ideal for at det jeg gjør i presentasjonen, gjør jeg helt og fullt ut og ikke stykkevis og delt.

Ifølge Kant omfatter den menneskelige fornuft både ideer og idealer, som altså gjør at prinsippene får praktisk kraft til å regulere våre handlinger. Videre gir anvendelsen av disse prinsippene muligheter for å gjennomføre visse handlinger på en mer eller mindre

⁵² Se under overskriften «Min inntreden i fengselsvesenet».

fullkommen måte. I min forskning vil det avgjørende være om min fornuft omfatter både ideer og idealer når jeg analyserer ulike erfaringsbaserte hendelser. Det er min praktiske kraft, eller mangel på praktisk kraft, i forsøket på å gjennomføre mine ideer om min virksomhet, som vil danne grunnlaget for om mine refleksjoner og analyser blir fullkomne, ufullkomne eller noe imellom. Dette gjelder særlig mine refleksjoner, analyser og synteser, som er de praktiske handlingene som gjennomføres i denne forskningen. Videre er det min tidligere tjenesteutøvelse, som var mine praktiske handlinger, som nå forskningsmessig skal settes på prøve, satt opp mot de idealer jeg har knyttet til yrkesutøvelsen innenfor kriminalomsorgen som virksomhet.

3.2.1 Dannelsen av et ideal

Utvikling av selvforståelse starter i ung alder. Selv om vi som mennesker ikke kan registrere alt som har betydning og innvirker på selvforståelsesprosessen, er det noen episoder som fester seg så tydelig i kroppen at vi ikke kommer utenom dem i en gjenfortelling av betydningsfulle hendelser. Mye er tilfeldig, men det meste er likevel også bevisste valg. I dette kapitlet har jeg trukket fram situasjoner, valg og hendelser som, i min forståelse av meg selv, har bidratt til å danne det idealet av en fengsels-betjent og fengselsførstebetjent, jeg etter hvert ønsket å strekke meg mot. Det innebærer et bestemt blikk for kriminalomsorg som virksomhet. Det framgår av det som står ovenfor, og kanskje særlig i analysen av fortellingen om Petter som utagerte inne på etasjelederkontoret, at et ideal er én ting, og hvordan det i virkeligheten er, kan være noe annet, men det er likevel mye å lære av det som en ikke lykkes med. Konstruktivt kommer idealet mer til sin rett i fortellingen om Jørgen som isolerte seg fra de andre innsatte like før løslatelsen.

En viktig forutsetning for min kunnskapsutvikling er at jeg gjennom min studietid har jobbet fulltid som fengselsbetjent og førstebetjent. Studiene har vært en fritids-aktivitet, slik at jeg hele tiden har knyttet yrkesutøvelse til utdanning og utdanning til yrkesutøvelse. Det er derfor interessant at interaksjonen mellom utdanning og arbeid står sentralt innen fag- og forskningsfeltet praktisk kunnskap, som jeg nå forsker innenfor.

Jeg begynte etter hvert å se en sammenheng mellom kriminalomsorg som virksomhet og den boklige lærdommen jeg ervervet meg gjennom stadig høyere utdanning. Jeg fikk en forståelse av at bare jeg fikk kunnskaper nok til å forstå mennesket gjennom fagene pedagogikk og psykologi, ville jeg kunne bidra til en positiv endringsprosess for de innsatte. En endringsprosess for å øke deres selvforståelse og dermed styrke dem i deres streben etter å bryte ut av kriminell virksomhet. Denne selvforståelsen, at den som har boklig lærdom har best forståelse av hvordan virksomheten bør organiseres og utøves, ble etter hvert betydningsfull for meg, selv om jeg flere ganger ble satt på plass av kolleger. Slik jeg ser det i dag, var min daværende tenkemåte om boklig lærdom for ensidig, samtidig som det var dette som ga meg interessen for å fordype meg i min egen yrkesrolle. Jeg ble oppslukt av litteratur som ga meg ny forståelse av mine tanker og følelser. Det jeg ser og forstår i dag, er at det er komplekse fenomener som spiller seg ut i relasjonen mellom teori og erfaringer. Blant annet

ved bruken av begreper som «inter-intra» (internalisering) og «intra-inter» (eksternalisering), vil jeg gjennom avhandlingen vise hvordan jeg nå forstår forholdet mellom teori og erfaring.⁵³

Kjernen i den antydde forståelsen er at idealet innebærer at det er mulig gjennom ulike former for virksomhet, og spesielt i relasjonsbygging og dialoger, å få til en vesentlig og avgjørende endringsprosess hos de innsatte. Dette slik at de mestrer å møte hverdagen utenfor fengslet, uten å falle for fristelsen til å begå ny kriminalitet. Det blir i første omgang drøftingene, analysene og syntesene gjennom avhandlingen som vil vise om min forståelse og mitt eget overordnede ideal holder mål i et forsøk på praktisk gjennomføring. Når jeg skriver «et forsøk på praktisk gjennomføring», er det fordi det først er når praktiske gjennomføringer er utprøvd, at det er mulig å si om teori virker i praksis.⁵⁴ En teoretisk fremstilling og drøfting av situasjonsbetinget likeverd garanterer for eksempel ikke for at dette er mulig å gjennomføre i praksis. Tilsvarende gjelder for den øvrige utviklingen og drøftingen av teori i avhandlingen; det er først gjennom å prøve den ut i praksis vi kan validere tenkningen fullt ut.

3.3 Fri og nødvendig virksomhet

Virksomhetsteorien slik den presenteres av Enerstvedt i boken *Mennesket som virksomhet*,⁵⁵ bygger filosofisk bl.a. på Karl Marx's Feuerbach-tese om at vi som oppdragere selv må oppdras. «Dette at forandring av omstendighetene og den menneskelige virksomhet eller selv-forandring faller sammen, kan bare oppfattes som og rasjonelt forstås som *revolusjonær praksis*».⁵⁶ Det kan virke søkt å betrakte endringer i en fengselskultur som revolusjonær praksis. Men hovedpoenget til Marx er at vi ikke bare skal forstå eller kunne forklare et samfunnsmessig fenomen, vi skal også bruke denne forståelsen til å forandre praksis til det bedre for allmennheten. Hedvig Broch m.fl. viser i boken *Virksomhetsteorien – En innføring og eksempler*, under overskriften «Virksomhetsteoriens opprinnelse», til den tidslinjen som teorien har bygget sin tenkning på. Grunnlaget går helt tilbake til da mennesker begynte å utvikle begreper om bevegelse som prosess. Heraklit, som var født 500 år før vår tidsregning (fvt.), påsto at alt henger sammen og er i bevegelse, ved å bli til og forgå. Også på den tid var det uenigheter; for eksempel angrep Zenon Heraklits tenkning og mente at verden er ubevegelig og uforanderlig.⁵⁷

Kants filosofi i Tyskland på 1700-tallet gir virksomhetsbegrepet ny status, for eksempel gjennom hans teori om at solsystemet har oppstått og en gang må gå til grunne. Det er grunnleggende i Kants teori at strukturene i menneskets kunnskap, erkjennelse og oppfatning av verden, oppstår i menneskets virksomhetsprosesser. Videre er det Hegel som utvikler

⁵³ Se under overskriften «Taus kunnskap, internalisering og eksternalisering», hvor jeg viser til Enerstvedts begreper om inter-intra og intra-inter relatert til internalisering og eksternalisering.

⁵⁴ Et eksempel på hvordan teori omsettes til praksis på en god måte nevnes under overskriften «Anerkjennelsens betydning», hvor det vises til relasjonen mellom Trond Henriksen og Are Høidal. Høidal, som fengselsleder i Halden fengsel, ble en farsfigur for Henriksen, som var ansett som Norges farligste forbyrter.

⁵⁵ Enerstvedt (1982).

⁵⁶ Marx (1992, s. 37).

⁵⁷ Broch m.fl. (1991).

virksomhetsbegrepet til det mest grunnleggende begrepet, hvor verden fremstilles som uavbrutte bevegelser og omdanninger med forandringer og utviklinger. «I denne prosessen oppstår menneskets aktivitet, oppstår virksomheten, og i virksomheten dannes den særegent menneskelige ånd, menneskets psykiske aktivitet».⁵⁸

Ut fra disse førtidige bidragene videreutvikler Marx grunnlaget gjennom Feuerbach-tesene og viser at det enkelte mennesket er skapende både gjennom praksis og teori. I gjensidige forhold samvirker teori og praksis og formidles med hverandre gjennom den særegne menneskelige kommunikasjonsform som språket er. Når Marx mener at det «finnes ingen virksomhet uten kommunikasjon og ingen kommunikasjon uten virksomhet»,⁵⁹ kan det i den dialektiske materialismen forstås som at mennesket gjennom sin særegne form for aktivitet, som også er et samvirke mellom teori og praksis, ikke bare forandrer naturen utenfor seg selv. Mennesket forandrer samtidig seg selv.

Det Marx derfor mener med revolusjonær praksis, er at all forandring som forbedrer de menneskelige livsbetingelsene, er revolusjonær, fordi den ikke bare forandrer den materielle virkelighet, men også menneskene. Forandringen har da en bestemt kvalitet; i kraft av den særlige retningen som endringene av praksis har, nemlig ved at de bidrar til å gjøre tilværelsen for mennesker i sin alminnelighet bedre. Dersom fengslet er en skole i kriminalitet, er det virksomheten i fengslet som må forandres. Dersom overgangen mellom fengslet og det sivile samfunn ikke fungerer slik det skal, er det virksomheten i overgangen som må forandres. Forståelsen av mennesket som virksomhet, bidrar altså til å kaste lys over fengslet som virksomhet med fri, nødvendig og tvungen virksomhet, indre ontologi og indre epistemologi. Det kan også gi noen innfallsvinkler for nødvendige endringstiltak av fengslets egen praksis og av utdanningen for denne praksisen.

I forståelsen av fengsel som virksomhet, bruker jeg det Enerstvedt skriver om fri, nødvendig og tvangsmessig virksomhet i boken *Mennesket som virksomhet*. Analytisk kan virksomhet deles opp i fri, nødvendig og tvangsmessig virksomhet. Likevel må disse formene for virksomhet forstås «både objektivt og subjektivt som en *helhet*, hvor alle delene står i et forhold til hverandre, og også glir over i hverandre».⁶⁰ Det vi gjør i fritiden, i den frie virksomheten, har betydning for den nødvendige virksomheten i arbeidet vårt. En slik fri virksomhet fungerer som hvile før den nødvendige og tvungne virksomheten trer inn, og har dessuten et mål i seg selv.

I fri virksomhet blir, ifølge Enerstvedt, det sentrale at virksomheten er veksel-virkning som kommunikasjon. Kommunikasjonen i fri virksomhet blir altså målet for virksomheten, og håndteringen av materielle gjenstander blir et middel for å nå målet. Fri virksomhet er altså essensielt forstått som kommunikasjon. Men for at kommunikasjon skal være fri virksomhet

⁵⁸ Ibid. (s. 9).

⁵⁹ Ibid. (s. 10).

⁶⁰ Enerstvedt (1982, s. 112).

må rammen rundt handlingene, bestemt ut fra holdningene («*hexis*») til de handlende, legge til rette for tilstedeværende og situasjonsbetinget likeverd i de ulike relasjonelle møter mellom dem.⁶¹ Ifølge Enerstvedt blir en konsekvens av dette, at fri virksomhet i dypeste forstand reiser spørsmålene og avslører svarene om livets mening.⁶² Dette kommer tydelig fram i analysene av fortellingen om Jørgen. Hvis det ses i sammenheng med praktisk kunnskap, må «svarevne» og motivet som «ligger bak og muliggjør profesjons-utøverens praksis» være avstemt i forhold til virksomhetens mål.⁶³ Forskning der det søkes innsikt i svarevne, og det som ligger bak svarevnen, sammen med fenomenene «dialogisk åpenhet» og «polyfonisk tålmodighet»⁶⁴ kan på samme måte være fri virksomhet dersom målet med forskningen selv ligger innenfor virksomheten. Det at et mål ligger innenfor virksomheten er vesentlig i all fri virksomhet.

Enerstvedt ser det som nødvendig å videreutvikle begrepene om fri, nødvendig og tvangsmessig virksomhet fra tidligere filosofisk tenkning. Fri og nødvendig virksomhet må forstås som arter «som kan inngå i forskjellige sosiale *former*, kommunikasjons-forhold».⁶⁵ Enerstvedt definerer arbeid og læring som nødvendig virksomhet⁶⁶ og i noen sammenhenger tvangsmessig virksomhet. Lek, spill, sport, kunst og selskapelige samvær er fri virksomhet.⁶⁷

I relasjon til fri, nødvendig og tvungen virksomhet, kan situasjonsbetinget likeverd inngå i alle tre virksomhetsformene. Det gjelder ikke i alle sammenhenger og situasjoner, men kommer tydelig frem når situasjonsbetinget likeverd er koblet til betjentenes totale yrkes-ansvar, innstillinger og engasjement i sine mange og ulike daglige tjenesteutøvelser. Altså, i situasjoner kombinert med hjelp (i noen tilfeller fri virksomhet), grensesetting som rettledning og veiledning i en oppdragende virksomhet (nødvendig virksomhet) og kontroll gjennom bruk av tvangsmidler som styres av lovverket (tvungen virksomhet). Bruk av fysisk makt faller utenfor bruksområdet for situasjonsbetinget likeverd. Betjentenes forståelse av situasjonen og evnen til å komme i posisjon for å møte den innsatte på med like stor menneskelig verdi som seg selv, vil være det avgjørende for om de ulike situasjonene får karakter av likeverd.

Fengsel som fenomen er i all hovedsak en nødvendig virksomhet i vårt samfunn, med lover og regler som er tilpasset samfunnsmessige funksjoner, og hvor håndhevingen av lover og regler også gjør at mye av virksomheten blir tvangsmessig, særlig for de innsatte. Her ligger dessuten målet for virksomheten utenfor selve virksomheten i fengslet. Målet er straffegjennomføring

⁶¹ Se under hovedoverskriften «Likeverd» hvor jeg har drøftet begrepene «tilstedeværende og situasjonsbetinget likeverd» mer inngående.

⁶² Enerstvedt (1982).

⁶³ Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

⁶⁴ Walderhaug (2018).

⁶⁵ Enerstvedt (1982, s. 112).

⁶⁶ Selv om læring som virksomhet er lagt til nødvendig virksomhet, betyr det ikke at det ikke finner sted læring i fri virksomhet. Læring som fenomen tas opp flere plasser i avhandlingen. Se bl.a. i dette kapitlet om teori og metode, nedenfor. Under overskriften «Abduksjon og læring» drøfter jeg kriminalomsorgen som en lærende organisasjon.

⁶⁷ Enerstvedt (1982).

og rehabilitering til fri borger utenfor fengslet, og å forebygge gjentakelse. Fengsel inneholder og åpner også for former for fri virksomhet, med sosiale former og kommunikasjonsforhold der målet hovedsakelig ligger i selve virksomheten, for eksempel gjennom deltakelse i idrettsaktiviteter og i vanlig sosialt samvær mellom de innsatte. Imidlertid kan slike aktiviteter inngå i rehabilitering som del av nødvendig virksomhet.

I denne avhandlingen kommer forholdet mellom fri, nødvendig og tvungen virksomhet først og fremst til uttrykk gjennom analysene i neste hovedkapittel av fortellingene om Petter og Jørgen. De representerer ytterpunktene i fengslets virksomhet; grensesetting (kontroll/tvang eller oppdragelse/rettledning/veiledning) og hjelper (rehabilitering). For øvrig blir søkere til fengsels-betjent-utdanningen allerede i utlysningsteksten gjort oppmerksomme på disse målsettingene. Utlysningsteksten viser at målet med jobben som fengselsbetjent er å motvirke nye straffbare handlinger, gjennom å gjøre fengselsoppholdet for de innsatte meningsfullt og rehabiliterende.

Betjentene skal bidra til mestring og bevisstgjøring av de innsatte og organisere aktiviteter og sosiale arrangementer. Varetekstfengsling og straffereaksjoner skal gjennomføres på en betryggende måte som motvirker straffbare handlinger. Det skal legges til rette for at lovbyteren skal kunne gjøre en egen innsats for å endre sitt kriminelle handlingsmønster. Fengselsbetjentene møter mange ulike typer mennesker, hvor noen har begått alvorlig kriminalitet, noen har psykiske problemer og atferdsvansker. Fengselsbetjentene må derfor være forberedt på arbeidsdager med sikkerhet, grensesetting og konfliktløsning. Dette stiller store krav til personlig egnethet og modenhet. Det «innebærer myndighetsutøvelse og makt over mennesker i en vanskelig situasjon. Samtidig kreves det grunnleggende gode holdninger og verdier, og troen på at mennesker kan forandre sitt handlingsmønster».⁶⁸

Alle de forskjellige aktørene i fengslet inngår gjennom den totale virksomheten i spesielle relasjoner til hverandre. I en fengselsammenheng vil tvungen virksomhet også være «tvungen nødvendig virksomhet» sett i et individ – samfunnsperspektiv. Fengsel som helhet på individnivå tvinger lovovertredere til å sone sin dom. Slik er fengsel også blitt en nødvendig del av måten vårt samfunn er innrettet, og altså også slik sett en nødvendig virksomhet. For de ansatte i fengslet er arbeidet bestemt gjennom lover og reglement, og også slik sett en nødvendig form for virksomhet for å oppfylle målsetningen som samfunnet har satt for fengslet. Dessuten forekommer det også innslag i den nødvendige formen for virksomhet som erfares som tvungen av de ansatte. Dette gjelder særlig der lovverket og regelverket ikke gir rom for tolkninger, men må gjennomføres ut fra lovens bokstav og nøyaktig som regelverket tilsier. Et eksempel på slik tvungen virksomhet knyttet til fengslet som virksomhet, er det at ingen kan sone dom i fengsel ut over løslatelse på full tid. Et annet eksempel på tvungen virksomhet som går over i nødvendig virksomhet, altså tvungen nødvendig virksomhet er at kriminalomsorgen må behandle søknader fra innsatte ut fra det lovverket og reglement

⁶⁸ Utdanning. no. (2021).

krever. Samtidig er det kriminalomsorgens tolkninger som blir resultatet for den innsatte, selv om den innsatte har rett til å anke avgjørelsen.

Det er med andre ord flere dimensjoner av regulering av relasjonene mellom ansatte og innsatte som påtvinger dem omfattende former for ulikhet. Hvordan skal det da være mulig, innenfor så strenge rammer, eventuelt å opprette former for likeverdige relasjoner, dersom likeverd i en eller annen form er en forutsetning for at for eksempel en fengselsbetjent skal kunne realisere sitt ideal om å være både en grensesetter eller oppdrager og en hjelper for den innsatte? At det må handle om å se de frie og de nødvendige aspektene ved virksomheten i kriminalomsorgen i sammenheng med hverandre, synes i utgangspunktet klart. Men før jeg kan gå grundigere inn på dette, vil jeg først se nærmere på våre forestillinger om likeverd.

3.4 Likeverd

For å ha et godt utgangspunkt for utviklingen av et begrep om «likeverd», vil jeg først introdusere noe av det Hoëm skriver om dannelse av «verdi- og interessefellesskap» i boken *Sosialisering, en teoretisk og empirisk modellutvikling*. For å oppnå en optimal formell sosialiseringssituasjon er verdi- og interessefellesskap en viktig forutsetning. «Dette skjer når enhetene i sosialiseringen både reflekterer den samme kultur og er fullstendig likeverdige integrerte i det komplekse samfunn». ⁶⁹ Hoëm viser i denne sammenheng til to måter å arbeide på systemnivå for etablering av denne ideelle tilstanden. Den mest nærliggende, men kanskje vel bare teoretisk realiserbare, løsningen, er å justere de formelle sosialiseringsbetingelsene i forhold til hverandre slik at en optimal formell sosialiseringssituasjon kan etableres. Den andre teoretiske løsningsmuligheten er å foreta interne justeringer som nøytraliserer virkningen av ugunstige sosialiseringsbetingelser slik at den ønskede sosialiseringen kan foregå.

Hoëm beskriver hvordan barnet blir uformelt sosialisert gjennom lek og i sitt nærmiljø, sammen med de signifikante andre. Denne formen for sosialisering danner grunnlaget for utviklingen av den enkeltes identitet. Den formelle sosialiseringen og den videre identitetsutviklingen starter når barnet møter det formelle samfunnet gjennom barnehage og skole. Her møter det i en viss forstand den generaliserte andre, som en forventning om hvordan man bør være, for eksempel som skoleelev. ⁷⁰ Det er kanskje naturlig å se en viss sammenheng mellom uformell sosialisering hos Hoëm, og fri virksomhet hos Enerstvedt. På tilsvarende måte kan formell sosialisering sammen-lignes med nødvendig og tvungen virksomhet, slik jeg bruker disse begrepene i denne avhandlingen. Sentralt i Hoëms teori er at den uformelle sosialiseringen skjer hele tiden og parallelt med den formelle sosialiseringen. Videre vektlegger han «den gode situasjonen» som fører til optimal og positiv sosialisering og identitetsutvikling. ⁷¹

⁶⁹ Hoëm (1978, s. 65).

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Ibid. (1978 og 2010).

Som eksempel på uformell sosialisering viser Hoëm til den samiske kulturen. Innenfor de sosiale rammene hadde barna stor grad av frihet. Leken hadde sentral betydning for den uformelle sosialiseringen. Det foregikk ikke en formell oppdragelse i denne kulturen; oppdragelsen lå i de kulturelle og sosiale rammene som inneholdt stor grad av frihet, samt lek som en del av identitetsdannelsen og utviklingsgrunnlaget. Selv om det ikke lå en formell oppdragelse i den samiske kulturen regner jeg med at de voksne trådte til med formell oppdragelse hvis de kulturelle og sosiale rammene ble brutt.

Selv om Hoëm som eksempler på formell sosialisering viser til barn som møter barnehage og skole, er han i sin sosialiseringsteori tydelig på at det er de samme sosio-psykologiske prosessene som finner sted i alle mennesker, uansett alder.⁷² Denne forståelsen gir meg et grunnlag for å knytte Hoëms sosialiseringsteori til det som skjer i kriminalomsorgen mellom ulike aktører.

Det jeg har kalt en ny forståelse av ideal, selvforståelse og yrkesidentitet for fengselsbetjenter, er et forsøk på å se nærmere på hva det Hoëm kaller en «optimal formell sosialiseringssituasjon», kunne være mellom ulike aktører i kriminalomsorgen. For å oppnå det Hoëm viser til, vil det være nødvendig å se nærmere på hvordan de ulike relasjonene i kriminalomsorgen legger til rette for eller hindrer utviklingen av et felles verdi- og interessefellesskap. I utgangspunktet handler dette om mulighets-betingelsene for at det kan oppstå gode situasjoner, karakterisert ved at aktørene kan tre inn i relasjoner som ulike, men likeverdige parter. Fra betjentenes side, slik jeg har tegnet idealet, handler det om å kunne bidra med hjelp og grensesetting. Fra de innsattes side, slik Ribe-Nyhus har redegjort for det, handler det om hvordan å gjennomføre ytre og indre soning. For å kunne oppnå optimal sosialisering og kunne tre inn i den gode situasjon mellom innsatte og ansatte, forstår jeg det slik at både formelle og uformelle sosialiseringsbetingelser må være til stede, og på en eller annen måte være knyttet til virksomhetens frie, nødvendige og tvungne aspekter. Samtidig er det ut fra det jeg har vektlagt med hensyn til hvor radikalt vi ser, forstår og tolker ulikt, med bakgrunn i ulike erfaringer og ulike roller, store utfordringer og komplikasjoner knyttet til det å realisere likeverdige relasjoner i kriminalomsorgen.

Selv om innsatte og ansatte kan sies å være «fullstendig likeverdig integrert i det komplekse samfunn» som norske borgere, og dessuten er integrert i den samme fengselskulturen, er det flere ulike måter å tre inn i et verdi- og interessefellesskap. Det gjelder forskjellige posisjoner og roller i dette fellesskapet, som dessuten involverer også forskjellige dels kryssende, dels sideordnede, verdifellesskap etablert i fengslene. Det er derfor en utfordring å finne fram til de ulike synsvinklene som trer frem i fengslet og eventuelt forene disse på gode måter gjennom å etablere formelle sosialiseringsforsutsetninger, som samtidig legger godt til rette for etableringen av gunstige uformelle sosialiseringssituasjoner.

⁷² Hoëm (1978, s. 169). «Ut fra den forståelse som her er utviklet vil en kunne hevde at et individ som f. eks. tre, tredve- og sekstiåring normalt sett, ville møte de samme fenomen med stort sett de samme psykiske strukturer og de samme psykiske prosesser, men med ulike identiteter».

I den videre redegjørelsen for forutsetningene for etablering av likeverd på ulike nivåer og i ulike situasjoner, skal jeg ta for meg tre begreper; tilstedeværende likeverd, situasjonsbetinget likeverd og institusjonsbetinget likeverd. Likeverds-begrepet er navet i disse tre begrepene. Det betyr at i hver av disse likeverds-nivåene må alle deltakere kunne bli betraktet som autonome, selvstendige og med rett til å ta egne valg for den livsførselen de ønsker å leve etter.

Først vil jeg, med utgangspunkt i Hoëm, knytte an noen tanker til Skjervheims begrep om den *treleddede relasjonen* slik at likeverds-begrepet, betraktet som knyttet til sosialiseringssituasjoner, får dybde og struktur. Her tas også noe fra Walderhaugs «tilstedeværende likeverd» med, siden hun også bygger på Skjervheim. Hun skriver:

Å ivareta den andre som en selvstendig person, forutsetter at man inntar den holdningen Skjervheim legger til grunn for en treleddet relasjon. Slik sett må fengsels-betjenten i sin hjelperolle etterstrebe den samme grunnholdningen som jeg prøver å sett ord på i tilstedeværende likeverd.⁷³

Walderhaug viser til at det å anerkjenne ulikhet og annerledeshet er viktig i fengselsbetjentens hjelperolle for å oppnå tilstedeværende likeverd. Det må foreligge en *ethos* eller etisk kvalitet i henvendelsen til den andre, som innebærer at begge parter må se og også bli sett som likeverdige tenkere i deres forskjellighet. Det å ta den andre på alvor og å ha respekt for hverandres selvbestemmelse er et felles mål for både filosofen og fengselsbetjenten i deres roller som profesjonelle yrkesutøvere.⁷⁴

Skjervheim viser til at en treleddet relasjon mellom eksempelvis en innsatt og en fengselsbetjent, vil bestå i at begge er konsentrert om den innsattes sak og forholder seg til dette «sakstilhøve» gjennom hele samtalen, eller til saken er avsluttet.⁷⁵ Å knytte begrepet om den treleddede relasjonen til begrepene om fri, nødvendig og tvungen virksomhet og videre til redegjørelsen for uformell og formell sosialisering i kriminalomsorgen, kan gi innsikt i og forståelse av de ulike komplekse sammenhenger i forhold til likeverd.

Det vil trolig først og fremst være i fri virksomhet i forbindelse med den uformelle sosialiseringen i relasjonene mellom innsatte og ansatte at det er mulig å opprette likeverd gjennom dialog, av typen treleddet relasjon, og slik at likeverd kan knyttes til symmetri i samhandlingen og dialogen. Et viktig bidrag til å klarlegge hva det er tale om er det Walderhaug skriver om forskjellen mellom likeverd og det å være like. Hvis samtalen skal handle om at begge parter er fullstendig like eller likestilte i forhold til saken, så må samtalen og samhandlingen handle om noe dagligdags, og ikke om den innsattes sak. For den innsatte og den ansatte besitter ulike roller og ikke minst bringer de med seg ulik kunnskap, tilegnet

⁷³ Walderhaug (2019, s. 267).

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Skjervheim (1996).

på bakgrunn av ulike erfaringer (livserfaring) og ulik teoretisk bakgrunn (fagkunnskap), til den filosofiske samtalen, som er det Walderhaug har forsket på.

Kort sagt er det et vesentlig poeng i mitt begrep 'tilstedeværende likeverd', at det å anerkjenne hverandre som likeverdige samtalepartnere ikke handler om å tilstrebe å være lik, men om å anerkjenne den andre for den han/hun er og i den situasjonen han/hun befinner seg i.⁷⁶

Et eksempel på en tilsvarende treleddet relasjon mellom en innsatt og en fengsels-betjent, hvor det er tale om å oppnå likeverd uten å være likestilte i forhold til saken, finner jeg i fortellingen om Jørgen. Her bruker jeg min erfaring og (begrensede) fagkunnskap om fiske og fluebinding til å komme i en likeverdig posisjon i forhold til Jørgen. Min forståelse av denne situasjonen er at Jørgen er *eksperten* og jeg *novisen* når det gjelder fluebinding. Så vi er ikke likestilte i så henseende. Jørgen kan binde fluer, mens jeg kun har vært observatør til fluebinding. Vi er heller ikke likestilte på andre måter ettersom min rolle overfor Jørgen er å prøve å hjelpe han ut av hans tristhet og nedbrutthet, ved å bruke min kompetanse som fengsels-første-betjent, og min medmenneskelighet, mens Jørgen har et tydelig behov for å få hjelp, selv om han ikke eksplisitt har bedt om det. I stedet for å være en hindring for etableringen av en treleddet likeverdig situasjon/relasjon, er i dette tilfellet forskjellene mellom oss en forutsetning for at det kan oppstå en god relasjon.

I den nødvendige virksomheten i kriminalomsorgen kan det oppstå både asymmetri og symmetri mellom oss som subjekter i forhold til saken, og dermed være tale om at det oppstår både ulikeverd og likeverd. Et eksempel på det første finner jeg i fortellingen om Petter. Her trer de nødvendige eller endog tvungne aspektene ved kriminal-omsorgen som virksomhet, knyttet til den formelle sosialiseringen, med bakgrunn blant annet i Straffegjennomføringslovens bestemmelser om å opprettholde ro, orden og sikkerhet i fengselet, tydelig fram. Det er derfor i utgangspunktet heller ikke tale om likeverd mellom Petter og oss ansatte. Det som kunne ha ført til en større grad av likeverd innenfor rammene av denne nødvendige virksomheten og til opprettelse av en god formell sosialisering var hvis jeg inne på etasjeleder-kontoret hadde greid å komme i posisjon til Petter ved på en bedre måte å ha lagt til rette for en treleddet form for kommunikasjon. Dette slik at Petter og jeg kunne «dele sakstilhøvet» (Peters utagering og truende oppførsel) ved at han fikk anledning til å forklare seg som en autonom person, og ved at jeg lyttet oppmerksomt og kunne forstå Petters forklaring, og ved at Petter kunne lytte til meg og forstå meg. Jeg har i etterkant forsøkt å reflektere mer inngående over hva som kunne ha bidratt til et slikt forløp, og hvorfor dette manglet i den konkrete situasjonen.

Forskjellen på det som skjedde i situasjonen og det som kunne ha inntruffet handler om det Skjervheim skriver om i artikkelen «Eit grunnproblem i pedagogisk filosofi», nemlig om forskjellen på overbevisning og overtalelse. Det å overtale noen fordrer et subjekt/objekt

⁷⁶ Walderhaug (2018, s. 180).

forhold. Å overbevise en annen person krever derimot et subjekt/subjekt forhold, eller et jeg/du forhold, realisert gjennom en ekte dialog. «Og ein ekte dialog er berre mogleg ved at ein stiller seg inn under skiljet mellom episteme og doxa, mellom sann innsikt og berre meiningar».⁷⁷

I min dialog med Petter måtte hans forklaring og forslag ha overbevist meg om at han ville klare å innrette seg på en god måte og for eksempel ville vært villig til å be om unnskyldning for å komme på bølgelengde med de andre innsatte og betjentene.

En annen måte, gjennom likeverd og sann innsikt eller episteme, for å finne en god løsning på situasjonen, kunne ha vært at kommunikasjonen mellom oss førte til at Petter ble overbevist om at det beste, slik situasjonen hadde utartet seg, var at han ble isolert til jeg hadde fått bedre oversikt over hva som hadde skjedd. Videre kunne Petter og jeg, ut fra det som kom frem i undersøkelsen av det reelle sakstilhøvet, ha samtalt videre om hva som var den beste løsningen for Petter.

Når det gjelder de tvungne aspektene ved kriminalomsorgen som virksomhet, er det vanskelig å tre inn i eller opprette likeverdige relasjoner mellom innsatte og ansatte. Lovverk og reglementsbestemmelser kan ikke overprøves gjennom dialog mellom innsatte og ansatte. Et eksempel er at Jørgen, ut fra den frykten han hadde for det som ville kunne møte han etter løslatelse, nekter å forlate fengselet. I praksis ville han bli tvunget til å forlate fengselet, fordi ingen kan være innsatt i norsk fengsel uten å ha en dom eller å ha en varetekts-kjennelse fra retten, eller at politiet har innsatt vedkommende i påvente av en rettskjennelse. Fra gammelt av ble det fortalt flere historier om at løsgjengere på vinterstid, og spesielt like før jul, gjorde et innbrudd, eller bare knuste et butikkvindu og så ventet til politiet kom og hentet dem og satte dem i varetekt. Noe som også ville ha kunnet framstå som en mulighet for Jørgen for å komme tilbake til fengselet, men dog kanskje ikke tilbake til det samme fengsel.

3.4.1 Tilstedeværende likeverd

Begrepet om tilstedeværende likeverd knytter Walderhaug tett til begrepene om filosofisk blikk, dialogisk åpenhet og polyfonisk tålmodighet. Det tilstedeværende likeverd beror, som en holdning, på det filosofiske blikket, som har betydning for hvordan vi retter blikket mot den andre og mot seg selv. Walderhaug analyserer det filosofiske blikket med hensyn til i alle fall to aspekter. Det ene gjelder hvordan partene henvender seg til hverandre. Det andre gjelder hvordan den enkelte er til stede i det filosofiske møtet dem imellom. «Med andre ord er vi her opptatt av følgende spørsmål: Hva vil det si å tenke sammen rundt en felles sak? Hvordan møter filosofen og gjesten hverandre fra et filosofisk ståsted? og Hvilke feller må man være oppmerksomme på?».⁷⁸

⁷⁷ Skjervheim (1992, s. 74). Se også under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap», hvor de aristoteliske begrepene «episteme, phronesis og techné» er drøftet.

⁷⁸ Walderhaug (2018, s. 163).

Det er en viktig presisering, slik jeg ser det, at Walderhaug bruker begrepet «tilstede-værende likeverd» i relasjon til filosofiske møter med innsatte, og at jeg gjør et forsøk på en allmenngjøring til bruk i min forskning. Det vil si en utvidelse og generalisering av begrepet, (i relasjon til Aristoteles sin forståelse av holdning/*hexis* og handling) slik at det kan brukes i analysene av relasjonene mellom innsatte og ansatte mer generelt i kriminalomsorgen. Det gjelder også å ha et begrepsapparat (tilstedeværende likeverd med dialogisk åpenhet, polyfonisk tålmodighet og Walderhaugs generelle likeverds-tenkning) å drøfte mitt begrep «situasjonsbetinget likeverd» i forhold til. Det gjelder spesielt hvordan situasjonsbetinget likeverd kan inngå i de tre virksomhetsformene fri, nødvendig og tvungen virksomhet.⁷⁹

Videre viser Walderhaug til at tilstedeværende likeverd er en grunnholdning som viser seg i det filosofiske blikket. Tilstedeværende likeverd kommer altså til uttrykk i de holdningene som partene har til hverandre og til saken. Og hun går altså nærmere inn på hva som karakteriserer holdningene ved hjelp av begrepene om dialogisk åpenhet og polyfon tålmodighet. Hun redegjør inngående for hvordan dialogisk åpenhet preger dynamikken mellom det som allerede er erkjente sannheter. Når Walderhaug skriver om dialogisk åpenhet, at det er en type åpenhet hvor «ingen kan innta en høyere rang enn andre, og hvor man respekterer den andre som en likeverdig samtalepart»,⁸⁰ forstår jeg det slik at: De samtalende må da for begge parters vedkommende være åpne for hverandres sannheter, selv om de ikke i utgangspunktet er forenlige med hverandre, og også for at samtalen kan medføre at sannhetene endrer seg. Walderhaug viser at tilstedeværende likeverd gjennom dialogisk åpenhet gjelder de holdningene som kommer til uttrykk, og nødvendigvis utspiller seg i praksis, når partene henvender seg til hverandre.

Polyfonisk tålmodighet i den filosofiske prosessen betyr å kunne dvele ved den flerstemtheten som kommer til syne, uten å påtvinge den enstemmighet, men i stedet la prosessen få utfolde seg utvunget fram til en samstemthet. Dette forutsetter altså tålmodighet og utholdenhet i meningsutvekslingen. «Mitt siste begrep, *polyfonisk tålmodighet*, peker på et tredje aspekt som er vesentlig i den filosofiske holdningen, nemlig perspektivmangfold, og angår, i likhet med 'dialogisk åpenhet', holdningen til saken».⁸¹ Til forskjell fra dialogisk åpenhet som angår det aspektet ved holdningen som er grunnlaget for at ulike spørsmål kan bli artikulert, handler polyfonisk tålmodighet om den tålmodighet, kreativitet og romslighet, som må være til stede i den filosofiske prosessen, for at den skal kunne bringe resultater i forhold til saken.⁸²

Begrepskomponenten «tilstedeværende» kommer særlig kraftfullt til uttrykk ved å snu om på rekkefølgen i det som inngår i ordet og begrepet og dele det opp, som i det «å være til stede» i et annet menneskes liv. Knyttet til begrepskomponenten «likeverd» betyr dette altså å være

⁷⁹ Se under overskriften «Fri og nødvendig virksomhet».

⁸⁰ Walderhaug (2018, s. 191-192).

⁸¹ Ibid. (s. 234).

⁸² Ibid.

til stede i et annet menneskes liv på en likeverdig måte, gjennom, eller som, en holdning. At noe kan framstå som kraftfullt på papiret i en avhandling, er naturligvis ikke det samme som å kunne gjøre rede for hvordan denne kraftfullheten kan vise seg i og gjennom handling.

Som Walderhaug viser gjennom sine eksempler fra filosofisk praksis, lykkes vi og mislykkes vi på måter som ikke alltid er umiddelbart forståelige for oss, men som gjennom grundige refleksjonsprosesser og polyfon tålmodighet også i forhold til disse, etter hvert kan bli tilgjengelige og forståelige for oss.⁸³

Et viktig moment i Walderhaugs tenkning om tilstedeværende likeverd som det å «henvende seg mot en felles sak fra to selvstendige ståsteder»,⁸⁴ er at den fundamentale grunnholdningen ikke bare kan gjelde den enes innstilling. Innstillingen må gjenspeiles i forholdet mellom gjesten og filosofen. Walderhaug viser tydelig at både gjesten og filosofen må tilstrebe det samme tilstedeværende likeverd, hvis det skal være mulig å gjennomføre en samtale som har filosofisk betydning for begge parter. «Filosofisk tilstedeværelse handler om å møtes for å filosofere, og gjesten må møte til filosofisk samtale med dette som formål».⁸⁵ Her er det et tydelig sammenfall mellom det Enerstvedt utvikler i sin virksomhetsteori og det Walderhaug skriver om i sin avhandling: begge er tydelige på at innstilthet eller innstilling til samhandling mellom mennesker har avgjørende betydning.

I dialoger hvor målet er å danne tilstedeværende likeverd, gjennom etableringen av en treleddet relasjon, må vi ut fra det Skjervheim viser til, gå inn med «engasjement». Hvis engasjementet uteblir går partene inn i en toleddet relasjon, som eksempelvis når fengselsbetjenten ikke er engasjert i den innsattes problemer eller sakstilhøve. I denne sammenhengen går det an å se Skjervheims vektlegging av engasjement i forhold til min påpekning av betydningen ansvar og interesse har for å danne likeverdige relasjoner. I koblingen mellom ansvar, engasjement og interesse, gis det muligheter for videreutvikling og, ikke minst, personlig utvikling for aspiranter, betjenter, første-betjenter og øvrige ansatte i kriminalomsorgen.

Et eksempel er at kontaktbetjenten, gjennom sitt eget ukyndige blikk, ikke helt ser og forstår egen tilkortkommenhet i møte med den innsattes utfordringer. Samtidig vet betjenten at han ikke ser og forstår det totale bildet. Som ansvarlig kontaktbetjent med engasjement og interesse for jobben som hjelper og grensesetter overfor innsatte, henvender vedkommende seg til sin leder og sier at han må ha mer opplæring for å forstå den innsatte på best mulig måte.

⁸³ Walderhaug (2018, s. 171). Hun viser dette med å mislykkes, spesielt i sin filosofiske samtale med Brage, og skriver: «I denne mislykkede samtalen etablerte jeg en toleddet relasjon som gjorde oss ute av stand til å filosofere sammen, og jeg maktet ikke å ha tålmodighet til å lytte og være åpen og sansende».

⁸⁴ Jf. Overskrift «8. Filosofisk element nr. 1: Tilstedeværende likeverd – å henvende seg mot en felles sak fra to selvstendige ståsteder».

⁸⁵ Walderhaug (2018, s. 166).

Et annet eksempel er at kontaktbetjenten søker å få veiledning, hvis det er etablert veiledningsgrupper i fengslet. Her åpnes mange muligheter, bare ansvar, engasjement og interesse er til stede. Det kan for eksempel være det å bruke av fritiden til å lese seg opp på eller studere relevante fag. For å kunne inngå i en treleddet likeverdig relasjon, kan kontaktbetjenten snakke åpent med den innsatte om sin egen mangel på kunnskap og kompetanse for å hjelpe den innsatte. Dette fordi den andre, som i dette eksemplet er en innsatt, ofte vet om egne behov, og forventningene til kontaktbetjenten først og fremst er at vedkommende skal lytte til den innsatte og prøve å forstå så mye som mulig av hvordan denne har det. I neste omgang gjelder det å kunne hjelpe til å få på plass forutsetninger for løsningen av den innsattes utfordringer. En slik tilnæringsmåte kan stå som et eksempel på det Aristoteles skriver om visdom og klokskap, hvor den med erfaring ofte er bedre til å handle godt enn de som bare stiller med viten (vitenskapelig kunnskap).⁸⁶

Slike tilnæringer vil også handle om egen tålegrense og sårbarhet i det å vise egen tilkortkommenhet overfor innsatte, medansatte og ledelse. Da vil egne holdninger (*hexis*) ha betydning for om slike handlinger som utfordrer egen tålegrense og sårbarhet, blir gjennomført i praksis. Noe av det interessante med det greske begrepet *hexis*, er at det forutsetter at *hexis* eller holdning dannes gjennom tilvenning basert på menneskets karakter. For eksempel må vi ansatte tilvenne oss det å tåle å bli utfordret på vår utilstrekkelighet ved å synliggjøre utilstrekkeligheten utad. Ifølge Aristoteles sin undersøkelse av hva «dyd» er, finner han først at dyd må finnes i sjelen enten som følelser, evner eller holdninger. Aristoteles finner som sagt fram til at dyd primært er holdninger, selv om den også kommer til uttrykk gjennom følelser og evner, og at holdninger (*hexis*) etableres gjennom tilvenning. Det blir da særlig viktig for han å forholde seg til at all dyd, hvori det også inngår intellektuell dyd, handler om å finne en middelvei. Dette gjelder også etableringen av dyd gjennom en tilvenning, da den dydige må balansere i forhold til utfordringene slik tilvenning representerer for hans eller hennes egen sårbarhet og tålegrense.⁸⁷

Jeg har en formening om at begrensningene knyttet til egen tålegrense og sårbarhet må minimeres, eller begrunnes som bidrag til å finne fram til dyden som en middelvei; vi bør ha eller utvikle en bevisst tanke, eller holdning, til at vi må være villige til å vise våre «svake sider», dersom utviklingen av god holdning som *hexis* skal kunne gå hånd i hånd med forbedringen av vår handlingsevne. Et eksempel på det motsatte ville være at kontaktbetjenten er klar over egne mangler og gjerne skulle ha vært disse manglene foruten, samtidig som han gjør det han kan for ikke å vise egne mangler og tilkortkommenhet utad. Kontaktbetjenten går da gjerne helt opp i den nødvendige og tvungne virksomheten i stedet for å engasjere seg i den frie virksomheten, og han/hun anvender gjennomgående bare de lovpålagte bestemmelser i stedet for å legge til rette for å anvende og utvikle egne mer dyptgripende refleksjoner i den frie virksomheten. Noe som lett blir resultatet der det mangler ansvarstaking, engasjement og

⁸⁶ Aristoteles (2013).

⁸⁷ Ibid.

interesse. Det dannes da gjerne ulikeverdige relasjoner som følge av de ansattes manglende tilstedeværelse i den innsattes liv og utfordringer, slik at det ikke er mulig å inngå i treleddede relasjoner og dele sakstilhøvet på en god måte i subjekt-subjekt forhold, eller jeg-du forhold.⁸⁸

Slik jeg har argumentert for ovenfor, knytter jeg Walderhaugs begrep først og fremst til fri virksomhet. Walderhaug legger stor vekt på at i møtet mellom en fengselsbetjent og en innsatt der motivasjon og endringsarbeid står på dagsorden, handler det om å komme i posisjon slik at den innsatte kan erfare det rommet «hvor man kan tenke selvstendig, åpent og utforskende».⁸⁹ Dette rommet er et refleksjonsrom der dialogisk åpenhet og polyfonisk tålmodighet får virke. Dette er fri virksomhet.

En fengselsbetjent trenger i tillegg til dette også likevers-begrep som favner om situasjoner som ikke bare er fri virksomhet, men som også er nødvendig og i noen sammenhenger tvungen virksomhet. Disse begrepene kaller jeg situasjonsbetinget likeverd og institusjonsbetinget likeverd. Det innebærer at i disse begrepene inngår tilstedeværende likeverd.

3.4.2 Situasjonsbetinget- og institusjonsbetinget likeverd

Det er Walderhaugs begrep «tilstedeværende likeverd» som har gitt meg ideen om begrepet «situasjonsbetinget likeverd», som kan omfatte ulike situasjoner som oppstår mellom innsatte og ansatte.⁹⁰ Som vist ovenfor inkluderer Walderhaugs begrep tilstedeværende likeverd begrepene filosofisk blikk, dialogisk åpenhet og polyfonisk tålmodighet. Mitt begrep situasjonsbetinget likeverd er primært rettet mot de ulike «betingelsene» som må ligge til grunn i de ulike «situasjoner» som oppstår mellom ulike aktører i kriminalomsorgen for at det skal kunne etableres treleddede relasjoner.⁹¹ Det er vanskelig, grensende til umulig å avdekke alle relevante betingelser i de forskjellige situasjoner, som må være til stede for at det skal oppstå likeverd mellom innsatte og ansatte. Likevel har jeg prøvd å ta noen grep for å øke min forståelse, innsikt og kunnskap om noe av det som må til.

I første omgang er betingelsene for situasjonsbetinget likeverd for meg knyttet til et ideal om å kunne være en god hjelper og grensesetter overfor de innsatte, og da særlig det at grensetting er knyttet til oppdragelse, rettledning og veiledning og ikke sikkerhetstenkning og tvang. Det handler altså om en innstilling, eller en holdning, som en forutsetning for å etablere

⁸⁸ Se under overskriften «Metodisk tilnærming i praktisk kunnskap».

⁸⁹ Walderhaug (2019, s. 276).

⁹⁰ I sin doktoravhandling om filosofiske samtaler med innsatte er Walderhaug ganske nær å definere «situasjonsbetinget likeverd», når hun skriver: «Kort sagt er det et vesentlig poeng i mitt begrep 'tilstedeværende likeverd', at det å anerkjenne hverandre som likeverdige samtalepartnere ikke handler om å tilstrebe å være lik, men om å anerkjenne den andre for den han/hun er og i den situasjonen han/hun befinner seg i» (Walderhaug, 2018, s. 180). Riktignok tenker hun nok her først og fremst på situasjonen som den innsatte er satt i, som fengslet osv., men det utelukker heller ikke at de mer konkrete situasjoner som jeg har fokusert på kan inkluderes.

⁹¹ Gjennom avhandlingen er det konteksten som avgjør om jeg viser kun til «situasjonsbetinget likeverd», «tilstedeværende likeverd», «likeverd», eller også en kombinasjon av «tilstedeværende og situasjonsbetinget likeverd».

treleddede relasjoner. Presist betyr dette også at det er nødvendig å innse at hjelp og grensesetting i fengselsbetjentrollen vanskelig kan splittes opp fordi de innsatte og betjentene er uløselig knyttet til hverandre gjennom alle aspekter ved den daglige virksomheten. Det er et mål i seg selv, i ulike situasjoner og møter, å kunne utøve en type dømmekraft, eller foreta en form for bedømmelse, for å etablere et så kyndig blikk som mulig for hva som påvirker relasjonen mellom innsatte og betjenter. En forutsetning for å kunne utvikle et kyndig blikk er forforståelsen om hvor betydningsfull utviklingen av en adekvat indre ontologi er for å forstå (indre epistemologi) hvordan de beste handlingene skal utføres. Noe av det utfordrende er at vi umiddelbart ser, forstår og i neste omgang tolker ulikt. Dette spesielt fordi våre erfaringer er befestet med teori og våre teorier er befestet med erfaringer, og at vi dermed har både ulike erfaringer og ulike teoretiske bakgrunner i vår bedømmelse av ulike møter, hendelser og situasjoner. I dette perspektivet vil det også være slik at en og samme person gjerne ikke ser og forstår det samme, dersom en lignende situasjon gjentar seg. Dette fordi to hendelser aldri kan være fullstendig identiske når det gjelder menneskelig aktivitet, og at en og samme person har vært gjennom en teoretisk og erfaringsmessig utvikling mellom hendelsene.

Et ytterligere kompliserende moment er at hvorvidt vi har eller tar ansvar kan ha stor betydning for hvordan vi ser noe som noe («seeing as») og hvordan vi eventuelt er eller settes i stand til å se noe mer («seeing that»). Ulike uformelle og formelle møter, situasjoner og hendelser vil kunne gi anledning til å oppnå situasjonsbetinget likeverd mellom innsatte og ansatte. Men det forutsetter altså også at de deltagende har eller kan få blikk for disse mulighetene. Dette særlig når kriminalomsorgen er en virksomhet med en bestemt sammensetning av frie, nødvendige og tvungne situasjoner, som arenaer for den uformelle og formelle sosialiseringen. En betjent har kanskje ikke særlig stor frihet til selvbestemmelse, spesielt ikke innen rammene av den tvungne virksomheten. På grunn av de etablerte sedvaner og kulturelle betingelser, er det heller ikke fritt frem for den ansatte å gjøre akkurat slik en vil i den frie og nødvendige virksomheten. Det kan ofte ta lang tid å endre sedvaner og yrkeskulturer, som har satt seg i veggene i det enkelte fengsel over mange år.

I samordningen og videreutviklingen av begrepene om tilstedeværende og situasjons-betinget likeverd, vil undersøkelser av betingelsene for etableringen av filosofisk blikk, kyndig blikk, ukyndig blikk og det døde blikket kunne være sentrale. Jeg mener at det å ha et ideal, en selvforståelse og en yrkesidentitet som viser hva disse begrepene betyr konkret er viktig. Når begrepene blir synlige for de ansatte, kan det bidra til at de knytter sin egen yrkesutøvelse til det å kunne se og forstå hva det handler om i de situasjonene som oppstår i fengslet, og til på en god måte å utøve egen dømmekraft i forhold til anvendelsen av disse begrepene.

Begrepene dialogisk åpenhet og polyfonisk tålmodighet er begreper som kan spesifiseres og videreutvikles i forhold til kriminalomsorgen; kanskje først og fremst for å skape grunnlag for kulturelle endringer. Det kan skje ved at innsatte, ansatte, toppledelse, politikere og forskere trer inn i åpne dialoger med hverandre for å få en dyptgripende forståelse av hva det betyr at vi ser, forstår og tolker ulikt bl.a. ut fra våre ulike posisjoner og ulike ansvarsområder. Gjennom

en slik dialogisk åpenhet, og ved tilrettelegging for en prosess, som naturligvis må ta tid, og gjennom å utøve polyfonisk tålmodighet, kan forskjellige synspunkter brynes mot hverandre. Slik jeg ser det vil det representere et ganske stort fremskritt, eller sågar et paradigmeskifte, hvis ledelse, politikere og forskere ser og forstår at de erfarer og forstår ganske forskjellige sider ved kriminalomsorgen, alt ut fra sine posisjoner i forhold til og kunnskaper om kriminalomsorgen.

Noe av den kompleksiteten som er knyttet til begrepene jeg har lansert for å redegjøre for forutsetningene for dannelsen av situasjonsbetinget likeverd gjennom treleddede relasjoner, vil sannsynligvis være dekket av det Enerstvedt skriver om begrepsparene inter-intra og intra-inter. Når vi ser noe som noe («seeing as») så internaliserer vi de inntrykkene og/eller persepsjonene vi observerer med og plasserer dem inn i våre sammenhengende erfaringer og i forhold til de teoriene som vi allerede besitter (det totale kunnskapslageret), altså inter-intra.⁹²

Den videre prosessen med det nye som dermed er etablert i våre teoriledede erfaringer og erfaringsladede teorier, er å bearbeide alle inntrykkene ved hjelp av en utvikling av våre begreper og teorier. Når Enerstvedt skriver at en internalisering eller inter-intra ikke er mulig uten samtidig en eksternalisering eller bevegelse intra-inter, gir det oss muligheten til å gå mer inngående inn i hvordan vi bearbeider våre komplekse utfordringer. «Denne prosessen skjer gjennom det vi kaller abduksjon, analyse, syntese, abstraksjon og generalisering».⁹³

Enten det er tale om å ha en indre ontologi og epistemologi vs. en ytre ontologi og epistemologi, så er det, ut fra Russell Hansons begreper, ikke gitt noen å se absolutt hele bildet, situasjonen eller hendelsen. Dermed blir det viktig å legge til rette for hvordan vi kan sy sammen de ulike bitene i puslespillet som de forskjellige aktørene involvert i hendelsene og situasjonene besitter, uten å gå i forsvar for egne synspunkter og sannheter. Altså at ontologisk og epistemologisk «ydmykhet» komme i tillegg til dialogisk åpenhet og polyfonisk tålmodighet. Når det gjelder forskning, vil en slik ydmykhet sannsynligvis føre til at også innspill fra andre enn oss selv, blir tatt godt imot og sett på som impulser til ny læring og utvikling i stedet for å bli avvist, fordi de i utgangspunktet ikke (helt) passer inn i det vi alt har tenkt og forstått. På nytt er vi da tilbake til det å søke sannheten innenfor en lærende organisasjon og et lærende forskningsfelt, i stedet for å forvalte sannheten, som et mål for forskningen, og slik kunne bidra til opprettelsen av treleddede relasjoner i stedet for toleddede relasjoner.

Videre ville det kunne tenkes at de ulike yrkesgruppene jeg har vist til tar i bruk dialogisk åpenhet og polyfonisk tålmodighet og enda til går videre med ontologisk og epistemologisk

⁹² Enerstvedt (2017).

⁹³ Ibid. (s. 11). Se under overskriften «Abduksjon og forståelse som metode», der jeg går grundigere inn på abduksjon som forskningsmetode. Analyse, syntese, abstraksjon og generalisering blir også ellers behandlet gjennomgående i avhandlingen.

ydmmykhet, for å gjennomføre det Meløe er så tydelig på i sine maksimer: «Hvis du ikke forstår det aktøren gjør, rett ikke ditt blikk (bare) mot aktøren. Peil inn det sted aktøren ser fra. Og rett ditt blikk mot det aktøren retter sitt blikk mot».⁹⁴ Selv om dette er vanskelig å gjennomføre i praksis, tror jeg at det er helt nødvendig for at vi skal kunne se, forstå og tolke det den andre gjør på best mulig måte. Altså dreier det seg om en nødvendig forutsetning eller betingelse for å inngå i en treleddet relasjon til egne og andres forståelse og tolkninger. Det gjelder å gjøre det en kan for å se, forstå og tolke den andre ikke utelukkende gjennom egen forforståelse og egne fordommer, særlig hvis bakgrunnen for det den andre gjør og tenker ikke stemmer med egne forventninger.

For å kunne etablere balansert dialogisk åpenhet og polyfonisk tålmodighet i ulike situasjoner, og legge til rette for utviklingen av ontologisk og epistemologisk ydmmykhet, både i forskning og i dagligdagse relasjoner mellom innsatte og ansatte, må dette virke begge veier, eller alle veier. De ansatte må kunne flytte blikket og oppdage kriminal-omsorgens utviklingsmuligheter, eksempelvis til å danne likeverdige relasjoner mellom innsatte og ansatte. Det kan være problemer med å skaffe økonomiske midler til veie og problemer med å komme dypt nok inn i de ulike problemstillinger gjennom forskning. På den annen side må også toppladelse, politikere og forskere kunne flytte seg og prøve å se, forstå og tolke dagliglivet i kriminalomsorgen, ut fra de innsattes og betjentenes erfaringer og opplevelser, og dermed inngå i treleddede relasjoner også til disse. Det som sannsynligvis mangler, er en arena hvor vi kontinuerlig kan legge til rette for å utvikle og etablere situasjonsbetinget likeverd mellom alle parter. I den henseende vil formell læring gjennom lærevirksomhet og uformell læring gjennom alle aktivitetene som betjentene gjennomfører være aktuell.

Betraktet innenfor en arena for lærende virksomhet er det hensiktsmessig å utvide den kritiske bruken av begrepet situasjonsbetinget likeverd til å gjelde på institusjonsnivå. En institusjon som kriminalomsorgen må legge til rette for at så mange situasjoner som mulig skal kunne åpne for etableringen av (tilstedeværende) likeverd mellom innsatte og ansatte. Med utgangspunkt i et slikt perspektiv, og ved å trekke på de teoretiske og praktiske analysene og syntesene som denne avhandlingen inneholder, våger jeg meg til å lansere begrepet om «institusjonsbetinget likeverd», som en utvidelse, men også en utdypning av mitt begrep om situasjonsbetinget likeverd. Begrepet må forstås slik at institusjonen må etablere klare og gode betingelser for at innsatte og betjenter skal ha muligheter til å tre inn i likeverdige relasjoner.

Overordnet ser jeg det som jeg har tenkt og skrevet her om likeverd som knyttet til nødvendigheten av å etablere gode sosialiseringssituasjoner, hvor både innsatte, ansatte, toppladelse, politikere og forskere må sosialiseres inn i en tenkemåte som handler om å søke sannheten i stedet for bare å formidle egne verdier, interesser og holdninger som sannheter. Det vil særlig gjelde det som Hoëm viser til, om at sosialiseringsbetingelsene må justeres i

⁹⁴ Meløe (1994, s. 338).

forhold til hverandre, slik at en optimal formell sosialisering kan etableres. Eksempelvis at aktørene sosialiseres inn i en kultur hvor de blir vant til å justere seg slik Meløe har vist til, som det å flytte seg slik at de kan se ulike problemstillinger fra den andres synsvinkel. På den annen side, hvis det inn i fremtiden skulle vise seg fortsatt å være ugunstige formelle sosialiseringsbetingelser så må det legges til rette for at det fortsatt kan skje en intern justering som nøytraliserer en eventuell ugunstig formell sosialisering. Eksempelvis kan dette være nødvendig hvis de partene jeg har vist til ikke greier å se andres synspunkter som like viktige som egne synspunkter, slik at det ikke dannes subjekt-subjekt relasjoner, men i stedet dannes bare subjekt-objekt relasjoner, som da vil være et hinder for å utvikle godt situasjons-betinget likeverd.

I mine vedvarende forsøk på å tolke og anvende Hoëms tanker angående optimal formell og uformell sosialisering, dukker begrepet «reell» opp. Det ene er å ha en ide om hvordan en optimal formell og uformell sosialisering kan virkeliggjøres, på best mulig måte, gjennom den gode situasjonen. Noe annet er de reelle mulighetene for dette i et system som kriminalomsorgen med bl.a. fri, nødvendig og tvungen virksomhet knyttet sammen på en streng måte. Det samme gjelder i forhold til de ulike aktørers og hele samfunnets forventninger til et straffesystem kombinert med rehabiliterings-aktiviteter, hvor alle aktørene ser, forstår og tolker kriminalomsorgen ut fra egne forkunnskaper og forventninger.

I forhold til min bruk av antikkens begrep «*hexis*», eller holdning, forstått som oppstått og utviklet gjennom tilvenning, er det altså slik at holdning og handling må gå hånd i hånd, fordi det er tale om etableringen og utviklingen av menneskets karakter-holdning. Det er da interessant å se antikkens begrep om holdning i relasjon til et ideal om optimal formell og uformell sosialisering, versus de reelle betingelser for optimal formell og uformell sosialisering. Det å finne fram til hvilke endringer som kan utvikle kriminalomsorgen i retning av optimale betingelser for uformell og formell sosialisering, er etter min vurdering noe av det mest interessante yrkestakere og forskere kan jobbe med. Utfordringen er etter mitt syn først og fremst at den enkeltes egne holdninger, etablert gjennom både yrkesaktivitet og forskning, kommer tydelig nok frem gjennom handlinger, og dermed kan utfordres. For et mulig paradigmeskifte som eksemplar, vil Ribe-Nyhus og Walderhaugs forskning kunne bidra til å finne fram til de tiltakene i kriminalomsorgen som fører oss fra et ideal «in the sky», til de reelle forutsetningene for at kriminalomsorgen skal kunne bli så optimalt god som mulig for innsatte, ansatte og samfunnet som helhet.

Med en særlig henvisning til at vi ser, forstår og tolker ulikt, ut fra våre erfaringer og teoretiske bakgrunn, tenker jeg at refleksjonene i dette kapitlet har bidratt både til å utvide, problematisere, utdype og generalisere Walderhaugs begrep om tilstede-værende likeverd. Utvidelsen og generaliseringen består hovedsakelig i at jeg beveger meg ut over det som har med selve samtalen å gjøre, ettersom situasjonsbetinget likeverd er knyttet til alle former for virksomhet og relasjoner mellom deltakerne, slik det blir redegjort for dette gjennom virksomhetsteoriens begreper om fri, nødvendig og tvungen virksomhet. I mine analyser og

synteser drøfter jeg, i tillegg til ulike samtaleformer, den grensesettingen som fengselsbetjenter og førstebetjenter er involvert i overfor de innsatte, i form av oppdragelse, rettleiding og veiledning og i ytterste konsekvens bruk av tvangsmessige tiltak, inkludert fysisk maktanvendelse. Her blir det tydelig hva som kan føre til likeverd og ikke minst hva, som i hendelsen med Petter, ikke fører til noen form for likeverd. I denne sammenheng har jeg vektlagt at begrepet tilstedeværende likeverd, slik jeg har utvidet og utdypet det, særlig med utgangspunkt i det Walderhaug skriver i sin artikkel fra 2019, inngår i mitt begrep om situasjonsbetinget likeverd. Videre må disse begrepene forstås slik at de inngår i begrepet om institusjonsbetinget likeverd.

3.4.3 Holdning og handling i en likeverdstenkning

I vekslingen mellom min yrkesutøvelse og mine studier har jeg gjennom mange år tenkt på hvordan og om det er mulig å danne likeverdige relasjoner mellom innsatte og ansatte. Jeg vil her forsøke å knytte begrepene om situasjonsbetinget og tilstede-værende likeverd nærmere til begreper om holdninger og handlinger, og samtidig konkretisere dette i forhold til kunnskap, erkjennelse og forståelse av det indre liv eller hverdagslivet i kriminalomsorgen.

I boken *Den nikomakiske etikk* under overskriften «Karakterdyd definert: Den er en holdning...», definerer Aristoteles bl.a. hva en holdning er. Aristoteles skriver at vi må undersøke hva *dyd er*, siden det finnes i sjelen som følelser, evner og/eller holdninger, og dyd må kunne klassifiseres som en eller flere av disse. «Holdninger kaller vi det som avgjør om vi forholder oss godt eller dårlig til følelsene; for eksempel angående det å bli sint forholder vi oss dårlig om vi gjør det for heftig eller for slapt, men om vi holder oss midt imellom, er det vel og bra». ⁹⁵ Så ifølge dette har holdning i den greske filosofien, uttrykt som «*hexis*», som holdning eller karakterholdning, en bestemt funksjon. Det handler om hvordan vi på en helhetlig måte forholder oss til livet, særlig til egne handlinger overfor andre mennesker. «Denne holdningen er en stabil karakter-disposisjon [...] som er vokst frem gjennom tilvenning». ⁹⁶

Jeg kan ikke se bort fra at det ligger en mulig motsetning mellom begrepsforklaringen bak i den norske utgivelsen og det jeg forstår at Aristoteles mener med *hexis* begrepet. Det gjelder nemlig at holdning eller *hexis* egentlig ikke er en stabil karakter-disposisjon i hans forståelse. Det synes heller å være slik at en karakter-dyd er stabil inntil en ny karakter eventuelt trer frem, ved at en bestemt underliggende disposisjon har fått muligheter til å tre frem gjennom situasjoner og handlinger og dermed bidrar til å utvikle nye eller omdanne tidligere holdninger. Et eksempel på hvordan jeg her forstår skilnaden mellom karakter-dyd og karakter-disposisjon, kan være den lojaliteten jeg hadde til betjentene, som en stabil karakter, som et grunnlag for hvordan jeg forsto og forholdt meg til Petters oppførsel. Denne karakter-dyden, eller holdningen, eller *hexis*, har fått ganske hard medfart i de kritiske analysene av min håndtering av denne hendelsen. Selve fortellingen om Petter, og også fortellingen om

⁹⁵ Aristoteles (2013, s. 52).

⁹⁶ Ibid. (s. 342). Sitatet er hentet fra «Begrepsforklaringer» i den norske utgaven av «Den nikomakiske etikk».

Jørgen, vil for den som leser dem lede til en bestemt oppfatning av Olavs karakter-dyder ut fra måtene som holdningene hans kommer fram i beskrivelsen av handle- og tenkemåtene, slik de er fortalt fram i fortellingene. Men denne «karakteren Olav», hadde i seg en disposisjon til endring av tanker, verdier og holdninger, og dette medførte at det som en gang var en godt innarbeidet indre ontologi gjennom mange vendinger eller tilvenninger er blitt en ny indre ontologi, som har gitt opphav til nye holdninger som *hexis*, og derav følgende nye handle- og tenke-måter.

Under overskriften «Selvforståelse og yrkesidentitet» går jeg inn på personlighet, identitet og selvet som en helhetsforståelse i egen fremtredelse. Under denne overskriften drøfter og analyserer jeg bl.a. relasjonene mellom personlighet, selvet og karakter. Jeg ser også på sammenhengene mellom karakter-dyder og intellektuelle dyder, med tanke på at personligheten nødvendigvis angår både holdninger (*hexis*) og våre handlinger, og alt som inngår i dannelsen av disse.

Men i drøftingene og analysene nedenfor prøver jeg å gå i dybden på de nyansene som jeg tenker er viktige for denne forskningen. Det handler dypest sett om at jeg ikke får det til å stemme at en tilvenning er noe stabilt, spesielt fordi forskningsprosessen har gjort meg oppmerksom på all dynamikken og endringene som er i spill, spesielt fordi vi som mennesker har så uendelig mange retninger å gå i. Kanskje det mest særegne, som denne avhandlingen løfter fram, er at en og samme person, og i dette tilfellet jeg selv, ser, forstår og tolker hendelser, som de jeg opplevde med Petter og Jørgen, ganske forskjellig på hendelsestidspunktet, og nå etter gjennomføringen av en forsknings-prosess. For i løpet av forskningsprosessen har jeg vært gjennom mange vendinger og har måttet tilvenne meg stadig nye måter å forstå hvordan ulike saksforhold forholder seg på til hverandre, og dette har resultert i endrede *hexis*.

I bruken av betegnelsen «karakter-disposisjon» greier jeg dermed ikke helt å akseptere det oversetteren og utgiveren har angitt som en definisjon av det vi vanligvis forstår som holdning. Dette fordi jeg forstår «disposisjon» som noe bevegelig og ikke helt stabilt. Videre må «tilvenning» være noe som finner sted når et menneske er involvert i ulike utviklingsprosesser. Denne tolkningen stemmer dessuten overens med det Aristoteles skriver under overskriften: «Karakterdyd oppstår gjennom tilvenning». Aristoteles skriver at det finnes to slags dyder, som er intellektuell dyd og karakter-dyd, der intellektuelle dyder vanligvis oppstår gjennom læring, noe som igjen krever erfaring og tid. Karakter-dyd er oppstått av vanen, men ikke som naturgitte evner. Dette fordi intet som er av natur kan tilvennes, som for eksempel en stein, som ikke kan tilvennes til å bevege seg oppover i stedet for å bevege seg nedover, uansett hvor mange ganger den kastes oppover.

Dypest sett kan nyansene som jeg ser mellom karakter-dyd og disposisjoner for utvikling og endring av karakter-dyder knyttes til det jeg har skrevet under overskriften «Selvforståelse og yrkesidentitet», om «personlighetens fremtredelsesform», og det jeg har skrevet under

overskriften «Betydningen av kunnskap og erfaring» om aspekt-veksling og konstans som overlevels-mekanisme. Det vil alltid være noe konstant i en persons fremtredelse både overfor seg selv og overfor andre, som altså trer frem gjennom en bestemt karakter-dyd og de handlinger og følelser som den leder til i situasjoner som oppstår. Så den aktuelle karakter-dyden gir en viss konstans og stabilitet og disponerer personen for bestemte handle- og tenke-måter i de situasjoner som oppstår. Slik som fortellingene om Petter og Jørgen gir eksempler på.

Det er kanskje en slik forståelse utgiveren av den norske utgaven av *Den nikomakiske etikk* tenkte på med betegnelsen «stabil karakterdisposisjon». Men enda dypere i personligheten ligger det disposisjoner til å endre karakter-dyder. Det som har skjedd med meg gjennom forskningsprosessen viser tydelig det som var konstant og det som har kommet i bevegelse. Bak eller innenfor den aktuelle karakter-dyden, som en konstans, som var min lojalitet til underordnede og kolleger, ligger det muligheter eller disposisjoner for aspektvekslinger. Gjennom ulike tilvenninger forårsaket av den her-værende forskning, samtaler, hendelser og handlinger, har «gamle» karakter-dyder blitt omdannet og dermed har det dannet seg nye karakter-dyder. Gjennom denne forandringen tar jeg likevel vare på de dypeste trekkene i min personlighet. Enerstvedt skriver det så sterkt at; «konstansen i den psykiske virksomheten er nødvendig for å overleve».⁹⁷

I forklaringene av hva dyd er, skriver Aristoteles at dyd tilegner vi oss ved å først utøve dydene på samme måte som for andre kunnskaper; «det vi må lære før vi kan gjøre det, det lærer vi mens vi gjør det».⁹⁸ Henvist til holdningene (etter «holdningene» er det en fotnote som viser til begrepsforklaringen om *hexis*) skriver Aristoteles:

Kort sagt: Holdningene oppstår av tilsvarende virksomhet (altså det å gjøre). Det er derfor det er nødvendig å utøve virksomheter av en viss beskaffenhet, for holdningene retter seg etter forskjeller i virksomheten. Så det har ikke liten betydning at vi straks fra ungdommen av vennes til å gjøre slik eller slik; det betyr tvert imot svært mye, ja alt.⁹⁹

Jeg vil hevde at jeg hadde en type karakter-dyd, eller dygd, eller dyktighet da jeg begynte som fengselsbetjent, uten erfaring, og at denne var vesentlig forskjellig fra den karakter-dyd/dygd/dyktighet jeg hadde da jeg gikk av med pensjon i 2011. For å gå tilbake til min oppvekst, der mine holdninger ble dannet, først og fremst i relasjon til mine foreldre som rettskafne, ærlige og gode grensesettende oppdragere, med kjærlighet innbakt i alt jeg nå ser at de gjorde,¹⁰⁰ ser jeg at det som skjedde stemmer overens med det Aristoteles skriver om oppdragelse av ungdommer. Sammen med mine foreldre «utøvde jeg virksomhet av en viss beskaffenhet», ved å hjelpe til i det daglige, bl.a. sammen med min far å bygge forskjellige

⁹⁷ Enerstvedt (2017, s. 15).

⁹⁸ Aristoteles (2013, s. 46).

⁹⁹ Ibid. (s. 46).

¹⁰⁰ Det er ikke tvil om at noe av den grensesettingen som fant sted, ikke der og da ble sett på samme måte som nå, når en voksen forståelse har trått inn.

handicap-hjelpemidler, som skulle gjøre hverdagen lettere for oss alle tre. Det handlet også om å hjelpe min mor med det vi hadde å gjøre i fjøset, og ellers hjelpe til med noen huslige gjøremål.

Videre vil jeg hevde at den karakter-dyden jeg hadde som utgangspunkt da jeg begynte å forske på mitt yrke, ikke var den samme som den karakter-dyden jeg har i dag. Altså ligger det en dypere karakter-disposisjon til grunn for muligheten for å utvikle stadig nye karakter-dyder gjennom tilvenning både ved teori og erfaring og erfaring og teori.

Da blir en holdning, slik jeg forstår det, bakgrunnen for måten vi er på i alle høver overfor andre mennesker (gjennom handling), når noe treffer våre mange ulike følelser. Det samme gjelder når noe treffer våre evner, noe som nødvendigvis må være knyttet sammen med vårt intellekt, altså det kognitive, eksempelvis ved at noen nedvurderer våre evner. Aristoteles argumenterer altså for at dyd hverken er følelse eller evner, men at dyd er holdning, når han skriver: «Hvis nå dydene er hverken følelser eller evner, gjenstår altså den mulighet at det er holdninger».¹⁰¹ Holdninger, svarende til det greske «*hexis*», betyr at holdninger skal vises gjennom handlinger i menneskets væremåte. Samtidig er det viktig å forstå dette som en analytisk oppdeling, fordi bestemte holdninger, som *hexis*, vil alltid være uløselig knyttet til bestemte følelser og evner i menneskets personlighet, men ikke selv være følelse eller evne.

Denne forskningsprosessen har altså gitt meg en annen og dypere forståelse av hva en holdning er, og ikke minst hva en holdning i den greske terminologien betyr kontra vår dagligdagse omgang med holdnings-begrepet. Det gjelder særlig den dialektikken som Aristoteles viser til der det ikke bare er slik at holdninger vises gjennom handlinger, men der handlinger skaper de holdningene vi har og tilegner oss. Mer praktisk forklart er det slik at når vi gjør gode og positive og veloverveide handlinger så dannes våre holdninger deretter. Det samme gjelder hvis vi utøver vonde og negative gjerninger; da blir våre holdninger gjerne destruktive og ondsinnede. For meg har i alle fall dette blitt en ny innsikt, om at det ikke bare er holdninger som fører til bestemte handlinger, men at også bestemte handlinger fører til bestemte holdninger, og da, som sitatet viser, avhengig av at virksomheten må være av en «viss beskaffenhet».

Jeg kan ikke fri meg fra å tenke at denne problematikken er relevant for å forstå det som har utviklet seg i kriminalomsorgen gjennom kontrollsystemet som karakteriserer den nødvendige og tvungne virksomheten. Kort fortalt, når vi betjenter «alltid» har kroppsvisitert og visitert celler og fellesrom (handling), for å finne ut om det foregår noe ureglementert, så har det dannet seg holdninger om at dette er den eneste måten å skape ro, orden og sikkerhet på. Noe tilsvarende kan ha hendt ved det å utføre kontroll og rehabiliterende virksomhet samtidig (handling), altså at det dermed har dannet seg holdninger om at kontroll og rehabilitering henger godt sammen.

¹⁰¹ Aristoteles (2013, s. 53).

I min forskning på mitt ideal, min selvforståelse og min yrkesidentitet, har begrepene holdning og handling forstått på denne måten, avgjørende betydning, spesielt fordi jeg har dannet meg en forestilling om at det å utvikle teori, som et ideal kan sies å være, er mye enklere enn å realisere det i praksis gjennom handling.

Jeg bruker ofte et eksempel angående kommunikasjon, ettersom jeg mener at jeg har ganske god teoretisk kompetanse på hva god kommunikasjon er. Jeg har blant annet undervist gjennom flere år i ulike kommunikasjonsmetoder. Men når det gjelder praktisk gjennomføring greier jeg ganske ofte ikke å kommunisere i tråd med min teoretiske kompetanse, noe som kommer til syne som en fallgrube jeg lett kan gå i, som vist i fortellingen om Petter. Eller det er vel mest riktig å si at jeg hadde en blokkering som hindret meg fra å gjøre noe annet enn jeg hadde gjort tidligere i lignende situasjoner.¹⁰² I min selvforståelse, som i alle fall i noen grad bygger på selv-erkjennelse, innrømmer jeg at det som svarer til det greske begrepet «*hexis*», knyttet til karakterdydene, og som er kvaliteter ved de holdninger til, dvs. måter jeg forholder meg til, mine følelser og evner, er ganske uoppnåelig for meg hvis jeg forutsetter at det må innebære å alltid skulle være et godt menneske i forhold til meg selv og andre. Når negative følelser trer inn er det ikke enkelt å være positiv og tilgivende overfor den eller de som har skapt de negative følelsene. Det er heller ikke enkelt å ha et gjennom-gående godt forhold til egne evner, når det eksempelvis går galt i kommunikasjonen eller et dårlig resultat på en eksamen påvirker både mine følelser og mitt intellekt.

Også i mitt forsøk på å videreutvikle og tilpasse til min forskning, eller etablere andre innfallsvinkler til Walderhaugs begrep om tilstedeværende likeverd, ser jeg det som formålstjenlig å gå til det greske begrepet «*hexis*». Det vil si at jeg forstår hennes karakterisering av tilstedeværende likeverd som en holdning som en henvisning til noe helhetlig i den menneskelige væremåte i gjennomføringen av handlinger, som gir handlingene en dynamisk ramme. Videre i min tolkning tenker jeg at tilstedeværende likeverd, slik Walderhaug fremmer det, ikke kan ses som «bare» en holdning, slik vi ofte eller vanligvis forstår dette ordet og begrepet på norsk. Holdning vil da kunne forstås «bare» som tause og uartikulerte oppfatninger. Slik Walderhaug bruker ordet i kombinasjon med andre ord og begreper ligner det imidlertid mer på hvordan jeg forstår Aristoteles' «*hexis*», som en dygd, et potensiale knyttet aktivt, dialektisk og dynamisk til handlinger. Walderhaug bruker for eksempel flere kombinasjoner av ordene holdning og handling i det hun skriver om, som eksempelvis holdning og egen fremgangsmåte, holdning og rolle og holdning og tilnærming. Både fremgangsmåte, rolle og tilnærming er uttrykk for menneskelige aktiviteter som innbefatter handlinger.

3.5 Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap

I en vitenskapsteoretisk sammenheng ser og forstår jeg begrepet om praktisk kunnskap, som utviklet fra antikken av og frem til dagens begrep om praktisk kunnskap, slik begrepet studeres

¹⁰² Se under overskriften «Fordypning i Russell Hansons observasjonsteori».

og anvendes ved Senter for praktisk kunnskap på Nord universitet. Det videre arbeidet bygger på denne historiske linjen.

De sentrale stikkordene i studier av og i praktisk kunnskap, er begrepene praksis, kunnskap, erfaring og refleksjon. Ph.d. i studier av profesjonspraksis hentet mye av sin *egenart* på området disse begrepene dekker.¹⁰³ I denne avhandlingen vil disse begrepene bli utdypet gjennom begrepene ideal, selvforståelse, yrkesidentitet, likeverd, «seeing as», ansvar, interesse, engasjement, «seeing that», indre og ytre ontologi, indre og ytre epistemologi, kyndig, ukyndig og dødt blikk, formell og uformell sosialisering og fri, nødvendig og tvungen virksomhet m.fl., som alt er introdusert ovenfor.

I ett av grunnlagsdokumentene til søknaden for akkreditering av doktorgraden, legges det vekt på at en som forsker på egen yrkespraksis vil ha særlige forutsetninger for å skaffe til veie den kunnskap som skal til for å forbedre og utvikle yrkespraksisen. I Høgskolen i Bodø (HBO) sin rapport med tittelen «Praktisk kunnskap som erfaring og som forskningsfelt» skrives det at studentene starter sine forskningskarrierer fra et verdifullt utgangspunkt: «De kjenner sine respektive yrkesområder fra flere års erfaring med utøvelse».¹⁰⁴

Yrkeserfaringen kan ikke direkte omsettes til kunnskap innenfor forskningsfeltet, men vil være et grunnlag for å utvikle egen forskning. Den vil kunne bidra til metode- og teoriutvikling, i tillegg til begrepsdanning på det nye forskningsfeltet. For at forskere i praktisk kunnskap skal gjøre noe annet enn sosiologer, statsvitere, antropologer, psykologer og det andre allerede gjør, må det i stor grad nytenkning til. To nødvendige bidrag til utviklingen av et nytt forskningsområde er en egen tilnærming til *vitenskaps-teori* og *metode* som forskeropplæring. Det ble også lagt stor vekt på å utvikle grunnlaget for den praktiske kunnskapens teori, i opplæringsemnet med dette navn.¹⁰⁵

I ulike dokumenter og artikler presenteres praktisk kunnskap som et fag- og forsknings-felt rettet mot kunnskapen som etableres og utvikles i den praksis som yrkesutøvere utøver. I forskningsmiljøet foregår det en debatt om hvordan begrepet skal forstås og defineres. Jeg vil nevne to definisjoner som etter min mening, utfyller hverandre. Den første finner vi i Anders Lindseths artikkel «Svarevne og kritisk refleksjon – Hvordan utvikle praktisk kunnskap?» i antologien *Praktisk kunnskap som profesjonsforskning*. Her definerer han praktisk kunnskap som svarevne. Lindseth tar i sitt resonnement utgangspunkt i de aristoteliske begrepene *episteme*, *phronesis* og *techné*, forstått som kunnskapsformer.¹⁰⁶

For å bli klok og vis trenger vi erfaring utviklet gjennom våre opplevelser av verden. Noen slike erfaringer kaller Lindseth for diskrepanserfaringer. De er erfaringer av at noe ikke helt er

¹⁰³ HBO-rapport (10/2005). Selv om doktorgraden etter denne HBO-rapporten er endret, gjelder forskningen i denne avhandlingen slik doktorgradsstudiet var før endringen som kom i 2022.

¹⁰⁴ Ibid, s. 48).

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Lindseth (2015).

avklart og forstått. Gjennom samtaler med andre, i en vekselvirkning mellom spørsmål og svar, kan vi sette slike erfaringer på en argumentativ prøve. Lindseth argumenterer videre for at bare slike erfaringer og slike prøver kan utvikle vår «skjelneevne, vår dømmekraft, vår skuende innsikt (*episteme*) i tilværelsens sammenhenger, vår evne til samhandling og godt skjønn (*phronesis*), og vår evne til godt håndverk og kunst (*techné*)». ¹⁰⁷

Selv om disse tre kunnskapsformene i utgangspunktet kan benevnes som intellektuelle dyder, hvor «dyd» er utledet fra å duge og er knyttet til skjønn, og «intellektuell» henviser til at det dreier seg om å se, erkjenne eller innse noe som grunnlag for handling eller kunnskap, i kontrast til de moralske dydene, som mot og tålmodighet osv., ¹⁰⁸ så ser det for meg ut som de alle tre er blandinger av teoretiske og praktiske kunnskapsformer, og hvor «techné» er den reneste praktiske kunnskapsform. Når jeg ikke ser denne kunnskapsformen utelukkende som en rent praktisk kunnskapsform, er det fordi det i den praktiske gjennomføringen ligger teoretiske vurderinger innbakt. ¹⁰⁹

Johan Arnt Myrstad har i antologien *Innføring i praktisk kunnskap. Anerkjennende, kritisk og konstruktiv praksisforskning* under overskriften «Hva er teori?», drøftet hva teori er og hvordan teori bør forstås i overensstemmelse med praktisk kunnskap. Myrstads hovedbudskap for å forstå teoretiske og praktiske kunnskapsformer er at teori og erfaring henger sammen på den måten at erfaring leder til teori og teori leder til erfaring; den ene er ikke uavhengig av den andre og omvendt. Dette gjelder også når han viser tilbake til antikken. Denne forståelsen er i overensstemmelse med det Russell Hanson viser til om at all erfaring er teoriladet og min forståelse av at all teori må være erfaringsladet.

I drøftingen av forholdet mellom kvantitativ og kvalitativ forskningsmetode kan Myrstad for eksempel påvise at kvantitativ forskning bidrar med elementer som kan brukes som utgangspunkt for kvalitativ forskning, for eksempel innenfor profesjonsyrker. For å få dette til må vi vite mer om hva som skal til for å danne for eksempel gode relasjoner mellom profesjoner og de hjelpetrengende. Kvantitativ forskning kan altså påvise at gode relasjoner mellom de profesjonelle hjelpere og deres klienter er avgjørende for om hjelpen fungerer. Dette vektlegges av både helperne og de som mottar hjelpen. Men kvalitativ forskning må til for å avdekke hva som trengs for å etablere gode relasjoner. ¹¹⁰

Vi vet noe om hva som skal til for å skape eller bidra til gode relasjoner, og som bare kan verifiseres gjennom teoretisk innsikt i praktisk yrkesutøvelse, reflektert fram i forhold til det som kreves av praktisk kyndighet og skjønn. Altså det som vi ut fra Aristoteles kan betegne

¹⁰⁷ Ibid (s. 49).

¹⁰⁸ Aristoteles (2013, s. 154). Aristoteles skriver under overskriften «To typer intellektuell dyd» følgende: «Det er tre ting i sjelen som er avgjørende for handling og sannhet: persepsjon, fornuft og streben». Også Aristoteles knytter altså teoretisk tenkning og praksis sammen.

¹⁰⁹ Se under overskriften «Fordypning i Russell Hansons observasjonsteori», hvor jeg viser til Russell Hansons teori om at erfaringer er teoriladet. Godt håndverk og god kunst må nødvendigvis være knyttet til både erfaringer og teori.

¹¹⁰ Myrstad (2021).

som *techne* og *fronesis*. Min begrunnelse for å tilslutte meg det Myrstad skriver om at teori og erfaring ikke er uavhengig av hverandre, er at han via Aristoteles viser til at det bare er kunnskap og intellektuelt skjønn i samvirke, dvs. «*theoria* i par med *episteme*, *poiesis* i par med *techne* samt *praxis* i par med *fronesis*» som virkelig fungerer i praksis.¹¹¹ Dette svarer til at den primære framtredelesformen også for teori, ikke bare er det språklige uttrykket, men måten innsikten informerer praksis, uten ord. Dette innebærer også at det greske «*theoria*» fungerer både som en teoretisk og praktisk overbygging knyttet sammen med vår skjelneevne, dømmekraft og innsikt (*episteme*). *Theoria* konkret og kontekstuell anvendt gjennom *episteme* er igjen tett forbundet med våre målsatte handlinger (*poiesis*) og vår evne til å utføre et håndverk og kunst (*techne*) på en god måte innenfor vår yrkespraksis. Vår yrkes-praksis er på sin side også integrert i vår måte å omgås hverandre, dvs. det Aristoteles betegner som *praxis*, som er knyttet til vår evne til samhandling med andre og et godt skjønn (*fronesis*). Disse kunnskapsformene eller fremtredelesformene for kunnskap kommer i min analyse særlig til syne i drøftingene av fortellingene om Petter og Jørgen.

Episteme er en blanding av det vi i dag kaller teoretisk og praktisk kunnskap, der utøvelse av skjelneevne ved teoretisk å skille mellom eksempelvis godt og vondt, er knyttet til en teoretisk aktivitet. På den annen side blir skjelneevnen en praktisk kunnskapsform når teori om det gode og onde blir satt ut i praksis. Dømmekraft og innsikt synes alltid å være involvert sammen, for eksempel fordi dømmekraft også vil være avhengig av å kunne skille mellom ulike måter å se, forstå og tolke vår verden. Vår innsikt dannes naturligvis gjennom måten vi ser, forstår og tolker vår verden.

Phronesis, som spesielt kommer til syne i denne avhandlingens begreper om tilstede-værende og situasjonsbetinget likeverd, handler her konkret om tilstedeværelse, samhandling og skjønn i møtene mellom innsatte og betjenter i en institusjon som legger til rette for likeverd. *Phronesis* blir dermed en kunnskaps-form som både er teoretisk og praktisk relevant, når disse likeverds-formene gir utgangspunkt for forslag til endringer i fengselsbetjent-utdanningen og forslag til nye praktiske gjennomføringer i fengselsbetjentenes realisering av ideal, selvforståelse og yrkesidentitet.

Steen Wackerhausen har i antologien *Humanistiske forskningstilnæringer til profesjonspraksis* i kapitlet «Genstandsfelt, definition og ontologi – med fokus på praktisk kundskab», i en diskusjon om hva praktisk kunnskap er, lansert den andre forståelsen og definisjonen. Han påpeker at ikke bare det som kommer til syne som svarevne i en yrkesutøvelse, men også det som *ligger bak og muliggjør profesjons-utøverens praksis*, tilhører begrepet. Grunndefinisjonen er ifølge Wackerhausen: «Praktisk kundskab er det – hvad end det måtte være – som ligger bag, muliggør og viser seg i professionsudøverens praksis».¹¹² Wackerhausen utdyper definisjonen med å vise til at bevisste og ubevisste,

¹¹¹ Ibid. (s. 218).

¹¹² Wackerhausen (2017a, s. 73).

tillærte eller medfødte egenskaper, er aspekter ved profesjonsutøvelsen. Det samme gjelder spontane reaksjoner og hvordan arbeidet disponeres i konkrete situasjoner og oppgaver.

Målet for min søken i denne avhandlingen er nettopp å kunne finne ut så mye som mulig om det som ligger bak og som muliggjør ny forståelse, ny innsikt og ny kunnskap om kriminalomsorgen. Det kommer spesielt til syne i min bruk av Methis begrep indre ontologi i mine analyser av fortellingene, ettersom fortellingene er den indre ontologiens særlige fremtredelsesform.¹¹³

Ved å knytte Wackerhausens teori til Walderhaugs teori, hvor hun i tillegg til begrepet tilstedeværende likeverd har forsket frem anvendelse av begrepene dialogisk åpenhet og polyfonisk tålmodighet, ser jeg for meg et grunnlag for en tilnærmet helhetlig forståelse av menneskelig samhandling og aktivitet. I uttrykket «grunnlag for en tilnærmet helhetlig» ligger det at det vil være vanskelig om ikke umulig å snakke om en fullstendig helhet når det gjelder vår forståelse av menneskelig samhandling og aktivitet. Det vil alltid være mer å finne ut av når det gjelder både teori, erfaring og forholdet mellom erfaring og teori, ikke minst når det gjelder menneskelig aktivitet.

I en utdypet forståelse av tilstedeværende likeverd, dialogisk åpenhet og polyfonisk tålmodighet vil det handle om det som ligger bak og muliggjør min nye forståelse, innsikt og kunnskap om og av tidligere handlinger. Det vil handle om det jeg gjennom analyser og synteser greier å forske frem om de tiltakene som kan gjøre det mulig å snakke om tilstedeværende likeverd eller ikke. Det vil handle om jeg, eksempelvis i analysene av fortellingene om Petter og Jørgen, greier å tre inn i en god dialogisk åpenhet, slik Skjervheim definerer en treleddet relasjon, hvor engasjement er viktig. Videre vil det i denne forskningen handle om en polyfonisk tålmodighet i bruk av kildemateriale (vitenskapelig og ikke-vitenskapelig), og ikke minst om det å være mentalt og fysisk inne i fortellingene lenge nok til å finne det som er mulig å finne av det som ligger bak, og som er det Wackerhausen viser til. Altså å ta i bruk hele meg med bevisste og ubevisste og tillærte og medfødte egenskaper med utholdenhet når frustrasjonene og utålmodigheten inntreffer.

For å få fram det som ligger bak, bl.a. i min svarevne, vil min evne til kritisk å stille sentrale og presise spørsmål være viktig. Det vil være spørsmål som jeg videre må søke å besvare så grundig som mulig. Ut fra den utvidede definisjonen tar jeg med hele meg, med erfaringsbaserte og medfødte egenskaper inn i yrkesutøvelsen. Mine spontane reaksjoner og mine spontane disposisjoner og konklusjoner kommer frem gjennom mine drøftinger. Selv om jeg ikke går inn på mine medfødte egenskaper, er det interessant at Wackerhausen tar dette med i en definisjon av profesjonsutøvelsen. Når min far betraktet meg som stor, sterk og ikke skvetten av meg, gjaldt dette rimeligvis både medfødte og tillærte egenskaper.

¹¹³ Se under overskriften «To fortellinger som hoved empiri».

I denne avhandlingen vil jeg bruke en syntese av deler av Lindseth og Wackerhausen sine definisjoner, ved at jeg plukker fra hverandre og setter sammen elementer med utgangspunkt i begrepene *episteme*, *phronesis* og *techné*.¹¹⁴ Gjennom min evne til å svare (svarevne) på grunnleggende spørsmål og undersøke det som ligger bak mine spørsmål eller undringer, er målet å finne ny forståelse, ny innsikt og ny kunnskap om mine erfaringer. Videre handler det om å identifisere ulike innfallsvinkler og/eller diskrepanser, og om å arbeide med å avklare det som ligger innbakt i de baken-forliggende årsaker og begrunnelser, for derved å kunne tilegne meg ny forståelse, ny innsikt og ny kunnskap om kriminalomsorgen.

Spørsmålene vil være mange og forhåpentligvis komme i en slik rekkefølge at underspørsmålene gir grunnlag for forskningsrelevante svar på hovedspørsmålet, hvor mitt hovedspørsmål gjelder hvordan jeg kan forstå så mye som mulig av mitt ideal, min selvforståelse og min yrkesidentitet. I antologien *Humanistiske forsknings-tilnærminger til profesjonspraksis* i kapitlet «Forskningsspørsmål, epistemologi og metode – med fokus på praktisk kundskab», viser Wackerhausen til en spørre-pyramide.

Sjældent kan vi gå direkte fra forskningsspørsmålet til besvarelsen af dette; tværtimod er det typisk sådan, at hovedspørsmålet impliserer formuleringen og besvarelsen af en række underspørsmål, og at nogle af disse underspørsmål impliserer egne underspørsmål, som også skal besvares, før det overordnede forskningsspørsmål kan besvares.¹¹⁵

Analysene og syntesene gjennom avhandlingen vil vise at det finnes mange underspørsmål som fører frem til flere svar på hovedspørsmålet om mitt ideal, min selvforståelse og min yrkesidentitet. Det er ingen strømlinjeformet spørrepyramide, men mange frem og tilbake spørsmål og svar, hvor nye svar har ført til nye spørsmål og så videre. Det Wackerhausen skriver, også med henvisning til Sokrates om epistemologisk ydmykhet, er en utfordring når jeg anser at jeg har funnet svar på forskningsspørsmålene. Utfordringene ligger ifølge Wackerhausen i at det er mye jeg enda ikke vet, og at det jeg tror jeg vet kan være både mangelfullt og direkte usant. «Eller i en mere proaktiv og bydende formulering: *Søg sandheden, men vær i tvivl, hvis du har fundet den!*».¹¹⁶ Jeg har en formening om at det er denne formen for forskning, med mange innfallsvinkler som ikke gir ett svar, som er forutsetningen for at jeg kan gå i dybden på mine erfaringer gjennom min yrkeskarriere.

I min søken etter sannhet med tanke på at det er mye jeg enda ikke vet, blir det en utfordring med dialogisk åpenhet fordi jeg gjennom mange tiår, med erfaringer som fengselsbetjent og førstebetjent, naturlig nok, har etablert mange fastlåste meninger om kriminalomsorgen. Da blir det særdeles viktig at jeg i forbindelse med de ulike forskningsspørsmålene har den

¹¹⁴ Enerstvedt (2017). Enerstvedt skriver at analyse er at det som er likt gjøres forskjellig, og syntese er å gjøre det forskjellige likt. Min forståelse og bruk, er at analyse er å plukke noe fra hverandre, og syntese er å sette det som er plukket fra hverandre sammen på en annen måte, som sannsynligvis blir noe nytt.

¹¹⁵ Wackerhausen (2017b, s. 168).

¹¹⁶ Ibid. (s. 185).

polyfoniske tålmodigheten, som Walderhaug viser til; hvor i mitt tilfelle polyfonisk vil handle om å samordne alle analysene og syntesene gjennom avhandlingen i en flerstemmighet. I analysene av fortellingene om Petter og Jørgen, handler det om å ha nok tålmodighet, gjennom mange frem og tilbake refleksjoner, til å være i undringene i lang tid over hvordan mine handlinger virket på Petter og Jørgen. Det samme gjelder hvordan mine handlinger virket på fengslet som helhet og hvordan utfallene kunne ha blitt hvis jeg hadde gjort andre valg der og da.

Når det gjelder analysene av fortellingen om Petter så viser denne forskningen at jeg i situasjonen ikke utviste noen form for dialogisk åpenhet. Analysene har avdekket en kommunikasjonsmessig lukkethet i stedet for noen form for dialog og åpenhet. På den annen side skjedde det motsatte i mitt møte med Jørgen, hvor det oppsto både dialogisk åpenhet og ikke minst polyfonisk tålmodighet da jeg ledet samtalen inn på fiske og fluebinding.

Forskningsfeltet er kriminalomsorgen, og spesifikt dagliglivet og den indre ontologi og indre epistemologi slik det og de utfolder seg i fengselsvesenet. Som det vil gå fram av avhandlingen, er hovedfokus å synliggjøre sentrale trekk ved, og etablere en forståelse av, min yrkeskompetanse slik den viste seg i min virksomhet. Det vil dreie seg om det som lå bak og muliggjorde mine handlinger og tenkemåte, og dermed hvordan jeg i denne forskningsprosessen har forsøkt å rette et kritisk blikk mot egne erfaringer som yrkesutøver. Det innebærer at min måte å møte ulike utfordringer på, gjennom mine spørsmål og svar, blir satt på prøve. Spørsmål og svar som ikke bør være så bastante at jeg ikke anerkjenner at andre forskere kan komme frem til andre svar, ved å stille både tilsvarende og andre spørsmål.

Wackerhausen er tydelig på at tolkninger og konklusjoner blir mer forsiktige og nyanserte, men også mer troverdige, hvis de inngår i en større balansert sammenheng. En flerdimensjonal ontologisk definisjon av praktisk kunnskap åpner opp for flere legitime spørsmålstyper til forskningsfeltet (gjenstandsfeltet). Ved en slik tilnærming til forskning innen praktisk kunnskap, utvides forskningsmulighetene. På den annen side, i en uendelig mengde av logisk mulige forskningsspørsmål, er det ifølge Wackerhausen viktig først og fremst å velge *relevante* forskningsspørsmål.¹¹⁷

Ettersom miljøet ved Senter for praktisk kunnskap fremmer at forskningen innenfor praktisk kunnskap skal ha en teoretisk og metodisk åpenhet, impliserer dette at det ikke er én teoretisk retning eller én spesiell metode som kan fange hele fag- og forsknings-feltet. Likevel er det en type metodologi som senteret forsøker å utvikle som er særlig interessant for min forskning. Den trer fram i uttrykket «Essay som kritisk utprøvende metode».¹¹⁸ I en slik utprøvende metode blir det viktig å kunne velge ut forskningsspørsmål som går i mange relevante retninger for å få flest mulig svar frem. I denne avhandlingen er «Essay som kritisk utprøvende

¹¹⁷ Wackerhausen (2017a).

¹¹⁸ Methi (2015a, s. 125).

metode» forsøkt anvendt. Jeg vil trekke fram noen innledende perspektiver, som går igjen i flere sammenhenger innenfor fagområdet praktisk kunnskap.

‘Erfaring’ er ett av de grunnleggende begrepene i vitenskapsteori for praktisk kunnskap, særlig når erfaringen er gjort tilgjengelig gjennom en tett forbindelse mellom det å beskrive og det å fortelle en historie, som en fortelling, ettersom denne syntesen setter det handlende og erfarende subjektet i direkte sammenheng med det som erfares og skjer. Siden studentene henter sine erfaringer og fortellinger fra sine egne yrker, har det stor betydning hvordan studentene ser og forstår sin yrkesvirksomhet.¹¹⁹ Meløe retter kritikk mot at observasjon på 1960-tallet ble fjernet som tema fra en del lærebøker i vitenskapsteori.¹²⁰ I Meløe sin vitenskapsteoretiske redegjørelse for hvor betydningsfull observasjon er i forskning på egen praksis, lanserer han begrepet «kyndig blikk». «Du ser et trekk, eller en situasjon, med et «*kyndig blikk* hvis og bare hvis (1) du ser det som er å se, og (2) du vet at du ser det som er å se».¹²¹

I notatet «Om å se» refererer Meløe til det «kyndige blikket» til den virksomheten som observeres, og skriver at «Jeg ser det som er å se når jeg ser virksomheten med de begreper som er innebygget i virksomheten selv».¹²² Med det «kyndige blikket» vet vi at vi ser det som er å se. Når det gjelder det «ukyndige blikket», ser vi ikke det som er å se, fordi vi mangler yrkesutøvelse (teknikker) og begreper som er innebygget i virksomheten vi ser inn i (betrakter), og vi vet at vi ikke ser det som er å se.¹²³ Potensialet i det å vite at vi ikke ser det som er å se, betrakter Merete Saus som en *utforskende posisjon*, der det kan stilles undrende, reflekterende og gjennomtenkte spørsmål.¹²⁴

Det tredje begrepet Meløe viser til er det «døde blikket», der vi heller ikke ser det som er å se, men hvor vi dessuten er i en slags tilstand av «ineksistens», noe som må bety at vi ikke vet at vi ikke ser det som er å se.¹²⁵

Meløe går videre og viser hvordan vår egen forståelse av det andre gjør er innebygd i det vi selv gjør. Det andre gjør danner nemlig premisser for egen handling. I artikkelen «Om å forstå det andre gjør», definerer Meløe den som utfører en handling som «aktøren».

Tre setninger om aktøren og aktørens verden:

- (1) Aktøren handler innenfor og med hensyn på en verden.
- (2) Det vi forstår, når vi forstår det aktøren gjør, er den verden aktøren handler innenfor, eller med hensyn på.

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ I denne avhandlingen, har jeg ved henvisning til Russell Hansons teoriutvikling fra 1958, igjen tatt i bruk begrepet ‘observasjon’.

¹²¹ HBO-rapport (10/2005, s. 64).

¹²² Meløe (1979, s. 23).

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Saus (2006).

¹²⁵ Meløe (1979).

(3) Hvis vi ikke forstår den verden aktøren handler innenfor, eller med hensyn på, forstår vi heller ikke det aktøren gjør.

(4) Hvis du ikke forstår det aktøren gjør, rett ikke ditt blikk (bare) mot aktøren. Peil inn det sted aktøren ser fra. Og rett ditt blikk mot det aktøren retter sitt blikk mot.¹²⁶

Videre understreker Meløe i en upublisert artikkel, med tittelen «Bruddstykker av et parti sjakk» at ufeilbarlighet ikke sikres selv om vi ser «*det som er å se i hva den ser som er den anerkjent dyktigste*».¹²⁷ Både i disse sitatene fra Meløes tekst om aktøren og hans verden, og ikke minst i artikkelen «Words and objects», hvor han viser til anvendelsen av mesanseil som virksomhet («activities»),¹²⁸ kan det se ut som Meløe kommer fram til et eget virksomhetsbegrep. Det er ikke det samme som at Meløe er kommet fram til en egen virksomhetsteori, men han anvender «virksomhet» som begrep i mye av det han skriver på måter som ellers er uvante innenfor virksomhets-teorien.

Et virksomhetsbegrep som viser til ulike aktiviteter, eller det virksomme, i ulike sammenhenger, slik Meløes bruk av det indikerer, kan ikke sammenlignes med å ha utviklet en teori på tilsvarende måte som i Enerstvedts videreutvikling av virksomhets-teorien. Når Enerstvedt har videreutviklet virksomhetsteoriens begreper fri, nødvendig og tvungen virksomhet dreier det seg om en overordnet videreutvikling som gir grunnlag for å se, forstå og tolke ulike enkeltvirksomheter innenfor mer omfattende rammer.

I 2015 skrev daværende senterleder James McGuirk ved Senter for praktisk kunnskap ved Universitetet i Nordland en artikkel i Forskerforum med tittelen «Praksisforskning behøver nye premisser». Problemet i profesjonene er at «et overdrevet fokus på prosedyrer og dyrkning av teoretisk kunnskap har gått på bekostning av Aristotelisk fronesis, dvs. evne til å handle ut fra innsikt i hva den unike situasjonen krever».¹²⁹ Problemet er at evidensbasert forskning ofte mer tar selvstendighet fra praktikerne enn det motsatte, og dermed blir det spesielt problematisk, hvis de praktiske situasjonene ikke svarer helt til forskningens kategorier. McGuirk skriver at den evidensbaserte forskningen ofte ignorerer at praksisfeltene består av forskjellige konstellasjoner, omstendigheter og krav, som praktikerne i siste omgang må veie for og mot.¹³⁰

I et delkapittel om «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap» er det viktig å minne om den *dobbeltrollen* som er knyttet til det å både være yrkestaker og forsker. Det dreier seg da om det blikket, enten det var kyndig, ukyndig eller dødt på ulike hendelsestidspunkter, og hva de ulike blikkvariantene, med hensyn til at yrkestakeren også er forsker, kan frembringe av ny teori og metodebruk, her konkret for kriminalomsorgen. Praksisforskningens «essay som kritisk utprøvende metode», stilt overfor avhandlingens

¹²⁶ Meløe (1994, s. 338).

¹²⁷ Meløe (2003, s. 8).

¹²⁸ Meløe (1992).

¹²⁹ McGuirk (2015). Dette er en kort artikkel i Forskerforum. Derfor er ikke sidetall angitt i referansen.

¹³⁰ Ibid.

gjenstandsfelt kriminalomsorgen, kan og vil bli blikkfanget særlig gjennom de essayistiske fortellingene. Jeg setter i analysene mitt kritiske blikk på de handlingene jeg utførte som yrkesaktiv fengsels-betjent og fengselsførstebetjent, for å avdekke de blikkene som jeg gikk gjennom situasjonene med.

I min forståelse av min tjenesteutøvelse (mitt tilbakeblikk), viser jeg at jeg ser noe som noe («seeing as»), fordi jeg nå forholder meg til et dobbelt sett med ansvar, altså det ansvaret jeg hadde i ulike hendelser som yrkesaktiv og det ansvaret jeg nå har som forsker. Dermed er jeg satt i stand til å se noe mer («seeing that») i det som skjedde, nettopp i kraft av min nåværende doble funksjon (med doble fortids- og fremtids-anskuelser), som tidligere yrkestaker, og nå som forsker. Denne måten å forske på vil forhåpentligvis, særlig ved å reflektere over de ulike blikkvariantene som Meløe viser til, og med de forskjellene mellom det å være yrkestaker og det å være forsker som er implisert, gjøre sitt til at ulike dialektiske prosesser bidrar til at jeg kan trenge stadig dypere inn i fortellingene. Essay som kritisk utprøvende metode gir slik sett særegne muligheter til å korrigere både erfaring og teori og teori og erfaring.¹³¹

3.6 Metodisk tilnærming i praktisk kunnskap

I metodelitteraturen om feltarbeid er det vanligvis tatt som en (implisitt) forutsetning at forskerne ikke kjenner det feltet de forsker på som deltagere. For forskere i praktisk kunnskap er derfor denne litteraturen og forskningsstrategien ikke den mest relevante. For forskere innen praktisk kunnskap, som forsker på eget yrkesfelt, må forskeren inngå en særlig balansert allianse med forskningsfeltet, ettersom oppmerksomheten må være rettet mot spenningen mellom yrkesrolle og forskerrolle. Denne *dobbeltrollen* gjør forskeren til en ny type praktiker og en ny type forsker innen feltet,¹³² noe som innen kriminalomsorgsfeltet kan indikere et paradigmeskifte.

Starten på et slikt paradigmeskifte innen kriminalomsorgsfeltet er, etter min mening, påbegynt med forskningen til Walderhaug og Ribe-Nyhus, når de så tydelig forsker på egne erfaringer. Walderhaug som filosof, i direktekontakt med innsatte, gjennom filosofiske samtaler, og Ribe-Nyhus i direktekontakt med både andre innsatte og betjenter og hele fengselssystemet, i hverdagslivet i de fengslene han har vært innsatt i. Denne forskningen, sett fra et fengselsførstebetjents perspektiv, inngår nødvendigvis i et nytt paradigme fordi forskningen er på en særlig måte erfaringsbasert i og med at forskeren inntar den doble funksjonen ved å være både yrkestaker og forsker, slik som HBO-rapporten viser til.

I en metodisk tilnærming til praktisk kunnskap i forbindelse med det å lansere et nytt paradigme kan det oppstå både medgang og motgang. Når et nytt paradigme oppstår er det, ut fra Thomas Kuhns redegjørelser, fordi en eller flere forskere oppdager at noe *mangler* innen forskningsfeltet. Kuhn skriver i boken *Vitenskapelige revolusjoners struktur* i kapitlet «Anomali

¹³¹ Russell Hanson viser til at «all erfaring er teoriladet», hvor jeg mener at all «teori også må være erfaringsladet».

¹³² HBO-rapport (10/2005).

og fremvekst av vitenskapelige oppdagelser» om at «En oppdagelse begynner med bevisstheten om en anomali, dvs. erkjennelsen av at naturen på en eller annen måte strider mot de paradigmeskapte forventningene som styrer normalvitenskapen».¹³³ I min forskning handler anomalien om at jeg lenge har sett og vært klar over at det mangler en innenfra-stemme i forskningen innen kriminal-omsorgen.

Noe av det interessante som skjer når et nytt paradigme først oppstår, ut fra en eller flere forskeres opplevelse av anomalier eller diskrepanser, er den motstanden det nye paradigmet kan møte. Kuhn skriver at en ny vitenskapelig sannhet ikke seirer ved å overbevise motstanderne om den nye vitenskapens holdbarhet, slik at de ser lyset. Det skjer heller fordi motstanderne etter hvert dør ut, og en ny generasjon vokser frem som er fortrolig med den nye vitenskapelige tenkemåten.¹³⁴ Allerede nå i skrivende stund ser jeg at den motstanden som Kuhn viser til eksisterer overfor Ribe-Nyhus sin forskning, utført av den første innsatte som forsker på egne erfaringer.

Ribe-Nyhus sin ph.d.-avhandling, som setter forskningsetikken på prøve gjennom mediene, viser den kraften et etablert paradigme kan ha når en ny type forskning lanseres overfor det etablerte forskningsfellesskapet. Under overskriften «Kritisk til doktorgrad fra drapsdømt filosof» går en etikkeksperter i det europeiske forskningsråd (ERC), professor emerita Anne Inger Helmer Borge ved Universitetet i Oslo, ut i nett-avisen *Khrono* og omtaler Ribe-Nyhus sin avhandling som «svært problematisk». Hun uttaler at hans arbeid befinner seg i en *forskningsetisk gråson*e, hvor hensynet til de etterlatte ikke er godt nok ivaretatt. I kommentarfeltet er det også flere svært kritiske reaksjoner til Ribe-Nyhus sin forskning, som også går på at en drapsdømt ikke bør ha rett til å forske på egne erfaringer.¹³⁵ På den annen side, under disputasen til Ribe-Nyhus, sa første-opponent Hedda Giertsen at avhandlingen er «grenseløst ærlig og grundig».¹³⁶

I Høgskolen i Bodø sin rapport (HBO-rapport) «Praktisk kunnskap som erfaring og som forskningsfelt» fra 2005 skrives det: «Det er bare forskeren som også er praktiker som ser muligheten for innovasjon og ny innsikt i et bestemt felt. Det er også bare praktiker som også er forsker som ser muligheten for nye begreper og en ny praksis i den som er der allerede».¹³⁷

Det kan være grunn til å stille seg kritisk til et slikt utsagn. Det er mulig å tenke seg at også andre med et annet utgangspunkt kan bidra til nye begreper og ny praksis innen samme felt. Det kan ikke være tvil om at forskere, uten praktisk erfaring fra kriminal-omsorgen, har vært med på å utvikle kriminalomsorgens begreper og praksis, slik den er i dag. Mitt bidrag som praktiker og forsker er å bidra med kompletterende og korrigerende nye begreper om praksis

¹³³ Kuhn (2002, s. 58).

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ *Khrono* (2020a).

¹³⁶ *Khrono* (2020b).

¹³⁷ HBO-rapport (10/2005, s. 75).

innen kriminalomsorgsfeltet med utgangspunkt i kritisk refleksjon over egen praksis, og altså med et perspektiv fra innsiden av virksomheten.

Gjennom min yrkespraksis har jeg tilegnet meg kriminalomsorgens ontologi. Denne ontologien har gjennom årene dannet grunnlag for mine måter å se på utfordringer og mulige løsninger av oppståtte problemer. Den har altså dannet grunnlag også for min epistemologi. Nå som forsker, er det dette grunnlaget, utviklet videre gjennom tilegnelse av etablert vitenskap (som psykologi og sosiologi) og kritisk vitenskapsteori, som igjen blir utfordret når jeg søker å fremme ny innsikt og ny praksis i kriminalomsorgen. Når nye begreper og ny innsikt først er frembrakt, vil det sannsynligvis også åpnes muligheter for at kriminalomsorgen etter hvert kan endre praksis og finne nye løsninger/metoder på fremtidige utfordringer.

For at min ontologiske forståelse¹³⁸ skal være forskningsmessig relevant, må jeg gjøre det ytterste for å avklare den flerdimensjonale nødvendigheten, som Wackerhausen skriver om i antologien *Humanistiske forskningstilnæringer til profesjonspraksis*. Under overskriften «Den praktiske kundskabens ontologiske flerdimensionalitet», skriver han at for å kunne stille viktige forskningsspørsmål, må forskeren være åpen for en flerhetlighet av ontologiske dimensjoner, eller noe som svarer til det Walderhaug definerer som polyfonisk tålmodighet.

Kun hvis forskeren er åben overfor en mulig flerhed af ontologiske dimensjoner og aspekter ud over dem, som han eller hun allerede antager eksistensen af, kan han eller hun have øje for og meningsfuldt stille spørgsmål til disse; og uden forskningsspørsmål rettet mod de ontologiske dimensioner og aspekter, kan vi hverken forske i eller få vide om disse.¹³⁹

Yngve Hammerlin er en godt kjent forsker ved kriminalomsorgens høyskole og utdanningssenter (KRUS). I sin doktoravhandling «Om fangebehandling, fange- og menneskesyn i norsk kriminalomsorg i anstalt 1970-2007» skriver han at det på tross av kriminalomsorgens motto om forskningsbasert kunnskap, «har [...] vært [en] tendens til at visse metodiske tilnæringer er blitt ønsket framfor andre. For mye ukritisk bruk av importerte forskningsdesign, som om de skulle være universelle, er også en del av denne virkeligheten».¹⁴⁰ Jeg vet ikke om Hammerlin har tenkt på at dette også kan handle om mangelen på intern forskning, utført av fengselsbetjenter og førstebetjenter, slik Mette Irmgard Snertingdal, førsteamanuensis ved KRUS, fremmer i antologien *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminalomsorgen i Norge*.¹⁴¹

I artikkelen «Velferdsstatlige tjenesters organisering i kriminalomsorgen og et nesten 50 år gammelt essay», henviser Snertingdal bl.a. til Nils Christies arbeider om fengsels-systemet.

¹³⁸ Under overskriften «Essay som kritisk utprøvende metode sett i en vitenskapsteoretisk sammenheng», går jeg nøyer inn i Enerstvedt sin teori om «ontologisk- epistemologisk- metodologisk - og kritisk nivå».

¹³⁹ Wackerhausen (2017a, s. 75).

¹⁴⁰ Hammerlin (2008, s. 8).

¹⁴¹ Snertingdal (2019).

Under overskriften «Et nesten 50 år gammelt essay», redegjør Snertingdal for modellen for velferdsstatlige tjenester som Christie har utviklet, gjennom en drøfting av fordeler og ulemper med henholdsvis selvforsyning og import-/eksport av tjenester. I selvforsyningsmodellen ansetter hvert enkelt fengsel det personalet som trengs, og profesjoner og spesialister er direkte underlagt fengselet. Utfordringene med denne modellen er at spesialistene gjerne vil tilpasse seg bevoknings-målsettingen i fengslene og dermed miste sin faglige identitet og selvstendighet, og lett vil kunne svekke sin faglige tilknytning til og faglige utvikling innenfor sin spesialitet.

Import-/eksport modellen innebærer at fengslene henter de velferdstjenestene de trenger utenfra, og profesjonenes ansettelsesforhold og organisering forblir utenfor fengslene. Snertingdal skriver at Christie mente at en slik organisering, av eksempelvis, lærere med ansettelse utenfor fengslene, ville kunne styrke profesjonenes autonomi internt i fengslene og videre sikre faglig oppdatering og deltagelse i profesjonenes utvikling. Utfordringene med denne modellen er at arbeidsoppgavene til betjentene lett kan bli tappet for enkelte funksjoner fordi andre profesjoner overtar betjentenes (tilleggs-)oppgaver. «Det er verdt å merke seg at Christie ikke utelukkende syntes dette var problematisk. Import-/eksportmodellen kunne snarere rendyrke betjentenes arbeidsoppgaver slik at de kun dreier seg om bevokning».¹⁴² Bekymringen var at betjentene kunne stagnere på grunn av få karriereveier inne i fengslene, men en mulig løsning av dette problemet kunne da være at betjentene jobbet og slik ble eksportert utenfor fengslene til andre velferdstjenester. «Eksportbegrepet i modellen viser dermed til eventuelle muligheter for å bruke fengselsbetjenters ekspertise i velferdsstatlige tjenester utenfor fengslene, slik som skole, barnevern og behandlings-institusjoner».¹⁴³

Et interessant innspill i Snertingdals artikkel, under overskriften «Er betjentrollen i endring som følge av importering av velferdsstatlige tjenester?», retter seg mot undersøkelsen av og spørsmålet om hvem de innsatte ønsker å snakke med og betror seg til om sin livssituasjon. Snertingdal redegjør for en levekårsstudie av Revold (2015) som viser at 45% av de innsatte opplevde at de kunne snakke om slike ting med andre innsatte. 31% svarte at de kunne snakke om sin livssituasjon med kontaktbetjenten, og 16% sa at de kunne snakke med andre betjenter. Det var kun 10% som sa at de kunne betro seg til og snakke om sin livssituasjon med helsepersonell, sosialkonsulenter og fritidsledere. «Disse funnene indikerer at betjentene generelt og kontaktbetjentene spesielt, er sosialt viktige og kanskje viktigere enn andre profesjoner for de innsatte.»¹⁴⁴ Snertingdal knytter disse funnene også til kvantitet og kvalitet og skriver at årsaken kan være at det er så mange flere betjenter enn andre profesjoner, og at disse resultatene derfor ikke nødvendigvis handler om kvalitet, men like godt kan ha sitt grunnlag i kvantitet.

¹⁴² Ibid. (s. 73).

¹⁴³ Ibid. (s. 73).

¹⁴⁴ Ibid. (s. 80).

Når en for så vidt enkel konklusjon blir fremmet skaper det nysgjerrighet, aning og undring (abduktivt tankespinn) hos meg angående om det kan være flere og mer dypt-liggende årsaker til at betjenter i en levekårsundersøkelse kommer slik ut i forhold til andre profesjoner. Vi en nok her også i nærheten av det Myrstad skriver om at kvantitativ forskning ofte kan brukes som utgangspunkt for kvalitativ forskning, særlig innen profesjonsyrkene. I artikkelen om: «Hva er teori?» viser Myrstad til at kvantitativ forskning kan brukes til å påvise statistiske sammenhenger mellom variabler innen ulike profesjoner, men at det som regel må kvalitativ forskning til for å få en dypere forståelse av sammenhengene og å avdekke årsakene til ulike korrelasjoner.¹⁴⁵

Håpet er at denne avhandlingen kan trenge dypere inn med hensyn til å forstå og forklare betjentenes betydning for de innsatte, blant annet ved å fokusere på forutsetningene for tilstedeværende og situasjonsbetinget likeverd og da spesielt med tanke på at ulike fengsler kan fremme et innholdsmessig institusjonsbetinget likeverd. Betjentene har et særlig ansvar for relasjonsdannelsene i forhold til de innsatte gjennom den daglige tette omgangen de har med hverandre. I dette ansvaret for relasjonsdannelsen kommer Skjervheims tanker om den treleddede relasjonen til anvendelse, når vi knytter hans begrep «engasjement» i den andres sak eller vurderinger til det ansvar som er forbundet med betjentrollen.

Ved å knytte engasjement til ansvar for dannelsen av relasjonen mellom innsatte og ansatte, på godt og ondt, ser jeg at måten betjentene forholder seg til sitt ansvar som en mellomliggende variabel mellom det å se noe som noe og å se noe potensielt mer i relasjonsdannelsen, er avgjørende for om det oppstår en treleddet relasjon. Hvis engasjementet mangler i tilknytning til betjentenes ansvar for å danne en treleddet relasjon, blir det gjerne bare en toleddet relasjon, hvor «eg ikke let meg engasjere i hans problem, ikke bryr meg om det sakstilhøve han refererer til».¹⁴⁶ I en metodisk tilnærming i praktisk kunnskap om hvordan vi kan videreutvikle potensialet betjentene har til å være betydningsfulle for de innsattes egen utvikling, slik levekårsstudiet som Snertingdal viser til kanskje antyder, må vi nødvendigvis også vurdere om og hvordan ansvar og engasjement må være til stede når de ansatte trer inn som hjelpere og grensesettere/oppdragere.

Med utgangspunkt i spenningen mellom selvforsyningsmodellen og import-/eksportmodellen, vil jeg se dette i forhold til de forskjellige alternative formene for forskning innen kriminalomsorgen. Under overskriften «Hva har skjedd med eksportdelen i Christies modell?», skriver Snertingdal at det er påfallende, men kanskje ikke tilfeldig at eksportsiden av Christies modell fra 1970, er falt ut av det offisielle språket om organiseringen av kriminalomsorgens tjenester i velferdsstaten. Det snakkes nå utelukkende om en importmodell. En mulig forklaring, som Snertingdal lanserer, på dette, er at den klassiske fengselsforskningen, er den som dominerer. Dominansen handler om forskning ut fra de innsattes perspektiv, noe som

¹⁴⁵ Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap», der jeg har skrevet mer utfyllende om Myrstads tenkning.

¹⁴⁶ Skjervheim (1996, s. 72).

har gått på bekostning av forskning ut fra betjentenes perspektiv. De innsattes livsbetingelser innenfor og utenfor murene er løftet frem og problematisert gjennom forskning. Dette har dannet utgangspunkt for velferds- og kriminalpolitikken. «Betjentes perspektiv og arbeidsforhold har ikke blitt viet den samme forskningsmessige og politiske oppmerksomheten».¹⁴⁷

I boken *I stedet for fengsel. Idéer og forsøk*, under overskriften «Modeller for fengselsorganisasjonen», skriver Christie, som nevnt, om ulike modeller for virksomheten innen fengselsvesenet, primært med hensyn til roller og arbeids-oppgaver. Import- og eksportmodellen er altså satt i kontrast til selvforsynings-modellen, der hvert enkelt fengsel og etaten som et hele har alle nødvendige ressurser tilgjengelig internt. Import- og eksportmodellen lar administrasjons-funksjoner og vokterfunksjonene fremstå som det primære, og for øvrig fratras etaten alle de andre funksjonene. Hovedinnvendingen mot en slik modell er altså at det kan bli for tynt med oppgaver for de som jobber i fengslene, og at det for den enkelte ansatte kan bli noe trøstesløst å kun ha vokteroppgaver, og ellers bare tilrettelegge for andre.¹⁴⁸

Slik jeg forstår Christies modeller så henger import og eksport tettere sammen enn slik import/eksport-modellen fungerer i dagens fengsler, hvor tjenester blir importert etter at fengselsvesenet har eksportert de primære oppgavene bortsett fra administrasjon og vaktjeneste. Overført til forskning forstår jeg det slik, selv om Snertingdal ikke direkte skriver det, at det kan bli større balanse mellom forskning tilført utenfra og tilført innenfra hvis betjenter etter hvert begynner å forske på eget yrke. En slik forståelse vil kunne sammenlignes med det Hammerlin skriver om ukritisk import av for mye forskningsdesign utenfra som om den skulle være universell (allmenn). Samtidig har nok kriminalomsorgen hatt en del selvforsyning av forskning (ved KRUS) også etter 1970-tallet, da Christie framsatte disse modellene. Denne utviklingen har nok ført til en blanding av selvforsyning, import og eksport av forskning. Snertingdal fokuserer da også mest på at eksportdelen med hensyn til tjenester og kompetanse i Christies modell har falt ut.¹⁴⁹ Det jeg fronter angående innenfra-forskning utført av fengselsbetjenter vil kunne være et bidrag til både selvforsyning og eksport av forskning. Men først når ulike former for innenfra-forskning er gjennomført i kriminalomsorgen, vil andre profesjoner kunne se om denne forskningen også er relevant for egen profesjon. Siden fengselsbetjentrollen er fokus i min forskning kommer jeg stadig tilbake til betjenter og førstebetjentes rolle som hjelpere og grensesettere og til deres (potensielle) rolle som forskere på eget yrke.

I denne avhandlingens perspektiv er Snertingdals innfallsvinkel om profesjonalisering av fengselsbetjentutdanningen særlig interessant. Hun skriver at betjentene kan være med på å

¹⁴⁷ Ibid. (s. 81). Se vedlegg 1 «Forskning innen kriminalomsorgen» hvor Bennett, Crewe og Wahidin viser noe av det same.

¹⁴⁸ Christie (1970).

¹⁴⁹ Se under overskriften «Ledelsesstruktur i forholdet mellom oss ansatte», hvor to informanter som er toppledere sier at ulike tiltak er innført som lappetepper i kriminalomsorgen. De sier at tiltakene ikke henger sammen.

forme praksis og kunnskapsgrunnlaget gjennom selvstendige forsknings-bidrag. Fra betjent-perspektivet på gulvplanet, vil dette kunne føre til forskning som videreføres inn i praksisfeltet.

I fremtiden vil kanskje KRUS kunne tilby en mastergrad, og kanskje til og med et doktorgradsstudium i straffegjennomføring. Og om nye 50 år kan det tenkes at det er fengselsbetjenter med doktorgrad fra KRUS som redefinerer forholdet mellom straff og velferd, og som gir oss nye modeller for organisering av velferdsstatlige tjenester i kriminalomsorgen.¹⁵⁰

Selv om jeg gjennomførte fengselsbetjentutdanningen allerede i tidsrommet fra 1973 til 1974, tenker jeg at jeg er i den kategorien som Snertingdal viser til, fordi jeg har gjennomført høyere utdanning parallelt med jobben i kriminalomsorgen. Hun skrev i 2019: «Og kanskje er det nettopp du som leser dette, som blir den første fengselsbetjenten som doktorerer i straffegjennomføring ved KRUS og redefinerer forholdet mellom straff og velferd».¹⁵¹ Det må bety at det til denne dag ennå ikke er noen fengsels-betjenter som har gjennomført et doktorgradsstudium.

3.6.1 Utvikling av metodisk fagterminologi i kriminalomsorgen

Jeg ser at anvendelsen av enkelte punkter utviklet i HBO-rapporten fra 2005 vil kunne gi et viktig og vektig bidrag til utviklingen og forbedringen av dagens fengselsbetjent-kompetanse, slik at betjentene kan bli den nye typen praktikere og forskere, som Snertingdal skriver om. De vil kunne øke sitt kunnskapsnivå, sin innsikt, sin forståelse og ikke minst utvikle sine begreper til bruk i de kollegiale samtalene i fengslene. I antologien *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminalomsorgen i Norge*, i artikkelen «Kontaktbetjentrollen i straffegjennomføring i fengsel», skriver Siv Kathrin Hjellnes om at betjentene ikke begrunner sine avgjørelser gjennom bruk av faglig terminologi. Det kollegiale fellesskapet ser ut til å mangle tradisjon for en tydelig fremstilling (artikulering) av teoretisk fundert kunnskapsdeling. Dette gir seg utslag i at deres fortellinger om det arbeidet de utfører, i beste fall uttrykker fengselsfaglig *uartikulert* kunnskap.¹⁵²

I et slikt perspektiv tenker jeg at det er viktig at fagterminologien utvikles med utgangs-punkt i virksomheten selv, slik HBO-rapporten, teorigrunnlaget ved Senter for praktisk kunnskap og virksomhetsteorien viser til. Metodisk vil teori om fortellingens kunnskapstilfang og refleksjon over fortellingens vesen være tilnæringsmåter som kan bidra til utvikling av en fagterminologi for feltet. På denne måten kan vi se for oss at en fengselsbetjent som forsker på egen praksis blir den nye typen praktiker som fengselsbetjent, og danner en tradisjon for tydelig artikulert fremstilling og teoretisk fundert kunnskapsdeling. Dette vil samtidig kunne

¹⁵⁰ Snertingdal (2019, s. 83). KRUS er forkortelsen for «Kriminalomsorgens høyskole og utdannings-senter».

¹⁵¹ Ibid. (s. 83).

¹⁵² Hjellnes (2019).

være et forskningsmessig supplement og korrektiv til tradisjonell importert forskning innen kriminalomsorgen.

Forskere ved Nord universitet skriver at å forske med utgangspunkt i egen praksis er utfordrende rent metodemessig, noe som gjør det nødvendig å ta nye grep i utviklingen av metoden. Det er flere nye grep som må tas, bl.a. det at doktorgraden må utvide metoderepertoaret, som masterutdanningen har, og inkludere essayskriving og arbeid med skjønnlitterære fortellinger. I den forbindelsen ser jeg at denne avhandlingen utvider metode-repertoaret, blant annet når fortellingene om Petter og Jørgen blir gjenstand for kritisk refleksjon gjennom essayskrivingen. Men det gjelder særlig utviklingen av avhandlingens teori og metode, slik dette er presentert i teori og metodekapitlet, og som igjen er brukt som analyseverktøy i fortellingene.

Jeg forstår studier i praktisk kunnskap, slik de presenteres i HBO-rapporten, som sentralt organisert rundt dette at det «tegnes bilder av situasjoner og noen ganger forskjellige bilder av samme situasjon. Og i stedet for konklusjoner får vi forsøksvise lærdommer».¹⁵³ Jeg vil mene at forskningen jeg har gjennomført i avhandlingen tegner mange forskjellige bilder av «nye situasjoner», som i neste omgang blir brukt til å tegne «forskjellige bilder av samme situasjon». Når fortellingene om Petter og Jørgen er fremskrevet er det særlig disse to situasjoner eller hendelser leserne får ta del i. Så tegner drøftinger, analyser og synteser mangfoldige «bilder» av disse hendelsene, på måter som har gitt meg øket forståelse, dypere innsikt og ny kunnskap, eller «forsøks-vise lærdommer».

Denne avhandlingen er bygget på egne fortellinger og intervjuer, men jeg vil ikke bare belyse og beskrive ulike situasjoner. Jeg vil gjennom analysen også forsøke å peke på endringer jeg mener det er klokt å foreta dersom virksomheten i kriminalomsorgen ønsker utvikling og forbedring. Det å «peke på endringer» som bør fremmes, vil være å fremme en bestemt form for *potensiell* kunnskap til kriminalomsorgen. I en slik tilnærming til praktisk kunnskap som fag og forskningsfelt, vil en objektiv validering av denne formen for forskningsresultater først kunne hevdes med full bestemthet når disse forskningsresultatene er forsøkt anvendt i praksis. Den gjennomførte forskningen har likevel sikret disse resultatene en mer begrenset form for validitet, blant annet ved å sikre at drøftinger og analyser er holdbare. Det gjelder blant annet at de «logiske elementene» som Russell Hanson viser til er påvist på tilstrekkelig overbevisende måter i fortellingene, og at sammenhengene mellom teori, metode og empiri er logisk og forståelig fremstilt.¹⁵⁴

Gjennom denne forskningsprosessen og tidligere studier har jeg oppdaget at det som for en forsker fremstår som sannhet, blir motsagt av en eller flere andre forskere. Derfor ser jeg det

¹⁵³ HBO-rapport (10/2005, s. 99). Vel og merke gjaldt dette med at doktorgraden kunne hente erfaring fra mastergraden i praktisk kunnskap, i utgangspunktet «bare» for den «gamle» doktorgraden med tittelen «Ph.d. i Studier av profesjonspraksis», som denne avhandlingen er skrevet innenfor. Altså ikke innenfor den nye doktorgraden «Ph.d. i studier av profesjonsvitenskap».

¹⁵⁴ Se blant annet under overskriften «Fordypning i Russell Hansons observasjonsteori».

som utfordrende å være sikker på hva som er god og pålitelig forskning. Dette blir ekstra komplisert når jeg heller ikke kan være helt sikker på at mine erfaringer, er sikker kunnskap. Det vises i drøftingene gjennom avhandlingen at den kunnskapen jeg hadde ansett som sikker kunnskap da de ulike hendelser fant sted, nå ikke lenger framstår for meg på samme måte. Det vil likevel ikke si at ikke noen aspekter av erfaringene fortsatt framstår som sikker kunnskap. Fortellingene, slik jeg husker dem og har skrevet dem frem i avhandlingen, står fortsatt for meg som sikker kunnskap om selve hendelsene.

For mange av hendelsene jeg har vært med på i min yrkeskarriere, har først refleksjonene i ettertid kunnet vise hva som er sikker kunnskap. Jeg var med å berge livet til en innsatt som hadde tatt overdose av narkotika. De praktiske tiltakene vi som tjenestekorps gjennomførte, er sikker kunnskap om at det førte til at den innsatte ikke døde. Når den innsatte ikke pustet og ikke hadde puls, vil jeg kalle det «ganske sikker kunnskap» om at han ikke ville ha overlevd uten livreddende hjelp. Samtidig har forskningsprosessen forandret min innsikt og kunnskap, fordi jeg har sett erfaringene i sammenheng med empiri og teori, og satt det sammen på min måte (syntese) ved hjelp av en ny fagterminologi.

3.6.2 En vei å følge

Gadamer skriver at metode i moderne forstand, til tross for mangfoldet det kan vises til innenfor forskjellige vitenskaper, er noe enhetlig. I boken *Forståelsens filosofi. Utvalgte hermeneutiske skrifter* i kapitlet «Hva er sannhet?» skriver han: «Metode-begrepets erkjennelses-ideal består i at vi går opp en bestemt erkjennelsesvei så bevisst at det alltid vil være mulig å følge den samme veien igjen. *Methodos* betyr 'vei å følge'». ¹⁵⁵ Gadamer skriver videre at vitenskapelig metode ofte forstås som det å følge den samme vei gang på gang, dvs. den samme veien som vi eller de har gått tidligere. ¹⁵⁶ Slik jeg forstår Gadamer så stiller han seg kritisk til en slik forståelse av metode når han skriver: «Dermed er det imidlertid begrenset hva som overhode kan opptre med et krav om å være sant. [...] For idealet om verifikasjon, begrensningen av viten til det som lar seg etterprøve, finner sitt mål i repetisjonen». ¹⁵⁷ Å være kritisk til en slik ensidig metodisk prosess er i overensstemmelse med forskning innen praktisk kunnskap, hvor det ikke er kun én teoretisk retning eller én spesiell metode som kan fange hele fag- og forskningsfeltet. Essay som kritisk utprøvende metode, er likevel et sentralt aspekt ved de fleste forskningsmetoder i bruk innen studier av praktisk kunnskap. ¹⁵⁸

Forhåpentligvis vil avhandlingen synliggjøre den måten jeg har forsøkt å gå i dybden på mine erfaringer gjennom kritiske analyser av det generelle forholdet mellom ulike aktører i kriminalomsorgen og konkret slik det trer fram i mine fortellinger om Petter og Jørgen, og kommer til uttrykk i mine intervjuer med innsatte og ansatte. Denne avhandlingen er ikke en repetisjon av annen forskning. Slik må det nødvendigvis være når empirigrunnlaget

¹⁵⁵ Gadamer (2003, s. 21).

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ Ibid. (s. 21-22).

¹⁵⁸ Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

hovedsakelig er mine egne erfaringer, som kun jeg har og kan skrive frem og forske på fra førstepersonsperspektivet. Det samme vil gjelde om andre betjenter forsker på sine erfaringer, som de er alene om å ha.

Selv om Gadamer er kritisk til *methodos*-begrepet forstått som en vei å følge (slavisk), lanserer jeg her min forskningsmessige vei å følge. Jeg har spesialisert min vei å følge med utgangspunkt i flere teoretiske tilnærminger og sammen-koblinger mellom dem. I form av hermeneutisk tenkning og forståelse kommer mine fordommer og min forforståelse frem gjennom hvordan jeg ser og forstår noe som noe («seeing as»), som uttrykk for min indre ontologi. «Seeing as» og «seeing that» er to begreper som det blir inngående redegjort for gjennom avhandlingen. Gjennom avhandlingen vil «seeing as» og «seeing that» ikke automatisk være knyttet til et forhold mellom indre ontologi og indre epistemologi. «Seeing that» kan også være en del av ontologien. Epistemologi-begrepet knyttes først til «seeing that» når det fører til ny kunnskap og erkjennelse.¹⁵⁹

Som vist under overskriften «To fortellinger som hoved empiri» har jeg hentet begrepet «indre ontologi» fra Methis artikkel «Fortelling som erkjennelsesform» i antologien *Praktisk kunnskap som profesjonsforskning*.¹⁶⁰ Gjennom denne forsknings-prosessen har forskjellen på ontologi og indre ontologi vært gjenstand for drøftinger med mine veiledere Methi og Myrstad. Når først begrepet indre ontologi blir fremmet i denne avhandlingen, ser jeg begrepet «ytre» ontologi som en motsats, for å kunne uttrykke en balanse mellom disse to formene for ontologi. Begrepet indre ontologi henviser til en rikere innsikt i hva som strukturerer erfaringer i hverdagslivet i direkte-møter mellom mennesker enn hva begrepet ontologi indikerer alene. Videre vil begrepet ytre ontologi, gjennom å henvise til forskjellen mellom nærhet og avstand til det vi ser og forstår, referere til hvordan personer med avstand til eksempelvis et forskningsfelt, ser og forstår forskningsfeltet. Dette danner grunnlaget for å kunne artikulere dypt-gripende forskjeller i forståelsen av direktemøter mellom mennesker. For eksempel vil den som har ansvar i en situasjon for det som skjer i relasjonene i hverdagen utvikle aspekter ved den indre ontologi som inneholder andre vesentlige faktorer med tanke på hvordan vi ser, forstår og handler, enn den som stiller med en ytre ontologi ville kunne, eksempelvis med hensyn til det indre liv i kriminalomsorgen.

I tillegg til eksemplet jeg refererer til under overskriften «To fortellinger som hoved empiri», fra en bilulykke, og som jeg bruker til å forklare forholdene mellom begrepene «seeing as», ansvar og «seeing that», kan fortellingen om Petter vise betydningen av å innføre distinksjonen mellom indre vs. ytre ontologi. Da jeg oppdaget sinnet til Petter så jeg situasjonen fra min indre ontologi, i lys av mitt ansvar som etasje-leder, og begynte å bøye meg ned i kontorskuffen for å ta frem håndjernene. Ut fra min indre ontologi så jeg umiddelbart at jeg ikke greide å hente håndjernene, før jeg måtte ta ansvar og kaste meg mellom Petter og betjentene. I min indre ontologi oppsto det da indre emosjonelle

¹⁵⁹ Russell Hanson (1958).

¹⁶⁰ Methi (2015a).

spenninger. De indre spenningene medførte ganske sikkert også raske kognitive vurderinger som i kombinasjon resulterte i den mer eller mindre automatiske reaksjonen. Handlingen var slik sett resultatet av en kombinasjon av indre emosjonelle spenninger (frykt, anspenhet og på den annen side mot og kampklarhet m.fl.) og kognitive oppfatninger av situasjonen.

Nå som forsker, stiller jeg med en mer rikholdig innsikt, nettopp med hensyn på denne erfaringen, med min utviklede indre ontologi, både som tidligere fengselsførstebetjent og nå som forsker, og hvor nærheten til hendelsen neppe kunne blitt tettere. Dette bidrar igjen til at jeg har en unik nærhet til det å forske reflektert ut fra mine erfaringer dvs. akkurat slik jeg husker situasjonen på nært hold med alle følelser og tanker som var til stede.

Hvis det i situasjonen med Petter var en forsker med for å observere min håndtering av hendelsen, uten noen form for ansvar til å gripe inn når utageringen skjer, så vil denne forskeren se situasjonen med hensyn på en ytre ontologi som observatør. For å forstå disse forskjellene er det viktig å ha fokus på at denne forskeren er inne på etasjelederkontoret for å forske på min håndtering og dermed har en ytre ontologi i forhold til å forske på meg. Denne forskeren har riktignok også sin egen indre ontologi med ansvar for egen forskning med ansvar for å se, forstå og tolke det jeg gjorde på en så objektiv og korrekt måte som mulig. Tilsvarende vil også gjelde for forskning på alle dagligdagse situasjoner i fengslet, hvor den som besitter erfaringene og har ansvar, ser, forstå og tolker hendelser ulikt en som ikke besitter disse fengselsfaglige erfaringene med det ansvaret som følger.

Jeg er gjennom avhandlingen helt tydelig på at *komplementerende forskning* med bakgrunn i både indre og ytre ontologi, er nødvendig for å få så rikholdig forskning som mulig. Jeg er også tydelig på at min indre ontologi som forsker kun gjelder forskning på mine yrkeserfaringer fra kriminalomsorgen. Hvis jeg skulle ha forsket på eksempelvis politiyrket uten erfaring fra politiet ville jeg gått inn med en ytre ontologi som observatør uten den forkunnskapen som politiet har i sitt daglige virke. Det sier seg selv at en politibetjent har et annet utgangspunkt enn det jeg ville hatt i beskrivelsen og tolkningen av en hendelse innen politiyrket. Som jeg skriver ovenfor: «Dette danner grunnlaget for å kunne artikulere dypt-gripende forskjeller i forståelsen av direktemøter mellom mennesker».

Ifølge denne måten å definere indre ontologi vs. ytre ontologi i min forskningsmessige vei å følge, vil en forsker som observerer uten å stå i en (indre) erfaringsbasert relasjon til den virkeligheten han eller hun forsker på, som for eksempel den mellom en innsatt og en ansatt, betrakte det han ser og forstår i relasjonen ontologisk ut fra sin egen indre ontologi som forsker. Videre vil denne forskeren uten en egen inngang til den indre ontologi som den innsatte og den ansatte opplever det som skjer mellom dem, ha en ytre ontologi. Forskeren uten en indre erfaringsbasert relasjon vil ha en egen indre ontologi som observatør og med ansvar for egen virksomhet som forsker, veileder og underviser i eget fagfelt. Forskeren uten yrkeserfaring fra å være aktør i relasjonen mellom innsatte og ansatte, har en egen ytre ontologi for begripelsen av denne relasjonen og som grunnlag for sin forskning på denne.

Fengselsbetjenten som forsker, og i dette tilfellet jeg, vil som deltaker i relasjonen til den innsatte, og med ansvar for relasjonen, forstå og erfare relasjonen ut fra en indre ontologi i samsvar med virksomhetens indre virkelighet. En slik forståelse vil være i overenstemmelse med det Meløe skriver om det kyndige blikket, der jeg ser det som er å se, med de begrepene som er innebygd i virksomheten.¹⁶¹ Men jeg kan også knytte denne begrepsligheten, som altså har sitt virkelighetsfeste i min yrkeserfaring som aktør i kriminalomsorgen, til begrepsligheten som konstituerer meg som forsker på den samme virksomheten, nettopp i lys av begreper om fri, nødvendig og tvungen virksomhet.¹⁶²

Disse forskjellene og sammenhengene er viktige fordi jeg gjennom avhandlingen skiller mellom det å være forsker ut fra yrkeserfaring (med et innenfra-perspektiv, og en indre ontologi), og det å forske uten yrkeserfaring med å jobbe overfor innsatte (med et utenfra-perspektiv, og en ytre ontologi). Gjennom avhandlingen nyanserer jeg altså mellom det å være forsker ut fra egen yrkeserfaring, og det å forske uten yrkeserfaring med å jobbe overfor innsatte. En slik mer nyansert forståelse av hva forskning innen kriminalomsorgen kan være, vil også kunne være begynnelsen på en kulturendring. Dette gjelder både med hensyn til det indre hverdagsliv i kriminalomsorgen og i forhold til forskning på og innen kriminalomsorgen.

Vår måte å se og forstå ulike hendelser på, altså som noe bestemt, er intimt knyttet til vår forståelse av hvordan vi kan utvikle kunnskap og ikke minst ny erkjennelse om disse hendelsene, altså vår epistemologi. Våre begreper om epistemologi må altså koordineres med våre begreper om ontologi. En yrkestaker som forsker ut fra sine yrkeserfaringer, har, som sagt og drøftet inngående ovenfor, en indre ontologi, altså et innenfra-perspektiv og en indre forståelse av virksomheten bygget på dette. Dersom vedkommende fortsatt er virksom i sitt yrke, og videre gjør forandringer i sin yrkesutøvelse eller forsker frem viten om nødvendigheten eller hensiktsmessigheten av å innføre forandringer i virksomheten, vil det naturligvis kunne skje forandringer. Dette gjelder for det første forandringer i den kunnskapsforståelsen (epistemologien) som forslagene til forandringene bygger på, eksempelvis i en fengselskultur. Det vil for det andre kunne dreie seg om endringer i kunnskapsforståelsen, vesensforskjellige fra de som observasjonene til en forsker av de samme hendelsene, men uten yrkets spesifikke bakgrunn, gir opphav til. Derfor vil begrepene eller betegnelsene indre og ytre epistemologi kunne gi oss et bedre grep om eventuelle konflikter og spenninger i kunnskaps- og erkjennelsesgrunnlaget som forandringer i en virksomhet, institusjon eller et fagfelt foreslås med bakgrunn i.

Med bakgrunn både i min første forståelse og det ansvaret jeg har for forsknings-prosessen og det ansvaret jeg hadde i min yrkesutøvelse, prøver jeg å se og finne ut mer («seeing that») om min yrkespraksis. Gjennom avhandlingen finner det derfor sted en dialektikk, hvor avdekningen av det ene aspektet åpner for flere nye dimensjoner som igjen i noen tilfeller

¹⁶¹ Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

¹⁶² Se under overskriften «Fri og nødvendig virksomhet», hvor jeg redegjør for virksomhetsteorien slik Enerstvedt fremstiller den.

fører tilbake til en revisjon av tidligere erfaringer og teorier. Det samme gjelder for hvordan jeg bruker dialektikken mellom mitt erfaringsbaserte blikk og mitt forskerblikk, enten det er filosofisk, kyndig, ukyndig eller dødt, (også som kilder til feiltolkninger) i min måte å gå i dybden på mine erfaringer, andres erfaringer og ulike teorier. Det blir en veksling mellom ontologiske og epistemologiske faser, som er koordinert metodisk og forsøkt balansert til en helhet av forståelse, innsikt og kunnskap.

Etter at HBO-rapporten kom i 2005 har det skjedd en utvikling innen vitenskapsteori og metode ved Senter for praktisk kunnskap. I antologien *Praktisk kunnskap som profesjonsforskning*,¹⁶³ ytrer Viggo Rossvær seg bl.a. om sykepleievitenskapen i artikkelen «Den praktiske kunnskapens teori». Han skriver at sykepleievitenskapen bygger på *personlige erfaringer*, som er tilegnet gjennom deltakelse i et særegent pleie-pasient forhold. I en slik sammenheng er hermeneutikken i stand til å utdype slike relasjoner.¹⁶⁴

For Rossvær er det relevant å forske på egne erfaringer ved å bruke hermeneutikk som forskningsmetode. Videre setter Rossvær forskning ut fra egen erfaring opp mot en basalvitenskap som skolemedisin. Denne vitenskapen, som ikke bygger på egen erfaring, men i hovedsak på andres erfaring, blir ifølge Rossvær ikke uten videre forståelig som anvendt teoretisk kunnskap for sykepleierne.¹⁶⁵ Mitt forhold til de innsatte kan sammenlignes med pleier-pasient forholdet til sykepleierne. Dette innebærer at ett aspekt ved mangfoldet i fengselets virksomhet ikke er godt representert i tradisjonell fengselsforskning og i det nåværende forskningsparadigmet. Det manglende aspektet er det som gir innsikt i forhold som ikke lar seg avdekke uten at det fortelles fram og analyseres av den som står i forholdet og dermed besitter erfaringen om det.¹⁶⁶

Rossvær viser til Svenaeus, og skriver at praktisk kunnskap bygger på klokskap utviklet gjennom tilknytning til situasjonen yrkesinnehaveren handler innenfor. Derfor kan ikke slik praktisk kunnskap testes på samme måte som årsaken til meslinger, eller gevinsten av et forretnings-kvartalsregnskap. «Å vitenskapeliggjøre slike kunnskapsformer gjennom kvantitative metoder er umulig».¹⁶⁷

Methi følger opp Rossværs henvisning til hermeneutikken, som en forskningsmessig vei å følge, når han skriver at forståelsen som uttrykkes gjennom fortellingen, bygger på en forforståelse og en fordom. Slik forforståelse og fordom kan bare ha sitt utgangspunkt i *det levde livet*, dvs. med inkludering av både det private liv og yrkeslivet. Det bærer i seg forholdet mellom det individuelle og det kollektive i et individ - samfunns perspektiv.¹⁶⁸

¹⁶³ McGuirk og Methi (2015).

¹⁶⁴ Rossvær (2015).

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Se under overskriften «Metodisk tilnærming i praktisk kunnskap». Snertingdal antyder at om 50 år kan det tenkes at fengselsbetjenter gjennomfører doktorgrad ved KRUS. Håpet er at det skjer lenge før den tid og at deres forskning er tuftet på egne erfaringer.

¹⁶⁷ Rossvær (2015, s. 105).

¹⁶⁸ Methi (2015a).

Kåre Fuglseth har i antologien *Praktisk kunnskap som profesjonsforskning* i artikkelen «Relevant kunnskap? Sosialfenomenologisk grunnlag for erfaringsbasert profesjonsforskning», gitt uttrykk for en interessant forståelse av hermeneutikken. Han skriver at vi er mest vant med betegnelsen forforståelse i hermeneutisk teori, hvor vi heller kan si at forforståelse bygger på den *totalkunnskapen* mennesker har i sitt kunnskapslager eller kunnskapsforråd. «Eit hovudpoeng her er at kunnskap blir bygd opp, halden ved like, revurdert eller forkasta i eit gjensidig forhold mellom subjektivitet, objektivitet og intersubjektivitet».¹⁶⁹ Gjennom avhandlingen vil min «totalkunnskap» innbefatte min forståelse, min forforståelse og mine fordommer i drøftingene av mine erfaringer og den læringsutviklingen som jeg gjennomgår. Noe tilsvarende vil gjelde den forståelsen av læringsutvikling som jeg dermed forsker frem og som jeg henter poenger fra til utviklingen av læring i kriminalomsorgen. Dermed vil det være hensiktsmessig å relatere min nåværende forståelse, innsikt og kunnskap til mitt totale kunnskapslager som utgangspunkt for ny forståelse, ny innsikt, ny kunnskap og ny erkjennelse.

3.6.3 Fortellingen som kilde til ny kunnskap

I en «metodisk tilnærming i praktisk kunnskap» blir mine erfaringsbaserte fortellinger, fortalt i denne avhandlingen, en framtredelesform for min indre ontologi.¹⁷⁰ På samme måte vil denne avhandlingen være en framtredelesform for min indre ontologi som forsker. En ontologi som stadig er i utvikling. Samtidig er avhandlingen også et uttrykk for den forskningsvirksomheten jeg har vært en del av og har gjennomført. Hvordan blir fortellingen kilde til kunnskap?

Sett i en virksomhetsteoretisk kontekst er mine handlinger som fengselsførstebetjent å anse som kriminalomsorgens eller virksomhetens framtredelesform, gjennom fri, nødvendig og tvungen virksomhet. Samlet sett representerer alle handlingene på alle nivå, innen kriminalomsorgen, den totale virksomhetens primære framtredelesform. Her kan det sies at handlingene samlet sett, også blir en framtredelesform for kriminalomsorgens indre ontologi. Når også individets ansvar for å forvalte virksomhetens kollektive formål er en del av yrkesutøvelsen, blir yrkesutøvelsens indre ontologi, som uttrykt i handlingene, både individuell og kollektiv. I tillegg til en individuell indre ontologi blir den kollektive indre ontologi et uttrykk for kriminal-omsorgens indre ontologi som en helhet. Hver av aktørene har sin egen indre ontologi som ikke er identisk med det som de andre har. De bindes derfor sammen i en motsetningsfull helhet. Ut fra en slik forståelse av yrkesutøvelsen som framtredelesform, går indre ontologi dypere enn det individuelle perspektivet og dermed blir det den indre ontologi som styrer hvordan betjenter og hele kriminalomsorgen ser, forstår og tolker hverdagslivet i direktemøter mellom innsatte og betjenter.

Det er bl.a. denne måten å forklare betydningen av indre ontologi og framtredeles-form som viser hvorfor og hvordan forskere med erfaring og uten erfaring fra å være yrkestaker innen

¹⁶⁹ Fuglseth (2015, s. 184).

¹⁷⁰ Methi (2015a).

forskningsfeltet ser, forstår og tolker hendelser og handlinger ulikt. Forskere med og uten en spesifikk yrkeserfaring fra et yrkesfelt trer inn som forskere med ulike forutsetninger, og observerer det som skjer under ulike perspektiver og, ikke minst, ut fra ulike holdninger, og gransker og tolker det som er observert ut fra ulik forståelse, forforståelse og vesensforskjellige fordommer. Mer generelt kan det sies at det er forskernes totale kunnskapslager, som inneholder både teori og erfaring, som er grunnlaget for ulikhetene. Under hoved-overskriften «Fortellingens relevans som kilde til ny kunnskap sett i et forskningsperspektiv», viser jeg gjennom delkapitlene blant annet til spesifikk teori som tydeliggjør hvorfor vi ser, forstår og tolker ulikt.

Ut fra disse refleksjonene, har jeg dannet meg min forståelse av Methis begrep om hvordan fortellingen, når den fortelles fram og gjøres til gjenstand for kritisk granskning, vil kunne være et *datagrunnlag* på lik linje med andre datagrunnlag. Jeg forstår det slik at forskjellen på denne typen forskning og forskning som ikke har fortelling som datagrunnlag, er at forskeren selv er kilden til informasjonen. Når en yrkeserfaring synliggjøres gjennom en fortelling, vil den i sin form aldri kunne romme alt som ligger i erfaringen. Det er dette som gjør den til en framtredelesform for det som ligger bak betegnet som indre ontologi. Det eksplisitte datamaterialet står imidlertid i et spesielt forhold til fortelleren, som når fortelleren også er forsker, kan løfte fram sider ved fortellingen som for andre ikke er mulig å se. Nettopp gjennom granskningen, kan forskeren derfor gå stadig dypere inn i problematikken, som fortellingen løfter fram. Dermed kan fortellingen bli en kilde til utvikling av ny kunnskap. Methi skriver at «En utvikling av den praktiske kunnskapens teori kan ikke overse fortellingens betydning og dens utgangspunkt for ny kunnskap. Spesielt gjelder det når fortellingen er forankret i egen yrkespraksis».¹⁷¹ Kilden til ny kunnskap, gjennom fortellingen, må da være befestet med et kritisk blikk, slik at forskeren ikke forledes av sin oppfatning av egen fortrefelighet, eller sitt eget ukritiske blikk.

For meg vil det i denne sammenheng ha stor betydning at mine egne kritiske granskninger ikke vil råde andre enn meg selv, hvis da ikke denne granskningen gjennom å bli analytisk generalisert, får andre til å se seg selv gjennom mine erfaringer og refleksjoner. Det vil imidlertid være min tålegrense i utviklingen og utdypningen av min selvinnst, sårbarhet og forståelse av meg selv, som setter grensene for hvor dypt jeg kommer i analysene. Hvis disse analysene likevel skulle vise seg å frembringe noe som verken jeg eller andre visste fra før, blir det et grunnlag for utvikling av ny kunnskap og erkjennelse både for meg og kriminalomsorgen.

Fortellingene om hendelsene og refleksjonene over dem, representerer på den ene side en gjen-erindring for meg. På den annen side vil fortellingene for Åna fengsel representere nye referater av kjente hendelser, allerede dokumentert gjennom ulike rapporter og møter. For meg har det oppstått ny kunnskap når jeg har gjennomført kritiske granskninger av og

¹⁷¹Methi (2015a, s. 146). Se også under overskriften «Grunnlaget for og problemstillingen i min forskning».

refleksjoner over hendelsene på grunnlag av fortellingene. For Åna fengsel og kriminalomsorgen for øvrig, er det dermed utviklet ny innsikt i og ny kunnskap om hvordan en fengselsførstebetjent gjennom sine analyser gjen-opp-levde ulike hendelser. Som kompletterende bidrag til utviklingen av denne nye kunnskapen og innsikten, som i hovedsak kommer fram gjennom refleksjonene over forholdene mellom ulike aktører slik de er beskrevet i ulike fortellinger, kommer også analysen av annen empiri: intervjuer, avisoppslag, ikke-vitenskapelige bøker, annen forskning/teori og offentlige dokumenter.

I forskning på egne erfaringsbaserte hendelser som omhandler hverdagslivet i fengsel, ser jeg det som viktig å integrere andres fortellinger som kommer frem gjennom aviser og ulike bøker, for så å kunne forske frem et så helhetlig bilde av det som skjer i det indre liv i ulike relasjoner i kriminalomsorgen som mulig. Under overskriften «To fortellinger som hoved empiri» har jeg vist til det Meløe skriver om betydningen av å finne så mange ulike perspektiver som mulig for å se og forstå helheten på best mulig måte.

I antologien *Innføring i praktisk kunnskap. Anerkjennende, kritisk og konstruktiv praksisforskning*, i kapitlet «Humaniora og praktisk kunnskap», skriver Ingela Josefson og Kåre Sigvald Fuglseth bl.a. om *skjønnlitteratur* i studiet av praktisk kunnskap. Skjønnlitteratur er ett av flere spor som refleksiv forskning kan følge. Josefson og Fuglseth stiller spørsmålet: «Hvordan kan vi arbeide teoretisk med litteratur, og annen kunstteori, for å sette analysen og tolkningen inn i den større forskningssamtalen om praksisstudier?»¹⁷² De svarer at det er et sentralt poeng å få frem en krystalliserende effekt, en katalysatoreffekt gjennom bruk av litteratur, bildekunst og andre kulturelle uttrykk.

Josefson og Fuglseth viser til Martha Nussbaum som lenge var tilsatt ved Universitetet i Chicago som filosof og jobbet overfor juststudenter, ved det juridiske fakultet, med bruk av *skjønnlitteratur* i deres studier. Dette for å trene opp fremtidige jurister, advokater og dommere gjennom filosofiske og *skjønnlitterære* tekster, for å kunne forstå mennesker på en bedre måte, særlig slike som har en helt annen bakgrunn enn dem selv.¹⁷³

Min yrkesrelevante refleksive forskning kan ikke direkte sammenlignes med forskning innen juridiske fag, men mine analyser og synteser av fortellingene om Petter og Jørgen og relasjonene mellom ulike grupper, handler i høyeste grad om å forstå mennesker på best mulig måte. Poenget med bruken av *skjønnlitteratur* og andre kulturelle uttrykk, som det media åpner for gjennom aviser og tidsskrifter, vil være å skape en krystalliserende effekt, en katalysator eller drivkraft, for å trenge så dypt som mulig inn i forståelsen av mine yrkeserfaringer.

¹⁷² Josefson og Fuglseth (2021, s. 181). I antologien *Praktisk kunnskap som profesjonsforskning* bruker ikke Fuglseth mellomnavnet «Sigvald». Derfor er hele navnet referert på nytt her.

¹⁷³ Ibid.

I tillegg til det jeg har brukt av materiale fra ulike offentlige kilder, er nok lesningen av bøkene av tidligere Justisminister Inger Louise Valle og den tidligere Norges farligste kriminelle Trond Henriksen, det som har gitt meg mest innsikt i hvordan andre mennesker, med en helt annen bakgrunn enn meg selv, forholder seg til kriminalomsorgen. Valles bok *Dette står jeg for*¹⁷⁴ har gitt meg innsikt i hvem Valle var, som et varmt og godt menneske, og ikke bare som politiker og justisminister. Denne innsikten og forståelsen kommer i tillegg til det lesningen av Stortingsmelding nr. 104 fra 1977- 78, med tittelen «Om kriminalpolitikk», som hun var arkitekten bak, ga meg, i tillegg til mine egne erfaringer som yrkesaktiv under tiden med hennes reformpolitikk.

Henriksens bok *Ingen murer er for høye. Mitt liv med dop, kriminalitet og politikk*¹⁷⁵ har gitt meg innsikt i og utvidet forståelse av ulike relasjoner i kriminalomsorgen. Det gjelder den til dels harde og tøffe hverdagen mellom de innsatte og hvilken betydning en god relasjon til en fengselsansatt kan ha for å komme bort fra rus og kriminalitet. Uten tilgang på slike bidrag ville min forståelse av, innsikt i og kunnskap om det indre dagliglivet i kriminalomsorgen, ha vært preget av vesentlige mangler. Det samme gjelder de aspekter ved min forståelse av, innsikt i og kunnskap om kriminalomsorgen som er påvirket av en Justisministers tenkning, og holdningene bak en stortingsmelding som for både meg og andre betjenter på 1970- og 80-tallet var kontroversielle. Forunderlig nok har også mine egne fortellinger (om Petter og Jørgen) hatt en slags katalyserende og krystalliserende effekt på min innsikt i kriminalomsorgen.

Fortellingen som kilde til kunnskap har altså to hensikter. Den representerer på den ene side ny innsikt for den som leser den for første gang, slik jeg leser andres fortellinger. For meg betyr det samtidig at jeg ekspliserer og blir meg bevisst min praktiske kunnskap slik den framstår gjennom hendelsen i fortellingen. Imidlertid er det først når det kritiske blikket vender seg mot holdbarheten i fortellingen at noe begynner å skje. Da er det ikke bare en gjen-erindring. Både fortellingen og feltet som fortellingen har som utgangspunkt settes i bevegelse. Det saksforholdet som i utgangspunktet var ganske fastlåst oppløses og en ny sammensetning trår fram og peker potensielt mot noe som kunne og kanskje burde vært gjort annerledes. På den annen side kan et kritisk blikk bidra til å validere den opprinnelige handlingen.

3.6.4 Utvikling av nye begreper og ny anvendelse av etablerte begreper

Jeg tenker at Hoëms forskning og teori i boken *Sosialisering – Kunnskap – Identitet* har relevans for den forskningen jeg selv har utført. Hoëm skriver at vitenskapelig innsikt kun er begynnelsen på utviklingen av det konkrete handlingsgrunnlaget. Teoretisk viten er som oftest noe helt annet enn praktisk kunnskap og ferdigheter. Hoëm viser at den vitenskapelige kunnskapen og begrepene som frembringes som noe nytt, må vise sin funksjonalitet gjennom praksis, før den kan anerkjennes som gyldig kunnskap, og de utviklede begrepene kan tas i

¹⁷⁴ Valle (1989).

¹⁷⁵ Henriksen (2016).

bruk som valide og brukbare begreper for beskrivelsen og forståelsen av et yrkesfelt. Vi må stadig stille spørsmål ved hvilken kunnskap som er gangbar.¹⁷⁶

Selv om Hoëm ikke har vært tilknyttet Senter for praktisk kunnskap ved Nord universitet, har han noe av den samme innfallsvinkel som Rossvær og Methi har gitt uttrykk for å innta.¹⁷⁷ Min forståelse er at Hoëm setter praktisk kunnskap og ferdigheter foran teoretisk viten, når han skriver at etableringen av vitenskapelig innsikt bare er begynnelsen på å utvikle den konkrete måten å jobbe på (handlingsgrunnlaget). Jeg mener også at Enerstvedt er inne på det samme når han i boken *Dialektikk og samfunnsvitenskap* skriver: «Teori i seg selv forandrer aldri verden, den virker bare gjennom historiens handlende subjekt – mennesket, gjennom dets virksomhet, gjennom dets praksis».¹⁷⁸

Å koble begrepet om «handlingsgrunnlag» til det Aristoteles skriver om holdning eller *hexis* og handling, gir meg en utvidet forståelse av Hoëms poenger. Ut fra Aristoteles forstår jeg *hexis* eller holdning som en teoretisk begynnelse til praktiske handlinger basert i personligheten som et hele, når *hexis* er vokst frem gjennom tilvenning som utvikler en persons karakter og ikke minst danner karakter-disposisjoner. Det vil si livslang læring fra fødselen av og som gjennom arv og miljø eller sosialisering har dannet menneskets personlighet. Ved å koble Enerstvedts tanke om at teori i seg selv ikke forandrer verden, kan en abduktiv refleksjon være at Aristoteles med sitt *hexis*-begrep, forstått som et teoribidrag, legger et visst grunnlag for å forstå hvordan menneskets virksomhet gjennom praksis, altså det å utøve virksomhet av en viss beskaffenhet, fører til bestemte holdninger.¹⁷⁹

For ansatte i kriminalomsorgen vil handlingsgrunnlaget være å finne f.eks. som integrert og taust til stede i direkte-møter i hverdagen med de innsatte. Den til nå foreliggende teoretiske viten, etablert ut fra kriminologisk, sosiologisk, pedagogisk og psykologisk forskning, er kun begynnelsen på å utvikle et teoretisk reflektert og utvidet konkret handlingsgrunnlag for fengselsbetjentene og førstebetjentene. Gjennom avhandlingen viser jeg til betydningen i fengselshverdagen av direktemøter mellom innsatte og betjenter. Når det gjelder min egen forskning vil effekten knyttet til etablering av et tilsvarende praktisk reelt handlingsgrunnlag først kunne påvises hvis og når kriminalomsorgen endrer praksis i tråd med noen av avhandlingens endrings-forslag. Tilsvarende vil gjelde for Ribe-Nyhus sin erfaringsbaserte forskning på hvordan det er å være innsatt i norsk kriminalomsorg.

Methis redegjørelse for at fortellingen er et datagrunnlag på lik linje med andre datagrunnlag, og dermed en kilde til utvikling av ny kunnskap, innebærer at den nye kunnskapen som mine analyser og synteser gir, også må kunne vise sin funksjonalitet i dagliglivet i kriminalomsorgen. Først da kan resultatet av anvendelsen av denne metode-tilnærmingen anerkjennes som ny

¹⁷⁶ Hoëm (2010).

¹⁷⁷ Methi bekrefter at Hoëm ikke har vært tilknyttet Senter for praktisk kunnskap, men at han kjenner til han som en betydningsfull forsker.

¹⁷⁸ Enerstvedt (1973, s. 62).

¹⁷⁹ Se under overskriften «Holdning og handling i en likeverdstenkning».

kunnskap, med de begreper jeg har formet akseptert som gyldige begreper utviklet av og prøvd i praksis. Min forskning kan derfor i første omgang bare anses som å ha et potensiale for ny praksis. Jeg tenker at det først og fremst handler om i hvilken grad jeg har greid å utvikle en potensielt ny forståelse av eksisterende begreper, slik at de vil kunne fungere som utviklende begreper for og i kriminalomsorgen, eller også at jeg i noen tilfeller har kunnet bidra med å utvikle helt nye begreper, som åpner for ny og bedre praksis. Dette med et grunnlag i en dypere forståelse av virksomhetens praksis, i kraft av at de er reflektert fram på grunnlag av mine fortellinger og kritiske refleksjoner over disse.

Eksempler kan være begrepene om situasjonsbetinget likeverd og institusjonsbetinget likeverd, som jeg anser som nye begreper selv om både situasjonsbetinget og likeverd allerede er allment godt innarbeidede begreper. Det samme gjelder samfunnsbetinget likeverd, som ut fra drøftinger og analyser gjennom avhandlingen er anvendt under hovedkapittel 5 «Analyse av relasjonene mellom ulike aktører i kriminalomsorgen». Tenkt og satt syntetisk sammen, har de i alle fall for meg bidratt til å åpne for aspekter knyttet til etableringen av likeverd, som jeg ikke var klar over og dermed ikke så i forkant av denne forskningen.

Et annet eksempel kan være min bruk av begrepet ideal i analysene av mine erfaringer med innsatte og ansatte, selv om begrepet ideal allerede var brukt i antikken og har vært brukt i mange senere sammenhenger. Hvis det er slik at de eksisterende begrepene til Russell Hanson, Lindseth, Wackerhausen, Meløe, Enerstvedt, Methi, Hoëm, Walderhaug og Riben-Nyhus m.fl. ikke tidligere er brukt i kriminalomsorgs-forskning, blir de ut fra min forståelse likevel i noen grad nye begreper, fordi jeg har satt disse begrepene inn i nye sammenhenger som igjen gir ny forståelse.

På den annen side kan det i utprøvingen av det denne avhandlingen frembringer, ved praktisk gjennomføring av det jeg i min teoriutvikling har akseptert som begreper og tenkning potensielt om å være i stand til å endre praksis på en god måte, vise seg å være feil eller lite egnet når det blir anvendt i fengselshverdagen.

Denne refleksjonen viser at min bruk av dem i analysene av min praksis vil gjøre eksisterende begreper til delvis nye begreper, fordi ulike ord er knyttet sammen med ny forståelse. Dette gir meg også kunnskap om at et ord ikke er det samme som et begrep. Ordet er symbolet for begrepet. Ordets betydning gir referanse til begrepet. Samtidig tenker jeg at overgangene mellom ord, språkform og begreper kan være høyst komplekse og vanskelige å forstå og å artikulere.

3.7 Fortellingens relevans som kilde til ny kunnskap sett i et forskningsperspektiv

Fordi fortellinger som grunnlag for forskning vil være personlige, og ikke minst forskjellige fra person til person som yrkesinnehaver og forsker, blir det viktig å finne frem til det som gjør fortellingen forskningsmessig relevant. Når denne forskningen skal bidra til ny kunnskap, må

det være viktig å se på ulike forskningsrelevante innfalls-vinkler. Begrepene innenfra-perspektiv og utenfra-perspektiv ser jeg som sentrale, med tanke på hvilke forskningsresultater som kan forventes. De forskerne som er tilknyttet kriminalomsorgen uten å ha vært i en innsatt-fengselsbetjent-relasjon, pleier-/lege-pasient-relasjon, lærer-elev-relasjon eller filosof-gjest-relasjon vil som regel ikke kunne ha en tilstrekkelig erfarings-basis for sin forskning, isolert sett, i relasjon til den virksomheten de forsker på. Dette er i alle fall et synspunkt som er fremmet i praktisk kunnskaps-forskning.¹⁸⁰

3.7.1 Fordypning i Russell Hansons observasjonsteori

Min fordypning i Russell Hansons observasjonsteori, etter min første oppdagelse av den i Vitenskapsteorikurset i 2015, har vist meg at vi som mennesker har lett for å *blokkere* for å se, forstå og tolke virkeligheten slik den egentlig er, dersom virkeligheten ikke stemmer med våre forventninger om hvordan den skal se ut. Slike blokkeringer eller også fallgruver kommer tydelig til syne gjennom de feilvurderingene eller dårlige vurderinger jeg har begått i min yrkesutøvelse. Jeg har en formening om at det å «blokkere» for noe er et stengsel og dermed mer dyptgripende enn en «fallgrube», da det normalt kan være vanskeligere å komme gjennom en blokkering enn det er å komme opp, eller ut av en grube, som vi mer eller mindre forvarende har falt ned i.

Russell Hanson skriver i boken *Patterns of Discovery. An inquiry into the conceptual foundation of science*, at observasjoner av samme objekt gir forskjellig forståelse ut fra kunnskapen observatøren har om det som observeres. Hvis ikke objektet vi observerer *stemmer overens* med *forventningene* vi har til objektet, *blokkerer* vi for å se objektet slik det *egentlig er*. Det dreier seg om de logiske elementer som binder observasjon, kunnskap og språk sammen, og av Russell Hanson er karakterisert som «seeing as» og «seeing that».

Sett i forhold til fortellingen som kilde til ny kunnskap, tenker jeg at Russell Hansons forskning vil kunne vise til betydningen av en balanse mellom et innenfra-perspektiv som gir opphav til en innenfra-forståelse, og et utenfra-perspektiv som gir en utenfra-forståelse. Det som kan skape grunnlaget for opprettelsen av en balanse mellom min forskning, Ribe-Nyhus sin forskning og annen forskning på kriminalomsorgen, er at vi språklig sett kan si at vi observerer det samme objektet. Ribe-Nyhus og jeg observerer kriminalomsorgen fra innsiden, og andre samfunnsforskere observerer fra utsiden, men vi følger og ser alle hva en fengselsbetjent gjør i sin daglige jobb. Ribe-Nyhus og jeg har i tillegg til observasjoner også egne erfaringer, Ribe-Nyhus som innsatt og jeg som ansatt. Selv om disse innenfra-perspektivene og innenfra-forståelsene er forskjellige, står de i et asymmetrisk, men kanskje også kompletterende

¹⁸⁰ McGuirk og Methi (2015) peker på noe særdeles viktig når de skriver at forskning tilført praksis fra *utsiden*, ofte ikke blir praktikerens anliggende. Det handler ikke om at praktikerer ikke forstår betydningen av forskningen og ikke vil eller kan anvende forskningen, men om at *praktikerens kunnskaper* ofte blir tilsidesatt, fordi det ikke er praktikerens *dømmekraft og erfaring*, som blir tyngdepunktet i forskningen på yrkesutøvelsen. Praktikerer må derfor forsøke å legge til rette for anvendelsen av noe de selv ikke har vært med på å *utvikle* (Johansen, 2016).

forhold til hverandre.¹⁸¹ Dermed forstår vi det fengselsbetjenten gjør ulikt med bakgrunn i at våre kunnskaper om og erfaringer med fengselsbetjentyrket (i beste fall) er gjort i henholdsvis et førstepersons- og et annenpersonsperspektiv.

Med Russell Hanson kan vi si at kriminologene, som er de som hovedsakelig forsker innen kriminalomsorgen, sannsynligvis blokkerer for å se det samme som jeg ser. På samme måte er det sannsynlig at jeg blokkerer for å se det kriminologene ser. Det er også sannsynlig at jeg blokkerer for å se det Ribe-Nyhus erfarer fra sitt innenfra-perspektiv og med sin innenfra-forståelse.¹⁸² For alle parter handler det om det vi ser i fengselsbetjentyrket, stemmer overens eller ikke med våre forventninger og forkunnskaper om fengselsbetjenter.

Russell Hanson skriver at noen filosofer har formelen klar for slike situasjoner. De sier at selvfølgelig ser personer de samme tingene, og de gjør de samme observasjonene, siden de begynner fra de samme visuelle data. Det som skjer videre er at ulike personer tolker det de ser ulikt, og konstruerer sine bevis forskjellig ut fra forskjellige teoretiske tolkninger eller intellektuelle konstruksjoner.

Dette er ikke Russell Hanson enig i, og han problematiserer det nevnte synet blant annet ut fra en nærmere redegjørelse for øyets og hjernens funksjon. Jeg vil ikke her gå inn på hele hans analyse av hvordan og hvorfor Kepler og Tycho ser noe forskjellig, når de betrakter soloppgangen. Et viktig poeng er likevel at vi alltid ser noe som noe mer eller mindre bestemt, og derfor at «seeing is an experience» og ikke primært en nevrofysiologisk prosess.¹⁸³ Og erfaringen vil være *teoriladet* i den forstand at det er knyttet teori til det vi ser som noe. Vi har en umiddelbar teoretisk forståelse av det vi ser og observerer.

Det viktige for min forskning er å forstå hovedtrekkene i hvorfor vi som mennesker, innsatte, forskere og betjenter, ser ulikt på det som skjer mellom innsatte og ansatte. Ved å forstå hovedbudskapet til Russell Hanson, kan jeg gå i dybden på relasjonene mellom innsatte og ansatte. Hovedbudskapet er at vi ser kun deler av det vi ser på; eksempelvis når Kepler og Tycho sier at de ser sola, så ser de ikke hele sola. De ser ikke baksiden, og kan dermed ikke eksakt vite hvordan sola er på baksiden.

I tillegg handler det å se om erfaring. Russell Hanson kritiserer psykologer som ikke skiller godt nok mellom den fysiske reaksjonen i øyets netthinne og betydningen av erfaring, og at de ikke forstår at øyeeplet og et kamera er blinde. «That Kepler and Tycho do, or do not, see the same thing cannot be supported by reference to the physical states of their retinas, optic nerves or visual cortices: there is more to seeing than meets the eyeball».¹⁸⁴

¹⁸¹ Se under overskriften «Erfaringer fra å være i grenseland for min yrkesutøvelse», hvor jeg introduserer Ribe-Nyhus sin forskning.

¹⁸² Ribe-Nyhus (2020).

¹⁸³ Russell Hanson (1958, s. 6).

¹⁸⁴ Ibid. (s. 7).

Med tanke på min erfaringsbaserte innfallsvinkel til forskningen på kriminalomsorgen, hvor fortellingene altså står sentralt, blir det ekstra viktig å kunne forstå det som er «more to seeing» i møtet mellom innsatte og fengselsbetjenter. Jeg anser Russell Hansons diskusjon om hva Kepler og Tycho ser, som en interessant innfallsvinkel når jeg skal analysere og syntetisere mine erfaringer. Jeg vil derfor forsøke å knytte Russell Hansons teori til drøftingene gjennom det meste av avhandlingen. I min søken etter ny kunnskap er det imidlertid også sannsynlig at jeg leser, ser, forstår og tolker Russell Hansons teori ulikt andre forskere, som vil nyttiggjøre seg hans teori til sin forskning.

Russell Hanson stiller spørsmålet: Hvis vi spør Tycho og Kepler om å forme en skisse av innholdet av deres visuelle felt, vil begge tegne en slags halvsirkel på horisontlinjen, og de vil si at de ser solen. Dette motgår Russell Hanson, og sier at det gjør de ikke, fordi de ikke ser alle sidene av solen samtidig. Det de virkelig ser er noe skiveformet («discoid»), eller en halvsirkel til å begynne med.¹⁸⁵ Russell Hanson skiller mellom en fysisk tilstand og en visuell sensorisk opplevelse og går videre til *erfaringen* i frem-stillingen av våre observasjoner.¹⁸⁶ Det som dukker opp i Kepler og Tycho sine visuelle sensoriske felter, treffer hjernen likt før erfaringenes betydning trer inn. Det er erfaringene som gjør at de ser og forstår ulikt. Da blir det slik at, fordi alle mennesker har ulike erfaringsbaserte fortellinger, kan forskning på disse ulike fortellingene gi ganske så ulike forskningsresultater og dermed ganske så ulik kunnskap.

En enkel illustrasjon av forskjellene mellom det sensoriske og våre erfaringer, er to tog. Det er nok gjenkjennbart for de fleste av oss når vi sitter i et tog i sakte fart og passerer et annet tog som står stille, at vi opplever at toget vi sitter i står stille og det andre kjører. Jeg har forstått det slik, at det mest sentrale poenget i Russell Hansons teori er at det vi ser er ladet med våre forestillinger om hva det er vi ser og erfarer på en umiddelbar måte. Vi kan ikke i våre observasjoner skille mellom hva vi er gitt i våre sanser (sensorisk) og hvordan vi erfarer det vi sanser.

I den vanlige måten å si noe om observasjon, kan vi si at Kepler og Tycho ser det samme i soloppgangen, mens det er i den erfaringsbaserte måten at det ligger noe umiddelbart i å se og å observere. «Thus, to summarize, saying that Kepler and Tycho see the same thing at dawn just because their eyes are similarly affected is an elementary mistake. There is a difference between a physical state and a visual experience».¹⁸⁷ I den videre drøftingen går jeg inn på de forutsetningene som Russell Hanson viser til, med tanke på hvordan vi observerer og ser ulike objekter eller ser objekter ulikt.

Det ligger noe mer i selve synserfaringen enn akkurat bare det at vi ser det som, for eksempel, en hare; nemlig at vi umiddelbart kan forestille oss og artikulere hva vi ellers ville kunne se

¹⁸⁵ Ibid.

¹⁸⁶ Visuell sensorisk opplevelse vil være de inntrykk og den informasjon, som hjernen mottar gjennom sanseorganene, og i dette tilfellet gjennom øyet.

¹⁸⁷ Russell Hanson (1958, s. 8).

både framover og bakover i tid og fra andre perspektiver i det visuelle rommet. For eksempel at haren er kommet hoppende inn fra venstre og er på vei mot høyre, at den selvsagt også har et øre på andre siden av hodet, at vi ved å rope til den kan få den til å stoppe opp eller løpe i motsatt retning av der hvor vi befinner oss, osv.

Dess mer vi vet om og har erfart av harer, dess mer vi er involvert med harer, for eksempel som dyrkere av et felt med gulerøtter, eller som jegere, dess mer vil vi kunne se at («seeing that»). Og på samme måte som vi kan språklig artikulere vår se som («seeing as») erfaring med et utbrudd: «En hare!», vil vi kunne uttrykke våre umiddelbare se at («seeing that») visualiseringer i ord, og da, som Russell Hanson påpeker, gjerne i hele setninger: «Haren hopper over riset». Dermed er det den enkeltes erfaring og forkunnskaper («seeing as») som danner grunnlaget for hva vi ser som noe mer («seeing that») i ulike situasjoner og hendelser.

Tilsvarende med en av tegningene som Russell Hanson bruker som utgangspunkt for sin samtale med leseren: «Bjørn på baksiden av et tre!», er en ganske kompleks observasjon på grunnlag av noen enkle streker på et papir. Allerede her er mange erfaringer og kunnskapselementer bygget inn i det umiddelbare inntrykket. Men et enda videre nett av erfaringer kommer til uttrykk i visualiseringen av en mulighet som ligger i den forestilte situasjonen: Jeg ser at dersom jeg gikk rundt treet og trakk den i den ene labben, så ville den komme fort ned og etter meg. Språk som et middelbart og formidlende uttrykk og umiddelbar erfaring, sansing og inntrykk er her tett forbundet med hverandre.

For å demonstrere sin teori begynner Russell Hanson med å vise til en figur med kvadratiske og rektangulære streker.¹⁸⁸ Når jeg ser på figuren, ser det først ut som en kasse som jeg ser ovenfra. Ved nøyere gransking synes strekene å flytte seg visuelt, slik at jeg ser kassen fra undersiden, og dermed flytter også sidestrekene seg sideveis. Det samme skjer med streken oppe på kassen. Dermed ser kassen forskjellig ut, ut fra hvordan jeg enten flytter øynene, eller at aspektene skifter mer eller mindre automatisk. Det kan sikkert være noen som bare finner det ene perspektivet, eller også finner andre perspektiver ut fra det idealet som ligger til grunn. En matematiker vil kanskje se dette som enten en feilkonstruksjon eller begynnelsen på en konstruksjon av et større matematisk fenomen, mens en dyreelsker vil se det som et ubrukelig hundebur eller begynnelsen på den hundegården han har ønsket seg. Det må nødvendigvis være våre bakenforliggende erfaringer og teorier, som også har inngått i våre idealer, som gir grunnlaget for vår umiddelbare visuelle erfaring.

Jeg finner ikke at Russell Hanson bruker begrepet ideal, men for meg står det klart at hans teori kan brukes i utviklingen av et ideal. Et eksempel er mitt ideal om å jobbe med rehabiliterende og positive endringer overfor de innsatte. Det samme gjelder at jeg som mellomleder skal jobbe overfor fengselsbetjentene, slik at de har et ideal om å jobbe

¹⁸⁸ Gjennom avhandlingen viser jeg «skriftlig» til flere figurer som er hentet fra Russell Hanson (1958) sin bok: *Patterns of Discovery. An inquiry into the conceptual foundation of science*. Figurene er ikke vist visuelt i avhandlingen, men beskrevet i teksten.

rehabiliterende og positivt overfor de innsatte. Det er dette som styrer det jeg umiddelbart ser og observerer. På samme måte som Russell Hanson sannsynligvis har videreutviklet den kvadratiske figuren fra Ludwig Wittgensteins rektangulære figur i boken *Filosofiske undersøkelser*,¹⁸⁹ har disse figurene og bildegjengivelsen av Jesus gitt meg en innfallsvinkel til å koble mitt ideal inn i jakten på ny kunnskap om mine fortellinger, som forskningsmessig relevante.

Bildet som kan ses som en framstilling av Jesus, slik han er gjengitt i middelalderske ikoner, består egentlig bare av mange sorte flekker eller i utgangspunktet et kaotisk mønster på hvit bakgrunn.¹⁹⁰ Selv om min forståelse er at dette er et bilde av Jesus, vil ganske sikkert en med en annen religiøs bakgrunn forstå og se dette på en annen måte. Videre ligger det mange fallgruver og blokkeringer i at mennesker har mange ulike erfaringer som sin umiddelbare visuelle innfallspurt for videre tolkning og utvidet forståelse. Fallgruvene har sin rot i at vi gjerne «blokkerer»¹⁹¹ for å se objektet på mer enn en måte eller overhodet å se det som noe meningsfullt, hvis det vi ser ikke stemmer med våre forventninger. Dette er nok et av de viktigste budskapene denne avhandlingen fremmer og som kanskje er det mest kontroversielle. Problemet er at det er en utbredt forståelse at vi ser det samme i ulike objekter og at det kun er forskjellige tolkninger som gjør at vi forstår objekter ulikt. Hvis en slik forståelse også fører til at vi bare fokuserer på det vi kan verbalisere, formulere og forstå språklig og begrepslig, og ikke tar tilstrekkelig hensyn til hvordan noe framstår som noe i det vi erfarer og ser, vil vi bygge på en utilstrekkelig og overfladisk forståelse av mennesket som helhet som grunnlag for å forstå uenigheter og konflikter i forskningen.

Forestillingen om Jesus danner for meg (og kanskje de fleste vokst opp i Vesten) grunnlaget for å se Jesus som framstilt i figuren som helhet med sine idealer om å hjelpe de aller svakeste, hvor hjelp er både en holdning og en handling. Jeg tenker at Jesus ser og forstår menneskene rundt seg ut fra idealet om å være en hjelper (holdning), samtidig som vi gjennom bibelhistorien har en forestilling om at han også var en grensesetter med varme og autoritet, altså handling ut fra *hexis* med gode mellommenneskelige verdier og karakter, som vises gjennom oppdragende handlinger. I det kaotiske bildet med mange små og store sorte flekker på hvit bakgrunn, vil det ikke være mulig å se Jesus, hvis jeg ikke ser og forstår han med sine idealer, som den kanskje fremste representanten for et menneskelig forbilde, som realiserer og personifiserer både tilstedeværende og situasjonsbetinget likeverd. Dette fordi, når vi ser (noe som) bildet av et ansikt vil vi automatisk legge inn forestillinger om sinnsstemninger og karakterer i det vi ser og umiddelbart forstår.¹⁹² Det vil si som eksemplarisk bærer av det idealet jeg har gjengitt han med. På samme måte vil det være mitt ideal som styrer og former

¹⁸⁹ Wittgenstein (2003).

¹⁹⁰ Se Russell Hanson, *Patterns of Discovery. An inquiry into the conceptual foundation of science* Cambridge University Press, 1958, s. 14, figure 7.

¹⁹¹ I innledningen til dette delkapitlet har jeg skrevet at det å blokkere er mer dyptgripende enn å komme opp av en fallgrube.

¹⁹² Se under overskriften «Taus kunnskap, internalisering og eksternalisering» hvor jeg viser til hvordan emosjoner, og interpsykologiske og intrapsykologiske prosesser er integrert i våre erfaringer.

hvordan jeg ser, forstår og tolker mine møter med andre mennesker, gjennom mine holdninger og handlinger.¹⁹³

Når det gjelder tolkning, har Russell Hanson en annen mening og forståelse enn de filosofene som mener at tolkning tar veldig liten tid, er momentant og kommer fra det ubevisste. Russell Hanson viser til at disse filosofene mener følgende: «But the interpretation takes very little time - it is instantaneous».¹⁹⁴ Han stiller spørsmål om figuren med de rette strekene oppleves som forskjellig når perspektivet reverseres, eller om vi bare tolker dem forskjellig. Ifølge hans og min forståelse er det erfaringene vi har hatt med bokser og lignende ting som styrer perspektivet, fordi erfaringene gir grunnlaget for en umiddelbar opplevelse eller visualitet. Derfor stiller han et retorisk spørsmål om det er et øyeblikk hvor vi er halvveis til å tolke en figur sett ovenfra, før vi ser den nedenfra, som han så besvarer ved å referere leseren til hans eller hennes erfaring med figuren: «One just sees, now a staircase as from above, now a staircase as from below».¹⁹⁵ Russell Hansons svar er altså at når vi ser en trapp reverseres i figuren, så skjer det spontant. Vi tenker ikke på noe spesielt, eller vi tenker ikke i det hele tatt. Det vil si at vi heller ikke tolker: «Nor does one interpret».¹⁹⁶ Dermed finner det heller ikke sted noen halvveis tolkning. Det er erfaringene vi har hatt med lignende ting som det vi ser i figuren, altså trapper som vi ser nedenfra og ovenfra som spontant ut fra våre erfaringer fører både til en første umiddelbar oppfatning av figuren (for eksempel som bildet av en trapp sett nedenfra) og til en slik aspektveksling.

Uten erfaring som har gitt kunnskap om at det rette strekene på et papir kan være bildet av en boks, ville vi sannsynligvis ikke umiddelbart kunne se og observere dette som bildet av en boks. Samtidig kan vi ved en tilfeldighet se boksen annerledes, uten bevisst å ha flyttet blikket. I mitt tilfelle er det ikke første gangen jeg ser en slik tegning, og jeg er da umiddelbart på utkikk etter om det er noe annet å se. «Do I really see something different each time, or do I only interpret what I see in a different way? To interpret is to think, to do something; seeing is an experiential state».¹⁹⁷

Russell Hanson stiller sentrale spørsmål om det å tolke og betydningen av erfaring i sin dialog med en psykologisk og en filosofisk forståelse. Russell Hansons teori om at tolkning er å tenke og gjøre noe, og det å se noe handler om erfaring, stemmer overens med min tenkning. For meg er det å tenke og å gjøre noe (handling) en langsiktig, og mange ganger en innfløkt prosess, mens det å se noe ut fra mine erfaringer, holdninger og tidligere opplevelser, skjer mer eller mindre umiddelbart.

¹⁹³ Se under overskriften «Holdning og handling i en likeverdstenkning», der jeg viser til at de handlingene vi utøver er med på å danne de holdningene, eller karakter-holdningene vi internaliserer.

¹⁹⁴ Russell Hanson (1958, s. 10).

¹⁹⁵ Ibid. (s. 11).

¹⁹⁶ Ibid.

¹⁹⁷ Ibid.

Et eksempel kan hentes fra avsnittet med overskriften «Erfaringer fra å være i grenseland for min yrkesutøvelse» i Ålesund kretsfengsel, om det som hendte da jeg som uerfaren garnfisker brukte noen nattevakter til å bøte garn i fengselskorridoren. Da jeg tok ut garnene fra sekken, så jeg umiddelbart at dette er fiskegarn, ut fra mine erfaringer og opplevelser med fiskegarn. Etter dette begynte jeg å tenke og reflektere over hva som måtte gjøres med garnene. Det tok litt tid å henge opp garnene, og så tok det enda mer tid å finne ut hva og hvor mye som måtte gjøres med dem. Da dette var første gang jeg hang opp garnene, så jeg noe annet enn da jeg fikk dem av den gamle fiskeren og gikk gjennom dem i sekken som en stor bylt. På samme måte som Russell Hanson viser at en trent fysiker ser noe annet i en fysisk konstruksjon («x-ray tube»), eller et røntgen-rør, enn en utrent person, vil en trent garnfisker se noe annet enn jeg så i garnene. Sannsynligvis ville en trent garnfisker umiddelbart se garnene, etter å ha tatt dem ut av sekken, som ubrukelige og kjøpt nye, i stedet for å bruke verdifull tid på garnbøting.

Russell Hansons tenkning og bruk av eksempler kan på samme måte som jeg har gjort her, knyttes til bruken av fortellingen som kilde til ny kunnskap, fordi fortellingen gir oss anledning til å gjense og innse noe nytt i den erfaringen som fortelles fram. På grunn av vår evne til visualisering og ikke minst at det vi ser som noe umiddelbart er tuftet på egne erfaringer, blir fortellingene levendegjort både for fortelleren, når han eller hun skriver dem fram, og for leseren, når de blir lest. Da Jørgen begynte å fortelle om fluebinding og fluefiske så jeg tydelig for meg mine egne fisketurer, fra jeg var en gutt på syv år og frem til voksen alder. I min visualisering så, og ser jeg også nå, for meg fiskevannene, skogen, fjellene og de stiene som jeg gikk på for å komme frem til fiskeplassene, i tillegg til selve fisket og de gangene jeg både fikk fisk og ikke fikk fisk. Det var denne indre visualiseringen og mine erfaringer som dannet utgangspunktet for å kunne samtale med Jørgen om fiske og fluebinding. Det er også denne og tilsvarende visualiseringer og disse og tilsvarende erfaringer som gjør at jeg gjennom mine refleksjoner over denne og andre erfaringer kan se og forstå noe mer og skaffe meg ny forståelse av, innsikt i og kunnskap om «gamle» erfaringsbaserte hendelser.

3.7.2 Betydningen av kunnskap og erfaring

Det følgende sitatet, hentet fra Russell Hansons bok, ser jeg som sentralt for å kunne forstå betydningen av sammenhengen mellom kunnskap og erfaring i oppfatningen av ulike visuelle utfordringer:

At school the physicist had gazed at this glass-and-metal instrument. Returning now, after years in University and research, his eye lights upon the same object once again. Does he see the same thing now as he did then? Now he sees the instrument in terms of electrical circuit theory, thermodynamic theory, the theories of metal and glass structure, thermionic emission, optical transmission, refraction, diffraction, atomic theory, quantum theory and special relativity.¹⁹⁸

¹⁹⁸ Russell Hanson (1958, s. 15-16).

Ved å lese sitatet med oppmerksomhet om forskjellene mellom fysiske, fysiologiske og visuelle aspekter ved erfaringer, forstår vi at fysikeren ser ulikt på denne gjenstanden før og etter sin utdanning, fordi mengder av teori er blitt knyttet tett sammen med erfaringer. Fysikeren har hatt gjentatte visuelle opplevelser som har gitt nye erfaringer gjennom stadig nye sammenknytninger av observasjoner og teorier, og dermed skaffet seg ny innsikt og kunnskap. Etter utdanning og forskning ser fysikeren mer i et røntgen-rør enn før han eller hun hadde gått gjennom de utallige visuelle opplevelser, teorier og observasjoner. Det vil si at fysikeren gjennom utdanning, erfaring fra arbeid og forskning har anvendt teoriene på en slik måte at han gjennom internalisering erfarer hvordan teori og erfaring virker sammen, og dermed leder til ny forståelse, ny innsikt og ny kunnskap. Her understreker jeg min egen forståelse om at teori er erfaringsladet og ikke bare det Russell Hanson kanskje først og fremst vektlegger, nemlig at erfaringer er teoriladet. Fysikeren, som gjennom utdanning, tidligere arbeid som fysiker og nå som glødende engasjert i sin forskning, har studert fysikk inngående, må nødvendigvis ha vært i en dialektisk, eller vekselvirkende læringsprosess, hvor det har vært stor grad av samtidighet mellom teori og erfaring og erfaring og teori.¹⁹⁹

Sett i forhold til forskning innen kriminalomsorgen, må forskere uten fengselsbetjent-utdanning og erfaring fra å jobbe i direktekontakt med innsatte skaffe seg fengselsbetjentutdanning og erfaring i denne jobben, for å fullt ut å kunne se det samme som fengselsbetjentene. For å holde meg til den kriminologiske forskningen, greier heller ikke jeg å se (fullt ut) det samme som de kriminologiske forskerne ser, fordi jeg ikke har studert kriminologi og jobbet som kriminolog. I relasjon til kriminologien er det derfor viktig for meg å ha en klar bevissthet om den praktiske erfaringen som grunnlag for å forstå det indre liv i kriminalomsorgen. Det gjelder forskjellen mellom det å ha en teoretisk tilnærming og det å ha fortellingen som en kilde til ny kunnskap om dette livet. En slik bevissthet og respekt for annen forskning er viktig for å være i stand til å gjøre min forskning forskningsmessig relevant i relasjon og kontrast til kriminologien.

I den grad det finnes konflikter og uoverensstemmelser finnes det måter å bygge bro mellom ulike erfaringer ved å forstå og integrere andres erfaringer og forståelser i egen forståelse. Erfaringsbaserte fortellinger, danner i seg selv grunnlag for å bygge bro mellom ulike erfaringer, selv om vi ikke forstår og aksepterer andres opplevelse fullt ut. Det er ikke utenkelig at noen erfaringer, for eksempel gjort i en felles situasjon, kan være ganske like, men også ganske ulike for ulike parter, og hvor kommunikasjon kan skape ny forståelse av andres erfaringer, jfr. det Meløe skriver om «å forstå det andre gjør». Meløe foreslår at vi i tankene eller mer konkret flytter oss til det stedet den andre ser fra.²⁰⁰

I praksis betyr dette at jeg må gjøre det jeg kan for å ta kriminologiens og Ribe-Nyhus sine perspektiver inn, ut fra deres forståelse av at fengsel er lidelse og et djevelsk system m.m., når

¹⁹⁹ Se under overskriften «Taus kunnskap, internalisering og eksternalisering» hvor jeg drøfter internalisering og eksternalisering.

²⁰⁰ Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

jeg kritisk analyserer mine egne erfaringer gjennom de fortellingene som danner det forskningsmessige grunnlaget for denne avhandlingen. Det de ulike perspektiver og idealer sier meg, er at erkjennelse i forhold til både egne og andres erfaringer, kunnskaper og innsikter er viktig, hvis vi skal ha muligheter til å lære av hverandre. Det samme gjelder dynamikken mellom holdninger og handlinger. Dette må gjelde, selv om ny og endret selverkjennelse kan være vanskelig å utvikle, hvis det står i motsetning til egne erfarings-styrte perspektiver og ikke minst idealer, holdninger og handlinger. Her forstår jeg idealer som noe grunnleggende som mennesker lever sine liv gjennom (holdninger/væremåte og handlinger), selv om vi også må erkjenne at vi gjennom våre holdninger og handlinger bryter med våre idealer fra tid til annen, enten bevisst eller uforvarende. Det virkelig kompliserte med holdninger, ut fra min forståelse av det Aristoteles skriver om *hexis*, er at holdningene ikke kun fremtrer som handlinger ut fra stabile karakter-disposisjoner. Fremtredelsen, virksomheten eller handlingen er nok mer tuftet på den dynamikken som utfolder seg mellom en i øyeblikket stabil karakter-holdning og den dynamiske tilvenningen som karakter-disposisjonen har i seg. I drøftingene under overskriften «Holdning og handling i en likeverdstenkning» viser jeg at det er forskjeller på å se holdning kun som noe som styrer handlingene og det Aristoteles forfekter, nemlig at også handlinger styrer eller gir opphav til våre holdninger.

I tillegg til å forklare sine teorier, ut fra refleksjoner over bildene av en boks og et fysikk-instrument, viser Russell Hanson som nevnt også til et bilde som jeg ser som bildet av en bjørn som klatrer på baksiden av et tre. Treet er så kraftig at vi ser kun potene med klørne. Brukt som en metafor, sier bildet meg at både jeg og kriminologene må gå bak «treet» for å se det fengselsbetjentene gjør i det daglige i møte med innsatte. Samtidig er jeg mer bak treet enn kriminologene, fordi jeg har tilsvarende kunnskap og erfaring som fengselsbetjentene, selv om jeg ikke har hver enkelt fengselsbetjents kunnskap og erfaring. Jeg har heller ikke dagens fengselsbetjent og førstebetjent sin kunnskap og erfaring i møte med innsatte. På den annen side har Ribe-Nyhus sett og erfart «det som ligger bak» det noen av dagens fengselsbetjenter utfører overfor de innsatte.

Det er konteksten som gir oss ledetråden til å se, og videre til å forstå ting, slik vi observerer dem. I dette perspektivet er det utdanning og erfaring som gir oss en samlet kompetanse for dannelsen av ny innsikt og ny kunnskap. Denne kunnskapen og innsikten gir ny forståelse av det vi erfarer i samvirke med andre mennesker, sett i lys av de idealene som vi organiserer vår egen forståelse og tilnærming til den sosiale virkeligheten, ved hjelp av.

Den store variasjonen i Russell Hansons eksempler viser samlet sett hvordan mer eller mindre umiddelbar sansning og erfaring er gjennomgående organisert som noe bestemt, både romlig, fysisk, biologisk, emosjonelt og sosialt menneskelig, og at kunnskapen må være knyttet til erfaring på denne måten dersom den skal være virksom. Denne måten å organisere den enkelte sanseerfaring eller opplevelse på, henger igjen sammen med hvordan vi allerede har innvendiggjort den mer omfattende konteksten, igjen både fysisk, sosialt og menneskelig.

Derfor kan det også være så vanskelig å kommunisere om det samme når vi har forskjellige grunnlag for å se og erfare det som noe bestemt på denne måten.

Russell Hanson redegjør altså inngående for hvordan vi ser og observerer ut fra ulike mønstre og oppdagelser. «Seeing as» er det vi umiddelbart ser når vi ser en antilope versus en fugl i samme figur, et røntgen-rør eller et tre med en bjørn på baksiden. Men Russell Hanson skriver at det er ikke bare dette han ønsker å identifisere. «There is, however, a further element in seeing and observation. If the label seeing as has drawn out certain features of these concepts, seeing that...may bring out more».²⁰¹

Noe av det interessante ved fenomenet «seeing as» er det som gjør at vi kan *hente ut mer* av det vi ser og observerer. Det er ulikheter i det å se og observere tegningen av en boks, en bjørn bak et tre, en gammel og ung dame i et bilde, og det å se, observere og forstå et røntgen-rør. De førstnevnte eksemplene er basert på den allmenngyldige kunnskapen vi alle ser med. I tilfellet med røntgen-røret, må det ekspertkunnskap til for å ha en dypere forståelse av hva det er og skal brukes til, og dermed er det ekspert-kunnskapen vi i tilfelle måtte se røret med. Når det gjelder å få ut mer av vår observasjon, er det de logiske elementene som forbinder vår observasjon med vår kunnskap, vårt språk og våre øvrige virkelige og mulige erfaringer, som kommer til uttrykk i det fenomenet som Russell Hanson betegner som «seeing that». Observatøren vet kanskje i utgangspunktet ikke hva han ser. Hans siktemål er kun å få det han observerer til å stemme overens mot bakgrunnen av etablert kunnskap, noe som da resulterer i «seeing that...». «This seeing is the goal of observation. It is in these terms, and not in terms of 'phenomenal' seeing that new inquiry proceeds».²⁰²

Eksempelet nedenfor kan vise forskjellene og sammenhengene mellom «seeing as» og «seeing that»,²⁰³ dvs. slik vi finner de i forbindelse med det Wittgenstein kaller «aspektveksling». Det dreier seg om en en-til-en-samtale inne på cella mellom en innsatt og en fengselsbetjent. «Uttrykket for aspektvekslingen er uttrykket for en *ny* oppfattelse, og samtidig uttrykk for den uforandrede oppfattelsen».²⁰⁴ Når Enerstvedt skriver om konstans, læring og innstilling knyttet til internalisering og eksternalisering, må det handle om noe av det samme som det Wittgenstein fremhever. Enerstvedt relaterer konstans til overlevelse, og skriver at «konstansen i den psykiske virksomheten er nødvendig for å overleve».²⁰⁵

Slik jeg forstår Wittgensteins teori om aspektveksling, så ser vi ikke noe helt nytt når eksempelvis inntrykket av strekene i en figur forandrer seg for oss. Vi ser de samme strekene, og som de samme, men det har samtidig dannet seg et annet og nytt mønster for oss. Hvis det

²⁰¹ Russell Hanson (1958, s. 20).

²⁰² Ibid.

²⁰³ På norsk blir «seeing as» «se som» og «seeing that» «se at». Det vil si å «se som» noe og å «se at» det er noe mer å se. Gjennom avhandlingen vil det være mest bruk av engelsk når det gjelder disse begrepene og bare noe bruk av norsk.

²⁰⁴ Wittgenstein (2003, s. 288).

²⁰⁵ Enerstvedt (2017, s. 15).

ikke var slik, ville det sannsynligvis handle om hukommelsestap og dermed ramme den psykiske virksomheten som Enerstvedt viser til som en nødvendig overlevelsesmekanisme. Samspeillet mellom aspektveksling, og dermed det som forandrer seg for oss, og det konstante, det vedvarende, blir dessuten enda mer komplekst når vi knytter det til det Russell Hanson skriver om forholdet mellom «seeing as» og «seeing that».

For å holde meg til strekene som flytter seg for oss, men likevel er og ses som de samme strekene som tidligere, så handler det om å se noe som noe («seeing as»). For å se noe annet i de samme strekene, altså se det som noe annet, må jeg i en viss forstand, bevisst og rettet eller uforvarende, og i bokstavelig eller overført betydning, skifte ståsted og perspektiv. Som når jeg ser strekene som bildet av en boks sett ovenfra og det skifter til å bli sett som bildet av en boks sett nedenfra. Overgangen til det å se noe mer, forstått som «seeing that», vil for eksempel være det jeg viser til ovenfor, at en matematiker vil kunne se strekene som en feilkonstruksjon eller begynnelsen på avdekningen av et mer omfattende, komplekst matematisk fenomen. Det samme gjelder for en dyreelsker som for eksempel vil se strekene som tegningen av et ubrukelig hundebur eller begynnelsen på den hundegården han har ønsket seg. Min forståelse blir derfor at det å kunne se noe mer (i betydningen «seeing that») forutsetter «konstans» på «seeing as» nivå, slik det å se noe som noe annet («gestalt-switch») forutsetter konstans på nivå av streker og blekkflekker på arket.

Vi ser «noe mer» ved at «seeing that» tar utgangspunkt i å «se noe som noe», dvs. «seeing as». Det vi *umiddelbart* ser ut fra våre erfaringer er noe som er og forblir en «konstans» eller «uforandret» i oppfattelsen av det umiddelbare vi ser, eksempelvis en bjørn bak et tre, en gammel eller ung dame, eller et røntgen-rør. Dette utgangspunktet i vårt teoriladede erfaringsbaserte «seeing as» kan føre til *mange måter* å se noe mer (dvs. «seeing that»). Hvis vi går bak treet, kan vi se hvilken bjørn det er. Ved å komme nærmere og se nøye på den gamle eller unge damen, kan vi finne ut om streken på den unge damens hals, som er munnen på den gamle damen, er et silkebånd med et smykke som er vendt fra oss og som vi ikke ser umiddelbart, eller ikke. Hvis vi i tillegg får snakket med den unge pariserinnen, kan vi finne ut om det dreier seg om et arvestykke, eller ikke, og om det er diamanter i det eller ikke. Det samme gjelder røntgen-røret, hvor en ekspert vil se mer i det enn en ufaglært. I vår konstans og uforandrede oppfattelse har vi forståelse, innsikt og kunnskap, som gjør at vi kan se mer i ulike situasjoner og hendelser, for eksempel med hensyn til hva som kan ha skjedd tidligere og hva som kommer til å skje i framtiden.

Forstått i sammenheng med kommunikasjon som ramme, under forutsetning av tilstedeværende og/eller situasjonsbetinget likeverd, og med utgangspunkt i ulike perspektiver, holdninger, handlinger og erfaringsbakgrunner, som våre fortellinger gir innsikt i, kan vi utfordre våre forskjellige måter å se og forstå hverandre på («seeing as»). Siden fortellinger gir uttrykk for vår komplekse måte å gjøre rede for egne erfaringsbaserte oppfatninger («seeing that»), vil de være godt egnet til å utveksle erfaringer og forståelser med hverandre, og da helst gjennom treleddede relasjoner. Ved å utfordre våre ulike «seeing

as» gjennom måten de er knyttet opp til forskjellige «seeing that», kan vi for eksempel i ulike kommunikasjonsprosesser oppdage hvordan situasjoner oppleves forskjellig mot bakgrunnen av forskjellige idealer, holdninger og handlinger.

Refleksjonen ovenfor viser hvordan jeg forstår linken mellom Wittgensteins begrep aspektveksling, Enerstvedts begrep konstans, Aristoteles sine begreper om holdning og handling og Russell Hansons begreper «seeing as» og «seeing that». Fokuseringen av de figurene jeg har vist til, avdekker hvordan vår organisering av det vi sanser er i overenstemmelse med hva vi ser noe som («seeing as»), samtidig som vi er underveis til å se noe mer («seeing that»).

Overført til møter mellom innsatte og betjenter, vil vårt fokus på den innsatte være organisert i overenstemmelse med hvordan vi ser, eller forventer å se, den innsatte som noe («seeing as»). Dette gjelder i alle daglige møter, for eksempel når vi låser opp en celledør, vekke en innsatt for å gå på skole eller jobb i fengselet, treffer tilfeldig på en innsatt, eller får melding om en utagerende og aggressiv innsatt.

I møtene med mange ulike måter å se, eller forvente å se, noe som noe («seeing as»), vil den videre prosessen fra «seeing as» være at det skjer endringer underveis, slik at vi stadig ser mer av situasjonen. Dette gir oss et mer fullstendig bilde, som gjør at vi kan endre oppfatning og holdning, og videre få et mer helhetlig bilde, og dermed igjen bli i stand til å se noe mer («seeing that»), i en dialektisk prosess. Den dialektiske prosessen er at «seeing as» danner grunnlag for mange «seeing that», hvor de ulike «seeing that» danner grunnlag for nye «seeing as» og så videre, hvor både oppfatninger, holdninger gjennom tilvenning (karakter, dyd, holdning og disposisjon) og handlinger endres.

Videre spesifisert til samtale med en innsatt, vil det si at mine erfaringer med forståelse, holdning, innsikt og kunnskap er konstante og representerer en uforandret oppfattelse («seeing as»), når jeg kommer inn på cella og møter den innsatte. Det som skjer videre er at samspillet mellom oss, hvor jeg kan få mange nye inntrykk, fører til at jeg kan se mer («seeing that») enn før samtalen startet. Likevel beholder jeg det grunnleggende og konstante i meg, samtidig som jeg bygger ut min totale forståelse, innsikt og kunnskap, som igjen vil kunne gi meg nye holdninger, som fører til nye handlemåter i ulike situasjoner. Erfaringene har gitt meg mange «logiske elementer» å sette sammen til en helhetlig forståelse. Samtidig finnes det blokkeringer i min oppfatning av hva som er en helhetlig forståelse. Det gjelder særlig at og når min forståelse av ulike situasjoner ikke stemmer med virkeligheten fordi mine erfaringer blokkerer for å se virkeligheten slik den egentlig er. Dette kommer tydelig frem i analysene av fortellingen om Petter.

Refleksjonen viser at det er «seeing that» som utløser forandringer og en dialektisk prosess, hvor det nye og det gamle forenes, slik at det gamle opphøyes i det nye. Når «seeing that» har utløst en eller flere forandringer i en person, dannes det nye «seeing as». Dette nye, som er bygget på tidligere erfaring, innsikt og kunnskap, som igjen er tuftet på tidligere holdninger og

handlinger, vil være innspill som kan bidra til endring av selvforståelse og identitet. Idet jeg som fengselsførstebetjent får en ny oppfatning bygget på tidligere oppfatninger, gjør det noe med meg som person; og jeg forstår meg selv på en annen måte i møte med innsatte og ansatte. Å få en ny eller endret selvforståelse, vil naturligvis også føre til endringer i min identitet, noe som igjen vil utvikle mitt ideal, mine holdninger og mine handlinger i forhold til den nye innsikten og kunnskapen jeg har tilegnet meg.

3.7.2.1 Hvorfor ser og forstår vi ulikt?

For at en kriminolog fullt ut skulle kunne sette seg grundig inn i de ulike aspekt-vekslinger som finner sted i en vanskelig og utfordrende samtale mellom en betjent og en innsatt, og hvor det kanskje er tale om å forhindre den innsatte i å ta sitt liv, måtte kriminologen helst ha sittet sammen med den innsatte og fengselsbetjenten og observert. Det er sannsynlig at samtalen mellom den innsatte og fengselsbetjenten ikke ville blitt den samme som når de sitter alene inne på cella. Kriminologen ville altså ikke få et fullt ut adekvat faktagrunnlag til sin forskning, selv om samtalen mellom den innsatte og fengselsbetjenten ble filmet, sett i forhold til hvordan den innsatte og fengselsbetjenten opplever situasjonen. Omtrent det samme vil også gjelde for meg, hvis jeg observerte en innsatt og en fengselsbetjent i en slik samtale. Forskjellen er at jeg har vært i lignende situasjoner som fengselsbetjenten jeg observerer, og har opplevd innsattes reaksjoner, og ikke minst intensiteten i slik samtaler, da spesielt intensiteten i det å forsøke på å lykkes med å få den innsatte til å forstå fra å ta sitt liv. Dermed har jeg egne erfaringer av tilsvarende karakter, som det denne fengselsbetjenten opplever, og med tilsvarende utfordringer som de han eller hun møter.

Dette gjør at jeg naturligvis vil se etter noe annet, enn en forsker som ikke har vært i samme eller lignende situasjoner, og ikke har fengselsbetjentens utdanning og erfaring. Det er et viktig poeng at fengselsbetjenten som er i direktekontakt med den innsatte, med bakgrunn i sin indre ontologi, ikke bare observerer, men også har ansvar for å håndtere situasjonen og handle ut fra gode yrkesrelevante holdninger, altså ut fra en indre epistemologi. Det handler bl.a. om det kyndige blikket som Meløe viser til, der fengselsbetjentene må handle ut fra begreper som er innebygget i kriminalomsorgen som virksomhet.²⁰⁶ Hvis kommunikasjonen bryter sammen og den innsatte enten forsøker å ta sitt liv der og da, eller insisterer på at han kommer til å gjøre det, må betjenten håndtere situasjonen på beste mulige måte; han kan ikke rømme fra ansvaret.

I en slik nødvendig virksomhet, hvor lovverket slår inn for fullt, og krever at betjenten handler riktig og målrettet for å forhindre skade eller død, vil det ikke være tale om verken tilstedeværende eller situasjonsbetinget likeverd. Det vil heller ikke være tale om tvungen virksomhet, fordi fengselsbetjenten ikke blindt kan bruke lovverket. Betjentens tolkninger av lovverket ut fra situasjon og alvorlighetsgrad (nødvendig virksomhet) trer inn like etter at vedkommende har sett situasjonen som noe («seeing as») ut fra sin indre ontologi. Videre

²⁰⁶ Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

danner denne indre ontologiske «seeing as» grunnlaget for å se noe mer («seeing that») med bakgrunn i hans eller hennes indre epistemologi, altså med hensyn til vurdering, tiltak og mål i forhold til nødvendig virksomhet.

Under overskriften «Fri og nødvendig virksomhet» skriver jeg, ut fra Enerstvedts teori, at fri, nødvendig og tvungen virksomhet bare kan skilles fra hverandre analytisk. Det viktigste for å kunne skille mellom de ulike virksomhetsartene, er å forstå hva som er *hoved*-virksomheten. For innsatte er hovedvirksomheten tvungen. De er dømt til å være i fengslet. Det betyr ikke at det innenfor denne hovedvirksomheten ikke kan eksistere både fri og annen nødvendig virksomhet. Fortellingen om Petter viser at det var nødvendig å gripe fatt i Petters atferd overfor med-innsatte og betjenter i en nødvendig virksomhet for å opprettholde ro, orden og sikkerhet. Jeg hadde likevel et ønske om å komme inn i en åpen dialog med Petter og etablere situasjonsbetinget likeverd for å utvikle en felles forståelse av både situasjonen og nødvendige tiltak. Det ville vært å etablere en form for fri virksomhet der målet (forståelse av situasjonen) ville ligget innenfor selve virksomheten. Det klarte jeg ikke. At jeg hadde *frihet* til å velge midler til det jeg ønsket å oppnå, er ikke et tilstrekkelig kriterium for å etablere en fri virksomhet. Det må en spesifikk handling til for å tre inn i en fri virksomhet. Analysen av fortellingen viser likevel at mulighetsrommet var mye større enn hva jeg i situasjonen klarte å oppfatte. Min se som forståelse i situasjonen var åpenbart styrt av både regelverket og fengselskulturen. Fortellingen om Jørgen er derimot et godt eksempel på mulighetene som oppstår i vekslingen mellom fri og nødvendig virksomhet.

Med tanke på hvorfor vi ser og forstår ulikt mener jeg at ansvar påvirker perspektivet og holdningene vi har som grunnlag for hvordan vi ser, forstår og handler, noen ganger ganske likt og vanligvis ganske ulikt, i ulike situasjoner i møte med ulike hendelser.²⁰⁷ Jeg har forsøkt å forstå ansvar som et særlig formidlende ledd mellom «seeing as» og «seeing that». Både kriminologene og jeg ser noe som noe («seeing as») ut fra våre forkunnskaper, perspektiver og holdninger slik de er innbegrepet i våre handlinger. Et nyttig tankeeksperiment kunne være å forestille seg hvordan kriminologen uten direkte ansvar i situasjonen takler en hendelse der en innsatt truer med å ta sitt liv. Tankeeksperimentet er at kriminologen går fra å se noe som noe, til å se at den innsatte er suicidal og trenger hjelp av en spesialist, og at fengselsbetjenten ikke har kompetanse til å håndtere og handle adekvat i situasjonen («seeing that»).

Når det gjelder min rolle som forsker, med erfaring fra å ta ansvar og handle i lignende situasjoner, ser også jeg noe som noe («seeing as»), altså den innsatte som suicidal, men jeg ser også at fengselsbetjenten har ansvar for å ordne opp (dvs. handle) i situasjonen og at han har kvalifikasjoner til å gjennomføre en slik handling («seeing that»). Jeg og kriminologen har, slik jeg tenker meg dette, i hovedsak et sammen-fallende «seeing as». Men for meg trer altså ansvar inn som mellomliggende variabel, og dette kan medføre at jeg ser noe mer eller i alle

²⁰⁷ Med tanke på det Russell Hanson viser til, nemlig at det er «erfaringene som styrer perspektivet» og forståelsen, tenker jeg at ansvar trer frem gjennom våre teoriladete erfaringer og også gjennom våre erfarings-ladete teorier.

fall noe annet i situasjonen enn kriminologen, og dermed kan jeg ha en vesensforskjellig «seeing that» fra det denne har. Vi går altså inn som forskere med ulike holdninger, forforståelser og perspektiver, eller forskjellige totale kunnskapslagre.²⁰⁸ Jeg må regne med å bli kraftig vingeklippet og motgått hvis jeg hevder at jeg ser og forstår det samme som en sykepleier ser og forstår i dagliglivet på et sykehus eller på et sykehjem. Det samme vil nok skje hvis jeg hevder at jeg som forsker ser, forstår og tolker på samme måte som kriminologer, innsatte og eksempelvis en fengselsfilosof. Og en viktig komponent i så henseende er altså hvorvidt vi har et særlig ansvar for å gjøre noe i de situasjonene som oppstår. For kriminologen kunne et særlig ansvar være å ta kontakt med en spesialist på selvmord og ikke minst å ta kontakt med faglig og politisk ledelse for å synliggjøre at fengsels-betjenter har for dårlig kompetanse til å håndtere suicidale. Det kan heller ikke være tvil om at et vanlig menneske, enten det dreier seg om en fengselsbetjent, snekker eller kriminolog, ville ha ansvar for å gjøre det som er mulig for å forhindre et selvmord.

For å ta i bruk en analogi, så er årsaken til at vi kun ser potene på bjørnen at vi ikke er på samme side som bjørnen. En zoolog, som er ekspert på bjørner, vil se noe mer i potene på bjørnen bak treet enn det jeg gjør. Det kan være hvilken type bjørn det er, i tillegg til det viktigste, nemlig at denne ekspertten ser, forstår og handler i samsvar med sin ekspertise. En ekspert som kan si noe bestemt om hvor farlig bjørnen er, om det er individuelle forskjeller på hvor farlig denne type bjørner er, om årstiden har noe å si for bjørnens lynne mm., og hvordan vedkommende skal forholde seg i situasjonen. En zoolog som forsker vil se noe mer og annet («seeing that») i sin forskning, enn om jeg som fengselsførstebetjent skulle forske på eksempelvis bjørnens atferd. Forskjellene i de kunnskapene vi har om bjørner gir oss forskjellige muligheter og forskjellig ansvar for å handle.

Jeg har også en tanke om at interesse og engasjement i flere varianter har betydning for hvordan vi ser noe som noe («seeing as») og videre ser noe mer («seeing that») i ulike hendelser og objekter. Det er min interesse og mitt engasjement for mitt livslange yrke som fengselsbetjent og førstebetjent som har ført til min interesse og mitt engasjement for å forske på noen av de erfaringene yrket har gitt meg. Det samme gjelder å forbedre forholdene i norsk kriminalomsorg for mine kolleger, de innsatte og ikke minst for samfunnet som helhet, i et forsøk på å bekjempe kriminalitet og de lidelsene og problemene som påføres hele samfunnet ved kriminelle handlinger. Interessen, engasjementet og ansvaret har betydning for måten jeg går inn i forsknings-prosessen og ser noe mer, altså «seeing that».

Et sentralt mål for avhandlingen er å ta hensyn til det Meløe skriver: «Hvis du ikke forstår det aktøren gjør, rett ikke ditt blikk (bare) mot aktøren. Peil inn det sted aktøren ser fra. Og rett ditt blikk mot det aktøren retter sitt blikk mot».²⁰⁹ Når dette er vanskelig, når vi som forskere skal forholde oss til egen yrkespraksis, er det likevel et sentralt anliggende i en avhandling som omhandler hvordan en skal forstå seg selv, med egne holdninger og handlinger. Selv om jeg

²⁰⁸ Fuglseth (2015).

²⁰⁹ Meløe (1994, s. 338).

ser fordeler med å ha erfaring fra forskningsfeltet, synliggjør denne forskningen også ulemper, fallgruver, og ikke minst blokkeringer, når jeg forsøker å se og forstå mine egne yrkeserfaringer utenfra, altså med andres blikk.

Ulempene med nærheten til forskningsfeltet, kan være at jeg ønsker at forsknings-resultatene skal være i overensstemmelse med min for forståelse og tolkning av kriminalomsorgen. I så fall kan kriminologenes avstand gi mer objektive forsknings-resultater, samtidig som de også har med seg sin for forståelse og tolkning, ut fra sine holdninger til kriminalomsorgen. Uansett vil det være viktig for meg å gjøre det jeg kan for å flytte meg, slik at jeg gjør mitt beste for å se kriminalomsorgen fra kriminologenes ståsted, og retter blikket i samme retning som de gjør. Det samme gjelder i forhold til de innsattes perspektiv og forståelse av situasjonen, og det kan hevdes at det er særlig viktig å se kriminalomsorgen ut fra deres synsvinkel, forståelse og perspektiv.

Espen Schaanning skriver i boken *Lykkens politikk. Fransk opplysningstid og synet på menneske og straff hos Helvetius* at i fengsel blir fangene behandlet med den største skepsis gjennom urinprøver, cellesjekk, kroppsvisitasjon, begrensninger i besøk, telefonbruk, permisjoner osv. «Fengslet er således mistenksomhet satt i system, den manglende anerkjennelsen – vanæren – hører med til selve systemet».²¹⁰ Dette understøttes av Ribe-Nyhus, som har erfaring som innsatt. I festskrivet til Hammerlin under hoved-overskriften «Inspiratoren Yngve», skriver Ribe-Nyhus blant annet om lidelse for de innsatte. «Hvor mye lidelse vi til enhver tid påføres handler om disse konkrete maktmenneskenes eget skjønn og maktbruk».²¹¹ Selv om Ribe-Nyhus ikke skriver spesifikt at det er fengselsbetjentene som er de «konkrete maktmenneskene», er det nettopp vi fengselsbetjenter som er de yrkestakerne som står i direkte relasjon til de innsatte gjennom fengsels-oppholdet.

Ribe-Nyhus stiller spørsmål om maktmenneskene liker eller misliker han. Finner de tonen sammen, eller ikke? Smisker han nok, eller ikke? Disse spørsmålene handler om hvor mye lidelse han blir påført, og at fengsel først og fremst er et uttrykk for hva som skjer når enkeltmennesker får mye makt, eller også all makt over andre mennesker. «Fengsel som lidelsesarena for oss innsatte, er summen av disse maktmenneskene sine maktprosjekter, deres spill, deres måte å bruke sin makt på overfor oss».²¹²

Når jeg leser det Schaanning og Ribe-Nyhus skriver, tenker jeg at deres erfaring, observasjon og forståelse av fengselsbetjentene vil være annerledes enn min erfaring, observasjon og

²¹⁰ Schaanning (2013, s. 528). Selv om omtalen av Schaanning i boken *Lykkens politikk. Fransk opplysningstid og synet på menneske og straff hos Helvetius*, viser at han er utdannet idehistoriker og jobber ved IFIKK UiO, blir han i denne avhandlingen knyttet til kriminologisk tenkning på bakgrunn av hans forskning om «straffens historiske og filosofiske betingelser».

²¹¹ Ribe (2017, s. 131). I drøftingene gjennom avhandlingen bruker jeg «Ribe-Nyhus», siden han nå har dette etternavnet. I hans ph.d.- avhandling fra 2020, med tittelen *Indre og ytre soning*, har han endret etternavn fra Ribe til Ribe-Nyhus.

²¹² Ibid.

forståelse, når jeg møter innsatte i ulike situasjoner. Jeg tenker ikke at jeg, som betjent, er mistenksom, ikke gir anerkjennelse, opptrer vanærende og skaper lidelse for de innsatte. Som fengselsførstebetjent, ser jeg etter om jeg forstår det den innsatte sliter med. Idealet og holdningen om å hjelpe vedkommende, gjennom en aspektveksling fra å være grensesetter/oppdrager til å være hjelper, trer om mulig inn. Her er jeg inne på kompleksiteten og spenningen ved det å skulle være både hjelper og grensesetter, da spesielt hvis grensesetting er synonymt med oppdragelse, og om det i det hele tatt er mulig å kombinere disse to aspektene. Slik jeg husker det, helt fra jeg hadde gjennomført fengselsbetjentutdanningen i 1974, har min overbevisning vært at det er mulig og til og med nødvendig å kombinere disse to aspektene. Det er den kriminologiske og sosiologiske forskningens fokus på at hjelp og fengselsbetjentenes kontroll og grensesetting ikke lar seg forene, som har ført til min motivasjon for å finne ut om det virkelig er slik. I tillegg til det Schaanning og Ribe-Nyhus skriver, viser også Pål Repstad til sin skepsis i så henseende.

I boken *Sosiologiske perspektiver for helse- og sosialarbeidere*, skriver Repstad om kontroll og rehabilitering. Han skriver at det er vanskelig for en institusjon å oppfylle kontroll- og rehabiliteringsmålsettinger samtidig. Tvingen og kontrollmålsettingen i et fengsel kan derfor undergrave målsettingen om å få tilbakeført de innsatte til et lovlydig liv utenfor fengselet. Repstad kaller dette for målkonflikter fordi han anser det som et problem at kriminalomsorgen slik sett er en organisasjon som streber mot to mål som nærmest er faglig uforenlige.²¹³

En konklusjon, ut fra det jeg så langt har utviklet innenfor det jeg forstår som en utvidet ramme for teori og metode i denne avhandlingen, er at våre teoriladete erfaringer og erfaringsladete teorier styrer mye av det vi ser, forstår og tolker. Overordnet har ansvar for å være både hjelper og grensesetter/oppdrager/rettleider/veileder og ikke minst forsker på egne erfaringer betydning for hvordan jeg ser, forstår og tolker ulikt forskere uten lignende erfaring og utdanning som det jeg selv har. Eksemplet ovenfor om samtalen mellom en innsatt og en betjent, der det er tale om selvmord, illustrerer denne ulikheten.

Dermed vil sannsynligvis den største kløften å komme over være å akseptere våre ulike måter å se, forstå og tolke det som skjer i kriminalomsorgen, ved å arbeide for å overskride våre blokkeringer. Derfor gjør jeg det jeg kan for å integrere og korrigere mine oppfatninger i forhold til eksempelvis hva Schaanning og Ribe-Nyhus mener om kriminalomsorgen. Dette vil innebære å gå i opposisjon til det som står i motsetning til mine erfaringer og forståelser og samtidig være ydmyk og forstående stilt overfor deres erfaringer og forståelser. Jeg ser klart for meg at det mellom det Schaanning har utviklet med bakgrunn i studier i kriminologi og idehistorie, og det Ribe-Nyhus har tenkt ut fra sine erfaringer og retts- og moralfilosofiske refleksjoner, har betydning for et mulig forskningsmessig samarbeid mellom oss. Et forskningsmessig samarbeid, hvor jeg med min egen forskning, bygget på erfaringer som fengsels(første)betjent, må kunne inngå i treleddede relasjoner med Schaanning og Ribe-

²¹³ Repstad (1998).

Nyhus, og hvor vi diskuterer saken uten fordommer og fordømming av hverandres ulike forståelser og tolkninger.

3.7.3 Straffens formål og rehabilitering

Fengselsvesenets forelesningsrekke fra 1953 er samlet i en bok, der blant annet professor dr. jur. Johannes Andenæs sin forelesning om «straffens formål», er gjengitt. Han skriver at i den juridiske teori pleier en å definere straff som et *onde*, som skal påføres lovovertrederen. Formålet med straffen er en *rettferdig gjengjeldelse* for den forbrytelsen som er gjort, gjennom soning. På den annen side er straffens formål å beskytte samfunnet mot kriminelle handlinger.²¹⁴

Begrunnelsen for formålet med straffen, er videre spesifisert i «Stortingsmelding nr. 104 Om kriminalpolitikken» fra 1977- 78. Straffens begrunnelse bygger på to hoved-hensyn: «Dels pekes det på hensynet til at man reagerer overfor den enkelte lovbrøyer (individualprevensjon), og dels pekes det på hensynet til den alminnelige lovlidighet (allmennprevensjon)».²¹⁵ Det jeg særlig husker fra gjennomføringen av fengselsskolen i 1973, er at straffen skal kun være den som rettsvesenet har dømt den innsatte til. Jeg forstår det her og nå som et aspekt ved kriminalomsorgen som «tvungen virksomhet». Dermed blir det et eget ansvar for fengselsbetjentene at de ikke skal påføre de innsatte ekstra straff under fengselsoppholdet.

Når jeg leser det Schaanning og Ribe-Nyhus har skrevet om innholdet i fengselsstraffen, er det vanskelig å hevde at betjentene ikke påfører de innsatte ekstra straff. Det synes å være en tydelig diskrepans mellom teori og praksis, når teorien er klar på at de innsatte ikke skal straffes ekstra under soning, samtidig som praksis ifølge Schaanning og Ribe-Nyhus viser at soningen påfører innsatte straff i straffen. Dilemmaet er at straffegjennomføringsloven pålegger betjentene å gjennomføre kontroll og restriktive tiltak som både en nødvendig og tvungen virksomhet, som på forskjellige måter medfører at soningen oppleves som påføring av ytterligere straff og lidelse, ut over det som straffen juridisk sett skulle innebære. Dette er også mitt dilemma, når jeg reflekterer nærmere over forholdet mellom kontroll og rehabilitering i denne avhandlingen. Spørsmålet er om det kan finnes praktiske, teoretiske og metodiske løsninger på dette dilemmaet.

Refleksjonene som jeg har gjennomført ovenfor, viser at det å se noe som noe («seeing as»), selv når vi forutsetter at de det gjelder mer eller mindre ser det samme, kan føre til mange forskjellige «seeing that». Det å se noe mer i forsøket på å realisere et ideal om å være både hjelper og grensesetter, kan for eksempel føre til flere ulike måter å være hjelper og grensesetter. Dette er dialektiske og dynamiske prosesser hvor «seeing that» også danner grunnlag for nye måter å se noe på («seeing as»), som videre danner grunnlag for nye måter å se noe mer («seeing that»), i en slags hermeneutisk bevegelse. Denne måten å se dette på,

²¹⁴ Andenæs (1953). Boken har samlet flere uavhengige forelesninger fra datidens forelesere på fengselsskolen.

²¹⁵ St. meld. nr. 104 (1977- 78, s. 12).

har for meg sin bakgrunn i min egen erfaring som ansatt, slik at jeg for eksempel kan sette meg inn i de idealer som fengsels-betjentene ser den innsatte i lys av. Et ideal som kan bygge på en forestilling om hjelp og grensesetting, i en oppdragende virksomhet, som kompletterende deler av rehabiliteringen. På den annen side kan noen fengselsbetjenter ha utviklet et motsatt ideal; eksempelvis med bare grensesetting, kontroll og tvang som målsetting for deres virksomhet.

Jeg kan ikke benekte at Schaanning og Ribe-Nyhus har rett i sine beskrivelser, og ikke minst at noen av de innsatte kan oppleve det slik som de beskriver. For å bruke Schaannings begreper, er det viktig at jeg ikke selv påstår at kriminologisk forskning generelt er mistenksomhet satt i system. Det samme gjelder hvis jeg generaliserer og gir den kriminologiske forskningen som helhet manglende anerkjennelse, vanærer den og fremmer synet om at vanæringen av de ansatte hører med til det kriminologiske forskningssystemet. Det vil i så fall være en forskningsmessig fallgrube eller blokkering å trå inn i, spesielt når innholdet i dette teori og metodekapitlet skal brukes som analyse- og syntese-verktøy i min egen forskning. Jeg må selvfølgelig forholde meg realistisk til straffens formål, samtidig som jeg gjør det jeg kan for å finne ut om straff og rehabilitering kan forenes.²¹⁶ Da inngår jeg i en treleddet relasjon med den kriminologiske forskningen og Ribe-Nyhus sin forskning, hvor jeg på en saklig måte drøfter deres forskning (saken) på en adekvat måte i relasjon til min forskning (saken).

Et viktig spørsmål vil være hvilken innstilling og forståelse ulike forsknings-innretninger gir opphav til hos allmennheten og politisk ledelse, som bevilgende myndigheter. Det er trolig at det å se noe som noe, ut fra det Schaanning og Ribe-Nyhus skriver, vil føre til et bestemt «seeing that», en bestemt måte å se noe mer. Det vil være et «seeing that», basert på at fengsel handler om lidelse, mistenksomhet, manglende anerkjennelse og påført vanære. Dette vil sannsynligvis føre til at det å se noe mer som bryter med dette, altså at det de fengselsansatte fremholder om sine bidrag til rehabiliteringen av de innsatte, ikke er mulig. Det igjen vil sannsynligvis føre til at politiske myndigheter blir innstilt på ikke å satse økonomisk på rehabiliterende tiltak (handling), ut fra holdninger som gir en forståelse av at rehabilitering og positive tiltak ikke gir noen individuell og samfunnsmessig gevinst. Når også denne avhandlingen viser at ikke bare våre holdninger påvirker våre handlinger, men at også våre handlinger påvirker våre holdninger, er det sannsynlig at gjentatte politiske handlinger, med å ikke satse tilstrekkelig økonomisk på kriminal-omsorgen fører til tilsvarende holdninger og så videre.²¹⁷ Samtidig kan det godt hende at det på et eller annet tidspunkt vil snu, fordi politiske myndigheter ikke kan sitte stille å se på det som skjer i kriminalomsorgen.

Vi som fengselsansatte opplever oss ikke som mistenksomme overfor innsatte når vi ser etter om de er ruset, eller foretar rutinemessige undersøkelser. Vi ser dette som en nødvendig del

²¹⁶ Se under overskriften «Balansen mellom hjelp og grensesetting», hvor jeg har drøftet straffens formål og begrunnelse i forhold til Ribe-Nyhus sin forskning. Det gjelder spesielt det han skriver om «allmenn rettsoppfatning og samfunnets sikkerhet».

²¹⁷ Se under overskriften «Holdning og handling i en likeverdstenkning».

av jobben, hvor tjenesten må utføres slik lovverket og reglement krever det, altså som aspekter av nødvendig virksomhet. Uten at den fengselsansatte har et klart bilde av hva det innebærer, kan det godt handle om skepsis og mistenksomhet satt i system, slik Schaanning viser til. Det samme gjelder lidelsene som Ribe-Nyhus skriver om. I en slik sammenheng tenker jeg at vi ansatte har mangler i vår egen forståelse av hvordan våre rutiner og lovpålagte arbeidsoppgaver virker på innsatte.

Vi ser og forstår ikke helt de konsekvensene det har for innsatte å bli kontrollert, fordi vi gjennom alle år har jobbet slik, og også fordi lovverket har pålagt oss en slik jobbutøvelse. Dette handler kanskje om den «tilvenningen som er vokst frem» som Aristoteles viser til i hvordan karakterholdninger og karakterdisposisjoner (*hexis*) dannes og skaper grunnlag for handlinger, og videre hvordan handlinger skaper grunnlag for holdninger.²¹⁸ Blokkeringene i måten å se og forstå eget yrke kan handle om et selvforsvar, hvor vi nekter å se de konsekvensene kontroll betyr for den innsattes selvforståelse og identitet.²¹⁹ Dette spesielt hvis kontroll er knyttet til avledning og kroppskontroll. Det kan handle om motstand mot å skifte perspektiv og å integrere sanseintrykkene fra våre ulike sanser, noe som forhindrer og blokkerer oss for kritisk å oppdage og forstå våre forforståelser og fordommer.

I drøftingen av ulike innfallsvinkler, når det gjelder «Straffens formål og rehabilitering», må jeg nødvendigvis plukke fra hverandre (analysere) ulike teorier, empiri og egne erfaringer, for så å sette dette sammen på andre, og forhåpentligvis nye måter (syntetisere). En slik dialektisk prosess vil nødvendigvis ha utspring i mitt ideal, perspektiv og ikke minst mine tidligere holdninger og handlinger.

Mine forventninger er at ansatte utviser faglig høy kompetanse til å kunne kommunisere, slik at den innsatte ser verdien i å leve videre og jobbe aktivt med sine utfordringer. Schaanning og Ribe-Nyhus vil naturligvis være mistenksomme til om fengselsbetjenten har kompetanse til å hjelpe de innsatte, ut fra det systemet av undertrykkelse som de beskriver og erfarer. Ifølge Russell Hanson vil mitt «seeing as» handle om min oppfatning av betjentenes potensielle høye kompetanse og hjelper-identitet, mens Schaanning og Ribe-Nyhus sine «seeing as» vil handle om mistenksomhet til betjentenes evne og vilje til å forstå den innsatte, og de vil se nøye etter om vi ikke anerkjenner de innsatte, men vanærer dem og påfører dem lidelse.

Kanskje det med mistenksomhet er det som først og fremst blokkerer for å se objektet slik det egentlig er? Hvis jeg stiller meg kritisk og mistenksom til den kriminologiske forskningen, trer jeg ifølge Skjervheim lett inn i en redusert toleddet relasjon, og uten engasjement for å finne ut så mye som mulig om erfaringene som den kriminologiske forskningen og Ribe-Nyhus har gjort seg. Skjervheim skriver om den toleddede relasjonen: «*Eg i relasjon til mitt sakstilhøve,*

²¹⁸ Se under overskriften «Holdning og handling i en likeverdstenkning».

²¹⁹ Under overskriften «Innsattes selvforståelse og identitet i et likeverds-perspektiv» har jeg gått nærmer inn på dette temaet.

faktum, og mitt sakstilhøve, som er *den andre* i relasjon til *sitt sakstilhøve*». ²²⁰ I den toleddede relasjonen deler ikke deltakerne lenger det samme sakstilhøvet, og i så henseende lever de i hver sin verden. ²²¹ Derfor er det viktig for meg å unngå å tre inn i en toleddet relasjon, der jeg ikke tar den kriminologiske og Ribe-Nyhus sin forskning på alvor som relatert til grunnleggende det samme saksforholdet som min egen forskning.

I gjensidig toleddede relasjoner blir det spesielt vanskelig både for Schaanning, Ribe-Nyhus og meg å se det fulle og hele objektet (de innsatte og de ansatte, og relasjonene mellom dem). Først når vi har observert det hele fra flere sider og ikke minst kommet oss rundt og bak treet, eller forstår røntgen-røret mer helhetlig ut fra grunnleggende teori, og har observert både betjenten og den innsatte og deres interaksjoner fra flere sider, har vi et mer fullstendig bilde og en mer gyldig forståelse også av fengsels-betjentens faglige kompetanse og yrkesidentitet. ²²² Men selv om vi går inn i en «treleddet relasjon» og deler sakstilhøvet med hverandre ²²³ har vi sannsynligvis flere ulike «seeing that», ut fra våre ulike erfaringer, idealer, perspektiver og forventninger til det vi ser. Det er nettopp dette som kan bli det virkelig spennende og det virkelig lærerike for alle oss som har ansvar, interesse og engasjement, for å videreutvikle kriminalomsorgen. I denne sammenhengen vil det handle om Schaanning, Ribe-Nyhus, og mitt ansvar, vår interesse og vårt engasjement for bedre sonings-vilkår for de innsatte, der bedre forhold for de innsatte også er avhengig av bedre yrkes-vilkår for de ansatte. Det sentrale er nettopp å gjøre det vi kan for å se og forstå andres perspektiver og synsvinkler, for så å anerkjenne at vi alle har ulike *se som* og *se at* ut fra våre indre ontologier og indre epistemologier.

Kanskje jeg ved en senere anledning kan forsøke å finne ut om den indre vs. den ytre ontologi og tilsvarende epistemologi, kan videreutvikles mer mot et dialogisk samspill mellom oss aktørene. Det handler om å se nærmere og grundigere på om tankene om en treleddet relasjon har et potensiale i seg til å forene ulike synsvinkler og endog paradigmer. Akkurat nå er min tanke å bruke denne avhandlingens teori og metode som utgangspunkt for en slik videreføring. Inntil dette eventuelt kan realiseres, er koblingen mellom det Meløe og Walderhaug skriver om ulike blikkvarianter og det Russell Hanson skriver om *se som* og *se at*, etter min mening sentrale forutsetninger for å åpne opp for en slik mulighet.

Meløe skriver at en person har et kyndig blikk, hvis og bare hvis, (1) du ser det som er å se, og (2) du vet at du ser det som er å se, og da spesielt med de begreper som er innebygd i selve virksomheten. I praksis betyr dette at de kriminologiske begrepene, Ribe-Nyhus sine begreper, Walderhaugs begreper, mine begreper og kriminal-omsorgens begreper, må settes og reflekteres i relasjon til hverandre. Slik jeg tolker Meløe, innebærer det kyndige blikket både

²²⁰ Skjervheim (1996, s. 72).

²²¹ Ibid.

²²² Når jeg bruker begrepene «mer helhetlig» og «mer fullstendig», er det fordi jeg ser det som umulig eller i alle fall svært sjelden at noen skulle kunne ha et fullstendig og helhetlig bilde av det som er gjenstand for hans eller hennes observasjoner og tolkninger.

²²³ Skjervheim (1996). Se under overskriften «Aktiviteter og relasjoner».

det å se noe «som noe» og å se noe «som at det eller det». Samtidig viser Saus at det ukyndige blikket gir muligheter for å stille undrende, reflekterende og gjennomtenkte spørsmål, med bakgrunn i at «vi vet at vi ikke ser det som er å se».²²⁴ Walderhaug skriver om det filosofiske blikket i tilstede-værende likeverd, hvordan partene skal kunne henvende seg til hverandre, og hvordan partene er til stede for og overfor hverandre.²²⁵ I så måte gir de abduktive drøftingene og analysene gjennom avhandlingen, iblandet undringer, aninger, refleksjoner og noen forhåpentlig gjennom-tenkte spørsmål, innblikk i vekslingene mellom aspekter av både mitt ukyndige og kyndige blikk. Samtidig vil det alltid være fare for å falle ned i fallgruver både i det ukyndige og i det kyndige blikket, og ikke besitte et filosofisk undrende blikk.

Vender vi tilbake til eksemplet med en innsatt som vi er redd skal begå selvmord, er det mulig at Schaanning og Ribe-Nyhus blokkerer for å se og erkjenne at fengsels-betjenten kan være profesjonell og dyktig, hvis han får den innsatte til å avstå fra å ta sitt liv, og heller ønsker å jobbe positivt med en livsendring frem til løslatelse. På samme måte er det sannsynlig at jeg blokkerer for å se at betjenten kan vise seg å være uprofesjonell. Det kan for eksempel være at betjenten gjennom kommunikasjonen med den innsatte kan komme til å uttrykke mistenksomhet på en måte som fører til at den innsatte holder fast ved å ta sitt liv, og betjenten dermed må få hjelp til å plassere den innsatte på glattcelle eller sikkerhetsseng. Mellom disse to ytterpunktene av blokkeringer vil det naturligvis være mellomvarianter; noen forskere og innsatte blokkerer ikke for eller i mindre eller større grad for å se fengselsbetjentene som profesjonelle, hjelpsomme og dyktige. Tilsvarende kan jeg selv i større eller mindre grad være åpen for å erkjenne at betjenter er uprofesjonelle og udyktige i jobben.

Ved å gå kritisk til verks i undersøkelsene av erfaringene fra min tjenesteutøvelse, kan det stadig dukke opp nye mulige måter å utføre fengselstjenesten på. Disse tenkemåtene ville kunne lede meg til å gjøre nye erfaringer når jeg prøver dem ut i konkrete situasjoner. Refleksjonene og eventuell oppfølging gjennom praktisk utprøving, ville slik kunne tilføre meg ny kunnskap og forhåpentligvis også til kriminal-omsorgen og forskere innen kriminalomsorgen. Forskningen ut fra et innenfra-ideal, med en innenfra-forståelse og fra et innenfra-perspektiv, vil uansett etter min mening danne utgangspunkt for utprøving av endringstiltak i kriminalomsorgen, ut fra innsikten om at de som realiserer endringer bør bygge på en forståelse som de selv har vært med på å utvikle.²²⁶

3.7.4 Taus kunnskap, internalisering og eksternalisering

Chris Argyris og Donald A. Schön skriver at i filosofien har det gjennom flere tusen år vært diskutert hva som er det mest troverdige - erfaring eller teori, eller en kobling mellom erfaring og teori. De interesserer seg i den anledning for hvordan kunnskap som mennesker presumptivt besitter i praksis, og som styrer eller informerer deres handlinger, kan gjøres tilgjengelig som allmenn kunnskap også for andre. Skal vi da ta det mennesker uttrykker

²²⁴ Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

²²⁵ Se under overskriften «Tilstedeværende likeverd».

²²⁶ McGuirk og Methi (2015).

ekspisitt som teorier de følger, eller det de kan slutte fra hva de blir observert å gjøre («behavior»), eller en eller annen kobling mellom disse to kildene som det mest troverdige uttrykk for de teoriene eller oppfatninger de baserer seg på når de handler? Uten å foregripe Argyris og Schöns teori om taus kunnskap, så mener jeg at jeg i denne avhandlingen absolutt gjør et forsøk på å synliggjøre og å gjøre min teoriforståelse og kunnskapsutvikling allment kjent for andre. Kunnskap i handling kommer spesielt frem i drøftingene av relasjonene mellom holdning (*hexis*) og handling og ikke minst mellom bestemte handlinger som igjen fører til bestemte holdninger, av det som Aristoteles benevner som en «viss beskaffenhet».²²⁷

Gjennom denne skrive-, lese- og forskningsprosessen har jeg forstått at teori må komme fra erfaringer gjennom praksis, og at det derfor er en eller annen form for kobling mellom erfaring og teori, som er det mest troverdige. Det gjelder spesielt at jeg har skrevet frem betydningen av at ikke bare er våre erfaringer befestet med teori, men også at vår teori er befestet med erfaringer. I boken *Theory in Practice. Increasing Professional Effectiveness* i artikkelen «Theory of Action», skriver Argyris og Schön, i tråd med denne forståelsen om teori i praksis og teori som handling, at «These problems are at least as old as Plato's dialogue, the *Meno*».²²⁸ De stiller opp de nevnte alternativene med hensyn til hva som er nødvendig for å få frem det mest troverdige av erfaring eller teori, eller om en kobling mellom erfaring og teori. Det gjelder det som knytter disse an til hva vi kan uttrykke og hva som så å si kommer til uttrykk gjennom våre handlinger, som «behavior», og endelig ett tredje, nemlig taus kunnskap, som her må forstås som en potensiell kobling mellom erfaring og teori. Ifølge Argyris og Schön har vi da følgende vurdering av forslag til hva som skaper troverdig kunnskap om kunnskap i handling:

1) Hvis vi følger tesen om at «We know only what we can state», mister vi skillet mellom den teorien vi forfekter og den teorien vi bruker i praksis. Da mister vi også muligheten til å se det *motsatte* av det vi opprinnelig tenkte i teorien.

2) Ved å si at «We know only what is manifested by behavior», blir vi ute av stand til å redegjøre for de situasjonene der mennesker ikke klarer å opptre i forhold til teorien som skal brukes. Det er dessuten et problem at en slik vurdering av erfaring beror på et tredjepersons perspektiv og ikke uten videre åpner for en førstepersons tilnærming og refleksjon over erfaring. I et førstepersons-entall-perspektiv, både på forskeren og det det forskes på, ville sitatet ha vært: «Jeg vet og kan bare utføre de handlingene som er manifestert i min opptreden, eller i dette tilfellet min yrkesutøvelse». Altså, da er vi inne i kjernen av praktisk kunnskap som fag og forskningsfelt, slik denne avhandlingen fremvises, med forskning gjennomført ut fra et innenfra perspektiv og en innenfra forståelse.

3) Den tredje muligheten Argyris og Schön vurderer er: «We know more than we can tell and more than our behavior consistently shows». Det dreier seg da om den *tause kunnskapen*, som vi ikke umiddelbart kan fortelle fram, og som vi heller ikke er oss bevisst, eller som kan

²²⁷ Se under overskriften «Holdning og handling i en likeverdstenkning».

²²⁸ Argyris og Schön (1974, s. 10).

leses ut av våre handlinger sett og vurdert utenfra. Utfordringen forskningsmessig, er å kunne vise at noe av denne tause kunnskapen, som har sitt grunnlag i våre erfaringer og gjerne er ubevisst, kan gjøres eksplisitt på en reflektert og overbevisende måte som kunnskap.²²⁹

Argyris og Schön indikerer altså hvordan taus kunnskap kan gjøres forskningsmessig eksplisitt, når de skriver at hvis, i mitt tilfelle, når jeg kjenner min tause kunnskap, så eksisterer den i meg selv om jeg ikke uttrykker den, og selv om jeg blir forhindret fra å opptre i overensstemmelse med den. Når jeg formulerer og bruker min teori som i denne avhandlingen, gjør jeg det jeg allerede vet bl.a. i min tause kunnskap (delvis) eksplisitt. Altså min tause kunnskap, er og blir, innvevd i det jeg allerede vet i mitt totale og bevisste kunnskapslager. Når Argyris og Schön skriver dette: «We can test our explicit knowledge against our tacit knowledge just as the scientist can test his explicit hypothesis against his intimations»,²³⁰ sammenligner de det at taus kunnskap kan tilføre førstepersons orientert forskning noe, med forskernes hypoteser om den ytre virkelighet. Det gjelder for eksempel en fysikers forskning om den materielle natur, kan testes ut på denne naturens måte å reagere på. Min forståelse blir dermed at taus kunnskap kan utforskes sammen med min eksplisitte kunnskap, og drøftes og reflekteres, på tilsvarende måte som om jeg hadde en eller flere hypoteser om andre forhold som jeg testet opp mot mine antydninger eller aninger, undringer og gjetninger, altså abduksjon.

Argyris og Schön skriver at vi reverserer prosessen fra taus kunnskap til eksplisitt kunnskap, når vi lærer å sette inn og bruke teori slik den er nedfelt som taus kunnskap i våre handlinger; når vi altså gjør vår tause kunnskap, som er tuftet på våre handlinger, vår tenkning og våre refleksjoner, eksplisitt, er det noe annet enn ureflektert å fremme ulike teorier. Ved å gjøre den reflekterte og bearbejdede tause kunnskapen eksplisitt, internaliserer vi dermed samtidig denne kunnskapen.²³¹ Med henvisning til Aristoteles sitt begrep *hexis* har jeg under overskriften «Holdning og handling i en likeverds-tenkning» drøftet eksempelvis tilstedeværende likeverd i relasjon til det tause og uartikulerte i mennesket, og vist hvordan det først er når holdningene blir artikulert gjennom kommunikasjon og handling at de blir gjort eksplisitte, og samtidig kan internaliseres som dette.

Jeg finner mye av det Argyris og Schön fremmer, også uttrykt hos Lev Semjonovitsj Vygotsky i boken *Mind in Society. The Development of Higher Psychological Processes*. Her skriver han blant annet at interpsykologiske prosesser mellom mennesker fører til intrapsykologiske danninger av nye kognitive verdier, emosjoner og kunnskaper.²³² Jeg stiller derfor spørsmål om dette med samtaler kun gjelder mellom mennesker, eller om det også kan gjelde i ett enkelt menneske? Jeg har ofte indre samtaler med meg selv, som fører til at jeg kan endre syn og oppdage noe nytt. Dette kan forstås som intrapsykologiske danninger. I samtaler med meg

²²⁹ Ibid.

²³⁰ Ibid. (s. 11).

²³¹ Avsnittet er en forkortet gjengivelse og tolkning med utgangspunkt i noen sitater fra Argyris og Schön (1974).

²³² Vygotsky (1978).

selv om mine holdninger, handlinger, erfaringer, teorier og empiri settes det i gang psykologiske prosesser i meg, som danner nye kognitive verdier, emosjoner og kunnskaper. Den tause kunnskapen som Argyris og Schön viser til, etableres ifølge Vygotsky i mennesket som intrapsykologiske danninger. Vygotsky ville kalt dette en internaliseringsprosess.

For å gå enda dypere inn i betydningen av Vygotskys begreper «interpsykologisk» og «intrapsykologisk» ved samtidig å trekke på Aristoteles begrep *hexis*, som tilvenning gjennom utvikling av karakterholdning og karakterdisposisjon,²³³ vil jeg vise til noe av det Enerstvedt skrev i en upublisert artikkel med tittelen «Refleksjoner over dannelsen av psyken».²³⁴ I sammenheng med begrepet om internalisering innfører Enerstvedt begrepet «eksternalisering» og skriver: «En internalisering *inter-intra*, er ikke mulig uten en samtidig eksternalisering *intra-inter*». Denne samtidigheten er viktig hos Enerstvedt som understreker at det ikke er vekselvirkning eller virksomhet, men at «*virksomhet må forstås som vekselvirkning*».²³⁵ I refleksjonene rundt Vygotskys og Rubinsteins teorier skriver Enerstvedt med henvisning til Rubinstein, at gjennom eksternalisering kan vi nå frem til å stille nye spørsmål.²³⁶ Relasjonen til *hexis* begrepet blir da at internalisering og eksternalisering fører til ulike tilvenninger, alt etter hvilken «beskaffenhet» internaliseringen og eksternaliseringen har med tanke på utviklingen av karakterdisposisjoner i danningen av stadig nye karakterholdninger. Også her har vi altså med en hermeneutisk og dialektisk prosess å gjøre; i dette tilfellet mellom det som er taust konstitutivt for det vi ser og erfarer og det vi uttrykker gjennom handlinger og språk i interaksjon med andre.

Slik jeg har forstått «Essay som kritisk utprøvende metode», er det nettopp gjennom interaksjoner eller samhandling mellom teori og empiri, at det skjer noe intra i meg som person. Denne intraprosessen, som skjer ut fra internalisering, danner nye kognitive verdier, emosjoner og kunnskaper, som igjen uttrykkes (eksternaliseres) skriftlig i avhandlingen. Denne vekselvirkningen, som er en stadig frem og tilbake-prosess, kan forstås som «en personlig utvikling», fordi den gjør noe med hele meg, ikke bare som forsker eller fengselsførstebetjent.

Dette tar jeg med når jeg i avhandlingen forsøker å gå fra det generelle med internalisering, eksternalisering og tilvenning, til det særlige med fengselsbetjentens hjelper og grensesetter-identitet. I etableringen av psykologisk og pedagogisk innsikt, er det ikke likegyldig hva betjenten internaliserer og eksternaliserer. Jeg forutsetter da at betjenten har et ideal (et ønske) tilvendt og innebygget i sin selvforståelse og identitet om å være hjelper og grensesetter, og da at grensesettingen i rehabiliterings-virksomheten er forstått som knyttet til oppdragelse. I det daglige virke og over tid, settes denne selvforståelsen på prøve. Samlet sett vil det som eksternaliseres gjennom handlinger nedfelles i en yrkeskultur som ikke

²³³ Se under overskriften «Holdning og handling i en likeverdstenkning».

²³⁴ Enerstvedt (2017).

²³⁵ Ibid (s. 9).

²³⁶ Ibid.

nødvendigvis er til det beste for verken innsatte eller ansatte selv om intensjonene i utgangspunktet kan ha vært gode. Hva som kreves for at et fengsel som virksomhet kan ta tak i dette og bli seg selv mer bevisst på sine forståelser og handlinger, er denne oppgavens tema. Her vil innsikten i taus kunnskap, internalisering og eksterialisering spille en viktig rolle.

3.7.5 Abduksjon og forståelse som metode

I en forskningsprosess som min er abduksjon viktig. Slik abduksjon fremstilles hos Enerstvedt, handler det om «[å] ane, undre, gjette, tilegne seg noe nytt».²³⁷ Enerstvedt skriver ut fra sammenligningen med induksjon og deduksjon at det bare er i abduksjonen at det kan oppstå noe nytt, som kan gi forståelse av det overraskende. Deduksjonen handler kun om analyse og ikke syntese. Det er heller ikke bare i deduksjonen at det ikke oppstår noe egentlig nytt; i et menneskes psyke kan det heller ikke oppstå noe virkelig nytt ved en induktiv fremgangsmåte. Induksjon bekrefter og styrker bare den empiriske²³⁸ sannhetsgehalten som allerede er uttrykt i hypotesen, og skaper dermed ikke noe nytt.²³⁹

Det er denne innfallsvinkelen som har ledet meg til å skrive et mer omfattende og dyptpløyende teori og metodekapittel, fordi jeg ikke bare bekrefter og styrker empirien gjennom teorien, eller bruker teorien bare til å analysere empirien. Drøftingene gjennom avhandlingen vil vise at det i abduksjonen inngår både analyse og syntese, altså der empiri og teori blir plukket fra hverandre (analyse) og deretter satt sammen på nye og for meg overraskende måter (syntese).

Jeg tenker at det å gå inn i en forskningsprosess, hvor forskerens egen erfaring er en vesentlig forutsetning for utforskningens innhold og metode, slik min forskning er det, kan utnytte det aduktive potensialet optimalt, ved å ta hele meg som person med inn i forskningsprosessen. For da er det ingen merkverdighet at det i forskningsprosessen kan finne sted, slik jeg har erfart, utallige undringer, aninger og overraskelser, som jeg stadig vekk strever med å forstå. Ifølge Østerberg i boken *Forståelsesformer. Et filosofisk bidrag*, handler det å forstå om å finne ut hvordan ulike ting henger sammen. Han skriver: «Forståelse vil si innsikt i saksforhold, dvs. i hvordan noe forholder seg til noe annet».²⁴⁰

I denne sammenheng, hvor det å forstå også handler om det å skulle forstå hvordan ulike saksforhold forholder seg til hverandre, er det interessant å se på det Skjervheim skriver om en treleddet relasjon. «Vi har ein treledda relasjon, mellom den andre, meg og sakstilhøvet som er slik at vi deler sakstilhøvet med kvarandre».²⁴¹

Skjervheim bruker det nynorske ordet «sakstilhøve», og Østerberg bruker bokmåls-ordet «saksforhold». Sett i sammenheng med abduksjon som forskningstilnærming, tenker jeg meg

²³⁷ Enerstvedt (2017, s. 14).

²³⁸ Se under overskriften «Metodologisk nivå» hvor jeg viser til Østerbergs teori om analyse og syntese.

²³⁹ Ibid.

²⁴⁰ Østerberg (1972, s. 9).

²⁴¹ Skjervheim (1996, s. 71).

at Skjerveims begrep om treleddet relasjon kan bidra til å utdype hva abduksjon kan være, ved å vise til hvordan en treleddet relasjon mellom forskeren og andre som har en relasjon til det samme saksforholdet kan bidra til å øke kvaliteten i den abduktive utforskningen. Konkret altså til hvordan jeg som fengselsførstebetjent og forsker, og med min erfaringsbaserte forskning (sakstilhøvet), kan stå i treleddede relasjoner til andre på måter som bidrar til at min forskning blir grundigere og sannere. Kanskje dette særlig gjelder der hvor saksforholdene i vesentlig grad beror på hvordan mennesker i forskjellige roller og funksjoner forholder seg til hverandre. Under arbeidet med avhandlingen deler jeg sakstilhøvet først og fremst med mine veiledere, som her får tildelt rollene som «de andre», og vi gjennomløper sammen mange aninger, undringer og til dels gjetninger i det å tilegne oss noe nytt. Vi utvikler med andre ord felles forståelse og innsikt i hvordan delene som jeg skriver frem forholder seg til hverandre. Underveis i arbeidet med avhandlingen har jeg også søkt å opprette, om så bare gjennom lesingen av deres arbeider, treleddede relasjoner til andre forskere med andre relasjoner til det samme eller tilsvarende saksforhold, slik som Ribe-Nyhus og Walderhaug.

Østerbergs og Skjerveims tanker om å se hvordan noe forholder seg til noe annet når vi deler ulike saker med hverandre, kan altså settes i sammenheng med Enerstvedts tanke om å kunne bruke undringene, aningene og overraskelsene på en meningsfull måte i en abduktiv utforskning av virkeligheten, dvs. for å innse hvordan forskjellige ting forholder seg til hverandre. Enerstvedt skriver om abduksjon satt inn i en mer omfattende metodisk sammenheng, som handler om abduksjon, analyse, syntese, abstraksjon og allmen-gjøring som en helhetlig dialektisk erkjennelsesprosess. Denne dialektiske erkjennelsesprosessen foregår ifølge Enerstvedt på to plan, det vil si på et bevisst og på et ubevisst plan.²⁴²

I min analyse av de to fortellingene og i refleksjonene rundt de ulike forhold mellom aktørene i kriminalomsorgen, kommer disse prosessene til sin rett. I forberedelsene til å møte ulike utfordringer foregår disse prosessene bare delvis bevisst og kanskje i hovedsak ubevisst. Det er i denne forskningsprosessen jeg får mulighet til å gjøre mine erfaringer eksplisitte og bevisste på en måte som er relevant for forskning. Ut fra mine erfaringer har jeg en anelse, som igjen fører til undring om hva som vil møte meg (abduksjon). Jeg starter umiddelbart, etter min første observasjon, å analysere med tanke på hvordan jeg skal gå frem (dvs. med et blick framover mot muligheten for å syntetisere), for eksempel for å kunne være en hjelper for de innsatte. I denne posisjonen har jeg, ut fra det Saus skriver, et ukyndig blick, som nettopp gir muligheter til å stille undrende, reflekterende og gjennomtenkte spørsmål om mine erfaringer.²⁴³

Jeg ser også en relasjon mellom det ukyndige blikket og Aristoteles' teori om holdning (*hexis*), der det i det ukyndige blikket vil være muligheter for ny- eller om-dannelse av karakter-dyd gjennom mere bestandige karakter-disposisjoner. Altså at det ukyndige blikket viser oss at vi forstår og ser at vi ikke ser og forstår visse situasjoner; dermed ligger det i det ukyndige blikket

²⁴² Enerstvedt (2017).

²⁴³ Saus (2006).

et utviklings-potensiale som en disposisjon til å danne ny karakter og dermed ny holdning gjennom tilvenning til det vi observerer, i vår virksomhet av en viss beskaffenhet. I denne tilvenningen blir det gjerne slik som Aristoteles skriver om det å lære. Altså at det vi må lære før vi skal utføre aktiviteten (virksomheten), må vi lære mens vi handler i selve virksomheten. Aristoteles utdyper dette i et sitat som er tatt inn under overskriften «Holdning og handling i en likeverdstenkning». Han skriver at holdning oppstår gjennom virksomhet når vi utfører handlinger, og da av en viss beskaffenhet.

Å ta konsekvensen av denne forståelsen av vår virksomhet i kriminalomsorgen, ville kunne innebære å tilrettelegge for gode og positive arbeidsoppgaver for betjenter, nettopp fordi dette i virksomheten vil gi gode og positive holdninger. Sett i forhold til dynamikken mellom det å se, forstå og å tolke noe bestemt («seeing as»), og det å se, forstå og å tolke noe mer («seeing that») på flere ulike måter, må det være viktig at den «beskaffenheten» som tilføres handlingene er gode og positive. Dette spesielt fordi betjentene - fra de trer inn fengselsporten til de går ut av den - har ansvar for både hjelp og grensesetting overfor de innsatte, i tillegg til forvaltning av egne holdninger og handlinger. Da sier det seg selv at det å gjøre gode og positive ting sammen med de innsatte, som i en spiral av «seeing as», ansvar og «seeing that, henimot nytt «seeing as» osv., vil føre til stadig bedre og positivere holdninger og handlinger.

Selv om denne avhandlingen nok ikke fullt ut greier å avdekke den hele og fulle sannheten om hvorfor Ribe-Nyhus opplevde at betjenter gjør det motsatte av det gode og det positive overfor han, har jeg løftet frem noen begreper og satt fokus på noen særlige forhold, som belyser de utfordringene kriminalomsorgen står overfor. For eksempel at fengselsbetjentutdanningen ikke ser ut til å gi betjentene det språklige verktøyet de trenger for å diskutere egne holdninger og handlinger i faglige termer.²⁴⁴

I analysen og syntesen bruker jeg mine erfaringer og mitt kunnskapslager, der spesielt min pedagogikkutdanning bidrar til at jeg trer inn i en forståelse av hvordan jeg også må tre frem på en god måte.²⁴⁵ Jeg utfører en abstraksjon, der jeg trekker ut ulike kjennetegn fra mitt personlige liv, som inneholder ubevisste og bevisste erfaringer og kunnskaper. Jeg innstiller meg på hvordan jeg skal møte de innsatte, og prøver å få et positivt utfall av mine møter.

Et eksempel: Jeg kommer inn på kontoret til fengselsbetjentene, som har tilkalt meg for å snakke med en innsatt, Jørgen, som har det vanskelig. Jeg formidler hvordan jeg tenker å gå frem. Da blir min intra-kommunikasjon med meg selv eksponert og korrigert i min interkommunikasjon med betjentene. Eksempelvis sier jeg til betjentene at jeg vil ha med en av dem bort til cella for å bistå meg i det å observere tilstanden til Jørgen som har det vanskelig.

²⁴⁴ Se under overskriften «Utvikling av metodisk fagterminologi i kriminalomsorgen». Viere er Nymo sitert under overskriften «Fengselsbetjenter som lyttere, fixere og signifikante» med at: «Uten begreper kan ingen begripe».

²⁴⁵ Under overskriften «En vei å følge» har jeg vist til Fuglseth sin teoriutvikling, hvor han sammenligner kunnskapslager med forforståelse i hermeneutikken.

Det samme skjer inne på kontoret, der vi diskuterer tilstanden (sakstilhøvet) denne innsatte er i, i en treleddet relasjon mellom mine innspill, saken og betjentenes innspill. Dette gjør at vi får en gjensidig forståelse av hvordan mine innspill forholder seg til betjentenes innspill.

Argyris og Schön skriver at vi kan teste vår eksplisitte kunnskap på vår tause kunnskap på samme måte som vitenskapsmenn kan teste sine eksplisitte hypoteser på sine implisitte antagelser/hypoteser.²⁴⁶ Derimot har jeg for eksempel ikke tilgang til Schaannings implisitte hypoteser og den eventuelle tause kunnskapen som utgjør grunnlaget for hans holdninger/*hexis*. Det jeg har tilgang til er hans eksplisitte begrunnelser, altså hans handlinger som skrevet tekst, og dermed kan jeg sette hans begrunnelser i sammenheng med mine begrunnelser i en potensielt treleddet relasjon. Det er altså klare begrensninger for hvor langt og dypt en slik prosess kan komme, sammenlignet med det som skjedde i forbindelse med Jørgen, både mellom han og meg, og mellom de andre betjentene og meg selv.

Jeg har ikke tilgang til hvordan betjentene oppfatter Ribe-Nyhus som person, og dermed ikke et helhetlig grunnlag for hvordan han fremstiller dem i sin forskning. Det jeg som sagt har tilgang til, er det Ribe-Nyhus har uttrykt i sin doktoravhandling, og i festskrivet til Hammerlin. Jeg har dermed ikke et balansert grunnlag for å kunne si noe om hans personlige fremtreden har bidratt til det synet han har utviklet på fengsel som lidelse, og dermed om det kun er betjentenes maktutøvelse som bidro til hvordan han opplevde fengslet. Dette gjelder altså hvilke grunnlag, etablert gjennom erfaring og refleksjon, som er utgangspunktet for hva kriminologien og Ribe-Nyhus ser, forstår og tolker av det indre liv/hverdagslivet i kriminalomsorgen.

Dermed kan det å mangle tilgang til grunnlagsmaterialet sies å handle om det å ha et ukyndig blikk i forhold til det å kunne se hele bildet, eller metaforisk, «hele bjørnen bak treet». Det handler altså om å ha karakter-dyder og karakter-disposisjoner som gir opphav til ærlige undersøkelser og vilje til å komme til bunns i ulike problemstillinger. Dette er det viktigste i måten vi forholder oss til (*hexis*) våre første anelser, undringer og observasjoner. Det innebærer altså å ikke fremme konklusjoner kun på bakgrunn av meninger og mistanke i et ukyndig blikk, før en har gjort så mye som mulig for å skaffe seg et kyndig blikk. Metaforisk sagt; det handler om så godt som mulig å bestrebe seg på å komme bak treet for å se hele bjørnen, eller også skaffe seg ekspertkunnskapen som «fysikeren har for å se, forstå og tolke røntgenrøret». Det er nok dette som dypest sett er tanken bak uttrykket «praktisk kunnskap som fag- og forskningsfelt», der HBO- rapporten fra Høgskolen i Bodø, viser til at det er vel så viktig å skaffe til veie innsikt i ulike læringsprosesser som det er å skrive frem konklusjoner.²⁴⁷

Denne måte å se på «Abduksjon og forståelse som metode» i forskning på fengsel vil kunne være fundamentet som våre erfaringer blir befestet med, når læringsprosesser forstås som

²⁴⁶ Se under overskriften «Taus kunnskap, internalisering og eksternalisering», der det er skrevet inn et direkte sitat fra Argyris og Schön.

²⁴⁷ Se under overskriften «Utvikling av metodisk fagterminologi i kriminalomsorgen».

vel så viktig som konklusjoner. Det er disse erfaringene og lærdommene som skaper forventninger om hvordan et fengsel er og skal være, eller ikke være. For å komme så nær sannheten og et fullstendig bilde som mulig av hva et fengsel er og bør være, vil det være nødvendig at våre ulike ontologiske oppfatninger, enten det er tale om indre eller ytre ontologi,²⁴⁸ blir testet og utprøvd gjennom treleddede relasjoner til hverandres ontologier. Likevel har jeg forståelse for at jeg kan mistolke andres grunnlag for og måter å forstå det indre liv i kriminalomsorgen, samtidig som jeg må gjøre mitt ytterste for komme så nært en sannferdig og fullstendig forståelse og framskrivning som mulig, ved å gå så dypt som mulig inn i hvordan «noe forholder seg til noe annet».²⁴⁹

Dette handler nettopp om den prosessen av intra- og inter-psykologiske «samtaler», der vi lærer å sette den teorien vi står for (og forfekter) inn i sentrale sammenhenger, slik som jeg for eksempel forsøker å gjøre det i denne ph.d.-avhandlingen. Det er de inter-psykologiske prosessene som jeg har inngått i med mine veiledere, informanter og andre forskere, i en dialektisk veksling i relasjon til mine holdninger, handlinger, erfaringer, teorier og observasjoner, som først og fremst har bidratt til å korrigere og justere resultatet av mine intrapsykologiske prosesser. Gjennom forskningsprosessen (som en inter–intra-prosess) internaliserer jeg ny innsikt, kunnskap og ikke minst ny forståelse av meg selv som yrkesutøver og forsker. Dette igjen uttrykkes (eksternaliseres) gjennom avhandlingen. Underveis trer det da inn ny tilvenning, ny karakterer-danning og videre ny læring som så inkluderes og innlemmes i mitt totale kunnskapslager. Og den prosessen vil forhåpentligvis fortsette gjennom disputas over og offentliggjøring av denne avhandlingen.

3.7.5.1 Abduksjon og læring

Når læring finner sted forårsaket av abduksjon, oppstår gjerne en dypere forståelse av noe som dermed også framstår som mer komplekst. Med bakgrunn i egne aninger og undringer over Peirces forståelse av abduksjon, angir Enerstvedt to innfallsvinkler til læring. Som han skriver, med henvisning til mange timers natte-grubling: «Hvis mennesket «abduker», så er det ingen logisk nødvendig slutning, overraskelsen fører til en *mulig* slutning.»²⁵⁰ Enerstvedt skriver videre at hvis abduksjon er viktig for hypotese-danninger så bør abduksjon også være viktig for vitenskapelig opplæring og metodeundervisning. I den forbindelse viser han til at det å abdukere ikke bare blir til gjennom motiver, bevisst læring, gjennom det han definerer som «lærevirksomhet». Abduksjon handler også om læring som universell akt, om noe som skjer i forbindelse med all menneskelig aktivitet.²⁵¹

Når noe overraskende skjer, blir det ifølge Enerstvedt ikke gjort forståelig ved logisk nødvendige slutninger, men ved «mulige» slutninger som ikke følger fra det observerte eller erfarte overraskende saksforhold ved hjelp av formallogikkens regler. Dermed forfekter han

²⁴⁸ Se under overskriften «En vei å følge» hvor jeg har redegjort for indre og ytre ontologi.

²⁴⁹ Østerberg (1972, s. 9).

²⁵⁰ Enerstvedt (2017, s. 12).

²⁵¹ Ibid.

at undervisning om slutninger som ikke faller inn under formallogikken, og som slutter til det som kan være mulige forklaringer og gjerne har en skjult premiss, bør inn som en del av vitenskapelig opplæring og metodeundervisning. For Enerstvedt faller abduksjon inn under dialektikken, ikke logikken. Dette innebærer å forstå læring både som bevisst og motivert selvforandring (lære-virksomhet) og som universell akt, som innebærer at det foregår læring i alt vi foretar oss i livet. Karakteriseringen av den siste formen for læring indikerer at den også kan skje ubevisst. Denne forståelsen av læring vil bli fulgt opp i det videre arbeidet, ikke minst i forhold til det å forstå fengslet og kriminalomsorgen som en lærende organisasjon, hvor det da er viktig at kriminal-omsorgen har gode betingelser for formell, og, ikke minst, uformell læring, slik at det kan utvikles gode likeverdige relasjoner mellom innsatte og ansatte.²⁵²

For å sette min forståelse av termen «lærende organisasjon» i perspektiv, ut fra Enerstvedts tenkning, er det interessant å se på hva «Nasjonalt kunnskapscenter for barnehager» ser som en definisjon av begrepet om en lærende organisasjon. Under overskriften «Lærende organisasjoner» med spørsmålet: «Hva er en lærende organisasjon?» viser de til Peter Senges definisjon fra 1990:

En lærende organisasjon er et sted hvor menneskene kontinuerlig utvikler sin kapasitet til å skape de resultatene de virkelig ønsker og drømmer om, hvor nye og utviklende tankemønstre dyrkes fram, hvor kollektive ambisjoner er frigjort, og hvor mennesker kontinuerlig lærer å lære sammen.²⁵³

Denne definisjonen kan i et overordnet perspektiv sies å favne det jeg selv legger i uttrykket «lærende organisasjon». Det gjelder å kontinuerlig utvikle egen kapasitet til å skape resultater som er ønskelige. Denne avhandlingen går i så henseende inn for å skrive frem spesifikk ny teori og metode til bruk i kriminalomsorgen. Når definisjonen jeg viser til, har tatt med dette om en yrkestaker som «drømmer om, [...] nye og utviklede tankemønstre», må det kunne forstås som overensstemmende med at abduksjon, som et eget sett med tankemønstre, kan bidra til å utvikle kriminal-omsorgen som en lærende organisasjon. At «kollektive ambisjoner er frigjort», kan forstås som en henvisning til fri virksomhet. Definisjonen viser også til menneskers individuelle kontinuerlige læring og læring sammen med andre, og svarer vel både til det Enerstvedt betegner som «lærevirksomhet» og til uformell læring som en universell akt. Dette selv om Senges definisjon ikke synes å skille mellom Enerstvedts to innfallsporter til læring.

For meg er en lærende organisasjon en organisasjon som forstår at læring foregår hele tiden og som setter seg som yrkeskultur. Samtidig har en slik organisasjon innsikt i nødvendigheten av endringer, og har utviklet en kultur for læringsvirksomhet, der det skjer både formell og uformell læring.

²⁵² Se under overskriften «Situasjonsbetinget- og institusjonsbetinget likeverd».

²⁵³ Nasjonalt kunnskapscenter for barnehager (2018).

Jeg har ikke gjort meg til talsmann for spesifikke definisjoner på lærende organisasjoner. Det jeg imidlertid har forsket frem er noen nye begreper og sammenstillinger av begreper, som for eksempel at det ansvar vi har i en situasjon og organisasjon, på en ofte avgjørende måte, bidrar til hvordan vi ser, forstår og tolker våre observasjoner og erfaringer, og ikke minst til hvordan dette ansvaret gir seg utslag i både holdninger og handlinger. Noe tilsvarende gjelder måten jeg har delt ytterligere opp begrepene om ontologi og epistemologi, for å komme så dypt som mulig inn i forståelsen av mine handlinger, og da spesielt slik de utspilte seg i situasjonene med Petter og Jørgen. Jeg mener derfor at jeg i denne avhandlingen har kunnet bidra til å utdype begrepet om lærende organisasjon i overensstemmelse med det jeg har lest ut av Senges definisjon.

3.8 Essay som kritisk utprøvende metode sett i en vitenskapsteoretisk sammenheng

Hvordan kan essay som kritisk utprøvende metode forstås i en vitenskapsteoretisk sammenheng? For å belyse hva det innebærer å svare på dette spørsmålet, kan Enerstvedts framstilling av hvordan vi kan/bør bruke språk i vitenskapelig og forskningsmessig sammenheng, hjelpe oss til å avklare noen aspekter. Spørsmålet besvares på fire forskjellige nivåer som bare *analytisk* kan skilles fra hverandre. Enerstvedt sier det slik i boken *Issues of Validity in Qualitative Research* under overskriften «The Problem Of Validity In Social Science»:

Social investigations and social research always include a use of language on four levels which have an internal relationship to each other and which in the research as totality can only analytically be separated: 1) the ontological level; 2) the epistemological level; 3) the methodological level; 4) the critical level.²⁵⁴

I det følgende gir jeg en kort redegjørelse for hvordan disse nivåene kommer fram ved bruk av essay som kritisk utprøvende metode. Dette gjelder også avhandlingens framstilling som helhet. Siden ontologi og epistemologi allerede er grundig drøftet og analysert, nevnes disse nivåene her hovedsakelig for å bidra til en helhetlig forståelse av Enerstvedts framstilling av disse forskningsnivåene.

3.8.1 Ontologisk nivå

Min forståelse av ontologien er at den viser til det grunnleggende eksistensnivået, til det som er, enten det er en figur, et fenomen eller menneskelig aktivitet, som eksempelvis kommunikasjon. Spesifikt tilhører altså min kommunikasjonsform og beskrivelse (språket) av ulike fortellinger, og ikke minst av mine møter med fengsels-betjentene jeg var satt til å lede, og innsatte som jeg var i direktekontakt med, ontologien. Sett i forhold til annet materiale som er brukt i avhandlingen, tilhører transkriberingen av intervjuene og bruken av litteratur i ulike former samme nivå. Det samme gjelder vår grunnleggende erkjennelse av vår virkelighet med

²⁵⁴ Enerstvedt (1989a, s. 150).

våre holdninger og handlinger. Enerstvedt skriver at det ontologiske nivået er forbundet med realitetene og at våre oppfatninger om disse realitetene kan være både sanne og falske.

Relatert til den dypere forståelsen av ontologi som jeg har utviklet gjennom avhandlingen, gjelder at når jeg ser noe som noe (mer eller mindre bestemt), er det min «indre» ontologi som gir meg muligheten til å se dette noe på denne måten innen mitt fagfelt. Det samme gjelder for hvordan eksempelvis Schaanning ser noe som noe innen sitt fagfelt som idehistoriker. Dersom Schaanning, gjennom sin «ytre» ontologi, ikke ser fengsels-betjenten som hjelper for de innsatte som truer med å ta sitt eget liv, har han ikke i sin ontologi plass for fengselsbetjenten som hjelper. Han ser alt det som er knyttet til fengsel i lys av en «ytre» ontologi for hva fengsel er, nemlig som et under-trykkelses-apparat. Med en slik «ytre» ontologi i bunnen er det vanskelig å se at Schaanning vil kunne erkjenne fengselsbetjenten som hjelper.

Det å se noe som noe handler om persepsjon. Maurice Merleau-Ponty viser i boken *The World of Perception* til Descartes som oppfatter persepsjonen kun som en forvirrende begynnelse på vitenskapelig kunnskap. Samtidig hører hvordan vi forstår forholdet mellom persepsjon og vitenskapelig kunnskap sammen med hvordan vi forstår virkeligheten.²⁵⁵ Når Methi i sin forskning viser til begrepet indre ontologi og jeg i denne avhandlingen bruker begrepene indre ontologi og ytre ontologi, refererer vi til hvordan den ytre verden blir forstått av den enkelte. Dette innebærer også innsikt i bl.a. forholdet mellom innsatte og fengselsbetjenter.

Erfaringene gjennom egne holdninger, som en stabil karakter-dyd som bakgrunn for bestemte karakter-disposisjoner, etablert gjennom tilvenning, og handlinger satt inn i en vitenskapelig sammenheng, må relateres til fornuft, forståelse, klokskap og dømmekraft m.m. i utviklingen av kunnskap. Dette er analysens og refleksjonens oppgave. Eller som Wackerhausen uttrykker det i boken *Praktisk kunnskap som profesjonsforskning* i kapitlet «Erfaringsrom, handlingsbåren kunnskap og refleksjon»: *ureflektert praksis-læring* kan gå galt på flere måter. *Praksislæring* må reflekteres inn i boklig lærdom og boklig lærdom må reflekteres inn i praksislæring. «Akkurat som boklærdom ikke er lærdom nok, så er heller ikke praksislærdom nok».²⁵⁶ Refleksjon og analyse, som inne-bærer en bearbeiding av det ontologiske nivå, er en utfordring av sannhetsinnholdet i ontologien, enten den er indre eller ytre. Her ligger overgangen til det epistemologiske nivået, hvor det er viktig å merke seg det Methi skriver: «Studenten går inn i en erkjennelsesprosess som litt spissformulert kan sies å gå fra «å forvalte sannheten» til «å søke sannheten»».²⁵⁷

3.8.2 Epistemologisk nivå

I en erkjennelsesprosess og kunnskapsutvikling som epistemologien omhandler vil det være feil på forhånd å stadfeste hva som gir den sikreste oppfatningen av kunnskapen. Det er først

²⁵⁵ Merleau-Ponty (2008).

²⁵⁶ Wackerhausen (2015, s. 83).

²⁵⁷ Methi (2015a, s. 144).

gjennom ulike kritiske refleksjoner, der andres «indre» ontologi og «indre» epistemologi²⁵⁸ er tatt med i analysene, at et helhetlig overordnet epistemologisk perspektiv kan dannes. Det er et slikt empirisk materiale jeg ønsker å utvikle for å skaffe meg en så dyptgripende forståelse, innsikt og kunnskap om kriminalomsorgen som mulig. Det samme gjelder å kunne vise hva og hvordan ulike perspektiver gjennom komplekse prosesser henger sammen. Det er spesielt analysene av fortellingene om Petter og Jørgen som gir disse mulighetene, fordi disse fortellingene som datagrunnlag viser mitt yrkesmessige ståsted på hendelsestidspunktet. Videre viser analysene gjennom avhandlingen mine endringer henimot en mer dyptgripende forståelse av det som skjedde for mange år siden.

I en epistemologisk refleksjon vil jeg forhåpentligvis finne ut om premissene som ligger til grunn for erkjennelsen og kunnskapsutviklingen er sanne eller falske, og om de slutningene som gjøres er riktige eller feile. Dette er et uttrykk for den dialektikken som utspiller seg mellom ontologi og epistemologi, og som også kan uttrykkes som en vekselvirkning mellom se som og se at.²⁵⁹ I denne prosessen vil det nye kunne oppstå, men da ikke gjennom en rent logisk form-prosess, men som en mulig riktig slutning eller avledning, som kan betegnes som en abduksjon. Fordi vi som mennesker ser, forstår og tolker ulikt, ut fra våre teoriladede erfaringer og erfaringsladede teorier, er det stor sannsynlighet for at det jeg ser, forstår og tolker som riktige slutninger blir sett av andre som feilslutninger, eller blokkering, og at jeg ikke oppdager de fallgruvene og eventuelle blokkeringer i det mine slutninger viser. Da vil en treleddet relasjon mellom mine slutninger (saksforholdet) og andres slutninger være godt egnet for å komme så nært sannheten som mulig. Det blir å søke sannheten i stedet for å forvalte den.

Et eksempel kan være at mine refleksjoner over de utfordringene Enerstvedt viser til på de ulike nivåene ontologi, epistemologi, metodologi og kritisk nivå, enten blir riktige eller feile i forhold til Enerstvedts opprinnelige intensjon. En annen mulighet er at de ulike teorier eller empirien i avhandlingen, er riktig eller feil brukt i tolkninger, analyser og synteser, ut fra den opprinnelige måten de var tenkt på eller kunne og burde forstås. I en vitenskapsteoretisk sammenheng er det godt mulig at Russell Hanson, hvis han leste om hvordan jeg har brukt hans teori i avhandlingen, ville si at jeg har brukt teorien feil. På den annen side kan det godt hende at han ville si at jeg har brukt teorien riktig. Kanskje han ville sagt at jeg har brukt hans teorier på en måte som han ikke har tenkt på selv. Dermed blir ikke min teoribruk bare riktig, den blir videreutviklende, både for meg og han. Det samme vil sannsynligvis gjelde Enerstvedts teori, som er den andre hovedteorien i avhandlingen, og ikke minst Walderhaugs og Ribe-Nyhus sine ph.d. avhandlinger, som er mine hovedkilder på doktorgradsnivå.

²⁵⁸ En viktig presisering er at alle har sin egen «indre ontologi og epistemologi» fra eget yrkesfelt og egen erfaringsbasert forskning.

²⁵⁹ Se under overskriften «Betydningen av kunnskap og erfaring», hvor jeg viser at «seeing as» kan føre til mange måter å se noe mer («seeing that»). Videre kan «seeing that» utløse flere forskjellige «seeing as».

Min første innsikt i disse teoriene var på «Vitenskapsteorikurset» i 2015 der min biveileder Myrstad underviste om Russell Hansons teori og min hovedveileder Methi underviste om Enerstvedts teori. Disse to ekspertene, på hver sine vitenskaps-teoretiske fordypninger, er i så måte de nærmeste til å kunne si noe om jeg har brukt disse teoriene riktig eller feil, eller om at jeg har videreutviklet dem. Når jeg også har invitert eller foreslått Walderhaug og Ribe-Nyhus til å tre inn i et nytt forsknings-paradigme, sammen med meg, er det naturlig å tenke at de vil komme med sine kommentarer om hvordan jeg har brukt deres forskning. Altså om jeg enten har brukt deres forskning feil, rett eller noe imellom disse ytterpunktene, eller sågar at jeg har kunnet bygge videre på deres forskning.

3.8.3 Metodologisk nivå

Den dialektiske prosessen mellom ontologi (indre vs. ytre og delvis indre vs. ytre) og epistemologi (indre vs. ytre og delvis indre vs. ytre) utføres på en måte som er i mer eller mindre overensstemmelse med et sett av regler. På dette nivået trår valg av metode i vid og mer avgrenset form inn. I vid forstand er det snakk om valg av kvalitativ metode, kvantitativ metode og eventuelt en triangulering. Denne avhandlingen anvender kvalitativ metode med hensyn til innsamling av empiri i hovedsakelig to varianter. Det ene er intervju av ansatte og innsatte i kriminalomsorgen, og det andre er bruk av fortellinger fra egen yrkeserfaring. Disse to variantene spiller på lag ettersom intervjuene representerer andres erfaringer, som vil kunne stå i kontrasterende og/eller bekreftende relasjon til mine egne erfaringer utlagt gjennom fortellingene. Vi kan her si at fortelling og intervju representerer førstepersonsperspektiv og andre-persons-perspektiver, henholdsvis. I denne avhandlingen er det et metodisk poeng at fortellingene representerer et mer grunnleggende data-tilfang enn intervjuene og annen litteratur.

Den praktiske metodologiske gjennomføringen vil være kritisk refleksjon, hvor bruk av analyse og syntese står sentralt, slik Østerberg definerer disse begrepene. Østerberg bruker en klokke som eksempel og skriver at i analysen av fjærer og hjul kan vi ikke bare ta delene fra hverandre. Vi må også finne forholdet mellom delene, og når vi har funnet ut disse forholdene kan vi også reparere en klokke eller lage en klokke. Dette er å «[f]rembringe en sum av deler, lage en syntese ut fra en forutgående analyse». ²⁶⁰ Østerberg skriver videre at analyse er å plukke delene fra hverandre på en tenksom måte slik at vi forstår hva vi gjør. Da blir det å plukke fra hverandre motstykket til å sette sammen delene som er plukket fra hverandre. Han er tydelig på at hvis vi kan det ene så kan vi det andre. «Kan vi analysere et hele, kan vi i og med det også syntetisere det. Å syntetisere blir å gjennomføre i virkeligheten det som allerede er utført i tankene». ²⁶¹

Gjennom analyse, i mine tankeprosesser, plukker jeg fra hverandre min egen og annen ontologi, for så å sette dette sammen (syntese) på nye måter som praktisk handling gjennom avhandlingen. Selv om Østerberg ikke eksplisitt skriver at syntese, ut fra eksemplet med

²⁶⁰ Østerberg (1972, s. 11).

²⁶¹ Ibid. (s. 11).

klokken, er å sette sammen på nye måter, tenker jeg at i denne avhandlingen som omhandler menneskelige forhold og aktiviteter, så vil ikke analysen og syntesen speile hverandre på den måten som Østerberg beskriver. Jeg mener altså at det er forskjell på det å analysere og syntetisere et teknisk produkt og i en vitenskap om menneskelig aktivitet. Når jeg forsker på mine erfaringer i relasjon til flere ulike teorier, inkludert min egen utvikling av teori, og annen empiri enn min egen, er det ikke mulig, eller ønskelig, å sette sammen (syntetisere) på en måte som speiler analysen, og i alle fall ikke det som var utgangspunktet for analyse, dvs. mine egne fortellinger.

I en slik epistemologisk-metodisk prosess dannes det en ny samlet ontologi på grunnlag av andres erfaringer og andres teori i tillegg til mine egne erfaringer og mine egne teoretiske refleksjoner. Min indre ontologi har på et hvert stadium av forsknings-prosessen vært under utvikling på en måte som har dannet grunnlag for en ny indre epistemologi, og omvendt. Det vil konkret si at jeg underveis kontinuerlig har etablert nye måter å se, forstå og tolke kriminalomsorgen på.

Overordnet kan vi si at avhandlingen gir flere nye måter å se og forstå straffens formål og straffens begrunnelse på, fordi det er både mine egne erfaringer og refleksjoner, og andres erfaringer og teori, som gjennom analyser og synteser er brakt sammen i denne forskningen. Det sentrale ved å forske på egne erfaringer, er at ingen har helt like erfaringer og dermed blir heller ikke det nye som resulterer av samarbeidet helt likt.²⁶²

Dette kapitlet er, slik jeg forstår fordringene praktisk kunnskap som fag og forsknings-felt stiller til forskning, gjennomført på en mer omfattende og grundig måte enn hva som er vanlig for teori og metodekapitler i doktoravhandlinger. Det har for meg vært nødvendig å gå inn i et omfattende arbeide med å ta inn relevante teoretisk bidrag og analysere og syntetisere dem i overensstemmelse med hva jeg har hatt bruk for i drøftelsene av mine erfaringer, slik de eksemplarisk er tilgjengelig gjennom de to fortellingene. Fuglseth har en god forklaring på hvorfor og hvordan slik originalitet er nødvendig i forskningen på egen praksis, i antologien *Innføring i praktisk kunnskap. Anerkjennende, kritisk og konstruktiv praksisforskning*, i kapitlet «Truverdige framstillinger». Under overskriften «Kvalitetssikring i praksisrefleksjonar» skriver han bl.a. at det for mange som er nye i arbeidet med praksisrefleksjoner, er vanskelig å føre materialet og teksten over i en «refleksjon som tydeleg veks fram av sjølve materialet».²⁶³ I sine analyser av hvordan ulike teorier skal kunne brukes i forskning, skriver Fuglseth at «Poenget er at slike teoriar skal hjelpe oss både til å forstå problemet, finne løysningar og lage nye teoriar».²⁶⁴

²⁶² Se under overskriften «Fordypning i Russell Hansons observasjonsteori», hvor jeg viser til Russell Hansons begrunnelser for hvorfor vi ser, forstår og tolker ulikt.

²⁶³ Fuglseth (2021, s. 196).

²⁶⁴ Ibid. (s. 197).

Jeg kan bekrefte at det har vært vanskelig og særdeles utfordrende å gjøre mine refleksjoner tydelige nok, både for meg selv og for kommende lesere. Først og fremst må jeg på best mulig måte søke å forstå de teoriene jeg bruker, noe som krever en lang og innfløkt prosess, ofte sammen med veilederne. Videre må min forståelse av disse teoriene føre til at jeg greier å knytte dette til mine erfaringer, slik at det gjennom forskningsprosessen kan dannes nye relasjoner mellom teori og erfaring og erfaring og teori. Det er særlig det Fuglseth skriver om tredelingen mellom det å forstå problemet, finne løsninger og å lage nye teorier, som har vært viktig for meg i denne avhandlingen, selv om rekkefølgen ikke har vært den samme som Fuglseth beskriver. Et viktig aspekt ved det å lage ny teori, har for meg vært å lage ny teori som jeg selv skal kunne bruke til å forstå ulike problemstillinger, og dermed finne nye løsninger og svar på de problemer og spørsmål mine erfaringsbaserte fortellinger har løftet fram. Derfor har det også vært viktig å redegjøre såpass utførlig for min teoridannelse her i teori og metodekapitlet, før jeg går i gang med drøftinger og analyser av mine erfaringer. Det vil imidlertid også finne sted ny teoriutvikling i drøftingene og analysene av de konkrete erfaringene som fortellingene leder frem til.

Det er denne måten å se forskningsmetode på som gir meg tanker om at det vil være verdifullt for kriminalomsorgen og det norske straffesystemet om betjenter får anledning til å forske på egne erfaringer med bakgrunn i et innenfra-perspektiv og egen grunnleggende innenforståelse i direktekontakt med innsatte.²⁶⁵

Ifølge Enerstvedt, vil de vurderinger som skal gjøres på metodenivået handle om metoden er god eller dårlig. Altså ikke om hvorvidt metoden er sann eller falsk, eller om bruken av metoden er rett eller feil. Og det handler da ikke om enkeltstående regler, men om regler satt sammen i forskjellige prosedyrer. «Formulations on the *methodological level* can be understood as wishes, prescriptions, orders - i.e. rules in different procedures, methods».²⁶⁶

Et kritisk epistemologisk spørsmål rettet til Enerstvedt kan være om det er riktig at en metode bare kan være god eller dårlig, og ikke riktig eller feil? Her reiser jeg kun spørsmålet for å gå over til det kritiske nivået, som Enerstvedt betrakter som det fjerde nivå i en vitenskapelig framstilling. På dette nivået er et slikt spørsmål berettiget. Hvorvidt metodene brukt i denne avhandlingen er gode eller dårlige, vil gå fram av teksten. Essay som kritisk utprøvende metode er kanskje særlig krevende fordi erfaringer må bearbeides ganske kraftig gjennom dyptgripende refleksjoner for å oppnå en tilstrekkelig god forståelse av saksforholdet og for å utvikle og validere en tilstrekkelig grundig artikulert kunnskap. Slik forståelse og kunnskapsutvikling er gjerne vanskelig tilgjengelig fordi det handler både om selve teorien

²⁶⁵ Se under overskriften «Metodisk tilnærming i praktisk kunnskap», hvor jeg viser til Snertingdal angående det at fengselsbetjenter bør forske bl.a. for å gjøre noe med Christies modell av import og eksport av forskning, og fordi det generelt har vært forsket lite på fengselsbetjentrollen.

²⁶⁶ Enerstvedt (1989a, s. 151).

som skal læres og forstås i relasjon til erfaringene og omvendt, og om det emosjonelle, når sårbarhet og tålegrense blir utfordret.

3.8.4 Kritisk nivå

Det kritiske nivået består, ifølge Enerstvedt, i å justere og samordne formuleringene på de andre tre nivåene, altså ontologi, epistemologi og metodologi, i forhold til hverandre. «They therefore also constitute - as formulations on the highest level - the *totality* in a non-logical sense. In that sense, they could be *true and good, true and bad, false and good, false and bad*».²⁶⁷

Begrepet kritisk, dvs. ordets bakgrunn og opprinnelse, er å kunne «skjelne, dømme og avgjøre».²⁶⁸ På dette nivå er det helheten som blir gjenstand for kritisk gjennomgang. Enerstvedt understreker dette poenget i måten han presenterer begrepet inter-subjektivitet, når han skriver at virkelig intersubjektivitet er et subjekt – subjekt forhold. Med det mener han en åpen og frigjørende diskusjon (dialog) med praksis. Ettersom jeg skriver en avhandling som retter søkelyset mot fengselsbetjentenes ideal, selvforståelse og yrkesidentitet, vil det først og fremst være praksisfeltet, de som arbeider innen kriminalomsorgen, som kan avgjøre om det jeg kommer fram til er holdbar kunnskap.

Selv om essay som kritisk utprøvende metode forsøker å gå kritisk til verks i forhold til alle underliggende nivåer, er det bare praksisfeltet som kan avgjøre om det jeg har kommet fram til er holdbart.²⁶⁹ At kritisk nivå betrakter helheten, betyr ikke at det ikke kan reises kritiske spørsmål mot enkeltnivåene, snarere tvert om. Det vil gå fram av framstillingen, i avhandlingen, at det nettopp må stilles kritiske spørsmål ved enkelt-nivåene, for å kunne sette på prøve og utvikle ny forståelse, ny innsikt og ny kunnskap om kriminalomsorgen.

Som vitenskapelig tekst, skal også avhandlingen vise at arbeidet er gjort på en systematisk måte, slik at leseren kan følge den *veien jeg har valgt* å gå for å svare på problemstillingen: «Hvordan kan framskriving av ideal, selvforståelse og yrkesidentitet kaste lys over og gi innsikt i det å stå i spenningsfeltet mellom å hjelpe og å sette grenser?», og videre problemstillingens underspørsmål: «Kan økt innsikt i spennings-feltet mellom hjelp og grensesetting føre til forbedring av virksomheten i fengslet og legge til rette for positiv selvforandring for de innsatte? Hvordan påvirker den innsikten jeg har utviklet gjennom dette avhandlings-arbeidet, mitt ideal, min selvforståelse og min yrkesidentitet?».

²⁶⁷ Ibid. (s. 150).

²⁶⁸ Enerstvedt (1989b, s. 21).

²⁶⁹ Det interessante med det norske ordet sant er at grunnformen kan føres tilbake til det indoeuropeiske ordet *sant* som betyr «er», «å være» (ibid., s. 24).

3.9 Avhandlingens teori og metode og dens betydning for kriminalomsorgs-utviklingen

Når denne avhandlingen har fremmet kriminalomsorgen som en lærende organisasjon, vil den teori og metodeutviklingen som er utarbeidet her kunne ha betydning for kriminalomsorgen. Noe av det spesielle med den praktiske kunnskapens teori, der essay som kritisk utprøvende metode står sentralt, er det jeg har fremmet om betydningen av at kriminalomsorgen videreutvikles nedenfra. Altså at betjenter og førstebetjenter får anledning til å gjennomføre doktorgradsarbeid og forske på egne erfaringer. I den forbindelse ser jeg her nærmere på hvordan akademiseringen fungerer i kriminalomsorgen i dag, med vekt på det Hjellnes og Nymo viser til som en diskrepans mellom det som undervises i fengselsbetjentutdanningen og det betjentene er i stand til å artikulere av begrepslig forståelse i egen yrkespraksis.

Jeg vil også i dette siste delkapitlet i teori og metode fremskrive mitt forskningsmessige ståsted som praktiker og etter hvert teoretiker. Det kan være nyttig for bruken av avhandlingen at jeg plasserer meg i den forskningstradisjonen jeg mener å tilhøre.

3.9.1 Akademisering i kriminalomsorgen

Når jeg leser artikkelen Hjellnes har skrevet om fengselsbetjentene som ikke greier å artikulere sine kunnskaper, er det første spørsmålet som melder seg for meg om fengselsbetjentene vil forstå alle begrepene og fremmedordene i artikkelen hennes.²⁷⁰ Kan det være slik at kriminalomsorgen, med KRUS som utdannings- og forsknings-institusjon, har akademisert seg selv på et toppnivå mellom forskere og lærere, uten tanke på pedagogiske og psykologiske effekter nedover i fengselssystemet? Spørsmålet er om betjentene blir dyktigere som hjelpere og grensesettere, hvis de får økt forståelse av det akademiske språket og vitenskapen.

Er dette et eksempel på avstanden mellom pedagogikk og virkelighet, som Hoëm indikerer i antologien *Kunnskap og virkelighet* i artikkelen «Kunnskap – naturgitt og menneskeskapt»? Her skriver han om de pedagogisk-vitenskapelige fagfolkene, både nasjonalt og internasjonalt, som møtes og diskuterer sine faglige interesser, godt skjermet fra den pedagogiske virkelighet. «Møteplassen for disse to yrkesgrupper er den vitenskapelige faglitteratur, og det er et møte på den ene parts fagfelt og den ene parts premisser, nemlig forskningens».²⁷¹

Overført til kriminalomsorgen er det den vitenskapelige faglitteraturen, utarbeidet av forskere ved KRUS og innenfor andre forskningsfelt som kriminologi, sosiologi, pedagogikk og psykologi, som blir «presset» på fengselsbetjentene, uten at de selv har vært med på å utvikle fagfeltet.

Slik jeg forstår Hoëm og Enerstvedt, er det samsvar mellom det Hoëm er sitert på og det Enerstvedt skriver i boken *Vitenskap som pedagogikk* under overskriften «Den hypotetisk-

²⁷⁰ Se under overskriften «Utvikling av metodisk fagterminologi i kriminalomsorgen».

²⁷¹ Hoëm (2013, s. 163).

deduktive forsknings-prosess». Enerstvedt skriver at mening dannet gjennom vitenskapelig observasjon er forstått som en intersubjektiv kommuniserbar og intersubjektivt reproduserbar observasjonsprosess, som skal kunne formidles til andre kompetente forskere. Dette slik at andre forskere skal kunne gjøre den samme observasjon og få de samme resultatene. «Her dannes kunnskap, forståelse, innsikt, sannhet, *mening* i en krets av s.k. kompetente vitenskapsmenn, og det er en forståelse, en mening *om* et objekt, som selv ikke får ta del i denne forståelse og mening». ²⁷²

Enerstvedt skriver at virkelig intersubjektivitet, i kontrast til den han identifiserer i den hypotetisk-deduktive forskningsprosessen, er et subjekt–subjekt forhold som finner sted gjennom en frigjørende diskusjon eller dialog med praksisfeltet. ²⁷³ Dermed kan Enerstvedts tenkning om intersubjektivitet ses i relasjon til Skjervheims teori om den treleddede relasjonen, der det også må være en subjekt–subjekt relasjon til saken og med engasjement.

Enerstvedt stiller spørsmål i forhold til det at et vitenskapelig produkt har et budskap. Spørsmålet er hvem budskapet rettes til når dette handler om et fundamentalt valg, med tanke på hvilken type intersubjektivitet vi tilstreber. Spesielt gjelder dette forskning innen samfunnsvitenskap. Hvis intersubjektivitet kun handler om danning av enighet og samforståelse mellom de kompetente vitenskapsmenn, så «finnes intet frigjørende perspektiv for forskning lenger». ²⁷⁴ Relatert til kriminalomsorgen fratas dermed betjenter og førstebetjenter muligheten til å kunne se sammenhenger mellom forskning og yrkesutøvelse.

I mine fordypninger i Hoëm og Enerstvedt sine tekster, har jeg ikke funnet at de viser til hverandres forskning, selv om jeg ikke kan utelukke at de kjente til hverandre. Hvis de ikke kjente til hverandres forskning er det interessant at de har sammenfallende kritikker av den bestående vitenskap som de selv har vært en del av. På den annen side trer det klart frem at deres lange livs- og forskningserfaring har gitt dem ny innsikt, kunnskap og ikke minst forståelse av hvordan det virker i praksis, at ikke ulike praksisfelt er godt integrert i egen yrkesutvikling gjennom forskning på eget yrkesfelt.

Teori og metodeutviklingen i denne avhandlingen viser at den akademiseringen jeg skisserer her, ikke tar hensyn til den «indre» ontologien og den «indre» epistemologien som fengselsbetjenter besitter i sine erfaringer gjennom ulike fortellinger/essay, i direkte-møter med de innsatte. Den akademiske virksomheten, eller dens framtrekelsesform, er forutsatt å skulle kunne gi betjentene deres yrkesmessige retning å jobbe etter. Det vil si den akademiske faglitteraturen i tillegg til lover og regler utarbeidet med bakgrunn i en «ytre» ontologi, skal gi betjentene deres kunnskapsgrunnlag under yrkes-utøvelsen. Det blir da denne «ytre» ontologien som styrer kunnskapsutviklingen i kriminalomsorgen, slik at det dannes en «ytre»

²⁷² Enerstvedt (1989b, s. 57).

²⁷³ Ibid.

²⁷⁴ Ibid. (s. 132). Se under overskriften «Nytt frigjørende perspektiv i kriminalomsorgen», der jeg redegjør mer utførlig om Enerstvedts definisjon av frigjørende perspektiv, definert som innsikt i nødvendighet og innsikt i muligheter.

epistemologi, i stedet for en «indre» epistemologi. Da har nok HBO-rapporten noe rett i det som hevdes, at: «Det er bare forskeren som også er praktiker som ser muligheten for innovasjon og ny innsikt i et bestemt felt. Det er også bare praktiker som også er forsker som ser muligheten for nye begreper og en ny praksis i den som er der allerede».²⁷⁵ Under overskriften «Metodisk tilnærming i praktisk kunnskap», har jeg, ut fra dette sitatet, stilt meg kritisk til en slik forståelse, og så har jeg i dette teori og metode kapitlet nyansert mellom «indre» og «ytre» ontologi og epistemologi. Det kritiske momentet, som denne avhandling særlig demonstrerer betydningen av, er at vi gjennom våre forskjellige erfaringer og teoretiske kunnskaps-bakgrunner ser, forstår og tolker virkelighet og virksomhet ulikt.

Jeg har en abduktiv formening om at betjentene ville hatt en god forståelse av vitenskap som bakgrunn for det å være hjelpere og grensesettere/oppdragere overfor innsatte, hvis de selv hadde vært med på å utvikle kriminalomsorgen som forskere. Jeg tenker ikke at alle fengselsbetjenter skulle ha gjennomført en doktorgrad. Selv med bare noen få betjenter som forsket på eget yrke, ville kriminalomsorgen kunne ha utviklet seg med rot i betjentenes egen yrkespraksis, og dermed ikke forblitt noe som kom utenfra.

Jeg ser det jeg har sitert fra Hoëm, Enerstvedt og HBO-rapporten ovenfor som støtte for min antydning om at KRUS kan ha akademisert seg på et nivå et godt stykke unna praksisfeltet. I denne sammenheng kan vi forstå betjentenes motstand eller avvisning av det akademiske språket og vitenskapen.

Det må en snuoperasjon til for at forskning skal bli det «frigjørende perspektivet», som Enerstvedt viser til, og at vi får bukt med det Hoëm ser som problematisk vedrørende «møteplassen på forskningens premisser». Forslag til hva som kan bidra til denne snuoperasjonen kan ligge helt tilbake i antikken. McGuirk viser til Aristoteles begrep om *fronesis*, som motvekt til hvordan et overdrevent fokus på prosedyrer og dyrking av teoretisk kunnskap, har gått på bekostning av innsikt i hva ulike situasjoner krever. Det problematiske er særlig at evidensbasert forskning kan ha tatt selvstendigheten fra praktikerne, og at dette igjen har ført til handlingslammelse eller feilreaksjoner, siden de praktiske situasjonene sjelden stemmer helt med forskningens kategorier.²⁷⁶

Snuoperasjonen må derfor være å gi betjentene eierskap til forskningen ved at deres indre ontologi blir tatt hensyn til i forskningen og at de derigjennom selv vil kunne gi kunnskapsutviklende svar, i kraft av sin indre epistemologi, på spørsmål om hvordan de skal og kan håndtere hjelp og grensesetting, enten som oppdragelse, rettledning og veiledning eller som kontroll gjennom tvangsmidler. Uten eierskap og et bevisst forhold til ulike tiltak, kan det i det daglige rutinemessige arbeidet, som i hovedsak er regelstyrt både formelt og uformelt (yrkeskultur), være lett å overse denne distinksjonen. I tillegg kan grense-setting i

²⁷⁵ HBO-rapport (10/2005, s. 75).

²⁷⁶ Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

alle sine varianter som kontroll, overvåking, tvang og annet, fort bli krenkende og nedverdiggende for både de som utsettes for tiltakene og de som iverksetter de.

Den negative betydningen av manglende eierforhold svarer til det McGuirk og Methi skriver i introduksjonen til antologien *Praktisk kunnskap som profesjonsforskning* under overskriften «Praktisk kunnskap som fag- og forskningsfelt». De skriver at implementering av forskning som blir tilført praksisfeltet fra utsiden, innebærer en viss tilsidesettelse av praktikerens. Det er ikke praktikerens dømmekraft eller erfaring som blir tyngdepunktet i utøvelsen av praksis. Det er forskningen som blir tyngdepunktet. «Forskning er i utgangspunktet her ikke praktikerens anliggende, noe som ikke nødvendigvis betyr at praktikerens må implementere noe han/hun ikke forstår, men i alle fall at han/hun må legge til rette for noe han/hun ikke har vært med på å utvikle».²⁷⁷ Det er lett å forstå at mangel på eierskap til det som skal implementeres oftest fører til (kulturell) motstand mot det som skal iverksettes.

Det kriminalomsorgen må ta inn over seg, er den kognitive og den emosjonelle dimensjonen som kommer frem i analysene og syntesene gjennom avhandlingen. Det gjelder bl.a. internalisering og eksternalisering av interpsykologisk og intrapsykologisk karakter, som påvirker både kognitive verdier og emosjoner.²⁷⁸ I tillegg kommer det som jeg viser til i neste avsnitt om at betjenter opplever at nye tiltak blir «tredd nedover hodet på dem». Det blir da ikke praktikerens anliggende eller dømmekraft gjennom egen utvikling av forskning som gjelder. På den annen side kan det godt være at betjentene forstår (deler av) den forskningen som blir tilført dem utenfra, på tross av at de selv ikke har vært med på denne utviklingen. Det som da er viktig å forstå er at manglende eierforhold til forskningen, ved ikke å være delaktig i forskningen, sannsynligvis skaper både kognitiv og emosjonell motstand mot (implementeringen av) forskning som de selv ikke har vært med på å utvikle.

Allerede da kontaktbetjentordningen ble innført, reagerte betjentene negativt, og mente at ordningen ble tredd nedover hodet på dem.²⁷⁹ Hammerlin og Mathiassen skrev i sin forskningsrapport «Før og nå. Om konsekvensene av organisatoriske endringer for samhandling mellom fange og betjent i et utvalg av lukkede fengsler», om at betjentene mente ordningen ble tredd nedover hodet på dem, uten at de hadde medbestemmelse om og ved innføringen.²⁸⁰ Jeg kan bekrefte dette, ut fra mine erfaringer som kursleder for Åna og Stavanger fengsel i forbindelse med innføringen av kontaktbetjentordningen. Det var en del motstand og kommentarer om at «dette har vi alltid gjort overfor de innsatte, dette er ikke noe nytt».

Høsten 2017 var jeg deltaker på Kriminalomsorgens forskerkonferanse ved Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter. Under åpningen sa forskningsleder Berit Johnsen

²⁷⁷ McGuirk og Methi (2015, s. 17).

²⁷⁸ Se under overskriften «Taus kunnskap, internalisering og eksternalisering».

²⁷⁹ I straffegjennomføringsloven fra 2001, ble kontaktbetjentordningen lovfestet.

²⁸⁰ Hammerlin og Mathiassen (2006).

at de til neste forsker-konferanse om to år skulle gjøre en innsats for å få med flere fra praksisfeltet i kriminalomsorgen. I mail 27.11.2017 presiserer Johnsen at med praksisfeltet mener hun fengsler, friomsorgskontor og regioner.²⁸¹

Jeg oppfattet det slik at innlederne var forskere uten fengselsbetjenterfaring. Jeg traff i alle fall ikke noen fengselsbetjenter som deltakere på konferansen. Det ble dermed gjennomført en forskerkonferanse om fengselsbetjentyrket, der forskere seg imellom diskuterte sine forskningsresultater for å videreutvikle kriminalomsorgen. Denne form for forskning betegner Enerstvedt i boken *Vitenskap som pedagogikk. En analyse av vitenskapens midler og mål* under overskriften «Den hypotetisk-deduktive forsknings-prosessen», som «substituerbar subjektivitet». Enerstvedt skriver at «Krav til objektiv kunnskap må være *intersubjektivitet*, ikke i meningen substituerbar subjektivitet, men i meningen *kommunikasjon mellom subjekt og objekt*».²⁸² Enerstvedt viser til at det må være en fri dialogisk menings-utveksling, hvor kunnskap, forståelse, innsikt og sannhet utvikles.

Når de ansatte, som er i direktekontakt med de innsatte, som er «objekt» for forskning innenfor kriminologien, ikke er i dialog med forskerne, kan ikke de ansatte, innsatte og forskere sammen gjennom fri dialog utveksle og danne ny forståelse, innsikt og kunnskap sammen. Begrepet om «substituerbar subjektivitet» anvendt på forskningen innenfor kriminalomsorgen kan da forstås slik at forskere og ansatte ved KRUS fungerer som et «substitutt» for de ansatte i direktekontakt med de innsatte.

Den neste forskerkonferansen ble gjennomført høsten 2019. Forskningsleder Johnsen skriver i mail 04.08.2020: «Vi hadde heller ikke på denne konferansen noen utstrakt deltakelse fra enheter og regioner». På mitt spørsmål om det ble gjort en innsats for å få med enhetene og regionene, svarer Johnsen at «konferansen blir annonsert gjennom KRUS-katalogen, slik som andre konferanser, kurs og samlinger».²⁸³ Det ser dermed ikke ut som om KRUS har gjort en ekstra innsats for å få med flere fra praksis-feltet i kriminalomsorgen på konferansen. Den neste muligheten til å øke deltakelsen fra fengsler, friomsorgskontor og regioner, var til konferansen i 2021, som Johnsen skrev sannsynligvis ville bli gjennomført. Den siste meldingen fra Johnsen i mail 13.01.2022 er imidlertid at forskerkonferansen ikke ble gjennomført i 2021 på grunn av pandemien. Hun skriver at det er usikkert om det blir flere slike konferanser, siden forskningsavdelingen etter omorganiseringen i 2021 er nedlagt.²⁸⁴

Jeg håper denne avhandlingen vil bidra til ny forståelse, ny innsikt og ny kunnskap om hvor viktig det er at betjentene med sine erfaringer, uttrykt gjennom fortellinger, er med på å videreutvikle kriminalomsorgen. Det gjelder bl.a. det jeg viser til om innenfra-perspektiv, innenfra-forståelse, indre ontologi, indre epistemologi, ulike måter å se, forstå og tolke

²⁸¹ Johnsen (2017).

²⁸² Enerstvedt (1989b, s. 57).

²⁸³ Johnsen (2020).

²⁸⁴ Johnsen (2022).

kriminalomsorgen som virksomhet, og ikke minst at ansvar, interesse og engasjement for ulike hendelser har betydning for hvilke forskningsresultater som produseres.

Jeg har en formening om at Hoëm og Enerstvedt sin kritikk av denne formen for vitenskap går rett inn i kjernen av det «praktisk kunnskap som fag og forskningsfelt», forsøker å forandre. Praktikerer trer frem både som forsker på og praktiker i egen virksomhet, slik at praktikerer kan ta integrert del i virksomhetens utvikling og den fremtidige omdanningen av det som driver virksomheten. Sett i forhold til at abduksjon må forstås som et vesentlig aspekt ved forskningen, aner og antar jeg at den dagen det er vanlig og godt etablert i et eget forskningsfelt at betjenter forsker på sitt eget yrke, og blir invitert som innledere til kriminalomsorgens forskerkonferanse, behøver ikke forskningslederen å gjøre en innsats for å få praksisfeltene med på konferansen. Dette gjelder vel og merke dersom forskningskonferansene ikke blir nedlagt for alltid, etter omorganiseringen ved KRUS. I en eventuell ny organisering av forskerkonferanser vil det da sannsynligvis være stor konkurranse om både å holde innlegg og å være deltaker. Jeg ser ikke vekk fra at i en slik utvikling vil betjentene øke sin forståelse av, innsikt i og kunnskap om at vitenskap og forskning sammen med erfaring, vil gjøre dem dyktigere som hjelpere og grensesettere.²⁸⁵

3.9.2 Mitt forskningsmessige ståsted

For å kunne plassere meg mer bestemt i en forskningstradisjon, vil jeg vise til noe av den seneste norske forskningen innen kriminalomsorgen. Det er to ytterpunkter som kommer til syne. For det første står jeg på linje med det Andenæs skriver i boken *Straff som problem*, og jeg ser at vi trenger fengsel.²⁸⁶ Noe av den senere forskningen er svært negativ til fengsel, som samfunnsinstitusjon. Det gjelder spesielt Schaanning og Ribe-Nyhus, som forstår fengselsbetjenter som smerte-på-førere.²⁸⁷ Selv om hverken Hammerlin, Hjellnes eller Nymo viser klart at de er negative til fengsel, synes de likevel å ha en negativ holdning til kriminalomsorgen, slik den drives i dag. Hammerlin synes å mene at kriminalomsorgen er antiintellektuell, teorifremmedgjort og metode-innsnevret.²⁸⁸ Hjellnes og Nymo skriver kritisk i antologien *Kunnskapsbasert straffe-gjennomføring i kriminalomsorgen i Norge* om at fengselsbetjenter ikke greier å artikulere sin yrkes-utøvelse i faglige termer, ut fra antagelsen om at dette skulle de ha kunnet tilegne seg på fengselsskolen.²⁸⁹ Nymo skriver spesifikt at «Uten begreper kan ingen begripe».²⁹⁰

Jeg tviler ikke på at disse forskerne, ut fra sine forsknings-perspektiver, har rett i sine forsknings-resultater. Samtidig sier min mangeårige erfaring at det er mye annet som er rett i kriminalomsorgen. Dette betyr at jeg står i en tradisjon som har tro på at fengselsbetjenter og

²⁸⁵ Se under overskriften «Metodisk tilnærming i praktisk kunnskap», hvor Snertingdal har et 50- års perspektiv på at fengselsbetjenter forsker på eget yrke.

²⁸⁶ Andenæs (1996).

²⁸⁷ Schaanning (2013). Ribe (2017). Ribe-Nyhus (2020).

²⁸⁸ Hammerlin (2008). Se vedlegg 1 «Forskning innen kriminalomsorgen».

²⁸⁹ Hjellnes (2019). Nymo (2019).

²⁹⁰ Nymo (2019, s. 336).

førstebetjenter er de som står naturlig mest sentralt i hjelp og grensesetting, i rehabiliterings- og endringsarbeidet overfor de innsatte. Samtidig står jeg i en tradisjon som sier at vi må ta forskning som finner det negative på alvor, som et utgangspunkt for å arbeide med forbedringer. Dette må skje ved å opprette tre-leddede relasjoner mellom alle involverte i kriminalomsorgsforskningen, drevet fram gjennom felles ansvar, interesse og engasjement, slik at våre ulike forhold til saken, og dermed våre ulike saksforhold, blir debattert på adekvate og gode måter. For denne forskningen vil en god treleddet relasjon med andre forskningsfelt og forskere blant annet kunne resultere i gode faglige diskusjoner om min forskning kan være starten på et nytt paradigme innen kriminalomsorgsforskningen eller ikke.

Walderhaug skriver i antologien *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminal-omsorgen i Norge*, under overskriften «Fengselsbetjentens paradoks og dobbelt-rolle», følgende i sin drøfting av Stortingsmelding nr. 37: «En av kriminalomsorgens viktigste målsettinger er at straffen skal gi mindre kriminalitet og et tryggere samfunn, og slik sett er fengselsbetjentenes motivasjon- og endringsrolle både viktig og berettiget».²⁹¹ Walderhaug skriver i en fotnote at hennes fokus på dobbeltrollen ikke handler om paradokset knyttet til kombinasjonen av vokterrollen og hjelperrollen, men om et paradoks som oppstår innenfor hjelperrollen. Det handler bl.a. om å endre tanke- og handlingsmønsteret hos den innsatte. I den forbindelse må betjentene forsøke å skape rom for personlig dannelse, slik at autonomi er mulig. Da nytter det ikke med et ensidig press på den innsatte for å få vedkommende inn i forhånds-definerte løsninger. Et hovedpoeng, slik jeg forstår det hos Walderhaug, er at endringer må skje frivillig, ved at den innsatte selv som autonom person, tar selvstendig valg om livsendringer, kontra det å bli presset inn i forhåndsbestemte løsningsforslag fra fengselsbetjentene.²⁹²

Min forskning er et forsøk på å få frem ny teori og nye begreper om og for fengselsbetjentrollen, som kan vise seg å ha en annen viktighet og berettigelse enn det som alt finnes i dag. I så henseende kan Walderhaugs forskning vise seg å ha vært katalyserende for min egen forskning, ikke minst der hvor det trer fram både sammenfall og ulikheter.

I Walderhaugs doktoravhandling med tittelen «Filosofiske samtaler med innsatte i fengsel. En fordypning i samtalens form og innhold», fokuserer hun på betydningen av å sammenligne og sy sammen forskning utført fra et innefra-perspektiv og et utenfra-perspektiv. Jeg ser at Walderhaug og jeg står i samme forskningstradisjon, når hun skriver at hennes forskning på sine egne samtaler, har gitt henne en annen nærhet til studiematerialet, enn om hun skulle ha observert filosofiske samtaler fra utsiden. Det samme gjelder det å intervju innsatte om deres erfaringer med filosofiske samtaler: «Fra et utenfraperspektiv ville jeg ha inntatt et teoretisk ståsted til samtalene, snarere enn å tenke ut fra diskrepanserfaringer og konkrete

²⁹¹ Walderhaug (2019, s. 263). Tittelen på denne stortingsmeldingen fra 2008 er «Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn».

²⁹² Ibid.

situasjoner og prosesser, noe som har vært helt avgjørende for den type kunnskap jeg har tilegnet meg». ²⁹³

Hun skriver at et utenfra-perspektiv ikke ville gitt henne den nærheten og det dialogiske møtet med de innsatte, som har gitt viktig innsikt i deres liv og tenkemåte. Walderhaug er tydelig på at nærhet til egen praksis har vært selve forutsetningen for forskningen. ²⁹⁴ Når Walderhaug viser til betydningen av et «dialogisk møte med innsatte», hvor dialogisk åpenhet og polyfonisk tålmodighet står sentralt, gir det meg tanker om dette uttrykket. I mine refleksjoner, analyser og synteser, har jeg gått i dialogiske møter med meg selv i mine erfaringer og med teori og annen empiri. Det tøffeste dialogiske møtet har vært med mitt ideal om det å være en god hjelper og grensesetter overfor de innsatte, og en god leder for fengselsbetjentene. Det samme gjelder mine dialogiske møter med min tålegrense og sårbarhet, i blottleggingen av meg selv som person og yrkestaker. Dette kommer spesielt godt frem i analysene av de erfaringsbaserte fortellingene.

Det å forske på egne erfaringer, slik Walderhaug og jeg har gjort, fører til stor grad av sårbarhet. Jeg regner med at det samme gjelder Ribe-Nyhus sin erfaringsbaserte forskning, som innsatt. Walderhaug forteller om ulike hendelser, hvor hun opplever både å lykkes og å feile i sine filosofiske møter med innsatte. ²⁹⁵ Det samme gjelder meg selv i mine møter med innsatte, hvor jeg opplevde å lykkes i kommunikasjonen med Jørgen og å mislykkes i kommunikasjonen med Petter. Selvfølgelig har jeg ikke kunnskap om Walderhaugs tålegrense og sårbarhet, slik jeg har om min egen tåle-grense og sårbarhet. Hensikten er å si noe om hva det å utlevere seg selv, kan ha å bety. Det å oppleve nederlag og vise omverden det, opplever jeg som å gjøre meg sårbar overfor omverden. Det å fremstå som vellykket kan også sette meg i en sårbar situasjon, der andres reaksjon er at jeg er innbilsk og blærete. Det interessante er at det er kun den fremtidige erfaringen som kan fortelle hva som stemmer og ikke stemmer.

På samme måte som jeg er tydelig på fordeler og ulemper med min måte å forske på, er Walderhaug tydelig på at hennes subjektivitet kan gi ulemper. «Den nærhet jeg har til de innsatte under samtalene og det påfølgende ansvaret som legges på meg som forsker, kan kritiseres for å være uryddig, uvitenskapelig og subjektiv synsing». ²⁹⁶ Det interessante ved en slik tanke om egen forskning som «subjektiv synsing», er det Enerstvedt skriver om abduksjon som aning, undring, gjetting og å tilegne seg noe nytt. Til sammenligning med induksjon og deduksjon gjelder spesielt at det er bare i abduksjonen at det oppstår noe nytt, som gir forståelse av det overraskende. ²⁹⁷

Begrepene innenfra-perspektiv, utenfra-perspektiv og abduksjon blir grundig analysert gjennom denne avhandlingen, for å kunne finne ut om erfaringene som Walderhaug og jeg

²⁹³ Walderhaug (2018, s. 33).

²⁹⁴ Ibid.

²⁹⁵ Walderhaug (2019).

²⁹⁶ Walderhaug (2018, s. 34).

²⁹⁷ Enerstvedt (2017). Se under overskriften «Abduksjon og forståelse som metode».

legger til grunn som en sentral forskningskomponent, er uryddig og uvitenskapelig håndtert eller ikke. En viktig presisering av det som gir perspektivet gyldighet, er det Russell Hanson skriver om at det er erfaringene som styrer perspektivet.²⁹⁸

²⁹⁸ Se under overskriften «Fordypning i Russell Hansons observasjonsteori».

4 Analyse av to fortellinger

Denne hoveddelen består av analyse av fortellingene om Petter og Jørgen slik de er skrevet i kapittel 2 «Avhandlingens grunnlag, problemstilling og empiri». Dette er to fortellinger som på mange måter rammer inn spennvidden av hva en fengselsbetjent kan komme til å møte i sin virksomhet, i sitt daglige virke. Analysene er bygget opp noenlunde likt med to deler. I første del forsøker jeg å gjennomføre refleksjoner over erfaringene som fortellingene uttrykker, uten eksplisitt å dra inn elementer fra teori og metodekapitlet. Hovedpoenget her er å gi litt mer kontekst til fortellingene, og å la førstehåndsrefleksjonene over mine erfaringer tale sitt eget språk og dermed gi et grunnlag til den mer vitenskapelige refleksjonen som kommer i del 2. I del 2 trekkes teorien eksplisitt inn og utgjør annenhåndsrefleksjonen. De to delene er samtidig uttrykk for faser i forsknings-prosessen. I fag- og forskningsfeltet praktisk kunnskap er det som betegnes som «først å stå lengst mulig i erfaringen» fremmet for å hindre at teori anvendes mekanisk på empirien. Det motsatte ville være å anvende teorien direkte på erfaringene nærmest som en overfladisk forklaring. Samtidig tegner oppdelingen et bilde av selvforandrings-prosessen jeg selv har vært gjennom.

Både del 1 og del 2 inngår i det som tidligere er nevnt i teori- og metodekapitlet som dialektikken mellom teori og empiri. I del 2 legges det også an til å få fram viktig innsikt som peker utover det særegne og mot en allmenn forståelse av tema som blir undersøkt. I noen tilfeller, der det er relevant, tar jeg inn empiri fra intervjuene.

1.1 Analysen av fortellingen om Petter – del 1

Første del av analysen av Petter-fortellingen er tredelt. I første del behandler jeg opptakten til hendelsen inne på etasjelederkontoret, da Petter utagerte og angrep de to betjentene og meg. Videre drøftes selve hendelsen inne på etasjelederkontoret og deretter hva som ble resultatet. Selv om mine erfaringsbaserte refleksjoner har et teoretisk tilsnitt, er analysen gjort uten henvisninger til teori.²⁹⁹

Fortellingen om Petter er ikke forandret siden den ble lagt inn i avhandlingen som en del av det empiriske grunnlaget som avhandlingen bygger på. Dette er i tråd med bruken av fortellinger i vitenskapelig arbeid knyttet til praktisk kunnskap slik praktisk kunnskap er utviklet ved Senter for praktisk kunnskap.³⁰⁰

1.1.1 Opptakten

Opptakten til hendelsen med Petter er beskrevet i nedenstående sitat, hentet fra begynnelsen av fortellingen:

²⁹⁹ Det er referanse bl.a. til Straffegjennomføringsloven.

³⁰⁰ Se under overskriften «Fortellingen om Petter».

«Dagen i dag har startet med de vanlige gjøremålene og rutinene, før jeg får telefon fra en fengselsbetjent i en avdeling om en utagerende og truende innsatt. Fengselsbetjenten sier at den innsatte, Petter, er aggressiv og skjeller ut de andre innsatte når de spiser i fellesskapet. Det gjelder når de andre innsatte tar det siste pålegget på bordet, som Petter mener han skal ha. Han nekter å være med å rydde etter seg og bare går fra bordet. Fengselsbetjentene i avdelingen har hatt Petter inne på betjentkontoret og sagt at han må gjøre det samme som de andre innsatte i avdelingen. Han kan ikke forvente at andre innsatte skal rydde etter han, og at de andre innsatte har like mye rett på å ta det siste pålegget som han. Det fører til at Petter blir rasende, og går ut av kontoret og slenger døra igjen med et smell, så hele veggen rister.»

Disse opplysningene, om at betjentene i avdelingen ringer og forteller om Petters oppførsel, er det som utløser hjemmelen i straffegjennomføringslovens § 37, hvor det er aktuelt å isolere han på enerom uten fellesskap med andre innsatte. Straffegjennomføringsloven gir hjemmel for å isolere innsatte med tvang. Dessuten gir loven hjemmel for at innsatte kan kreve å få isolere seg fra andre innsatte.

I det øyeblikket jeg får telefonen om at Petter er utagerende og truende, begynner jeg å tenke på hva jeg skal gjøre. Det er mine tidligere erfaringer og fengslets rutiner og lovverk, jeg legger til grunn for hvordan jeg tenker å løse denne utfordringen. Jeg ser og forstår noe umiddelbart ut fra mine tidligere erfaringer, og kan dermed raskt begynne å forberede meg på hvordan møtet med Petter best mulig skal håndteres. Da denne hendelsen skjedde var jeg aldri i tvil om at fengselsbetjentene hadde rett i at Petter var utagerende og truende, og derfor kommer beslutningen om at han ikke kan fortsette å være på denne avdelingen raskt. Jeg så det som umulig at han kunne være på denne avdelingen når han oppførte seg slik, noe som sannsynligvis førte til at jeg overså og blokkerte for andre mulige alternativer. Der og da sa magefølelsen meg at det ikke ville gå at Petter fortsatte å bo på avdelingen, før han hadde roet seg ned ved å bli plassert på enerom og at vi fikk ro til å snakke med de andre innsatte. Jeg må erkjenne at allerede i *opptakten* til håndteringen av situasjonen med Petter hadde jeg tatt en beslutning om å isolere han. Dermed forhindrete dette meg i å finne andre løsninger.

En viktig presisering er at Petters utagering inne på avdelingen var hans fysiske «angrep» på vaktroms-døra og ikke noen form for fysisk angrep verken på med-innsatte eller fengselsbetjenter. Det var først inne på etasjelederkontoret at han utførte et fysisk angrep på personer.

Viktige spørsmål å stille her, er om lojalitet til og ansvar overfor egen gruppe og flertallet av de innsatte overstyrte det ansvaret jeg hadde for Petter. Slik jeg opplevde ansvaret som etasjeleder, handlet det om å opprettholde ro og orden på en sikker og forsvarlig måte for alle parter. På dette tidspunktet var det nok kun en eller flere, til dels, ureflekterte rutiner som styrte mine handlinger, uten en dyptgripende refleksjon over konsekvensene for Petter, og ikke minst for det som kunne komme til å skje og som faktisk skjedde på etasjelederkontoret. Spørsmål jeg sitter med i dag, er om jeg hadde for lite erfaring og trygghet i rollen til å bryte

ut av mønsteret og rutinene for det som var vanlig å gjøre i situasjoner med utagering. Blant annet var det vanlig å ha nok bemanning til at den innsatte ville innse at det ikke nyttet å gjøre motstand og dermed roet seg ned.

Noe av det viktigste i opptakten til denne hendelsen var nok min skrâsikre tro på at utfallet skulle bli slik mine tidligere erfaringer hadde vist, altså at Petter skulle innse alvoret i situasjonen når han møtte meg og de to fengselsbetjentene fra en annen avdeling inne på etasjelederkontoret, som en overmakt. Et alvor som ville ha ført til at han roet seg ned og innså sine feil og ydmykt godtok å bli plassert på enerom vekk fra de andre innsatte.

Der og da i denne hendelsen var mitt opplevde hovedansvar som etasjeleder å gjen-opprette ro, orden og sikkerhet og å sikre fengselsbetjentenes trygghet og gode arbeidsvilkår. Da var det å skulle tvile på om fengselsbetjentene snakket sant ikke i mine tanker. Å ikke skulle stole på betjentenes versjon var ikke en aktuell problemstilling, selv om jeg var klar over at alle mennesker ser og oppfatter hendelser ulikt. Det gjelder for eksempel det forhold at andre fengselsbetjenter enn de som var på vakt da Petter utagerte, kunne ha sett Petters oppførsel på en annen og mindre dramatisk måte enn de fengselsbetjentene som var på vakt. Likevel valgte jeg å forholde meg til det disse betjentene mente å ha oppfattet. Det kan hende at en annen fengselsførstebetjent, ut fra sine erfaringer og tolkninger av fengslets regler, kunne ha lagt andre premisser til grunn for behandlingen av Petter, og dermed håndtert hendelsen på en bedre måte enn det jeg gjorde. Jeg ser klart og tydelig at det var min selvpålagte lojalitet til den etablerte yrkeskulturen som gjorde at jeg tenkte og handlet annerledes.

Det jeg oppdager nå flere år etter hendelsen med Petter, er at det er utrolig vanskelig å skulle se mine handlinger i denne hendelsen på andre og nye måter, selv om dette er et mål med forskning på egne erfaringer. Det problematiske er her nettopp den nærhet og kjennskap jeg fortsatt har til den yrkesgruppen jeg er en del av, og har lojalitet til. En dagligdags problemstilling de fleste av oss har godt kjennskap til og som kan belyse dette er relasjonen mellom foreldre og barn, der foreldre vanligvis tar parti med sine barn, eksempelvis i konflikter med andre barn.

Det jeg ser i dag, i et nærhetsperspektiv, er at slike hendelser blir moralske og etiske problemstillinger, fordi det å tvile på en kollegas tolkning av en situasjon, blir å tvile på hans eller hennes dømmekraft og yrkeskompetanse. På den ene side kan det stilles spørsmål ved om min evne til å bedømme og min kompetanse til å vurdere utfordrende hendelser er bedre enn de to avdelingsbetjentenes dømmekraft og yrkeskompetanse, med grunnlag i godt kjennskap til de innsatte som er på avdelingen. På den annen side er det grunn til å spørre om det likevel ikke skal forventes at en etasjeleder som, ut fra sin yrkeskompetanse og erfaring, har blitt ansatt i en mellomlederstilling og har et hovedansvar, bør ha bedre vurderingsevne enn fengselsbetjenter. På samme måte som det med nærhet til et forskningsfelt, med de overseelser som det kan innebære, vil også nærhet til hverandre blant aktørene i yrkesutøvelsen kunne føre til hindringer for å se en hendelse på den beste måten. Jeg tenker

blant annet på at i alle hierarkier der makt er knyttet til stilling, vil det jeg kaller for kulturelle skjemaer som skal følges, kunne forekomme, for eksempel at den høyest rangerte er den som tar avgjørelser og bestemmer hvilke handlinger som skal utføres. Altså lar vi være å etterspørre hvem som har de beste forutsetningene gjennom relasjoner og kompetanse til å gjøre vurderinger og ta avgjørelser som ofte har avgjørende betydning for enkeltmenneskers skjebne og kanskje et helt yrkesfelt. I ettertidens refleksjoner ser jeg tydelig at min håndtering godt kan handle om en slik respekt for den etablerte kulturen, og at det derfor var vanskelig å tenke seg andre alternativer enn det som ble valgt.

Slike spørsmål kan lede opp til mange svar, hvor et av svarene er at i situasjonen med Petter så var det betjentene som hadde den direkte opplevelsen og observasjonen av hele avdelingen, og dermed den direkte kjennskapen til situasjonen. Det hadde selvfølgelig også Petter, men han ble utelukket og objektivert i denne fasen. Vi snakket om og til Petter, men ikke med han. Et annet svar kan være at den daglige relasjonen som avdelingsbetjentene har med de innsatte, fører til en dypere forståelse av avdelingsdynamikken enn det en etasjeleder med ansvar for flere avdelinger, og sett fra sitt kontor, får, selv om etasjelederen har daglig kontakt med avdelingen. Til sist kan det vel sies at evnen til å inneha en god vurderingsevne ikke følger hvilken stilling og stand en person har. Uansett viser disse refleksjonene hvor komplekst det kan være å ta riktige avgjørelser og ikke minst i situasjoner som krever noenlunde hurtige avgjørelser. Det gjelder å innhente tilstrekkelig informasjon før avgjørelser tas, og ikke overse viktigheten av en, i dette tilfellet, inkluderende samtale med Petter. Jeg var heller aldri inne på tanken om å snakke med de andre innsatte før avgjørelsen om at Petter ikke kunne bo på denne avdelingen ble tatt. Disse mer dyptgående under-søkelsene tenkte jeg å ta etter at Petter var isolert fra de andre innsatte.

Dermed er det ikke helt klart hvordan dialektikken mellom de som har ansvar og den direkte informasjonen mellom disse og de innsatte, og den som ser situasjonen delvis fra utsiden er i det å forstå situasjonen på den beste måten. Et relevant spørsmål i så måte er om betjentene har en annen binding/lojalitet til de innsatte som de kjenner på avdelingen og allerede har inngått allianser med, før Petter kom inn på avdelingen. En binding som gjør at de dermed ikke greier å være like objektive som en som ser hendelsen fra utsiden. Det vil si at betjentene på grunn av nærheten til de innsatte som var på avdelingen, før Petter kom inn, har utviklet en bestemt oppfatning som dermed ble et hinder for å se helheten i konflikten og videre til å inkorporere Petter som del av avdelingsmiljøet. Slik jeg husker avdelingskulturen var det ro og fred før Petter kom inn på avdelingen og skapte uro under måltidet.

Jeg kan selvfølgelig ikke nå si noe eksakt om betjentenes syn på det som skjedde i avdelingen, og om problematikken med Petter hadde noe med bindinger mellom betjenter og innsatte å gjøre. Spørsmålet er likevel til hjelp for å komme dypere inn i min forståelse, innsikt og mulige kunnskap om ulike varianter av det som skjedde i opp-takten til hendelsen med Petter. Selv om ikke relasjonen mellom innsatte og betjenter er helt den samme som min relasjon til betjentene, er det en tilsvarende relasjon mellom betjentene og de innsatte som nok kan gi

noenlunde de samme lojalitets-utfordringer som mellom meg og betjentene. For meg har disse refleksjonene satt relasjons-utfordringer, lojalitets-utfordringer og bindings-utfordringene i et nytt lys, hvor jeg ser og forstår at mange sider ved dette med relasjon, lojalitet og bindinger kan generaliseres. I tillegg har jeg sett at det også ligger et læringspotensiale i å gjennomføre slike tankeeksperimenter i hva som kunne vært mulig å gjøre annerledes for å oppnå et bedre resultat. Å innarbeide bruken av slike tankeeksperimenter vil være nyttig for at kriminalomsorgen skal kunne fremstå som en lærende organisasjon.

Når slike hendelser oppstår blir spørsmålet gjerne hva målsettingen med selve aksjonen er, og da spesielt kriminalomsorgens mål sett mer konkret i forhold til slike hendelser. Som kriminalomsorgens representant med tanker om hjelp og grense-setting, var mitt overordnede mål å skape balanse og orden i fengselsmiljøet, der grensesetting i dette tilfellet var forbundet med sikkerhet og tvang. I denne balansen var første tanken å sette fysiske grenser for Petter, slik at det senere skulle være mulig å være en hjelper i en oppdragende virksomhet med rettledning og veiledning overfor han. I første omgang en hjelp til å kunne løse konflikter på andre måter enn utagering og trusler. Erfaringen fra denne hendelsen viser at min forforståelse om hjelp og grensesetting ikke alltid står godt i forhold til virkeligheten. Mitt mål var å komme i posisjon til Petter som hjelper og grensesetter gjennom oppdragende kommunikasjon, men resultatet ble det motsatte. Dette hadde ganske sikkert med det å gjøre at jeg i opptakten til mitt møte med Petter ikke gikk grundigere til verks med å sjekke ut mer med betjentene om hendelsesforløpet. Dermed bidro også mangelen på forhåndsinformasjon om Petter til angrepet inne på etasjelederkontoret. Da ble heller ikke mitt ideal om å bidra til rehabilitering realisert, mest sannsynlig fordi Petter opplevde seg som forhånds-dømt på en urettferdig måte, og dermed urettferdig behandlet.

Jeg tror at refleksjonene rundt lojalitet, bindinger og kanskje også en frykt for å bryte ut av kulturelle rammer er godt egnet til å allmenngjøre poengene til hva som er relevant for mange ulike felt innenfor ulike profesjoner, som alle har det felles at det handler om hjelp og grensesetting. Det gjelder enten det er tale om grensesetting som oppdragelse, rettledning, veiledning eller som sikkerhet og tvang. For å løse opp i disse dilemmaene som kan, og ganske sikkert i mange tilfeller, kommer til å inntreffe, blir det viktig å se både på det ubevisste og det bevisste i menneskets tenkning og handling. Jeg har en formening om at vi som mennesker ikke er helt ulike i balansen mellom det som er ubevisst og det som er bevisst for oss, samtidig som det selvfølgelig vil være variasjoner. Poenget er at de refleksjonene jeg har gjort overfor meg selv også vil kunne gi en pekepinn om hvordan andres forhold mellom det ubevisste og det bevisste er koblet sammen.

Det forskningsprosessen har vist meg er hvor mye av det vi gjennomfører i praktisk handling, eksempelvis ut fra lojalitet og bindinger, som kommer fra det ubevisste eller automatiserte. Altså, det er bare slik det er og skal være hos oss, eller i min profesjon. Da må det dyptgripende erkjennende refleksjoner til for å løse opp i og få det ubevisste til overflaten og inn i det

bewisste området. Mer konkret blir det å tre inn i en tankeprosess med overbevisning om at det vil være mer å se og forstå i en situasjon, enn det som umiddelbart dukker frem.

Uten å gå i detaljer, så har spesielt den opplæringen jeg fikk som tillitsvalgt, gjennom erfaring og ulike kurs i fagbevegelsen, gitt meg tanker om betydningen av kritikk og hvordan forsvarsmekanismer trer inn i møte med kritikk. Derfor hadde jeg under forberedelsen til å gjennomføre denne aksjonen tanker om at det å være kritisk overfor betjentenes forståelse av situasjonen ville føre til at de gikk i forsvar. Dermed ville det motsatte av selverkjennelse skje hvis jeg kritisk reflekterte over fengselsbetjentenes tjeneste-utøvelse. Min teori og mine tanker var at hvis noen utenfor dem selv kom med innspill og kritiske refleksjoner så ville det sitte langt inne å erkjenne at andres vurderinger er bedre enn deres egne. Konsekvensen kunne blitt at de ville låst seg til en bestemt oppfatning og dermed hatt vanskeligheter med å forstå at det de gjorde, kunne ha vært gjort på andre og bedre måter. Slik tenkte jeg da. Det problematiske med en slik tenkning er, som sagt, at nye muligheter blir blokkert for å tre frem som mulige alternative løsninger. Sagt på en mer direkte måte, jeg tok fra meg selv mulighetene til å se, forstå og tolke inn i situasjonen at jeg bl.a. kunne ha undersøkt saken bedre ved å involvere avdelingsbetjentene i selve møtet med Petter. Jeg kunne ha bedt betjentene beskrive situasjonen slik de hadde opplevd den, slik at Petter og jeg fikk høre samme versjon inne på etasjelederkontoret. Da ville kanskje særlig Petter ha kunnet bidra til oppklaringen, altså dersom avdelingsbetjentene ble med Petter inn på etasjelederkontoret, slik at vi kunne hatt en dialog som kunne gitt en bedre og mer helhetlig forståelse av hendelsen.

Et viktig spørsmål nå i ettertid er om jeg kunne ha sjekket bedre ut bakgrunnen for hendelsen på en kritisk reflekterende måte uten at det skulle ha fått negative konsekvenser for forholdet mellom oss ansatte. Her er det åpenbart et større mulighetsrom som jeg ikke brukte. Jeg kunne ha diskutert med betjentene om jeg skulle komme inn på avdelingen og sette meg ned ved siden av Petter i sofaen og snakke med han. Jeg måtte ha diskutert med betjentene om det var sikkerhetsmessig forsvarlig å gå alene inn og snakke med Petter, eller å gjennomføre avdelingsmøte med alle innsatte til stede. Det ville samtidig ha vært å vurdere om jeg med min manglende relasjon til han kunne komme til å være mer ødeleggende enn til hjelp for både Petter, de andre innsatte og betjentene. I en slik diskusjon kunne jeg ha stilt spørsmål til betjentene om noen av dem hadde en så god relasjon til Petter at de kunne gjennomføre en samtale med han. Jeg kunne ha spurt om noe så enkelt som om det var mulig å bare la Petter sitte i sofaen til han hadde roet seg. Jeg kunne ha samtalt med betjentene om vi skulle følge Petter til helseavdelingen, eller om en sosialkonsulent hadde så god relasjon til han at vedkommende kunne ta samtalen. Jeg kunne spurt betjentene om Petter hadde vært på jobb, skole eller på noen form for kurs i fengslet, slik at noe av disse fagpersonene hadde en god nok relasjon til han til å snakke med han. Jeg kunne i alle fall ha spurt betjentene i avdelingen til Petter om å være med inn på etasjelederkontoret og så fått andre betjenter til å gå inn på avdelingen.

Jeg kunne ha undersøkt om en samtale med presten kunne ha vært en mulighet, fordi prester ofte har god kompetanse på vanskelige samtaler. Vurderingen og gjennomføringen måtte selvfølgelig være sikkerhetsmessig avklart og forsvarlig. Likevel ville kanskje det sikreste ha vært å undersøke om noen av de andre førstebetjentene hadde en god relasjon til Petter og dermed kunne ha tatt en samtale med han. Nå i ettertid kommer tanken om at det kunne ha vært mulig å ha flere fagpersoner som sykepleier, sosialkonsulent, prest, lærer, verksbetjent eller kursinstruktør med i et *team* for å snakke med Petter. En annen tanke er om det burde ha vært et fast kriseteam av ulike fagpersoner på fengslet til å håndtere utagerende og truende situasjoner. Det positive ved å gå kritisk reflekterende til verks, er at det fremkommer ideer, som i likhet med det som skjedde i denne refleksjonen, ville kunne være at det bør finne sted kultur-endringer og introduseres nye måter å organisere dagliglivet på, med de utfordringene som det ville medføre. Det vil uansett være slik at nye rutiner og praktiske endringer må prøves ut i praksis, og at det gjerne er slik at forslag til endringer ofte fører til motstand, før det er mulig å si noe om det er til det bedre, eller ikke.

Når ikke disse spørsmålene om håndteringen av situasjonen med Petter ble stilt og vurdert, fikk disse manglene i opptakten til hendelsen de konsekvensene som har festet seg så sterkt i mitt minne. Konsekvenser som er tydelig vist til i fortellingen, hvor vi måtte bruke fysisk makt for å få kontroll på Petter. I ettertid, ut fra det jeg ser og forstår nå, kan jeg stille spørsmål om hva som sto på spill i håndteringen, både for Petter, de andre innsatte, betjentene og mitt forhold til disse. Det som hovedsakelig sto på spill var mitt ideal om hjelp og grensesetting gjennom god kommunikasjon, der det å komme i en hjelperposisjon og å leve opp til en selvforståelse av å være en dyktig førstebetjent sto sentralt. Samtidig, i min daværende ettertanke, så fikk hendelsen gode og positive følger for meg fordi jeg ble sett som en handlekraftig førstebetjent som var «god til å slåss». Der og da var det smigrende, men det at fortellingen sitter så dypt forankret i meg, har å gjøre med den diskrepansen som lå skjult i hendelsen og som disse refleksjonene forsøker å få fram. For de andre innsatte ble konsekvensene en kort innlåsing på sine celler frem til Petter var brakt til sikkerhetscellen. For Petter fikk hendelsen de konsekvensene som det er vist til i fortellingen, ved å bli pasifisert med fysisk makt og ført til sikkerhetscelle.

Det er ikke tvil om at slik opptakten til hendelsen ble forstått og videre gjennomført av meg som etasjeleder, ved å stole på betjentenes versjon uten å gå dypere inn og undersøke hendelsesforløpet, hadde konsekvenser for hvordan Petter forsto situasjonen. Hans forståelse av situasjonen, hvordan han ikke ble hørt og forstått av betjentene og de andre innsatte, hadde betydning for det som videre skjedde inne på etasjelederkontoret.

Inne på etasjelederkontoret møtte Petter det ukjente ved at det var fengselsbetjenter fra en annen avdeling i stedet for de betjentene han hadde kjennskap til fra egen avdeling. Dette førte nok til at situasjonen ble fastlåst allerede da Petter kom inn døren og resolutt satte seg ved konferansebordet rett ved døren, da han så de to betjentene som sto inntil vegg og meg i kontorstolen. Det Petter møtte, var fengselets makt-apparat med tre uniformerte

tjenestemenn. Uten å kjenne til Petters erfaringer med uniformert personal, enten fra politi eller fengsel, går det an å undres over om det var lærdommene fra hans erfaringer som umiddelbart trådte inn, da han angrep oss.

Jeg kan i dag erkjenne at det nok hadde vært bedre om betjentene fra Petters avdeling var med inn på etasjelederkontoret. På den annen side hadde jeg valgt ut to betjenter med lang fengselsfaglig bakgrunn, med erfaring fra utagerende og truende situasjoner. Likevel, det som nå oppleves som det mest interessante, er det jeg ikke så, men kunne ha sett dersom jeg i forkant hadde åpnet opp for et større mulighetsrom. Det samme gjelder spennet mellom den innsikten, kunnskapen og kompetansen jeg hadde og det som denne forskningsprosessen har gitt meg, spesielt med tanke på måten å knytte ny teori sammen med de erfaringene jeg hadde.

4.1.1 Hendelsen inne på etasjelederkontoret

Idet Petter kom inn på etasjelederkontoret gikk han resolutt og satte seg ved konferansebordet rett innenfor inngangsdøren til kontoret. Han unngikk da å gå forbi de to betjentene og sette seg rett overfor meg ved skrivepulten. Selv om jeg var inne på tanken om å be Petter om å sette seg ved skrivepulten, var det noe som sa meg at han bare kunne sitte der han satt. Nå i ettertid tenker jeg at det var et øyeblikks intuisjon som sa meg at kanskje Petter kom til å nekte å flytte seg, og dermed unnlot jeg å be om det. Videre begynte jeg å kommunisere med å ønske han velkommen, og deretter fortelle at han ikke kunne bo på denne avdelingen før jeg hadde fått oversikt over situasjonen.

I denne situasjonen må Petter ha opplevd en makt som frustrerte han og førte han inn i kampmodus, i stedet for å lydlig følge min anmodning, eller ordre, om å flytte til en annen avdeling. Det er det jeg husker av Petters sinneuttrykk, ansenhet og utagering som gir grunnlag for å reflektere over hva han kunne ha tenkt og oppfattet i møte med oss inne på etasjelederkontoret, når jeg i neste avsnitt går nærmere inn på bakgrunnen for det som hendte inne på kontoret.

Det kan stilles spørsmål ved hva lojalitet til den gruppen jeg tilhører og skal lede, har å si for innsatte, og i dette tilfellet Petter. Hvis jeg tenker at opptakten til situasjonen med de andre innsatte og reaksjonen til Petter på mitt kontor var et «rop om hjelp», og at han samtidig hadde en stolthet i seg, som gjorde at han var opptatt av å opprett-holde sin verdighet, ble det i siste omgang en ydmykelse når han måtte flytte fra avdelingen. Han opplevde det ganske sikkert som en ydmykelse og en krenkelse å måtte flytte, og det å bli fysisk pasifisert av oss inne på kontoret. Dette var en eksklusjon fra fellesskapet, som igjen førte til nedverdiggelse psykisk og fysisk. Han var inne i en kamp for å unngå ydmykelse, stilt overfor et system som i ytterste konsekvens påfører lidelse, undertrykkelse og tap av frihet.

Det går også an å se det Petter ble utsatt for på andre måter. Det kan hende at selve kampen han førte mot fengselsystemet var identitetskapende, at den bidro til at han opplevde seg som «stor, sterk og ikke skvetten» i eget selvbilde og egen selvforståelse. Det var kanskje viktig

for Petter, som for oss alle, å vite at han som person hadde gjort det som gjøres kunne for å opprettholde egen verdighet og stolthet, og dermed kunne si til seg selv at «jeg var ikke feig og lot andre bestemme over meg».

Selv om jeg hadde en anelse om hva som kunne skje og bøye meg ned til kontor-skuffen for å hente håndjernene, så skjedde angrepet fra Petter så raskt at jeg ikke hadde tid til å tenke nøye gjennom hva jeg skulle gjøre. Det som der og da sto klart for meg var at det var mitt ansvar å beskytte fengselsbetjentene, slik at de ikke ble skadet. Dermed kastet jeg meg mot Petter, og fikk holdt rundt armene hans, før han fikk anledning til å slå de to betjentene som var sammen med meg.

Det at jeg hindret fysisk skade, ved at jeg holdt han i genseren i fallet mot gulvet, var sikkert av minimal betydning i forhold til den psykiske skaden ved å bli ydmyket av sine egne, fengselsbetjentene og meg. På den annen side, som vist ovenfor, kan det godt være at Petter ikke opplevde det som så nedverdiggende, fordi han kjempet imot systemet med alle sine ressurser. Petter kan ha hatt en klar formening i sin måte å se, forstå og tolke situasjonen på, om at han hadde et *eget ansvar* for å forsvare sin verdighet, gjennom den kampen han førte.

Det viktige er nå i ettertid å innse at jeg håndterte hendelsen bra, ut fra de gjeldende retningslinjer jeg hadde å forholde meg til. Derimot er det min kritiske analyse og syntese, ut fra mitt ideal, min selvforståelse og min yrkesidentitet som nå gir meg muligheter for å se hendelsen fra andre synsvinkler enn tidligere. Der og da ga det meg status i kollegiet at jeg håndterte Petters utagering med en praktisk gjennomføring som førte til at Petter ble pasifisert og lagt ned på gulvet, på en god måte. En praktisk gjennomføring som medførte at jeg ble sett som å være god til å slåss. Jeg ble aldri gjort oppmerksom på at noen stilte spørsmålsteget ved om min måte å kommunisere med Petter på var dårlig kommunikasjon, eller at det var uprofesjonelt å ha med to fengselsbetjenter fra en annen avdeling.

Nå i ettertid tenker jeg at det å stille spørsmålet om noe gikk galt da Petter utagerte inne på etasjelederkontoret, slik at vi måtte bruke fysisk makt, er viktig. Det handler om å ikke være ensidig overbevist om at mine avgjørelser alltid er de rette, når jeg får dem på avstand. Ut fra mitt daværende perspektiv, og min daværende forståelse og kompetanse, var jeg noenlunde sikker på at avgjørelsen var riktig der og da, da den måtte tas. Det ligger lærings-potensiale og erfaringer i etterkant av ulike hendelser. Mine tidligere erfaringer er det som danner grunnlaget for avgjørelsene jeg tar, i tillegg til det lov og regelverk legger av føringer. Dette er første og eneste gang en innsatt har utagert på en slik måte, når jeg har fortalt at vedkommende, ut fra sin oppførsel, ikke kan bo i fellesskapsavdelingen. Jeg har mange ganger opplevd at innsatte har blitt svært sinte og lei seg, når de ikke kan bo sammen med andre innsatte, men det er første og eneste gang jeg har opplevd et fysisk angrep inne på kontoret.

Det å ha forutbestemt hva jeg skulle si og gjøre, kan ha hatt både positive og negative konsekvenser for det som skjedde på etasjelederkontoret. Det positive må være å ha tenkt igjennom hva jeg skal si, og hvordan jeg skal håndtere situasjonen. Det handler om den

dømmekraften som mange års erfaring har gitt meg, hvor jeg har erfart at åpen, ærlig og direkte kommunikasjon har fungert godt. Jeg har erfaring med ikke å være så bastant at jeg ikke kan endre mening og beslutning, når først en dialog oppstår. Det motsatte skjedde i møtet med Petter, noe som hindret meg fra å gå inn i en fortrolig samtale med han. Det jeg vet nå, er at erfaringer kan gi fastlåste mønstre i nye situasjoner, som forhindrer meg i å se nye og bedre løsninger. Et annet perspektiv og en annen forståelse ville kunne åpne meg for at andre personer, enten det er førstebetjenter eller betjenter, ikke oppfatter det samme som meg i samme hendelse og situasjon. Dermed er det høyst sannsynlig at Petter opplevde meg som bastant og fastlåst, og at han ble urettferdig behandlet, siden jeg ikke først lot han forklare hvorfor han utagerte og truet inne på avdelingen.

Det kan hende at jeg hadde for mye spenning og nervøsitet i meg, eller leste kropps-språket til Petter på en slik måte at jeg ble bastant i uttalelsen, selv om jeg ikke mente å være det. Petter opplevde sikkert situasjonen og atmosfæren i rommet som en makt-demonstrasjon, selv om vi så det som opprettholdelse av ro, orden og sikkerhet. Han opplevde seg sikkert forhåndsdømt av de innsatte på avdelingen, fengselsbetjentene på avdelingen, og nå de to fengselsbetjentene fra en annen avdeling, og ikke minst meg som avdelingsleder.

Det at det var to fengselsbetjenter fra en annen avdeling som var med, og ikke fengselsbetjentene fra hans egen avdeling, kan være årsaken til at Petter tenkte at her skal vi ikke samtale om det som har skjedd. Dette sammen med at jeg fortalte at han ikke kunne bo på avdelingen før vi hadde fått avklart situasjonen, gjør det mulig å tenke seg at Petter opplevde at det ikke var rom for hans forklaring. Kunne jeg ha kommunisert på en slik måte at Petter var villig og innstilt på å snakke med meg, hvor vi kunne drøfte flere alternative løsninger? Når jeg nå vet hvordan det gikk, så blir selvfølgelig svaret ja. Jeg kunne ha gjort en god del mer for å legge til rette for en god kommunikasjon, der vi inngående snakket om hendelsen inne på avdelingen. Jeg kunne ha stilt åpne spørsmål som fikk Petter til å tenke over egne og andres handlemåte. Jeg kunne ha brukt den kompetansen som den pedagogiske og sosialpedagogiske utdanningen min på den tiden hadde gitt meg. Det vil si å ha trygghet for at de betraktningene som fant sted mellom oss ville lede til gode løsninger for alle parter.

Hvis Petter opplevde det slik jeg har beskrevet, i møtet på etasjelederkontoret, er det høyst relevant at han ser på fengslet som en lidelsesanstalt. For å bruke begrepet «mur», som lukkede fengsler er omringet av, tenker jeg at Petter opplevde å treffe på en mur av urettferdighet når jeg ikke viste umiddelbar forståelse for hans frustrasjoner. Hvordan vi forstår, eller ikke forstår, hverandre er interessant, som i dette tilfellet hvor Petter, fengselsbetjentene og jeg ikke ser og forstår det den andre ser og forstår. Vi har ulik innsikt i situasjonen, ut fra våre stå-steder knyttet til de rollene vi har i fengsels-systemet. Dermed forholder vi oss også ulikt til en og samme situasjon.

Jeg regner det som ganske sikkert at Petter ikke fikk en forståelse av at ett av mine idealer er at fengselet skal legge til rette for god rehabilitering og positive endringer. Han tenkte sikkert

ikke at det er normalt med grensesetting og oppdragelse, som del av en god rehabilitering og sosialisering. Dermed forsto han, og følte det som, at det kun var lidelse som ble påført. Jeg kan tenke meg at Petter hadde en dårlig utviklet selv-forståelse, eller jeg kan tenke at jeg hadde begrensninger og manglende innsikt i min egen selvforståelse. Min selvforståelse strakk ikke til for å forstå at jeg hadde flere og bedre alternativer, som jeg ikke så og brukte. Jeg kan også tenke at Petter ikke visste sin plass i hierarkiet, eller at han ville prøve ut om det var mulig å komme høyere.

Med min forståelse av reglementet og av det å være stor, sterk og ikke skvetten, var det naturlig for meg å tenke at det var jeg som måtte gjennomføre og lede håndteringen av denne hendelsen. Mine erfaringer sier meg at det sitter langt inne for meg å overlate vanskelige situasjoner til andre, i frykt for å bli sett som feig ved å unndra meg ansvaret for å takle slike tilfeller. Dermed blir gjerne en slik måte å tenke og handle på en fallgrube, eller sågar en blokkering for ikke å se, forstå og tolke så mye av situasjonen som mulig. Det bør ikke være slik at egen prestisje går foran det å ha fokus på det som vil være det beste for den innsatte. På den annen side har det betydning hvordan en som person og yrkes-taker blir sett og vurdert av egne kolleger. Det handler om kultur og samarbeid for å få hverdagen til å fungere og at opplevelsen av å arbeide i et team er til stede. Gjennom min yrkeskarriere har jeg sett og hørt om betjenter som stikker seg bort når alarmen går, eller når en kritisk situasjon er i ferd med å oppstå. Slik sett er det reelt å føle på indre justis og forventninger fra egne kolleger. Jeg kan nok kjenne på en form for «redsel» for manglende anerkjennelse fra kolleger, ved det å trå ut av en tilvendt kultur og å skulle gjøre noe radikalt annet enn det kulturen forventer.

Som en avsluttende refleksjon om det som skjedde inne på etasjelederkontoret, vil jeg nå se på hva som kunne ha gitt et annet utfall dersom jeg hadde møtt Petter i døra inn til kontoret og hadde håndhilst på han. Han hadde ganske sikkert fått et annet og mer vennlig inntrykk av meg, samtidig som det ville ha vært forbundet med en viss fare for meg å komme så nær en utagerende og aggressiv person, selv om hans utagering inne på avdelingen ikke var rettet direkte mot personer, men mot vaktromsdøra. Likevel er det verdt å tenke seg at Petter da ville ha fått et annet og bedre førsteinntrykk av meg som person, slik at det også hadde blitt vanskeligere for han å utagere og angripe oss.

I situasjoner som er forbundet med fare for personangrep kan det tas ganske mange forhåndsregler for å forhindre fare for skade på en selv. Gjennom min lange tjeneste-tid har jeg gjort erfaringer med ulike situasjoner, hvor bruk av bl.a. hansker er et viktig vernemiddel hvis det er snakk om blod som kan overføre sykdommer. Et annet verne-tiltak som jeg har brukt, ved åpning av luke i celledøren til aggressive innsatte, er å sette det gjennomsiktige skjoldet foran luken for å forhindre spyting. I forhold til Petter, ved å ta han i hånden og hilse, kunne han lett ha kommet med slag eller spark når han holdt fast i min hånd. Disse innøvde forsvarene gjennom lang tjenestetid har flere elementer i seg. Det ene er at de gir en sikkerhet for meg selv for ikke å bli skadet, samtidig som det ikke er en god måte å bygge en god relasjon med den innsatte. Slik sikkerhetsgjennomføring vil helst skape avstand i stedet for nærhet i

menneskelig forstand, og dermed være et ikke optimalt utgangspunkt for hjelp og grensesetting. Dette spesielt med tanke på at både hjelp og grensesetting som oppdragelse, rettleiding og veiledning fordrer at begge parter kommer i en god posisjon til hverandre.

4.1.2 Resultatet av hendelsen på etasjelederkontoret

Resultatet av hendelsen på etasjelederkontoret var at Petter med makt ble lagt ned på gulvet av de to betjentene og meg, og at en av oss utløste alarmen slik at andre betjenter og førstebetjenter kom til. Petter ble da lagt i håndjern og ført ned til sikkerhetscellen. For oss tre inne på etasjelederkontoret var selve hendelsen over, og vi kunne konstatere at ingen av oss var fysisk skadet. Jeg satt igjen med en sundrevet skjorte, ødelagte lesebriller og et lite rift i selvforståelse og ideal. For Petters del, kan jeg tenke meg at han opplevde dette som «straff i straffen».

Selv om hendelsen ble gjennomført i tråd med reglementet for håndtering av slike situasjoner, kan jeg likevel stille spørsmålet om det hadde vært mulig å gjøre noe annerledes, selv etter at Petter var pasifisert. Her vil jeg ta for meg en radikal mulighet, ved å tenke meg at Petter ikke ble ført til sikkerhetscellen, men på nytt ble bedt om å sette seg i stolen, og under forutsetning av at han forholdt seg rolig hadde fått tatt av håndjernene, slik at samtalen jeg opprinnelig hadde tenkt skulle finne sted, ble gjennomført. Var det en mulighet, og kunne den blitt virkelighet?

Når først en utagering hadde skjedd var det aldri i mine tanker at jeg skulle ha stoppet det at Petter ble ført ned til sikkerhetscellen, og heller ha tenkt at nå har han fått skikkelig utløp for sine frustrasjoner og sinne, slik at vi da kunne ha tatt oss en prat i ro og mak om veien videre. Denne korte refleksjonen går ut over det at situasjonen faktisk var låst og at en rekke årsakssammenhenger nesten med nødvendighet måtte føre til det resultatet som kort er nevnt ovenfor. En alternativ håndtering, som den som jeg her har nevnt, ville vært et brudd med alt jeg hadde lært om sikkerhet og makt-anvendelse, og helt sikkert blitt sett som en uansvarlig handling av mine kolleger og ledelsen. Selv om en slik handling hadde ført til ro og orden og at Petter hadde gjenfunnet sin verdighet, ville jeg ganske sikkert ha fått en form for reprimande av ledelsen.

Sett fra Petters synsvinkel, kan det tenkes at en slik handling, ved å ikke føre han ned til sikkerhetscellen, ville vært en form for gjenoppretting av verdighet og reversering av krenkelse og ydmykelse. Han kunne ha fått et annet og bedre syn på kriminal-omsorgen som system, noe som i ettertid ville gjort det lettere for Petter å akseptere hjelp og grensesetting gjennom oppdragende kommunikasjon, hvis han hadde behov for noen form for rehabilitering. En slik samtale, rett etter en utagering som fører til maktbruk, kunne ha vært starten på å utvikle en form for likeverd, fordi jeg i dette tilfellet kunne sett på Petter som en *autonom person* det var mulig å få til en god samtale med. En slik situasjon med samtale kunne kanskje også ha vært starten på å akseptere meg som hjelper og grensesetter etter hendelsen.

Det å reflektere over en slik handling i denne forskningen viser at en slik spørsmåls-stilling kan være noe å diskutere internt i kriminalomsorgen, som et mulig alternativ før eventuell bruk av sikkerhetscelle blir besluttet. Dette forutsetter at det i opp-læringsdelen blir trent på alternative handlingsmåter til det Straffegjennomførings-loven i § 38 «Bruk av tvangsmidler i fengsel» viser til:

Kriminalomsorgen kan ta i bruk sikkerhetscelle, sikkerhetsseng eller annet godkjent tvangsmiddel for å

- a. avverge alvorlig angrep eller skade på person,
- b. hindre iverksettelse av alvorlige trusler eller betydelig skade på eiendom,
- c. hindre alvorlige opptøyer eller uroligheter,
- d. hindre rømning fra fengsel, under transport eller fra bestemmelsessted,
- e. avverge ulovlig inntrenging i fengsel, eller
- f. sikre adgang til sperret eller forskanset rom.³⁰¹

I den videre lovteksten under § 38 skrives det at Kriminalomsorgen skal bare bruke disse tvangsmidlene når det er strengt nødvendig, og hvor mindre inngripende tiltak er forsøkt og er forgyeves, eller at disse mer lempelige tiltakene er åpenbart utilstrekkelige. Da hendelsen med Petter fant sted var det nok for alle oss som var involvert vanskelig å forstå andre tiltak enn det å plassere han på sikkerhetscelle som tilstrekkelige, særlig sett i forbindelse med det jeg vil kalle en «alvorlig voldsutøvelse» mot oss som tjenestemenn. Samtidig åpner lovteksten opp for at alternative tiltak, eller enda til at det jeg skisserte i tankeeksperimentene vist til ovenfor, kan gjennomføres. Med hensyn til den aktuelle hverdagstenkningen, med ro, orden, sikkerhet og hjelp og grensesetting, som oppdragelse, forstått som sentrale målsettinger i forbindelse med straffegjennomføringen, må det jeg har vist til ovenfor nok først og fremst inngå i en større diskusjon i hele kriminalomsorgen. Dette fordi det vil handle om en *kulturrendring* med åpning for alternativer for slike hendelser, som sannsynligvis ikke har vært prøvd før.

4.2 Analyse av fortellingen om Petter – del 2

I denne teoretiske analysen av fortellingen om Petter blir teori fra teori og metode-kapitlet tatt i bruk. Det er overordnet Russell Hansons vitenskapsteori med ulike måter å se noe som noe og videre se noe mer i ulike hendelser, og Enerstvedts virksomhets-teori med begreper om fri, nødvendig og tvungen virksomhet, som vil bli anvendt. I den forbindelse analyserer jeg hendelsen med Petter bl.a. ut fra det ansvaret jeg hadde.

I analysene av hendelsen med Petter anvendes de fleste begrepene jeg drøftet i teori og metodekapitlet. Det gjelder ansvar, indre vs. ytre ontologi, indre vs. ytre epistemologi, innenfra og utenfra perspektiv og forståelse, likeverd, dømmekraft, holdning (*hexis*) og handling. Analysene er hovedsakelig utført med bakgrunn i praktiseringen av abduksjon, der

³⁰¹ Strgjfl. (2001 nr. 21 § 38). Straffegjennomføringsloven har ikke sidetall. Derfor refereres det til paragraf ved direkte sitat.

jeg i stor grad aner og undres over betydningen for Petter og andre aktører av de handlingene jeg gjennomførte. De momentene jeg har vist til, og andre momenter fra teori og metodekapitlet, er drøftet i forhold til avhandlingens problemstilling: «Hvordan kan framskrivning av ideal, selvforståelse og yrkesidentitet kaste lys over og gi innsikt i det å stå i spenningsfeltet mellom å hjelpe og å sette grenser?». Det samme gjelde avhandlingens underspørsmål: «Kan økt innsikt i spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting føre til forbedring av virksomheten i fengslet og legge til rette for positiv selvforandring for de innsatte? Hvordan påvirker den innsikten jeg har utviklet gjennom dette avhandlings-arbeidet, mitt ideal, min selvforståelse og min yrkesidentitet?».

4.2.1 Betydningen av forståelse, innsikt og kunnskap

Gjennom forskningsprosessen i teori og metodekapitlet har jeg gradvis fått øye på at relasjonene mellom forståelse, innsikt og kunnskap kan vise seg som mer kompliserte enn hva jeg fra først av antok. Aller først kommer det jeg umiddelbart ser og forstår ut fra mine erfaringer. Hvis det å se er synonymt med å få en umiddelbar innsikt og at innsikt og forståelse skjer spontant og samtidig på grunn av erfaringer, er det ganske vanskelig å skille mellom forståelse og innsikt. Denne kompleksiteten svarer til Østerbergs definisjon: «Forståelse vil si innsikt i saksforhold, dvs. i hvordan noe forholder seg til noe annet».³⁰² Jeg har likevel tatt et valg om gjennomgående å bruke forståelse, innsikt og kunnskap som betegnelser for adskilte stadier i kunnskaps-utviklingen, for ikke å blande ord og begreper for mye.

Gjennom analyse og syntese av erfaringer, empiri og teori, gjennom mange frem- og tilbake-refleksjoner (triangleringer), har jeg utviklet en formening om at jeg først må forstå disse sammenhengene på nye måter, før jeg kan vise at jeg har fått ny innsikt i mine erfaringer. Når den nye innsikten er etablert, vil det gi opphav til ny kunnskap, som så gjennom denne læringsprosessen forenes med mitt totale kunnskapslager.³⁰³ Det er min måte å formulere ny forståelse, ny innsikt og ny kunnskap, som vil gi leserne en eventuell ny forståelse, ny innsikt og ny kunnskap om hvordan det går an å fordype seg i sine erfaringer, og i hvordan avhandlingen viser at teori og erfaring og erfaring og teori er nøye innvevd i hverandre.

Denne måten å systematisere begrepsbruken på handler om det Russell Hanson skriver om «seeing as» og «seeing that», og hvordan han forstår disse som betegnelser for logiske elementer som binder sammen observasjon, kunnskap og språk. Min egen undersøkelse av dette er motivert av ønsket om å motvirke blokkeringer for det å se og forstå virkeligheten slik den egentlig er. Altså, selv om Østerbergs definisjon kan ses, forstås og tolkes annerledes, så vil jeg tro det kan gjøres et skille mellom forståelse, innsikt og kunnskap, selv om jeg erkjenner at ordene «forståelse» og «innsikt» kan forstås og brukes mer eller mindre som synonyme, i alle fall når det dreier seg om *innsikt i saks-forhold*. En slik alternativ bruk av ordene og

³⁰² Østerberg (1972, s. 9).

³⁰³ Se under overskriften «En vei å følge» der jeg har vist til Fuglseth sin teori, hvor han sammenligner kunnskapslager med forforståelse i hermeneutikken.

begrepene til den jeg selv har valgt, kan ha sitt utspring i det Enerstvedt skriver om virksomhet, der virksomhet må forstås som vekselvirkning, og i dette tilfellet en vekselvirkning mellom «forståelse og innsikt» sett i forhold til refleksiv praksisforskning. Dette kommer jeg tilbake til senere i avhandlingen. Her lar jeg det stå med et innholdsmessig ubegrunnet skille i mine forsøk på å gjøre mine analyser og synteser begripelige både for meg selv og for andre.

Når jeg i Opptakten sier «Jeg så det som umulig at han kunne være på denne avdelingen når han oppførte seg slik, noe som sannsynligvis førte til at jeg overså og blokkerte for andre mulige alternativer», er det et eksempel på kompleksiteten i relasjonene mellom forståelse, innsikt og kunnskap. Det enkleste ville ha vært å sensurere bruken av ordet «umulig» i den siterte setningen, og slik indikert uvilje mot å tilegne meg forståelse, innsikt og kunnskap om hva det betyr å si til seg selv at noe er umulig. Altså må ulike begreper, som eksempelvis «umulig» ikke overses, dersom jeg ønsker å finne ut så mye som mulig om hva det betyr for meg i min tankevirksomhet relatert til blokkeringer. Poenget er at når jeg unnlater å engasjere meg i det underliggende saksforholdet gjennom analyse og syntese, og derved unngår å konfrontere eventuelle blokkeringer, vil jeg heller ikke oppdage at det «umulige» likevel var mulig.

Det viser seg da viktig å ha med dette begrepet («umulig»), for å kunne få en forståelse og innsikt i hva det vil bety å si til seg selv at noe er umulig. Noe som vil kunne stå som en ureflektert påstand som forhindrer det å se noe annet og oppdage nye muligheter. Begrepet knytter seg til min dom over Petters oppførsel som ikke ga rom for eventuelle andre måter å forstå den på. Jeg så ikke andre muligheter enn å isolere Petter fra de andre innsatte. Jeg var ikke inne på tanken om å finne ut om noen hadde en god relasjon som grunnlag for å snakke med Petter og roe han ned. Det er lett å se at denne formen for blindhet er en tillært form og knyttet til den arbeidskulturen som de ansatte forholdt seg til uten et kritisk blikk. Det går også fram av debrifingen. Ingen stilte spørsmål til denne delen av hendelsen.

I min daværende indre ontologi var nok begrepet umulig så fast forankret i hvordan jeg så hendelsen med Petter som noe («seeing as») at det ble en tydelig blokkering for å se andre og nye muligheter som noe mer («seeing that») i min daværende indre epistemologi. Da fikk det faktiske forholdet også den konsekvensen at det ble umulig for meg å komme i posisjon til Petter i ettertid, for å jobbe med rehabiliterende aktiviteter. Det jeg ser og forstår i dag er den kraften sedvanen og kulturen har, som en ramme rundt handlingene/yrkesutøvelsen, og der det sannsynligvis er en fastlåst dialektikk mellom handling og holdning (*hexis*), i overensstemmelse med det Aristoteles påpeker, nemlig at handlingene vi utfører er med på å danne våre holdninger. Dialektikken vil være at jeg, helt fra min inntreden som fengselsbetjent i 1973, har handlet i en allerede godt etablert vekselvirkning mellom fri, nødvendig og tvungen virksomhet, innenfor yrkesrammen, og at disse kulturbaserte handlingene så har bidratt til å forme mine holdninger. Dermed var det ikke lagt til rette for holdnings-utvikling (som en egen karakter-disposisjon) i mine handlingsetablerte karakterdyder.

Aristoteles skiller mellom karakter-dyd og intellektuelle dyder, der begge kategoriene handler om å følge en middelvei.³⁰⁴ Jeg har en formening om at det å forske på egne erfaringer handler om å utvikle og aktivere begge typer dyder. Altså at det å ha utholdenhet, interesse og engasjement (som en egen karakter-dyd) til å forske frem ny teori og metode, som kan anvendes i analyser og synteser (basert i utøvelsen av intellektuelle dyder) av erfaringsbaserte fortellinger, kan gi opphav til en bedre balansert kultur i kriminalomsorgen. Hvis flere ansatte i direktekontakt med innsatte begynner å forske på egne betydningsfulle erfaringer, kan det være starten på en kulturrendring, både i daglig tjenesteutøvelse og i forskning. Middelveien vil også handle om balansen mellom forskning med bakgrunn i et innenfra-perspektiv og med en innefra-forståelse og forskning basert i et utenfra-perspektiv og med en tilsvarende forståelse.

For å forstå hvordan en kultur blir til og opprettholder seg selv, er Hoëms teori viktig og interessant, særlig der hvor han fokuserer på kultur og kunnskap sett i forhold til profesjonalitet og identitet. Han skriver at samfunnets kultur blir definert som summen av aktiviteter og den etablerte kunnskapen de ulike institusjonene i et samfunn frambringer. I tillegg kan kultur defineres som samfunnets samlede mestringsforråd.³⁰⁵

Utgangspunktet for denne kulturforståelsen har Hoëm hentet fra boken *Taken to Extremes. Education in the Far North*, publisert av Frank Darnell og Hoëm i 1996, og hvor de skriver om utdanning i det fjerne nord.

Since we look upon culture as the stored knowledge of a society or sub-society that enables the society to survive as a group, it is an apparatus of, not a synonym for, society. [...] In this context, the separation of cultural groups with different and separate beliefs is inflexibly advocated as a means to assert cultural identity and minority rights at the expense of the larger society as a whole.³⁰⁶

Ut fra Hoëm og Darnell og Hoëm sin definisjon av kultur som summen av aktiviteter og en kulturs lagrede og etablerte kunnskap i de ulike institusjonene som samfunnet frambringer, må kriminalomsorgen, sett som en del av samfunnskulturen, kunne forstås som en betydningsfull institusjon. Selv om forskningen til Darnell og Hoëm fra 1996 har fokus på kulturelle minoriteter, har Hoëm i sin bok *Sosialisering – Kunnskap – Identitet* fra 2010 generalisert teorien til å gjelde også for sosiale enkelt-institusjoners kultur, kunnskap, profesjonalitet og identitet.

I forhold til Petter handler det om kriminalomsorgens eget samlede forråd av mestringsmuligheter og lagrede kunnskap. Forstått i forhold til min handlemåte overfor Petter, så handlet jeg i overensstemmelse med mine tidligere erfaringer av hvordan slike hendelser på best mulig måte skulle håndteres innenfor kriminal-omsorgskulturen. Det var

³⁰⁴ Aristoteles (2013).

³⁰⁵ Hoëm (2010).

³⁰⁶ Darnell og Hoëm (1996, s. 11).

delar av kriminalomsorgens samlede forråd av mestrings-muligheter og lagrede kunnskaper i samfunnet som helhet,³⁰⁷ som trådte inn, og hvor fengelskulturen er tuftet på Straffegjennomføringsloven og er regelforstått som en samfunnsnorm. Innholdet i Straffegjennomføringsloven gir ganske klare føringer for hvordan innholdet i fengselsstraffen skal være og hvordan vi som ansatte skal håndtere ulike hendelser. Dette gjelder særlig de ulike konkretiseringene av spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting; ikke minst i forhold til tilrettelegging for positive selvforandringer for de innsatte.

I relasjon til det Darnell og Hoëm skriver om separasjon av kulturelle grupper er det sannsynlig av Straffegjennomføringsloven, tuftet på en helhetlig samfunnsforståelse, skaper hindre for utviklingen av frigjørende virksomhet i fengelskulturen som en minoritets-kultur, for så vidt også på bekostning av storsamfunnet som helhet.

I forhold til opptakten til hendelsen med Petter, har min nye teori-forståelse en særlig betydning fordi jeg nå kan se de fallgruvene, eller det som Russell Hanson definerer som blokkeringer, for å kunne se virkeligheten slik den egentlig er, hvis og når ulike hendelser ikke stemmer med erfaringer og forkunnskaper. Da blir det å se det slik at jeg ikke kunne ha gjort noe annet der og da fordi en blokkering gjorde det umulig å se og gjennomføre alternativer, eksempelvis det å ha et avdelingsmøte med alle innsatte til stede. Det gjaldt også det å ikke plassere Petter på sikkerhetscelle eller å overlate ledelsen til en annen og mer kompetent førstebetjent. Når ny teori-forståelse har en særlig betydning, er det fordi ettertidens refleksjoner, der teori og erfaring er innvevd i hverandre, gir muligheter for å se det som var forstått som umulig, i et nytt lys, og dermed som nye muligheter. Mitt anliggende her er å vise at det som i utgangspunktet kan synes umulig, mest sannsynlig handler om en blokkering for å se etter mulige alternativer som ikke bare kan være mulige, men kan og bør bli virkelige.

Blokkeringen kan forstås som en del av fengelskulturen som en forutsatt konstans, i overensstemmelse med det Enerstvedt skriver om at konstans i den psykiske virksomheten er nødvendig for å overleve.³⁰⁸ Relatert til denne avhandlingens teori-utvikling, så sto det fram for meg at det å overleve psykisk som fengselsførstebetjent, på hendelsestidspunktet innebar at jeg i mitt se som («seeing as») bestemt av fengelskulturen, blokkerte for å se nye muligheter som noe mer («seeing that»). Den etablerte kulturen som konstans, vil stritte imot endringer. Kulturen er likevel viktig som en overlevelsesmekanisme, fordi den baserer seg på kjente løsninger som i kulturen oppfattes som gode. Dermed vil kulturen i så måte også være ressurs-besparende. Hvorvidt motstanderne må dø ut før nye endringer blir godtatt, slik Kuhn hevder det om paradigmeskifter, kan selvfølgelig diskuteres.³⁰⁹ Noe mindre dramatisk vil det være å hevde at det kun dreier seg om en treghet i systemet, der kulturendringer ikke blokkeres helt, men først kan inntre gradvis.

³⁰⁷ Hoëm (2010).

³⁰⁸ Se under overskriften «Betydningen av kunnskap og erfaring».

³⁰⁹ Se under overskriften «Metodisk tilnærming i praktisk kunnskap».

For å bryte med vaner og kultur, ut fra det Hoëm skriver, må kriminalomsorgen være villig til å tre inn i ny læring, noe som også forutsetter at lovgivende myndigheter tar på alvor de forskningsrapportene som Torfinn Langelid mener byråkratiet ignorerer.³¹⁰ I en slik læringsutvikling forutsettes det at kriminalomsorgens ansatte er villige til å utfordre og bryte med de tilvante mønstrene på en slik måte at nytenkning kan tre frem og komme både innsatte og ansatte til gode. Dette forutsetter selvfølgelig organisert og systematisk tilrettelegging, slik at kriminalomsorgen blir en god og stabil lærende organisasjon, med bevisst og motivert lærevirksomhet og læring som universell akt.³¹¹ Her kan det tenkes at første steg i utviklingen av en bevisst lærende organisasjon vil være å få gjennomslag for det jeg legger i begrepet institusjons-betinget likeverd der alle deltar i å søke sannheten. Ingen ville da har rett til å kun forvalte sannheten. Det vil samtidig være et viktig ledd i å oppdage nødvendigheten av å se kritisk på vaner og automatiserte handlingsmønstre i den etablerte fengsels-kulturen for deretter å kunne innføre hensiktsmessige endringer.

Begrepet ideal går igjen gjennom refleksjonene, analysene og syntesene, fordi jeg ser og forstår at jeg ikke oppfylte mitt ideal om rehabilitering og likeverd overfor Petter. Å knytte denne hendelsen opp mot mitt ideal, mine holdninger og mine handlinger, gir muligheter for å se og forstå manglende likeverd som noe viktig og som noe mer av hva som burde ha vært gjort annerledes. Ut fra tittelen på avhandlingen «Ideal, selvforståelse og yrkesidentitet», må jeg i min selvforståelse erkjenne at det var flere mangler eller feil i min håndtering av hendelsen med Petter. Disse manglene og feilene kommer tydelig frem i selve fortellingen, og videre under overskriftene «Opptakten» og «Hendelsen inne på etasjelederkontoret», der jeg peker på andre alternative handlinger enn de jeg valgte på hendelses-tidspunktet.

Når jeg skriver, ut fra min nåværende forståelse, at andre kunne ha vurdert handlingene overfor Petter annerledes og bedre enn hva jeg selv gjorde, og at gjennom ny og bedre innsikt ville andres handlinger ha kunnet vært gjennomført ut fra andre holdninger til situasjonen enn mine. Dermed har denne forståelsen, som i seg selv har ført til ny innsikt, også gitt meg ny kunnskap. Dette er noen eksempler av mange, på hvordan jeg nå er opptatt av å se og forstå ytterkantene og nyansene, utspent mellom det som ble gjort og det som kunne ha vært gjort, i min daværende yrkesutøvelse, som igjen viser til min daværende, min nåværende og min potensielle yrkesidentitet.

For å forstå bedre og dypere, og for å skaffe seg ny innsikt og ny kunnskap, vil det være viktig å ha med seg det Erik J. Stabrun skriver om den innsattes selvforståelse og identitet i «Tidsskrift for Kriminalomsorg» i artikkelen «Mens fangene vokser nedover». Det gjelder særlig det han legger i begrepet *krenkelse*, som det at Petter blir «mindre enn seg selv ved å vokse nedover», i stedet for å styrke sin selvforståelse og identitet.³¹² Det samme gjelder det Ribe-Nyhus skriver om sine erfaringer og mye av det som den øvrige kriminologiske

³¹⁰ Langelid (2017). Se også under overskriften «Utfordringene ved å bli løslatt».

³¹¹ Se under overskriften «Abduksjon og læring».

³¹² Se under overskriften «Innsattes selvforståelse og identitet i et likeverds-perspektiv».

forskningen har avdekket. I et overordnet og allmenngjort perspektiv handler det om å begå det Skjervheim definerer som «det instrumentelle mistaket», når både Petter og Ribe-Nyhus behandles ut fra dårlig etisk praksis, i stedet for å behandles som autonome mennesker.³¹³

Allerede i 1989 tok fengselsprest Stabrun ved daværende Ila fengsels- og sikrings-anstalt et oppgjør med fengselssystemet, til støtte for de innsatte, i artikkelen «Mens fangene vokser nedover». Stabrun skriver at ved å bli fange, blir man mindre enn seg selv, og tilhørigheten til livet svekkes og identiteten som mann, far og arbeider blir byttet ut med fangeidentiteten. Denne situasjonen har konsekvenser for selv-oppfatningen og for andres oppfatning av vedkommende. Kontroll og avkledning virker krenkende og ydmykende. I neste omgang krymper selvfølelsen, noe som gjør det vanskelig å komme styrket tilbake til samfunnet. Stabrun skriver at menneske-verds-tenkning bør ha store konsekvenser for problemløsningsarbeidet i kriminal-omsorgen, spesielt brukt mot tendensen til at forbryteren identifiseres med forbrytelsen. Regnes fangen for et umenneske, blir vi selv umenneskelige i behandlingen av han.³¹⁴

Det Stabrun er referert på i avsnittet ovenfor trer rett inn i det Aristoteles fremmer om holdning (*hexis*) og handling ang. at det er viktig å utføre virksomhet/handlinger av en viss beskaffenhet, i egen holdningsdannelse. Altså, at dersom våre, «visse eller sentrale beskaffenheter» er å se og forstå forbryteren, (den innsatte) som identifisert med forbrytelsen og dermed som et umenneske, så blir vi selv umennesker i møte med dem. Og da på en slik måte at våre holdninger (*hexis*) gjør noe, og kanskje noe ganske negativt betydningsfullt, med våre handlinger.

I analysene og syntesene av fortellingen om Petter er det Stabrun skriver om endring av identitet og forståelse av hva det betyr å vokse nedover i stedet for å vokse oppover og få en styrket identitet, viktig. I så måte kan hendelsen med Petter være et eksempel på hvordan den kunne ha vært håndtert på en bedre måte for at Petter skulle ha fått en styrket identitet og selvforståelse som eksempelvis mann, far og arbeider, hvis dette var hans opprinnelige identitet.

En styrket identitet for Petter ville i denne sammenhengen fordret en kulturendring i kriminalomsorgen. Stabrun har en overordnet måte å utfordre den etablerte kulturen på når han viser til noe så viktig som personers identitet, hvor identitet handler om selvet med selvforståelse, selvoppfatning, selvtilit og ikke minst selvaktualisering m.m. Selvaktualisering vil være den fremtredelsesformen som enten blir realisert positivt eller negativt eller også ikke kommer til uttrykk ved at en innsatt blir passiv og ikke bryr seg om å tre frem i det hele tatt. Vedkommende går da inn i en form for in-eksistens, eller apati, som fortellingen om Jørgen viser.

³¹³ Wyller (2005).

³¹⁴ Stabrun (1989).

Når Stabrun peker på at kulturen må endres mellom ansatte i direktekontakt med innsatte, særlig med sikkerhetstenkning som bakgrunn, ser, forstår og tolker han denne relasjonen fra et utenfra-perspektiv og med en utenfra-forståelse, fordi han selv ikke har det sikkerhetsansvaret som betjentene har. Det kan også sies at ved at Stabrun ser det betjentene gjør i sin daglige virksomhet, er han også i stand til å se, forstå og tolke det betjentene gjør fra et delvis innenfra-perspektiv og med en delvis innenfra-forståelse, der han har det jeg vil kalle delvis erfaring med det betjentene utfører. Den delvise erfaringen kan være at når en innsatt har vært utsatt for en eventuell krenkelse av en betjent, så oppsøker den innsatte presten for å snakke om og bearbeide hendelsen. Dermed blir Stabruns bidrag til kulturendring kompletterende til denne avhandlingens innenfra-perspektiv og innenfra-forståelse, på en måte som gjør det klart at det er særdeles viktig at vi som betjenter med ansvar for å gjennomføre kulturendringer, må oppleve slike endringer som viktige og så potensielt reelle at det er mulig å gjennomføre dem.

På samme måte som med hensyn til å sikre en minoritetskulturs rettigheter, slik Darnell og Hoëm viser til det, vil det i forbindelse med endringer av en fengselskultur være viktig at hele samfunnet står bak endringene, ut fra en forståelse av at kultur er de samlede aktiviteter, mestring og lagrede kunnskap i samfunnet som en helhet. Det gjelder også å kunne se og forstå betydningen av en positiv tilvenning til bedre og mer dyptgripende karakter-dyder og disposisjoner, i vår bevissthet om at det å etablere gode endringer inne i en bestående kultur, også vil og må basere seg på og føre til handlinger med utgangspunkt i bestemte dyder. I en slik forståelse av gode og positive karakter-dyder, vil slike basale karakter-disposisjoner være en god konstans i egen psyke til å stadig tre inn i nye, gode og positive handlings-disposisjoner.

4.2.2 Behovet for en læringsarena som kan gi økt dømmekraft

Med utgangspunkt i det som i Petter-fortellingen opplevdes som umulig, men gjennom refleksjonene nå framstår ikke bare som mulig, men i en liknende situasjon kunne blitt virkelig, vil jeg her drøfte behovet for en læringsarena, eller en lærende organisasjon, for økt dømmekraft. Jeg vil se nærmere på om det er mulig å etablere noen måter å forbedre læringspotensialet på for kriminalomsorgens aktører og for fengselsbetjent-utdanningen. Hvis forskning på egne erfaringer som fengselsførstebetjent skal kunne være et bidrag til en kulturendring i kriminalomsorgsutviklingen, anser jeg det som viktig å ikke bare drøfte hendelsen med Petter isolert. Det vil være viktig å kunne utvide og utvikle teori med bakgrunn i erfaringer som kan allmenngjøres og anvendes av forskere innen forskningsfeltet, som i dette tilfellet er kriminalomsorgen i Norge.

Ny læring kan bli inngangen til en ny tjenesteutøvelse for fengselsbetjenter, ved at de trenes opp til å bruke reflekterende dømmekraft, i stedet for (bare) en regelstyrt bestemmende dømmekraft i den nødvendige og tvungne virksomheten. Selv om det helt sikkert har skjedd en god del utvikling siden hendelsen med Petter, kan Petter-fortellingen kaste lys over noen fortsatt aktuelle momenter. Jeg vil her forsøke å sette hendelsen med Petter inn i en teoretisk reflekterende sammenheng.

Det er interessant at Hjördis Nerheim i boken *Den etiske grunnerfaring. Fra regel-forståelse til fortrolighetskunnskap*, viser til Aristoteles i sin analyse av bestemmende og reflekterende dømmekraft. Hun skriver at Aristoteles' poeng er at ingen regel kan fortelle hva som skal gjøres i gitte situasjoner. Det må satses på *personlig vurdering* og *selvkunnskap*, for at handlingen skal stemme med situasjonen. Mer konkret betyr det at handlingsklokskap avhenger av en samstemthet i bedømmelsen av ulike enkelt-tilfeller, hvor dømmekraften ikke tar instruksjon fra overordnede regler. Dømme-kraften fungerer selvstendig på egne premisser, fordi dømmekraften i seg selv etablerer et offentlig perspektiv.³¹⁵

Refleksjonene over erfaringene med Petter tilsier at lovverk og regler i den overordnede nødvendige og tvungne virksomheten også nødvendigvis gir rom for personlige vurderinger og anvendelse av erfaringskunnskap i ulike situasjoner som både kan være åpne for eller kan omdannes til fri virksomhet. Det er forskjell på å ta, det jeg vil kalle for blind instruksjon fra overordnede regler og lovverk, og det å ha ulike regler og lovverk med i refleksjonen over de handlingene jeg utfører. Lovverket og ulike regler skal være tuftet på visdom og forskning. Deretter er det min klokskap, eller mangel på klokskap i overveielser av hvordan lovverket og reglene skal anvendes, som viser seg i mine holdninger og handlinger i den daglige yrkesutøvelsen. Aristoteles skriver i boken *Den nikomakiske etikk* at «visdom er den mest nøyaktige form for vitenskapelig forståelse».³¹⁶

Fortellingen om Petter har mange av de elementene i seg som Nerheim viser til ovenfor. Det samme gjelder det Josefson viser til i antologien *Praktisk kunnskap som profesjonsforskning* i kapitlet «Hvorfor en akademisk utdanning i praktisk kunnskap? Et tilbakeblikk på 15 år ved Senter for praktisk kunnskap». Det gjelder spesielt relasjonene mellom bestemmende og reflekterende dømmekraft og det Josefson definerer som fortrolighets-kunnskap ut fra erfaringer og teoretisk påstandskunnskap som nyutdannede bruker.³¹⁷ I en etablert kultur med et lov- og regelverk i den nødvendige og tvungne virksomheten, vil det kreve mot å bryte med en etablert tradisjon. Nå i ettertidens refleksjon tenker jeg at jeg nok ikke ville ha hatt mot til å bruke min reflekterende dømmekraft og beslutte meg til å sette meg sammen med Petter og samtale like etter hendelsen inne på etasjelederkontoret. Det er imidlertid ikke mitt mot som skulle ha vært avgjørende her, men at selve hendelsen hadde blitt gjenstand for en kollektiv refleksjon på tilsvarende måte som jeg har forsøkt å gjøre i dette arbeidet. Dermed ville flere, eksempelvis i debrifingen, kunne sett på potensialet for at utfallet kunne ha blitt et annet uten å være i strid med gjeldende lover og regler.

Det kan altså ifølge denne tenkemåten ikke være en motsetning mellom det Nerheim skriver om at handlingsklokskap avhenger av samstemthet når vi bedømmer ulike enkelttilfeller, og derfor av at dømmekraften fungerer selvstendig på egne premisser, og det å følge de instruksjoner som overordnede regler og lovverk gir. Det vil være vanskelig eller sågar umulig

³¹⁵ Nerheim (1991).

³¹⁶ Aristoteles (2013, s. 161).

³¹⁷ Josefson (2015).

å jobbe som ansatt i kriminalomsorgen, uten å ta inn over seg at vi må gjennomføre yrkesutøvelsen i overensstemmelse med overordnede regler og, i Norge, norsk lov. Men det er en viktig forskjell mellom det å forholde seg mekanisk til overordnede regler og lovverk og det å selv tenke gjennom situasjonen ved hjelp av en aktivert reflekterende dømmekraft eller vurderingsevne, og likevel handle i overensstemmelse med gjeldende lovverk og regler.

Nå i ettertid ser jeg klart at jeg forholdt meg ganske mekanisk til overordnede etablerte regler, ved å ha bestemt meg for før møtet med Petter om at han ikke kunne bo på denne avdelingen, og videre (derfor) om å ha to betjenter fra en annen avdeling med meg som sikkerhet. Jeg gikk altså ikke utenom etablerte regler og en etablert kultur og brukte min reflekterende dømmekraft til å gjøre noen radikale endringer. Samtidig tenker jeg at det å ikke plassere Petter på sikkerhetscelle etter en slik hendelse ville ha vært et så radikalt brudd på en etablert fengselskultur at jeg kanskje ikke ville ha «overlevd» som fengselsførstebetjent. Dette handler på den ene side om aspekt-veksling, og på den annen side om balansen mellom konstans, læring og innstilling og det Enerstvedt skriver om at det må være konstans i den psykiske virksomheten for å overleve. Det vil si at en aspektveksling etablert ved en ny oppfatning som vil føre til ny handling, må ha rot i det etablerte, ellers blir den psykiske virksomheten hardt rammet og/eller overlever ikke.³¹⁸

I praksis, og sett ut fra teori om visdom og klokskap, blir spørsmålet om en vitenskapsmann med mye vitenskapelig forståelse kunne håndtert hendelser med Petter og andre innsatte på en bedre måte enn en fengselsbetjent, med kun fengselsskole som teoretisk utdanning. Dyden mot vil også for vitenskapsmannen komme inn her i og med spørsmålet om en vitenskapsmann, uten tilsvarende erfaringer fra truende og utagerende situasjoner, ville ha hatt mot til å gå inn i situasjonen og kunnet håndtere en utagerende innsatt på en bedre måte enn en fengselsbetjent. Når spørsmålet først er reist, kunne det kanskje likevel godt hende at en vitenskapsmann, uten en fengselskulturell bakgrunn, kunne ha utført de radikale endringene som jeg ikke gjennomførte overfor Petter. Det vil si å ha en samtale med han etter hendelsen, i stedet for umiddelbart å plassere han på sikkerhetscelle.

Det er vanskelig, om ikke umulig, å svare på dette, fordi mennesker er forskjellige med ulike erfaringer i sin bagasje. Mot i denne sammenhengen kan nok ses som det å være stor, sterk og ikke skvetten, der stor, sterk og ikke skvetten er inkludert i motet til å bruke hele sin personlighet i møte med ulike utfordringer. Det kan selvfølgelig stilles spørsmål ved mitt mot og min personlighet, spesielt når mitt daværende ideal, ut fra min pedagogiske utdanning, var å opptre på en så god pedagogisk kommunikasjons-måte at det ikke skulle ha skjedd at Petter utagerte og angrep oss. Slik Jaakko Seikkula og Tom Erik Arnkil i boken *Nettverksdialoger* ser på kommunikasjon brukte jeg monolog overfor Petter i stedet for dialog, og nettopp der monolog innebærer å bringe den andre til taushet gjennom dominans.³¹⁹

³¹⁸ Se under overskriften «Betydningen av kunnskap og erfaring».

³¹⁹ Se under overskriften «Samtalens ulike nivåer» hvor jeg har gått mer i dybden på hva dialog og monolog har å bety i kommunikasjon.

For meg betyr mot at jeg bør gjennomføre handlinger i mitt yrke på en uredd måte, slik jeg ser det mest formålstjenlig ut fra min «handlingsklokskap», selv om jeg vet at det kan være upopulært. Refleksjonene her viser at det er lettere å skrive det, enn å gjennomføre det i praksis, fordi det krever mot å gå inn i utfordrende situasjoner. Hvis det innebærer å vurdere handlingene til betjentene i avdelingen til Petter kritisk, og dermed overstyre deres handlinger, er det i praksis ofte vanskelig. Det er spesielt vanskelig, hvis jeg er klar over at det vil røre ved hans eller hennes selvforståelse, yrkesidentitet, personlige vurdering, kunnskapsgrunnlag (selvkunnskap) og samlede dømmekraft. I tillegg kommer det å gjøre seg selv upopulær og i verste fall bli sett på som en fare for sikkerheten og dermed komme på kant med den etablerte sikkerhets-ordningen og -kulturen.

Det kan være uklokt og upopulært å forhindre andres handlinger, samtidig som det i noen tilfeller kan være klokt, og ses som populært i ettertid. Det kan være klokt å forhindre en ufaglært uten erfaring som fengselsbetjent å gå inn i utfordrende hendelser i et fengsel, selv om vedkommende misliker å bli forhindret. Aristoteles skriver at en person kan ha visdom, selv om vedkommende ikke er særlig klok, ved ikke å kjenne sitt beste.³²⁰ Det kan for eksempel være uklokt å gå inn i en utagerende og truende situasjon uten å ha erfaring med slike situasjoner, en erfaring med øvelse i slike situasjoner, der erfaring og teori og teori og erfaring går hånd i hånd. Dette selv om vedkommende besitter mye visdom, med bakgrunn i vitenskapelig forskning om hvordan utagerende og truende situasjoner skal håndteres.

Hvis jeg tenker på min far som først lanserte uttrykket «stor, sterk og ikke skvetten» for meg, så var han ikke fysisk stor, sterk og ikke skvetten. Samtidig var han stor, sterk og ikke skvetten når det gjaldt å jobbe for et verdig liv som rullestolbruker.³²¹ Sett i forhold til teori om visdom, klokskap, personlige vurderinger og dømmekraft, tenker jeg at stor, sterk og ikke skvetten, også handler om å ha nødvendig visdom (teoretisk forståelse), som bidrar til at man kjenner sine begrensninger og er i stand til å kjempe for sine muligheter (praktisk gjennomføring). Videre handler det om å ta kloke avgjørelser i praktiske møter med virkeligheten. En klokskap, som kommer til uttrykk ved at en person kjenner sine begrensninger og samtidig søker utfordringer, som igjen gir nye muligheter. Disse refleksjonene vil ha betydning for forståelsen av forholdet mellom innsatte og ansatte i de daglige møtene mellom dem, og videre inneholde et potensiale for ny læring i en moderne lærende organisasjon og videre kunne føre til en styrket dømmekraft.

I den abduktive refleksjonen med aning, undring og til dels gjetting, dukker nye tanker opp. En ny tanke er om det å opptre klokt (med hensyn til hva som er praktisk gjennom-førbart i den rådende situasjonen) kan være en forsvarsmekanisme som forhindrer reflekterende dømmekraft i å komme til orde. Altså at det å opptre klokt, ved å gå til det etablerte og kjente i situasjonen med Petter, forhindrer meg i det å ta en modig avgjørelse ved å ikke isolere

³²⁰ Aristoteles (2013).

³²¹ Se under overskriften «Min inntreden i fengselsvesenet».

Petter, men heller la han sitte inne i fellesskapsavdelingen til han hadde roet seg helt ned, eller å ta sjansen på å gå inn og snakke med han alene.

Jeg tenker at min forskning kan bidra til at fengselsbetjenter får muligheter til å tilegne seg både teoretisk visdom og praktisk klokskap i de hverdagslige tiltakene som settes i gang overfor de innsatte. Det kan skje at reflekterende og bestemmende dømmekraft sammen får mulighet til å utvikle seg i virksomheten slik at lovverk og regelverk blir tolket på best mulig måte for å danne gode relasjoner mellom innsatte og betjenter. Gode relasjoner er nødvendige som grunnlag for å komme i en bedre posisjon enn jeg gjorde overfor Petter til å jobbe med god rehabilitering og positive endringer. Det må dannes gode yrkesbetingelser for betjentene til å jobbe med rehabilitering og positive endringer, i visshet om at de har nødvendig teoretisk og erfaringsbasert kompetanse. Dette gjelder som en forutsetning for selve yrkesutøvelsen og ikke minst det å kunne samtale innen kollegiet på et godt og adekvat faglig grunnlag. Det gjelder å kunne begrunne egne avgjørelser ved hjelp av begreper og ord i en faglig etablert terminologi.

I en ny læringssammenheng kan dette igjen, gjennom praktiseringen av ulike former for refleksjonsprosesser, føre betjentene fra «seeing as» frem til flere alternative «seeing that», og dermed videre til reviderte «seeing as», altså til at de settes i stand til å se muligheter fremfor begrensninger. Det vil handle om å legge til rette for at de kan tilegne seg et mer fullstendig bilde av situasjonen, og altså bringe ut mer relevant og brukbar informasjon om hva som har skjedd og bør skje, ut fra det Russell Hanson viser til, for eksempel angående godt trent og erfarne fysikere som observerer et røntgen-rør. Fysikeren observerer og interagerer med bakgrunn i både teoretisk fagkunnskap og praktisk erfaring.³²²

Slik jeg forstår kombinasjonen av teoretisk fagkunnskap og praktisk erfaring, utvikles den gjennom hele livet, og, som Aristoteles, på bakgrunn av sitt holdningsbegrep (*hexis*), ville sagt det, er dette vokst frem gjennom tilvenning som en karakter-holdning og en karakter-disposisjon,³²³ og er noe som stadig fører frem til å se noe mer og på nye måter. Relatert til den debrifingen vi hadde etter hendelsen med Petter, der vi var enige om at hendelsen ble håndtert på en god måte, tenker jeg at det var vår tilvendte og godt etablerte karakter-dyd som kom til syne. Vi benyttet ikke karakter-disposisjonen til å se noe mer og på nye måter, og dermed til å føye noe nytt til vårt tilvendte totale kunnskapslager. På den annen side hadde jeg ikke den kunnskapen jeg har i dag til å lede debrifingen inn på eksempelvis hva som skulle til for å komme inn i en tilstedeværende og situasjonsbetinget likeverdig relasjon til Petter. Jeg hadde heller ikke, gjennom forskning, fått på plass begrepet institusjonsbetinget likeverd, slik at jeg kunne se og forstå betydningen av at fengselet måtte ha på plass solide betingelser for å danne likeverd mellom innsatte og oss betjenter. Likevel kan debrifingen sies å ha hatt innslag av institusjonsbetinget likeverd ettersom refleksjonen i etterkant ble gjort av ansatte

³²² Se under overskriften «Betydningen av kunnskap og erfaring».

³²³ Se under overskriften «Holdning og handling i en likeverdstenkning».

som likeverdige parter. Likeverdstanden overfor Petter var imidlertid helt fraværende, og Petter ble behandlet bare som et objekt for våre handlinger.

Når jeg i tillegg har plassert ansvar mellom det å se noe som noe («seeing as») og det å se noe mer («seeing that»), vil den som har ansvar naturligvis gjennom sin livslange læring skaffe seg et annet og fortrinnsvis mer fullstendig bilde enn en person som kun observerer, og dermed ikke har ansvar for å finne løsninger på ulike situasjoner. Parallelt med ansvaret følger også en handlingsberedskap til bruk i forhold til det som fordres i situasjonen. Situasjonen kan kreve et svar og forutsetter dermed en svarevne. Basert på det som ligger bak og muliggjør svarevnen, vil den ansvarlige handle for å møte situasjonens krav. Samtidig kan den livslange læringen med ansvaret jeg har hatt i kriminalomsorgen, ha ført til den blokkeringen som Russell Hanson viser til, når det jeg observerer og erfarer ikke er i overenstemmelse med mine forventninger.

Det måtte flere sjokkopplevelser til for at eventuelle blokkeringer var mulig å oppdage. Den første sjokkopplevelsen var da Petter utagerte og ikke fulgte det vanlige mønsteret ved å forstå alvoret og ydmykt bøye seg og godta å bli flyttet. Den andre, men mindre sjokkartede opplevelsen, var oppdagelsen av diskrepansen mellom mitt ideal om å være en god hjelper med god kommunikasjonsevne, og det å bli betraktet som å være god til å slåss. Den siste, og kanskje vanskeligste sjokkopplevelsen, har jeg nå i forbindelse med denne analysen, der det kommer frem så mange nye tanker og refleksjoner angående hva som kunne ha vært gjort annerledes og bedre i hendelsen med Petter.

Relatert til ansvar antar jeg at fysikerne gjennom sin teoretiske fagkunnskap og praktiske erfaring også har hatt konkret ansvar for eventuell utvikling og bruk av røntgenrøret, og for å sørge for at det ikke gir feilinformasjon til de som gjennomfører røntgentaking, og, ikke minst, til legene som skal utføre operasjoner med bakgrunn i sin forståelse av røntgenbildet. De har også hatt ansvar for å sikre at bruk av røntgen ikke medfører fysiske skader på pasientene. Overordnet handler dette om det Østerberg og Skjervheim skriver om det å kunne forstå og få innsikt i hvordan ulike saksforhold/sakstilhøve står i forhold til hverandre.³²⁴ Jeg tenker at også fysikeren har hatt sine ambivalenser relatert til vekslingen mellom utdanning og praksis og hvordan utdanning og praksis forholder seg til hverandre.

Josefson viser til forskjellene mellom nyutdannede og erfarne sykepleiere, der nyutdannede hovedsakelig har boklig teori å forholde seg til i sin yrkesutøvelse. Denne kunnskapen er, ifølge Josefson, generell og kan kalles påstands-kunnskap. Når erfarne sykepleieres erfaring og oppmerksomhet overfor yrkes-innholdet aktiveres, er derimot «kunnskapen [...] frukten av ikke bare teoretiske studier, men også av en rik praktisk erfaring, en fortrolighet med arbeidets kompleksitet og mangfold. La oss kalle den fortrolighetskunnskap».³²⁵

³²⁴ Se under overskriften «Abduksjon og forståelse som metode».

³²⁵ Josefson (2015, s. 35).

En måte å lese og forstå skillet mellom påstandskunnskap og fortrolighets-kunnskap på, vil være at i begynnelsen av en yrkeserfaring vil nyutdannede jobbe ut fra den boklige lærdommen som utdanningen har gitt. Over tid vil så erfaringene gradvis tre inn i det samlede kunnskapslageret og skape fortrolighet i yrkesutøvelsen, slik at teori blir erfaringsladet og erfaringer blir teoriladet. Gjennom bevisst og motivert erfarings-læring og teori-læring i lærende virksomhet, vil det kunne dannes et større handlings-rom innenfor virksomheten og dermed åpnes det for å kunne ta beslutninger som utfordrer regelverket, og i dette tilfelle, også den etablerte fengselskulturen.

Fortrolighet i yrkesutøvelsen, slik jeg ser og forstår det nå, kan være en stor fordel for å sikre seg mot feil i tjenesten, samtidig som fortrolighet godt kan føre til blinde flekker eller døde blikk, der yrkestakeren ikke ser det som er å se og vedkommende heller ikke vet at han ikke ser det som er å se, og, ikke minst, det som burde forstås. For meg er det dialektikken mellom erfaring og teori og teori og erfaring utviklet gjennom forskning, og, her spesielt i drøftingene av fortellingen om Petter, som gir muligheter til å kunne oppdage et erfaringsbedrag, kalt et selvbekreftende erfaringsrom av Wackerhausen, som kan bli radikalt villedende.³²⁶ Altså at min fortrolighet til mine erfaringer hindret meg fra å se og forstå og å gjennomføre alternative tiltak. Tiltak som gjennom veiledning kunne ha blitt synlig for meg i etterkant av hendelsen med Petter, men som først nå gjennom 2. ordens refleksjon, med bruk av vitenskapsteori og veiledning, kommer til syne.

Videre er det ifølge Josefson slik at praktisk erfaring ikke automatisk fører til kloke handlinger. Det er noen mennesker som ikke utvikler evnen til kloke avgjørelser, gjerne på grunn av manglende interesse for arbeidet, noe som vil være et hinder for ny læring og dermed stå i veien for utviklingen og bruken av en god og solid dømmekraft. Interesse for arbeidet kan ses i sammenheng med det Skjervheim viser til om at det er nødvendig med engasjement for å kunne oppnå en treleddet relasjon mellom ulike parter, noe jeg gjennom avhandlingen knytter sammen med ansvar og interesse.³²⁷

Andre grunner til at noen ikke utvikler evnen til å ta kloke avgjørelser, og som Josefson viser til, kan være manglende egnethet, samtidig som det ellers i mange tilfeller handler om manglende tid til refleksjon over vanskelige avgjørelser. Tid til refleksjon er en forutsetning for at mennesker skal kunne lære av egne erfaringer; «ikke minst lære av de feilene vi gjør, ofte i pressede arbeidssituasjoner»;³²⁸ og det kan ikke være tvil om at jeg var presset i hendelsen med Petter, til å løse den akutte situasjonen og sørge for ro, orden og sikkerhet. Josefson setter fokus på det Wackerhausen også gjør når han skriver om det skolestiske paradigme. Dette paradigmet har nærmest ført til en epidemi av omstruktureringer i utdanning og forskning de siste 40-50 årene, en epidemi som også har slått gjennom i utdanningene til

³²⁶ Se under overskriften «Vurdering av ulike tiltak».

³²⁷ Se under overskriften «Likeverd».

³²⁸ Josefson (2015, s. 35).

praktiske yrker, i kraft av en bokliggjøring av stadig flere fagområder.³²⁹ For meg står det derfor klart at forvaltere av det skolestiske paradigmet har oversett betydningen av og hva som må til for å etablere og gjennomføre en utdanning der praksis og teori er integrert i hverandre. Sagt på en annen måte må utdanninger i større grad være tuftet på at yrkestakere bidrar til å utvikle utdanningene gjennom forskning på eget yrkesfelt, slik at veksel-virkningen mellom erfaring og teoriutvikling kan finne sted.

Siden både sykepleiere og fengselsbetjenter i sine utdanninger nødvendigvis forholder seg til forskningsbasert teori i sine respektive virksomheter, forstår jeg Josefson slik at det må være det vitenskapelige arbeidet som gir sykepleiere og fengselsbetjenter deres teoretiske kunnskapsgrunnlag. Først gjennom den praktiske yrkesutøvelsen utvikles fortrolighet til yrket som helhet. Det skjer gjennom integreringen av teoretisk og praktisk kunnskap, gjennom tilegnelse av strukturer, kompleksiteter og mangfold, og gjennom etablering av fortrolighetskunnskap som resultat.

Jeg tenker at Josefson kommer med viktige påminnelser om forutsetninger for at en yrkesutøver skal kunne ta kloke avgjørelser. Det å etablere slike forutsetninger vil ofte handle om det Saus skriver om det ukyndige blikk som et potensiale for å kunne undres og reflektere over om egne handlinger er gode nok. Målet vil være å ha et kyndig blikk, eller, som Meløe skriver, et *mer* kyndig blikk, som forutsetter at vi er bevisst vårt ukyndige blikk. Det å være bevisst, eller klar over, eget ukyndig blikk vil innebære at vi ofte ikke ser det som er å se, men at vi også vet at vi ikke ser dette. Dermed kan vi gjennom denne erkjennelsen søke å utvikle et mer kyndig blikk.

Jeg argumenterer i dette kapitlet for at potensialet for utvikling ligger latent innenfor kriminalomsorgen, selv om den i all hovedsak er en tvungen og nødvendig virksomhet. Jeg etterlyser en arena hvor de hverdagslige erfaringene systematisk kan gjøres til gjenstand for kunnskapsutvikling som en motvekt mot en eventuell ureflektert og snevert regelstyrt fangebehandling. For en fengselsbetjent betyr det at vedkommende ikke bare skal møte på jobb, og sitte på vaktrommet og vente på at klokka skal gå, til vekten er over. Han eller hun må også ha interesse og engasjement for å jobbe med positive tiltak overfor innsatte både i nødvendig og i fri virksomhet, i tillegg til å egne seg for dette arbeidet. Dette krever bevisst trening og ikke minst bevissthet om eget ansvar, i overensstemmelse med hvordan jeg har fremmet ansvarets betydning i teori og metodekapitlet. Det gjelder spesielt at den som har ansvar ser, forstår og tolker gjennom eget innenfra-perspektiv annerledes enn personer uten ansvar og med et utenfraperspektiv. Altså, den som ser noe som noe og har ansvar innbakt i det han eller hun ser, forstår og tolker, oppdager gjerne noe mer og annerledes i eget se at, eller det som kan og bør utføres, enn personer uten ansvar.

³²⁹ Wackerhausen (2015).

Kanskje dette er den mest sentrale påminnelsen i forhold til det jeg vil kalle den nye læringsutviklingen i moderne lærende virksomhet. En ny læringsutvikling i kriminal-omsorgen hvor fengselsbetjentene må ha tilstrekkelig tid og en egnet arena til å reflektere over de ulike vanskelige avgjørelsene som de må ta gjennom arbeidsdagen, slik at forekomsten av feilvurderinger blir minimert. Behovet for en egnet arena og tid og ro til å reflektere er også viktig for å utvikle forståelse, innsikt og kunnskap om hvordan kriminalomsorgen, med sine ansatte, skal kunne være eller bli betydningsfull eller signifikant for innsatte, ansatte og samfunnet som helhet, slik Hoëms teori viser til som en målsetning for uformell og formell sosialisering.³³⁰

4.2.2.1 Selvførståelse og yrkesidentitet

For en utdypende forståelse av begrepene selvførståelse og yrkesidentitet viser jeg til Methis ph.d.-avhandling «Psychagogi. Fremmedgjøring eller frigjøring? En studie av lærernes yrkesidentitet og selvførståelse i perspektiv av virksomhetsteorien». Under overskriften «Personlighet, identitet og selvet – en helhetsforståelse», skriver Methi om disse begrepenes forhold til «personlighetens fremtredelsesform». Ut fra Methis teori er det i en kommunikasjon ikke bare to personer som snakker sammen, men to «personligheter», og hvor begge personligheter trer frem både for seg selv og for den andre. I en samtale er det selvet som taler gjennom personligheten, og personligheten blir da et instrument for å fremme selvet.

Når selvet slik vurderer seg selv er det, ifølge Methi, ikke en persons selv som blir vurdert, med «personlighetens fremtredelsesform». «Men personlighetens fram-tredelse er ikke bare selvets vurdering av personligheten. Det er også i selvet andre personligheters vurdering av personlighetens fram-tredelse. Selvet er ut fra dette personlighetens bevisste forhold til seg selv».³³¹ Når så selvet vurderer seg selv, tar det form som en billedliggjøring av personligheten: «Selvets identitet er personlighetens selvførståelse, det er personlighetens fram-tredelse slik selvet ser det. Selvets identitet er selvbildet».³³²

Relatert til mitt selv og min identitet som fengselsførstebetjent blir yrkesidentiteten oppdaget, avdekket og avslørt gjennom måten min personlighet trer fram på. I dette tilfelle skjedde det i min tilnærming til og opptreden overfor Petter. Fordi det å være fengselsførstebetjent er en samfunnsfunksjon, trer min personlighet, som selv-forståelse og yrkesidentitet, frem gjennom den måten jeg utfører mitt yrke. Omgivelsene får da et bilde på hva en fengselsførstebetjent er. Jo flere forhold og situasjoner de observerer meg i, jo rikere og fastere blir bildet. Samtidig danner også jeg meg et bilde av måten omgivelsene reagerer på meg, i tillegg til at jeg i en eller annen form både bevisst og ubevisst forholder meg til meg selv og får et selvbilde.

³³⁰ Se under overskriftene «Likeverd» og «Analyse av fortellingen om Jørgen – del 2».

³³¹ Methi (2007, s. 93).

³³² Ibid. (s. 94).

Forholdet mellom hvordan en oppfatter seg selv og hvordan andre oppfatter en, kan i større eller mindre grad være motsetningsfullt. For å redusere denne motsetningen, slik den eksisterer og får problematiske konsekvenser i kriminalomsorgen, og for å følge opp poenget i forrige kapittel, vil faglig veiledning og en arena for faglig erfarings-utveksling være formålstjenlig. Faglig veiledning og erfaringsutveksling i en åpen dialog vil kunne gi både ny konstruktivt kritisk forståelse av egen selvforståelse og yrkes-identitet, som igjen kan føre til større trygghet og en rikere beredskap i yrkesutøvelsen.

At det skapes rom for faglig veiledning som en del av yrkesutøvelsen, slik at betjentene får rikelig anledning til å reflektere over egen yrkesutøvelse, vil styrke og balansere selvforståelsen og yrkesidentiteten. Da etableres det et grunnlag for at det kan dannes en naturlig fortrolighet mellom betjentene gjennom en bevisst læringsutvikling (indre epistemologi), som har sitt rike utgangspunkt i betjentenes egne erfaringer (indre ontologi). Videre tenker jeg at større fortrolighet mellom betjentene også vil føre til større fortrolighet mellom betjentene og de innsatte. I dialektiske læringsprosesser, hvor indre ontologi og indre epistemologi spiller gjensidig på lag med hverandre, vil det skapes fortrolighet til hvordan betjentene på en trygg måte kan fremtre overfor de innsatte og samtidig være seg selv dette bevisst.

Josefson påpeker at refleksjon er en forutsetning for at mennesker skal kunne lære av sine erfaringer. I tillegg til det hun skriver om å lære av sine feil, vil jeg også ta med det å lære av (styrke) det som blir gjort riktig. Dette handler om å reflektere over det som blir gjort riktig, med bevissthet om egne gode ferdigheter, som gjennom refleksjon og veiledning kan bli enda bedre.

For min selvforståelse og yrkesidentitet ser jeg det som viktig å reflektere over én fortelling som viser flere feil og mangler, som i fortellingen om min håndtering av situasjonen med Petter, og én fortelling som viser mye riktig og godt arbeid fra min side, som i fortellingen om Jørgen, som en nøkkel til å skaffe meg en styrket og balansert selvforståelse og yrkesidentitet. Styrken og balansen etableres gjennom kritisk analyse og syntese for å se, oppdage og forstå hvordan mine mangler kan og bør forbedres, og, videre, for å se, oppdage og forstå det potensialet, eller den karakter-disposisjonen som er til stede i mine gode yrkesmessige ferdigheter.

Det Methi tar opp i sitatet ovenfor er komplekse menneskelige forhold, der han blant annet skiller mellom person og personlighet. Det står klart for meg at jeg ser en person før jeg har begynt å samtale med han eller henne. Når samtalen er i gang trer personens personlighet frem for meg, slik at våre personligheter møtes. Når identitet og selvet blir definert i forhold til personlighetens fremtredelsesform, ser jeg en kobling til Georg Herbert Meads teori om identitet og selv i boken *Mind, Self & Society*. Slik jeg forstår Mead er selvet en del av identiteten, der «jeget» og «meget» kommer inn. Jeget er hvordan personen oppfatter seg selv og meget er det personen tror andre oppfatter av vedkommende. Jeget og meget

relaterer da til at begges personlighet trer frem både for personen selv og for den andre, slik at begge parter har anledning til å se og forstå seg selv og ikke minst se og forstå hva den andre oppfatter av ens selv, altså både personens egen vurdering av seg selv og den andres vurdering av personen.³³³

I relasjonen mellom personlighet, selvet og karakter, forstår jeg det slik at ens personlighet rommer både karakter-dyder og intellektuelle dyder, fordi personligheten nødvendigvis må omfavne både holdninger (*hexis*) og handlinger som dekker menneskets iboende kunnskaper og emosjoner i sin helhet. Gjennom personlighetens fremtredelse i kommunikasjon med andre vil det oppstå nye muligheter for endringer og videreutvikling av begges syn på seg selv og på den andre; det vil altså hos begge personer foreligge grunnleggende disposisjoner for karakter-utvikling, som bl.a. dialog som metode kan legge til rette for og som dermed kan gi opphav til tilvenninger til nye eller endrede karakter-dyder og intellektuelle dyder. Sett i relasjon til Enerstvedts teori om læring og denne avhandlingens syn på lærende organisasjoner, vil kommunikasjon mellom to personligheter i seg selv være befestet med karakter-dyder og intellektuelle dyder som understøtter læring. De endringene som skjer, vil derfor kunne være både personlige og organisatoriske. Det er dette som ligger i mitt begrep om en «arena for faglig erfarings-utveksling» nevnt ovenfor.

Den styrken og balansen som blir til, og som opprettholdes og utvikles gjennom kritisk analyse av handlinger, holdninger og motiver, vil jeg kalle en «reell» selvforståelse og yrkesidentitet, fordi den gir meg forståelse, innsikt og kunnskap om mer enn bare det jeg er dårlig på og det jeg er god på. Den gir opphav til en vekselvirkning mellom fokuset på det dårlige og det gode som virksomhetsteorien synes å forfekte, og hvor jeg kontinuerlig internaliserer (inter-intra) både det dårlige og det gode i min yrkes-utøvelse. Dermed kan jeg i mitt videre virke utad eksternalisere (intra-inter) ny forståelse, innsikt og kunnskap som del av min nye eller endrede selvforståelse og yrkesidentitet.³³⁴ Jeg vil hevde at bevissthet om internalisering og eksternalisering av vår selvforståelse og yrkesidentitet gjør oss mer fortrolige med både den vi er, og den kunnskapen vi har og forvalter. Sett i forhold til teorien om at selv-identiteten er personlighetens fremtredelsesform (for det vi er gode på og det vi er dårlige på) gjør en slik balanseringsprosess oss som personer mer selvstendige og uredde for å kritisk vurdere egne handlinger.

Med støtte fra Aristoteles, vil dette innebære å stole på at vi kan handle klokt overfor de innsatte, hvis vi skaffer oss dyptgripende forståelse, innsikt og kunnskap om vår egen fremtredelsesform med høyere bevissthet om den vi er og den kunnskapen vi forvalter. Det vil også bety å innse at refleksjoner over erfaringer kan gi grunnlag for en klokskap som går dypere enn hva en isolert vitenskapelig forståelse kan gjøre, selv om Aristoteles definerer

³³³ Mead (1934). Jeg tar med denne sammenligningen for å vise at Mead har noen interessante betraktninger som kunne vært brukt mer omfattende. Det vil kreve for mye plass. Det blir derfor ikke utdypet i denne avhandlingen.

³³⁴ Se under overskriften «Taus kunnskap, internalisering og eksternalisering».

visdom som den mest nøyaktige form for vitenskapelig forståelse. Aristoteles skriver da også: «Derfor er det også at noen uten viten [*episteme*, dvs. vitenskapelig kunnskap] er bedre til å handle enn andre som har viten, især gjelder dette de erfarne».³³⁵

I antologien *Innføring i praktisk kunnskap. Anerkjennende, kritisk og konstruktiv praksisforskning* i kapitlet «Hva er teori?» under overskriften «Kunnskapsformene gir tilgang til virkeligheten bare når de samarbeider», skriver Myrstad noe som jeg forstår slik at vi ikke enkelt og greit kan lære teori og så gå ut i praksis og anvende den. Vi må *lære av praksis*, så blir teori til gjennom refleksjon over praksis, og bare gjennom at teorien vender tilbake til praksis får den igjen virkelighetskontakt og mening.³³⁶ Denne forståelsen er i overensstemmelse med Russell Hansons teori om at all erfaring er teori-ladet og min egen utdyping av denne, hvor jeg påpeker at også all teori må være erfaringsladet. I denne praktisk-kunnskaps-forskningen er det mine fortellinger som skaper grunnlaget for å utvikle teorien når jeg analyserer, syntetiserer og kritisk reflekterer over min praktiske erfaring, i det, som Enerstvedt beskriver som «*virksomhet [som] må forstås som vekselvirkning*».³³⁷

4.2.3 Urettferdighet og ulike forståelser

Når jeg nå i ro og mak reflekterer over de ulike hendelsene og erfaringene jeg har fra kriminalomsorgen, er det mye jeg ikke har sett og forstått tidligere og som dermed ble betydelige blokkeringer. Når jeg får en telefon om en utagerende og truende innsatt, er det ikke tid og anledning til å sette seg ned i ro og mak å analysere, slik jeg gjør nå. Da gjelder det å handle så raskt som mulig, ut fra mine tidligere erfaringer. Et mål for min handling i situasjonen med Petter var at hendelsen ikke skulle eskalere og at ingen ble (alvorlig) skadet, og i så henseende gjorde jeg rett.

Opplevelsen av urettferdighet eller en ulik forståelse av situasjonen, førte likevel sannsynligvis til at Petter opplevde seg som mindre enn seg selv, og at tidligere tilhørighet og identitet ble svekket og byttet ut med fangeidentitet. Når Stabrun viser til at kontroll og avkledning virker krenkende og ydmykende, kan det ikke være tvil om at det å bli lagt ned på gulvet med makt, lagt i håndjern, og videre ført ned til sikkerhetscelle, er krenkende og ydmykende.³³⁸ Videre viser Hoëm til at identitets-begrepet handler om hvordan individet uttrykker seg overfor seg selv og andre. Når identitet blir fremstilt slik, dreier det seg om en kognitiv overbygging og et emosjonelt grunnlag for et menneskes liv.³³⁹ Denne tenkningen angående identitet er i overens-stemmelse med det Methi viser til om at identitet er personlighetens fremtredelsesform, og en kognitiv overbygging og et emosjonelt grunnlag forstått som forutsetning for måten en person personlig trer fram overfor andre mennesker. Når vi uttrykker oss overfor andre mennesker spiller andre mennesker tilbake på det de oppfatter oss som; dermed bidrar

³³⁵ Aristoteles (2013, s. 162).

³³⁶ Myrstad (2021).

³³⁷ Enerstvedt (2017, s. 9). Mitt innskudd, OJL.

³³⁸ Se under overskriften «Resultatet av hendelsen på etasjelederkontoret».

³³⁹ Hoëm (1978).

andre mennesker til å gi oss en forståelse av hvem vi er, både i oss selv og hvordan vi uttrykker oss overfor andre mennesker.

Tankemessig og følelsemessig opplevde nok Petter krenkelse, i stedet for anerkjennelse, i sin forståelse av seg selv, og det oppsto ikke noen form for verken tilstedeværende eller situasjonsbetinget likeverd mellom han og oss ansatte. I min håndtering av Petter, som han nødvendigvis måtte oppleve som urettferdig, ble mitt ideale forsøk på å få i stand en dialog erstattet med en lukket kommando-kommunikasjon, eller monolog, som Seikkula og Arnkil viser til. Det som styrte våre målrettede handlinger var fokuset på å gjenopprette ro, orden og sikkerhet i vår form for fremtredelse. Når dette skjedde, var det helt i tråd med hvordan vi oppfattet vårt ansvar og hvordan våre handlinger var legitimt forankret i gjeldende regelverk. Vi synliggjorde vår praktiske kunnskap som svarevne på en utfordrende situasjon. I denne refleksjonen setter jeg dette til side for å gjennomføre en alternativ betraktning.

Petter satt i fellesskapet, og de andre innsatte var innelåst på sine celler. I den situasjonen ligger det en mulighet som ikke ble brukt. Det var tid til å utføre en rask undersøkelse angående hvem som kjente Petter, og som kunne ha en nødvendig og tilstrekkelig god relasjon til han. En rask undersøkelse av relasjonsforhold ville ha gjort det mulig for denne betjenten å få han til å roe seg, slik at den utagerende og truende situasjonen kanskje ikke ville ha eskalert.

Metaforisk ville det ha vært «å gå bak treet» for å se mer enn det som var synlig ved første vurdering, slik at vår handlingsforståelse kunne vært tuftet på en reflekterende dømmekraft og en mulig omdanning av situasjonen til fri virksomhet, i stedet for å handle regelstyrt i en nødvendig og tvungen virksomhet. I en dialogisk åpenhets-samtale kunne jeg allerede da Petter satt inne i fellesskapet på avdelingen, spurt han om det var noen han kjente og dermed ønsket å snakke med. Jeg kunne også ha spurt betjentene om de visste om andre betjenter som Petter hadde et godt forhold til og som han dermed kunne ha snakket med. Ved å gå inn i en slik dialogisk åpenhet i stedet for å falle tilbake på min bruk av monolog, som Seikkula og Arnkil viser fungerer som et maktmiddel og der hensikten er å bringe den andre til taushet,³⁴⁰ kunne alternative muligheter ha oppstått. Dette ville selvfølgelig ha krevd en form for polyfonisk tålmodighet for å etablere det nødvendige rom for å la ulike alternativer vokse fram.³⁴¹ Eller det kunne endt i det som Seikkula og Arnkil karakteriserer som en mellomposisjon: «Mellomposisjonen mellom monolog og dialog kan være den egosentriske tale, når vi snakker til oss selv og forutsetter at ordene som sies blir hørt».³⁴² Seikkula og Arnkil relaterer egosentrisk tale til det som skjer i et krisemøte der den som snakker setter ord på sine vanskelige opplevelser, og slik jeg forstår det, stort sett bare hører sine egne ord.

³⁴⁰ Se under overskriften «Samtalens ulike nivåer».

³⁴¹ Dialogisk åpenhet og polyfonisk tålmodighet har jeg hentet fra Walderhaug (2018), hvor disse begrepene er brukt gjennom store deler av avhandlingen.

³⁴² Seikkula og Arnkil (2007, s. 99).

Dette tankeeksperimentet demonstrerer et potensiale for alternative handlinger som gir muligheter for å oppløse ulike blokkeringer for så å se en hendelse på flere ulike måter. Men å gå fra mulighet til virkelighet krever visse betingelser. Den viktigste er den jeg har nevnt ovenfor. For å kunne være i forkant, må tanken på alternative handlinger være tenkt. For å få det til, må ulike erfaringer og hendelser bli gjort til gjenstand for kritiske refleksjoner, noe som åpenbart ville ha utfordret den etablerte kulturen. Dette igjen forutsetter organisatoriske og kollektive beslutninger for å gjøre kritisk refleksjon mulig.

Ut fra mine erfaringer er det sjelden en innsatt utagerer så sterkt at han farer ut av betjentkontoret, uten å komme tilbake og be om unnskyldning. Mye tyder på at Petter opplevde seg som urettferdig behandlet og heller ikke forstått av fengselsbetjentene og de andre innsatte i avdelingen, og at hans selvforståelse og identitet allerede var i ferd med å bli krenket. Det kan se ut som diskrepansen mellom Petters forventninger og det som reelt skjedde mellom han, de andre innsatte og fengselsbetjentene, allerede var blitt uløselig. Det kan også hende at han opplevde det slik at fengselsbetjentene tok parti og hadde lojalitet med de andre innsatte, i stedet for å forstå og etterspørre hans ønsker og behov. Videre kan det handle om Petters forståelse av makt vs. avmakt med tanke på hvor han var plassert i avdelingshierarkiet.³⁴³

Andre innsatte jeg har opplevd utagering og sinne fra, og som har forlatt betjentkontoret ved å slenge døren hardt etter seg, har som regel gått seg en tur inne på cella eller i fengselsgangen, og deretter kommet tilbake og bedt om unnskyldning. Det er som om sinnet forsvinner (luften går liksom ut) når de lar det gå ut over vaktromsdøra og fengselsbetjentene, og får gått seg en liten rundtur. I et fengsel er det ikke uvanlig at innsatte blir frustrerte og sinte, noe som gjør at vi som betjenter vanligvis ikke over-reagerer, spesielt når en innsatt ber om unnskyldning.

Jeg har hatt mange samtaler med innsatte etter et sinneutbrudd, uten formelt å rapportere det, slik at det ville ha ført til ytterligere konsekvenser enn samtalen mellom oss. Slike samtaler blir journalført, men avsluttet der og da. Men selv slik «lettere» utagering ville ha kunnet bidra til å gi betjentene høyere bevissthet om sitt arbeid, om de var blitt tatt vare på gjennom en organisert refleksjon, for eksempel i forbindelse med veiledning. Dypest sett viser slike eksempler på ulike hendelser hvor betydningsfullt det kan være om flere betjenter forsker på sine erfaringer, spesielt med tanke på at det som er en liten og mindre betydningsfull hendelse for én betjent, kan være en stor og betydningsfull hendelse for en annen betjent.

Disse refleksjonene ser jeg som knyttet til typiske diskrepanserfaringer, som de Lindseth viser til, og hvor det er mange spørsmål og noen få svar. Lindseth treffer presist når han skriver at diskrepanserfaringene handler om å sette våre *livslange erfaringer* på argumentativ prøve, og at utprøvingen fører til utvikling av vår skjelne-evne, vår dømmekraft, vår skuende innsikt, vår

³⁴³ Se under overskriften «Hierarki og utstøting».

evne til samhandling og godt skjønn, i tillegg til å kunne utføre godt håndverk.³⁴⁴ I denne delen av gjennomgangen og analysen av hendelsen med Petter er min livslange erfaring blitt satt på en slik argumentativ prøve. Refleksjonen har vist meg at min kommunikative dømmekraft og innsikt riktig nok var i tråd med gjeldende prosedyrer og i henhold til regelverket, men at jeg i situasjonen blokkerte for å se og å gjennomføre alternative handlinger og at min håndtering av situasjonen, i ettertid, kan sies å ikke ha ført til det beste resultat.

4.2.4 Alternativ håndtering av hendelsen med Petter

Nå i ettertid, med undring, aning og ved å tilegne meg noen nye perspektiver på hendelsen (via abduksjon), kan jeg stille noen kritiske spørsmål til om det hadde vært mulig å gjennomføre avdelingsmøte, når Petter utagerte og truet de andre innsatte og fengselsbetjentene. Ved å forsøke å rydde opp i denne konflikten inne på avdelingen, med alle involverte innsatte og Petter, er jeg redd det ville blitt påstand mot påstand, og snakk i munnen på hverandre. Når jeg vet at Petter angrep oss inne på kontoret, selv om vi var tre fengselsansatte og han var alene, er det ikke utenkelig at han kunne ha utagert og angrepet, selv om han også i fellesskapet med andre innsatte var i klart mindretall. Som i all refleksjon etter en hendelse, er det vanskelig å vite hva som ville ha skjedd hvis jeg hadde gjort noe annerledes. Det gjelder spesielt det jeg har vist til under overskriften «Opptakten» til hendelsen med Petter. Det gjelder også om en annen førstebetjent ville vært bedre enn meg til å løse denne oppgaven, og om det hadde vært bedre å involvere andre fagpersoner og eventuelt ha hatt et «kriseteam» på plass mm.

Slik jeg tenkte i min daværende indre ontologi med mitt daværende «seeing as», var det ikke mulig å gjennomføre avdelingsmøte med de innsatte på samme måte som når situasjonen er roligere. Ut fra det jeg var vant til å gjøre i lignende situasjoner så jeg ikke for meg, i min daværende forståelse, andre alternativer. Dermed medførte min daværende tenkning bare én måte å se noe mer («seeing that») i min håndtering. Dette selv om en måte å se og forstå noe på kan føre til flere måter å se noe mer i ulike hendelser. Det var nok først og fremst den kultur-forståelsen og kunnskapen jeg hadde i den etablerte virksomheten som blokkerte meg for å se og forstå at jeg kunne ha gjort noe annet enn det jeg gjorde.³⁴⁵

I fortellingen skriver jeg at det verste vil ha vært å bli betraktet som feig, som hvis jeg ikke hadde reagert og kommet meg imellom Petter og de to fengselsbetjentene, slik at de ikke ble skadet. I mine refleksjoner over alternative håndteringer av situasjonen med Petter, er det introduksjonen av ulike og delvis nye begreper som leder meg til å utvikle mer kunnskap og kompetanse, enn det jeg hadde på hendelsestidspunktet. Ved å trekke på noen av Russell Hansons innsikter, innsner jeg likevel at den erfaringsbaserte virkeligheten ikke var fullt ut bestemt av mine begreper og min persepsjon. Erfaringene står i en kontekst, og noe av

³⁴⁴ Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

³⁴⁵ Se under overskriften «Betydningen av forståelse, innsikt og kunnskap».

virkeligheten er tung nok til å komme mot meg, og slå inn i mine begreper og persepsjoner på en uoversiktlig måte.

Dette medførte at jeg mistet overblikket, og at den forforståelsen jeg hadde på hendelsestidspunktet for å kunne se mer («seeing that»), viste seg utilstrekkelig. Det kan ikke være tvil om at situasjonen som oppsto var uoversiktlig, og at virkeligheten kom tungt mot meg, slik at det blikket jeg hadde, ut fra mine tidligere erfaringer, var delvis dødt for det som kunne komme til å skje, og som faktisk skjedde. Min forventning var at Petter som andre innsatte i slike situasjoner ville innse alvoret i sin atferd og forholde seg til det som ble formidlet på en rolig måte, selv om sinnet fortsatt skulle være til stede. Det var dette som, før hendelsen med Petter, var mitt «seeing that» ut fra mine erfaringer og min ekspertkompetanse som fengselsførstebetjent med utdanning og kursopplæring i kriminalomsorgen. Hendelsen med Petter gjorde at jeg mistet noe av tilliten til mitt kyndige blikk, noe som har bidratt til at jeg nå kan se enda mer og har fått en ny erfaring, som vil være med som et potensiale til ny kunnskaps-utvikling både for meg og kanskje for kriminalomsorgen som helhet. Hendelsen forløp ikke slik den skulle i tråd med de logiske elementene jeg hadde utviklet gjennom mine tidligere observasjoner og erfaringer. Hendelsesforløpet fortonet seg derfor som *ulogisk*.³⁴⁶ Fordi hendelsen framsto for meg som ulogisk, fant jeg ikke, der og da, fram til alternative handlemåter som kunne ha forhindret at Petter for eksempel ikke ble ført ned til sikkerhetscella, men heller fikk en prat like etter hendelsen.

Det er nok slik at de analysene og syntesene jeg gjennomfører i avhandlingen ikke garanterer full klarhet, verken på forhånd eller umiddelbart i etterkant av nye hendelser. Det vil garantert oppstå nye uklarheter i nye situasjoner som slår inn for fullt og gjør nye hendelser uoversiktlige. Da er vi nok inne i det HBO-rapporten viser til når det gjelder den grunnleggende forståelsen av praktisk kunnskap. Altså at det i stedet for å trekkes endelige konklusjoner, også dannes lærdom når det kan tegnes bilder, og noen ganger ganske forskjellige bilder, av samme situasjon.³⁴⁷ En av de «lærdommene» denne forskningen har gitt meg, er at det stadig har dannet seg nye og forskjellige bilder eller forståelser av situasjonen med Petter og at det samme vil skje i andre situasjoner når kritiske refleksjoner settes inn. I praktisk kunnskap som fag og forskningsfelt, er det nok slik jeg har opplevd det, at veilederne ikke gir seg i sine spørsmålsstillinger i utforskningen av mine svar (og min svarevne), og ikke minst det som ligger bak og gjør det mulig å få frem det aller meste i min yrkespraksis. Dermed har min personlighet vært gjenstand for ikke å slippe unna med lettvinde løsninger og overfladiske vendinger av til dels, og ikke minst, særlig komplekse og kompliserte relasjoner mellom teori og praksis og praksis og teori.

³⁴⁶ Se under overskriften «Betydningen av kunnskap og erfaring».

³⁴⁷ Se under overskriften «Utvikling av metodisk fagterminologi i kriminalomsorgen».

Dette er et typisk eksempel på det Russell Hanson viser til om at vi blokkerer for å se noe annet, hvis ikke det vi ser og forsøker å forstå, er i overensstemmelse med våre forventninger. Forventninger som vanligvis er tett forbundet med det vi har erfart tidligere. Jeg tenker også at det er den bestemte dømmekraften, etablert hovedsakelig gjennom nødvendig og tvungen virksomhet, som i slike tilfeller lett overvelder og parkerer også den reflekterende dømmekraften; altså når det ulogiske og uoversiktlige trer frem og komme tungt mot oss. Vi går da nærmest automatisk til det trygge og kjente, i mitt tilfelle til det som er godt etablert og akseptert i fengsels-kulturen, og andre, alternative håndteringer, blir blokkert. Da blir det avgjørende for «forskningens vesen» å ha veiledere som har kunnskap og kompetanse til å utfordre på en slik måte at blokkeringer forsvinner, eller delvis forsvinner, hos kandidaten, gjennom en utrettelig polyfonisk tålmodighet og stor grad av dialogisk åpenhet. Dette slik at kandidaten gang på gang gjennom forskningsprosessen kan skaffe seg ny forståelse, ny innsikt og ny kunnskap.

Det har spesielt vært den harde kampen veilederne har hatt for å få meg til både å forstå og å innse at etablert teori, og da spesielt den kriminologiske og det Ribe-Nyhus forsker frem, har den betydningen som jeg etter hvert har tatt hensyn til og som jeg har innarbeidet i avhandlingen. Dette fordi det opprinnelig sto i så sterk kontrast til min tidligere forståelse, innsikt og kunnskap om det mitt yrke er og står for.

Slike blokkeringer kan være en hverdagslig parallell til det Kuhn skriver om hvordan det etablerte forsknings-paradigmet reagerer på anomalier; det kan da være ganske vanskelig og ta lang tid å komme forbi slike blokkeringer. Kuhn viser at når noen oppdager anomalier eller mangler i de paradigmeskapte forventningene, så tar det langt tid før det trer frem en erkjennelse om at naturen virkelig strider mot de paradigmeskapte forventningene. En begrunnelse for å hevde at det kan ta tid å overvinne de blokkeringene jeg viser til, er det Kuhn skriver videre, om at motstandere av et eventuelt nytt paradigme ikke lar seg overbevise og ser lyset. Motstanderne må gjerne dø ut først, og så vokser det etter hvert frem nye generasjoner, som er fortrolige med den nye tenkemåten.³⁴⁸ I praktisk fengselsarbeid ville dette kunne bety at dagens og gårsdagens betjenter må gå av med pensjon og den nye generasjonen betjenter må trenes til ikke å blokkere for å se andre og bedre måter å håndtere lignende situasjoner.

Når først situasjonen var slik at Petter utagerte og angrep fengselsbetjentene, tenker jeg at det var heroisk av meg å gripe inn slik jeg gjorde, samtidig som det å ikke bruke mer tid på å finne en løsning, som ikke ville ha ført til utagering, kan ses som en mangel på forståelse av situasjonen. Selv om jeg reflekterte over hvordan jeg skulle håndtere denne situasjonen, viser situasjonen slik den utartet seg at det var mangler ved min forhåndsrefleksjon. Da hendelsen først fant sted, ble jeg på en måte fanget og «låst» i et handlingsmønster som var kjent. Det gjorde sitt til at det ble vanskelig å finne alternative handlingsmåter.

³⁴⁸ Se under overskriften «Metodisk tilnærming i praktisk kunnskap».

På det gitte tidspunktet hadde jeg et helhetlig bilde allerede da fengselsbetjentene informerte meg, på samme måte som jeg hadde et helhetlig bilde av situasjonen, da Petter reiste seg fra stolen så bildet på veggen gikk i gulvet og bord og stoler falt overende, idet han stormet mot fengselsbetjentene. Sett med Russell Hanson, var det dette erfaringsbaserte helhetlige bildet og denne forståelsen av situasjonen, som gjorde at jeg handlet ved å kaste meg mellom Petter og de to fengselsbetjentene.³⁴⁹ Det var min praktiske iboende kunnskap og mine kroppslig integrerte ferdigheter, som ble umiddelbart aktiverte, inkludert min tidligere kampsporterfaring. Selv om min handling ga status, sto den ikke i et godt forhold til mitt ideal om rehabilitering, likeverd og positive endringer for de innsatte.

Nå i ettertid, med fordypning i begrepene om og betydningen av tilstedeværende og situasjonsbetinget likeverd, er det helt klart at jeg ikke kom i posisjon til Petter på en måte som åpnet for å inngå i noen form for likeverd. Han ble et objekt for mine handlinger i stedet for å bli betraktet som en selvstendig tenkende person med rett til å framlegge sin versjon av hendelsen, slik at vi kunne ha «delt sakstilhøvet» sammen. Det var ikke tale om noen form for dialog, slik Seikkula og Arnkil viser at en god dialog foregår, og der det kan vokse frem nye ideer og nye meninger.³⁵⁰ Her ble den straffedømte ikke forstått og behandlet som aktør i sitt eget liv, men bare sett som et objekt for det kriminalomsorgen mente var best for han, altså nettopp slik Stortingsmelding nr. 37 fra 2007-2008 fraråder i pkt. 3.2 «Humanistisk menneskesyn». Stortingsmeldingen er klar på at alle mennesker er unike og ukrenkelige, der den straffedømte ikke skal være et objekt for det kriminalomsorgen tror eller mener er det beste for vedkommende.³⁵¹

I forhold til det å opprettholde et etablert fengselssystem, der ro, orden og sikkerhet står sentralt, ble nok min avgjørelse sett på som basert i en faglig god vurdering fra betjentenes og ledelsens synsvinkel. Det kan hende at også de andre innsatte, som får fjernet Petter, så på min handling som faglig god. Jeg ser det i dag som uheldig, eller dårlig, faglig kommunikasjon, ikke å la Petter komme til med sin forklaring inne på kontoret, før jeg eventuelt tar avgjørelsen om at han ikke kan bo på denne avdelingen. Men jeg anser mine handlinger i situasjonen som oppsto for faglig gode, da jeg tok ansvar og kom mellom fengselsbetjentene og Petter, da han angrep dem.

Ut fra Russell Hansons tenkning, ville det ha vært omtrent umulig for meg å se, forstå og tolke hendelsen med Petter på en annen måte der og da. Samtidig viser min kritiske refleksjon, som et tankeeksperiment (abduksjon), at mulighetene for å håndtere hendelsen annerledes, var til stede, men ikke synlig for meg. Det er først nå, i ettertid, at jeg kan introdusere nye momenter til mitt ideal, min selvoppfatning og min yrkesidentitet, og det Aristoteles betegner som en karakter-disposisjon kan komme til sin rett. Dette fører meg fra en etablert karakter-holdning,

³⁴⁹ Russell Hanson er tydelig på at erfaringer alltid innebærer en teoretisk forståelse av det vi ser og observerer, og dermed er ladet med teori/teoriladet.

³⁵⁰ Se under overskriften «Samtalens ulike nivåer».

³⁵¹ St. meld. nr. 37 (2007 – 2008).

via en karakter-disposisjon som gir ny forståelse, innsikt og kunnskap, som så danner grunnlaget for utviklingen av nye holdninger, som igjen gir opphav til nye handlemåter, der også handlinger fører til de holdningene vi etablerer. Da blir det slik Aristoteles skriver om at det vi må lære før vi gjør det, må vi lære mens vi gjør det, ut fra bestemte virksomheter som vi inngår i.³⁵²

Når en slik kritisk reflekterende dømmekraft trer inn og åpner for å innse både begrensninger og muligheter, så har det først og fremst betydning for hva som kan brukes i andre lignende situasjoner. Jeg har dermed lært å se etter de ulike fallgruver, og ikke minst de blokkeringene som lett trer inn, enn jeg gjorde da situasjonen oppsto. Det vil si at jeg har utvidet mitt potensiale for å ta i bruk alternative måter å vurdere og håndtere lignende situasjoner i fremtiden.

Det kan være noe for fengselsbetjentaspirantene å lære av dette, for eksempel hvordan det i deres fagoppgaver går an å være kritisk utprøvende i sine refleksjoner. Kommende fengselsbetjenter vil sannsynligvis komme til å stå i samme situasjon eller liknende situasjoner som det jeg gjorde i tilfellet med Petter. Hvis jeg skal forsøke å trekke en mer generell lærdom ut av dette, så vil det være at en situasjon som oppfattes som låst, ikke nødvendigvis trenger å være det. Ved å stoppe opp og forsøke å se noe mer i situasjonen, betrakte den på en annen måte, og, eller, fra et annet sted, slik som Meløe oppfordrer oss til å gjøre, vil vi kunne oppdage alternative handlings-måter og avverge tvangshandlinger. Uansett vil et system med rom for refleksjoner i etterkant kunne åpne opp for dette.

4.2.4.1 Nye oppdagelser som gir nye muligheter

Gjennom praktisk yrkesutøvelse kan ulike hendelser gi opphav til nye oppdagelser, som igjen gir nye yrkesmessige muligheter når hendelsene er forsket på og reflektert i forhold til eksempelvis vitenskapsteori. Dette kan være starten på en forbedring, eller også gi en bekreftelse på hvordan praksisen i hverdagslivet er eller bør være. Når jeg bruker uttrykket «starten på en forbedring», er det fordi en institusjon kan være sementert og fastlåst i sine mønstre, ut fra regler og rutiner (bestemmende dømmekraft, nødvendig og tvungen virksomhet). Det igjen vil være en årsak til at det å gjøre noe annerledes, lett kan bli kritisert og avvist fordi det ikke stemmer med de vanlige prosedyrer og regler i den bestående fengselskulturen. Fordi jeg selv er utdannet og oppdratt gjennom mange år i denne tradisjonen, vil det ikke være lett for meg å se andre løsninger. Jeg er også selv en del av det etablerte paradigmet, som Kuhn viser til, og har derfor selv lett for å blokkere mot å se, forstå og gjennomføre noe nytt. Selv om jeg har pedagogisk utdanning, er det ikke enkelt å anvende «fri refleksjon» på min yrkesforståelse utviklet gjennom mange år. Uttrykket «fri refleksjon» sikter til det å bruke mine muligheter (særlig) innen den frie (delen av) virksomheten, til å utøve reflekterende dømmekraft og å finne fram til nye og uvante løsninger. De største

³⁵² Se under overskriften «Holdning og handling i en likeverdstenkning».

utfordringene handler om å bryte med fastlåste kulturelle mønstre, som er godt forankret i virksomheten.³⁵³

Fengselsvesenet er ifølge straffegjennomføringsloven ansvarlig for og derfor opptatt av ro, orden og sikkerhet. Da er det lett å blokkere for å se noe på en annen og ny måte, ved å flytte blikket og på ny gestalte måten å se på, selv om det er hva som kreves for å stille seg fremmed overfor det som er nedfelt som sedvane. Samtidig er det ved å ha et (om så bare delvis) kyndig blikk, at jeg så det som et sjansespill å gå inn på avdelingen, og å forsøke å gjennomføre et avdelingsmøte med alle involverte, når temperaturen var høy og det var konflikter mellom de innsatte. Dette selv om det vil kunne oppleves som mer rettferdig og positivt identitets-skapende for Petter, at de andre innsatte også må stå opp for egen atferd, og forklare sin oppførsel.

Det er ikke enkelt å være sikker på hva jeg ville komme til å gjøre i lignende fremtidige situasjoner. Hvis jeg også da skulle velge å gjennomføre en samtale på etasjeleder-kontoret, ville jeg nok velge å være alene sammen med den innsatte, fordi jeg nå har oppdaget at det kan skape en unødvendig risiko at vi er flere til stede. Jeg ville nok nå heller ha forsterkningen utenfor døra, slik at det ikke skulle kunne oppfattes som en trussel for den innsatte. Når jeg skriver «nok være alene», er det fordi det kan være situasjoner hvor det ikke er sikkerhetsmessig forsvarlig å være alene. Det kan hende at andre tiltak, som samtale på avdelingen med alle innsatte, eller trekantsamtale mellom fengselsbetjentene, den innsatte og etasjeleder m.fl., ville være et godt valg. Alvorlighetsgraden av hendelsen som det skal reageres på, vil være avgjørende for hvilke tiltak som bør settes inn. Videre vil det være avgjørende om det er etablert en kultur for at andre faggrupper, eventuelt et kriseteam, kan bistå i forhold til vanskelige og utagerende hendelser. Refleksjonene viser uansett at selv den beste på forhånd uttenkte løsningen ikke fullt ut kan forhindre feil.

Det er først gjennom forskningsprosessen, at jeg er blitt oppmerksom på at det kan oppfattes som en trussel at det er flere betjenter til stede. Min tanke den gangen var at forsterkningen med to betjenter ville skape stabilitet, og at den innsatte derfor ville forholde seg rolig og innse alvoret i situasjonen.

I en lignende situasjon i fremtiden, som den med Petter, ville jeg uansett ha startet med å få den innsatte til å komme med sin versjon, før jeg sa noe om at vedkommende ikke kunne bo på avdelingen. Denne forskningsprosessen har dessuten hjulpet meg til å forstå hvordan relasjonen mellom holdninger som karakter-dyd og karakter-disposisjon (*hexis*) og handling etableres og utvikles, og da særlig det Aristoteles skriver om at holdning/*hexis* vokser frem gjennom tilvenning. Det har også vært en ny oppdagelse at virksomhet av en viss beskaffenhet (handling) fører til utvikling av bestemte holdninger.³⁵⁴ Å forske på egne erfaringer handler ganske mye om å ha utgangspunkt i «tilvenning» og å ha en «disposisjon» for ny læring om

³⁵³ Se under overskriften «Betydningen av forståelse, innsikt og kunnskap».

³⁵⁴ Aristoteles (2013).

den fengsels-kulturen jeg har vært del av gjennom mange år. Det krever øvelse i å venne seg til å reflektere kritisk over egne erfaringer fra tidligere hendelser for å skaffe seg ny forståelse, ny innsikt og ny kunnskap om det som var.

Slike tilvenninger kan råde egen selvforståelse, sårbarhet og tålegrense ganske hardt, spesielt når jeg på hendelsestidspunktet hadde en oppfatning om at min håndtering var ganske god, på tross av at jeg mislikte å bli sett på som «god til å slåss». Det som i mitt tilfelle har dempet sårbarheten og utvidet tålegrense underveis i tilvenningen til det å være selvkritisk, er innsikten som dette har gitt meg gjennom tilegning og forståelse av ny teori som setter erfaringene mine i et nytt lys og gir meg tilgang på nye perspektiver gjennom stadig nye refleksjoner. Da blir det slik Myrstad skriver om hva teori er i antologien *Innføring i praktisk kunnskap. Anerkjennende, kritisk og konstruktiv praksisforskning*, at refleksjon over yrkespraksis, som gir både ny teori og der eksisterende teori blir konkretisert, er det som må til for å kunne lære av praktiske yrkeserfaringer. Altså vekselvirkning mellom teori og erfaring, som gir ny forståelse av erfaringene, og som igjen kan danne utgangspunkt for utviklingen av ny teori, slik at det oppstår en meningsfull kontakt mellom teori og erfaring og praksis og teori.³⁵⁵ Et annet moment som bidrar til å dempe sårbarheten og utvide tålegrensen, er den frivilligheten som er knyttet til det å søke og utforske og utfordre seg selv og derigjennom selv oppdage de fallgruvene og blokkeringene som jeg ble fanget i eller kolliderte mot på hendelsestidspunktet.

Relatert til hendelsen med Petter ville jeg ikke nå ha tatt den avgjørelsen jeg tok om å isolere han før jeg hadde fått hele, eller ganske mye mer av hendelsesforløpet forklart. Det ville innebære å snakke mer inngående med betjentene og de andre innsatte på avdelingen. Jeg ville da ha forsøkt å være oppmerksom på at den innsatte satt overfor meg ved skrivepulten, og forholdt meg bevisst og fokusert til det. Det er verdt å tenke igjennom om betjentene i avdelingen som visste mer inngående hva som hadde skjedd, skulle ha vært med i møtet. Det samme gjelder om andre fagpersoner enn de uniformerte skulle ha inngått i et team når slike hendelser oppstår. Jeg er ganske sikker på at en sosialkonsulent, sykepleier, prest eller psykolog ikke ville ha gjennomført møtet med Petter på samme måte som jeg. Det samme ville nok også ha vært tilfelle om verksbetjenten med kjennskap til Petter, hvis han hadde vært i arbeid hos denne, hadde vært til stede. Dette viser igjen at mulighetsrommet er større enn hva den vane-styrte tenkningen leder oss til å anta.

4.2.4.2 Vurdering av ulike tiltak

Jeg har alltid sett på meg selv som en som ønsker å være på søk etter den mest lempelige løsningen, som får minst mulig inngripende konsekvenser, både for de innsatte og fengselsbetjentene. Denne selvforståelsen kan ha mange blinde flekker. Nå i ettertid kan jeg undre meg over hvorfor jeg ikke undersøkte mer i den innledende fasen, opptakten til

³⁵⁵ Se under overskriften «Selvforståelse og yrkesidentitet».

hendelsen. Her vil jeg se litt nærmere på de vurderinger som ble gjort og hvilke andre som kunne vært gjort.

Det var slik at jeg etter hvert kjente fengselsbetjentene og visste hva de stod for. Jeg visste til enhver tid hvem som var i avdelingen av utdannede fengselsbetjenter, hvor mye erfaring de hadde, og om det var vikarer uten fengselsbetjentutdanning og solid erfaring. I dette tilfellet var det utdannede fengselsbetjenter med lang fartstid som fengselsbetjenter. Derfor så jeg ingen betenkeligheter med det å spørre dem til råds. Hvis det hadde vært vikarer uten denne erfaringen, ville jeg nok ha spart dem for et slikt medansvar angående det som videre skulle iverksettes av ulike tiltak.

Jeg har flere ganger i løpet av min tjenestetid, som mellomleder i ulike situasjoner hvor fengselsbetjentene mente at en innsatt burde flyttes fra avdelingen, tatt en diskusjon og vært uenig. Noen ganger, i den daglige virksomheten, er jeg blitt overbevist av betjentene om at flytting er det rette. Andre ganger har fengselsbetjentene sett mine argumenter som de mest relevante, slik at andre tiltak enn flytting ble gjennomført. Det kunne være at jeg skulle snakke med den eller de innsatte det gjaldt. I tillegg til mitt ideal om rehabilitering, har jeg et ideal om at fengselsbetjentene skal etablere en positiv autoritet overfor de innsatte. I mange tilfeller har jeg snakket med fengselsbetjentene, og veiledet dem i det å se ulike situasjoner på nye måter, med tanke på at de selv skulle kunne gå inn og kommunisere og få ro og orden i avdelingen.

Når fengselsbetjentene blir gitt et eget ansvar for å finne gode løsninger, er dette en måte å gi dem anledning til å trene på reflekterende dømmekraft og utvikling av et mer kyndig blikk, i overensstemmelse med det denne avhandlingen hevder om at ansvar har betydning for hvordan vi ser, forstår og tolker ulike erfaringer. Ved at betjentene selv går inn i ulike kompliserte situasjoner, får de gjerne frem den tause kunnskapen som Argyris og Schön viser til.³⁵⁶ I slike situasjoner kan fengselsbetjentene bruke det de allerede vet i sin iboende internaliserte kunnskap, og kan vise frem sin kompetanse utad (eksternalisering) i møte med kompliserte hendelser. Dette vil da være trening i å stole på egne avgjørelser og det å vurdere ulike tiltak, slik at internaliseringen av håndteringen av ulike hendelser også kan eksternaliseres gjennom kommunikasjon med andre kolleger og overordnede. Dermed kan vi etter hvert rette opp det misforholdet som Hjellnes og Nymo viser til, nemlig at fengselsbetjenter har vanskeligheter med å artikulere eget yrkesinnhold i faglige termer.³⁵⁷

I et forsøk på å få betjentene til å artikulere situasjonen overfor meg kunne jeg ha spurt de som stod midt i situasjonen, om mer inngående råd angående håndteringen av situasjonen med Petter for eventuelt å finne en mer lempelig løsning. Faren med å spørre dem var at de kunne ha vært så følelsesmessig berørte at de bare ville bli kvitt den utagerende og truende innsatte, uten å gå inn i en dypere refleksjon ang. ulike muligheter. Dermed ville de kanskje

³⁵⁶ Se under overskriften «Taus kunnskap, internalisering og eksternalisering».

³⁵⁷ Hjellnes (2019). Nymo (2019).

ha foreslått det mest inngripende tiltaket, som ville ha vært at jeg umiddelbart tok med meg flere for å hente Petter, og plassere han på enecelle eller også på isolat-celle, hvis han gjorde motstand. På den annen side kunne betjentene ha inngått i en refleksjon sammen med meg der vi diskuterte (artikulerte) overfor hverandre flere ulike muligheter for å roe ned Petter.

I en refleksjon sammen med betjentene om flere alternative forslag til håndtering av en vanskelig situasjon, som den i forbindelse med Petters utagering, kunne den aktuelle karakterholdningen som var nedfelt i virksomhetens kultur, og som disponerte også for de valg jeg tok, ha blitt diskutert i forhold til ideal, selvforståelse og yrkes-identitet. Jeg kunne ha ledet samtalen med betjentene inn på karakter-dyd, og et aktuelt refleksjonstema kunne ha vært å forholde seg godt eller dårlig til følelser, der det å ha en gylden middelvei er å forholde seg godt til følelser. Siden jeg tenker at ideal, selvforståelse og yrkesidentitet er nært knyttet til følelser, ville en middelvei være å sette ro, orden og sikkerhet i relasjon til den innsattes menneskelige lidelse, ved blant annet å bli plassert på sikkerhetscelle.

I en videre refleksjon over den bestemte funksjonen til karakter-holdning (*hexis*) kunne jeg sammen med betjentene ha forsøkt å se og forstå ideal, selvforståelse og yrkes-identitet satt i relasjon til oppdraget med å sørge for sikkerhet, orden og ro, som en helhetlig måte å forholde seg til jobben som fengselsbetjent. Under overskriften «Holdning og handling i en likeverdstenkning» har jeg skrevet om den bestemte funksjonen som en karakterholdning har, at det handler om hvordan vi mennesker på en helhetlig måte forholder oss til livet, og da særlig til hvordan vi opptrer (handler) overfor andre mennesker. Jeg har også vist til at de handlingene vi utøver er sentrale i dannelsen av våre holdninger. Dermed vil gode og positive handlinger føre til gode og positive holdninger, og dårlige og negative handlinger vil føre til tilsvarende holdninger.

Hvis betjentene og jeg hadde greid å få en gjensidig forståelse av hva en slik stabil karakterholdning vil ha å bety for både innsatte og dem selv som betjenter, kunne vi videre ha reflektert over hvordan vi skulle kunne løse opp i en stabil og godt etablert karakter som er tilvendt gjennom en tilsvarende fengselskultur, slik vi håndterte hendelsen med Petter. Det gjelder her særlig å kunne skille mellom karakterholdninger som disposisjoner for bestemte typer handlinger i bestemte typer situasjoner, og en personlighetskerne, knyttet til dypere lag av ideal, yrkesidentitet og selvforståelse. En slik kerne vil også kunne disponere for endringer av slike institusjonelt godt etablerte karakterholdninger. Videre vil sannsynligvis en slik kerne gi åpning for å forsøke seg på handlinger, om så bare i tankeeksperimenter, som kan føre til en tilvenning av andre karakterholdninger enn de allerede etablerte. Forutsetningen er da nettopp at vi alt har sett at det er en eller flere muligheter til å endre en eller flere karakterer ut fra det vi ser, forstår og tolker gjennom refleksjonene over den aktuelle eller andre virkelige eller mulige hendelser. Altså må vi greie, gjerne gjennom gode treleddede relasjoner, å ikke blokkere for å se virkeligheten slik den egentlig er, hvis det vi observerer ikke stemmer med våre forstillinger om hvordan en utagerende og truende innsatt skal og bør behandles. Det samme gjelder hele fengselskulturen.

Håndteringen av opptakten til hendelsen med Petter har selvfølgelig betydning for det resultatet som kom i ettertid av denne opptakten. Det kan sies at det var kriminal-omsorgens fremtredelsesform med sin identitet og selvforståelse av at ro, orden og sikkerhet er viktig, som nå bestemte hva som skjedde. I denne opptakten kom derimot ikke den doble funksjonen, knyttet til idealet om at hjelp og grensesetting/oppdragelse bør gå hånd i hånd, til sin rett, for eksempel ved å etablere muligheter for åpne og gode rettleidende og veiledende samtaler. Resultatet ble at kriminalomsorgens nødvendige og tvungne virksomhet dominerte, og opprettholdelse av sikkerhetstenkningen ble det overordnede fokuset. Samtalen ble uten åpninger. Den ble avsluttende, og i den forstand monologisk. Avhandlingens analyser og synteser løfter fram en del av de mange komplekse dilemmaer dette ledet til, når resultatet ble slik det ble for Petter.

Av mange ulike tiltak som gikk i motsatt retning, husker jeg spesielt en hendelse, der en fengselsbetjent kom inn på kontoret og fortalte at det var uro i avdelingen. Han foreslo at noen innsatte burde flyttes til en annen avdeling, for å skape ro og orden. I denne saken mente jeg at vi i første omgang måtte snakke med alle innsatte i fellesskap, om hvordan det skulle være på avdelingen for at alle skal ha det best mulig. Jeg sa meg villig til å komme inn og gjennomføre et avdelingsmøte. Samtidig, for at betjenten skulle skape en nødvendig autoritet overfor de innsatte, spurte jeg fengselsbetjenten om vedkommende kunne tenke seg å ta et slikt møte selv. Det førte til at fengselsbetjenten gikk inn på avdelingen, låste ut alle innsatte og gjennomførte avdelingsmøte. Resultatet var at det ikke var behov for å flytte noen av de innsatte. Det ble ro og orden i avdelingen, og betjenten hadde oppnådd det å fremstå som en tillitvekkende person med autoritet til å lede avdelingen på en god måte.

Slik jeg ser dette i ettertid, ble perspektivene og synsvinklene gjennom dialog flyttet mellom fengselsbetjenten og meg. Gjennom dialogen ble det derfor etablert en ny forståelse og ny tolkning av situasjonen, da fengselsbetjenten flyttet blikket fra sin opprinnelige første forståelse og tolkning ut fra sin posisjon inne på avdelingen i møte med de innsatte. Ut fra Nerheims tolkning av Kant, tok fengselsbetjenten «den andres perspektiv eller ståsted».³⁵⁸ I praksis vil det si at fengselsbetjenten forsto mine argumenter (sett fra mitt perspektiv og ståsted) ved i tankene å sette seg i mitt sted, slik at han kunne overta deler av min rolle og løse problemet på en kanskje bedre måte enn jeg kunne ha gjort, og slik samtidig øke sin autoritet overfor de innsatte. Han så sin egen situasjon, ut fra min posisjon som hans leder med det ansvaret det medfører. Dermed greide betjenten å gjøre mitt ansvar for en helhetlig tenkning til et felles ansvar for å se hele avdelingen under ett, slik at ingen innsatte ble tapere ved å måtte flytte. Betjenten utfører det Meløe viser til, når han skriver om å peile inn det stedet aktøren ser fra, og ikke bare ha blikket rettet mot aktøren. I betjentens «helhetlige tenkning med ansvar for hele avdelingen» overtar betjenten rollen som aktør. Dette gir en ny dimensjon til Meløes teori, der betjenten først peiler inn stedet jeg som aktør ser fra og retter

³⁵⁸ Nerheim (1991, s. 145).

blikket fra min posisjon mot hele avdelingen og i neste omgang tar over rollen som aktør i og med at han selv tar ansvar for å gjennomføre avdelingsmøte med de innsatte.

Hvis jeg skal teoretisere over denne erfaringen, vil jeg si at det er mitt «seeing as» og min indre ontologi, som gjør at jeg ser at fengselsbetjenten kan utføre dette selv. I tillegg har jeg som leder ansvar for å gi betjenten tillit og støtte, og å anerkjenne hans kompetanse, slik at han kan mestre situasjonen. Når det lykkes han å løse situasjonen, øker hans autoritet, der autoritet også kan ses som det å være selvstendig. I forhold til de innsatte vil betjenten forbedre mulighetene for å løse fremtidige problemer, ettersom en viss autoritet gjennom selvstendige avgjørelser vil være nødvendig både for på best mulig måte å kunne finne frem til de beste tiltakene og å gjennomføre dem.

I en filosofisk sammenheng kan betjenten som autoritet ses gjennom det greske begrepet «autarkeia» som betyr selvstendighet eller fullstendighet. Ett av kjenne-tegnene på selvstendighet og fullstendighet, slik Aristoteles anvender disse begrepene, er at mennesker i hovedsak er herre over eget liv.³⁵⁹ Relatert til fengselsbetjentyrket vil det handle om å ha herredømme over egne avgjørelser i dagliglivet stilt overfor ulike hendelser i ulike situasjoner. Det vil også gjelde det å være i besittelse av en autoritet, gjennom selvstendighet, som setter betjenten i stand til å gjennomføre de beste tiltakene, selv om de skulle være upopulære i øyeblikket. Et eksempel vil være at det tiltaket betjenten, i samråd med meg gjennomførte, slik at ingen innsatte måtte flytte fra avdelingen, ble sett på som upopulært og kritikkverdig av de andre betjentene. Dette spesielt før de eventuelt fikk erfare at deres kollega hadde tatt en klok og riktig avgjørelse som førte til ro og orden i avdelingen, uten at noen innsatte måtte flytte.

I tilfellet med Petter var det, ut fra min daværende måte å tenke på, utenkelig å ha en dialog med betjentene, for å endre deres oppfatning av situasjonen. Dette viser at i noen tilfeller så jeg det som hensiktsmessig å ha det jeg vil kalle en «utvidet dialog» med fengselsbetjentene om ulike løsninger. Andre ganger, når situasjonen krevde hurtig avgjørelse, var det hensiktsmessig å handle raskt og stole helt og fullt på den meldingen som fengselsbetjentene ga, noe som i ettertid kan vise seg å ha vært en feil-vurdering. Selv om mitt ideal var å jobbe med positive og rehabiliterende livsendringer overfor innsatte, ville noen situasjoner kreve at ro, orden og sikkerhet kommer først, spesielt når jeg hadde et totalansvar for de andre innsatte, Petter, og ikke minst for mine kolleger/fengselsbetjentene, som jeg var satt til å lede. Det ville være nødvendig å gjennomføre tjenesten med en positiv autoritet, og balansere alle hensyn som måtte tas, og hvor lojalitet til egen gruppe selvfølgelig kan være en fallgrube å gå i, og ikke minst at det oppstår en blokkering, slik at positive og rehabiliterende tiltak ikke blir gjennomført.

Det at jeg på forhånd hadde bestemt meg for at Petter ikke kunne være på denne avdelingen, hindret meg i å se noe i situasjonen som kunne gitt grunnlag for alternative handlemåter. Altså

³⁵⁹ Aristoteles (2013).

flere måter å umiddelbart se og forstå situasjonen på. Ut fra refleksjonen ovenfor, var ikke ulike alternative tiltak godt nok vurdert. I en selvkritisk refleksjon gjaldt det spesielt det å vurdere hva som var det beste tiltaket for at Petter skulle kunne opprettholde sitt selvværd og sine muligheter til positive endringer i det videre fengselsforløpet. Det gjaldt også det at jeg ikke sjekket godt nok ut fengsels-betjentenes synspunkter og perspektiver. Jeg burde for eksempel ha funnet ut hvorfra de hentet sin informasjon. Var det fra den store fangegruppen eller fra Petter, eller hvilke kombinasjoner la de til grunn i sin framstilling til meg? Dette kunne vært løst ved at betjentene fra avdelingen hadde fulgt Petter inn på etasjekontoret og deltatt sammen med meg i samtalen. Selv om jeg ikke sjekket godt nok ut fengselsbetjentenes bakenforliggende informasjon, gikk mine refleksjoner, basert på min daværende kompetanse, ut på å finne ut hvilken måte som var den beste og mest lempelige for at Petter skulle gå frivillig til den eneromsavdelingen jeg allerede hadde bestemt at han skal plasseres i.

Når fengselsbetjentene i avdelingen til Petter avventet og vurderte om de skulle utløse alarmen, tenkte jeg at de hadde den ro og sindighet som var nødvendig i en slik vanskelig situasjon. I denne vurderingen, i forhold til en situasjon som naturligvis ikke finner sted hver dag, men likevel inngår som en del av hverdagen i fengslet, så de hele avdelingen under ett. Det var det at Petter satt i sofaen og de andre innsatte var innlåst på sine celler. Det var ikke fare for at det skulle bli slåsskamp mellom dem og Petter. De hadde i tillegg ro og sindighet til å vente med å gjøre noe, til jeg hadde fått på plass forstrekninger av to betjenter fra en annen avdeling inne på etasjeleder-kontoret. I denne prosessen, der jeg ut fra betjentenes opplysninger om situasjonen vurderte ulike tiltak, opplevde jeg at betjentene og jeg hadde en god og trygg kommunikasjon. Jeg og betjentene inne på Petters avdeling informerte hverandre via telefon om hvordan situasjonen var. Når jeg sa at jeg åpnet døra inn til etasjeleder-kontoret, og at de kunne be Petter om å komme inn, visste de at vi kunne være raskt inne på avdelingen hvis Petter utagerte. Det innebar at de slapp å stå utenfor døren og vente. Petter kunne gå rett inn på kontoret, slik han gjorde. Det var derimot min feilslåtte måte å kommunisere med Petter, i tillegg til det at jeg valgte å ha med meg to betjenter fra en annen avdeling i håndteringen av hendelsen, som jeg nå må innse var den utløsende faktoren for Petters utagering inne på etasjeleder-kontoret.

Med bakgrunn i mitt daværende kjennskap til fengselsbetjentene på avdelingen, var jeg ikke i tvil om sannheten i deres forklaringer om det som skjedde på avdelingen. Ut fra det Methi skriver, var jeg en forvalter av sannheten, og ikke på søken etter den.³⁶⁰ Hvis forholdet mellom meg som leder og dem som fengselsbetjenter, ikke var slik at jeg kunne stole på deres vurderinger, kunne det ha oppstått en tillitskrise mellom oss. Det som derimot kunne ha ført til øket tillit mellom oss var å inngå i en refleksjon, ut fra denne avhandlingens teori og metodeutvikling, og å ha brakt på bane at våre erfaringer gjør at vi ser, forstår og tolker ulikt det vi observerer. Uten å inngå i en slik refleksjon kunne jeg ha kommet i skade for å dra deres yrkesidentitet og også yrkesutøvelse i tvil, noe som kunne insinuert at deres yrkesidentitet var

³⁶⁰ Methi (2015a).

tuftet på at de innsatte skal straffes hardest mulig når de truer og utagerer, noe som ville ha vært uprofesjonelt og lovstridig. Da blir det juridiske begrepet «rettferdig gjengjeldelse» tilsidesatt til fordel for «urettferdig» gjengjeldelse.³⁶¹ Det ville altså ha vært i strid med det jeg lærte på fengsels-skolen, nemlig at betjentene ikke skal påføre de innsatte ekstra straff.³⁶²

Da vurderer jeg det enkelte ansatte gjør overfor de innsatte, slik Ribe-Nyhus i fest-skrivet til Hammerlin forteller om dem, som uprofesjonelt og lovstridig. Han skriver om maktmennesker og at: «Noen av dem vil en vondt bare fordi man er fange, andre har personlige hevnprosjekter de lar gå ut over fanger, noen er mer eller mindre nøytrale, noen tror de gjør noe godt mot oss og noen ytterst få ganger opplever man også at noen reelt gjør noe godt mot oss».³⁶³

På samme måte som mine erfaringer står klart for meg, står selvfølgelig Ribe-Nyhus sine erfaringer klart for han, og kan dermed ikke mistenkes for å være feil. Med utgangspunkt i det Russell Hanson lærer oss, så er våre erfaringer befestet med teori og vår teori er befestet med erfaringer, og refleksjon med bakgrunn i disse momentene vil være et godt utgangspunkt for å minske feiloppfatninger. Enerstvedt skriver at det er det kritiske nivået som justerer de tre øvrige nivåene, ontologi, epistemologi og metodologi og kan si noe om det som er sant og godt, sant og dårlig, falskt og godt, falskt og dårlig.³⁶⁴ Dermed er det på det kritiske nivået vi kan justere alle momentene gjennom kalibrering av det som skjer på de øvrige nivåene, og slik redusere ulike feiloppfatninger.

Samtidig vil det i erfaringer, ifølge Wackerhausen, kunne oppstå et «erfaringsbedrag». Det kan føre til en svært uheldig og falsk forståelse av situasjonen. Wackerhausen kaller det «radikalt villedende». For å forhindre feilvurdering av egne erfaringer, må det grundig kritisk refleksjon til. Wackerhausen kaller slike refleksjoner for 2. ordens refleksjon, der «profesjons-utøvere» reflekterer over sin praksis blant annet ved å bruke fremmede teorier og å sammenligne egne erfaringer med det som skjer i andre profesjoner.³⁶⁵ Samtidig ser og forstår jeg at det også i 2. ordens refleksjon er utallige fallgruver å gå i, og at det oppstår blokkeringer. For utenforstående kan mine refleksjoner lett ses og forstås som fallgruver og blokkeringer for å se, forstå og tolke hendelsen med Petter, som et forsvar for mine handlinger. Dette, spesielt fordi jeg ikke kun tar Petters perspektiv, men ut fra mitt total-ansvar som avdelingsleder forsøker å se og forstå mine handlinger fra flere ulike innfallsvinkler. Det kompliserte og komplekse er også at det jeg skriver her, kan ses og forstås som et forsvar for måten jeg drøfter og analyserer mine erfaringer. Jeg ser dette som et tydelig eksempel på det som kan skje, ut fra denne avhandlingens teorigrunnlag, at det er våre ulike erfaringer og teoretiske

³⁶¹ Andenæs (1953).

³⁶² Se under overskriften «Betydningen av kunnskap og erfaring».

³⁶³ Ribe (2017, s. 131).

³⁶⁴ Se under overskriften «Kritisk nivå».

³⁶⁵ Wackerhausen (2015). Selv om Wackerhausen skriver om profesjoner, mener jeg at denne teorien også kan brukes fra synsvinkelen til en innsatt stilt overfor ansatte. 2. ordens refleksjon, er *videreføring* av den sedvanlige 1. ordens refleksjon, uten fordypning i vitenskap og andre profesjoner.

innfallsvinkler som gir det underliggende perspektivet og forståelsen av det andre gjør, enten det er i selve yrkesutøvelsen, eller i etterfølgende analyser og synteser.

Når jeg allerede i 1973, på fengselsskolen, lærte at vi ikke skulle påføre de innsatte ekstra belastninger eller straff, er det skremmende å lese at en innsatt, i dagens kriminalomsorg, opplever at (enkelte av) betjentene har et hevn-prosjekt, overfor (noen av) de innsatte. Ribe-Nyhus viser at noen tror de gjør noe godt for fangene, mens det kun er noen ytterst få ganger at betjentene gjør noe virkelig godt for dem. Når Ribe-Nyhus både har skrevet i festskrivet til Hammerlin og gjennomført doktorgrads-forskning, er det rimelig å tro at han har gått i dybden gjennom 2. ordens refleksjon, slik at et eventuelt gjenværende erfarings-bedrag er minimalt eller fjernet. På den annen side kan følelser være sterke krefter i et selvbekreftende erfaringsrom, som overskygger rasjonelle og objektive vurderinger, og er noe som blokkerer, både Ribe-Nyhus og meg, for å se virkeligheten slik den egentlig er.

Jeg har ingen mistanke om at betjentene hadde hevmotiv overfor Petter inkludert i sine vurderinger, da de tok kontakt med meg for å få ro og orden i avdelingen. Da var det heller jeg som kunne være den som blokkerte for å se virkeligheten slik den egentlig var, fordi det jeg så og forsto ikke stemte med mine forventninger. Altså mine forventninger til betjentene var at de skulle være profesjonelle og ville de innsatte det beste, og dermed blokkerte jeg for å se noe annet. Det samme gjaldt min lojalitet overfor betjentene og de andre innsatte som hadde krav på ro og orden i avdelingen. På den annen side er det sannsynlig at Petter opplevde straff i straffen. Han kan ha opplevd hendelsen som hevn, for å ha truet og utagert overfor betjentene og de andre innsatte. På samme måte kan Ribe-Nyhus ha opplevd at betjentene hevnet seg på ham fordi han ikke ønsket å ha noe med dem å gjøre.

Dermed er det vanskelig å finne helt objektive sannheter og bestemte konklusjoner når det gjelder menneskelige oppfatninger og tolkninger av like og ulike situasjoner. Det blir slik denne avhandlingen avdekker, at hvis det vi ser ikke stemmer med våre forventninger eller bakgrunnen vi ser det i forhold til, så blokkerer vi for å se virkeligheten slik den egentlig er. Samtidig gir forholdet mellom emosjoner og kognitive forutsetninger opphav til vår umiddelbare, ureflekterte forståelse eller oppfatning av det vi opplever i våre sfærer. Når vi ønsker å undersøke en umiddelbar ureflektert forståelse, må vi først skaffe oss en bredere og mer detaljert oversikt over hvordan de ulike delene av et saksforhold står i forhold til hverandre, og så vurdere hvordan de henger «inderlig» sammen. Dette vil kunne gi ny forståelse og dermed ny innsikt og ny kunnskap om situasjonen. Det igjen vil kunne utvikle evnen til å se situasjonen i et mer nyansert og større perspektiv. Det er Enerstvedts teori om internalisering og eksternalisering som har gitt meg ideen om dialektikken mellom innsikt og forståelse i en forskningsprosess. For meg gir det en dypere kunnskap om samtidigheten i vekselvirkningen, og at virksomheten må forstås som vekselvirkning.³⁶⁶ I denne sammenheng blir det dermed det samme hva som kommer først og sist av innsikt og forståelse og/eller

³⁶⁶ Se under overskriften «Taus kunnskap, internalisering og eksternalisering».

forståelse og innsikt. Så langt i denne avhandlingen finner jeg det som mest hensiktsmessig å bruke begrepene slik: (første) forståelse, ny innsikt og ny kunnskap.

4.2.5 Petters kamp for sin verdighet

I Petters kamp for sin verdighet opplevde han nok ikke lenger å være en av gruppen, når han ikke ble beskyttet av de andre. Det kan se ut som de utstøtte han på grunn av at han ikke respekterte gruppens interne regler om rettferdig fordeling av mat. Han opptrådte egosentrisk og egoistisk i deres øyne, i stedet for å vise lojalitet til egen gruppe, og opplevde dermed illojalitet i stedet for lojalitet. Petter greide ikke å komme i en mellomposisjon til de andre innsatte gjennom en «egosentrisk tale» der han eventuelt snakket om egne vanskelige opplevelser, hvis dette var en bakenforliggende årsak til utageringen og truslene. En slik samtale kunne ha hjulpet han til å unngå å komme i krangel med dem. Relatert til et eventuelt krisemøte, som Seikkula og Arnkil skriver om, så kunne Petter gjennom egosentrisk tale ha satt ord på sine vanskelige opplevelser, og dermed selv også hørt sine egne ord og forklaringer.³⁶⁷ Gjennom det å høre egne ord og forklaringer, er det min forståelse at det er lettere å forstå seg selv, spesielt fordi andre også hører ordene og forklaringene, og dermed skapes det en dialog, enten verbalt eller nonverbalt.

Fengselsbetjentene og de andre innsatte opplevde at jeg handlet lojalt ved at jeg flyttet Petter fra avdelingen. Det ble en taper og flere vinnere, hvis da ikke Petter egentlig opplevde seg som vinner. Eksklusjon og undertrykkelse av verdighet, er nedverdiggende og ydmykende. Men det kan også være identitetsskapende som da han tok opp kampen inne på etasjelederkontoret. Nedverdiggelse og ydmykelse kan være årsaken til at Petter ikke ønsket å snakke med meg etter hendelsen. Men siden jeg ikke vet, kan årsaken være at han opplevde det slik at han hadde vist seg overlegen overfor meg, ved ikke å godta undertrykkelse og nedverdiggelse passivt, men i stedet hadde kjempet, om så i fortvilelse, for sin autonomi, og derfor også tenkte at jeg ikke kunne tilføre han noe positivt.³⁶⁸

I forhold til det Enerstvedt skriver om betydningen av innstilthet og innstilling,³⁶⁹ kan det ikke være tvil om at Petter ikke var innstilt på å ha noe med meg å gjøre i ettertid. Under overskriften «Likeverd mellom innsatte og ansatte?», har jeg skrevet om hvordan kroppen til den innsatte går i beredskap, ut fra innstillingen til fengsels-betjenter og fengselsoppholdet. I hendelsen med Petter inntrådte trolig en hel rekke steg i den kroppslige beredskapen. Denne rekken kan ha hatt sin begynnelse fra før han ble innsatt i fengsel. Jeg vil kalle det en «negativ spiral» av gjentakende kroppslige beredskaper, som ikke minst kan være skapt av tidligere erfaringer fra møter med fengselsystemet og andre hjelpesystemer.

Hvis det var slik for Petter som jeg antyder her, så har gjerne den kroppslige beredskapen på en «taus eller iboende kunnskap», etablert seg gjennom mange år. Under overskriften «Taus

³⁶⁷ Se under overskriften «Urettferdighet og ulike forståelser».

³⁶⁸ Noe fra denne innledningen er hentet fra «Hendelsen inne på etasjelederkontoret».

³⁶⁹ Enerstvedt (2017).

kunnskap, internalisering og eksternalisering» har jeg vist til det Argyris og Schön skriver om taus kunnskap i relasjon til å gjøre vår tause kunnskap forskningsmessig eksplisitt. Et viktig poeng, som kan brukes i analysen av hendelsen med Petter, er at selv om vi ikke uttrykker vår tause kunnskap gjennom å fortelle om den, så eksisterer den i oss mennesker og kan komme til uttrykk gjennom handling. Det er en skremmende tanke, at både denne avgjørelsen tatt overfor Petter og andre avgjørelser tatt overfor andre mennesker, blir tatt ut fra ganske lite kunnskap om den andre. Det gode, nå i ettertid, ved at Petter utagerte slik han gjorde, er bl.a. denne tunge bevisstgjøringen om hvor mange avgjørelser jeg har tatt i mitt yrkesliv overfor innsatte, uten å ha grundig nok kjennskap til dem som mennesker.

I forholdet mellom fysisk og psykisk skade tenker jeg at: «Det at jeg hindret fysisk skade, ved at jeg holdt han i genseren i fallet mot gulvet, var sikkert av minimal betydning i forhold til den psykiske skaden ved å bli ydmyket av sine egne, fengsels-betjentene og meg. På den annen side, som vist ovenfor, kan godt Petter ikke ha opplevd psykisk skade fordi han kjempet imot systemet med alle sine ressurser». ³⁷⁰ Sett i forhold til denne avhandlingens utvikling av teori, kan Petters handlemåte indikere at han har hatt en klar formening om at han måtte ta ansvar for å gjennomføre kampen, ut fra det han ser og forstår, for å opprettholde sin verdighet. Hans kamp for egen verdighet kan derfor ses som et identitetsuttrykk, en framtreddelsesform for hans personlighet. Hans beslutninger ble tatt med utgangspunkt i de mulighetene han så i den aktuelle situasjonen, noe som kan ses på som uttrykk for hans indre epistemologi.

Denne refleksjonen kan handle om forståelse av hvordan krenkelse, i stedet for anerkjennelse, lett kan oppstå. Det kan resultere i tap av selvtillit, selv-respekt og selvverd i alle de tre sfærene som Charles Taylor viser til, og som handler om kjærlighet, rettslighet og solidaritet. ³⁷¹ Nå i ettertid kan jeg se at jeg håndterte hendelsen bra, ut fra gjeldende retningslinjer for virksomheten jeg fungerte innenfor. Samtidig har mine kritiske refleksjoner fått meg til å se og forstå at mitt ideal om rehabilitering ble kraftig skadelidende. Jeg kom ikke i posisjon overfor Petter som hjelper.

Noe av det interessante med erfaringsbasert refleksjon er mulighetene for å reflektere, ut fra forskjellige idealer og perspektiver. Sett fra Petters perspektiv er det sannsynlig at han så på fengselsbetjentene og meg som udyktige, mens jeg tenker at vi så på hverandre som dyktige, spesielt når Petter utagerte. Jeg kan heller ikke huske at noen av oss ansatte stilte spørsmål ved om håndteringen var udyktig, før Petter utagerte og truet. Relatert til klokt vs. uklokt, tenker jeg at vi så på oss selv som kloke i denne hendelsen. Jeg kan også tenke meg at Petter, i sin kamp for sin verdighet, så på oss som ukloke. Det kan hende at de andre innsatte, ut fra at de fikk vår støtte og forståelse, mente at vi var kloke. Det kan kanskje sies at vår handlemåte var basert på en kompetent dømmekraft hvor fortrolighetskunnskapen kom frem, sett i lys av den tilbakemeldingen vi fikk.

³⁷⁰ Setningene er hentet fra overskriften «Hendelsen inne på etasjelederkontoret» og blir her drøftet i forhold til teori.

³⁷¹ Beck et al. (2010).

Refleksjonen over hendelsen er imidlertid gjort for å se og forstå et større potensiale i situasjonen, og å se og forstå mer av de mulighetene jeg kunne ha benyttet meg av. Det er den manglende bruken av mulighetene, noe som jeg nå ser hadde sin årsak i et (delvis) ukyndig blikk, som viser at jeg kunne ha utforsket flere alternative framgangs-måter i situasjonen, men at et (delvis) dødt blikk hindret meg i å gjøre det der og da.³⁷² Bruk av blikkmetaforene i denne formen viser bare at jeg ikke så det som var mulig å se. Her kan det sies at mulighetene var til stede, men ikke ble oppfattet av meg. Mulighetene dukker altså opp for meg først nå i ettertid, i en «handlingsforståelse hvor meningen først kan artikuleres *på etterskudd* gjennom en analyse av handlingens kontekst, relevant for å utdype den handlendes selvforståelse».³⁷³ Det er altså først nå i min analyse av det som skjedde at jeg som den handlende, får en utvidet selv-forståelse av hva mine handlinger kan ha betydd for de involverte aktørene.

I ettertid har måten jeg har sett på hendelsen med Petter blitt forskjellig fra hvordan jeg så den da hendelsen skjedde. Gjennom i forskningsprosessen å utforske stadig nye måter å forstå hendelsen, har jeg fått stadig ny innsikt i hvordan mine idealer om rehabilitering ikke fungerte i praksis. Jeg har fått ny innsikt i hvorfor fengsels-betjentene er de som skal ha autoritet i avdelingen. Jeg har samtidig fått utfordret begrensningene i mitt perspektiv den gangen og senere, og har innsett betydningen av å flytte blikket i et forsøk på å se det fengselsbetjentene så, og ikke minst det Petter så og opplevde i situasjonen. Refleksjonene, analysene og syntesene har gitt meg nye muligheter til å tolke og tenke og eksperimentere (abduksjon) gjennom ulike innfalls-vinkler. Fortellingen om Petter har ligget fast hele tiden, ut fra min hukommelse. Det er mine tolkninger i ettertid, som har gitt meg nye måter å forstå, tolke og se hendelsen med Petter på.

På samme måte som jeg har vist til ovenfor, at Ribe-Nyhus hadde rett i beskrivelsen av sine opplevelser av fengselsoppholdet, hadde også jeg i utgangspunktet rett i mine beskrivelser av hendelsen med Petter. Det er fordi jeg i ettertid har utviklet ny forståelse, innsikt og kunnskap gjennom dybde-tolkninger av hendelsen at beskrivelsen som fortønet seg som rett, begynner å vakle. I denne «vaklingen», når egne og andres perspektiver blir prøvd ut, må beskrivelsen, som var oppfattet som en sannhet, vike for stadig nye og dypere sannheter. Når vi insisterer på å eie sannheten i stedet for å søke den, blir gjerne det å holde fast ved det som ble oppfattet som sant, som en konstans, en slags overlevels-mekanisme, dypt rotfestet i menneskets psyke.³⁷⁴ Konkret vil det si at vi som mennesker lett fastholder våre beskrivelser som sanne og konstante, fordi vi tror at vi ellers ikke har noe fast holdepunkt og utgangspunkt, ikke en gang for å starte en kritisk refleksjon over våre beskrivelser.

³⁷² Se under overskriftene «Behovet for en læringsarena som kan gi økt dømmekraft» og «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

³⁷³ Nerheim (1991, s. 136).

³⁷⁴ Se under overskriften «Betydningen av kunnskap og erfaring» der jeg har vist til Enerstvedts teori om konstans, læring og innstilling knyttet til internalisering og eksternalisering.

Når det gjelder både Petter og betjentene mener jeg at forskningsprosessen har bidratt til at jeg har greid å flytte meg fra den sannhetsforvaltende beskrivelsen på en slik måte at jeg, så godt som mulig, har greid å se hendelsen fra Petters og betjentenes ståsted og så rettet blikket mot meg selv. Denne måten å knytte sammen teori og erfaring og erfaring og teori, ser jeg som et resultat av det ansvaret, og den interessen og det engasjementet jeg har som både forsker og yrkestaker i frembringelsen av nye måter å se, forstå og tolke dagliglivet i kriminalomsorgen. Sagt på en annen måte, så blir min daværende personlige fremtredelses-form utforsket fra nye synsvinkler gjennom i avhandlingen å bli satt i perspektiv av det jeg nå ser og kan uttrykke, som tidligere yrkestaker og nå som forsker på egne yrkes-relaterte erfaringer.

Så er spørsmålet om det var en klok eller uklok avgjørelse vi tok i forhold til Petter inne på etasjekontoret. I forhold til det som kommer frem gjennom analysen er det beste svaret at spørsmålet er feil stilt. Bortsett fra av Petter, ble avgjørelsen betraktet som klok av hele miljøet. Det kan det også argumenteres godt for. Refleksjonene viser imidlertid et potensiale for at hendelsen kunne ha vært håndtert på en bedre måte. Det er også mitt poeng her. Overført til den konkrete virkelighet da det hele skjedde, er det derfor mulig å tenke seg at en form for praksisrefleksjon nettopp ville kunne fått fram dette potensiale. Det igjen forutsetter at det hadde eksistert en slik læringsarena, eller lærende virksomhet, i fengslet. Eventuelt kunne, som nevnt tidligere, debrifingen vært brukt til det.

I en debrifing der bl.a. temaet var å gå inn for å se nærmere på hensynet til Petters verdighet, kunne resultatet ha vært at vi diskuterte flere andre løsninger. Jeg er ganske sikker på at på tidspunktet da hendelsen med Petter skjedde, så hadde ingen av oss kommet på at det å ikke føre Petter til sikkerhetscellen var en mulighet. Det å eventuelt ta Petter opp fra gulvet og la han sette seg på en stol inne på etasjeleder-kontoret, ville ha vært en praktisk umulig tanke. Derfor mener jeg at når disse tankene nå kommer frem i denne avhandlingen så kan det gi innspill til å tenke nytt med hensyn på ro, orden og sikkerhet i kriminalomsorgen. Det samme gjelder dette at fengslene kan ha en «krisestab» bestående av ulike fagprofesjoner, i tillegg til den fengselsfaglige kompetansen på skarpe situasjoner, for at konsekvensene for utagerende og truende innsatte kan bli så lempelige som mulig. Med lempelige tiltak vil sannsynligvis læringen for den innsatte også kunne bli bedre, fordi han eller hun da ikke kommer i opposisjon til fengselsystemet på samme måte som ved en hardere behandling.

4.2.6 Avsluttende refleksjon over hendelsesforløpet i Petters møte med fengselet

I del 1 av analysen av Petter-fortellingen har jeg først forsøkt å stå i erfaringen lengst mulig for å få et trygt materielt grunnlag for drøftingene i del 2. Det gjelder å ha systematisert hendelsesforløpet ved først å vise til opptakten, før jeg møtte Petter, og deretter redegjøre for selve hendelsen inne på etasjelederkontoret, for så å vise til hva resultatet av hendelsen ble. Her har først og fremst egenrefleksjonene fått virke ved å tenke muligheter uten eksplisitt å anvende teoretiske begreper som analyseverktøy. Implisitt, i en fristilt gjennomtenkning, er selvsagt en del av min teoretiske ballast med, fordi det å tilegne seg kunnskap og læring gjennom forskning videreutvikler det dagligdagse språket, og den dagligdagse tenkemåten.

Det bør også her nevnes at fortellingen sammen med del 1 samtidig billedlig-gjør noe av den praktiske kunnskapen jeg på det tidspunktet var i besittelse av.

I del 2 har jeg forsøkt å bryte opp erfaringen ved aktivt å anvende teoretiske begreper som ble presentert og utviklet i teori og metodekapitlet. Hovedpoenget har vært å åpne et mulighetsrom for alternative handlinger som kunne ha ført til et bedre hendelsesforløp i håndteringen av Petter. Her legger jeg vekt på hva som kunne ha ført til at jeg hadde kommet i posisjon i forhold til Petter slik at det hadde blitt mulig å ha en fortrolig samtale om saken. Det var det mitt ideal fordret. Jeg peker derfor på hva som eventuelt måtte ha vært på plass for at mulighetsrommet skulle ha blitt synlig. Det mest selverkjennende er nok drøftingene som har gitt meg bevissthet om at andre tiltak og ander førstebetjenter kunne ha håndtert hendelsen med Petter på en bedre måte enn jeg gjorde. For å få mine erkjennelser fram har jeg brukt sentrale begreper fra teori og metodekapitlet som jeg i dag ser det må være mulig å tilføre kriminal-omsorgen slik at intensjonene i straffegjennomføringen kan realiseres bedre.

For å få frem erfaringens betydning for det å se, forstå og tolke mine handlinger overfor Petter, har det vært viktig å reflektere over den plass erfaring og ansvar har i min indre ontologi. Det er altså den oppdagelsen betydningen av erfaring og ansvar for utviklingen av det som karakteriserer min indre ontologi med tanke på hvordan jeg ser noe som noe («seeing as») og hvordan det å se noe som noe legger grunnlag for å se noe mer. Det er spesifikt dette se som («seeing as») som har ført til at jeg nå ser noe mer i mitt se at («seeing that») i mine handlinger overfor Petter i denne forsknings-prosessen. Den kritiske refleksjonen over denne bestemte indre ontologien, i det å se noe bestemt i mitt se som, har altså dannet det grunnlaget som har ført meg inn i den kritiske utviklingen av mine tolkninger av hendelsesforløpet i Petters møte med fengselets med-innsatte og oss ansatte, for videre å kunne se noe mer, altså se at, eksempelvis jeg kunne ha gjort ganske mye annerledes overfor Petter.

Analysene av Petter-fortellingen har vist betydningen av skillene mellom fri, nødvendig og tvungen virksomhet, i erkjennelsen av at min måte å kommunisere på blokkerte for at vi kunne tre inn i fri virksomhet i en treleddet relasjon, hvor vi kunne ha diskutert saken i en åpen og god dialog. Det ble i stedet en monolog som førte til at Petter utagerte og angrep oss inne på etasjelederkontoret. I situasjonen og med bakgrunn i fengselskulturen ble det derfor heller ikke anledning til å gjennomføre en åpen dialog med polyfonisk tålmodighet, hvor vi i ro og mak kunne ha samtalt om denne hendelsen.

Dette hendelsesforløpet, tuftet på monolog i stedet for dialog, førte altså til at jeg ikke kom i posisjon til å inngå i en form for tilstedeværende og situasjonsbetinget likeverd i møtet med Petter. Det jeg tenkte var mulig for å få en samtale med Petter viste seg å ikke kunne bli virkelig slik hendelsesforløpet artet seg. I motsetning til en dialog, ble det en monolog der kommandospråket ble det dominerende. Seikkula og Arnkil har en fin betraktning omkring forholdet mellom monolog og dialog i sitt terapeutiske arbeid. De understreker behovet for å kunne gjøre begge deler ved å gå fra en monologisk samtale til en åpen dialogisk samtale.

Denne beskrivelsen treffer godt mine *intensjoner* i Petter-fortellingen, hvor min beskjed (monolog) til Petter om at han ikke kunne bo på fellesskapsavdelingen frem til jeg hadde fått undersøkt hendelsen mer grundig, var ment å danne grunnlaget for en dialog. Jeg kom aldri verken i posisjon gjennom min monolog, eller i en mellomposisjon mellom monolog og dialog gjennom «egosentrisk tale», til å legge til rette for at Petter kunne sette ord på sine opplevelser inne på avdelingen.³⁷⁵

Jeg vet ikke eksakt hvordan Petter snakket til seg selv da jeg fortalte at han ikke kunne bo på fellesskapsavdelingen. Min forutsetning i monologen var at Petter skulle høre og forstå at jeg måtte få tid på meg til å ordne opp før han eventuelt kunne flytte tilbake til avdelingen. I forhold til den informative og også formative talen, som Seikkula og Arnkil viser til, tenker jeg at Petter ikke tok til seg verken det informative ved min informasjon eller selve formen. Altså at innsettingen på enecellen var ment som en forutsetning for at jeg skulle kunne avklare hva som hadde skjedd og hva som kunne gjøres, og, ikke minst, fikk anledning til å komme i posisjon til Petter med hensyn til rehabilitering, fordi jeg snakket direkte til han gjennom en monolog. Det ble ikke etablert noen slik mellomposisjon, eller overgang fra monolog til dialog, slik jeg har erfaring fra andre lignende situasjoner der min intensjon om å få i stand og legge til rette for en dialog er blitt realisert.

Refleksjonen viser at det så godt som alltid finnes et *potensiale* for dannelse av ny forståelse, ny innsikt og ny kunnskap. Betegnelsen «potensiale» brukt her, betyr at ny forståelse, innsikt og kunnskap, ikke vil være «sann eller valid» før den på en grundig måte blir prøvd ut i praktisk gjennomføring. Refleksjonen viser at noe gikk riktig for seg og noe gikk galt. Det som kunne endret situasjonen positivt var om jeg hadde forsøkt å kommunisere ved å starte med noe annet enn en monolog, enda til i «kommando-språket», og at jeg slik burde ha gitt Petter anledning til å komme med sin forklaring før jeg sa at han måtte flytte på en eneromsavdeling.

Analysen er basert på det særegne, nemlig min subjektive forståelse av mine erfaringer med Petter. Likevel er det noe som, slik jeg har vist det i del 2, peker ut over det særegne. For at den individuelle erfaringen skal bli et kollektivt anliggende, er det nødvendig med en arena for systematisk erfaringsutveksling. Dette krever at fengslet som virksomhet forstår seg selv som en bevisst lærende organisasjon. Det er mulig at dette igjen forutsetter et paradigmeskifte innen forskningen på kriminalomsorgen. Jeg har imidlertid allerede pekt på at det første steget kan være å få til en felles forståelse for at likeverds-begrepet får gjennomslag på institusjonsnivå.

Slik jeg har forstått Kuhns teori om paradigmeskifte i *Vitenskapelige revolusjoners struktur*, så handler hans teori om ulike forskningsfelt, der han skriver at «Med et paradigme forstår jeg allment anerkjente vitenskapelige prestasjoner som i en periode fungerer som modeller for

³⁷⁵ Se under overskriften «Urettferdighet og ulike forståelser».

problemer og løsninger innen et fellesskap av forskere». ³⁷⁶ Når det gjelder meg selv som yrkestaker og forsker, vil jeg hevde å være underveis i et personlig paradigmeskifte fra det i stor grad å ha forvaltet sannheten i den indre fengselskulturen, i beskrivelsen av det som skjedde, til nå å søke sannheten i mine erfaringer og tidligere tjenesteutøvelse. Jeg tenker at en godt etablert fengselskultur kan sidestilles med «allment anerkjente vitenskapelige prestasjoner som i en periode fungerer som modeller for problemer og løsninger innen et fellesskap av forskere». Omgjort til fengselskultur blir det da «allment anerkjente fengselsfaglige prestasjoner som i en periode fungerer som modeller for problemer og løsninger innen et fellesskap av fengselsbetjenter og førstebetjenter». Gjennom forskningsprosessen, hvor jeg har arbeidet med etablering av ny kunnskap og erkjennelse, er jeg i ferd med å bryte med eller har allerede brutt ut av min tidligere forståelse, innsikt og kunnskap (sannhet) om hverdagslivet i kriminalomsorgen.

4.3 Analyse av fortellingen om Jørgen – del 1

I motsetning til hva jeg har avdekket i refleksjonen over fortellingen om Petter, hvor jeg konkluderte med at mitt ideal om rehabilitering og positive endringer for innsatte ikke var realisert på en optimal måte, vil noe av det motsatte vise seg i refleksjonen over fortellingen om Jørgen. Refleksjonene videre viser at mitt bidrag til å være en hjelper i det å løse noen av Jørgens komplekse utfordringer er begrenset. Likevel ser jeg det korte møtet mellom oss som en begynnelse på en snuoperasjon på Jørgens utfordringer. I dette møtet tenker jeg at idealet om rehabilitering og positive endringer, blir anvendt på en meningsfull måte ut fra de mulighetene jeg hadde.

Analysen og strukturen i refleksjonene over fortellingen om Jørgen vil være noenlunde lik strukturen i refleksjonene over fortellingen om Petter selv om den ikke er like tydelig. I struktureringen av refleksjonen over fortellingen om Petter del 1 trer det frem en tydelig tredeling med «Opptakten», «Hendelsen inne på etasjelederkontoret» og «Resultatet av hendelsen på etasjelederkontoret». Opptakten i Jørgen-fortellingen er en redegjørelse for min mentale forberedelse til møtet med Jørgen, etter å ha mottatt en telefon fra fengselsbetjentene i avdelingen til Jørgen. Etter å ha snakket med fengselsbetjentene inne på betjent-kontoret, blir andre del det som videre skjer i selve møtet med Jørgen inne på cella og kommunikasjonen vi hadde der. Tredje del foregår ute i lufttegården.

På samme måte som i analysen av fortellingen om Petter, er del 1 i analysen av fortellingen om Jørgen utstyrt med bare et begrenset sett med kildehenvisninger, men har likevel et visst teoretisk tilsnitt.

³⁷⁶ Kuhn (2002, s. 9).

4.3.1 Opptakten, min mentale forberedelse

Opptakten til hendelsen med Jørgen vises i sitatet fra begynnelsen av fortellingen:

Det er søndag i Åna fengsel. En av fengselsbetjentene ved avdelingen hvor innsatte har muligheter for å isolere seg selv, ringer og ber meg om å komme til avdelingen for å snakke med en innsatt. Inne på vaktrommet blir jeg informert om at denne innsatte har det vanskelig. Han sitter i mørket og vil ikke ut til den tilmålte luftingen han har tilgang til. Han er ikke voldelig og utagerende. Han er bare trist og lei av å sitte i fengsel, samtidig som han frykter for løslatelsen. Han er en av de innsatte som har vært gjentatte ganger i fengsel. Han er en av dem vi betrakter som gjengangere.

Etter telefonsamtalen med fengselsbetjenten starter min mentale forberedelse, der jeg sitter en stund og tenker på hva jeg kan bidra med overfor Jørgen. Gjennom mine erfaringer vet jeg at det kan være fare for selvsikning og selvmord når innsatte er fortvilet og nedfor. Dermed kommer den verste tanken først: «Blir dette et møte hvor jeg må ta stilling til om den innsatte er suicidal?». Det vanskeligste å forholde seg til er den avgjørelsen jeg må ta med tanke på om jeg skal tilkalle hjelp, om den innsatte må plasseres på sikkerhetscelle, eller også sikkerhetsseng, for å hindre selvmordsforsøk.³⁷⁷ Jeg har likevel erfart at i de fleste tilfellene gjør en samtale underverker.

Jeg bruker å forklare åpent og direkte om at jeg må plassere vedkommende på sikkerhetscelle eller på sikkerhetsseng, hvis jeg tror at vedkommende kommer til å ta sitt liv når jeg forlater cella. Jeg ser at dette kan oppfattes som en trussel eller som manipulering, men det får så være, hvis det er med på å redde et liv. Det handler om at jeg er tydelig på mitt ansvar for å forhindre selvsikning og selvmord. Jeg vektlegger uansett at jeg har et reelt ønske om at den innsatte skal komme seg opp av «grøfta», og begynne å se lysere på livet.

Selv etter lang tjenestetid har det aldri blitt rutine å prate med en innsatt som har det vanskelig. Det er alltid nye momenter det må tas hensyn til i møte med ulike personer. Selv om fengselsbetjentene i mange tilfeller gir en nyttig brifing om den innsattes tilstand og problemer, er det vanskelig å vite og være sikker på hvordan utfallet blir. Det som er viktig for meg i denne forberedelsen er å innstille meg mentalt og kognitivt på arbeidsoppgaven. En slik innstilthet vil sette kroppen min i beredskap til å møte Jørgen med mitt ideal, mitt perspektiv, mine holdninger og mine verdier.

Etter å ha forberedt meg så godt som mulig for meg selv til møtet med Jørgen, går jeg til denne avdelingen og møter fengselsbetjentene inne på betjentkontoret. Jeg forstår på fengselsbetjentene at de er bekymret, og ønsker at Jørgen skal få det bedre. Fengselsbetjentene forteller at Jørgen kom inn på denne avdelingen fra Rødgata, som er en åpen avdeling, der innsatte som ikke er rømningsfarlige eller har dommer som tilsier at de ikke

³⁷⁷ Sikkerhetsseng blir kun brukt i ekstreme tilfeller av selvsikning. Det kan handle om at en innsatt springer med hodet i veggene inne på sikkerhetscellen, eller står og slår hodet i veggene og skader seg. Det kan også være at innsatte inne på sikkerhetscellen, etter en kutting, river av bandasjen for å fjerne stingene.

kan sone i åpne avdelinger eller fengsler, er plassert.³⁷⁸ Betjentene forteller at i Jørgen sitt tilfelle, ble han innsatt i Rødgata mot slutten av soningen for å forberede løslatelsen.

At mine erfaringer, i tillegg til fordypningene i disse refleksjonene og samtalene med betjentene, gir en god opptakt og mental forberedelse til det jeg ser som en krevende oppgave, tenker jeg er viktig. Det er blant annet viktig for å utvikle en forståelse av hva som kan møte meg, og ikke minst for å planlegge hvordan jeg skal gå frem i gjennomføringen av møtet. Fengselsbetjentene ønsker at jeg skal få Jørgen til å komme i bedre stemning, og til å fortsette progresjonen han hadde i Rødgata før han isolerte seg. De ønsker at han skal komme tilbake til åpen soning og forberede løslatelsen sin på en god måte.

For å være på den sikre siden når jeg skal inn på cella til Jørgen, ber jeg om å få med meg en av fengselsbetjentene som kjenner den innsatte og har en god relasjon til han, slik at vi kan være forberedt hvis situasjonen har endret seg til det verre. Selv om disse betjentene jobber tett på Jørgen, og kjenner han bedre enn jeg, kan det ha en positiv betydning at det kommer en annen enn de som har den daglige kontakten. I dette tilfellet er det fengselsbetjentene i avdelingen som spør om jeg kan snakke med Jørgen og ikke han selv. Da tenker jeg at det er viktig at en av fengselsbetjentene er med, siden Jørgen ikke er forberedt på at jeg kommer for å snakke med han. Dette handler om respekt for den innsatte, noe som er inkludert i mitt ideal om hva det innebærer å arbeide for rehabilitering og positive endringer.

I denne avhandlingen har jeg fokus på to ganske forskjellige erfaringsbaserte hendelser. Det gir seg utslag i at det i opptaktene finner sted ganske forskjellige typer mentale forberedelser. Det er også viktig å presisere at jeg gjennom en arbeidsdag og et yrkesliv hele tiden forbereder meg mentalt til å møte ulike innsatte med hver sine utfordringer. Noen mentale forberedelser tar lengre tid enn andre, og for meg har ventetiden frem til planlagte vanskelige operasjoner alltid vært mest nervepirrende. Det kan dreie seg om noe så enkelt som å be en innsatt, som jeg vet kan være vanskelig og hissig, om å avlegge urinprøve, fordi jeg mistenker denne innsatte for å ha ruset seg.

I den mentale forberedelsen til å håndtere hendelsen med Petter fikk jeg ikke tid til å grue meg til operasjonen, samtidig som kroppen gikk i en form for kampberedskap med en gang jeg fikk telefon fra betjentene om utageringen og den truende atferden. Min manglende fortrolighet med slike situasjoner bidrog nok til manglene i min håndtering av situasjonen kommunikasjonsmessig, slik jeg har drøftet og kritisert dette i analysene av fortellingen om Petter.

Min mentale forberedelse i opptakten til hendelsen med Jørgen hadde altså en ganske annen karakter enn min forberedelse i opptakten til hendelsen med Petter. Slik jeg nå tenker om hendelsen med Jørgen, gikk jeg nok umiddelbart inn i å tenke at her får jeg bruk for mine

³⁷⁸ Strgjfl. (2001 nr. 21).

pedagogiske og kommunikasjonsmessige kvalifikasjoner, noe som analysene og syntesene nedenfor også vil vise ble tilfelle.

I dette arbeidet, hvor kritisk dyptgripende refleksjoner er nødvendig og et mål i seg selv, tenker jeg at det har større aksept å vise frem det som ikke var bra og kunne ha vært gjort bedre, enn å vise til det som må sies å være bra og til dels virkelig godt. Å gå inn med analyser og synteser i det som virkelig er et godt arbeid, vil lett kunne oppfattes som skryt og at jeg som forsker ikke greier å gå kritisk til verks på mine positive erfaringer.

Kanskje det vanskeligste, når opplevelsen er at noe har gått bra og gått godt, er å stille spørsmål om hva jeg kunne ha gjort annerledes. Samtidig, hvis forskning i tillegg til å forske frem noe nytt, er å skaffe seg selv, og i dette tilfelle også kriminalomsorgen, ny læring, så ser jeg det som viktig å gå nøye til verks også for å finne årsakene og grunnene til at noe har gått bra og kanskje gått virkelig godt. Hvis det skal være mulig å snakke om kriminalomsorgen som en «moderne lærende organisasjon», så må både det som har vært problematisk og negativt og det som har vært godt og positivt komme frem, men da som godt og kritisk gjennomanalysert. På bakgrunn av mine positive erfaringer med håndteringen av hendelsen med Jørgen, og etter å ha reflektert nøyer over hvorfor det gikk bra, så tenker jeg nå at ganske mye også kunne ha gått galt i vårt samspill.

Ut fra mine forberedelser sammen med betjentene visste jeg at Jørgen «frivillig» hadde gitt slipp på fellesskapet med andre innsatte, da han valgte å isolere seg inne i en lukket avdeling. Når jeg setter frivillig i anførsel, er det fordi det ikke er sikkert at hans avgjørelse var helt frivillig, med tanke på hans frykt for løslatelsen. Jeg tenker at det er *sterke krefter* i en person som aktiveres når vedkommende tar avgjørelsen om å isolere seg, og på den måten gir slipp på godene som han hadde og kunne ha i Rødgata.

I de kommende refleksjonene i det jeg vil kalle en åpen refleksjonsprosess, løfter jeg fram mange mulige blokkeringer eller fallgruver som kunne ha gjort seg gjeldende og da ville ha kommet til syne i refleksjonene, hvis jeg hadde konfrontert Jørgen med hans valg om å isolere seg. Det som særlig kunne ha gått galt, var hvis jeg hadde begynt å anklage Jørgen for å isolere seg i stedet for å jobbe positivt med seg selv frem til løslatelsen. Dette spesielt fordi Jørgen åpenbart forsto situasjonen på en annen måte enn hva vi gjorde som «gode hjelpere». Jeg vet for eksempel ikke hvor mange runder Jørgen hadde gått med seg selv, og under påvirkning av andre, før han bestemte seg for å isolere seg. Poenget er at ulik forståelse av en hendelse lett kan føre til konflikter og blokkeringer for å se virkeligheten slik den egentlig er. I dette tilfellet handlet det om at vi som såkalte gode hjelpere, blokkerte for å se, og ikke minst, forstå den virkeligheten Jørgen var inne i.

Verken Jørgen, de andre innsatte i Rødgata, de ansatte i Rødgata, fengselsbetjentene i avdelingen hvor Jørgen var nå, eller jeg, så hele bildet. For Jørgen vil det som mangler for at han skal se hele bildet særlig være erkjennelsen av hva det medfører ikke å jobbe aktivt med

seg selv frem mot løslatelsen. For å kunne ha en viss mulighet til å se hele bildet, må Jørgens situasjon undersøkes i sin helhet. Likevel er det kanskje ikke gitt noe menneske å ha en tilstrekkelig helhetlig forståelse av en annen persons indre og ytre. Det er knapt nok at vi kjenner oss selv helhetlig, selv om ulike hendelser gjennom livet gir oss tilgang til stadig bedre forståelse oss selv.

Det kan stilles spørsmål ved hvorfor jeg skriver dette med tanke på om Jørgen frivillig har isolert seg eller ikke. Innsattes opplevelse av fengselsoppholdet handler om helheten, der blant annet fengselsbetjentenes ideal, selvforståelse, yrkesidentitet og yrkesutøvelse, uttrykt hovedsakelig gjennom deres væremåte, har betydning for den innsattes helhetlige opplevelse. For meg var poenget med å søke å forstå Jørgens opplevelse, betydningen det kunne få for min vurdering av om isoleringen var frivillig eller ikke. I mine møter med innsatte for å forstå dem på best mulig måte, og i dette tilfellet Jørgen, burde jeg derfor også ha tilegnet meg innsikt og kunnskap om hvilke tiltak som var gjort for at, i dette tilfelle, Jørgen ikke skulle ha isolert seg. Dette ville være til hjelp for ikke å trække feil slik at kommunikasjonen bryter sammen, for eksempel ved at jeg hadde kommet med spørsmål og kommentarer som ville fått Jørgen til å blokkere for å kommunisere mer med meg, slik kommunikasjonen med Petter endte.

Da denne hendelsen fant sted, undersøkte jeg ikke fullt og helt bakgrunnen for Jørgens isolering, slik jeg nå i ettertidens refleksjoner har muligheter til å undres over. En slik undring vil ikke gi den samme kunnskapen som hvis jeg hadde undersøkt det baken-forliggende før møtet med Jørgen. Samtidig gir det meg tilgang til å forstå *mulige* årsaker til at Jørgen isolerte seg. Det problematiske i alle akutte situasjoner med å gå grundig til verks i å undersøke det bakenforliggende, vil være at den innsatte må vente lenger før den akutte situasjonen kan løses. På den annen side kan det å undersøke nøye det bakenforliggende føre til bedre resultat, slik jeg har vist i analysene av hendelsen med Petter.

De forberedelsene jeg gjennomførte før møtet med Jørgen hjalp meg til å innstille meg mentalt på hvordan jeg følelsesmessig kunne bli involvert, slik at jeg greide å være en viderefører av det fengselsbetjentene sto for. Jeg må kunne vise meg som en person som kan fremstå med foresatt-omsorg. Det ville bli galt, og kunne ha gått galt, å gå frem med en macho fremtreden, for å vise at her kommer førstebetjenten som skal ordne opp og gi ordre om at lyset skal stå på, og at Jørgen må gå ut til lufting, og ikke minst komme seg ut i en fellesskapsavdeling. En slik fremgangsmåte ville kunne ført til noe av den samme utageringen som skjedde med Petter, eller i verste fall at Jørgen kunne ha skadet seg eller tatt livet av seg, når han igjen ble alene på cellen etter møtet med meg.

Det ville også vært galt å spørre ut Jørgen om hva som hadde blitt gjort for at han skulle fortsette å sone siste del av dommen i Rødgata. En slik fremgangsmåte i det første møtet ville lett bli oppfattet som en anklage, rettet mot ham fordi han ikke hadde tatt imot et så godt tilbud som Rødgata gir, som forberedelse til løslatelsen. I det første møtet ville det lett ha blitt

oppfattet som anklagende å bruke tiden med Jørgen til å snakke om hvor skadelig det er å sitte for seg selv i ei mørk celle. Jørgen var ikke i en slik situasjon at han var plassert på denne avdelingen fordi han var i konflikt med andre innsatte eller for å ha vært utagerende, slik Petter var. Derfor hadde det f.eks. heller ingen hensikt å foreslå forsoningssamtale mellom han og andre innsatte.

Disse refleksjonene om hva som kunne ha gått galt, ga meg en forståelse om hvordan jeg skulle ordlegge meg, slik at jeg nådde frem til Jørgen på en slik måte at vi kunne etablere en så god relasjon som mulig, slik at det oppsto tillit mellom oss. Jeg var altså inne i en omfattende tankeprosess basert på mine livserfaringer helt fra jeg fikk telefon om Jørgens tilstand og gjennom hele møtet med han. Slik jeg husker hendelsen, så hadde jeg et genuint ønske om å mestre møtet med Jørgen, ut fra den kompetansen jeg mente å ha, særlig for å kunne kommunisere med innsatte som har det vanskelig. Det jeg nå ser som en fallgrube og som kunne ha ført til et dårligere resultat, er at fokuset på egen mestring kan gå foran et genuint ønske om å hjelpe. Altså at jeg kunne ha blitt så egosentrisk at jeg ikke hadde vært nok fokusert på Jørgens situasjon, problemer og utfordringer. Det kunne ha ført til at han hadde latt være å inngå i en åpen samtale og relasjon med meg. Samtidig er også en fengsels-førstebetjent et vanlig menneske som naturligvis må oppleve å mestre og å lykkes i sitt yrke for å kunne ha overskudd til å være både den hjelperen og den grensesetteren vedkommende tar mål av seg til å være.

For å kunne utvikle en så god og dyptgripende forståelse i opptakten til møtet med Jørgen, som mulig, fra jeg fikk meldingen og til jeg sto utenfor celledøra, krevdes det erfaring fra å stå utenfor en celledør og ikke vite hva som møter en innenfor døren. Dette handler nok om en yrkesmessig tilvenning som bare må oppleves, og ikke minst oppleves gjennom det ansvaret betjenter og førstebetjenter har for å håndtere det de møter når de ikke med sikkerhet vet hvilken tilstand den innsatte befinner seg i. Dette gjelder selv om vi først åpner luka i celledøra for å få oversikt.

I det øyeblikket jeg sto utenfor celledøra til Jørgen hadde jeg mange tanker om tilstanden hans, ut fra de opplysningene som betjentene hadde gitt. Noe av dette tar jeg inn og reflekterer over i tilknytning til teori i del 2 av analysen.

4.3.2 Møtet med Jørgen på cella

I mitt møte med Jørgen inne på cella skjedde det noe som har forundret meg og som jeg har tenkt mye på i ettertid av dette møtet. Det var den plutselige reaksjonen når jeg sto i døra, uten at Jørgen visste at en førstebetjent skulle komme for å snakke med han. Det var en helt uventet spontanitet ved å invitere meg inn, peke på stolen som jeg kunne sette meg på og å slå på lyset, selv om jeg i utgangspunktet, uten hans tillatelse trådte inn i hans mørke sfære. Jeg vil aldri få eksakte svar på hvorfor Jørgen tok imot meg på en slik vennlig måte, men jeg kan i de videre analysene reflektere over flere muligheter i det som jeg nå ser som viktige poenger å drøfte og analysere. Det jeg med stor sikkerhet kan si er at jeg var meg bevisst at

jeg skulle tre inn overfor Jørgen på en vennlig måte. Jørgen «eide rommet», og jeg var i utgangspunktet en «gjest» i hans rom.

Jeg vil hevde at Jørgen, med sin måte å motta meg, var med på å sette standarden for et godt møte. Denne standarden gjorde at jeg mer eller mindre intuitivt, etter å ha fortalt at betjentene var bekymret for han, ledet samtalen inn på fiske og fluebinding. Gjennom alle år som jeg har jobbet i direktekontakt med innsatte, har jeg aldri opplevd at en innsatt har gått så raskt fra det å være trist og nedbrutt, til å lyse opp og samtale med meg med en slik iver og entusiasme.

I fortellingen om Jørgen skriver jeg at det kunne fremstå som «absurd» å åpne med å snakke om fluebinding når en person er trist og nedfor, mens jeg nå i etterkant først og fremst ser et behov for å reflektere over *hvorfor* jeg begynte å snakke om dette. Hvis jeg hadde husket eksakt hva jeg tenkte der og da og hvorfor jeg brakte det på banen, så ville det ikke ha vært så mye å reflektere over. I så måte er det greit at jeg ikke husker det, slik at jeg nå i min søken etter ny forståelse, ny innsikt og ny kunnskap kan undres over flere muligheter.

Samtalen om fiske og fluebinding førte til en begynnende relasjon mellom oss, som jeg tenker i stor grad bygde på og fremmet likeverd, blant annet fordi Jørgen var eksperten og jeg novisen, spesielt med tanke på fluebinding. På grunn av min bevissthet og kunnskap om kommunikasjon kunne jeg bruke mine erfaringer fra egne fisketurer, og det at jeg gjennom mange år har fisket med flue og dupp. Disse fiske-erfaringene og kunnskapen om kommunikasjon brukte jeg som redskap i samtalen, hvor jeg vel og merke ikke snakket om *mine* erfaringer med å fiske, men brukte mine erfaringer og min kunnskap til å samtale med Jørgen om *hans* fiske-erfaringer og fluebinder-kunnskaper.

Denne måten å kommunisere på, ser jeg som noe av det aller viktigste i alle samtaler og mellommenneskelige relasjoner. Jeg har vært butikkselger, yrkessjåfør, tillitsvalgt, hobby-båtbygger og hobby-snekker mm. Jeg er far, bestefar, gift og har venner. Når jeg kommer i samtale om noen av de potensielle samtaleemnene som dette åpner for, behøver jeg ikke umiddelbart å fortelle for eksempel om hvordan jeg bygde båten når jeg kommer i snakk med en båtentusiast. Jeg kan bruke min kunnskap i samtalen, uten å fortelle om min båt, hvis det ikke legges til rette for det. Konkret relatert til Jørgen, ville jeg ha fortalt om mine fisketurer og min måte å fiske med flue på, hvis Jørgen hadde spurt om det fordi han kunne ane at min kompetanse måtte ha rot i erfaringer.

Så er nok denne kommunikasjons-metoden enda viktigere når samtalen dreier seg om noe alvorlig eller betydningsfullt for et menneske. Her kommer jeg inn på det jeg skrev under overskriften «Opptakten, min mentale forberedelse» om det problematiske ved å reflektere kritisk over det jeg mener å mestre godt vs. det å reflektere over det som ikke var godt og dermed kunne ha vært gjort bedre. I refleksjonene over fortellingen om mitt møte med Jørgen, har jeg en klar formening om at jeg mestret kommunikasjonen godt, selv om jeg i den

allmenngjøringen som trer frem kan beskyldes for både å være hovmodig, belærende og en sannhetsforvalter.

Eksempel på et ganske likt fenomen som hva det handler om her, er at hvis en venn eller en innsatt begynner å snakke om personlige vanskeligheter, vil det nok være ganske uinteressant for den andre om jeg umiddelbart begynner å fortelle om mine vanskeligheter. Jeg har en formening om at den andre har behov for å få fortalt ferdig om egne vanskeligheter, før vedkommende kan være åpen for og interessert i å høre om mine vanskeligheter. Det jeg kan gjøre, og som jeg har erfaring med å gjøre, er å utfordre vedkommende til å komme dypere inn i egne erfaringer ved å stille relevante og utdypende spørsmål. Å få til dette handler nok om å kunne overstyre egne assosiasjoner når den andres erfaringer er sammenlignbare med egne erfaringer, og hvor det derfor kan være fristende å fortelle om seg selv, og dermed ta fra den andre eierskap til egen fortelling.

I jakten på konklusjon og lærdom vil jeg hevde at denne måten å kommunisere på, som jeg praktiserte overfor Jørgen, bidro til å sette hans tankevirksomhet i en slik bevegelse at det tentes et umiddelbart lys i hans mørke. Det jeg likevel kan undres over er om samtalen om fiske og fluebinding skapte håp for fremtiden eller om det kun var et øyeblikks lyspunkt. Sannsynligvis skapte ikke samtalen et fremtidshåp slik at Jørgen begynte å glede seg til løslatelsen og umiddelbart ønsket å flytte tilbake til Rødgata.

På et tidspunkt avrundet jeg samtalen om fiske og fluebinding og spurte Jørgen om han ville være med en tur ut i luftegården. Det er flere ting å undres over her, når jeg nå tenker tilbake i tid og ikke husker eksakt hva det var som utløste utviklingen i møtet med Jørgen. Det jeg visste, altså at Jørgen ikke hadde vært ute fra cella og luftet seg på mange dager, var nok hovedårsaken til at jeg valgte å foreslå for Jørgen at vi kunne gå ut i luftegården, selv om vi i samtalen om fiske og fluebinding hadde hatt en god, fri og hyggelig samtale. Det er sannsynlig at jeg på et tidspunkt under samtalen inne på cella, kanskje intuitivt, opplevde en trygghet i forholdet til Jørgen som sa meg at det var gode muligheter for at han ville være med meg ut i luftegården.

Når Jørgen overrasket positivt på nytt og svarte umiddelbart at han vil være med ut, kan det hende at vi begge så det som en nødvendighet å komme oss ut av en til dels mørk celle, fordi gardinene og teppet fortsatt dekket vinduet, slik at dagslys ikke kunne komme inn. Heller ikke dette kan jeg noen gang få eksakt kunnskap om: hvorfor han så spontant ønsket å være med i luftegården når han hadde sittet i mørke inne på cella i flere dager. Slik samtalen i luftegården forløp, så tror jeg at Jørgen, i tillegg til å oppleve frihet og lyspunkter i samtalen om fiske og fluebinding, sannsynligvis også opplevde frihet og et øyeblikks lyspunkt ved å gå side ved side og prate ute i friluft.

4.3.3 Resultatet av møtet med Jørgen

Resultatet av møtet med Jørgen inne på cella var at han ble med ut i luftegården, etter min samtale med vakthavende førstebetjent. Jeg tenker at beskrivelsen av resultatet av møtet

med Jørgen inneholder flere bakenforliggende elementer. Sitatet fra fortellingen som jeg gjengir nedenfor, løfter fram ett av disse:

Møtet med fengselsbetjentene på vaktrommet er det som setter «brillene» eller «blikket» på meg. Fengselsbetjentenes formidling, preget av deres omtanke og følelser for Jørgen, gjør at de overfører sin omtanke og sine følelser til meg, slik at jeg kommer i en stemning, hvor jeg føler og tenker at jeg må gjøre det jeg kan for å hjelpe han. Når jeg opplever disse fengselsbetjentene, gir det meg en stolthet av å være del av et slik fellesskap, hvor det å hjelpe den som har det vanskelig er prioritert. Jørgen er ikke noe fysisk problem for fengselsbetjentene i denne avdelingen. Han sitter i mørke, uten å ringe på for å få kontakt med dem. Han tar imot maten som blir servert og sitter rolig i mørket og spiser.

Det neste elementet vises i følgende sitat fra fortellingen om Jørgen:

Jeg opplever at vakthavende førstebetjent er oppriktig glad for at jeg får Jørgen i tale, og for at han ønsker å være med ut i luftegården. Jeg husker at måten vakthavende førstebetjent svarer meg, gir inspirasjon og motivasjon til å gjennomføre denne samtalen med Jørgen. Det er noe i ordene og stemmen som gir meg en opplevelse av anerkjennelse og verdighet for den jobben jeg er i ferd med å gjøre overfor Jørgen, selv om det er en selvfølge at jeg skal gjøre denne jobben som ansvarlig etasjeleder.

Disse sitatene fra fortellingen viser, etter min forståelse, at det både i forkant av mitt møte med Jørgen og under møtet oppsto et særlig innhold og en særegen stemning i relasjonen mellom oss betjenter, som førte til resultatene som samtalen mellom Jørgen og meg ga. Det var på den ene side det som lå i bekymringene som betjentene uttrykte før møtet med Jørgen og som vitnet om den omsorgen de hadde for han. På den annen side var det den motiverende måten vakthavende førstebetjent formidlet sin støtte til mitt forslag om å ta med Jørgen ut i luftegården, da jeg avbrøt samtalen om fiske og fluebinding, og kontaktet vakthavende førstebetjent. Dette utgjorde nok samlet sett faktorer som satte meg i stand til å jobbe på en optimal måte ut fra de mulighetene jeg hadde til å nå inn til Jørgen i hans fastlåste situasjon.

Den korte prosessen med å etablere relasjonen med Jørgen inne på cella, og hvor samspillet mellom oss betjenter i forkant var viktig som en støtte, åpnet også for meg muligheter under samtalen ute i luftegården. Det ga meg muligheter for å lede samtalen inn på det som hadde opptatt meg helt fra jeg fikk telefonsamtalen fra betjentene, nemlig om Jørgen hadde planer om å ta sitt liv. Slik jeg husker denne samtalen, og hele situasjonen, så ble jeg raskt overbevist om at Jørgen ikke ville gjennomføre et selvmord, selv om han fortalte at han hadde vært inne på tanken.

Hva som eksakt utløste min overbevisning der og da er det ikke gitt å ha eksakt kunnskap om. Jeg antar at Jørgen fikk en ny forståelse av sin betydning og verdi når jeg fortalte at betjentene var bekymret for han og videre det faktum at en førstebetjent plutselig kom inn og viste sin omsorg for han. Det hjalp sikkert også på Jørgens psyke at denne førstebetjenten viste stor interesse for fiske og fluebinding. Ytterligere et bidrag til at Jørgen kunne løfte blikket, kan det

ha vært at han overhørte min samtale over radioen med vakthavende førstebetjent, ettersom det var gode muligheter for å høre det vi snakket om like utenfor en celledør som sto på gløtt. Dermed var rimeligvis flere ulike faktorer med på å få Jørgen til å forstå at vi som jobbet rundt han brydde oss om han og ønsket at han skulle få det bedre. Den tilstandsendringen jeg så, forsto og tolket av det Jørgen gjennomgikk, ga meg en overbevisning om at jeg kunne stole på at han ikke kom til å ta sitt liv.

Det problematiske, selv med en overbevisning, er at tankene likevel spinner litt frem og tilbake og gir meg utfordringer angående om jeg har tatt et riktig valg, ved å la Jørgen gå tilbake på cella og forberede seg til løslatelsen. Hvis noe skal kunne defineres som et etisk dilemma så må det være det å måtte leve med en slik tvil og ikke kunne være helt sikker på å ha gjort det rette. Hvis jeg hadde bestemt at Jørgen skulle plasseres på sikkerhetscelle, så hadde jeg vært ganske sikker på at han ikke ville ha greid å ta sitt eget liv. Samtidig, slik jeg kjenner meg selv, så hadde jeg fortsatt å gruble på om ikke dette var alt for strengt og at Jørgen ville få det enda verre enn han hadde det. Det er nettopp her det problematiske med å ha ansvar, kommer tydeligst frem, da et feilslått valg vil føre til mange tanker i ettertid om det som burde ha vært gjort annerledes og bedre. I tillegg kommer det at feil valg i vanskelige situasjoner, med flere etiske hensyn og fordringer å vurdere, kan utløse kritikk av den ansvarlige og i verste fall suspensjon og avskjed. På den annen side kan selvfølgelig den ansvarlige gjennom ansvarlige handlinger høste ros og få øket anseelse, når handlingene av andre blir sett, forstått og tolket som gode handlinger. Derfor har da også betydningen av ansvar for hvorfor vi ser, forstår og tolker ulikt, fått en så sentral plass i denne avhandlingen.

Resultatene av mitt møte med Jørgen var flere. De viktigste var at han hadde på lyset inne på cella og levde så normalt som mulig; og at han ikke skadet seg eller forsøkte å ta sitt liv. Jeg tror ikke at han flyttet tilbake til den åpne avdelingen i Rødgata, noe som gjør at jeg i dag angrer på at jeg ikke fulgte bedre med på hva Jørgen foretok seg etter vårt møte. Jeg vet heller ikke noe om hvordan situasjonen til Jørgen ble da han ble løslatt og trådte inn igjen i det sivile samfunn. Det handler nok om at da søndagens tjeneste var over så var det en annen etasjeleder fra mandagen av som hadde ansvaret for Jørgen. Hvis jeg hadde vært etasjeleder ved denne avdelingen så hadde jeg hatt plikt til å følge opp Jørgen frem til løslatelse, eller til han ble overført til en annen avdeling, men det hadde uansett vært vanskelig å følge med på det som skjedde etter løslatelse. Det å inngå i såkalte «profesjonelle relasjoner» fører vanligvis ikke til en type personlig engasjement som går ut over det som jobben krever der og da. For den profesjonelle kan dette anses som et gode fordi han eller hun ikke blir gående og bære på andre menneskers problemer, men for den innsatte vil det være mindre godt fordi vedkommende risikerer å ikke få den oppfølgingen som er nødvendig.

4.4 Analyse av fortellingen om Jørgen – del 2

I denne teoretiske analysedelen av fortellingen om Jørgen blir analysene gjennomført på samme måte som i analysene av fortellingen om Petter med anvendelse av teori fra teori og metodekapitlet. Det forskningen og teoriutviklingen har vist meg er at den teorien jeg har

brukt for å analysere fortellingen om Petter også kan brukes i analysene av fortellingen om Jørgen. Det dreier seg i begge fortellingene om utforskning av mitt ideal, min selvforståelse og min yrkesidentitet ut fra problemstillingen: «Hvordan kan framskrivning av ideal, selvforståelse og yrkesidentitet kaste lys over og gi innsikt i det å stå i spenningsfeltet mellom å hjelpe og å sette grenser?». Det samme gjelder avhandlingens underspørsmål: «Kan økt innsikt i spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting føre til forbedring av virksomheten i fengslet og legge til rette for positiv selvforandring for de innsatte? Hvordan påvirker den innsikten jeg har utviklet gjennom dette avhandlings-arbeidet, mitt ideal, min selvforståelse og min yrkesidentitet?».

Forskjellen i måten jeg bruker teorien på i de to tilfellene, er at i analysene av hendelsen med Petter bruker jeg teori for å se, forstå og tolke det som var dårlig i håndteringen min av situasjonen, mens jeg i analysene av hendelsen med Jørgen bruker teori for å synliggjøre det som var bra. Sammenfallende i de to fortellingene er at både det som blir avdekket som dårlig håndverk og det som framstår som godt arbeid, blir forstått som grunnlag for å videreutvikle og forbedre det dårlige og det gode håndverket. I noen avsnitt trekker jeg derfor også inn i analysen av fortellingen om Jørgen en sammenligning med analysen av fortellingen om Petter.

Analysene av fortellingen om Jørgen er særlig rettet mot betydningen av likeverd og kommunikasjon. For å kunne inngå i god kommunikasjon er det avgjørende at man er genuint innstilt på å være til stede sammen med den andre. Dette er derfor også grunnlaget for det å etablere tilstedeværende likeverd. Hoëms teori om at en bemerkelsesverdig person kan bli en signifikant/betydningsfull person for en annen person, er et viktig teoretisk bidrag til å finne fram til hvilke fenomener som bidrar til god relasjonsdannelse. Derfor er tilstedeværende og situasjonsbetinget likeverd for eksempel så godt som mulig knyttet sammen for å se og forstå mitt møte med Jørgen, også i relasjon til Hoëms teori. For å oppnå likeverd mellom innsatte og betjenter i størst mulig dybde og bredde, er det da viktig at fengselet som institusjon har gode betingelser (institusjonsbetinget likeverd) som legger til rette for dette.

I en likeverdstenkning ser jeg det Hoëm skriver om det å kunne fremstå som en betydningsfull person som sentralt. Han skriver: «Dette kan skyldes egenskaper den bemerkelsesverdige personen har eller det kan komme av forholdet som eksisterer mellom den viktige personen og hans medmennesker».³⁷⁹ Disse personene benevnes gjerne som signifikante andre og kan være en «fremstående politiker, en fremtredende finansperson, en dyrket fotballspiller, en beundret kunstner eller en dyktig mor».³⁸⁰ For en mor og lignende tilfeller, dreier det seg sannsynligvis om et nært slektskap som grunnlag for det å kunne være den signifikante andre. I de andre tilfellene kan det være at disse personene fremmer verdier, eller har personlige egenskaper som blir verdsatt av omgivelsene. Hoëm skriver videre at faktorer i sosialiseringprosessen kan være hva som helst, men det avgjørende for å skulle kunne bli en

³⁷⁹ Hoëm (2010, s. 128).

³⁸⁰ Ibid. (s. 128).

signifikant faktor for andre, er at personen har kvaliteter som andre ser som særlig attraktive eller viktige.³⁸¹

Jeg vil uansett fokusere på hvordan bidrag fra teori og metodekapitlet gir meg muligheter for å studere balansen mellom det å hjelpe innsatte med livsendringer og det å sette grenser på en god måte, der hovedfokuset i dette tilfellet gjelder oppdragende virksomhet gjennom rettledning og veiledning. Det gjelder da særlig å utvikle en forståelse for hvordan holdninger (*hexis*) danner grunnlaget for mine yrkesmessige handlinger.

Videre vil bidrag fra de to hovedteoriene til Russell Hanson og Enerstvedt være representert. Jeg forsøker, med andre ord, å se, forstå og tolke hendelsen med Jørgen ut fra det jeg har redegjort for, fra vitenskapsteori og virksomhetsteori i teori og metodekapitlet. I tillegg blir noe fra intervjuene drøftet og analysert.

4.4.1 Hvordan håndtere muligheter og tilfeldigheter?

Jeg anser at analysene av fortellingen om Jørgen er egnet til å drøfte de mulighetene jeg hadde eller ikke hadde til å hjelpe han. I denne forskningen, der jeg har forsøkt å utvikle ny teori med bakgrunn i abduksjon som forskningsmetode til bruk i analysene, vil det naturligvis være et spenn mellom muligheter og tilfeldigheter som oppstår. Uten å gå i dybden på alle tilfeldighetene som har ført til at jeg nå forsker på mine erfaringer, så tenker jeg at mitt møte med Jørgen har mange tilfeldigheter i seg som enten gir muligheter eller også blir et hinder for nye muligheter. I denne delen vil drøftinger og refleksjoner handle om både muligheter og tilfeldigheter.

I første avsnitt under overskriften «Min inntreden i fengselsvesenet», skriver jeg: «[f]orholdet mellom mulighet og virkelighet, tilfeldighet og nødvendighet, blir gjort til gjenstand for en *filosofisk diskusjon* gjennom store deler av avhandlingen».³⁸² Poenget med å gjenta det her, er for å tydeliggjøre at kriminalomsorgen må søke å redusere tilfeldigheter med uheldige konsekvenser. Tilfeldigheter med godt utfall må kunne gi utgangspunkt for å bli etablert som en nødvendig og strukturert del av kriminal-omsorgs-hverdagen med tiltak som legger til rette for slike gode utfall. Gjennom fengselsbetjentenes utdanning og yrkesutøvelse må kriminalomsorgen, med politisk og faglig ledelse, se og forstå at det er nødvendig å legge forholdene til rette, slik at det ikke er fullstendig og på uheldig måte tilfeldig om innsatte treffer perlefolka og de gode hjelperne, eller om de treffer djevlene, slik jeg viser til nedenfor.

Da møtet med Jørgen fant sted, hadde jeg ikke kjennskap til forholdet mellom Henriksen og Are Høidal. Relatert til betjentene i avdelingen som Jørgen hadde isolert seg i og betjentene i Rødgata, ønsker jeg å vise til det Henriksen skriver om fengsels-betjenter. At Henriksen, som var sett som Norges farligste forbryter, benevner fengselsbetjenter som «perlefolk» og «de gode hjelperne», framstår som en anerkjennelse av fengselsbetjentenes yrkesgruppe som

³⁸¹ Ibid.

³⁸² Se under overskriften «Min inntreden i fengselsvesenet».

potensielt verdig til å jobbe med rehabilitering av innsatte. Henriksen er imidlertid tydelig på at det var tilfeldig at han ble gitt nye muligheter, når han sier til Dagsavisen: «Er du heldig treffer du noen som ser deg og hva du sliter med. De gode hjelperne, eller perlefolka som jeg kaller dem».³⁸³ Når vi ser at en person som Henriksen, som var rusmisbruker og en farlig kriminell, nå er en vanlig lovlydig samfunnsborger og forfatter, så avdekker det altså et potensiale for at fengselsbetjenter kan ha en sentral plass i rehabiliteringsarbeidet for de innsatte, bl.a. ved utvikling av gode relasjoner mellom innsatte og fengsels-betjenter.³⁸⁴

Henriksens erfaringer viser hvordan tilfeldigheter i kriminalomsorgen kan gi enkelte innsatte positive muligheter til rehabilitering. Ribe-Nyhus viser til en annen side ved tilfeldighetenes spill i kriminalomsorgen. Mens Henriksen skriver om de gode hjelperne, perlefolka, skriver Ribe-Nyhus om et «djevlsk system».³⁸⁵ I et djevlsk system er det ikke nødvendigvis (bare) djevlere som jobber, men det er ganske sikkert heller ikke (bare) gode hjelpere og perlefolk. Samtidig er det lett å tenke at når Ribe-Nyhus ser på noen av vaktene som djevlere, og skriver om at de har personlige hevn-prosjekter, og derfor lar det gå ut over fangene, så har dette også noe å gjøre med Ribe-Nyhus egen innstilling å gjøre. Hva det er som dypest sett produserer dette fenomenet, er det nok vanskelig å ha eksakt kunnskap om. Det handler om komplekse fenomener, som f.eks. om hvem som først møter den innsatte, hvilken fengsel den innsatte kommer til, hvilken yrkeskultur som råder i fengselet, og hvordan den innsatte oppfører seg. I tillegg har det betydning hvilken kompetanse betjentene har til å jobbe med ulik atferd hos de innsatte m.m. Det kan handle om det Hoëm skriver om «den bemerkelsesverdige personen», som har egenskaper til å skape gode relasjoner til andre, og dermed blir en viktig person for den andre, eller ikke,³⁸⁶ hvor det også her vil være tilfeldig om en innsatt treffer på denne bemerkelsesverdige personen.

Det Hoëm skriver om en persons egenskaper til å skape gode relasjoner og dermed bli en viktig person for andre, avhenger altså av individuelle forskjeller mellom betjenter i behandlingen av innsatte. Å videreutvikle betjentrollen ved utdanning og endringer av den totale fengselskulturen vil kunne bidra til å redusere innflytelsen fra de «uheldige» tilfeldighetene, og øke yrkesutøvelsen henimot de «heldige» tilfeldighetene. Til-rette-legging for nye og bedre muligheter vil kunne være med på å skape en ny og bedre virkelighet i kriminalomsorgen. På grunn av den komplekse og daglige kontakten som fengselsbetjentene har med de innsatte, er det rimelig å si at de har de beste materielle forutsetningene for å kunne være de bemerkelsesverdige personene, med sine ideal og perspektiv, i jobben for å gi innsatte gode muligheter for positiv videreutvikling og selvforbedring.

Dette synes også å være i tråd med en undersøkelse som Snertingdal viser til. Hun viser til Revold (2015), der 31% av de innsatte svarte at de kunne snakke med kontakt-betjenten om

³⁸³ Dagsavisen.no. (2017).

³⁸⁴ Se under overskriften «Anerkjennelsens betydning».

³⁸⁵ Se under overskriften «Erfaringer fra å være i grenseland for min yrkesutøvelse».

³⁸⁶ Se under overskriften «Erfaring og teoretisk kunnskap i rehabiliteringsarbeidet».

sin livssituasjon, og 16% svarte at de kunne snakke med andre betjenter om egen livssituasjon. Undersøkelsen viser også at 45% av de innsatte svarte at de kunne samtale om disse temaene med andre innsatte og 10% svarte at de kunne snakke med helsepersonell, sosialkonsulenter og fritidsledere om egen livssituasjon.³⁸⁷ Med bakgrunn i den dokumenterte betydningen betjentene allerede har for de inn-satte i dagens situasjon, bør det være en mulighet for ytterligere å legge til rette for deres bidrag til å hjelpe, dersom flere av de påviste mangler kunne rettes opp i kriminalomsorgen. Det gjelder bl.a. de mangler som Hjellnes, Nymo, Ribe-Nyhus og kriminologisk forskning viser til. Manglene bør i noen grad kunne møtes med en omlegging av fengselsbetjentutdanningen, også fordi endringer i utdanningen vil kunne være en katalysator for en positiv kulturendring ute i fengslene.

En forutsetning for å optimalisere den positive virkningen av endringer i utdanningen, vil være å rette utdanningen mot det å aktivt jobbe med innsatte, i forbindelse med den døgkontinuerlige kontakten fengselsbetjenter har med innsatte. Med bakgrunn i mine erfaringer fra tiden da jeg var fengselsbetjent i Ålesund kretsfengsel, vektlegger jeg særlig verdien av møter med innsatte *både* på dag- og nattetid. Den innsatte som på dagtid var en «kjekkas» uten synlige problemer, var gjerne den innsatte jeg måtte bruke tid på gjennom nattevakten i samtaler om problemer og utfordringer. Det var ingen psykolog som stilte opp kl. 0300 for å ta den vanskelige samtalen.³⁸⁸ I et slikt perspektiv var det jeg og de andre nattevaktene som måtte ta og kunne ta ansvar når krisen oppsto, og slik vil det nok også være for betjenter og innsatte i fremtiden.

Enerstvedts begrep innstilthet/innstilling handler om hvordan vi opptrer eller ikke opptrer i en virksomhet, i forskjellige situasjoner. Det må derfor gå an å ane og undres over hva innstilthet har å bety i ulike situasjoner. I hendelsen med Jørgen handlet det om det jeg vil kalle en situasjonsbetinget innstilthet. Det gjaldt både Jørgens og min egen innstilling til det å ta godt imot hverandre som verdige aktører, gjennom felles interesse og engasjement i en treleddet relasjon, i forhold til Jørgens motløshet. I et slikt tilfelle vil det være nødvendig (og altså ikke tilfeldig) at begge parter er innstilt på den gode samtalen for å kunne etablere situasjonsbetinget likeverd. Det er vanskelig, om ikke umulig, å kunne inngå på en god måte i en situasjon med en innsatt, uten å være innstilt på å være til stede både fysisk og mentalt overfor vedkommende. Det som kreves er tilstrekkelig tålmodighet og ydmykhet til at det etableres en likeverdig relasjon slik at samtalen blir åpen og dialogisk.

Vi kan ikke gardere oss helt mot tilfeldigheter, ikke minst fordi vi er mennesker med feil og mangler. Samtidig kan den negative innflytelsen fra feil og mangler reduseres gjennom erfaring og opplæring. Avhandlingen forsøker å vise at kritisk refleksjon over egne erfaringer

³⁸⁷ Se under overskriften «Metodisk tilnærming i praktisk kunnskap», hvor jeg har gått nøyere inn på det Snertingdal skriver.

³⁸⁸ Se under overskriften «Erfaring og teoretisk kunnskap i rehabiliteringsarbeidet», hvor jeg har vist til en nå pensjonert fengselsbetjent ved Åna fengsel som ble brukt på nattevakter til å snakke med innsatte som hadde det vanskelig.

kan bidra til å oppdage og forebygge feil, fallgruver og blokkeringer, selv om selv den «anerkjent dyktigste ikke sikrer ufeilbarlighet».³⁸⁹ Uansett må vi arbeide for en utvikling av kriminalomsorgen, på alle nivå, for at de innsatte ikke skal oppleve innsetting i fengsel som det å tre inn i et djevelsk system, og å bli nedbrutt av en «ytre soning» som står i veien for å ta et eget oppgjør med seg selv i egen «indre soning».³⁹⁰

I selve situasjonen kan en ikke være fokusert på å se seg selv som en eventuell positiv og bemerkelsesverdig person for den andre, som Hoëm viser til. Da blir vi gjerne det motsatte ved å ha et urealistisk og blærete selvilde, som står i motsetning til et ideal om å være en god hjelper. Det er først ved avslutningen, når vi har erfart resultatet av situasjonen, at det er legalt å kunne ane, undre, og gjette på om en selv hadde den betydningen for den andre. Nå er jeg spesifikt inne på det jeg har vist til under overskriften «Opptakten, min mentale forberedelse», hvor det å reflektere over det som er bra og et virkelig godt arbeid, kan føre til at jeg blir oppfattet som skrytete, og at jeg ikke greier å være kritisk nok til mitt arbeid og mine erfaringer. Mitt svar er at, uten at forskning viser det som er bra og virkelig godt arbeid i tillegg til det som er dårlig og kritikkverdig arbeid, så vil forskningen mangle en dimensjon og dermed være ubalansert.

Til sammenligning med induksjon og deduksjon viser Enerstvedt til at det bare er i abduksjonen at det oppstår noe nytt, som samtidig gir forståelse av det over-raskende.³⁹¹ I mine refleksjoner over møtet med Jørgen og altså gjennom aninger, undringer og til dels gjetninger har det oppstått, som erkjent og delvis forstått, noe nytt og overraskende. Det som for meg ble det nye og mest overraskende var hvordan min teori om hvordan god kommunikasjon bør være, virket i praksis. Tanken om at jeg ikke med en gang noen kommer med sin fortelling, skal komme med min egen, oppsto da jeg i begynnelsen av 1990 gjennomførte Arbeidernes opplysningsforbunds (AOF) grunnkurs i pedagogikk. Derfor forløp samtalen med Jørgen om hans ferdigheter som fisker og fluebinder godt, også på bakgrunn av min måte å kommunisere på, som altså var en praktisk gjennomføring av det jeg hadde tenkt i teorien, og som altså viste seg å fungere godt i praksis.

Det er å håpe at de analysene og syntesene jeg viser til fører til at min feilbarlighet blir redusert gjennom denne ph.d.-læringsprosessen, og at læringsprosessen har vært gjennomført med fornuftige refleksjoner, slik Enerstvedt viser at det må til for at kildene til feiltagelsene skal bli erkjent og redusert.³⁹² Når dette er sagt forbyr mitt ideal meg å *hevde* at jeg er en slik bemerkelsesverdig person som Hoëm viser til, samtidig som det må være tillatt å håpe og å undres på om jeg opptrådte som en slik person overfor Jørgen, i motsetning til hva jeg gjorde overfor Petter. Jeg ser dette som viktige spørsmål å stille i min forskning, fordi det handler om

³⁸⁹ Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap», hvor jeg har vist til Meløe.

³⁹⁰ Ribe-Nyhus (2020).

³⁹¹ Se under overskriften «Abduksjon og forståelse som metode».

³⁹² Enerstvedt (2017).

personlighetens fremtredelses-form, som Methi skriver om i sin ph.d.-avhandling med tittelen «Psychagogi. Fremmed-gjøring eller frigjøring? En studie av lærernes yrkesidentitet og selvforståelse i perspektiv av virksomhetsteorien». Det handler altså om hvordan min måte å fremtre på overfor både Jørgen og Petter, virket på dem, og hvordan deres reaksjoner slo tilbake på meg. I denne forskningen er det viktig for meg å forstå mer av det som hendte og dermed skaffe meg ny innsikt og ny kunnskap om «gamle» hendelser.³⁹³

Slik jeg husker møtet med Jørgen, hadde jeg en forventning om mestring, og om at jeg skulle få prøvd ut min kompetanse, og, ikke minst, mitt ideal som hjelper. Den gangen var det uten tanke på om at det handlet om tilfeldighet, nødvendighet, mulighet eller virkelighet. Det var heller ikke i mine tanker at min måte å møte Jørgen på kunne være en forutsetning for dannelsen av tilstedeværende og/eller situasjonsbetinget likeverd, eller også kunne legge til rette for en situasjons-betinget innstilthet hos Jørgen til å motta meg på en god måte. Poenget er at for min selvforståelse og yrkesidentitet, utgjorde erfaringen et bakteppe av rasjonell tenkning forbundet med ulike følelser. Jeg gjennomgikk det Hoëm skriver om at identitetsdannelsen pågår kontinuerlig gjennom interaksjoner mellom individ og miljø, via psykiske filtre og psykiske mekanismer, som igjen, gjennom kognitive prosesser, fører til bevissthet om egen identitet.³⁹⁴

I tillegg handler slike praktiske kunnskapsformer om prosesser for å utvikle bevissthet om hva som er god yrkesutøvelse, eller også hva som mangler i den aktuelle praksis og dermed skaper dårlige relasjoner. Det handler om hvorvidt min dømmekraft er tuftet på et kyndig blikk eller ikke. Spørsmålet er om jeg ser det som er å se, og vet jeg at jeg ser det som er å se, og bruker jeg mulighetene til å se noe mer, ut fra bevisstheten om at jeg kan ha et i alle fall delvis ukyndig blikk? Når idealet og perspektivet er å være en hjelper, ser jeg etter de elementene som jeg har tro på og kunnskap om, vil kunne være til hjelp for Jørgen?

Meløe skriver at det å være den anerkjent dyktigste ikke sikrer *ufeilbarlighet*, og dermed foreslår han å stryke det han mener er et kategorisk begrep («kyndig blikk») og erstatte det med begrepet «et mer kyndig blikk», enn det andre har.³⁹⁵ Dette viser at Meløe i ettertid av å ha introdusert begrepet om et kyndig blikk har reflektert over begrepet og sett at det ikke er tilstrekkelig balansert og nyansert. Slik jeg ser det, er begge begrepene anvendelige i en analytisk sammenheng, der jeg reflekterer over begrepene dødt, ukyndig, og kyndig blikk, i tillegg til å vurdere om det i noen tilfeller og under særlige omstendigheter, kan oppstå et mer kyndig blikk.

Eksempel på det døde blikket er det jeg viser til i analysen av fortellingen om Petter, nemlig at jeg hadde et dødt blikk, eller i alle fall et delvis dødt blikk, angående det å finne løsninger som kunne ha hindret utageringen inne på etasjelederkontoret. Derimot viser avhandlingen flere

³⁹³ Se under overskriften «Selvforståelse og yrkesidentitet».

³⁹⁴ Hoëm (1978).

³⁹⁵ Meløe (2003).

eksempler på det å inneha et kyndig blikk og et mer kyndig blikk. Jeg tenker at alle vi, den søndagen, som var involvert i hendelsen med Jørgen hadde kyndige blikk når vi håndterte hendelsen i virksomheten (kriminalomsorgen), på en god måte, «med de begreper som er innebygget i virksomheten selv». ³⁹⁶ Det gjelder betjentene som tilkalte meg, vakthavende førstebetjent, som på sin måte ga sin tilslutning til å ta med Jørgen ut i luftegården, og min måte å kommunisere på med Jørgen. Kanskje det mest interessante i forskning er det som det er vanskelig å få eksakte svar på, fordi det maner til videre undring og nysgjerrighet på å søke sannheten eller mange sannheter, slik at forskningen ikke stagnerer eller stanser opp. I dette tilfellet ville det kunne være å finne ut om andre betjenter og førstebetjenter enn vi som håndterte hendelsen med Jørgen, ville ha håndtert hendelsen med et kyndigere blikk enn det vi gjorde. Når det gjelder håndteringen av hendelsen med Petter er jeg klar på at andre førstebetjenter kunne ha håndtert Petter på en bedre måte enn det jeg gjorde, og dermed sett og forstått denne hendelsen med et kyndigere blikk.

For meg betyr en god inntreden i møte med innsatte det å være så kognitivt og følelsesmessig klar for slike møter at jeg ikke er fastlåst i forberedelsene jeg har gjort før møtet. Altså at både mine intellektuelle dyder og mine karakter-dyder blir satt i virksomhet. Det å ikke være fastlåst i mine forberedelser vil være et godt grunnlag for å ha et mål om hvordan den gode samtalen og situasjonen skal være for å få en god utnyttelse av den frie virksomheten, der engasjement i en treleddet samtale er en forutsetning. ³⁹⁷ Det vil være min evne til å tilvenne eller tilpasse meg ulike situasjoner som er avgjørende, enten det dreier seg om mine intellektuelle dyder eller karakter-dyder. ³⁹⁸ Jeg bør være åpen for å improvisere underveis, og noen ganger gjøre noe annet enn hva jeg hadde tenkt på forhånd. Et eksempel kunne være om jeg på tross av fengselsbetjentenes informasjon om at Jørgen var trist og lei seg, møtte på en sint og utagerende person når jeg kom inne på cella. Jeg vet heller ikke om Jørgen kan ha skadet seg, eller forsøkt å ta livet sitt, eller også har greid det, på den tiden det har tatt fra fengselsbetjentene hadde kontakt med han, til jeg er inne på cella. Dette er nok ikke kun mine tanker, men kanskje de aller fleste betjentes tanker under utførelsen av de daglige rutiner, når de låser opp en celledør, spesielt på morgenrutinen med vekking og sjekking av om alt er i orden med den innsatte. Jeg har ikke tall på hvor mange innsatte som har blitt irritert eller sågar sinte når jeg har vekket dem om morgenen, etter å ha nøye sett etter livstegn, uten å finne det ved å se at dynen beveger seg i takt med pusten når vedkommende har trukket dyna godt over hodet.

Betjentenes ideal, perspektiv og holdninger må være fokusert på å tåle at vi ikke vet hva som kan skje i gjennomføringen av en så enkel handling som det å låse opp en celledør. Det at vi kan leve med en slik jobbmessig usikkerhet forteller noe om vår psykiske styrke og ulike karakterer-disposisjoner til å tåle usikkerhet, og den stadige tilvenningen som skjer gjennom

³⁹⁶ Meløe (1979, s. 23). Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

³⁹⁷ Hoëm (1978, 2010) viser til betydningen av «den gode situasjonen», for å oppnå en optimal og positiv sosialisering og identitetsutvikling.

³⁹⁸ Se under overskriften «Holdning og handling i en likeverdstenkning».

holdninger og handlinger. Min yrkeserfaring har vist meg at det i de fleste tilfeller gjerne går bedre enn forventet. Yrkeserfaringene og teoriene jeg har vist til, har vært forutsetninger for danningen av mitt nåværende ideal og syn (perspektiv) på det å jobbe i fengsel.

Det interessante i en jobb som overordnet i en tvungen og nødvendig virksomhet, er at det stadig vil dukke opp det jeg vil kalle gode og dårlige tilfeldigheter som enten gir gode nye muligheter eller skaper en vond virkelighet. I kriminalomsorgen som virksomhet er det nødvendig å behandle de innsatte med respekt og verdighet, hvis det skal være mulighet for å komme i posisjon som hjelper og grensesetter. Jeg opplevde at Jørgen så seg selv som respektert og verdsatt fordi samtalen mellom oss, i likhet med andre fortrolige og gode samtaler, fant sted i en konstellasjon av mange gode tilfeldigheter som ga gode nye muligheter. Det var nok ganske tilfeldig at både Jørgen og jeg hadde det forholdet vi hadde til ferskvannsfiske, slik at vi kunne samtale om dette. En dårlig tilfeldighet ville ha vært hvis det var slik at jeg ikke tilfeldigvis visste om Jørgens fiskeinteresse, og dermed ikke fant noe å snakke med han om som var viktig for han. En slik samtale ville gitt få muligheter for et øyeblikks oppblomstring av glede og håp inn i Jørgens virkelighet der og da.

Det er både utdanningens og det enkelte fengsels kultur som har ansvaret for at negative tilfeldigheter minimeres eller fjernes og at gode tilfeldigheter tas vare på ved å etablere arenaer der erfaringsutveksling står i fokus. Det gjelder å utvikle en så god lærende virksomhet som mulig i institusjonen, slik denne avhandlingen viser til det.

4.4.2 Balansen mellom hjelp og grensesetting

Da jeg stod utenfor døra til Jørgens celle, kjente jeg på usikkerheten, både med tanke på hva jeg ville møte og hvordan jeg eventuelt ville kunne håndtere situasjonen. Alle mine forberedelser med å forutse og være klar til å handle, ville bli satt på prøve idet døra ble åpnet og den virkelige situasjonen ble avdekket. Ville jeg kunne mestre noe av det mitt ideal fordret av meg? Ville jeg kunne balansere mellom det å være hjelper og samtidig sette grenser? Det eneste jeg hadde tatt stilling til der og da, var å være åpen for det som måtte møte meg. Men i hendelsen med Jørgen ble grensesetting først og fremst oppdragende og rettledende virksomhet, siden det viste seg unødvendig med sikkerhetsmessige tvangsmidler.

I dette tilfellet kjente jeg litt til Jørgen, og visste at han blant annet hadde vært ute på fisketur med fengselsbetjenter og med-innsatte, og at han likte å binde fluer. Dermed hadde jeg en åpning for å lede han ut av mørket. Jeg tenkte at jeg måtte finne ut hva som plaget han så mye at han satt i mørket og var trist og nedbrutt. Jeg tenkte også at jeg måtte forsikre meg om at han ikke tenkte å ta sitt liv. Samtidig som jeg helst ville unngå slike situasjoner, hadde jeg erfaring med slike utfordringer. Som fengselsbetjent likte jeg aldri at innsatte hadde det slik, men når det først var slik, var jeg klar til å gå inn i situasjonen for å gjøre det jeg kunne for å hjelpe den innsatte ut av sitt mørke. I slike samtaler, som kunne berøre selvmord og selvskadning, valgte jeg å være ganske direkte med å gå inn i problematikken for å hindre at dette skjedde. Det gjaldt både å kunne lytte og å forstå den innsatte, og å være klar til å sette

grenser ved å fortelle hva jeg måtte gjøre hvis jeg var i tvil om vedkommende kom til å skade seg eller ta sitt liv etter at jeg hadde forlatt cella. I slike tilfeller gjorde jeg gjerne avtaler med den innsatte om å komme tilbake, eller også å hjelpe til med å ordne opp i det som plaget den innsatte. Slik tenkte jeg også før jeg åpnet døren inn til Jørgens celle.

Denne måten å møte situasjonen på har støtte i det Lars Mehlum, som er professor i psykiatri og suicidologi ved «Nasjonalt senter for selvmordsforskning- og forebygging» skriver. I artikkelen i NRK P3 «Det hjelper å hjelpe» skriver han, at det å tørre å spørre kan redde liv. Hvis vi har mistanke om selvmordstanker hos en person, sier han at vi skal spørre om en person har selvmordstanker og snakke med vedkommende om det. Selv om det ikke er dagligdags, og dermed vanskelig å stille et slikt direkte spørsmål, kan det redde liv. Det er «ingen erfaring, forskning eller studier som tyder på at det å spørre kan gjøre det verre, eller gi personen ideer som han eller hun i utgangspunktet ikke hadde. Så det kan man trygt spørre om, forsikrer han».³⁹⁹

Så er jeg fullt klar over at det nok er forskjell på å stille slike spørsmål og å være en hjelper og grensesetter i et fengsel, enn det er ute i det fri. En av forskjellene er naturligvis de maktmidlene med sikkerhetstiltak som vi har i et fengsel og som ikke er tilgjengelig ute i allmennheten, bortsett fra i forbindelse med tvangsinnleggelse i psykiatrien. En annen forskjell er det ansvaret som fengselet med sine ansatte har for å forhindre selvsykdom og selvmord, og som fortellingen om Jørgen viser at fengselets ansatte var seg bevisst.

For meg har det verste vært den tvilen jeg har hatt på om jeg gjorde det rette ved å stole på den innsattes lovnad om ikke å gjennomføre selvsykdom eller selvmord. Tvilen har ofte vært på om jeg skulle ha plassert vedkommende på sikkerhetscelle for å være absolutt sikker på at han ikke greide å skade seg selv. Samtidig har jeg erfaring med at innsatte har greid å skade seg på sikkerhetscelle, ved å stange hodet i murveggen eller ved å rive av bandasje, og rive opp stingene og pirke i såret, etter besøk på legevakt etter kutting. Det var nok slike erfaringer og den relasjonen som oppsto inne på cella som gjorde at jeg stolte på at Jørgen ikke kom til å skade seg eller begå selvmord når han igjen ble alene inne på cella. Jeg så heller ikke nødvendigheten i å visitere Jørgen eller cella hans for å finne ut om han hadde noe til å skade seg med. Uansett finnes det gjenstander på en vanlig celle som kan brukes til selvsykdom og selvmord. Som i tilfellet med Jørgen har det gått bra de gangene jeg har opplevd at situasjonen for den innsatte har snudd. Det gir jobben verdi, og jeg opplever meg selv som hjelper, samtidig som jeg gjennom kommunikasjon kan kontrollere at den innsatte ikke gjennomfører selvmord eller selvsykdom. Uten at jeg er eller kan være helt sikker på hva som gir en slik sikkerhet, så må det vel dreie seg om en kombinasjon av bevisste og ubevisste vurderinger og en form for intuisjon opparbeidet gjennom erfaring som gir grunnlaget for en slik kunnskap eller oppfatning. Det er gjerne da en viss opparbeidet dømmekraft tuftet på livserfaring som trår til, enten det er i det ubevisste eller i det bevisste erfarings-rommet.

³⁹⁹ NRK P3. (2017).

I alle etiske overveielser mellom det å stole på andre og på egne avgjørelser, kan mye gå galt. Hvis jeg etter samtalen med Jørgen i lufttegården, der han overbeviste meg om at han ikke kom til å skade seg eller ta sitt liv, enten selv eller sammen med betjentene hadde begynt å kroppsvisitere han for å se etter om han hadde noe å skade seg med, er jeg sikker på at den relasjonen vi hadde etablert ville blitt ødelagt. Det samme ville skjedd om vi hadde begynt å ransake cella. En slik opptreden ville Jørgen ganske sikkert ha opplevd som et svik og et tillitsbrudd, og han hadde tenkt at jeg ikke stolte på han likevel.

Med tanke på virksomhetsteorien, involverer dette oss i etiske problemer knyttet til relasjonene mellom fri, nødvendig og tvungen virksomhet. Hvis Jørgen hadde skadet seg eller tatt sitt liv etter møtet med meg og min avgjørelse om å stole på han, kunne jeg ha blitt anklaget for ikke å ha oppdaget ulike signaler som indikerte at dette kunne skje, og/eller benyttet meg av de relevante tvangsmidler som fengslet rår over. Altså, i dette tilfellet, å visitere han og cella hans. Jeg kunne også ha blitt anklaget for ikke å ha plassert Jørgen på sikkerhetscelle. Men, som sagt, måtte jeg veie en slik mulighet opp mot det sviket mot den tilliten som hadde oppstått mellom oss, som slike tiltak ville ha representert. I ettertidens refleksjon, tenker jeg at slike avgjørelser nok handler om både erfaring og hvordan personligheten trer fram.⁴⁰⁰ Det er kanskje nettopp i en slik sammenheng at erfaringer fører enten til et kyndig, et mer kyndig, et ukyndig eller dødt blick, og gir seg utslag i ulike avgjørelser. Koblingen mellom erfaring og personlighet, slik jeg har fremskrevet dette i denne avhandlingen, vil også bero på hvordan egen dømmekraft blir håndtert.

I relasjon til skillene og relasjonene mellom fri, nødvendig og tvungen virksomhet, vil bruken av reflekterende og bestemmende dømmekraft ha betydning. I tillegg kommer nok intuisjonen og den tause eller iboende evne til å fange opp og forstå om et annet menneske er verd, eller også har behov for en slik tillit som Jørgen fikk fra meg. Det samme vil gjelde om jeg opptrådte slik at Jørgen så meg som verdig til å få hans tillit, selv om jeg ikke ville ha det samme behovet for å bli gitt tillit som det Jørgen hadde. I internalisering av inntrykkene vi som mennesker får av andre mennesker, er det kanskje umulig å vite eksakt hvilken form for forkroppsliggjøring som finner sted, intellektuelt og emosjonelt. Da kan nok gjerne eksternaliseringen, eller handlingen, som en form for kommunikasjon med den andre, i seg selv danne et gjensidig grunnlag for tillit slik at kontroll ikke blir et alternativ.

I mitt møte med Jørgen mener jeg å ha benyttet meg hovedsakelig av en reflekterende dømmekraft i relasjonen som oppstod, der flere mål innenfor kriminalomsorgen som virksomhet ble realisert. Det ene målet var å få Jørgen til å se lysere på livet og på løslatelsen. Det andre viktige målet var å hindre at Jørgen skadet seg, eller tok sitt liv, i den vanskelige situasjonen han var i. Men jeg benyttet meg ikke av mulighetene den bestemmende dømmekraften anviste ved å visitere Jørgen, cella hans eller plassere han på sikkerhetscelle, for å forhindre selvskading og selvmord. For et tredje mål jeg hadde satt meg, og som også er

⁴⁰⁰ Se under overskriften «Selvforståelse og yrkesidentitet».

viktig innenfor virksomheten, var å skape tillit og ikke ødelegge den tilliten som var opparbeidet i samtalen om fiske og fluebinding.

I en slik potensiell diskrepans, eller spenning, i det jeg vil kalle for «særdeles viktige avgjørelser», der et menneskeliv kan stå på spill, er det både viktig å være sikker og å kunne tåle en viss usikkerhet. Det forunderlige er vel at intellektet ganske ofte er det som gir opphav til usikkerhet, mens følelser, eller en indre stemme gir sikkerhet. Jeg har en anelse om at i en slik kommunikasjon som Jørgen og jeg hadde, ligger det ganske mye som er uforståelig (altså ikke uforklarlig) i våre oppfatninger av hverandre. Rent intellektuelt kan jeg forklare det jeg mener var årsaken til at jeg stolte på at Jørgen ikke kom til å ta sitt liv. Det var på grunn av hans overbevisende måte å henvende seg til meg i det å hevde at han ikke kom til å skade seg eller forsøke å ta sitt liv. Det handlet om den fortroligheten som oppsto mellom oss både på det emosjonelle og det intellektuelle planet. Jeg kan også forklare dette med den intuisjonen som oppsto i meg, med over-bevisning, om at Jørgen ville holde vår avtale.

Det jeg ser som uforståelig er hvor denne sikkerheten egentlig kommer fra, og ikke minst kommer av. Kan det handle om noe av det Kant refererer til om Platon og den guddommelige forstands idé, som all fremtredelse er dannet ut fra?⁴⁰¹ Hvis det er noe slikt til stede i vår fremtredelse overfor hverandre, så må vi stole på det uforståelige og kunne gjennomføre handlinger i tråd med det som kommer frem som en uforståelig «guddommelig forstands idé». Gjennomføringen av slike handlinger, som ikke er belagt i sikker kunnskap kan selvfølgelig føre til kritikk fra kriminalomsorgen. Samtidig kan handlinger utført fra såkalt sikker kunnskap føre til dårlige konsekvenser for den det gjelder, slik jeg har vist til at det mest sannsynlig ville ha skjedd overfor Jørgen, hvis jeg hadde visitert han og hans celle for å være så sikker som mulig på at han ikke kunne skade seg.

I balansegangen mellom hjelp og grensesetting er det lett å overse straffens formål, som en «rettferdig gjengjeldelse», og at samfunnet er opptatt av at straffen skal være en gjengjeldelse for en forbrytelse. Straffens tilsktede virkning på lovbrøyteren, er ofte karakterisert som individualprevensjon, altså at den straffede skal kjenne straffen som en motivasjon til ikke å begå straffbare handlinger i framtiden. Straffens tilsktede virkning for det sivile samfunn sies ofte å være allmennprevensjon, altså at andre personer enn den straffede skal motiveres til ikke å begå lovbrudd fordi de ser den lidelse som straffen påfører den straffede.⁴⁰² Så viser analysene og syntesene av fortellingene om Petter og Jørgen to ganske forskjellige former for belastning som straffen påfører de innsatte, og som det også vil være viktig å drøfte og vurdere med hensyn til en allmennpreventiv formidling til allmennheten utenfor kriminalomsorgen. Det gjelder på den ene side at det er belastende å måtte innrette seg innenfor de strenge rammene som rår i fengslet, og på den annen side det belastende i å bli løslatt til en usikker fremtid ute i det sivile samfunn.

⁴⁰¹ Se under overskriften «Kant sin definering av et ideal».

⁴⁰² Andenæs (1953). St. meld. nr. 104 (1977- 78).

Mot dette siste, altså allmennprevensjon, enten det fungerer på den ene eller/og den annen måte, forstått som en ønsket virkning av straffen, understreker Terje Emil Fredwall i doktoravhandlingen «Murer og Moral. Et bidrag til forståelsen av fengsels-betjentes profesjonsmoral» viktigheten av å ikke redusere enkeltmennesker, til midler for andres og andre formål.⁴⁰³ Da blir det viktig å sørge for at det er den innsattes eget ønske, om mulig, som danner grunnlaget for straffens utforming, og slik at straffen også kan handle om rehabilitering gjennom hjelp og grensesetting, slik refleksjonene over fortellingen om Jørgen kan ses og forstås.

Når straffens formål ses i forhold til balansen mellom hjelp og grensesetting, forsøker jeg å komme med alternativer til individual- og allmenn-prevensjon, slik disse i all hovedsak blir forstått i dag, med ondepåføring for å forhindre at det begås kriminalitet. At det er behov for alternativer synes opplagt siden det ikke ser ut som ondepåføring som sådan fører til mindre kriminalitet. Spørsmålet er om en annen tilnærming kan gi bedre resultat med tanke på å få ned kriminell aktivitet. Mine drøftinger nedenfor om å jobbe aktivt med menneskers holdninger (*hexis*) inklusivt karakter-dyder vil også være et tilsvar til det Ribe-Nyhus drøfter om straffens formål i relasjon til indre og ytre soning, så vel som en utdypning av relasjonen mellom hjelp og grensesetting.

I en virksomhetsteoretisk sammenheng fremmer denne avhandlingen hvordan både nødvendig og fri virksomhet kan bidra til individualprevensjon, gjennom hjelp og grensesetting.⁴⁰⁴ Virksomhetens oppgave er å legge forholdene til rette slik at det utvikles innsikt i hvilke selvforandringstiltak som er nødvendige for å leve som lovydig borger utenfor kriminalomsorgen. De individualpreventive tiltakene innenfor kriminal-omsorgen vil da kunne danne et grunnlag for den allmennpreventive rettsoppfatning, som nødvendigheten av å holde seg borte fra kriminalitet. Mer direkte uttrykt, hvis en tidligere innsatt gjennom ulike tiltak innenfor fengslet avstår fra kriminalitet etter løslatelse, så vil den allmennpreventive rettsoppfatningen gjelde vedkommende på samme måte som alle andre samfunnsborgere, der frykt for konsekvenser av lovbrudd gjør at borgerne avstår fra kriminalitet. Et vanlig eksempel på allmennprevensjon er fartsgrenser for bilister, som for de fleste av oss skaper frykt for å bli bøtelagte, eller miste førerkortet, eller i verste fall bli satt i fengsel, hvis vi blir tatt.

Så kan det stilles spørsmål ved om «frykt» og «smerte» er en god måte å motivere for at noen ikke skal begå kriminalitet. Både i en individualpreventiv og i en allmenn-preventiv sammenheng vil nok det sterkeste virkemidlet være etablering av holdninger (*hexis*) som fører til kriminalitetsfrie handlinger. Spørsmålet blir da om antagelsene av individual- og allmennprevensjon som effektive midler til å forhindre kriminalitet, er bygget på uholdbare premisser, når frykt og smerte er det samfunnet har tro på som forutsetning for at borgerne

⁴⁰³ Fredwall (2014). Se vedlegg 1 «Forskning innen kriminalomsorgen».

⁴⁰⁴ Se under overskriften «Fri og nødvendig virksomhet».

ikke skal begå kriminalitet. Kan det være at samfunnet som helhet burde ha sett nøyere på dette med tiltak «av en viss beskaffenhet» for ungdommer, som Aristoteles viser til?

Holdningene oppstår av tilsvarende virksomhet (altså det å gjøre). Det er derfor det er nødvendig å utøve virksomheter av en viss beskaffenhet, for holdningene retter seg etter forskjeller i virksomheten. Så det har ikke liten betydning at vi straks fra ungdommen av vennes til å gjøre slik eller slik; det betyr tvert imot svært mye, ja alt.⁴⁰⁵

Når vi nå vet at Aristoteles' teori handler om å være dydig, dyktig eller dugelig så kan det se ut som om det aller viktigste i en individual- og allmenn-preventiv virksomhet, med hjelp og grensesetting, og da spesielt i en oppdragende virksomhet, vil være å tilrettelegge for at ungdommer, som i neste omgang blir voksne, tilvennes til gode holdninger, som igjen vil føre til gode handlinger. Her vises det tydelig at Aristoteles relaterer «virksomhet av en viss beskaffenhet» til grensesetting og oppdragelse. Det interessante som denne avhandlingen har hentet fra Aristoteles, er nettopp at de handlingene vi gjennomfører også gir grobunn for våre holdninger. Da blir etikken og moralen for samfunnet å tilrettelegge for at barn, ungdom og voksne gjennomgår en tilvenning i sine karakterdisposisjoner som fører til gode og stabile karakter-holdninger og tilsvarende handlinger.

I et slikt perspektiv bør altså hjelp og grensesetting i en individual- og allmenn-preventiv sammenheng ha sitt utgangspunkt i å gjennomføre tiltak/handlinger som fører til gode og solide verdier for både den enkelte og samfunnet for øvrig. Da blir verdi- og interesse-felleskap tuftet på gode menneskelige handlinger og holdninger og holdninger og handlinger den vesentlige drivkraften i de dialektiske prosessene som er nødvendig for å oppnå de samfunnsmålene som jeg har skissert her.

Individualprevensjon er et viktig mål innenfor fengselsvirksomheten, med bruk av hjelp og grensesetting, for at innsatte skal kunne bli lovlige samfunnsborgere. I et slikt perspektiv vil det være særdeles viktig å jobbe med de holdningene, handlingene og verdiene som er drøftet ovenfor. Det gjelder spesielt at kriminalomsorgen med sine ansatte jobber aktivt med å utvikle en «virksomhet som er av en slik beskaffenhet» at de innsatte tilegner seg, i sin selvforandring, gode karakterdyder og intellektuelle dyder gjennom stadig nye tilvenninger. I en helhetstenkning med vekt på karakterdyder og intellektuelle dyder vil det være viktig å ikke stramme inn så mye økonomisk at eksempelvis kognitive atferds-programmer blir nedlagt, slik jeg har vist til under overskriften «Tillitskrise mellom ledelse og ansatte». Slik jeg kjenner de kognitive atferds-programmene fra Åna fengsel så er disse kursene gjennomført slik at både intellektet og de innsattes karakter gjennomgår læring og utvikling.

På samme måte som for andre borgere vil den allmennpreventive frykten gjelde for den tidligere innsatte, slik allmennprevensjon er tenkt å virke i dagens samfunn. Med de refleksjonene som denne avhandlingen viser til, tenker jeg at den kan være et bidrag til videre

⁴⁰⁵ Aristoteles (2013, s. 46). Sitatet er også vist under overskriften «Holdning og handling i en likeverdstenkning».

forskning om individual- og allmenn-prevensjon. Det gjelder om studier av hjelp og grensesetting i det indre liv, eller hverdagslivet i kriminalomsorgen, kan være et bidrag til forskning i en videre samfunnskontekst. Det gjelder om studier av bruk av individualpreventive virkemidler i kriminalomsorgen, for eksempel på relasjonen mellom individualprevensjon slik det praktiseres i de ulike fengselsenheter og den allmennpreventive virkningen etter løslatelse, kan bidra til arbeidet med reformer i kriminalomsorgen. Altså, hvordan har hjelp og grensesetting i fengsel bidratt, eller ikke bidratt, til at tidligere innsatte ikke begår ny kriminalitet av frykt for ikke å bli satt i fengsel på nytt? Kan det også være slik at det å bytte ut frykt og ondepåføring med en indre virksomhet anlagt på utviklingen av gode etiske dyder (altså gode intellektuelle dyder) og moralske dyder (karakter-dyder) vil gi individualprevensjonen bedre vilkår enn den har i dag, med den kriminaliteten vi til daglig er vitne til? Tanken med en slik refleksjon er her primært at måten individualprevensjon blir etablert også påvirker måten allmennprevensjonen fungerer, i alle fall for tidligere innsatte som for eksempel Jørgen som virkelig ønsker å komme bort fra rus og kriminalitet.

Ribe-Nyhus har i sin ph.d.-avhandling «Indre og ytre soning» problematisert straffens formål og straffens begrunnelse. Han skriver at straffens uttrykte formål er hensynet til allmenn rettsoppfattelse og samfunnets sikkerhet i tillegg til rehabilitering, og hvor det er underforstått at sikkerhetshensyn i all hovedsak skal *prioriteres foran* hensynet til rehabilitering. Det som bl.a. menes med den allmenne rettsoppfatning er at, i alle fall i den første fasen av soningen skal allmennhetens behov støttes, hvor de føler at den domfelte blir straffet gjennom gjengjeldelse og onde-påføring.⁴⁰⁶ Det er altså i strid med det jeg har drøftet angående Aristoteles' syn på å tilrettelegge for virksomhet som har i seg en slik beskaffenhet at det trer frem gode holdninger og handlinger gjennom tilvenning og dialektiske prosesser mellom handling og holdning og holdning og handling.

Når deler av min forskning viser at politiske myndigheters prioriteringer i forhold til de ulike sidene ved kriminalomsorgen, fører til at rehabiliteringstiltak enten mangler eller blir kuttet, kan de nok rettferdiggjøre sine nedskjæringer med at rehabilitering ikke er like viktig som sikkerhet, slik Ribe-Nyhus beskriver det.⁴⁰⁷ I ulike offentlige diskusjoner blir det ofte argumentert for lengere og strengere straffer. I en diskusjon om lengere og strengere straffer vs. rehabilitering, er tidligere Justisminister Valles uttalelse viktig. Hun skriver i boken *Dette står jeg for* at, så lenge vi ikke ønsker å ta livet av lovbrøtterne eller lar de sitte inne for alltid, er det også i samfunnets interesse å bidra til best mulig rehabilitering.⁴⁰⁸ Dermed må det nødvendigvis være en dimensjon som allerede er inkludert i straffens formål som dagens politikere ikke ser og forstår fullt ut. Mangelen på en realistisk samfunnsforståelse i så henseende, vises også i det jeg har skrevet nedenfor, under overskriften «Utfordringene ved å bli løslatt». Der viser jeg til at Langelids forskning har dokumentert at samfunnet vil få en

⁴⁰⁶ Ribe-Nyhus (2020). Se under overskriften «Stortingsmelding nr. 37».

⁴⁰⁷ Ibid.

⁴⁰⁸ Se under overskriften «Stortingsmelding nr. 104».

avkastning på 6,4 kroner for hver investert krone, ved å gjennomføre tilbakeføring gjennom arbeid, fritid og utdanning for de innsatte.

Ribe-Nyhus viser til dyp faglig uenighet om straffens begrunnelse gjennom å gjengi synspunktene til fire forskjellige posisjoner. Den første posisjonen er å holde fangene borte fra samfunnet ved å holde dem innesperret, som en samfunnsbeskyttelse. På den annen side, er, ifølge Ribe-Nyhus, denne begrunnelsen ikke særlig god, fordi de fleste fangene ikke er særlig farlige.⁴⁰⁹ Paradokset i fortellingen om Jørgen er at han absolutt ikke ønsket seg tilbake til det vanlige samfunnet, fordi han mente at han ikke ville greie seg uten rus og ny kriminalitet, stilt overfor de vanlige samfunns-utfordringene. Selv om vi ikke snakket om lengde på straff, er jeg ganske sikker på at Jørgen der og da ikke ville ha motsatt seg om straffen ble forlenget, slik at løslatelses-øyeblikket lå langt inn i fremtiden.

Den andre posisjonen forstås som et uttrykk for et individual og allmennpreventivt perspektiv, og handler derfor om en fremtidig samfunnsbeskyttelse ved at samfunnet sørger for at forbrytelser ikke gjentar seg. Tanken er at straffen skal være avskrekkende. Avskrekkingen som individualpreventiv handler om at lovbrøtteren ikke skal begå nye lovbrudd for dermed i fremtiden å unngå smerten og lidelsen som ble påført han under straffegjennomføringen. Avskrekkingen for de lovlidende er at de ikke skal bli fristet til å begå lovbrudd, når de ser og forstår hva det har medført av lidelse for andre, og som altså også kan ramme dem selv dersom de bryter loven. Samtidig synes det som om denne begrunnelsen i dag mister oppslutning, fordi fengselsstraffen ikke lenger synes å virke avskrekkende på lovovertrederen. Uansett, har vi i Norge og Europa for øvrig i nyere tid fokusert mer på kriminalomsorgen (jf. navnet) som en omsorgsinstitusjon, hvor rehabilitering offisielt vektlegges som en avgjørende forutsetning for at de innsatte skal kunne komme ut som velfungerende samfunnsborgere.⁴¹⁰ Men også i forhold til dette er Jørgens situasjon et paradoks, da han altså ikke opplever fengselsstraffen som avskrekkende, men altså av andre grunner. Fortellingen viser at hans soning i Rødgata med fiske og fluebinding var det motsatte av avskrekkende, da han dermed kunne dyrke sin lidenskap sammen med med-innsatte og ansatte, uforstyrret av innflytelsen fra «dårlige» kammerater ute i det sivile samfunn.

Den tredje posisjonen er å forstå straffen som en rettferdig gjengjeldelse for det ondet som er begått. Dette er den eldste straffebegrunnelsen, og stammer i vår kultur fra Bibelens tanker om «øye for øye og tann for tann», forstått som gjengjeldelse. Hensikten er en rettferdig fordeling av goder og onder, og at samfunnet har en moralsk plikt til å opprettholde samfunnsbalansen i så henseende med rettferdig gjengjeldelse. At staten svikter ansvaret for å utøve den rettferdige gjengjeldelsen, fører til anarki og oppløsning av samfunnsnormene, ifølge dette tankesettet. Med gjengjeldelse, «forstår man i denne tolkning fengsel først og fremst som en type straff som handler om at man skal få svi som fortjent for det gale man har

⁴⁰⁹ Ribe-Nyhus (2020).

⁴¹⁰ Ibid.

gjort».⁴¹¹ Jeg tenker meg at Jørgen, den dagen han ble pågrepet og stilt for retten, opplevde møtet med rettssystemet som sviende og ubehagelig. Noe tilsvarende var nok tilfelle, da han måtte forlate sitt ute-miljø med rus og kriminalitet og påbegynne soningen. Så viser fortellingen at dette, på ett eller annet tidspunkt, må ha endret seg for han, vel og merke hvis det var slik jeg antar at Jørgen hadde det ved møte i retten og ved innsettelsen i fengsel.

I sammenheng med et fengselsopphold er det viktig å presisere at straffegjennomføringen ikke skal bære preg av tilleggsstraff, påført de innsatte av de ansatte i kriminal-omsorgen. Likevel har min forskning vist at det kriminalomsorgen ser som grense-setting kan erfares som tilleggsstraff, jfr. det Petter nok opplevde. Den paradoksale forskjellen mellom situasjonen for Petter henholdsvis for Jørgen, er at tilleggsstraffen for Jørgen var knyttet direkte til det samfunnet ser som gjenvinning av frihet ved å bli løslatt og komme ut til familie og venner.

Den fjerde posisjonen, som Ribe-Nyhus vurderer som en begrunnelse for fengsels-straff, er at den som har begått kriminalitet gjennom straffegjennomføringen gis anledning til gjenopprettelse («Restorative Justice»), for eksempel ved at lovbrøteren kommer offeret i møte og gjenoppretter for de krenkelsene offeret har vært utsatt for. Ribe-Nyhus ser mulighetene for slik gjenopprettelse som uklare når det gjelder alvorlige forbrytelser som grov vold, drap og voldtekt, mens det er mer hensiktsmessig i tilknytning til skadeverk. Gjenopprettelsen ved skadeverk kan gjennomføres i konflikt-råd og ved å gi økninger i erstatninger.⁴¹² I Jørgens tilfelle kommer det frem at familien ikke ønsket å ha kontakt med han på grunn av hans rusmisbruk og kriminalitet. En gjenopprettelse med egen familie er ikke det samme som gjenoppsettelse for dem Jørgen har begått forbrytelse mot, og en slik gjenopprettelse krever utviklingen av visse ferdigheter for å kunne bli vellykket. For Jørgen ville det kunne innebære å lære å ikke ruse seg og ikke å begå kriminalitet og å skaffe seg jobb og rusfrie venner, slik det er å leve et vanlig lovlydig og samfunnsaktivt liv. Det kan også hende at det var nok for en god gjenopprettelse at Jørgen holdt seg vekke fra rus og kriminalitet, med støtte fra NAV, uten å jobbe eller også ved å ta utdanning. Satt inn i et teoretisk perspektiv, kunne en kombinasjon av fri og nødvendig virksomhet, gjennom ulike (langsiktige) tiltak overfor Jørgen før løslatelse, ha ført til et bedre og lovlydig liv utenfor fengselet. Slik sett kunne det representert en gjenopprettelse for Jørgen.

De komplekse sammenhengene som er avdekket i forbindelse med gjennomgangen av de ulike begrunnelsene for straff og dermed de ulike måter å straffe på og å komme samfunnet med sine ofre i møte, angår på den ene side det materielle som kan erstattes med økonomiske midler, og på den annen side det sosiopsykologiske som vanskelig kan erstattes med økonomiske midler alene. En utfordring i forhold til det å opprette en god balanse mellom hjelp og grensesetting, vil være det å først kunne se virkeligheten slik den egentlig er for de

⁴¹¹ Ibid. (s. 461).

⁴¹² Ibid.

innsatte, de ansatte og samfunnet som helhet, og ikke blokkere for å se denne virkeligheten hvis det vi ser ikke stemmer med våre forventninger.

En side ved forståelsen av balansen mellom hjelp og grensesetting er nødvendigheten av vidsyn. Det viser seg at for noen er straffen en påkjønning, mens straffen for andre vil være til hjelp i vanskelige livssituasjoner, slik det var for Jørgen. Slik jeg har vist i analysen av fortellingen om Petter, var straffen i straffen vanskelig å akseptere for han når han ble utstøtt av de andre innsatte, og ikke ble forstått av oss som betjenter. Hendelsen resulterte i lidelse, smertepåføring og undertrykking m.m. For meg ble det en ripe i mitt ideal som hjelper og grensesetter fordi jeg ikke kom i posisjon til å kunne hjelpe Petter videre etter hendelsen. Jeg ble kun en grensesetter, der grensesettingen var bruk av tvangsmidler for å opprettholde ro, orden og sikkerhet. Vi skal likevel ikke helt se bort fra at når situasjonen først ble som den ble, så handlet kampen Petter gjennomførte også om å opprettholde egen verdighet og autonomi overfor det makt-systemet han var plassert i. Konkret gjaldt det at han kunne forstå seg selv som ukuet av de andre innsatte, betjentene i avdelingen og ikke minst oss tre inne på etasjeleder-kontoret.

For Jørgen var situasjonen en annen, ettersom straffen hadde gitt han positive muligheter gjennom soningen i Rødgata til å komme bort fra rus og kriminalitet. For Jørgen kan oppholdet i fengslet ha fortonet seg som det trygge, en slags frihet. Når løslatelsen nærmet seg, framstod den som et skremselebilde. Hans reaksjon ble å isolere seg. Han utnyttet ikke mulighetene som fengselet ga han til å møte hverdagen etter fengsels-oppholdet. I et rehabiliteringsperspektiv kan et kritisk spørsmål være om omsorgen i fengslet virkelig ga han muligheten til å styrke seg i forhold til de problemene han så for seg at han vil møte i det sivile liv.

For meg ble møtet med Jørgen en god opplevelse fordi jeg kom i posisjon til han, både som hjelper og grensesetter, gjennom samtalen om fiske og fluebinding. Det samme gjaldt den grensesettende samtalen for å forhindre selvskading eller selvmord. Da jeg kom i posisjon til Jørgen inne på cella så jeg noe som noe bestemt («seeing as»). I mitt se som ble jeg overrasket over hvordan Jørgen tok imot meg ved å vise meg til stolen rett foran seg og å selv slå på lyset. Denne overraskelsen ga meg muligheter til å se noe mer («seeing that»), som jeg kunne gripe tak i og bruke videre i min indre epistemologi. Det var det første møte, der Jørgen satte frem stolen og slo på lyset, som kan ses på som en invitasjon til en likeverdssituasjon, og som ga meg muligheten til etter hvert å føre samtalen inn på fiske og fluebinding.

Gjennom samtalen skjedde det flere aspektvekslinger som ga stadig nye oppfatninger av møtet med Jørgen. Samtidig er ikke alt nytt. Jeg har erfaring med å samtale med innsatte om vanskelige livs-spørsmål; dette startet allerede i det gamle Ålesund krets-fengsel, der jeg spesielt på nattevakter hadde dyptgripende samtaler med innsatte om livet, og hvor jeg ikke minst måtte ta stilling til det med selvskading og selvmord. Dermed har mitt ansvar vært med meg, og har, uten at jeg var meg det bevisst, bidratt til min selvutvikling, lenge uten at jeg har

kunnet feste det til en teoriforståelse. Alle disse erfaringene må ha formet meg, slik at jeg i møte med Jørgen hadde den tryggheten som Mehlum viser til at vi bør kunne ha, til det å spørre en person om vedkommende har selvmordstanker, hvis vi har mistanke om det.

Det særlig interessante, slik jeg ser og forstår møtet med Jørgen, er at han var den største bidragsyteren til dannelsen av et situasjonsbetinget likeverd mellom oss. Det samme gjelder tilstedeværende likeverd, hvor han i aller høyeste grad var til stede i samtalen både inne på cellen og ute i luftegården. Han inngår i det jeg vil kalle en «felles fri virksomhet» med engasjement og interesse i en treleddet relasjon hvor vi, etter samtalen inne på cella, snakker om Jørgens sak ute i luftegården. Altså hans utfordringer ved løslatelsen.

4.4.3 Danning av relasjoner gjennom gode innstillinger og handlinger

Jeg kommer stadig tilbake til at mitt møte med Jørgen var et *lite møte* i hans levde liv, samtidig som jeg reflekterer over hva et slikt kort og lite møte kan ha å bety. I den forbindelse kan det Aristoteles har skrevet i boken *Den nikomakiske etikk* under over-skriften «Dyden som angår små æresbevisninger», kanskje bidra til oppklaring.⁴¹³ Aristoteles avdekker generelt grunnleggende meninger med livet, og han setter derfor blant annet betydningen av små æresbevisninger i sammenheng med den rolle stolthet spiller i menneskenes liv.

Min inntreden i hendelsen med Jørgen handlet om plikt (nødvendig virksomhet) som fengselsførstebetjent, mens det etterfølgende handlet om min faglige frihet, slik Hoëm viser til det som integrert i profesjonell yrkesutøvelse.⁴¹⁴ Jeg hadde ikke noen plikt til å kommunisere på den måten jeg gjorde overfor Jørgen. Dette innebar derfor en anerkjennelse av meg selv, for å ha realisert, om så i det små, mitt ideal om å være en hjelper når Jørgen tok imot meg, slik han gjorde, med en innstilling som bidro vesentlig til etableringen av likeverd mellom oss.

For danning av gode relasjoner vil respekt alltid være avgjørende viktig, og jeg ser i dag at jeg behandlet Jørgen med respekt, helt fra jeg trådte inn celledøra og hilste på han. Jeg tenker at Jørgens opplevelse av at jeg respekterte han som person, hovedsakelig lå i det at jeg ikke på noe tidspunkt anklaget han for ikke å fullføre den progresjonen han hadde påbegynt i Rødgata. Dermed kunne Jørgens stolthet trå frem for fullt, da jeg verdsatte hans ekspertise som fisker og fluebinder, og anerkjente hans ferdigheter. Det gjaldt både det som skjedde i vår kommunikasjon, og ikke minst det jeg kunne formidle av mine forkunnskaper om Jørgens betydning for de andre innsatte, ved å binde fluer for dem, slik at de slapp å kjøpe dem selv.

For en eventuell tanke om «meningen med livet», bidro kanskje min væremåte til å vekke og styrke Jørgens stolthet, som igjen økte hans selvrespekt i egen selvforandring. Da blir spørsmålet om min «lille æresbevisning» ga Jørgen motstandskraft i møte med negativ

⁴¹³ Aristoteles (2013).

⁴¹⁴ Hoëm (2010). Med henvisning til Ulf Torgersen (1972) i boken *Profesjonssosiologi*, skriver Hoëm at profesjonsutøvere står i en særstilling i forhold til ikke-profesjonsutøvere ved å ha og bruke den friheten profesjonsyrket ga i konkret yrkesutøvelse. I mitt møte med Jørgen var jeg profesjonsutdannet med hovedfag i pedagogikk.

påvirkning, eksempelvis fra negative krefter etter løslatelsen? Eller ble vårt møte, der det oppsto gjensidig tillit, likeverd og anerkjennelse mellom oss som personer, kun et øyeblikks smertelindring? Slike spørsmål har jeg ikke svar på, fordi jeg ikke vet hvordan det har gått med Jørgen etter løslatelsen, som ubønhørlig kom, til tross for at han isolerte seg i fortvilelse over det å bli løslatt.

Det å hjelpe mennesker som har det vanskelig, handler om et grunnleggende behov hos de aller fleste mennesker. Det er først i ettertid, eller i en oppfølging, at jeg tenker at tanken om det som skjedde som «moderat eller lite betydningsfulle» kommer inn.⁴¹⁵ Når jeg setter dette i anførselstegn, er det fordi det som for en person kan oppleves som moderat eller lite betydningsfullt, kan ha stor og sentral betydning for en annen. Det kan godt hende at møtet mellom Jørgen og meg hadde mindre betydning for Jørgen enn for meg; sannsynligvis var hans møter med ansatte og innsatte i Rødgata av større betydning for han enn møtet med meg. For meg var det imidlertid en æresbevisning at jeg fikk ny forståelse, innsikt og kunnskap om min kompetanse til å tre inn i vanskelige situasjoner.

Det jeg ser nå, i ettertidens refleksjon, er at min kompetanse var i tråd med det en treleddet relasjon fordrer. Jeg var opptatt av, og hadde engasjement for Jørgens sak, og samtalte med Jørgen på hans premisser om hans sak, noe som må kunne sies å danne forutsetninger for et likeverdig forhold, til tross for at vi ut fra måten som Walderhaug bruker ordene ikke var likestilte. Vi var ikke likestilte fordi vi ikke snakket om noe dagligdags, som gjaldt oss begge, men om noe ekstraordinært og alvorlig som gjaldt Jørgen.⁴¹⁶ Vi skapte altså likevel en god situasjon mellom oss, på en måte som forhåpentligvis var med på å gi Jørgen mindre frykt for løslatelsen og det han ville komme til å møte i det sivile livet.

Med hensyn til det å oppnå tilstedeværende og situasjonsbetinget likeverd gjennom gode innstillinger, engasjement, holdninger og handlinger, vil det Enerstvedt skriver om innstilthet og innstilling og det Skjervheim skriver om engasjement i dannelsen av treleddede relasjoner, ha betydning. Både innsatte og ansatte må være innstilt på, og være engasjert i det å danne gode relasjoner, gjennom tilstedeværelse i møtene eller situasjonene som oppstår. Dette fungerer best dersom institusjonen selv har etablert gode betingelser for danning av likeverd. Jeg har en oppfatning om at Jørgen, idet han så meg i celledøra (situasjonen), ble innstilt på å ta godt imot meg med et tydelig engasjement. Han reagerte umiddelbart ved å slå på lyset, og ved, ikke minst, å be meg om å komme inn og sette meg på stolen rett foran han. Dermed, slik jeg oppfattet situasjonen, var det primært Jørgen som gjennom sin innstilling skapte det tilstedeværende og situasjonsbetingede likeverdet som det deretter falt naturlig for meg å følge opp.

Kanskje det er her at Aristoteles teori, som Nerheim viser til, kommer inn? Altså at ingen regel kan fortelle oss hva som skal gjøres i gitte situasjoner, og dermed utfordres den reflekterende

⁴¹⁵ Aristoteles (2013).

⁴¹⁶ Se under overskriften «Likeverd».

dømmekraften, som jeg der og da i situasjonen måtte respondere med ut fra det som skjedde.⁴¹⁷

Et dypere filosofisk spørsmål vil være om Jørgen umiddelbart hadde oppdaget min innstilthet om å hjelpe han, noe som så like umiddelbart og ureflektert førte til hans vennlige innstilthet overfor meg. Det er sannsynlig at da Jørgen hørte at nøkkelen ble satt i celledør-låsen, så gikk kroppen hans i beredskap. Da celledøra gikk opp fant det samtidig sted en internalisering og en ekternalisering. Det at det sto en førstebetjent i døra, var en overraskelse som bidro til Jørgens positive innstilthet overfor meg. Det jeg ikke vet, er om Jørgen hadde kjennskap til meg, og om han hadde kjennskap til det omdømmet som en annen innsatt formidlet i et avhør. Denne innsatte sa i avhøret at det er greit når du Olav irectsetter oss innsatte, fordi vi opplever at du respekterer oss.⁴¹⁸ Jeg vet heller ikke om mitt ansikt uttrykte den vennligheten jeg var meg bevisst på å møte Jørgen med.

Han internaliserte situasjonen gjennom en interpsykologisk prosess mellom oss, som igjen førte til intrapsykologiske prosesser i Jørgen og meg. Disse inter- og intra- psykologiske prosessene dannet så den innstiltheten som betinget og var til stede i situasjonen slik den utviklet seg for oss begge.⁴¹⁹ Dette skjedde så fort at det opplevdes som om det var der på forhånd. Men det er åpenbart at vi begge ble fanget av situasjonen, og preget av den slik at vi begynte å forholde oss til hverandre på en bestemt måte.

Gjennom intervjuene jeg har gjort viser jeg at det er flere enn Walderhaug og jeg som har tenkt på betydningen av likeverd for å gi mening med livet, og for å kunne jobbe godt med rehabiliterende tiltak. Informanten med lang erfaring som fengselsbetjent og programinstruktør, og som har vikariert i mellomlederstillinger, sier på spørsmål om han kan si noe presist om relasjonsbygging: *Det har å gjøre med et grunnleggende menneskesyn, som sier at mennesket er likeverdig. Både likestilt og likeverdig. At du legger humanismen til grunn i måten vi har tenkt på opp gjennom flere hundre år. Dette er fundamentert på at du aksepterer mennesker som selvstendige mennesker, med egne valg. Både som profesjonell og som menneske, skal du være en som gir retning på dette. I hvert fall som profesjonell skal du kunne gi retning på å akseptere at folk kan endre seg, og at det må skje på egne vilkår. Denne relasjonsbyggingen dreier seg også om at hvis en ikke har empati, og hvis ikke folk forstår at du er et medmenneske, så klarer du ikke å bygge relasjoner. Det kan være så mange gode teorier som det bare vil, men det hjelper jo ingen ting. Det gjelder måten du tar imot folk på. Tar folk i hånden, et fast håndtrykk, et godt blikk. Være tydelig på rollen din og si hva oppgaven er og hva er mine forventninger, og hva er dine forventninger. Altså, helt sånn avklarende når du må gjøre noe som strider mot kanskje den du snakker med og samhandler med, og vedkommende ikke ønsker det. Du må ha god forklaring på hvorfor du gjør det, og at det faktisk er jobben din.*

⁴¹⁷ Se under overskriften «Behovet for en læringsarena som kan gi økt dømmekraft».

⁴¹⁸ Se under overskriften «Fordypning i forholdet mellom innsatte og ansatte».

⁴¹⁹ Vygotsky (1978). Enerstvedt (2017).

Informanten viser til utviklingen i forståelse av menneskeverd i et historisk perspektiv, og sier mye konkret om hva som må til for å kunne danne gode relasjoner til innsatte, og om at det humanistiske menneskesynet må ligge til grunn for å kunne være like-verdig og likestilt. Når informanten bruker begrepet å «gi retning», for at folk kan endre seg på egne vilkår, sier det, etter min mening, noe om hvordan vi kan være med på å gi andre en annen retning for å skape mening med livet enn den som leder til kriminell virksomhet. I akademisk og teoretisk tilnærming kan kanskje det å fokusere på «å ta folk i hånden, med et fast håndtrykk og ha et godt blikk», virke unødvendig eller ubetydelig. Uansett sier de praktiske gestene i møte med andre mye om de holdningene (*hexis*) og verdiene som ligger bak praksisen (handlingen), og at det er viktig at holdning og handling samsvarer med hverandre. Sett i forhold til det Aristoteles sier om visdom ut fra vitenskapelig forståelse og klokskap gjennom praktiske handlinger, synes jeg dette er et godt praktisk eksempel.⁴²⁰

Det må være klokt å ta en person i hånden med et fast håndtrykk og ha et vennlig og godt blikk, som er tuftet på visdommen du har tilegnet deg gjennom både teori og praksis, og hvor praksis eller erfaring alltid bærer teori godt integrert i seg.⁴²¹ Jeg ser for meg glidende overganger mellom ulike fenomener i møte mellom innsatte og betjenter. Opplevelsen av et godt blikk vil gi grunnlag for likeverd, fordi blikket viser om vi er til stede som medmennesker stilt overfor et annet menneske.

Det ligger mye i et godt blikk som det går an å undres over, hvorav ett moment er den umiddelbare forståelsen vi får av den andres holdninger og verdier. Under overskriften «Fordypning i Russell Hansons observasjonsteori» i teori og metodekapitlet har jeg vist til hvorfor vi i det kaotiske mellomalder-bildet av Jesus, kan forstå han som et godt menneskelig forbilde. Det handler om hvordan vi i tillegg til hva detaljene i dette bildet leder oss til å forstå, når det kaotiske ordnet seg for oss til en helhet, helt fra barndommen av har sett Jesu vennlige blikk i sammenheng med tekstene som viser til de gode gjerningene han utførte.

Informanten sier altså noe om at det å ha et godt blikk i tillegg til å ta den andre i hånden og ha et fast håndtrykk, vil danne grunnlaget for en positiv opplevelse og innstilling hos den andre. Dette kan sammenlignes med innstillingen jeg har til Jesus, som er skapt gjennom bildegjengivelser og tekster. Relatert til møtet mellom Jørgen og meg, kan det ikke utelukkes at vår blikkontakt satte en standard for det som videre skjedde, selv om ingen av oss kan sammenlignes med Jesus. Likevel er måten den enkelte har dannet seg en oppfatning av Jesus som person, og gjenkjenner dette i et bilde, egnet til å bruke som eksempel på en allmenn type fenomener. Det gjelder altså å kunne illustrere og fremme forståelsen av hva som skjer i dagligdagse situasjoner i vår egen tid.

Det jeg kan si noe om er min opplevelse av Jørgens blikk og min antakelse om hvordan mitt blikk virket på Jørgen, ut fra min hensikt om å møte han med vennlighet. I selve fortellingen

⁴²⁰ Aristoteles (2013).

⁴²¹ Russell Hanson (1958) skriver at våre erfaringer alltid er «teoriladet» og gir teoretisk forståelse.

har jeg ikke fokusert spesifikt på at jeg møtte Jørgen med vennlighet. Det er nye tanker som først har dukket frem i refleksjonene i dette forskningsarbeidet. Der og da tenkte jeg nok ikke på hva det betydde å sitte tett på hverandre inne på en liten celle og se hverandre rett inn i øynene. Uten at våre blikk måtte ha vært vennlige, tror jeg ikke at det hadde vært mulig å umiddelbart danne den relasjonen mellom oss som oppsto og som fungerte som grunnlag for det som skjedde videre.

Selv om fengselsbetjenten som hjelper og grensesetter formelt står over den innsatte, vil det, sett i forhold til mellom-menneskelige relasjoner i her- og nå-situasjoner, være slik at den innsatte og fengselsbetjentene er på samme nivå, spesielt hvis tilstede-værende likeverd oppstår i slike møter eller situasjoner. Det er interessant at både informanten og Walderhaug fokuserer på begrepene likeverd og likestilthet, men at Walderhaug skriver om at det bare kan være tale om likestilthet dersom samtalen *ikke* dreie seg om den innsattes sak. Det må i stedet handle om en allmenn problem-stilling.⁴²² Overført til forholdet mellom Jørgen og meg; måtte vi eksempelvis ha snakket om noe i media, hvis vi skulle ha vært likestilt i den betydning som Walderhaug legger i termen. Under betingelse av at vi respekterte og anerkjente hverandre, ville vi også ha vært likeverdige samtaleparter i en slik situasjon. Det er når vi kommer inn på Jørgens sak at det, ut fra gitte betingelser, vil være tale om tilstedeværende og situasjonsbetinget likeverd mellom oss, men da altså ikke som likestilte. Dette fordi den innsatte da trer frem som hjelpetrequende og betjenten trer inn som hjelper med grensesetter-autoritet.

En annen interessant innfallsvinkel på dette med likestilthet og makt er det at fangene i Thomas Ugelviks doktoravhandling «Å være eller ikke være fange. Frihet som praksis i et norsk mannsfengsel», siteres på at fengselsbetjentene kun har tilsynelatende makt, siden de er så få i forhold til fangene. Når de innsatte derfor har bestemt seg for ikke å bruke denne makten, kan det i seg selv skape et godt grunnlag for de innsatte til å gå inn i likeverdige relasjoner med betjentene.⁴²³ Et nytt viktig spørsmål er hva det kan være som gjør at innsatte ikke bruker denne makten overfor betjentene.

Jeg ser ikke bort fra at hendelsen med Jørgen, der både betjentene i avdelingen, vaktavende førstebetjent og jeg brydde oss om Jørgen og viste våre holdninger som hjelpere ved praktisk å gå inn i Jørgens situasjon og prøve å hjelpe han, raskt ble kjent, først i avdelingen og så i store deler av fengselet. Slik fengslene er innrettet i dag med fellesskap mellom innsatte, tenker jeg at det ikke tok lang tid før dette var kjent av de andre innsatte. Innsatte med vindu mot luftegården ville kunne se at Jørgen og jeg gikk ved siden av hverandre og pratet. Det er heller ikke utenkelig at Jørgen, hvis han i etterkant begynte å gå ut til lufting, fortalte om det som hadde hendt. Det er også en kjent sak at innsatte snakker med hverandre fra cellevindu til cellevindu. Det er ikke utenkelig at slike hendelser er med på å motivere de innsatte til ikke

⁴²² Walderhaug (2018).

⁴²³ Ugelvik (2010).

å bruke sin makt negativt, slik da også de innsatte i Ålesund kretsfengsel ikke brukte sin makt negativt da jeg holdt dem våkne med garnbøting og bygging av en bensintank.

4.4.4 Miljøarbeid i fengsel som omsorg

I stedet for å bruke begrepet sosialt arbeid og omsorg i mitt møte med Jørgen, bruker jeg «Miljøarbeid i fengsel som omsorg», ut fra det Heidi Drægebø et al. skriver i rapporten «Miljøarbeid i fengsel». Relatert til denne avhandlingen er også Drægebø et al. fokusert på relasjonsbygging mellom innsatte og betjenter når det skrives under overskriften «Troverdige relasjoner» at «Relasjonen skal bygge på gjensidig respekt og omsorg innenfor en ramme for nærhet og grenser som begge anerkjenner. Det fordrer at man vet hvor man har hverandre. Det krever rollebevissthet og rolleavklaring».⁴²⁴ Drægebø et al. fokuserer på at det skapes nærhet og tillit når innsatte og betjenter jobber sammen, slik at det vil være lettere for den innsatte å snakke om vanskelige temaer med kontaktbetjenten. Det fremheves at de som jobber med innsatte skal være gode rollemodeller.⁴²⁵

Jeg tenker at det er vanskelig å eksakt vite hva som skal til for at vi i møter med andre mennesker vet hvor vi har hverandre. I mitt møte med Jørgen trådte jeg inn med min rollebevissthet som hjelper og grensesetter, men vi definerte ingen rolleavklaring. Når jeg likevel opplevde at Jørgen respekterte meg, og at det ble etablert både nærhet og grensesetting, var det nok slik at rolleavklaringen var til stede uartikulert mellom oss. På den anen side er hjelper- og grensesetter-rollene avklart formelt i virksomheten med fri, nødvendig og tvungen virksomhet. I denne avhandlingen differensierer jeg mellom grensesetting i den frie virksomheten som oppdragelse, rettledning, veiledning og grensesetting i den nødvendige og tvungne virksomheten som tvang, kontroll og sikkerhetsmotiverte tiltak. Samtidig er det ikke vanntette skott mellom aspektene av frihet og nødvendighet i den oppdragende virksomhet.

I et fengsel er det ofte innsatte med komplekse problemer, som rusproblemer, sosiale problemer, og vanskeligheter med å få seg jobb, og de har ofte lite skolegang. Mange opplever seg som utstøtte og marginaliserte i samfunnet. De er sosialklienter, ofte uten fast bopel. De har narkogjeld og offentlig gjeld, som vil gi lønnstrekk hvis de begynner i en vanlig betalt jobb. Dette er noen av utfordringene fengselsbetjentene, første-betjentene og andre fengselsansatte som sosialkonsulenter og miljøarbeidere skal jobbe med.⁴²⁶ Oftest er det betjentene som både i første omgang og i fortsettelsen må forholde seg til de ulike sosiale og psykiske utfordringene som de innsatte bærer med seg.

Jørgens tilstand er et eksempel på en slik utfordring. Den største utfordringen som jeg hadde i tankene var at han kunne være *suicidal*. I min korte forberedelse og i vårt korte møte fikk jeg ikke informasjon om Jørgens sosiale eller økonomiske forhold, slik jeg har vist til det i avsnittet

⁴²⁴ Drægebø et al. (2006, s. 30).

⁴²⁵ Ibid. Se også under overskriften «Fengselsbetjenter som lyttere, fixere og signifikante».

⁴²⁶ Se under overskriften «Anerkjennelsens betydning», der jeg viser til innsattes tap i en tapsliste.

ovenfor. Det jeg fikk vite var at han ikke ville møte sitt tidligere utemiljø. I slike inntredener i miljøarbeid i fengsel vil vi som jobber tett på innsatte jobbe ut fra våre erfaringer og utdanninger, noe som også utfordrer vår selvforståelse. Fengselsbetjentene har utdanning i maktutøving og kan dermed anvende fysisk makt, eksempelvis for å forhindre et selvmordsforsøk, men skal i tillegg kunne jobbe med rehabiliterende tiltak. Fengselsbetjenter, sosialkonsulenter og miljøarbeidere må likevel alle jobbe ut fra sine erfaringer, og de må ofte improvisere og bruke sitt skjønn i yrkesutøvelsen.⁴²⁷

I forbindelse med arbeidet med å balansere hjelp og grensesetting, er miljøarbeid med på å etablere gjensidig respekt og omsorg, slik Drægebø et al. viser til det, som et godt grunnlag for å forene disse to aspektene. Jeg mener at for eksempel bordtennis-spillet i Ålesund kretsfengsel må kunne betraktes som miljøarbeid, fordi det ble dannet gode relasjoner gjennom gjensidig respekt og omsorg. For meg har det alltid vært lettest å være en grensesetter når jeg har hatt en god relasjon til en innsatt, slik at vi har kunnet samtale rolig om de tiltakene jeg så det som nødvendig å gjennomføre. Det kunne være alt fra det at den innsatte ryddet cella si og redde opp senga (oppdragende virksomhet) til det å snakke inngående om selvskadning og selvmord, som i mitt møte med Jørgen.

Dannelse av gode relasjoner til de innsatte, for oss som jobber direkte overfor dem i den daglige sikkerhetstjenesten, ser jeg som en nødvendighet fordi vi er nødt til å forholde oss til dem både som hjelpere og grensesettere, der fysisk maktanvendelse også kan inngå som en del av grensesettingen. Det er et ufravikelig ansvar vi har i vår selvforstyringsmodell for sikkerhetstjenester, at sikkerhetstjenesten ikke kan utføres av utenforstående, bortsett fra eventuell hjelp fra Politiet. På den annen side, dersom kriminalomsorgen skulle få et politisk mandat som sier at betjentene kun skal jobbe med sikkerhet, så kunne betjentene komme til å bli fratatt jobben med rehabilitering, og andre profesjoner ville overta miljøarbeidet. I så fall ville betjentene miste den dobbeltrollen som de har i dag. I et slikt scenario vil ikke det målet jeg har stilt opp om at flere betjenter begynner å forske på eget yrke, lenger framstå som like nødvendig.⁴²⁸

I den skjønnsutøvelsen som miljøarbeidet er, står rasjonalitet og dømmekraft sentralt. Jeg måtte være klar over at situasjonen, når jeg kommer inn på cella til Jørgen, ikke behøvde å være slik som betjentene hadde forespeilet meg. Jeg kunne ha vært nødt til å improvisere og bruke skjønn. Et tenkt scenario kunne være at Jørgen hadde hisset seg opp siden fengselsbetjentene så til han sist, og sto midt på gulvet klar til å skjelle ut den som åpnet døra. Da kunne jeg ikke ha brukt alt jeg hadde forberedt meg til, med tanke på at Jørgen satt på sengen i mørke og var trist og lei seg.

⁴²⁷ Det kan i enkelte tilfeller hende at en utdannet fengselsbetjent innehar en sosialkonsulent stilling eller en miljøarbeider stilling, slik at vedkommende har både erfaring og opplæring i maktanvendelse.

⁴²⁸ Se under overskriften «Metodisk tilnærming i praktisk kunnskap». Se også under overskriften «Hvordan håndtere muligheter og tilfeldigheter?» hvor jeg har vist til betydningen av døgnkontinuerlig kontakt.

Improvisasjon, skjønnsutøvelse og bruken av reflekterende dømmekraft i den daglige virksomheten, som i stor grad handler om miljøarbeid, kunne i dette tilfellet være alt fra å gå inn på cella og snakke rolig til Jørgen og spørre om jeg kunne sette meg ned og prate, eller å spørre direkte om hva som hadde gjort han så sint. Et annet eksempel på improvisasjon og skjønnsutøvelse kunne være å låse igjen døra og tilkalle forsterkninger, eller også å åpne luka i døra og kommunisere med han på denne måten til han hadde roet seg. Andre scenarier som kunne ha oppstått kunne være at han hadde kuttet seg og satt og blødde, eller var bevisstløs, eller var død etter å ha greid å ta sitt eget liv.

I disse forskjellige tilfellene, der forskjellene medfører endringer i balansen mellom og sammensetningen av hjelp og grensesetting i endrings- eller miljøarbeidet, vil det også handle om vekslinger mellom det å fange opp så mye informasjon som mulig, vurdere informasjonen og så ta de nødvendige beslutningene. Nedenfor viser jeg til noen måter å handle på som er knyttet til erfaringer som har dannet seg i mitt tankesett gjennom de årene jeg har jobbet i kriminalomsorgen.

Lovverket gir bestemmelser med relevans for de nødvendige og tvungne aspekter ved virksomheten i kriminalomsorgen. Men som vist tidligere utelukker ikke det at det er aspekter av fri virksomhet involvert i de fleste, også nødvendige og tvungne, situasjoner. Og derfor kan nok dynamikken mellom bestemmende og reflekterende dømmekraft medføre vekslinger mellom hvilke aspekter som skal vektlegges, og i så henseende medføre særegne former for aspektveksling.⁴²⁹ Med dette som ramme, vil betjentene måtte forholde seg til sin egen bestemmende og reflekterende dømmekraft når de skal avgjøre hvordan de skal opptre i ulike situasjoner. Innenfor rammen for utøvelse av og gyldighetsområdet til den bestemmende dømmekraften i relasjon til de nødvendige og tvungne aspektene, må den reflekterende dømmekraften finne rom for sin anvendelse i forhold til de frie aspektene ved virksomheten, slik at betjentene som står i situasjonen gjennom avveiningen kan finne fram til den beste og mest relevante gjennomføringen.

I slike tilfeller tenker jeg at Aristoteles teori om dømmekraft kan være til hjelp. Nerheim skriver at Aristoteles' poeng er at ingen regler kan fortelle oss (fullt ut) hva som skal gjøres i gitte situasjoner. Nerheim poengterer dette ved å si at gjennom personlige vurderinger og selvkunnskap i gitte situasjoner, tar ikke dømmekraften instruksjon fra overordnede regler. Under overskriften «Behovet for en læringsarena som kan gi økt dømmekraft» har jeg forsøkt å nansere dette, der jeg er klar på at lovverk og regler i de nødvendige og tvungne aspektene ved virksomheten må være overordnet den reflekterende dømmekraften i forhold til de frie aspektene ved virksomheten. Selv om Aristoteles og Nerheim mener at overordnede regler ikke kan fortelle meg (fullt ut) hva som skal gjøres i gitte situasjoner, så kunne jeg ikke i Jørgens tilfelle ha gått utenom lovverket. Jeg kunne for eksempel ikke ha lovet Jørgen at han skulle få

⁴²⁹ Se under overskriften «Betydningen av kunnskap og erfaring» hvor jeg bl.a. drøfter Wittgensteins teori om aspektveksling.

bli i fengsel så lenge han selv ønsket det, og dermed foreslått at han kunne gå tilbake til Rødgata og være der så lenge som han ville.

I de ulike sennariene angående hva som kunne ha vært gjort hvis Jørgen ikke satt stille og rolig på sengen da vi åpnet celledøren, kunne jeg ikke i min reflekterende dømmekraft ha gjennomført noe som var lovstridig ifølge den bestemmende dømmekraften. Jeg kunne ikke ha gått inn på cella og banket han opp fordi jeg tenkte at med en slik oppførsel så hadde han godt av det. Jeg kunne heller ikke ha hentet han med makt og plassert han tilbake i Rødgata, eller bare tatt han med meg ut på fengselstrappa og sagt at jeg vil ikke ha deg her i fengslet. Dette er noen få og ekstreme eksempler som viser at den bestemmende dømmekraften brukt i forhold til de nødvendige og tvungne aspektene ved virksomheten vil dominere den reflekterende dømmekraften i forhold til de frie aspektene ved virksomheten.

Likevel vil det alltid i menneskelig virksomhet være nyanser i samspillet mellom bestemmende og reflekterende dømmekraft i forhold til frie, nødvendige og tvungne aspekter ved den aktuelle virksomheten. Hvis Jørgen ikke hadde sittet stille og rolig på senga, men var utagerende og truende og tok sikte på å angripe oss, slik tilfellet var med Petter, så kunne vi ha brukt makt. Den reflekterende dømmekraftens jobb ville da ha vært å foreta en hurtig vurdering av om vi måtte bruke makt eller om vi bare kunne komme oss ut og låse celledøren. Det kunne også ha vært aktuelt å vurdere å bruke høy stemme for å få han til å avstå fra å angripe oss, hvis det var tid til det. I mine seneste tjenesteår så sa jeg ved flere anledninger til innsatte som var hissige og sinte at «jeg er så gammel nå at jeg ikke kan sloss og gidder ikke å krangle, kan vi ikke bare snakke ordentlig om dette». Det er nok vel kategorisk å si at i de tilfellene hvor jeg forsøkte dette, så roet den innsatte seg, men jeg kan i hvert fall ikke huske at det ikke hjalp og dempet stemningen slik at vi til slutt kunne ta en rolig prat.

Et eksempel på måten jeg tok i bruk min reflekterende dømmekraft, var det å ta Jørgen med ut i luftegården, ved hjelp av et samarbeid med mine kolleger. Jeg tok en avgjørelse ut fra det som skjedde i forkant, der alle virksomhetskategoriene var involvert. I overensstemmelse med min tjenesteinstruks (med hensyn til nødvendige og tvungne momenter ved virksomheten) var jeg nødt til å involvere meg i Jørgens og betjentenes utfordringer, men det var mine refleksjoner under møtet med Jørgen som førte til tanken om at jeg måtte prøve å få med meg Jørgen ut i luftegården. Tanken og handlingen var i utgangspunktet motivert av helsemessige hensyn til at Jørgen skulle få frisk luft etter å ha sittet i flere dager inne på en mørk celle.

Disse eksemplene viser at vår psykiske balanse og styrke kan bli satt på prøve, i det å holde seg kald og raskt finne gode løsninger. Hjellnes skriver at fengselsbetjentene må bygge sin faglige selvtilit i det daglige arbeidet, i samhandling med kolleger og innsatte. «Opplevelsen av autonomi forutsetter bevissthet om å inneha ekspertise i forvaltningen av skjønn». ⁴³⁰ Forvaltning av skjønn er, sett med antikkens forståelse, det samme som *phronesis*, dvs. knyttet til utviklingen av en god dømmekraft og da særlig til det å kunne etablere grunnlag for god

⁴³⁰ Hjellnes (2019, s. 94).

samhandling, og opplevelsen av autonomi er altså knyttet til utøvelsen av om dømmekraft, men også til utviklingen og bruken av innsikt (*episteme*) og godt håndverk (*techné*).

Autonomien og skjønnsutøvelsen som Hjellnes viser til, kan knyttes til det Drægebø skriver om miljøarbeid i fengsel, hvor betjentene bl.a. skal være gode rollemodeller i relasjonene til innsatte ved å vise respekt og omsorg innen rammene satt av hensynet til nærhet og grensesetting. I forvaltning av skjønn, ser jeg det som nødvendig å ha relasjonsdannelse som mål, og da må respekt, omsorg, nærhet og grensesetting være godt integrert i skjønnsutøvelsen, for å bli anerkjent av både innsatte og ansatte.⁴³¹ I fordringen om at de innsatte og ansatte må anerkjenne hverandre tenker jeg at det Myrstad viser til; at teori og erfaring er nøye knyttet til hverandre, der det at erfaring leder til teori og teori leder til erfaring, står sentralt. Myrstad viser til Aristoteles og skriver at det bare er kunnskap og intellektuelt skjønn, dvs. «*theoria* i par med *episteme*, *poiesis* i par med *tekne* samt *praxis* i par med *fronesis*» som virkelig fungerer i praksis.⁴³²

Hvis fengselsbetjenter og førstebetjenter gis muligheter til og påtar seg arbeidet med å tilegne seg grunnlaget for det som fungerer i praksis, i tillegg til teorifordypning, vil betjentene være på vei til å nå ekspertnivået, som Russell Hanson introduserer. Han viser til et eksempel med en fysiker som gjennom utdanning og erfaring ser og forstår mer av et røntgen-rør etter gjentatte visuelle og taktile erfaringer og introduksjonen av stadig nye observasjoner og teorier, enn før utdanningen. Dermed ser også fysikeren mer i sammenheng med og forstår mer av et røntgen-rør i kontrast til hva en lekmann ser og forstår.⁴³³ Likevel er nok dagens utdanningsnivå for fengselsbetjenter, med et frivillig bachelor-påbygg til den nåværende toårige høyskolekandidat utdanningen, utilstrekkelig for at denne utdanningen skal kunne sammenlignes med det Russell Hanson viser til om ekspertise. Det må dessuten uansett gjelde en ekspertise der teori og erfaring og erfaring og teori er tett vevd sammen til en helhetlig forståelse, innsikt og kunnskap.

I betjentenes ekspertise i forvaltningen av skjønn slik Hjellnes viser til det, kommer teorien om «seeing as», ansvar og «seeing that» til sin rett. Selv med den ekspertisen som den nåværende fengselsbetjentutdanningen bør gi i forvaltningen av skjønn, vil betjenten se ulike situasjoner, ut fra det å være en ansvarlig betjent, som noe, dvs. «seeing as», og videre ut fra sitt virksomhetsteoretiske ansvar (for å avveie frie, nødvendige og tvungne momenter ved virksomheten mot hverandre) kunne se hva som må gjøres; «seeing that». En viktig påminnelse er at «seeing as», kan føre til mange «seeing that», slik at en betjent med den ekspertisen Hjellnes viser til, vil ha muligheter for flere alternative løsninger gjennom sin

⁴³¹ Se under overskriften «Miljøarbeid i fengsel som omsorg» der Drægebø knytter nærhet til grenser, som begge parter må anerkjenne.

⁴³² Myrstad (2021, s. 218). Se også under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

⁴³³ Russell Hanson (1958).

skjønnsutøvelse. Så viser også denne avhandlingen at alle mennesker ser, forstår og tolker ulikt med bakgrunn i egne erfaringer, og at erfaringene er nært knyttet til teori og omvendt.

I en skjønnsutøvelse i møtet med Jørgen, i det verst tenkelige scenariet med selv-skading, kommer det å tenke rasjonelt i forgrunnen; skal jeg vise omsorg og storme inn og stoppe blødningen, har jeg tid til å ta på meg hansker eller ikke? Skal jeg utløse alarmen eller er det bare noen små risp, slik at jeg sammen med fengselsbetjenten kan ta Jørgen med meg inn på helseavdelingen for å få på bandasje? I det beste tilfellet blir det en rasjonell vurdering hvor jeg ser situasjonen som så bagatellmessig at jeg går inn og klapper Jørgen beroligende på skulderen, selv om han står midt på gulvet og skjeller oss ut. Eller at jeg går inn og bruker argumentet om at jeg er for gammel til å sloss og å krangle, og spør Jørgen om vi ikke kan sette oss ned og snakke rolig om hvorfor han er så sint.

4.4.4.1 Fra ideal til dømmekraft til handling

Med utgangspunkt i mitt ideal vil jeg søke å gå mer i dybden på betydningen av dømmekraft. Jeg vil undersøke hvordan min dømmekraft er involvert i mine holdninger og handlinger ved å konkretisere disse i forhold til miljøarbeid og omsorg. Mitt ideal for miljøarbeid og omsorg er at holdninger og handlinger må være i overensstemmelse, slik at jeg ikke sier og skriver noe og gjør noe annet i praksis. Det problematiske, sett i forhold til det Kant skriver om ideal, er at et ideal står lengre vekk fra de objektive realiteter enn ideene. Kant skriver at han gjennom idealet forstår ideene som noe konkret realisert i betydningen individuelt, og der en enkelt ting blir bestemt, sett i lys av idealet. I min bedømmelse, nå i ettertid, av mine konkrete handlinger overfor Jørgen, vil det være mitt ideal som kan si meg mer og mer bestemt om de ideene (samtalet om fiske og fluebinding, og samtalen om selvskading og selvmord) jeg satte ut i livet var i overensstemmelse med mitt ideal om hjelp og grensesetting i en opp-dragende virksomhet. I en streben etter at holdning og handling skal være i overensstemmelse må det være viktig å ha en «anskuelig forestilling» av et ideal å strekke seg etter, for å kunne ta konkrete skritt for å bli bedre både som menneske og yrkestaker i måten jeg framtrer personlig. Kant viser til at ideal for Platon var en «guddommelig forstands idé», som det mest fullkomne i enhver arts muligheter i egen fremtredelse, eller som «all fremtredelse er dannet ut fra». ⁴³⁴

I alle rasjonelle handlinger kan bruken av dømmekraften være både god og dårlig, og dømmekraften kan ha potensiale i seg til endring henimot en bedre dømmekraft. Dermed kan vi si at dømmekraften kan ha i seg dyd av en stabil karakter-holdning og en dynamisk karakterdisposisjon, som har vokst frem gjennom tilvenning. ⁴³⁵ Det som er vokst frem gjennom «tilvenning» kan naturligvis fortsette å vokse frem og danne nye karakterer, i egne holdninger og handlinger, slik at dømmekraften blir bedre og bedre, ut fra eksempelvis gode erfaringer. Samtidig kan personer bevege seg i en annen retning, der holdninger og handlinger blir stadig dårligere, eksempelvis på grunn av dårlige opplevelser og erfaringer.

⁴³⁴ Se under overskriften «Kant sin definering av et ideal».

⁴³⁵ Se under overskriften «Holdning og handling i en likeverdstenkning».

Jeg tenker at det er opplevelser og erfaringene bygd på mitt ideal om å være hjelper og grensesetter, som leder meg i bruken av dømmekraften under utøvelsen av ulike handlinger. Det vil si at det i mitt møte med Jørgen, var mitt ideal og mine holdninger, utviklet over tid gjennom mine erfaringer, som styrte bruken av dømmekraften, som igjen bestemte handlingen jeg valgte. Disse elementene, som var førende for min reflekterende dømmekraft, la også føringer på det jeg observerte da jeg kom inn på cella til Jørgen. Observasjonene som utløste min reflekterende dømmekraft, var tuftet på å se og forstå situasjonen som noe («seeing as») i overensstemmelse med min indre ontologi. For utøvelsen av dømmekraften som førte til handlingen jeg gjennomførte, dannet observasjonen grunnlaget for det å se noe mer («seeing that») i overensstemmelse med min indre epistemologi, og som utgangspunkt for handling.

Med bakgrunn i Russell Hansons tenkning er det min forforståelse, utviklet på grunnlag av den kunnskapen jeg har tilegnet meg, som styrer min observasjon. Det er det jeg forventer å se, som styrer observasjonen. Hvis ikke det som ligger objektivt til grunn for observasjonen ikke stemmer med forventningene, blokkerer jeg og andre for å se objektet (Jørgen) som det er. Og ut fra hvordan jeg ser objektet eller situasjonen så vil jeg også velge handlemåter. Til sammen utgjør dette min praktiske kunnskap, slik Lindseth definerer praktisk kunnskap som svarevne, og Wackerhausen, i sitt bidrag til diskusjonen om svarevne, betegner som det som ligger bak og muliggjør profesjons-utøverens praksis. Det samme gjelder måten mine vurderinger er i overensstemmelse med begrepene innebygget i kriminalomsorgens etablerte frie, nødvendige og tvungne virksomhet.⁴³⁶

I fortellingen om Jørgen, stilte jeg spørsmål til fengselsbetjentene og meg selv, og knyttet svarene jeg fant sammen med mine erfaringer og min teoretisk kunnskap da hendelsen med Jørgen inntraff. Refleksjonen i denne avhandlingen, flere år etter hendelsen med Jørgen, har vært konsentrert om en mulig uoverensstemmelse mellom mine daværende teoriladete erfaringer og erfaringsladete teorier og det jeg husker av fengselsbetjentenes bidrag. Både det jeg husker av de aktuelle samtalene og de samtalene som jeg nå fører i tankene med betjentene og meg selv ut fra ulike spørsmålsstillinger, leder meg nå videre til de svarene (eller den mer bestemt utviklede svarevnen) jeg har etablert gjennom forskningsprosessen fokusert på møtet med Jørgen. I tillegg har jeg i forskningsprosessen forholdt meg både til noen av kriminal-omsorgens godt etablerte begreper, og i tillegg forsket frem nye begreper, slik de særlig er presentert og redegjort for i teori og metodekapitlet.

I forståelsen av min yrkesutøvelse stilt overfor Jørgen og hans fortvilelse, vil det handle om hvilken skjelneevne, dømmekraft og innsikt⁴³⁷ som var og er befestet i mitt ideal, og som lå til grunn for mine handlinger. I denne avhandlingen vil det handle om mitt ideal og mine holdninger var befestet med evne til samhandling og godt skjønn både i forhold til Jørgen og i forhold til betjentene. Til sist vil det handle om selve gjennom-føringen. Her vil det være

⁴³⁶ Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

⁴³⁷ Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

spørsmål om min helhetlige håndtering av hendelsen kan ses som utøvelse av god praktisk kunnskap eller dårlig praktisk kunnskap eller noe midt imellom, og hva som var bra og hva som kunne vært bedre.

For å gå dypere inn i temaet svarevne, er noe av det Wackerhausen skriver særlig interessant. I mine forberedelser og i gjennomføringen under samværet med Jørgen, er det ifølge Wackerhausen ikke bare det som kommer til syne i samhandlingen, som tilhører begrepet om svarevne. Det er også det som ligger bak og muliggjør min yrkes-utøvelse. Selv om mye av det som fant sted i hendelsen med Jørgen var gjennomtenkt, skjedde det også spontane og intuitive reaksjoner. Den tydeligste spontane og intuitive reaksjonen, var å ta med Jørgen ut i lufttegården.

Det kan likevel stilles spørsmål ved om det å ta Jørgen med ut i lufttegården var helt spontant og intuitivt. I ettertidens refleksjon blir jeg påmint om at jeg før møtet med Jørgen visste at han ikke hadde vært ute og luftet seg på flere dager. Da var det nok noe uro i underbevisstheten eller sågar en bevisst tanke som hele tiden halvt bevisst lå og murret, og som så ble utløst i handling da jeg på et gitt tidspunkt oppdaget at det var mulig å ta Jørgen med ut i lufttegården. Dermed foregikk det rimeligvis flere inter-intra og intra-inter prosesser mellom det bevisste og det ubevisste i meg og i relasjon til Jørgen. Sagt på en annen måte så kom mitt underliggende kognitive og mentale forråd av det som ligger bak og muliggjør min yrkesutøvelse til syne i handlingen.

Når jeg skriver om at Wackerhausens teori er interessant, er det fordi jeg setter den i forbindelse med det andre forskere har funnet, som også fokuserer på det som ligger bakenfor eller under refleksjonene og handlingene. Det gjelder i særlig grad og først og fremst personlighet, selvforståelse og identitet.

Jeg tenker her blant annet på Kamil Z. Øzerk's framskriving av Cummins videreutvikling av Vygotskys teori i antologien *Barn og unges læringsmiljø. Fra enkeltindivid til medlem av et flerkulturelt fellesskap*» under overskriften «Et trosspråkligspedagogisk perspektiv», som førte til en dual isfjell-modell. Modellen viser at jo større kognitive og emosjonelle ferdigheter en person har utviklet, dess bedre grunnlag har denne til å handle godt i ulike individuelle og kulturelle situasjoner.⁴³⁸ Noe av det samme vil gjelde det Argyris og Schön skriver om taus kunnskap, som jeg ser som «iboende kunnskap».⁴³⁹ I min måte å tenke på, utviklet med kjennskap til det livet har gitt meg av kunnskap om og innsikt i sammenhengene mellom erfaring og teori og teori og erfaring, er det da også slik at jeg forutsetter at mye ligger i det skjulte og tause, og bare en liten del kommer til overflaten og blir bevisst.

Eksemplene hentet fra og refleksjonene over miljøarbeidet i fengsel, viser hvor vanskelig det kan være å gjøre de riktige valgene hvis virkeligheten ikke stemmer med forberedelsene og

⁴³⁸ Øzerk (2000).

⁴³⁹ Argyris og Schön (1974).

tankene i forkant om hvordan virkeligheten er. Det betyr at kritiske refleksjoner og det å ha bevissthet om hva som kreves av innstilling, improvisasjon, skjønn, rasjonalitet og dømmekraft, er nødvendig i slike spenningsfelt. Min evne til å stille gode spørsmål og min evne til å svare på spørsmålene, bidrar derfor også til å utvikle handlingsalternativer og ulike forhåndsregler for nye situasjoner. Vel så viktig er det at den iboende tause og «skjulte» kunnskapen og kyndigheten også endres, ved den læringen som det å gjennomføre forskning har gitt meg. Overordnet har dette ført meg fram til et ideal om å legge til rette for at refleksjoner i etterkant av hendelser kan bidra til at den internaliserte evnen til skjønnsutøvelse blir aktivert og kan lede meg til bedre og klokere handlinger i fremtiden.

Selv om idealet alltid var å være en god hjelper og grensesetter med klokt og godt skjønn og en trent dømmekraft, så viser spesielt min håndtering av hendelsen med Petter noe av det motsatte. I uttrykket «noe av det motsatte», er det tenkt at da Petter først utagerte så ble hendelsen rent sikkerhetsmessig håndtert på en god måte. Det var derimot klare mangler bl.a. ved kommunikasjonen som førte til utageringen, og som berodde på uklok bedømmelse av situasjonen. I dette tilfelle så sto altså ikke min holdning (*hexis*) som karakter-dyd seg i forhold til det å kommunisere klokt og godt med Petter.

Under overskriften «Opptakten, min mentale forberedelse», som handler om opp-takten til møtet med Jørgen, skriver jeg om hvordan jeg tenker at det å forske på hendelser som har gått godt kan være problematisk. Det problematiske vil dels kunne være at det er lett å bli beskyldt for ikke å være kritisk nok til egne handlinger. Utdfordringen ved å gå kritisk reflekterende inn i det jeg ser som egne gode og kloke handlinger, er å stille spørsmål om hva som kunne ha vært gjort annerledes og enda bedre. For meg er det viktigste, i første omgang, å skaffe meg en dyptgripende forståelse av hva og hvorfor det jeg gjorde overfor Jørgen var en god og klok inntreden overfor han. Når jeg nå gjennom analyser og synteser har skaffet meg så god forståelse som mulig gir det meg ny selvinnsikt og videre ny kunnskap om det som var et godt og klokt arbeid. Dermed har refleksjonene, som har vist alternative scenarier, så langt gitt meg et nytt ståsted for å finne ut hva jeg kunne ha gjort annerledes og enda bedre.

Refleksjonene angående det som skjedde i hendelsen med Petter og det som skjedde i hendelsen med Jørgen, har gitt meg muligheter til å se disse to hendelsene både i sammenheng og separat. Det kan godt være at jeg blokkerer for å se min kommunikasjon med Jørgen som mindre god enn jeg har fremstilt den som, fordi min kommunikasjon med Petter var så dårlig at han reagerte med å angripe oss inne på etasjelederkontoret. Selv om det i en helhet vil være mange faktorer som spiller inn i all kommunikasjon, gir min måte å kommunisere på i disse to hendelsene et perspektiv på hva jeg vurderer som dårlig og god kommunikasjon.

Det jeg åpenbart kunne ha gjort enda bedre var å følge opp Jørgen etter vårt møte denne søndagen. Selv om jeg ikke var etasjeleder ved avdelingen Jørgen bodde i, så hadde det helt sikkert ikke vært noe problem om jeg påtok meg et oppfølgings-ansvar, spesielt når vår

relasjon ble slik den ble. Det gjelder også det jeg oppfattet av den anerkjennelsen jeg fikk av betjentene og vakthavende førstebetjent for min håndtering av situasjonen. På nytt tenker jeg at det viser hvor viktig det er å forske på egne erfaringer for å skaffe seg stadig ny forståelse av egne handlinger, og for bl.a. å få en forståelse av om holdning (*hexis*) står i god relasjon eller ikke til de handlingene som blir utført. I dette dannes det som sagt grunnlag for ny innsikt og ny kunnskap om egne utførte handlinger, ikke minst ut fra det ansvaret som påligger den aktuelle aktør. Det er i dette spenningsfeltet det er muligheter for å finne ut om jeg blokkerer for å se virkeligheten slik den egentlig er, eller om jeg skjønner slik at den fremstår mer i tråd med det ønskelige, enn med hva som var tilfelle.

4.4.5 Utfordringene ved å bli løslatt

Jørgens frykt for løslatelsen er ikke enestående for han i dagens fengselshverdag. Frykten for løslatelsen er reell både for han og andre innsatte. NRK publiserte den 11. november 2018 artikkelen «Den farlige løslatelsen», med underoverskriften «Jan har sonet ferdig en dom på ti måneder på Ullersmo. Han vet ikke hvordan han skal klare seg etterpå. Hvor han skal bo». Jan som da var 37 år begynte å ruse seg som tenåring, og hadde 10 dommer bak seg. Han hadde fire barn, og barnevernet hadde tatt fra han omsorgen for de to yngste. Reportasjen viser til at politikere og forskere i årevis har skrevet mye om hva folk som slipper ut fra fengsel trenger for å klare overgangen fra fengsel til et kriminalitetsfritt liv etter løslatelsen.⁴⁴⁰

Allerede i 1841 tok Straffeanstaltkommisjonen i sin innstilling til orde for at «det burde organiseres en egen omsorg for løslatte fanger, dersom cellefengslene skulle kunne oppfylle sin oppgave».⁴⁴¹ NRK-artikkelen viser at innsatte fremdeles går ut porten med sine eiendeler i en søppelsekk og noen hundrelapper - og mange har dårlig helse og sliter med rus. «Risikoen for å dø de første dagene er stor og velkjent». Denne fasen kalles glippsonen, og døden skyldes gjerne rusmisbruk, selvmord og drap.⁴⁴²

Idet løslatelsen nærmet seg, begynte Jørgen å kjenne på den bindingen han hadde til og den erfaringen han hadde med det rusrelaterte og kriminelle utemiljøet. Det er naturlig å tenke seg at han også sammenlignet tida i fengslet med hva han fryktet han ikke ville få til når han ble løslatt. En slik erkjennelse gir oss forståelse for at han følelsesmessig ikke klarte å møte løslatelsen.

Med utgangspunkt i rapporten «Overgang fra fengsel til frihet – løslatelse av unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn» fra 2007, har Hjellnes skrevet et essay med tittelen «Om noen glippsoner og muligheter ved løslatelse». I essayet skriver Hjellnes at unge menn flest har samme behov ved løslatelse, nemlig at «overgangen fra fengsel til frihet bør ledes av robuste og troverdige støttespillere».⁴⁴³ Et sentralt spørsmål å stille både i forhold til Jørgens løslatelse

⁴⁴⁰ NRK. no. (2018).

⁴⁴¹ NOU (1984: 2, s. 89).

⁴⁴² NRK, no. (2018).

⁴⁴³ Hjellnes (2009, s. 45).

og generelt er: Hva er og kan være robuste og troverdige støttespillere? I Jørgens forberedelse til løslatelsen kan jeg med sikkerhet konkludere med at jeg ikke kan betraktes som en robust og troverdig støttespiller, hvis deler av svaret på mitt spørsmål er at den innsattes forhold til slike støttespillere bør eller skal vare over tid. Hvis jeg skulle vært en troverdig støttespiller for Jørgen, måtte jeg ha involvert meg med han frem til løslatelsen og jobbet for å få til en god bosituasjon, et meningsfullt arbeide, og en god inntreden til positiv fritid, og, ikke minst, hatt samtaler med hans familie, slik at han kunne integreres på nytt i familien. Dette viser en åpenbar svakhet ved det som skjedde med Jørgen. Det er også noe jeg kunne ha gjort noe med, men som jeg ikke gjorde. Her kommer jeg inn på noe av det jeg legger i arbeidsdeling og ansvar. Det utdyper jeg nedenfor.

Hjellnes gjør seg noen betraktninger som jeg vil si passer til det Jørgen nok så for seg. Etter løslatelse er det vanskelig å ta avstand fra det som drar i motsatt retning av det å leve et kriminalitetsfritt liv. Det vil si å treffe feil folk. Det er spesielt vanskelig å ha mindre penger ved et normalt og kriminalitetsfritt liv, enn med den inntekten kriminalitet gir. Det påvirker den løslattes selvbilde og identitet. Utdfordringen er å skaffe seg ny sosial status og få anerkjent den nye statusen, og slik kunne gripe nye muligheter og oppnå ny kompetanse, i stedet for det som er knyttet til livet de må forlate. Det er de første ukene etter løslatelse som er de mest krevende. Selv om den løslatte er så heldig at han har jobb, skole og bolig, kan et godt nettverk mangle. Ensomhet kan føre til at den løslatte oppsøker det gamle rusmiljøet. Vedkommende har gjerne mistet kompetanse gjennom soningen til å fylle fritiden. Det samme gjelder det å tilpasse seg daglige rutiner og familieliv. «Domfelte fremhever at kontinuitet, sosial støtte og personlig engasjement hos kontaktbetjenter og andre samarbeidende parter oppleves positivt».⁴⁴⁴ Samtidig ser ikke en slik støtte, før løslatelsen, ut til å være tilstrekkelig til å fjerne utfordringene forbundet med det som skjer etter løslatelsen.

Slik Hjellnes fremstiller det som kan skje etter løslatelse, ville det sannsynligvis være ganske mange utfordringer for Jørgen. Hvis Jørgen har gjeld å betale når han kommer ut, og ikke har oppsparte midler til å betale gjelden med, og sannsynligvis heller ikke har jobb, så vil nok et vanlig rus og kriminalitetsfritt liv være vanskelig å etablere. Hvis det også er slik at Jørgen har mistet sosial kompetanse ved å sitte i fengsel, vil det være vanskelig å ta initiativ til å skaffe seg en rus- og kriminalitetsfri fritid, og, ikke minst, bygge seg opp status i et nytt fritidsmiljø og å kunne leve et godt og solid familieliv.

Videre er det ikke bare Jørgen og andre innsatte som har utfordringer etter løslatelse fra fengsel. Langelid skriver i «Festskrift til Yngve Hammerlin», i kapitlet «Tiltaket som var så effektivt at det blei stoppa», om utfordringer og konsekvenser for samfunnet knyttet til måten innsatte løslates. Den første kraftsalven handler om de mange lovnader om å tette glippsonen i overgangen fra fengsel og tilbake til samfunnet. Langelid mener politikerne ikke følger opp egne lovnader, noe som koster samfunnet milliarder. Han skriver: «Kriminaliteten koster

⁴⁴⁴ Ibid. (s. 48).

samfunnet svimlende 88 milliarder kroner kvart år. Då skulle vi tru at styresmaktene vil setje alle krefter inn på å forebygge kriminalitet og ha ei god oppfølging av straffedømte etter avslutta soning». ⁴⁴⁵

Langelid viser også til Straffeanstaltkommissjonen fra 1841 sitt krav om at ingen skal løslates uten oppfølging, og skriver at dette fortsatt er god kriminologisk vitenskap. Vi har sett at viktige forskningsrapporter ikke blir tatt på alvor av byråkratiet, og det har vært utvist utbredt mangel på politisk handlekraft. ⁴⁴⁶ Langelid viser til «Tilbakeføring gjennom arbeid, fritid og utdanning» (TAFU), som har virket godt i overgangen fra fengsel til samfunnet ute. TAFU bygger på samme tankegangen som den svenske modellen «KrAmi». Dette er *modeller for tett oppfølging* og godt samarbeid mellom ansvarlige parter, gjennom en tiltaksmodell etablert for å forhindre tilbakefall. De løslatte blir hjulpet til å utvikle gode sosiale nettverk, få en god bosituasjon og det legges til rette for konstruktive fritidsaktiviteter og hjelp til å komme bort fra rus. ⁴⁴⁷

Beregninger knyttet til den svenske modellen KrAmi, viser at for hver investert krone, får samfunnet tilbake mellom 13 og 18 kroner. Evalueringen av TAFU i Rogaland viser at gjennom en 20-års periode får samfunnet en avkastning på 6,4 kroner for hver investert krone. Langelid skriver: «Dermed er det vel berre å etablere TAFU-tiltak over heile landet? Det skjer ikkje». ⁴⁴⁸ Når dette ikke skjer blir vi alle straffet, fordi samfunnet blir *mindre trygt* når politiske styresmakter og byråkratiet ikke tar slik kunnskap og forskning på alvor. For resultatet blir at tidlige straffedømte tyr til ny kriminalitet og rus. ⁴⁴⁹

Dette viser at det er individuelle utfordringer for den løslatte, og ikke minst sosiale utfordringer for samfunnet, når byråkratiet og politiske myndigheter ikke ser og forstår alvoret i problemene knyttet til overgangen fra fengsel til frihet. Det blir ofte sagt at «Norge er et av verdens rikeste land». Det gjør det uforståelig at det ikke er mulig å gjøre mer for befolkningen. Evalueringen viser at gjennomføringen av KrAmi vil gjøre Sverige rikere, og evalueringen av TAFU viser at Norge kunne blitt enda rikere ved en nasjonal gjennomføring av prosjektet. Det er alvorlig at politiske myndigheter ikke tar hensyn til forskning, som viser individuelle og samfunnsmessige fordeler ved å satse på kriminalomsorgen. Manglende satsing på løslatelsesprosessen føyer seg inn i den samme problematikken som manglende satsing på innholdet i soningen før løslatelse.

Det er mulig å koble det Langelid skriver til ansvar eller mangel på ansvar. I min involvering, i hendelsen med Jørgen, så sto både yrkeskultur, sedvane, reglement og lovverk i veien for at

⁴⁴⁵ Langelid (2017, s. 93).

⁴⁴⁶ Se under overskriften «Betydningen av kutt i tilbud til innsatte», der jeg blant annet har vist til en informant og Andrews og Bonta sin forskning. Disse forskerne viser at kognitive atferds-program og sosial læring gir størst suksess i rehabiliteringsarbeidet. Poenget er at denne forskningen og det informanten viser til, heller ikke er blitt tatt på alvor.

⁴⁴⁷ Langelid (2017, s. 93). Jeg finner ikke at Langelid har redegjort for hva bokstavene i «KrAmi» refererer til.

⁴⁴⁸ Ibid. (s. 94).

⁴⁴⁹ Ibid.

jeg skulle kunne ha fulgt opp Jørgen som en robust og troverdig støttespiller helt frem til at han klarte seg godt ute etter løslatelsen.

I prinsippet var det slik at jeg forlot mitt ansvar da min vakt var over og overlot ansvaret til etasjelederen som ledet avdelingen Jørgen var plassert i. Dette har med arbeids-delning å gjøre. Det skulle i seg selv bidra til at jeg heller ikke behøver å ha dårlig samvittighet, for at jeg overlot det videre ansvaret til etasjelederen. Her bindes formelt ansvar sammen med «god» samvittighet for ikke å ta ansvar. Dårlig samvittighet forsvinner sannsynligvis når ansvaret forsvinner. Med bruken av det modererende uttrykket «sannsynligvis» så spør jeg meg selv om min dårlige samvittighet helt kan ha sluppet taket? Dette fordi hendelsen med Jørgen fortsatt står så sterkt for meg, at det er en av to hendelser som har festet seg så kraftig at jeg nå setter både min sårbarhet og min tålegrense i spill for å få en dypere forståelse av hva som hendte. Dermed er det ikke sikkert at ordtaket om at det som er ute av øye er ute av sinn, spesielt ikke hvis det siste omfatter stilltiende («tacit») stemmer i underbevisstheten. Den «dårlige» samvittighetens etterslep, gjør at jeg nå ser at jeg kunne ha gjort noe mer. Også ut fra den forståelse av meg selv som hjelper og grensesetter som jeg hadde da hendelsen fant sted, kunne jeg ha fulgt opp Jørgen bedre frem til løslatelsen. Etter løslatelsen, hvis det da ikke hadde vært løslatelse på prøve der kriminalomsorg i frihet har ansvar, så var Jørgen ut av synet og ut av sinn for kriminalomsorgen.

Det Langelid viser til om manglende satsing på det som skjer etter løslatelse, gjelder i en større målestokk enn det jeg har knyttet til mitt møte med Jørgen. Langelid peker på et stort politisk samfunnsansvar for overgangen fra fengsel til frihet utenfor fengsel, som ikke blir tatt på alvor. Dette må handle om at byråkratiet, med sin ansatte, og politikere, ikke har kjent på et ansvar for virkelig å ta tak i det som har vist seg å hjelpe innsatte etter løslatelse. Politikere og byråkrater har altså ikke en indre ontologi som medfører ansvar som mellomliggende variabel mellom det de ser og forstår som noe («seeing as»), og det de ser og forstår som noe mer («seeing that») i det å gjennomføre tiltak ut fra sitt ansvar.

Oppsummert, hvis det da er slik jeg har skissert ovenfor, at ansvarsbevisstheten ikke er til stede når politikerne tilrettelegger for løslatelse fra fengsel som noe med solid grunnlag i deres indre ontologi, så vil den heller ikke være til stede når de ser og søker å forstå noe mer i sin indre epistemologi. Et viktig poeng som jeg har fremmet under overskriften «To fortellinger som hoved empiri», er at graden av opplevd ansvar har med nærhet vs. avstand til det som skjer å gjøre. I mitt møte med Jørgen hadde jeg i høyeste grad både en fysisk og en mental nærhet som ikke byråkrater og politikere har til problematikken rundt det som ofte skjer etter løslatelse. Det samme gjelder Langelid som tidligere seniorrådgiver hos Fylkesmannen i Hordaland, og med hans interesse for fengselsundervisningen overfor de innsatte.⁴⁵⁰

⁴⁵⁰ Langelid har bl.a. skrevet boken *Læring bak murene. Fengselsundervisning i Norge* fra 2005, sammen med professor Terje Manger.

4.4.5.1 Fengselsbetjenter som lyttere, fixere og signifikante

Under overskriften «Fengselsbetjenten som Lytter eller Fixer» i artikkelen «Om noen glippsoner og muligheter ved løslatelse», skriver Hjellnes om et hovedskille mellom fengselsbetjenter som fikser ting og rydder opp, og fengselsbetjenter som lytter og er nær. Fixeren er en fengselsbetjent som kan reglene, har mange nettverk, har makt til å ordne ting og er en som de domfelte beskriver som positiv og profesjonell. Det beklagelige er at denne fengselsbetjenttypen, som hovedsakelig er mannlige fengselsbetjenter, er unntaket blant mange yrkesmessige amatører.

Når det gjelder lytterne, er de som oftest å finne blant de kvinnelige fengselsbetjentene. De er gode til å lytte og er trygge relasjonsbyggere, som støtter de innsatte i deres forsøk på å mestre straffegjennomføringen og den mentale forberedelsen til løslatelsen. Lytteren er en fengselsbetjent som yter motstand og samtidig gir av seg selv i møte med innsatte. Denne fengselsbetjenten setter seg i respekt, fordi han eller hun fremstår som troverdig og tar innsatte på alvor i varige prosesser mens den innsatte er i fengsel. «Dette er en tett en-til-en-relasjon, og den kan etableres relativt uavhengig av skiftende ytre rammer».⁴⁵¹

Samtidig som denne fengselsbetjentrollen i hovedsak er positiv, er det en fare for at vedkommende kan overta den domfeltes prosess og gjøre den til sin egen. Det oppstår gjerne en sårbarhet hos de innsatte som oppretter en slik relasjon til en fengselsbetjent, som den gode hjelper. Hjellnes sier det slik: «De har knyttet seg til en veldig signifikant andre og ønsker ikke alltid å bryte dette båndet ved løslatelse».⁴⁵² Hjellnes skriver at dette ikke er uvanlig i yrkeskategorier som har en hjelpefunksjon. For å møte denne utfordringen, for eksempel for fengselsbetjentene, kan opprettelsen av en type team-organisering rundt fengselsbetjenten og den innsatte, bidra til å sikre en bedre balanse. Dette viser altså til en annen utfordring i forbindelse med løslatelse enn den som Jørgen opplevde. Utfordringen er i dette tilfellet ikke relatert til hva innsatte forventer å møte ute i det fri, men i stedet til frykt for å miste kontakten med et for dem betydningsfullt menneske.

Da hendelsen med Jørgen inntraff hadde jeg ikke kunnskap om at noen innsatte kan knytte seg så sterkt til en fengselsbetjent at løslatelsen blir vanskelig. Dermed hadde jeg heller ikke noen klar tanke om at Jørgens frykt for løslatelsen også kunne handle om at han hadde knyttet seg så sterkt til en eller flere betjenter i Rødgata at dette også var problematisk med tanke på løslatelse. Hvis det var slik, så dreide det seg uansett om en *dobbel problematikk*, der han på den ene side ikke ønsket å miste noen signifikante andre i Rødgata, og på den annen side fryktet det som, etter hans forståelse, kom til å skje etter løslatelsen. Men siden jeg ikke kjente til slike forhold, kan jeg ikke vurdere det konkret i forhold til Jørgens situasjon.

I Hjellnes sin vurdering av lytteren og fixeren så er fixeren på samme måte som lytteren en unntaksvis fengselsbetjenttype. Hjellnes konkluderer med at uansett om fengselsbetjenten

⁴⁵¹ Hjellnes (2009, s. 49).

⁴⁵² Ibid.

er en fixer eller lytter eller ingen av delene, så er han eller hun ofte og i alle fall potensielt en betydningsfull og signifikant yrkesutøver. Likevel er det et stykke igjen til denne potensielle eller reelle kompetansen anerkjennes av alle fengselsbetjenter, alle domfelte og alle som skal samarbeide med fengselsbetjentene.⁴⁵³ Hjellnes fram-hever og begrunner viktigheten av at betjenter kan være betydningsfulle og signifikante for de innsatte. Det problematiske er at det vil være tilfeldig om innsatte møter på de dyktige lytterne eller fixerne, når det er så få av dem. Jeg mener at teori og metodetilfanget og analysene i denne avhandlingen avdekker noen forutsetninger for tiltak som vil kunne redusere tilfeldighetene; for som også Henriksen og Ribe-Nyhus hver på sin måte avdekker, er det fortsatt tilfeldig om du treffer på perlefolkene og de gode hjelperne eller om du treffer på representanter for et djevelsk system.

Implisitt i det Hjellnes, Henriksen og Ribe-Nyhus skriver om, ligger det at det må skje en systematisk kompetanseheving hos fengselsbetjentene gjennom utdanning basert på forskning gjennomført av de som har erfaring fra møtet mellom innsatte og ansatte. Først og fremst må det arbeides for kulturendringer, ved å etablere en praksis med faglige diskusjoner i kriminalomsorgen i alle deler og på alle nivåer. Det vil innebære å motvirke det Hjellnes i annen forskning, vist til i denne avhandlingen, og det Nymo påpeker, nemlig at det ikke er tradisjon for faglige diskusjoner, blant annet fordi betjentene har vanskeligheter med å snakke om yrkes-utøvelsen i faglige termer. Nymo skriver for eksempel om at «Uten begreper kan ingen begripe»,⁴⁵⁴ og under overskriften «Akademisering i kriminalomsorgen» har jeg vist til spenningen mellom forskning på et toppnivå og det som skjer i praksisfeltet på gulvplanet hos betjentene.

Jeg kjenner meg igjen i det korte sitatet: «uten begreper kan ingen begripe». Selv om jeg under overskriften «Fra vokter til hjelper», skriver om at vi betjenter hadde faglige diskusjoner om fangebehandling og hjelp til innsatte, på rolige nattevakter i Ålesund kretsfengsel, har jeg andre og flere begreper nå til å begripe, eller forstå, mine erfaringer og mitt yrke. Koblingen mellom begrepene som er utviklet i teori og metode-kapitlet og bruken av disse begrepene i analysene av fortellingene om Petter og Jørgen, viser at jeg uten denne teori-utviklingen ikke kunne ha analysert og språk-satt mine erfaringer slik jeg har gjort. Dette har ført til en ny type forståelse av mine yrkes-erfaringer, på bakgrunn av refleksjonene mellom erfaring og vitenskapelig, teoretisk og metodisk fordypning i andres forskning og empiri. Det samme gjelder bruken av ikke-vitenskapelige bøker og medieoppslag, som har bidratt til noenlunde helhetlige fremstillinger, i den grad og det omfang jeg har maktet det.

Mine erfaringer, fra et langt yrkesliv og et langt studieliv, sier meg at den etablerte forskningen som de som ikke er fengselsbetjenter og førstebetjenter har vært med på å utvikle, ikke har dannet det grunnlaget for utviklingen av fagfeltet og de faglige samtalene ute i fengslene, som kriminalomsorgen har forventet og forutsett skulle skje. Under overskriften «Opplæring for fengselsbetjenter – en ansats til forbedring», viser jeg til det Nymo skriver om at det er en

⁴⁵³ Hjellnes (2009).

⁴⁵⁴ Nymo (2019, s. 336).

åpenbar utfordring for fengselsbetjent-utdanningen at betjentene ikke greier å artikulere sin yrkesutøvelse i faglig termer. Hun relaterer dette spesielt til at fengselsbetjentutdanningen vektlegger fag som miljø-arbeid, profesjonalitet, etikk og moral. Altså blir det en diskrepans mellom det som KRUS forventer og forutsetter at betjentene skal ha tilegnet seg av kunnskaper og ferdigheter, og det som er det faktiske forholdet ute i fengselshverdagen.

På nytt tenker jeg at det Enerstvedt skriver om innstilhet eller innstilling og det Skjervheim skriver om engasjement, bør stå sentralt i arbeidet for å fremme utviklingen av egenskaper som setter fengselsbetjenten i stand til å være betydningsfull og den signifikante andre i yrkesutøvelsen. For å kunne få god effekt av relasjonen mellom innsatte og betjenter, må begge parter ha en positiv innstilling til hverandre, slik at betjenten kan engasjere seg i den innsattes sak og person. Det hviler et særlig ansvar på betjentene i dannelsen av en treleddet relasjon med innsatte som initiativtakere i det å være innstilt og engasjert i danningen av gode relasjoner.

Analysen av fortellingen om Jørgen viser at det i første omgang var betjentene som, ved å kontakte meg, tok ansvar og engasjerte seg for at Jørgen skulle få det bedre. I samtalen inne på cella og i forbindelse med forflytningen ut i luftegården, viste det seg at Jørgen først ble aktivt med i kommunikasjonen etter at jeg hadde tatt initiativ. Betjentenes ansvar for, og betydningen av deres initiativ til og engasjement i å ta kontakt med de innsatte for å jobbe med deres livssituasjon, ble fremhevet i kontakt-betjentopplæringen. Under overskriften «Stortingsmelding nr. 27» har jeg vist til kontaktbetjentopplærings-pensumet, som blant annet har 11 punkter som viser til det som forventes av kontaktbetjentenes innstilling og engasjement. Noen av punktene er at kontaktbetjentene skal være ressurspersoner og veiledere for de innsatte. Kontakt-betjentene skal etablere kontakt og presentere sin rolle og de forventningene som stilles til den innsatte. Kontaktbetjenten skal jobbe ut fra den innsattes behov, og komme frem til realistiske mål frem mot løslatelse.

Jeg husker godt informasjonsmøtet, om innføringen av kontaktbetjentordningen, som jeg hadde i avdelingsmøte med de innsatte. Da jeg forklarte rollen til kontakt-betjentene til dem, ble det latter og kommentarer om at dette hadde ikke vanlige betjenter kompetanse til. Deres argumenter var at det måtte være psykologer, eller andre med spesialkompetanse som skulle jobbe med dette overfor de innsatte. Latteren og skepsisen stilnet da jeg forklarte at fengselsbetjentene som skulle jobbe som kontaktbetjenter, skulle få grundig opplæring til å gå inn i denne rollen. Så har ettertiden vist at 31% av de innsatte mener å kunne snakke med kontaktbetjenten om sin livssituasjon, og at 16% sier at de kan snakke om sin livssituasjon med betjenter som ikke er deres kontaktbetjent.⁴⁵⁵

Også med en klart positiv innvirkning på rehabiliteringsarbeidet, ser jeg vektleggingen av likeverd som sentralt. Når jeg som Hjeltnes fokuserer på betydningen som fengsels-betjentene som er lyttere og fixere kan ha, blir det i denne sammenheng vektlagt at det er betjentene

⁴⁵⁵ Se under overskriften «Metodisk tilnærming i praktisk kunnskap».

som må ha en innstilhet til tilstedeværende og situasjonsbetinget likeverd overfor de innsatte som gode hjelpere og grensesettere. I hendelsen med Jørgen, der det meste gikk ut på å gjøre det jeg kunne for å lytte til Jørgen, så det å være åpen (dialogisk åpenhet) og tålmodig (polyfonisk tålmodig) lyttende, og at jeg engasjerte meg i samtalen på hans premisser, ut til å ha vært tilstrekkelig, sett fra min side. Samtidig er dette en «sannhet» med modifikasjoner. Altså, hvis Jørgen ikke hadde vært innstilt på å ta imot meg, på den gode måten som han gjorde, så hadde nok ikke min lytting, min tålmodighet og mitt engasjement vært tilstrekkelig for å danne likeverd mellom oss. Den andres innstilling er altså nødvendig. Dette er kanskje det sterkeste «beviset» for at situasjonsbetinget likeverd skal kunne dannes mellom to, i utgangspunktet, ulikeverdige personer ut fra rollene de har, som ikke likestilte.

For at det skal kunne oppstå både tilstedeværende og situasjonsbetinget likeverd kreves det, slik jeg ser det, at aktørene gjensidig kommer i posisjon til å danne likeverdige relasjoner. Mens jeg i fortellingen om Petter ikke på noen måte kom i posisjon som likeverdig, viser fortellingen om Jørgen at jeg kom i posisjon på en god måte. Min intensjon var slik Enerstvedt formulerer det at «Jeg og du kan ville å måtte gjøre gode, skjønne og sanne gjerninger», fremfor at «Jeg og du kan ville å måtte gjøre dårlige, stygge og usanne gjerninger».⁴⁵⁶ Det materielle grunnlaget for å kunne «fikse» noe for Jørgen, dvs. hjelpe han å komme ut av depresjonen, var til stede.

Som nevnt flere ganger med hensyn til mulighet og virkelighet, tilfeldighet og nødvendighet i forbindelse med arbeidet for å videreutvikle kriminalomsorgen, er det jeg har vist til her momenter av tilfeldig karakter. Det som kreves er gjennomtenkte ledd i en systematisk utvikling av kriminalomsorgen. Jeg vil likevel følge opp med litt mer om opptrening, til det som skal kunne betraktes som en moderne lærende organisasjon. En moderne lærende organisasjon som viser en utvikling bort fra det Hammerlin skrev om i sin doktoravhandling fra 2008, at kriminalomsorgen fremstår som antiintellektuell, teorifremmedgjort og metodeinnsnevret. Det samme gjelder det Hjellnes og Nymo skriver om betjentenes manglende faglige artikulering av egen yrkes-utøvelse.⁴⁵⁷ Jeg skriver det i en anbefalende stil. For å legge til rette for god opptrening og læring, må KRUS være innstilt på å danne gode og trygge læringsmiljøer, slik at aspirantene kan oppleve trygghet i det å famle seg frem gjennom egne undringer og aninger i lærings-prosessen. Dette vil være en opptrening til det å se mulighetene ved å utfordre egne grenser, utholdenhet, tålegrense og sårbarhet. I praksis vil det si at opplæringen etablerer forutsetninger for at aspiranter og betjenter tør å utfordre sitt bevisste og ubevisste følelsesregister når ny forståelse fører til ny innsikt og videre til ny kunnskap om egne holdninger (*hexis*) og handlinger. Det kan ikke være tvil om at det å jobbe med eget intellekt (jfr. intellektuelle dyder) og egne følelser/emosjoner (jfr. karakter-dyder), handler om å ha mot til å se seg selv kritisk i kortene; noe som også er en øvelse i å stadig tåle mer.

⁴⁵⁶ Enerstvedt (2011, s. 217). Se også under overskriften «Nytt frigjørende perspektiv i kriminalomsorgen» der jeg har brukt dette sitatet, men i en litt annen sammenheng.

⁴⁵⁷ Se under overskriften «Mitt forskningsmessige ståsted».

I forbindelse med det å skape et rom for utviklingen av slik tålsumhet, og, ikke minst, sårbarhet, vil det være viktig at både KRUS, kriminalomsorgen som helhet og ikke minst aspirantene/studentene ser og forstår at slike læringsprosesser forutsetter dialogisk åpenhet og polyfonisk tålmodighet, for å utvikle eget ideal og egen selvforståelse som hjelper og grensesetter. Sagt på en annen måte, trening og læring, for å bli den gode lytteren og fixeren (hjelperen), er en langsiktig prosess, drevet fram gjennom veksel-virkning mellom erfaring og refleksjon.

Det er godt mulig at ansatte ved KRUS vil hevde at mine anbefalinger ikke er noe nytt for dem, fordi de allerede gjennomfører det jeg anbefaler. Denne analysen er kun et bidrag, i en abduktivt innrettet forskning, for å kunne prøve å se, forstå og tolke hva som ligger bak at lytterne og fixerne er i klart mindretall blant mange yrkesmessige amatører. Det samme gjelder de bakenforliggende årsakene til at betjentene i stor grad ikke gjennomfører faglige diskusjoner ute i fengselsenheterne, og ikke minst hvorfor Ribe-Nyhus kan definere kriminalomsorgen som et «djevlesk system». Kan det ha noe med fengselsbetjentutdanningen å gjøre? Blir aspirantene trent i å utfordre egne grenser, egen utholdenhet, egen tålegrense og sårbarhet? Blir aspirantene utfordret på å tre inn som likeverdige i interaksjonen med de innsatte, og blir de utfordret på egen innstilling og engasjement, og trent på å tre inn i treleddede relasjoner med innsatte? Jeg har vanskelig for å forestille meg at det gjennom gode treleddede relasjoner, skal være mulig å oppleve fengselssystemet (kulturen, summen av den etablerte og lagrede kunnskapen og mestringsforrådet)⁴⁵⁸ som djevlesk, dersom betjentene er interessert og engasjert i å danne likeverdige relasjoner til innsatte.

Jeg har gjennom forskningsprosessen oppdaget at undringer (abduksjon) over mine erfaringer har dannet utgangspunkt for utviklingen av ny teori og tilegnelsen av nye teoretiske vinklinger som jeg ikke kjente til før jeg trådte inn i «Praktisk kunnskap som fag og forskningsfelt». I en helhetlig læringsprosess for aspiranter og betjenter vil det være viktig at opplæringen knytter emosjoner, som er en del av erfaringene, sammen med intellektet/teoridanningen. Det gjelder om at intellektet med sine fordommer, sympatier og antipatier, kan sees i sammenheng med emosjonene.⁴⁵⁹ Under en slik innfallsvinkel vil aspiranter og betjenter, gjennom sin intellektuelle kompetanse i bruk av ulike teorier, kunne se og forstå egne erfaringer på nye måter og videre være i stand til å utvikle ny teori. Det gjelder å forstå sine emosjoner, fordommer, sympatier og antipatier på nye måter, og slik kunne etablere nye sammenhenger mellom emosjoner og intellekt. Ved å gå i dybden, vil betjentene kunne se, oppdage og forstå forskjeller og likheter på stadig nye måter. Det kan imidlertid være lettere å oppdage og forstå egne sympatier enn antipatier, ettersom det å ha sympati med noe er knyttet til noe positivt, mens fordommer og antipatier gjerne er knyttet til noe negativt.

⁴⁵⁸ Se under overskriften «Betydningen av forståelse, innsikt og kunnskap».

⁴⁵⁹ Enerstvedt (2017).

4.4.6 Samtalens ulike nivåer

En samtale har ulike nivåer og forskjellige formål, knyttet til forskjellene mellom disse nivåene. I den forbindelse er det interessant at Enerstvedt ser vitenskap og språk som tett forbundne. Under overskriften «Essay som kritisk utprøvende metode sett i en vitenskapsteoretisk sammenheng», viser jeg bl.a. til hva Enerstvedt mener om bruken av språk i vitenskap og forskning. Han skriver at sosiale undersøkelser og sosial forskning alltid bruker språket på fire nivåer som er: det ontologiske, det epistemologiske, det metodiske og det kritiske nivået. Disse nivåene har interne forhold til hverandre som en helhetlig forskning kun kan skille mellom analytisk.⁴⁶⁰

Selv om Enerstvedt viser til at de fire nivåene er knyttet til det vitenskapelige språket, tenker jeg at distinksjonene kan anvendes som analyseverktøy også på en samtale mellom innsatte og fengselsbetjenter. Som vist gjennom avhandlingen, er jeg stadig ute etter å se om og hvordan ulike samtaler kan gjennomføres på best mulig måte. I analysene av samtalen mellom Jørgen og meg ønsker jeg å betrakte den gjennom disse fire nivåene.

For å gi en så god forståelse som mulig av samtalen sine ulike nivåer, analyserer jeg disse nivåene ut fra forskjellene mellom det som karakteriserer mitt møte med Petter og det som karakteriserer mitt møte med Jørgen. Da disse møtene fant sted hadde jeg ikke kunnskap om samtalenivåene som Enerstvedt viser til. Det er «forskningens vesen» at stadig nye teoretiske vinklinger kan drøftes og analyseres inn i allerede gitte erfaringer. Erfaringer er teoriladet og teori er erfaringsladet og de kan settes i forbindelse med hverandre og virke sammen i komplekse dialektiske prosesser. Dermed kan jeg stadig se, forstå og tolke mer av hva mine møter med Petter og Jørgen sannsynligvis gjorde med dem, og, ikke minst, hva de gjorde med meg.

Ontologisk hadde samtalen primært den hensikt å være nettopp en samtale. Den indre ontologi til relasjonen mellom oss, er at situasjonen mellom oss karakteriseres av å være rammesatt av en bestemt intensjon, eller også en forutbestemmelse, både fra min og fra Jørgens side, som samtale. I praksis betydde det at samtalen mellom Jørgen og meg i en viss forstand utgjorde formen til det innholdet som ble dannet mellom oss. Det primære fokuset var hva som kunne bidra konstruktivt til situasjonen mellom oss som samtalende. Videre ble samtalen bestemt av det saksforholdet som forelå, og som hadde ledet til at det ble aktuelt med en samtale mellom oss to. Det vil si det bestemte saksforholdet at Jørgen var trist og nedbrutt fordi han fryktet for løslatelsen. I Jørgens indre ontologi, før samtalen, bestemte han seg for å sitte i mørket inne på cella frem til løslatelsen. Mitt anliggende forut for samtalen var å hjelpe Jørgen til å se lysere på livet og å forhindre at han skadet seg selv eller tok sitt liv. I det øyeblikket Jørgen og jeg møtes ble det dannet et felles saksgrunnlag; jeg oppfattet og forholdt meg til at Jørgen så meg som en potensiell hjelper og at jeg forsto meg selv som en som kunne hjelpe Jørgen ut av hans tristhet og fortvilelse.

⁴⁶⁰ Enerstvedt (1989a).

Samtalens epistemologi handler i dette tilfellet kanskje først og fremst om hvordan samtalen tematisk tilsynelatende dreide seg om noe helt annet enn samtalens ontologiske saks-forhold, nemlig om fiske og fluebinding. Samtalen kunne for eksempel ha åpnet opp for å drøfte løsninger på Jørgens utfordringer og problemer. Det gjaldt både de umiddelbare problemene med isolasjon og de større utfordringene knyttet til løslatelsen. Men det skjedde ikke, i alle fall ikke umiddelbart. I så henseende kan det her være interessant å henvise til det Lindseth skriver om at *episteme* handler om dømmekraft og vår skuende innsikt, og om hvordan vi gjennom erfaring kan utvikle vår skjelneevne.⁴⁶¹ I forhold til det som skjedde i samtalen med Jørgen representerer det epistemologiske nivået særlig de uforutsette tematiske vendingene, som viste seg å være åpne for ny erkjennelse både der og da, og i etterkant, gjennom analysen og refleksjonene over fortellingen.

I vårt møte med hverandre hadde vi hver våre kunnskaper å trekke på, og som blant annet kom til uttrykk i samtalen om fiske og fluebinding. Jeg antar at Jørgen også hadde en erkjennelse av at han kunne fremme sine erfaringer overfor meg som ivrig lytter og spørsmålsstiller. Kanskje han også, gjennom egen dømmekraft, fikk innsikt i egen teoretisk fremstillingsevne som en dyktig formidler av egne erfaringer som fisker og fluebinder. Dermed ble hans evne til å skjelve mellom den triste og fryktbaserte løslatelsen, som ville komme, og det gledelige ved det å kunne fortelle meg om sin fluebinderkunst, om fiske og om det å ha vært en hjelper overfor de andre innsatte i Rødgata ved å binde fluer til dem også, realisert.

Min forståelse av det som skjedde, var at jeg på en god måte greide å bruke min pedagogiske utdanning og mine kommunikasjonsferdigheter, i tillegg til min lange yrkeserfaring som fengselsbetjent og førstepetjent. Det er imidlertid først nå i denne etter-refleksjonen at jeg greier å få en dypere innsikt i hvordan jeg tok i bruk den dømmekraften jeg hadde og dermed greide å skille mellom det som eksempelvis var dårlig kommunikasjon i relasjon til Petter og det som var god kommunikasjon overfor Jørgen.

Ordet epistemologi er avledet av det greske uttrykket *episteme*, som betyr kunnskap.⁴⁶² Vurdert med hensyn til hva som epistemologisk kom ut av samtalen, spesielt med tanke på indre epistemologi, så valgte jeg å samtale med Jørgen på en slik måte at min dømmekraft og innsikt og samlede kunnskap skulle bidra til å hjelpe Jørgen til å fremme sine muligheter, og ikke minst til å få litt tro på seg selv. I tillegg skriver Skjervheim at en eller annen praktisk interesse, ikke kun består i å finne ut hvordan noe er, det handler også om å gripe inn og endre det som skjer.⁴⁶³

Vurdert fenomenologisk, måtte samtalen bidra til at vi sammen kunne finne fram til de fenomenene som var best egnet til å hjelpe Jørgen til å se lysere på tilværelsen fremover. Hva dette skulle være, kunne jeg riktignok ikke vite noe bestemt om før selve samtalen. Hvis jeg

⁴⁶¹ Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

⁴⁶² Andersen, Frost, Kolstad og Kraggerud (2004).

⁴⁶³ Skjervheim (1992). Methi (2015a). Lindseth (2015).

også skulle bidra til at vi som samtalepartnere kunne være likeverdige, måtte samtalen også handle om meg, med da ikke om min sak. Ideelt sett måtte jeg samtale på en slik måte at jeg også opplevde meg selv som en god samtalepartner for Jørgen, slik at han kunne komme videre. Kort sagt handlet det om både Jørgens og min mestringsopplevelse; at vi fikk til å møte hver våre utfordringer på en god måte i samtalen.

Sett i et metaperspektiv i forhold til avhandlingens innhenting, etablering og utvikling av teori, vil jeg betrakte det slik: Hvis min indre ontologi, uttrykt i min fremtredelses-form, i mitt «seeing as» med ansvar, interesse og engasjement for at samtalen skulle kunne ses som en treleddet relasjon, måtte jeg greie å se, forstå og tolke situasjonen på en god måte. Da måtte jeg i min søken etter å oppnå tilstedeværende og situasjons-betinget likeverd anvende en dialogisk åpenhet i samtalen med Jørgen, i tillegg til å ha en tålmodighet som tålte at Jørgen kom med flere ulike innfallsvinkler (polyfonisk tålmodighet) som vi kunne samtale om. Derigjennom kunne jeg se, forstå og tolke så mye som mulig, altså etablere et så rikholdig «seeing that» som mulig.

Dialogisk åpenhet og polyfonisk tålmodighet kan ses som forutsetninger for den aspektvekslingen Wittgenstein viser til, der aspektveksling er et uttrykk både for en ny oppfatning av det sette eller erfarte, og samtidig uttrykk for en uforandret oppfatning; det dreier seg både om kontinuitet og forandring. Altså for å skulle kunne komme inn til kjernen av Jørgens problemer og utfordringer, måtte jeg ha tilstrekkelig tålmodighet og åpenhet i dialogen til å evne å slippe fram så mange aspekter som mulig. Først når jeg hadde sett og forstått så mange aspekter som mulig, kunne dialogen videreutvikles ved at vi tok det neste steget mot å finne alternative løsninger som dialogen mellom Jørgen og meg la til rette for.⁴⁶⁴

Det neste samtalenivået er det metodologiske, som sier noe om samtalenens form. Enerstvedt skriver at det metodologiske nivå kan forstås som bestemmelser i forskjellige prosedyrer. På det metodologiske nivået handler det om metoden brukt i samtalen er god eller dårlig. Det handler ikke om metoden er sann eller falsk, rett eller feil.⁴⁶⁵ Sett i forhold til abduksjon som forskningsmetode, er det interessant å kunne reflektere over om samtalemetoden er god eller dårlig forstått nettopp som abduksjon, altså som oppdagelse av det uforutsette som forklarer det presumptivt uforståelige. For å finne ut om samtalen med Jørgen i seg selv var god eller dårlig forstått som en form for abduksjon, er det hensiktsmessig å se etter spor av det [å] «ane, undre, gjette, tilegne seg noe nytt» i samtalen.⁴⁶⁶

Samtidig er det viktig å ha klart for seg at abduksjon ikke handler om tilfeldig gjetting. Abduksjon er resultatet av fornuftig refleksjon, samtidig som abduksjon kan være ekstremt feilbarlig. I læringsprosesser vil imidlertid feilene bli kontinuerlig redusert gjennom

⁴⁶⁴ Se under overskriftene «Likeverd» og «Betydningen av kunnskap og erfaring».

⁴⁶⁵ Enerstvedt (1989a).

⁴⁶⁶ Enerstvedt (2017, s. 14).

menneskets ubevisste og bevisste læring.⁴⁶⁷ Det var min beslutning om å være ærlig og oppriktig overfor Jørgen, som dannet grunnlaget for den dialogiske formen som samtalen fikk, en form, hvor vi samtalte på en slik måte at det oppsto tillit mellom oss. Tilliten bidro igjen til å gi mestringsopplevelse for både Jørgen og meg. Det ble den doble effekten som Enerstvedt viser til, og hvor en internalisering inter-intra, ikke er mulig uten en samtidig eksternalisering intra-inter. Virksomhet må forstås som vekselvirkning.⁴⁶⁸

Forskningsprosessen gjennom avhandlingen handler om å finne ut om min måte å samtale på, satt inn i spenningsfeltet mellom det å være hjelper og grensesetter som oppdrager, rettleder eller veileder, ble gjennomført på en god eller dårlig måte. Funnene så langt, er at samtalen med Petter var dårligere dialogisk sett enn samtalen med Jørgen. Gjennom abduksjon som erkjennelsesmetode, har jeg vært gjennom ubevisste og bevisste læringsprosesser som har vist meg mer bestemt hva det var i min samtaleform som var godt eller dårlig.

Seikkula og Arnkil har i boken *Nettverks dialoger* vist til forskjellene mellom dialog og monolog. Under overskriften «Føring er skapes i sentrum», skriver de at for å forstå dialogen, må vi se klart og tydelig hva som skiller dialogen fra monologen. «Rent mellommenneskelig handler monologen om å bringe den andre til taushet, enten ved å dominere eller ved å kontrollere forklaringsmodellene».⁴⁶⁹ De dominerende medlemmer av nettverket forsøker å presse sine oppfatninger på de andre. Resultatet blir at ingen responderer eller lytter til de andre, selv om det kan forekomme individuelle dialogiske utsagn. Dermed blir det ingen samtale der noe nytt oppstår og hvor de samtalende finner fram til løsninger på problemer.⁴⁷⁰

Løsningen på det monologiske problemet ligger i dialogen, og det er da en forutsetning at det i dialogen vokser frem nye ideer. I den konkrete meningsutvekslingen mellom den som snakker og den som lytter lånes ord som tidligere er brukt og er stappfulle av mening, slik at dialogdeltakerne kan bruke disse meningene til å komme med nye meninger. Seikkula og Arnkil viser til Bakhtin (1984) og skriver:

Mening genereres konstant og transformeres av responsens iboende uforutsigbarhet – respons til respons, fulgt av ytterligere respons, i en prosess som kan avbrytes, men aldri fullføres. Jo flere stemmer som deltar i en «polyfon» eller flerstemt dialog, desto større er muligheten for forståelse.⁴⁷¹

Relatert til samtalen med Petter og Jørgen, så har jeg i etter-refleksjonene kunnet konstatere at det aldri ble noen dialog mellom Petter og meg. Med bakgrunn i Seikkula og Arnkils teori og distinksjon, ser jeg klart at jeg førte en monolog overfor Petter med den hensikt å få han til å ydmykt bøye seg og innse sine feil, altså bringe han til taushet gjennom dominansen vi tre

⁴⁶⁷ Ibid.

⁴⁶⁸ Ibid.

⁴⁶⁹ Seikkula og Arnkil (2007, s. 97).

⁴⁷⁰ Ibid.

⁴⁷¹ Ibid. (s. 98).

uniformerte tjenestemenn utgjorde og representerte på etasjelederkontoret. Det er ikke tvil om at jeg forsøkte å presse min oppfatning av situasjonen på Petter da jeg fortalte han at jeg måtte flytte han til en eneromsavdeling. Det oppsto ingen samtale der vi kunne finne fram til en felles løsning på problemet som hadde oppstått, selv om min hensikt var å få Petter til å innse problemet med hans utagerende og truende atferd inne i avdelingen.

I mitt møte med Jørgen skjedde det motsatte av monolog, da jeg umiddelbart kom i posisjon til å ha en god dialog med Jørgen. Hvis det skulle vært tale om noen form for press på Jørgen så måtte det være i det øyeblikket jeg sto i døren sammen med en betjent som kjente han. Jørgen bestemte seg likevel umiddelbart for å invitere meg inn og sette meg rett overfor han, sittende i sengen.

Selv om jeg ikke eksakt husker de første ordene som falt mellom oss, så oppsto det mer eller mindre umiddelbart en dialog om fiske og fluebinding, og en vedvarende «generering» og «transformering», eller videreutvikling av våre iboende uforutsigbare responser overfor hverandre. Jørgen responderte spontant på min innledning om fiske og fluebinding, som for Jørgen måtte være en uforutsigbar opplevelse som igjen genererte hans respons og at han «kastet» denne responsen tilbake til meg som lytter. Det ble en samtaleutveksling hvor både avbrytelser og nye ideer og responser trådte frem mellom oss.

Hvis jeg ser det som sitatet viser til om «flere stemmer» i relasjon til det jeg har skrevet om intrapsykologiske danninger og nye kognitive og emosjonelle kunnskaper,⁴⁷² så er det kanskje mulig å gi det med flere stemmer en utvidet mening. Ut fra mine erfaringer med å ha indre samtaler med meg selv, hvorigjennom jeg kan endre syn og oppdage noe nytt, så blir det her spørsmål om dette med *flere stemmer* ikke bare handler om flere menneskers stemme, men om de stemmene eller refleksjonene én person har, i seg selv kan ses som en flerstemt dialog (polyfonisk) overfor den andre. Hvis det er slik, så vil samtalen mellom Jørgen og meg kunne gi store muligheter for gjensidig forståelse, fordi både Jørgen og jeg fremmet en åpen flerstemthet i våre inter-intra, med bakgrunn i hver vår indre samtale med oss selv, og videre at vår intra-inter samtaler med hverandre skjer gjennom ærlig og åpen eksternalisering overfor hverandre.

Det interessante er at den kritiske refleksjonen, som er det fjerde nivået, har avdekket mange nyanser mellom det som kan ha vært gode måter å kommunisere på, og det som kan ha vært dårlige måter å kommunisere på. Konkret har jeg vist til at min måte å kommunisere på med Petter inne på etasjelederkontoret, var en dårlig måte å kommunisere på; noe som blir særlig tydelig stilt opp mot den gode kommunikasjonen med Jørgen om fiske, fluebinding og om det vanskelige samtaleemnet selvmord.

⁴⁷² Se under overskriften «Taus kunnskap, internalisering og eksternalisering».

Det kritiske nivået skal justere de andre nivåene. Enerstvedt viser til at det kritiske nivået handler om å kunne «skjelne, dømme og avgjøre».⁴⁷³ Det er helheten som utgjøres av de ontologiske, epistemologiske og metodologiske nivåene, som skal utsettes for en kritisk gjennomgang. Det er ikke lett å peke direkte på dette nivået i samtalen med Jørgen, men jeg aner at jeg hele tiden har vært årvåken for å justere meg i forhold til hva jeg ville møte (ontologi), hva jeg kunne bidra med til å forandre (epistemologi) og på hvilken måte jeg kunne gjøre det (metodologi). Det kritiske nivået i forhold til mine samtaler og handlinger angår også en vurdering av hvordan jeg har forholdt meg til min tålegrense og sårbarhet gjennom forskningsprosessen. Jeg merker at dette har vært i bevegelse. Slik sett vil en analyseform som denne kunne være anvendbar også for eksempel i analyser av samtaler mellom betjenter og innsatte.

I mine mange samtaler med kolleger i løpet av min tjenestetid har vi stadig vekk snakket om kompliserte problemstillinger i våre møter med de innsatte. Derfor mener jeg at en analyseform som tar for seg hvordan vi på forskjellig vis ser, forstår og tolker ulike problemstillinger på det indre ontologiske nivå, vil være til god hjelp i forståelsen av og forberedelsen til møter med innsatte. Når da en bestemt forståelse i betjentens indre ontologi, med ansvar for relasjonen i sin måte å fremtre på overfor innsatte, har etablert seg og kanskje stivnet til, vil en slik analyseform på gode måter kunne avdekke både fallgruver å gå i, og enda verre at blokkeringer inntreffer, og også det som er gode måter å møte den innsatte.

Jeg er overbevist om at det er lett å tro at en fører en god dialog med en innsatt, men så er det i realiteten en monolog som skal bringe den innsatte til taushet og til å inn-ordne seg fengselssystemet, slik at det oppstår bare en toleddet relasjon i stedet for en treleddet relasjon. Avhandlingen har vist at det er i den treleddede relasjonen mellom innsatte og betjenter at det kan oppstå likeverd, slik at den innsatte får muligheter til å ta egne avgjørelser, og for å eksempelvis kan komme vekk fra rus og kriminalitet.

4.4.6.1 Premissene for den gode samtalen

I samtalen mellom Jørgen og meg var det grensegangen mellom det å være privat og personlig i en god faglig samtale, jeg særlig forsøkte å være meg bevisst. Mitt anliggende var å få Jørgen til å se lysere på tilværelsen. Methi skriver om erfaringer fra grensestudier og forskning i antologien *Philosophy in the Border Zone. Through the Eyes of Russian and Norwegian Participants*, i kapitlet «The Border Zone as an Arena for Exceeding Oneself»: «I will try to show how an open dialogue is a fundamental premise for consciously exceeding one's own visual space, or for developing a new understanding of oneself through the other».⁴⁷⁴

Sitatet sier meg at en fundamental premiss for å utvikle ny erkjennelse gjennom kritisk vurdering av seg selv, er noe så fundamentalt som ens egen selvpoppfatning og ens eget

⁴⁷³ Enerstvedt (1989b, s. 21).

⁴⁷⁴ Methi (2015b, s. 213).

perspektiv. I en viss forstand må jeg i stedet for selvforfølgende å se ut fra meg selv skaffe til veie en «anskuelse av meg selv».⁴⁷⁵ En slik endring av blikket må basere seg på en åpen dialog, i motsetning til en monolog, slik som Seikkula og Arnkil viser til at dette er nødvendig.⁴⁷⁶ Methi baserer seg også på Seikkulas og Arnkils tenkning rundt dialog og monolog. Men i motsetning til Seikkula og Arnkil legger Methi inn en eksplisitt forutsetning for at dialogen kan betraktes som åpen. Den forutsetningen er at virksomheten er i alle fall delvis fri. Det betyr også at målet for virksomheten ligger innenfor virksomheten selv, for eksempel når dialogen ikke har andre hensikter enn å forstå. Dette ligger implisitt i Seikkulas og Arnkils forståelse av åpen dialog. Når denne forutsetningen er til stede, er det mulig å overskride egen selvanskuelse.

Denne premissen var til stede i mitt møte med Jørgen. I samtalen med Jørgen, ble Jørgen den andre jeg kunne speile meg i og slik legge grunnlaget for en overskridelse av min egen selvforståelse. Min positive opplevelse av at jeg mestret å få Jørgen til å se seg selv i et annet lys, er også en indikasjon på at noe også skjedde med meg. I dag vil jeg betrakte det som en overskridelse av min egen implisitte selvforståelse. For Jørgen var det åpenbart at noe skjedde.

På samme måte som Methi viser at aspekter av fri virksomhet må være til stede, er det en annen grunnleggende forutsetning som kreves for å få til en god faglig samtale og bevissthet om samtaleens betydning. Walderhaugs framskrivning av det filosofiske blikket med dialogisk åpenhet og polyfonisk tålmodighet kan ses i sammenheng med Methis framskrivning av den fundamentale premissen for en god samtale. Denne premissen for en god samtale må kunne sies å legge til grunn for samtalen det motsatte av hva en monolog ville innebære, slik Seikkula og Arnkil karakteriserer den, og hvor målet altså er å bringe den andre til taushet og å dominere den andre. Det handler om å legge forholdene til rette for at nye ideer og nye meninger kan vokse frem og berike de som er med i samtalen.

En sentral del av mitt møte med Jørgen var samtalen om fiske og fluebinding, der Jørgen spontant engasjerte seg og jeg dermed oppdaget glede og entusiasme i hans engasjement og interesse. Slik jeg husker samtalen i dag, med tanke på den tilstanden jeg så at Jørgen var i, var jeg opptatt av å ikke avslutte samtalen om fiske og fluebinding for raskt. I og med Jørgens entusiasme for å fortelle og forklare meg om fiske og fluebinding var det gode muligheter for ikke å avslutte denne samtalen for tidlig, men i stedet forbli spørrende og undrende til det Jørgen var opptatt av. Dermed ble det en naturlig overgang til å foreslå å ta en tur ut i luftgården for å snakke videre. Det var nok likevel en felles forståelse av at vi var ferdig med samtalen, om fiske og fluebinding, som førte til denne endringen. Den samme roen vi hadde fått i samtalen på cella, tok vi imidlertid med oss til samtalen ute i luftgården om Jørgens vanskeligheter etter løslatelsen og min frykt for at han hadde selvmordstanker.

⁴⁷⁵ «Anskuelse av meg selv» er Methi sin oversettelse av «own visual space». Det vil i mange tilfeller være vanskelig å gjengi den eksakte mening når noe oversettes fra et annet språk til norsk.

⁴⁷⁶ Se under overskriften «Samtalens ulike nivåer».

Det jeg nå i ettertid kan reflektere over, eller filosofere over, er betydningen av ulike måter å tre frem på i dialogen med Jørgen. Ved å begynne å fortelle Jørgen om mine fisketurer, kunne jeg blitt privat i stedet for personlig. Det jeg måtte gjøre, var å bruke erfaringer og kompetanse hentet fra mine fisketurer og min fiskeinteresse i spørsmål og kommentarene til Jørgens fiskehistorier. Nå i ettertid tenker jeg at dette satte i gang en bevegelse, som førte til at også jeg overskred min forståelse av meg selv som profesjonell hjelper. Ved ikke å snakke om mine fisketurer, brukte jeg min kunnskap som bakgrunn for å kommunisere på Jørgen sine premisser for å kunne tre inn i det som i realiteten ble en treleddet relasjon. Dette igjen førte til at jeg fikk en ny forståelse av meg selv gjennom Jørgen. Slik sett, kan også bevisstheten om å forstå og ta hensyn til skillet mellom privat og personlig være en forutsetning for at samtalen forløp som den gjorde.

I denne refleksjonen over premissene eller forutsetningene for en god samtale, ser jeg også at den dobbeltrollen som Walderhaug viser til, blir viktig. Det handler da ikke om en dobbeltrolle med hjelp og grensesetting (vokterrollen), men om å veksle mellom å være mottager og påvirker innenfor hjelper-rollen, og slik bidra til å endre Jørgens tanke- og handlings-mønster. Mottakeren, Jørgen, må ikke bli presset og påvirket til endring av fengselsbetjentene og meg. Altså innenfor hjelperrollen må det være frivillig og opp til Jørgen å jobbe for egen forandring. Det nytter ikke å bli presset av fengselsbetjentene og meg til endring. Betjentenes oppgave blir således å legge til rette for innsattes selv-forandring, eller den indre soningen som Ribe-Nyhus viser til.

For å mestre denne dobbeltrollen måtte jeg søke å skape et personlig rom for Jørgen, noe som kunne gi han en opplevelse av å kunne ta egne selvstendige valg.⁴⁷⁷ Det som ikke ville ha vært en god samtaleform, og som ikke ville ha gitt et grunnlag for gode tanker og et godt handlingsmønster til fremme av Jørgens personlige dannelse og autonomi som ekspert på ferskvannsfiske og fluebinding, var om jeg hadde begynt å prate om mine fiskehistorier. Da ville det ha blitt slik Walderhaug (og også Seikkula og Arnkil) mener er en dårlig samtaleform, altså at jeg presset på Jørgen mine fiske-historier og fortalte han hva som eventuelt er gode og riktige måter å fiske med flue på. I praksis kunne det eksempelvis ha vært å fortelle at den beste måten å få fisk på er å fiske med flue og dupp fra kasteslukstang, slik jeg ofte har gjort det selv.

Slik jeg ser det, vil en god måte å kommunisere på være å tre inn i en særegen polyfonisk tålmodighet, fordi Jørgens fortelling, spesielt om ferskvannsfiske, førte til sterke assosiasjoner hos meg, om den gang da jeg allerede som syvåring begynte å fiske i elva rett ved siden av huset vårt i Breivik i Salten. Den polyfoniske tålmodigheten handlet her om å greie å holde tilbake egen fortelling, og min superlyst til å fortelle om mine fisketurer. Det gjelder å kunne være med den andre inn i dennes mange innspill og avledninger, for slik å få frem så mange nyanser at det dannes et helhetlig bilde av ulike hendelser. I sine henvisninger til Lev Vygotsky

⁴⁷⁷ Se under overskriften «Mitt forskningsmessige ståsted».

om indre tale, skriver Seikkula og Arnkil om nettverks-dialoger, at åpne samtaler og foregripende dialoger bør kunne tilby muligheter for ro og fred slik at det går an både å tenke høyt og å lytte i taushet.⁴⁷⁸

For Jørgen betydde det at han fikk mulighet til å fortelle frem detaljene i historiene om sine fisketurer, noe som gjorde at både han og jeg fikk en helhets-forståelse av hans erfaringer med fiske. Det var en utpreget åpen samtale med ro og fred hvor vi både tenkte sammen og lyttet. Jeg lyttet til Jørgens fortelling og Jørgen lyttet til mine innspill og spørsmål. Vi var inne i den doble funksjonen av mestring, der den åpne dialogen førte til at Jørgen opplevde å mestre det å få frem en helhets-fortelling om sine fisketurer, og jeg mestret å kunne samtale på en slik måte at Jørgen fikk frem en helhetsfortelling.

Teorien som er trukket inn i de neste avsnittene løfter analysene av fortellingen om kommunikasjonen om fiske og fluebinding, mellom Jørgen og meg, til et nivå av generalisering. Det gjelder at det blir klarere hvilke aspekter som har gyldighet for mange, i noen tilfeller de fleste situasjoner av en viss generell type, både i et fengsel, i andre profesjoner og i hverdagsamtalene. Det handler om å kunne holde tilbake egne meninger og fortellinger, når den andres fortelling gir assosiasjoner til egne hendelser og opplevelser. Videre handler det om å ta i bruk eget kunnskapslager til å samtale på den andres premisser, gjennom spørsmål og svar, rettet til den andres fortelling, for på den måten også å finne ut mer om det som ligger bak og gjør en helhetsforståelse av den andres fortelling mulig.

Dette er, etter min mening, et praktisk eksempel på det jeg har vist til under over-skriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap», med referanse til Lindseth og Wackerhausens respektive forslag til definisjoner av praktisk kunnskap som henholdsvis svarevne og det som ligger bak svarevnen og gjør profesjonspraksis mulig. I møtet med Jørgen og i den herværende generaliseringen handler svarevne og det som ligger bak svarevnen primært om å holde samtalen i gang. Enkelt sagt betyr det å holde fokuset stramt på det temaet samtalen dreier seg om og ikke bli fristet til å bryte over på noe som ikke har noe å gjøre med den felles saken partene samtaler om.

I praksis betydde dynamikken mellom den åpne samtalen, svarevnen og det som lå bak svarevnen at dialogen mellom oss også ga meg ny forståelse og innsikt i min måte å møte Jørgen på, samtidig som den førte til at han engasjerte seg i sine erfaringer og opplevelser av seg selv som fisker og fluebinder. Sett i forhold til begrepet selv-forståelse, er det ifølge Methi tale om den doble meningen, som jeg har vist til gjaldt i mitt møte med Jørgen. Dette igjen handler om hvordan jeg forsto meg selv i møtene med og om Jørgen. Når jeg bruker møtene i flertall, er det fordi det var flere møter.

Det første møtet fant sted da fengselsbetjentene ringte og fortalte om Jørgen, og det siste da jeg gikk fra Jørgen. Spørsmålet er om jeg greide å overskride min første forståelse av

⁴⁷⁸ Seikkula og Arnkil (2007).

situasjonen, og dermed skaffe meg ny innsikt gjennom mine møter med han, eller om jeg blokkerte for ny forståelse og innsikt. «The way you picture or judge your own way of behaving and the way others judge your behavior can correspond positively, but it does not have to correspond at all».⁴⁷⁹ Sitatet viser til at min bedømmelse av meg selv ikke behøvde å stemme med Jørgens bedømmelse av meg. Samtidig er det også mulig at våre bedømmelser stemte overens, og selv ser jeg det som sannsynlig at Jørgens bedømmelse av meg ikke var langt unna min bedømmelse av meg selv. Jeg vil anta at jeg greide å overskride min første forståelse av Jørgens frykt for løslatelsen gjennom de samtalene vi hadde. Videre har refleksjonene i etterkant medført mange ytterligere overskridelser av min første forståelse av min måte å tre fram på både overfor Petter og overfor Jørgen.

Ifølge Methi er det forskningsprosessen, der jeg reflekterer over og analyserer hendelsen med Jørgen, som kan si noe om min selvforståelse i min opptreden overfor han stemte eller stemmer med hans forståelse. Hovedpoenget er at i møtet med Jørgen trådte min personlighet fram med min identitet, og mitt syn på meg selv (min selvforståelse) og Jørgen sitt syn på meg knyttes sammen. «It contains a synthesis of a complex interaction between you and your culture».⁴⁸⁰ Kanskje dette også kan ses som et uttrykk for den kompleksiteten som viser seg i spenningsfeltet mellom det å være hjelper og grensesetter, i en fengselskultur som, ifølge den uttrykte hensikt er forutsatt å kunne forene straff og rehabilitering?

I forhold til begrepet analyse, som konkret anvendt her betyr å plukke fra hverandre hendelsen med Jørgen for å forstå enkeltdelene, blir syntesen å sette sammen delene igjen til disse komplekse interaksjonene mellom Jørgen og meg, for å skaffe meg ny forståelse og innsikt i sammenhengene.⁴⁸¹ Tilbake til forskningsprosessen, viser Methi til at ens egen selvforståelse ikke fullt ut kan overlappes eller separeres fra andres syn på en selv. Samtidig kan det være snakk om variasjoner, av alternative forståelser og beskrivelser som ligger nær hverandre. «The experience that occurs in the student's essay can be looked at in the same way. It is their own and it is somebody else's. Writing subjectivity has this perspective and tries to make students discover both sides and thereby exceed oneself».⁴⁸²

Så fremt jeg ikke blokkerer for å se noe nytt, dannes det nye erfaringer når jeg analyserer og syntetiserer mine essayistiske fortellinger, ved å reflektere over og ut fra en forståelse av den indre ontologi i mitt møte med Jørgen. Samtidig som analysen og syntesen dreier seg om min forståelse av situasjonen, har den i seg en kulturell bakgrunn som ikke bare er min egen. Den tilhører også noen andre. I tillegg til mine analyser og synteser, bidrar de andre også med sitt når de leser og setter seg inn i avhandlingen. Ved offentliggjøring eier jeg ikke lenger mine egne framstilte erfaringer alene. Leseren blir også eier av dem. I antologien *Praktisk kunnskap*

⁴⁷⁹ Methi (2015b, s. 216).

⁴⁸⁰ Ibid.

⁴⁸¹ Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap», hvor jeg ser analyse og syntese i forhold til *episteme, phronesis, techné* og svarevne. Se også under overskriften «Metodologisk nivå», der jeg viser til Østerbergs definisjon av analyse og syntese.

⁴⁸² (Methi (2015b, s. 216).

som *profesjons-forskning* i kapitlet «Fortellingen som erkjennelsesform» under overskriften «Hva skjer når fortellingen er fortalt?», skriver Methi at «Når studentene legger sine tekster bokstavelig talt på bordet og gjør tekstene til gjenstand for et ordskifte eller en dialog, vil hendelsen i tekstene tre inn i ulike forståelsesrammer». ⁴⁸³ Det er nettopp dette som er et av denne avhandlingens sentrale budskap. Det gjelder å innse at de «ulike forståelsesrammene» er basert på at vi ser, forstår og tolker ulikt, selv om vi ser, erfarer og observerer det samme, dersom vi altså tror på Russell Hansons konstatering av at vi blokkerer for å se virkeligheten slik den er hvis denne virkeligheten ikke stemmer med våre forventninger, tuftet på våre erfaringer og teorier.

Samtidig kan leserne få innsikt i om jeg har greid å overskride meg selv. Det vil si om de ser og forstår at jeg har fått ny forståelse, ny innsikt og ny kunnskap gjennom mine møter med Jørgen, og om det kan eksternaliseres og generaliseres som teori til deres eget bruk. Det er denne språkliggjøringen, framskrivingen og analysen av egne erfaringer som gjør det mulig å få fram en stemme fra det indre liv (hverdagslivet) i kriminalomsorgen, og med det gjøre erfaringen allmenn.

I selve samtalen mellom oss, ble grensene mellom Jørgens forståelse av seg selv som hjelpetrengende og av meg som hjelper og grensesetter, og min egen forståelse av meg selv som den som kunne hjelpe Jørgen, gradvis oppløst fordi vi kom så nær hverandre at våre roller på en god måte gikk inn i hverandre. En viktig påminnelse er at en oppløsning av en grense mellom to personer, eller flere personer i et nettverk, hvor det er tale om å overskride egne grenser, ikke er noe konstant og varig. Det vil alltid dannes nye grenser som kan overskrides, som eksempelvis da Jørgen og jeg gikk over fra å snakke om fiske og fluebinding til å gå ute i lufttegården og snakke om Jørgens problemer og utfordringer.

Slik jeg forstår Methi, er det først og fremst refleksjonene, analysene og syntesene som gjennomføres i essayet som kan klargjøre forskerens eventuelle misforståelse av egen synsvinkel eller forståelse, slik at vedkommende kan tenke annerledes og omplassere seg i forhold til tidligere perspektiver. Det kan også tre frem en ny forståelse på det samme grunnlaget («core»), når teori og ulike personlige erfaringer settes i spill i analysene og syntesene av den opprinnelige teksten eller anskuelsen.

Sett i forhold til overskriften: «Premissene for den gode samtalen», viser refleksjonene at min måte å kommunisere på overfor Jørgen, også handler om *relasjons-kompetanse*. Det gjelder bl.a. min måte å balansere mellom det personlige og private, for eksempel når jeg bruker mine private erfaringer til å være personlig og la Jørgen eie fortellingen om fiske og fluebinding. Slik jeg opplevde Jørgens spontane overgang fra tristhet til glede, kan det handle om det Donald Arthur Andrews og James Bonta skriver om i boken *The psychology of criminal conduct*, om

⁴⁸³ Methi (2015a, s. 137).

hvordan en god relasjon kan oppnås. De skriver bl.a. at rollemodeller må fremtre med en varme som har karakter av tillit og åpenhet.⁴⁸⁴

I kontrast til hendelsen med Petter, har jeg en opplevelse av at kommunikasjonen med Jørgen var gjennomført på en måte som skapte tillit og åpenhet mellom oss. Slik sett kan det sies at det var varme i Jørgen-samtalen i motsetning til kulde, som kan sies å karakterisere møtet med Petter. Nå i ettertid ser jeg at min relasjons-kompetanse, i møte med Jørgen, var tuftet på den anerkjennelsen som Taylor viser til, hvor det er viktig at prestasjoner og ferdigheter blir sett som verdifulle i et sosialt fellesskap i opplevelsen av selvverd.⁴⁸⁵

Videre vil en sentral relasjons-kompetanse det er verd å strekke seg etter, være det Ingeborg Marie Helgeland skiver om i sin doktoravhandling «Unge med atferdsvansker blir voksne». Hun viser til sentrale prinsipper i forsterket fosterhjem for ungdom med problematferd. Hun skriver at det opplevdes godt for ungdommene når foster-foreldrene satte grenser ved å hente dem når de rømte eller ikke kom hjem om kvelden. Grensesettingen ble særlig akseptert av ungdommene når fosterforeldrene ga mye omtanke og tid, og at de opplevde tilhørighet til familien. «De som ble nye signifikante andre for guttene, viste ofte romslighet, forståelse, ro og sindighet, sammen med at de viste autoritet».⁴⁸⁶

Å strekke seg etter og å skaffe seg god relasjons-kompetanse kan forstås som et mål for ansatte i kriminalomsorgen, særlig hvis ønsket er å bli den signifikante andre for de innsatte. Selv om denne avhandlingen ikke kan gi noe fasitsvar på hvordan slik kompetanse kan oppnås, er en del av oppgaven å gi innspill som kriminalomsorgen kan jobbe videre med for å oppnå så god relasjons-kompetanse som mulig hos ansatte.

Som et motiverende element kan vi forsøke å snu opp ned på rollene, slik at fokuset er på om anerkjennelse, verdighet og ære oppstår hos den hjelpetregende. I tilfellet med Jørgen skjedde det en form for snuoperasjon. Snuoperasjonen var at Jørgen dro meg inn i fluebinderkunsten og fiskerkunsten med en slik intensitet at han, ut fra det Walderhaug skriver om, ble «filosofen», og jeg ble «gjesten».⁴⁸⁷ Det var Jørgen, gjennom sitt engasjement for det vi snakket om og med sin oppmerksomhet overfor meg, som kanskje primært bidro til å danne tilstedeværende og situasjonsbetinget likeverd mellom oss. Det sosiopsykologisk påfallende i situasjonen var at Jørgen glemte tid og sted. Han beveget seg på et øyeblikk fra å være trist og lei seg, og frykte løslatelsen, til å bli en ivrig læremester ut fra sin ekspertise i fluebinding og fiske.

Spørsmålet er om ekspertise i fluebinding og fiske kan overføres til andre arenaer. Det kan tenkes at en opplevelse av å være ekspert, hvis det var det Jørgen opplevde, kan være en

⁴⁸⁴ Se under overskriften «Går det an å snakke om ideelle forhold mellom innsatte og ansatte?» og i vedlegg 1 «Forskning innen kriminalomsorgen».

⁴⁸⁵ Beck et al. (2010).

⁴⁸⁶ Helgeland (2007, s. 283).

⁴⁸⁷ Walderhaug (2018).

innfallsport til å endre innstilling til det å bli løslatt. Kanskje samtalen om fluebinding åpnet opp for at Jørgen fikk nye tanker om hvordan han skulle greie overgangen fra fengsel til løslatelse. Selv om dette ikke gir eksakt kunnskap, er det legalt å tenke at det gamle ordtaket om at, «mange bekker små gjør en stor Å», også gjaldt Jørgen i overgangssonen mellom fengsel og det som skjer etter løslatelsen.

I refleksjonene om samtalen ulike nivåer og premisene for den gode samtalen har jeg så godt som mulig prøvd å analysere mitt møte med Jørgen ved å plukke så mye som mulig fra hverandre og deretter syntetisere det oppdelte (sette det sammen på nye måter) ved å tilføre, men også hente ut fra min daværende opplevelse, ny forståelse, innsikt og kunnskap. Dette gjelder spesielt analysen og syntesen av møtet med Jørgen ut fra de ulike samtale-nivåene (ontologi, epistemologi, metodologi og kritisk nivå), og redegjørelsen for hvordan våre grensesoner ble overskredet og oppløst fordi vi kom så nær hverandre i samtalen mellom oss, helt fra jeg trådte inn på cella og Jørgen viste meg til stolen rett overfor seg. Jeg regner med at alle som har vært inne på en liten og trang enmannscelle vet og kan forestille seg den fysiske nærheten som oppstår når en person sitter i sengen og den andre sitter i stolen, og det knapt er plass til begges føtter mellom sengen og stolen. Jeg tenker at en slik fysisk nærhet ville vært ubehagelig om ikke den psykiske nærheten ble dannet i det øyeblikket vi møttes. Ved å se mitt møte med Jørgen i kontrast til møtet med Petter, har jeg forsøkt å vise hvordan og hvorfor en åpen og god dialog kan utvikle seg i motsetning til en kommunikasjon som reduseres til en monolog, slik jeg nå forstår at det skjedde i samtalen med Petter, ved direkte eller indirekte å formidle til ham at han skulle bringes til taushet og ydmykt måtte innordne seg min ordre.

4.4.7 Sosial trening som måloppnåelse frem mot løslatelse

Sosial trening frem mot løslatelsen må kunne inngå i fengselets miljøarbeid som måloppnåelse, spesielt for innsatte som har en frykt for det de kommer ut til. Selv om jeg hadde begrenset kjennskap til Jørgen, kan jeg ut fra mine erfaringer tenke meg hvordan sosial trening for Jørgen kunne ha vært. Det var første og eneste gangen i min tjenestetid at jeg opplevde at en innsatt hadde så stor frykt for løslatelsen at vedkommende isolerte seg, slik Jørgen gjorde. Derfor finnes det nok ikke én mal eller metode for hvordan en slik sosial trening frem mot løslatelsen for Jørgen skulle ha vært.

Som ledd i *sosial trening* og som del av miljøarbeidet, burde Jørgen fortsette å reise på fisketurer og gjennomføre andre aktiviteter, der han møter andre mennesker. Det kan være å reise for å handle på butikken, skaffe seg en jobb eller gå på skole utenom fengslet, ved å benytte frigangstilbudet som kriminalomsorgen har. Hvis han har barn, kunne han ha gjennomført «far – barn kurset», som fengselsbetjenter gjennomfører med de innsatte.⁴⁸⁸ Dette ville kunne være en god innfallsvinkel til at hans øvrige familie igjen ville ønske å ha

⁴⁸⁸ Se under overskriften «Aktiviteter og relasjoner», hvor jeg skriver mer utdypende om «Far - barn kurset».

kontakt med han, og slik at barna får kontakt med sin rusfrie far som har motivasjon og styrke til å ha kontakt med dem etter løslatelsen.

Når først Jørgens situasjon var slik den var, kunne jeg ha involvert meg mer enn jeg gjorde etter møtet med han denne søndagen. Det første jeg nok måtte ha gjort var å undersøke hvilke positive muligheter som fantes etter løslatelse. Det ville kunne dreie seg om slikt som et godt bosted, tilbud om en jobb og etableringen av positiv fritid, og om det å ta kontakt med Jørgens familie for å involvere dem i hans løslatelsesprosess. Det kunne handle om å involvere solide støttespillere i overgangssonen fra fengsel til det frie liv ute i samfunnet. Håpet ville ha vært at Jørgen kunne se disse tiltakene som så trygge, og som så effektive for å forhindre ny rusing og ny kriminalitet, at han ønsket å gå tilbake til Rødgata og fortsette med den sosiale treningen med fiske og fluebinding, som alt var påbegynt.

Jeg mener at det jeg har vist til under overskriften «Miljøarbeid i fengsel som omsorg», langt på vei ble oppnådd i det møtet Jørgen og jeg hadde. Det gjelder bl.a. det Drægebø et al. skriver om at for å oppnå nærhet og tillit så må innsatte og betjenter jobbe sammen, og betjenten fremstå som en god rollemodell med respekt og omsorgsevne. På nytt kan jeg bare ane og undre meg over om Jørgen så meg som en god rollemodell som viste respekt og omsorg. Det jeg med sikkerhet kan si er at vi jobbet sammen, og at mitt fokus var på Jørgen, og at jeg hadde en rollebevissthet om at jeg skulle være tydelig på ikke å fremheve meg selv. Jeg tenker at møtet med Jørgen, slik det forløp, var et godt utgangspunkt for å jobbe videre med sosial trening som en god mål-oppnåelse frem mot løslatelsen.

Hvis Jørgen greidde å se og forstå min jobb overfor han, etter vårt møte, som «positive» tiltak, som hjelp til å jobbe med seg selv frem mot og dermed motvirke frykten for løslatelsen, ser jeg flere ulike muligheter. Når jeg setter ordet «positive» i anførsels-tegn, er det fordi situasjonen var slik at Jørgen ikke greidde å se disse tiltakene som positive, eller også så han målene som var satt som uoppnåelige, slik at tiltakene i stedet opplevdes som negative. Det er et tankekors at tiltakene jeg har vist til, og som må kunne ses som i seg selv positive, kan framstå som negative og uoppnåelige, hvis det var det som skjedde med Jørgen. Jeg har mange erfaringer som har vist at det letteste for en innsatt ofte er å sitte på cella og vente på løslatelsen. Disse innsatte engasjerer seg ikke i å gå på skole, jobbe i et av fengselets verksteder eller å gjennomføre kognitive endringskurs. Det jeg skriver om Jørgen, viser hvor uoppnåelig og vanskelig det kan være for en innsatt under soningen å gjøre noe som får positiv betydning etter løslatelsen, selv om han påbegynner en sosial trening som den i Rødgata. Dette viser også hvor komplekse de ansattes yrkesutfordringer er med tanke på å motivere, tilrettelegge for og gjennomføre sosial trening med de innsatte som har det vanskelig, og som ønsker å komme bort fra kriminalitet og ofte rus.

Under overskriften «Nye oppdagelser som gir nye muligheter» skriver jeg om hvordan vi kunne ha håndtert hendelsen med Petter på en alternativ måte, dersom det allerede hadde vært etablert et team av ulike fagpersoner og profesjoner som kunne trekkes på i slike

situasjoner. En slik organisering ville også ha vært mulig i tilfellet med Jørgen, ved at det samme teamet også fikk ansvaret for å jobbe med og legge til rette for sosial trening av Jørgen frem mot løslatelsen. Poenget med at det samme teamet trer inn, enten det dreier seg om utagering og trusler, eller frykt for løslatelse, er å vektlegge betydningen av erfaring og kontinuitet. Altså at erfaring og kompetanse både i kommunikasjon med utagerende og truende innsatte, og erfaring og kompetanse i sosial trening overfor innsatte frem mot løslatelsen, vil gi en større dybde og bredde i det å se, forstå og tolke ulike hendelser, slik at de rette tiltakene blir gjennomført.

Historisk har kriminalomsorgen utprøvd flere forskjellige tiltak innen sosial trening, med henblikk på at innsatte skal greie overgangen fra fengsel til løslatelse på en god måte. Et slikt tiltak var TR-prosjektet (tjenestemannsrolleprosjektet).⁴⁸⁹ En av mine informanter, som jobbet med TR-prosjektet, mente at det var problemer med mål-oppnåelsen i prosjektet, fordi tiltakene bare var bruddstykker av noe større, og de som var involvert i prosjektet ikke greidde å se det større. Miljøundersøkelsen på 1990-tallet viste da også at mange fengselsbetjenter og øvrige ansatte, sa at de hadde vanskeligheter med å forstå målene til kriminalomsorgen. I sin tale til ferdig utdannede fengselsbetjenter i 2018, sa dekan Kjersti Hove blant annet at det er «lite faglig snakk ute i fengslene». Hun viste til en den gang upublisert undersøkelse av Siv Hjeltnes.⁴⁹⁰ Informanten og dekan Hove mente altså begge at det er behov for utvikling av ytterligere kompetanse blant betjentene, som setter dem bedre i stand til å hjelpe innsatte med sine utfordringer. For alle mennesker ønsker på et eller annet vis å lykkes med sine yrkesoppgaver, generelle livsoppgaver og de mål de setter seg i livet; også fengselsbetjenter.

Når jeg ser nærmere på, og på min måte forstår det informanten, Hove og Hjeltnes sier, kan det stilles spørsmål ved om jeg hadde en slik kompetanse at jeg kunne ha hjulpet Jørgen videre med å se lysere på løslatelsen. For det første var jeg ikke i en posisjon hvor jeg kunne ha kombinert det å være etasjeleder med det å være kontakt-betjent for Jørgen. Jeg var heller aldri inne på tanken om at jeg kunne ha fulgt Jørgen videre i hans sosiale trening frem mot løslatelsen. Jeg kan ikke huske at jeg hadde en genuin interesse og et realistisk engasjement for å følge opp Jørgen videre, slik denne avhandlingen viser at interesse og engasjement er nødvendig for å kunne inngå konstruktivt i en treleddet relasjon.

Jeg ser det altså som vanskelig å kunne si noe mer bestemt om jeg hadde den rette kompetansen, med de riktige holdningene (*hexis*) og kunne gjennomføre de riktige handlingene, basert på min daværende karakter-dyd, til å være den rette hjelperen for Jørgen gjennom hans utfordringer frem mot løslatelsen. Vanskelighetene er at tiltak og kompetanse må prøves ut i praktisk gjennomføring for å kunne vise sin funksjonalitet. Det betyr at jeg aldri får vite om jeg kunne ha vært en god hjelper for Jørgen i hans eventuelle sosiale trening frem mot løslatelsen.

⁴⁸⁹ Hammerlin (1992).

⁴⁹⁰ Norsk fengsels- og friomsorgsforbund facebook (2018). Denne upubliserte undersøkelsen er i 2019 publisert i boken *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminalomsorgen i Norge*. Hjeltnes (2019).

Det som informanten, Hove og Hjeltnes uansett viser til, er at det kan være nødvendig med en annen type tilnærming til utdanning i kriminalomsorgen enn den som råder i dag. Det gjelder særlig fordi det ikke ser ut som om det har vært en god videre-utvikling fra TR-prosjektet ble gjennomført på 1990-tallet og frem til dagens fengselsbetjent-utdanning. Det gjelder både i forhold til miljøarbeid generelt, og i forhold til sosial trening spesielt, forstått som del av miljøarbeidet. I denne sammenheng kommer en del av det jeg har forsket frem i teori og metodekapitlet til anvendelse. Det gjelder hovedsakelig det jeg har vist til som er utviklet ved Senter for praktisk kunnskap om profesjonsutvikling, om at yrkestakere kan bidra vesentlig til å utvikle eget yrke ved å forske på egne erfaringer. Informanten og de to KRUS-ansatte erkjenner at hverken gårdagens eller dagens utdannelse av fengselsbetjenter gir en tett nok kobling mellom den teorien som læres og den praktiske gjennomføringen ute i fengslene. Dette inn-trykket forsterkes med utsagnet til Nymo om at det ikke går an å begripe hvis vi ikke har begreper å forstå situasjoner med.⁴⁹¹

Min konklusjon er at utdanningen for fengselsbetjenter må bringes opp på samme nivå som for andre yrkesgrupper som jobber med mennesker, og at det legges langt bedre til rette for at betjenter kan gjennomføre forskning på egne erfaringer, samtidig som de er yrkesaktive. Det vil gi kriminalomsorgen langt mer og bedre erfaringsbasert kunnskap og kompetanse, og bidra til å redusere avstanden mellom ansatte i direkte-kontakt med innsatte og forskere på kriminalomsorgen, jfr. det jeg ovenfor har skrevet om «akademisering på et toppnivå».⁴⁹²

4.4.8 Betydningen av anerkjennende signaler i yrkesutøvelsen

Jeg ser at det kan virke latterlig at det å få tillatelse til å ta Jørgen med ut i luftgården, skaper motivasjon og glede til å jobbe videre. Samtidig handler det ikke utelukkende om selve tillatelsen. Det handler om signalene vakthavende førstebetjent sender meg når han svarer meg på henvendelsen. Jeg opplevde en entusiasme og glede i ordene og stemmen hans. Det ga meg anerkjennelse for mitt engasjement overfor Jørgen og fengselsbetjentene i denne avdelingen, selv om det var og er min plikt (nødvendig virksomhet) å gjennomføre en samtale med Jørgen når jeg blir tilkalt.

Slik jeg opplevde vakthavende førstebetjent, bidro han til etableringen av en positiv virkelighetsoppfatning hos meg. Jeg fikk en god følelse, fordi det var jeg som ble gitt muligheten til å hjelpe Jørgen ut av isolasjonen inne på cella. Denne opplevelsen av anerkjennelse og gode følelser, trådte frem i meg og hjalp meg i det første møtet med Jørgen. Kombinasjonen av mestringsopplevelse og anerkjennelse ble så ytterligere styrket gjennom måten førstebetjenten støttet mitt valg om å ta med Jørgen ut i luftgården. Jeg tenker at min første forståelse av hva som var det beste for Jørgen (at han fikk frisk luft og at det å gå sammen og prate ville være bra), ble til et samsvar mellom oss, når vakthavende førstebetjent fremtrådte slik han gjorde. Altså, den veien jeg så og måten jeg bedømte min fremtreden på overfor Jørgen, samsvarte positivt med måten vakthavende førstebetjent så og bedømte min

⁴⁹¹ Se under overskriften «Fengselsbetjenter som lyttere, fixere og signifikante».

⁴⁹² Se under overskriften «Akademisering i kriminalomsorgen».

fremtreden eller avgjørelse.⁴⁹³ Bare det å gå ved siden av hverandre kan gi en god kommunikasjons-mulighet, fremfor å sitte rett overfor hverandre, spesielt når vi ikke kjente hverandre godt. Det samme kan nok sies om det å snakke om noe som er vanskeligere enn å snakke om det positive angående fiske og fluebinding, selv om det å ha direkte øyekontakt vil kunne gi bedre observasjon.

Dette er spørsmål kun til undring og personlig utvikling for å skaffe meg dypere innsikt og kunnskap om hva som kan være sentralt i forståelsen av mulighetene for å realisere og utvikle mitt ideal, som hjelper og grensesetter i rehabiliteringsarbeidet. Det kan også være knyttet til ny forståelse og undring rundt elementer i min formidling av forskning overfor kriminalomsorgen og det øvrige sivile samfunn. Sett i relasjon til det Enerstvedt fremmer som elementer i forskningsprosessen, danner en slik refleksjon grunnlag for «abduksjon – analyse – syntese – abstraksjon – allmenngjøring».⁴⁹⁴ Spørsmålene blir da stilt ut fra en anelse og undring om hvordan noe forholder seg til noe annet.⁴⁹⁵ Abduksjonen danner grunnlag for å analysere ved å plukke fra hverandre ulike innfallsvinkler, og så syntetisere ved å sette dem sammen på nye måter, for videre å abstrahere dette og formidle (eksternalisere) og allmenngjøre disse refleksjonene.

Jeg opplevde at anerkjennelsen fra vakthavende førstebetjent handlet om at jeg fant en løsning, som han forsto kunne hjelpe Jørgen ut av mørket inne på cella. Dette igjen ga meg verdighet og anerkjennelse, fordi vakthavende førstebetjent, ut fra det Meløe har løftet fram, «forstår det andre gjør».⁴⁹⁶ Jeg vil si at vakthavende førstebetjent hadde et kyndig blikk, fordi han forsto og handlet med de begreper som er innebygget i kriminal-omsorgen som virksomhet, som blant annet er å hjelpe de innsatte. Han så det som var å se, og visste at han så det,⁴⁹⁷ ut fra sin lange yrkeserfaring som fengsels-betjent, og nå fengselsførstebetjent. Vakthavende førstebetjent forsto den situasjonen jeg sto i, og hadde dermed ikke problemer med å: «Peile inn det sted aktøren ser fra. Og rette sitt blikk mot det aktøren retter sitt blikk mot».⁴⁹⁸ Vakthavende førstebetjent peilet inn det stedet jeg så fra, og videre rettet han sitt blikk, via meg, mot Jørgen med bakgrunn i sine erfaringer, som jeg i denne avhandlingen viser er befestet med teori, slik teori også er befestet med erfaring.

Jeg tenker at grunnlaget for den anerkjennelse som vakthavende uttrykte overfor meg og min avgjørelse, og ikke minst måten den virket konstruktivt på utviklingen i situasjonen, inneholder viktige momenter som er *allmenngyldige*, for eksempel i den forstand at når jeg opplever anerkjennelse, så har jeg lettere for å anerkjenne andre. At det dreier seg om allmenngyldige erfaringer kan kanskje motiveres ved å sammen-ligne hva som skjedde mellom meg og vakthavende med det som skjer når en mor og en far anerkjenner hverandre som gode

⁴⁹³ Se under overskriften «Premissene for den gode samtalen».

⁴⁹⁴ Enerstvedt (2017, s. 14).

⁴⁹⁵ Østerberg (1972).

⁴⁹⁶ Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

⁴⁹⁷ Meløe (1979).

⁴⁹⁸ Meløe (1994, s. 338).

foreldre, og dette får betydning for barna, som igjen opptrer mer anerkjennende overfor søsken og venner. Tilsvarende, hvis en lærer anerkjenner skoleledelsen, i stedet for å uttrykke misnøye overfor andre lærere og elever, bidrar det til bedre samarbeid og stemning på skolen og kanskje i hele skole-systemet. Og så videre.

Det blir da tale om en videreføringsprosess av god kommunikasjon og gode holdninger fra den ene til den andre, og så tilbake fra den andre til den ene, slik en av mine informanter med lang ledererfaring sier: *Så er fengselsbetjentenes evne til å anerkjenne den innsatte en helt avgjørende og nødvendig faktor, i rehabiliteringsarbeidet og positive endringer. Uten anerkjennelse vil det ikke kunne oppstå en relasjon, som fører til et endringsklima mellom innsatte og fengselsbetjentene.* Altså må fengselsbetjenten anerkjenne den innsatte for at den innsatte skal kunne anerkjenne betjenten i en relasjonssammenheng og være åpen for rehabilitering og positive endringer. Overført til Jørgen, ble min glede over å bli anerkjent av vakthavende, en motivasjon til videre å anerkjenne Jørgen, og dermed danne et grunnlag for en god likeverdig relasjon.

Jeg vet ikke om vakthavende førstebetjent var fullt klar over hvordan hans måte å møte meg på, virket på meg. Jeg er ganske sikker på at han ikke så og forsto sin handling i sammenheng med Meløes teori om det kyndige, det ukyndige og det døde blikk. Det er også vanskelig å si om denne vakthavende hadde et «mer eller mindre kyndig blikk» enn de andre vakthavende førstebetjentene hadde. Uansett mener jeg at dette viser hvordan små ting i en arbeidshverdag kan gi uante virkninger. Det vil selvfølgelig gjelde både positivt og negativt, og uansett samsvare med det Aristoteles skriver om små æresbevisninger sett i forhold til den enkeltes stolthet og verdighet.⁴⁹⁹

Hvis vakthavende hadde svart at det ikke var mulig å ta Jørgen med ut i luftegården, og at det ikke var min oppgave å gjøre dette, ville det ha virket negativt på meg, når jeg så dette som en god løsning. Det samme kunne godt ha skjedd selv om han ga tillatelse, men var nølende, og ga uttrykk for en negativ og ovenfra-og-ned-tone og holdning til mitt forslag. Hvis han i tillegg signaliserte at dette var noe sosialpedagogisk tull, som bare ville sy puter under armene på Jørgen, ville det ha vært et stikk rettet mot mine idealer, min selvforståelse og min yrkesidentitet om rehabilitering og god behandling av innsatte. I tillegg ville en slik måte å kommunisere på ha vært et eksempel på bruk av en sjofel hersketeknikk med formål om å nedvurdere min tro og overbevisning om at en sosialpedagogisk fremgangsmåte overfor de innsatte er både akseptabel og god.

4.4.9 Avslutning på fortellingen om Jørgen

Jeg stiller spørsmålet om hvordan og om det i det hele tatt var mulig for meg å kunne bidra til Jørgens mestringsopplevelse på en slik måte at hans selvforståelse og identitet ble mer positiv enn den var, ettersom han kun satt i mørke på cella. I et virksomhets-teoretisk perspektiv

⁴⁹⁹ Se under overskriften «Danning av relasjoner gjennom gode innstillinger og handlinger».

dannes Jørgen, som innsatt, av det han gjør og kan gjøre i fengslet. Når Jørgen isolerte seg og satte seg i mørke like før friheten, snus problemstillingen på hode. I stedet for at Jørgen opplevde løslatelse som frihet, opplevde han fengsel som frihet. Løslatelsen ville frarøve han den friheten han hadde hatt i sin åpne soning i Rødgata. Det ser ut til at mitt bidrag ble et smertelindrende tiltak. Det ga en symptom-dempende virkning inne på cella, og en utsettelse av den smerten han forestilte seg løslatelsen ville føre til. Uansett, de positive endringene han hadde i Rødgata, var et tilbakelagt stadium idet han gikk ut av fengselsporten og inn i den farlige glippsonen.

Analysene av mitt møte med Jørgen viser betydningen av å komme i posisjon for at hjelp og grensesetting, da spesielt som oppdragelse, skal være mulig. Forutsetningen for å komme i en slik posisjon er at det oppstår en situasjon som gir grunnlag for likeverd, som videre danner en plattform for konkret rehabiliteringsvirksomhet. Altså etablering av en virksomhet som er preget av situasjonsbetenget likeverd, der det også er avgjørende at virksomheten/fengselet har etablert gode betingelser (institusjons-betenget likeverd) for dannelsen av likeverd mellom innsatte og ansatte. Jeg har nedenfor faseinndelt den sammenfattende redegjørelsen for prosessen Jørgen og jeg gikk gjennom slik analysen ovenfor har avdekket og drøftet den. Faseinndelingen kan ses på som et forsøk på allmenn-gjøring av det som kan forventes av en fengselsbetjent når vedkommende møter slike i utgangspunktet uforutsigbare situasjoner.

Fase 1: Ikke-vite-fasen med beredskap for alternative utfall

Allerede i forberedelsen, i opptakten til møtet, i min mentale forberedelse til å møte Jørgen, begynte jeg å tenke igjennom hvordan jeg skulle møte han på best mulig måte, for å hjelpe han ut av sin vanskelige situasjon. Refleksjonene redegjør for mine tanker angående hva som kunne ha møtt meg i møtet med Jørgen, når han var så trist og nedbrutt som han var. Denne åpenheten for flere scenarier, tenkt frem ut fra mine mange erfaringer, var med på å forberede meg mentalt på hva som kunne møte meg idet jeg skulle tre inn i Jørgens liv i et forsøk på å hjelpe han. Den store overraskelsen var vennligheten Jørgen umiddelbart møtte meg med ved å vise meg til stolen rett overfor seg og umiddelbart slå på lyset.

Fase 2: Sannhetens øyeblikk

Idet Jørgen møtte meg slik han gjorde, ble de tenkte alternativene umiddelbart satt til side og det etablerte seg øyeblikkelig en situasjon der jeg på en avslappet måte kunne gå inn og sette meg for å samtale med Jørgen. Det var nok min lange erfaring med å møte innsatte i utallige tilstander, som bidro mest til at jeg (med et kyndig blick) i dette tilfelle greide å se og forstå situasjonen slik den var, og ikke slik jeg i forberedelsen hadde tenkt at den kunne være. Det erfaringene umiddelbart gjorde, var at jeg så og forsto situasjonen på den bestemte måten som jeg har redegjort for i analysene, og som altså dannet grunnlaget for en videre tolkning av situasjonen. Etter å ha etablert en første kontakt med Jørgen kunne jeg begynne å tolke og reflektere over hvordan jeg skulle håndtere situasjonen videre.

Fase 3: Orienterings-fasen

I denne fasen, altså etter å ha etablert en første kontakt, oppsto det en måte å samtale på, som kunne danne grunnlag for fri virksomhet mellom oss som aktører. I denne tolkningsfasen eller forståelsesfasen var jeg på søk etter å finne ut hvordan jeg på best mulig måte skulle kunne hjelpe Jørgen. Det jeg søkte var en inngang til dannelsen av fri virksomhet. Ved inngangen til fri virksomhet oppsto etter hvert situasjonsbetinget likeverd, og en treleddet relasjon begynte å gro frem. På grunn av mitt vage kjennskap til Jørgens interesse for fiske og fluebinding begynte jeg å utfordre han på hans kunnskap og interesse. Vi gikk, på en litt uforklarlig måte, over fra det alvorstunge, preget av Jørgens tristhet og nedbrutthet, og over til noe mer lystbetont og ufarlig.

Fase 4: Mulighets-fasen

Det er i det lystbetonte og ufarlige at et første steg inn i situasjonsbetinget likeverd tar form, og bærer preg av å være en treleddet relasjon hvor virksomhetsformen er fri. Målet i denne fasen er å få i stand en åpen uavsluttet kommunikasjon, slik at en informasjonsutveksling mellom Jørgen og meg i et likeverdig forhold til samtalens innhold kan finne sted. Det er viktig å merke seg at selv om innholdet i samtalen har preg av å være likeverdig og fri så har jeg ikke på dette tidspunktet fått en tilstrekkelig forståelse av Jørgens situasjon. Selv om samtalen var lystbetont og ufarlig hadde jeg ikke glemt hva som var Jørgens egentlige og store problem i overgangen fra fengsel til løslatelsen. Dette førte til at jeg inviterte Jørgen til å være med ut i luftegården der det ble muligheter for å komme dypere inn i hans frykt for det han mente ville møte han etter løslatelsen.

Fase 5: Retnings-fasen

Ute i luftegården gikk den likeverdige frie samtalen, som må kunne ses som både situasjonsbetinget og tilstedeværende, inn i en ny fase. Vi fokuserte etter hvert på Jørgens problemer og utfordringer, og jeg måtte da forsøke å dempe «min frykt», som dreide seg om at Jørgen ville forsøke å ta sitt liv. Da vi gikk side om side og snakket fikk jeg en dypere forståelse av hvorfor Jørgen hadde isolert seg. Jeg fikk en mer dypt-gripende innsikt og kunnskap om hvordan ulike elementer i Jørgens problemer og utfordringer (saksforhold) hang sammen med hverandre. Vi hadde altså gått fra inn-ledningen inne på cella, sentrert om Jørgens tristhet og nedbrutthet, til det ufarlige og lystbetonte, og nå altså videre til en mer dyptgripende forståelse av, innsikt i og kunnskap om Jørgens frykt for løslatelsen. I denne sammenhengen kan det godt hende at Jørgen begynte å se lysere på løslatelsen, eller i hvert fall lysere på livet generelt, noe som det at han hadde på lyset inne på cella etter samtale våre, kunne tyde på.

Fase 6: Avslutnings-fasen

Som analysene og refleksjonene viser, fikk jeg aldri vite noe om hvordan det gikk videre med Jørgen frem mot og etter løslatelsen. Slik jeg ser det nå, etter å ha forsket på hendelsen med Jørgen, gikk jeg dermed glipp av en anledning til å tilegne meg ny forståelse, ny innsikt og ny

kunnskap om hvordan møtet med Jørgen reelt påvirket han. Det jeg sitter igjen med er antakelser og undringer over om mitt ideal, min selv-forståelse og min yrkesidentitet som hjelper og grensesetter fungerte i praksis. Disse antakelsene og undringene har gitt meg en «bare» hypotetisk forståelse, innsikt og kunnskap. Jeg har likevel også skaffet meg et visst materielt grunnlag for å kunne se om det var mulig å hjelpe Jørgen til et liv uten ny kriminalitet og uten et rusrelatert liv etter løslatelsen.

Jeg konkluderer oppsummerende med å konstatere at analysen av fortellingen om Jørgen viser betydningen av å komme i posisjon til de innsatte for å kunne bidra til å skape en retning for en helhetlig rehabiliteringsvirksomhet. Å komme i posisjon forutsetter etableringen av en fri virksomhet med situasjonsbetinget og tilstedeværende likeverd og en åpen samtale-form. Det analysen, refleksjonene, og syntesen viser er videre at dette også forutsetter at den som står i hjelper-posisjonen har kompetanse til å lede virksomheten, i dette tilfellet, samtalene, inn i den riktige formen. Uansett vil det å etablere den riktige formen ofte kreve både tid og tålmodighet fra alle de involverte. Analysen indikerer samtidig at fengselsbetjentenes særegne forhold til de innsatte, fastsatt gjennom kriminalomsorgens nødvendige og tvungne virksomhet, også er et godt utgangspunkt for å utnytte og anvende de mulighetene som fri virksomhet gir for rehabilitering. Forutsetning er imidlertid at betjentene får anledning til å utvikle sin kompetanse til å gjøre det, til å gripe og utnytte mulighetene.

4.5 Oppsummering av analysen av to fortellinger

Refleksjonen og analysen av fortellingene om Petter og Jørgen er et eksempel på hvordan egen erfaring nedfelt i fortellinger kan bli en kilde til ny allmenn kunnskap. Fortellingene er unike i den forstand at de hver for seg representerer to spesielle hendelser i mitt yrkesliv. Det kan selvsagt ikke generaliseres noe direkte ut av fortellingene. Likevel er det en rekke trekk ved fortellingene som rent menneskelig er allmenne og som det derfor har allmenn interesse å løfte frem. Analysen har både det særegne og det allmenne i seg. I denne oppsummeringen er det det som er allment av interesse for kriminalomsorgen, og som analysen gir grunnlag for å hevde, som blir trukket frem.

Analysen av fortellingene rammes inn av avhandlingens hovedtema om mitt ideal, min yrkesidentitet og min selvforståelse i spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting. Slik sett, representerer de to fortellingene i sin form og sitt innhold ytterpunktene av mine erfaringer. I tilfellet med Petter ble grensesetting, gjennom tvangsmidler, det sentrale og dominerende, selv om mine intensjoner var å gå fra grensesetting i en oppdragende virksomhet til hjelp. I Jørgens tilfelle står åpenbart min evne til å hjelpe på dagsorden. Men, som det framgår av analysen, kunne også situasjonen med Jørgen ha utviklet seg i en annen og mer grensesettende og tvangsmessig retning. I denne oppsummeringen ønsker jeg å framheve noen hovedpunkter som jeg vil ta med videre for så å belyse nærmere i de to neste delene av avhandlingen, som handler om de ulike relasjonene i fengslet og spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting.

4.5.1 Lærende organisasjon

I analysen av Petter-fortellingen legger jeg stor vekt på potensialet for alternative handlemåter som kunne ha sørget for at den dramatikken som oppstod kunne ha vært unngått. Det bør være et allment mål for virksomheten i fengslet å minimere bruken av isolasjon som virkemiddel. Som en følge av dette, legger jeg opp til at fengslet også bør innta en posisjon som en *lærende organisasjon*. Det betyr i klartekst at fengslet som virksomhet må etablere rutiner og arenaer for å lære av egne erfaringer, og ikke kun gjøre endringer basert på forskning med et utenfra-perspektiv som få eller ingen i virksomheten har noe eierforhold til. Den siste form for læring skjer gjerne som trykk ovenfra eller utenfra, og ikke som resultatet av et uttrykt behov hos de som skal iverksette endringene. Slik læring mangler ofte også den nødvendige motivasjon for å gjøre de justeringene som skal til for å få eventuelle nye tiltak på plass på en god måte.

Den form for læring jeg er ute etter i analysen, er den motiverte form for selvforandring individuelt og kollektivt. Min analyse viser at det vil være mulig å utvikle denne formen for læring på brei basis. Det betyr at egne erfaringer som fortelles fram og utsettes for kritisk refleksjon kan oppstå både i den daglige virksomheten, i grunnutdanningen og ved at flere gis anledning til å forske på egne erfaringer. Denne formen for kunnskaps-utvikling gir bedre motivasjon hos de ansatte til å dyrke fram endringer som reelt kan forbedre virksomheten og gjøre utøvelsen av yrket mer profesjonell.

4.5.2 Yrkeskultur og lojalitet

Hvis det ikke er etablert rutiner for lærende virksomhet, slik denne avhandlingen viser, vil den etablerte yrkeskulturen gjerne dominere og fungere som motstand mot forandringer. Sedvanen vil være det som i all hovedsak styrer virksomheten og som gjerne blokkerer for endringer. «Slik gjør vi det her» vil nærmest bli et mantra for handlingene. Sedvanens sterke motstand mot forandring hindrer gjerne også en grunnleggende undersøkelse av saksforholdet før eventuelle beslutninger tas. Her vil også lojalitet i ulike retninger spille på lag og hindre at det stilles kritiske spørsmål om tiltakene som settes inn fremmer eller hemmer straffens formål. Dette sementeres gjerne også med henvisninger til regelverket. Analysen av Petter-fortellingen viser dette. Den form for læring som ligger bak sedvanen og varianter av lojalitet bidrar som oftest til å forsterke yrkeskulturen og gjør den motstandsdyktig og selvbekreftende i stedet for søkende og videreutviklende. Å være klar over dette står sentralt i forståelsen av praktisk kunnskap. Som analysen av Petter-fortellingen også viser, rommer den etablerte yrkeskulturen både positive og negative sider. For en lærende organisasjon, vil det nettopp være et viktig poeng å avdekke begge sidene, og å utfordre lojalitetsforståelsen.

4.5.3 Ideal, forståelse og selvforandring

I analysen legger jeg vekt på mitt eget ideal som en rettesnor for god fengselsbetjent-virksomhet, nettopp slik dette blir utfordret av det som skjer i spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting. Som analysen av Petter-fortellingen viser, kan måten idealet kommer til

uttrykk i den hendelsen nærmest oppfattes som falsk bevissthet ettersom jeg trodde jeg skulle komme i posisjon til han ved å opptre som jeg gjorde, slik at vi kunne hatt en god dialog.

I analysen av Jørgen-fortellingen kommer kontrasten til sedvanen særlig godt frem. I denne hendelsen er jeg nærmere mitt ideal fordi jeg åpenbart ikke kan kvile på kjente mønstre for handlinger. Jeg presses inn i en hvis – så-tenkning (implikasjonstekning) med en rekke alternativer. I analysen er dette betraktet som å trå inn i en veksling mellom fri og nødvendig virksomhet. Jeg måtte være åpen for å forstå, for deretter å gjøre noe sammen med Jørgen, slik at han kom seg ut av den tilsynelatende fastlåste situasjonen han befant seg i.

I mitt forhold til både Petter og Jørgen har idealet om å bidra til å øke deres selvbevissthet (indre soning) stått sentralt. Så langt har avhandlingen vist at selv om betjentene kan ha stor betydning for at de innsatte får en positiv selvutvikling, må det mer systematisk arbeid til for å hindre at det bare er tilfeldighetene som avgjør om den innsatte kan få til en god indre soning.

I analysen legger jeg vekt på at det er et institusjonelt ansvar for hele kriminalomsorgen å legge til rette for å utvikle kunnskap basert på institusjonens egen erfaring individuelt og kollektivt. Målet her er å gjøre den ytre soningen til en arena som legger til rette for og muliggjør det Ribe-Nyhus kaller for indre soning og jeg vil kalle for positiv selv-forandring, eller for i det minste å ha et motiv for utvikling av en positiv selvforandring.

Analysene av kommunikasjonen med Jørgen, viser noe om hva som kan bidra til en snuoperasjon, og som kan allmenngjøres til bruk i mange ulike samtaler og situasjoner innenfor ulike profesjoner og i privatlivet. Vendepunktet i kommunikasjonen mellom oss fant sted da Jørgen kunne stå frem som eksperten som fluebinder og fisker overfor meg, som novise. Dette var det som først og fremst endret Jørgens sinnsstemning.

5 Analyse av relasjonene mellom ulike aktører i kriminalomsorgen

Kapitlet om ulike aktører er en videreføring av kapitlet som omhandler mitt møte med Petter og Jørgen. Refleksjonene og analysene i kapitlet om Petter og Jørgen har gitt noen oppdagelser av hva både mangel på relasjonsdannelse og god relasjonsdannelse vil ha å si i rehabiliteringsarbeidet overfor de innsatte. Refleksjonene og analysene viser også noen konsekvenser av manglende kvalifikasjoner og noen forutsetninger med hensyn til gode kvalifikasjoner i endringsarbeidet overfor de innsatte. For å kunne gå i dybden på de ulike relasjoner mellom aktører i direktekontakt med hverandre i fengselshverdagen, gjør jeg et forsøk på å knytte analysene om Petter og Jørgen og teori og metode sammen for å kunne utvikle en så realistisk forståelse av, innsikt i og kunnskap om ulike aktørers betydning for hverandre, som mulig.

For å få en så helhetlig forståelse av relasjonene mellom ulike aktører som mulig viser jeg først til noen historiske utviklingstrekk ved kriminalomsorgen. Det er ulike historiske dokumenter, lovverk og stortingsmeldinger som viser de ulike virksomhets-nivåene og deres utvikling, og der særlig den frie virksomheten gradvis har fått mer plass i kontrast til tidligere tiders dominerende nødvendige og tvungne virksomhet.

Videre har jeg sett på fengsel som virksomhet med utgangspunkt i virksomhets-teoretiske forhold som avdekker noe vesentlig om dagliglivet i kriminal-omsorgen. Hovedavsnittet «Forholdet mellom de ansatte», vil gi et innblikk i samhandling som finner sted mellom meg som fengselsførstebetjent og de fengselsbetjentene jeg var satt til å lede. Det vil også gi et innblikk i forholdet til den øvrige ledelsen og andre samarbeidspartnere inne i fengslet. Jeg forsøker å få frem ulike komplekse forhold på systemnivå, som Hoëm mener kan forbedres og forenkles enten ved å justere de formelle sosialiseringsbetingelsene og slik legge til rette for mer optimal sosialisering, eller ved at ugunstige sosialiseringsbetingelser nøytraliseres.⁵⁰⁰

Det neste hovedavsnittet er «Forholdet mellom innsatte og ansatte». Det vil gi et lite innblikk i forholdet mellom innsatte og ansatte, slik jeg ser, forstår, tolker og opplever det. Begrunnelsen for at dette kun gir et lite innblikk, er at jeg med mitt delvise utenfra-perspektiv og min delvise utenfra-forståelse, og uten erfaring som innsatt, ikke kan gi samme rikholdige innblikk i forholdet mellom innsatte som i det jeg selv har direkte erfaring med. Jeg har også ellers bare indirekte innblikk i hvordan det som skjer mellom innsatte og ansatte oppleves fra de innsattes side. Dermed blir det en skjevfordeling mellom forståelse, innsikt og kunnskap utviklet med utgangspunkt i mine erfaringer og sett fra min synsvinkel og forståelse, på den ene side, og innsikt og kunnskap med utgangspunkt i de innsattes erfaringer og sett fra deres synsvinkel, på den annen.

⁵⁰⁰ Hoëm (1978).

Det siste hovedavsnittet, om forhold mellom oss som aktører, er «Fordypning i forholdet mellom innsatte og ansatte». Det er dette avsnittet som framstiller et fengsel som et system der både fri, nødvendig og tvungen virksomhet kommer til syne. I denne delen går jeg dypere inn i mitt innenfra-perspektiv og min innenfra-forståelse, slik dette kommer til uttrykk i ulike handlinger. Jeg viser også til de blokkeringene som kan inntre, og fallgruvene det er mulig gå i, i min tjenesteutøvelse.

En sentral utfordring eller fallgrube, eller i verste fall blokkering, i alle forhold, er etter min vurdering den *lojaliteten* som nødvendigvis oppstår mellom aktørene. Derfor vil refleksjon over og analyse av lojalitet være en gjenganger i dette kapitlet. En viktig presisering er at skillene mellom relasjonene mellom ansatte, mellom innsatte og mellom ansatte og innsatte, må forstås som analytiske. Selv om hoved-relasjonen er ansatt-innsatt, gjenspeiles denne relasjonen også i de andre relasjonene. Det betyr at alle relasjonene virker inn på hverandre; men for å få en ryddig og informativ diskusjon om de ulike relasjonene, betraktes de i første omgang hver for seg.

I en utredning som tar rimelig hensyn til at alle relasjoner mellom aktører innenfor fengslet og kriminalomsorgen virker inn på hverandre, og er drøftet i henhold til virksomhetsteoriens begreper om fri, nødvendig og tvungen virksomhet, vil begrepene om tilstedeværende, situasjonsbetinget og ikke minst institusjonsbetinget og samfunnsbetinget likeverd ha sentral betydning. I en redegjørelse for relasjonene mellom de ulike aktører i kriminalomsorgen, vil undersøkelsen av om kriminal-omsorgen, som institusjon, gir gode nok rammebetingelser å jobbe konstruktivt med rehabiliterende tiltak, ha forrang. Som argumentert inngående for ovenfor avhenger dette av om kriminalomsorgen legger til rette for at det kan utvikles tilstedeværende og situasjons-betinget likeverd mellom innsatte og ansatte.

5.1 Betydningen av fri, nødvendig og tvungen virksomhet i kriminalomsorgen

Før jeg går videre til refleksjonene knyttet til «Analysene av relasjonen mellom ulike aktører i kriminalomsorgen», innleder jeg kort om noe av kriminalomsorgens historiske utviklingstrekk. Det gjelder hvordan ansatte må manøvrere mellom å vektlegge det skjønsmessige knyttet til «fri virksomhet» og det som er lov- og reglementsbestemt gjennom «nødvendig og tvungen virksomhet».⁵⁰¹ Det blir lettere å se og forstå hvor kriminalomsorgen er i dag, mot bakgrunn av kjennskap til de mest sentrale historiske fasene. Tilbake i 1841 kom Straffeanstaltkommisjonen med sin innstilling til Stortinget om forholdene i tukthusene og festningene. De mente at anstaltene var ubrukelige til å gjennomføre formålet med straffen. Fangene hadde for mye fellesskap med hverandre, slik at det ble rene *forbryterskoler* i stedet for rehabiliterings-anstalter.⁵⁰² Kommisjonen foreslo cellefengsler der fangene kunne holdes

⁵⁰¹ Se under overskriften «Fri og nødvendig virksomhet».

⁵⁰² I vedlegg 1 «Forskning innen kriminalomsorgen» har jeg vist til Alnæs (2006) sin forskning på om fengsel er forbryterskoler eller rehabiliteringsanstalter.

isolert fra hverandre, og derved kunne gjennomgå en religiøs renselse henimot å bli bedre mennesker. Kommisjonen mente at det var uheldig at det overordnede personalet var militære befalingsmenn, uten interesse for straffeanstaltene. Stortinget bevilget deretter midler til byggingen av Botsfengslet i Christiania, som sto ferdig i 1851.⁵⁰³

Da jeg begynte på fengselsskolen i 1973, var vi på omvisning i kirken på botsfengslet og fikk se hvordan den var fysisk innredet for at fangene ikke skulle ha kontakt med hverandre. De var plassert i båser, slik at de bare kunne se presten og ikke sidemannen. Fangene gikk inn etter hverandre, slik at de kun så ryggen på hverandre. På samme måte gikk de ut av kirken og ble innlåst på sine celler, uten å kunne se hverandres ansikter eller snakke med hverandre.

Den neste epoken jeg vil nevne er perioden med innføring av tvangsarbeidshus. Opstad tvangsarbeidshus (nå Åna fengsel) ble påbegynt i 1907, og sto ferdig i 1915.⁵⁰⁴ Ole A. Wister skriver i KRUS sin *Dokumentasjon og debatt* i artikkelen med tittelen «Enkelte trekk ved norsk fengselshistorie» at det var omstreifere, farende folk og fant, som var dømt for løsgjengeri, drukkenskap og betleri som kom til Opstad som tvangsarbeidere. Mangeårig direktør Conrad Falsen mente at det var sunt å jobbe ute i tung, frisk sjøluft og vind. Slikt arbeid ville gi legemlig tretthet, regelmessig søvn og åndelig ro. Likevel ble tvangsarbeid massivt kritisert på 1950-tallet for innhold, og at straffene var mye lengre enn vanlig fengselsstraff. I 1970 ble løsgjengerlovens paragraf om tvangsarbeid opphevet.⁵⁰⁵

Jeg antar at det på denne tiden var et sterkt preg av den nødvendige og tvungne virksomheten, der fengselsbetjenter og førstebetjenter ikke hadde mye rom til fri virksomhet og til å ta egne skjønnsmessige avgjørelser. På den annen side kan det godt hende at betjenter og førstebetjenter bak lukkede dører og murer ikke alltid fulgte føringene for den nødvendige og tvungne virksomheten, med utgangspunkt i lov- og regelverk. Historisk sett kan den frie virksomheten ha gitt både positive og negative resultater for de innsatte, ved at betjenter og førstebetjenter ga innsatte fordeler som var lovstridige, og på den annen side behandlet innsatte lovstridig ved å påføre straff i straffen. Fordelene kan ha vært noe så enkelt som å la enkelte innsatte snakke med hverandre, under botsfengseltiden. Under overskriften «Avstand mellom liv og lære» skriver jeg at jeg oppdaget at ingen av fengselsbetjentene holdt seg strengt til reglementet til tross for at vi gjentatte ganger på personalmøter ble enige om at vi måtte gjøre tjenesten likt og etter reglementet.

Datidens forskere, som Johs. Andenæs, engasjerte seg i problemet med tvangsarbeid. I boken *Straffen som problem*, under overskriften «Hva bør vi kriminalisere?», skriver Andenæs at straffen for å være åpenbart beruset på offentlig sted var bot, og subsidiært fengsel. En del av de bøtelagte alkoholmisbrukerne var uten arbeid og måtte derfor sone i fengsel. Ved hyppige tilbakefall kunne brudd på løsgjengerloven føre direkte til anbringelse i kuranstalt eller

⁵⁰³ NOU (1984:2).

⁵⁰⁴ Ibid.

⁵⁰⁵ Wister (1997).

tvangsarbeid i 18 måneder. Ved gjentakelse kunne tvangsarbeidet vare opp til tre år. Slik anbringelse var ikke regnet som straff. Det var tenkt som avvenning fra alkohol og trening i arbeid. Andenæs mente at det var endringer i holdningene til tvangsarbeid og i synet på alkoholmisbruk, som var hoved-årsaken til at «både straff for offentlig beruselse og tvangsarbeid ble opphevet».⁵⁰⁶

Noe av det interessante ved å forske på egne erfaringer, er når ulike historiske kilder dukker opp og forteller oss om datidens hverdagsliv, og kan gjenoppleves også som erfaringsbaserte hendelser. Selv om løsgjengerlovens paragraf om tvangsarbeid var opphevet, var det i 1974, da jeg jobbet ved fengslet i Møllergata 19 i Oslo, innsettelse av bostedsløse som hadde brutt loven på ett eller annet vis.

I dette gamle fengslet, som ble revet midt på 1970-tallet, var oppvarmingen kulldreven vanntank. En av «uteliggerne» i Oslo var fyrbøter hver gang han ble innsatt, så fremt ikke jobben var opptatt. Denne innsatte møtte med skitne klær og nedkjørt på alkohol, enten til soning av dom eller for å bli satt i varetekt. Det rørende ved denne historien er den forvandlingen som skjedde i fengslet. Han gikk punktlig og renvasket til jobben som fyrbøter. Cella var til enhver tid ryddig, med oppreid seng og matter på gulvet.

En dag hentet politiet han til retten for å vurdere om han skulle ha ny fengsling eller løslates. Senere på dagen kom han og ringte på fengselsporten, hvor mottagelses-betjenten spurte om han var løslatt og kom for å hente sakene sine. Den innsatte dro opp fengslingskjennelsen fra lommen, som viste at han hadde fått 14 dager forlenget fengsling, og ville tilbake til fyrbøterjobben og cella si. Det hele var en glipp fra politiets side, ettersom de ikke fulgte han tilbake til fengslet. Poenget er at han kunne ha unnlatt å møte tilbake i fengslet. Det var som om han ville hjem i trygge omgivelser og tilbake til sitt meningsfylte arbeid.

5.1.1 Stortingsmelding nr. 104

I nyere tid er det «Stortingsmelding nr. 104 Om kriminalpolitikken» fra 1977-78, som gir retningslinjer for hvordan kriminalomsorgen som virksomhet skal drives. Det gjelder, slik jeg ser det, spesielt at den frie virksomheten begynner å få et sterkere fokus, ved at ansatte får større frihet til å ta egne avgjørelser overfor innsatte i sin daglige virksomhet. Stortingsmeldingen var det første helhetlige politiske dokumentet om straffegjennomføring siden Straffelovkommissjonen av 1885 utarbeidet Straffe-loven av 1902. En straffelov som den gang ble betraktet som den mest moderne straffeloven i Europa.⁵⁰⁷ Innholdet i Stortingsmelding nr. 104, den såkalte «Valle-meldingen» om kriminalpolitikk, la grunnlaget for mange senere reformer i kriminal-politikken. Valle skriver i sin bok *Dette står jeg for*, fra 1989, 11 år etter stortings-meldingen, at så lenge vi ikke ønsker å ta livet av lovbrøtterne eller la de sitte inne for alltid, «er forsøk på rehabilitering nødvendig og klart i samfunnets interesse».⁵⁰⁸

⁵⁰⁶ Andenæs (1996, s. 67).

⁵⁰⁷ St. meld. nr. 104 (1977-78).

⁵⁰⁸ Valle (1989, s. 159).

I etterkant av stortingsmeldingen ble det etablert et tjenestemanns-rolle-prosjekt (TR-prosjektet), der betjentene skulle jobbe sosial- og aktivitets-pedagogisk overfor de innsatte. Betjentene skulle ha en veiledende og støttende funksjon for å bidra til å gjøre innsatte skikket til å leve i samvær med andre mennesker.⁵⁰⁹

Selv om en bestemmelse i en stortingsmelding (nødvendig virksomhet), er noe ansatte må forholde seg til og gjennomføre, er det i jobben med sosial- og aktivitets-pedagogikk stor grad av fri virksomhet. I Ålesund kretsfengsel hadde vi stor grad av frihet til å gjennomføre ulike aktiviteter med innsatte. I tillegg til det jeg har vist til om bordtennisspill og de samtalene jeg hadde med innsatte, hadde jeg frihet til å ta med meg en innsatt ut på kino, etter endt kveldsvakt. Jeg måtte selvfølgelig sette meg inn i lov- og regelverk, i den nødvendige virksomheten, som ramme for den skjønnsmessige frie virksomheten, med tanke på hvilken innsatt jeg kunne ta med meg. Det handlet om hvilken forbrytelse som var begått, om den innsatte var rømningsfarlig og ikke minst om den innsatte hadde møtt til soning selv, eller om politiet hadde pågrepet vedkommende. Likevel var den viktigste skjønnsmessige vurderingen, i samarbeid med ledelsen, hvilket behov den innsatte hadde for å få et positivt avbrekk, som kunne hjelpe han i en tung tid som innsatt. Gjennom disse betraktningene fra det gamle Ålesund kretsfengsel, ser jeg at det var et eksempel på en institusjon som legger til rette for likeverd mellom innsatte og ansatte (institusjonsbetinget likeverd).

I forbindelse med innføringen av sosial- og aktivitets-pedagogikk ble Asbjørn Langås (lærer og offiser) hentet fra Tunga kretsfengsel i Trondheim, og tiltrådte som avdelings-direktør i det daværende fengselsstyret.⁵¹⁰ Han var en engasjert forkjemper for innføring av en sosial- og aktivitets-pedagogisk straffegjennomføring. Langås møtte kraftig kritikk for denne innføringen fra tjenestemenn, og særlig fra Norsk fengselstjeneste-mannsforbund (NFF). Denne progressive reforminnføringen var grunnet på et endret syn på fangebehandling og fengselsbetjentrollen. Langås mente at de fleste hadde muligheter for forandring, bare det ble utviklet en tilstrekkelig god metodisk-pedagogisk tilrettelegging. Denne reformpolitikken dannet grunnlaget for en positiv fangebehandling på 1980-tallet.⁵¹¹ Dermed var kriminalomsorgen godt i gang med å gi betjenter tilgang til fri virksomhet, innenfor rammene av den lov- og regelbestemte, altså nødvendige og tvungne virksomheten.

5.1.2 Stortingsmelding nr. 27

Den neste stortingsmeldingen som viser endringer i hverdagslivet i fengslene, er Stortingsmelding nr. 27 fra 1997-98 med tittelen «Om kriminalomsorgen». Denne stortingsmeldingen la grunnlaget for at KRUS utarbeidet læremateriale for kontaktbetjentopplæringen. Videre ble kontaktbetjentordningen stadfestet i straffegjennom-

⁵⁰⁹ Hammerlin (1992).

⁵¹⁰ Valle (1989).

⁵¹¹ Hammerlin (2008).

føringsloven, som bestemmer at kontaktbetjenten skal være en særkontakt som står den innsatte nær i rehabiliterings-arbeidet.⁵¹²

I læreboken *Fengselsbetjent kompetanse – kontakt – fremtid*, er arbeids-beskrivelsen opplistet i 11 punkter. Hovedinnholdet i de 11 punktene er at betjentene skal være ressurspersoner og veiledere for de innsatte i deres egenutvikling. Etter å ha etablert kontakt, skal kontaktbetjenten presentere sonings- og framtidsplan for den innsatte, og redegjøre for hvordan anstalten har tenkt at denne skal brukes. Kontakt-betjenten skal forklare sin rolle og de forventningene som stilles til den innsatte. Gjennom kjennskap til den innsatte skal kontaktbetjenten jobbe ut fra den innsattes behov og ønsker. Kontaktbetjenten skal finne ut om det er behov for tverrfaglig samarbeid. Sammen med den innsatte og øvrig personell skal de komme frem til realistiske mål å arbeide for frem mot løslatelsen.⁵¹³ I forbindelse med innføringen av kontaktbetjent-ordningen ble det gjennomført kurs rundt om i anstaltene. Selv var jeg sammen med en annen førstebetjent kursleder ved daværende Åna kretsfengsel. Etter å ha jobbet som forsker med denne avhandlingen, er det interessant å reflektere over at denne innføringen var en utvikling av nødvendig eller tvungen virksomhet, som har mye fri virksomhet i seg. Altså, først når kontaktbetjentordningen er tvunget gjennom oppstår rommet for den frie virksomheten for de ansatte til som kontakt-betjent å jobbe sosialpedagogisk og aktivitetspedagogisk.

Stortingsmelding nr. 27 er tydelig på at de tilsatte er kriminalomsorgens viktigste ressurs i rehabiliteringsarbeidet, der forebygging og tiltak mot lovstridige handlinger skal bygges ut i omfang og kvalitet.⁵¹⁴ I kjølvannet av denne stortingsmeldingen kom «Delinnstilling 2 om Utdanning for fengselsbetjenter» i 2004. En enstemmig arbeidsgruppe sier der at det er naturlig og nødvendig at grunnutdanningen for fengselsbetjenter gjøres tre-årig med studiepoeng til bachelorgrad, slik at også fengselsbetjentutdanningen følger samfunnets generelle kompetanseheving. Arbeidsgruppen sier at det ikke er mindre krevende å jobbe som fengselsbetjent, enn som barnevernspedagog og vernepleier. De sammenligner også fagområdene i fengselsbetjentutdanningen med sykepleie, sosiologi, sosionomutdanning, lærerutdanning, politi og krigsskole.⁵¹⁵

Arbeidsgruppen går videre inn for at det skal etableres masterutdanning i kriminalomsorgsfag, for at kriminalomsorgen skal kunne nå sine fremtidige mål og løse sine oppgaver. Arbeidsgruppen er tydelig på at arbeidet som er påbegynt må videreføres og videre intensiveres.⁵¹⁶ Det er mulig å tolke dette slik at betjentenes stemme med bakgrunn i erfaring og forskning på hverdagslivet i kriminalomsorgen bør stå sentralt i videreføringen av arbeidet.

⁵¹² Strgjfl. (2001 nr. 21).

⁵¹³ Meek Hansen, Larsen og Langset Storvik (1999).

⁵¹⁴ St meld nr. 27 (1997-98).

⁵¹⁵ Justis- og politidepartement (2004).

⁵¹⁶ Ibid.

Dette gjelder spesielt den betydningen utviklingen av fri virksomhet kan ha i relasjonene mellom innsatte og ansatte. Det samme kan gjelde denne avhandlingens synliggjøring av hverdagslivet og de ulike analysene og syntesene som er gjennomført.

5.1.3 Stortingsmelding nr. 37

Det neste politiske dokumentet som viser utviklingen av fri, nødvendig og tvungen virksomhet i kriminalomsorgen⁵¹⁷ er Stortingsmelding nr. 37 fra 2007–2008 med tittelen «Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn». Det er tydelig at denne stortingsmeldingen følger opp det de to tidligere meldingene har frontet med hensyn til sammenligning av fengselsbetjentyrket med andre yrker. De skriver: «I likhet med etater som helsevesen og barnevern har kriminalomsorgstilsatte en rolle hvor de både utøver tvang og legger til rette for rehabilitering».⁵¹⁸ Denne stortingsmeldingen viser til fem grunnpilarer, i et humanistisk menneskesyn, som kriminalomsorgen har tuftet sin virksomhet på:

Virksomheten i kriminalomsorgen bygger på fem pilarer: det som lovgiver har sagt er formålet med straffen, et humanistisk menneskesyn, prinsippet om rettssikkerhet og likebehandling, prinsippet om at en har gjort opp for seg når straffen er sonet, og normalitetsprinsippet.⁵¹⁹

Grunnpilarene taler mye godt for seg selv angående hvordan hverdagslivet i kriminalomsorgen skal være (nødvendig virksomhet). Gjennom avhandlingen har jeg hatt fokus på å arbeide ut fra et humanistisk menneskesyn, for eksempel når jeg fokuserer på likeverd mellom innsatte og ansatte. Det er lett å misforstå prinsippet om like-behandling som en instruks om at alle skal behandles likt. Lars Gule skriver imidlertid: «Like-behandlingsprinsippet sier altså ikke at alle skal behandles likt, men at like tilfeller skal behandles likt».⁵²⁰ I ytterste konsekvens kan innsatte behandles «ulikt», hvis det er tale om ulike utfordringer og problemstillinger. Her ser jeg utfordringer for utøvelsen av den frie virksomheten til betjentene, med bruk av skjønn og dømmekraft. Jeg har mange ganger opplevd at innsatte har sett at en annen innsatt har fått fordeler som ikke vedkommende selv har fått. Da kommer det som oftest krav om å få de samme fordelene, og jeg har da etter beste evne forsøkt å forklare den innsatte hvorfor vedkommende ikke kan få de samme fordelene. Noe av det mest problematiske er at en ofte ikke kan forklare fullt ut slike forskjeller, fordi det ville bryte med taushetsplikten overfor den andre innsatte, og dermed oppstår det lett konflikter.

Denne måten å se, forstå og videre tolke likebehandling på, kan ses i forhold til forskjellen mellom det å være likestilt og det å være likeverdige. Under overskriftene «Likeverd» og «Danning av relasjoner gjennom gode innstillinger og handlinger» har jeg gått nærmere inn på divergensen mellom begrepene likeverd og likestilt. Walderhaug og en informant har særlig

⁵¹⁷ En stortingsmelding inngår ikke som forordninger for tvungen virksomhet i kriminalomsorgen slik lovverk gjør.

⁵¹⁸ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008, s. 207).

⁵¹⁹ Ibid. (s. 19).

⁵²⁰ Gule (2008, s. 240).

bidratt til å utdype min forståelse når det gjelder dette. En viktig innsikt er at hvis det skal være tale om at to innsatte på noen enkel måte skal kunne betraktes som likestilte, må samtalen med innsatte om dette handle om noe dagligdags og ikke om den enkelte innsattes sak eller saksforhold. Ut fra refleksjonen over fortellingen om Petter er det ganske sikkert at i kommunikasjon med meg så opplevde han mangel på både likeverd og likestilhet. Jeg kom aldri så langt at jeg fikk Petter til å forstå at innsatte som utagerer og har truende atferd blir plassert på enecelle til vi har fått avklart situasjonen, og altså at hans oppførsel ble behandlet likt med andre med samme eller lignende atferd.

Det er lettere sagt enn gjort, å sørge for at innsatte kan betraktes som å ha gjort opp for seg når straffen er sonet. De er ofte stemplet som kriminelle, og dermed ikke ansett som likeverdige med andre borgere etter løslatelse. Da snakker vi ikke lenger bare om institusjonsbetinget likeverd, men også om samfunnsbetinget likeverd, der samfunnet som helhet legger til rette for likeverd mellom sine borgere. Det er heller ikke alltid lett å se hvordan normalitetsprinsippet skal komme til sin rett, selv om dette prinsippet er forankret i internasjonale konvensjoner, som sier at innsatte skal ha samme rettigheter som andre borgere.⁵²¹ Å iverksette prinsippene handler altså mer konkret om hvordan de tre virksomhetsformene (fri, nødvendig og tvungen) skal kunne realiseres på en balansert måte. Som jeg har vist til er prinsippene selv basert på den rettssikkerheten som straffegjennomføringsloven og andre lover gir norske borgere, både de innsatte før, under og etter soning, og alle andre borgere. Å virkeliggjøre et prinsipp, handler etter min forståelse, om å etablere en holdning, som jeg har utdypet mitt begrep om ved hjelp av Aristoteles sitt *hexis*-begrep, og som jeg derfor antar en handling skal kunne springe ut fra. Når en holdning/*hexis* tilsvarende prinsippene er vokst frem gjennom tilvenning som en karakter-dyd basert på utøvelse av handlinger av en viss beskaffenhet grunnet i våre dypereliggende karakter-disposisjoner, og i dette tilfellet altså hos fengselsbetjentene,⁵²² vil det fortsatt være mye som gjenstår før samfunnet har tilvendt seg godt nok til prinsippene. Det avgjørende er at prinsippene gjennom-føres som handling, på den måten som denne stortingsmeldingen viser til, i overens-stemmelse med de fem virksomhetspilarene.

Fra 1903 og frem til straffegjennomføringsloven i 2001, var det den gamle fengsels-loven kriminalomsorgen hadde å forholde seg til.⁵²³ Andenæs tar utgangspunkt i fengselsloven, og skriver at innsatte skal behandles med fasthet og alvor. I utformingen av fengselsvesenet de siste to hundre årene har tanken om behandling av lovbytere for å bidra til at de kan opphøre å være lovbytere, stått sterkt. Etter å ha mistet troen på eneroms-behandling ut fra 1850-tallets botsfengselstanke, ble dette systemet gradvis avløst av at innsatte skulle ha fellesskap med andre innsatte. Andenæs viser til kriminologisk forskning, og skriver at vi forstår lite av hva som må til som behandling for at lovbyterne skal endre sin livsførsel. Han skriver at verken psykiatrien, psykologien eller pedagogikken har greid å finne nøkkelen til å løse

⁵²¹ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008).

⁵²² Aristoteles (2013). Se også under overskriften «Holdning og handling i en likeverdstenkning».

⁵²³ Wister (1997).

habiliterings- og rehabiliteringsutfordringene.⁵²⁴ Mine antydninger eller aninger (abduksjon) er at noen av betingelsene for positiv endring finnes et eller annet sted i den frie virksomheten, dersom betjenter gjennom forskning på egne erfaringer kan skaffe seg frihet og selvstendighet i relasjonene med de innsatte til å ta avgjørelser som ikke alltid er vanlige. Det kan hjelpe til dersom det finner sted et sammenfall i verdi- og interesse-fellesskap som det Hoëm viser til som en forutsetning for å få til en formell optimal sosialiseringssituasjon. Med bakgrunn i forskning utført av fengselsbetjenter og førstebetjenter, kan sosialiseringsbetingelsene endres på systemnivå. En annen mulighet er å foreta interne justeringer som bidrar til å nøytralisere de ugunstige sosialiseringsbetingelser.⁵²⁵

Refleksjonene over og analysene av mitt møte med Petter og Jørgen, ser jeg som mulige kilder til å forstå hvordan det går an å justere ulike sosialiseringsbetingelser. Når det gjelder Petter vil det kanskje handle mest om å nøytralisere ugunstige sosialiseringsbetingelser, der et av tiltakene kunne ha vært å ikke plassere han på sikkerhetscelle etter hendelsen på etasjелеderkontoret. Hvis det hadde skjedd kunne vi kanskje ha kommet i en bedre sosialiseringssituasjon med Petter, der han kanskje gjennom dialog med meg kunne ha erkjent og forstått egen oppførsel i et større perspektiv. Og han ville kanskje ha innsett at han ikke kan tre inn i en fengsels-avdeling på den måten han gjorde, uten at de andre innsatte ville reagere slik de gjorde.

Den dialogisk åpne samtalen mellom oss som førte til at Jørgen så litt lysere på livet og valgte å ikke fortsette å sitte på cella i mørke, kan på sin side gi innsikt i hvordan vekslingen mellom fri og nødvendig virksomhet kan bidra til sosialisering. Jeg skal ikke påstå at det oppsto en formell optimal sosialiseringssituasjon i dette tilfellet, men refleksjonene og analysene viser at det oppsto tilstedeværende og situasjonsbetinget likeverd i en treleddet relasjon, som igjen bidro til at jeg kunne tre inn i en veksel-virkning mellom fri og nødvendig virksomhet. Den frie virksomheten kom særlig godt til uttrykk i selve samtaleformen, og den nødvendige virksomheten kom særlig godt til uttrykk i det at jeg kunne sikre meg at Jørgen ikke kom til å ta sitt liv eller skade seg.

I straffegjennomføringslovens § 2 om formålet med straffen står det:

Straffen skal gjennomføres på en måte som tar hensyn til formålet med straffen, som motvirker nye straffbare handlinger, som er betryggende for samfunnet og som innenfor disse rammene sikrer de innsatte tilfredsstillende forhold. Ved varetekts-fengsling skal kriminalomsorgen legge forholdene til rette for å avhjelpe negativ virkning av isolasjon.⁵²⁶

Loven, som her, etter min oppfatning, åpner for samspill mellom fri, nødvendig og tvungen virksomhet, gir videre anvisning for at de straffedømte skal gis mulighet til å endre sin livsførsel, slik at tilbakefall til ny kriminalitet forhindres. Denne tilrette-leggingen må imidlertid

⁵²⁴ Andenæs (1996).

⁵²⁵ Se under overskriften «Likeverd».

⁵²⁶ Strgjfl. (2001 nr, 21, s. 6).

alltid være i overensstemmelse med samfunnets sikkerhet og den alminnelige rettsoppfatning. I motsetning til varetektsfengslede har for eksempel domfelte aktivitetsplikt; de har altså plikt til å gå på jobb eller skole under soningen. Loven har en intensjon om at innsatte skal gjøre en egen innsats for å bekjempe sin kriminelle atferd, som ofte er knyttet til rus.⁵²⁷ Slik legges det igjen, slik jeg forstår det, vekt på samspillet mellom tvungen, nødvendig og fri virksomhet, på en måte som stemmer overens med den alminnelige rettsoppfatning.

Sett i en mer hverdagslig sammenheng, var det ved det store Åna fengsel før innstrammingene i aktiviteter for de innsatte, stor aktivitet med fjøsdrift, gårdsdrift og flere verksteder. Det samme gjaldt skole og flere ulike programmer, som de innsatte kunne være aktivisert ved. Nå er fjøsdriften lagt ned, dvs. slik den opprinnelig var med melkeproduksjon. Noe av den andre aktiviteten er redusert. Selv om innsatte, ut fra min erfaring, i mange tilfeller helst ønsker å ligge på cella og slappe av, er jeg kjent med at mange ønsker å gjøre en egen innsats for å være aktive. På Åna var det populært å sone ved fjøsavdelingen og gårdsdriftsavdelingen. Disse innsatte jobbet ute på et stort gårdsområde, uten gjerde og ringmur. Når slike tiltak reduseres, betyr det mindre frihet og mer isolasjon fra fellesskap med andre innsatte og betjenter. Det at isolasjon er spesielt nevnt for varetekts-innsatte, er nok fordi det i mange tilfeller blir brukt brev- og besøksforbud/kontroll under varetektsfengslingen. Samtidig er isolasjon ansett som skadelig, enten det handler om varetekts-innsatte eller doms-innsatte.

Jeg har vist til den politiske siden av kriminalomsorgsutviklingen med fri, nødvendig og tvungen virksomhet. Fordi dette er en erfaringsbasert avhandling om hverdags-livet mellom innsatte og betjenter og pedagogiske møter oss betjenter imellom, har ikke kriminologisk, sosiologisk og psykologisk kriminalomsorgsforskning fått stor plass. Jeg har interesse av denne forskningen, selv om jeg ikke har funnet anledning til å gi den stor plass i avhandlingen. I vedlegg 1 «Forskning innen kriminalomsorgen» har jeg en deskriptiv oversikt over noe av nasjonal og internasjonal forskning på kriminal-omsorgen. I analysene av de ulike relasjoner mellom aktørene i kriminalomsorgen, gir jeg særlig innblikk i hvordan hverdagslivet utspiller seg i ulike spennings-felt, og ikke minst i det som kan stå på spill mellom ulike aktører.

5.2 Forholdet mellom de ansatte

Kriminalomsorgen er en hierarkisk oppbygd virksomhet, der fengselsbetjentene er nederst og direktorat og justisdepartement øverst på rangstigen. Siden kriminal-omsorgen er statlig er Storting og Regjering aller øverst, som bestemmende, lov-givende, og bevilgende myndigheter. Hierarkiets nivåer er videre, tatt nedenfra, fengsels-første-betjent, fengselsinspektør, assisterende fengselsleder, fengselsleder, assisterende regiondirektør og regiondirektør. Hovedfokuset vil være på relasjonene mellom fengselsbetjentene, og mellom fengselsbetjentene og første-betjentene, og videre på relasjonen til den øvrige ledelsen.

⁵²⁷ Ibid.

Lojaliteten mellom oss som aktører er sentral med tanke på hvordan den virker inn på de ulike andre relasjonene. Lojaliteten til mine kolleger har vært grunnleggende for min handlemåte, og ofte styrende for hvordan jeg har gått inn i ulike situasjoner overfor innsatte. Det ligger en fallgrube her som det er lett å gå i og som lett kan føre til problemer med å ikke se virkeligheten slik den egentlig er. I kapittel 3 om teori og metode viser jeg til Russell Hansons teori om at vi, hvis det vi ser ikke stemmer med våre forventninger, blokkerer for å se objektet slik det egentlig er. Utfordringen er, slik Meløe påpeker, at vi må flytte oss til det stedet aktøren ser fra og forsøke å se i samme retning som aktøren ser, for å få et mer realistisk bilde av situasjonen og en mer nyansert forståelse av det vi skal forholde oss til. Kort fortalt handler det om å *identifisere seg* med aktøren som står midt i sine daglige aktiviteter og utfordringer.

Det kan se ut som informanten med lang fengselsbetjenterfaring, som er program-instruktør, og som har vikariert i mellomlederstillinger og tenker ganske likt med Marx angående oppdragelse. Som fengselsbetjent mener han at alle har behov for grense-setting og oppdragelse. Han sier det slik, relatert til både jobben og til seg selv: *Vi har innsatte som har hatt en dårlig oppvekst med tanke på grensesetting, og de trenger det. Til og med jeg som er et tålrig oppegående menneske synes det er greit å ha noen grenser å forholde meg til. Når jeg er sammen med andre folk, er det greit å vite hvor deres grenser går.*

På samme måte som Marx skriver i Feuerbach-tesene om hvor viktig det er at oppdrageren selv blir oppdratt,⁵²⁸ viser informanten til at han også trenger grense-setting som del av oppdragelsen, samtidig som han er en oppdrager overfor innsatte. Jeg ser ikke vekk fra at de fleste fengselsbetjenter også blir oppdratt av de innsatte gjennom tilbakemeldinger. Min erfaring er i alle fall at jeg stadig vekk blir oppdratt av personer som jeg har ansvar for å oppdra. Det gjelder særlig mine barn. Det samme skjer i jobben ved at fengselsbetjentenes og de innsattes tilbakemeldinger har en oppdragende virkning på meg, spesielt hvis de påpeker noe negativt, og at jeg selv greier å se det som negativt. Derfor tenker jeg at dette er viktig i forsøket på å få en dypere forståelse og innsikt i egen selvforståelse og yrkesidentitet.

Da jeg begynte i stillingen som fengselsførstebetjent ved Åna fengsel, hadde jeg et *ideal* om at det er fengselsbetjentene som skal ha ansvar og ta selvstendige avgjørelser i avdelingen. Førstebetjenten skal ikke overta (alle de) vanskelige og utfordrende situasjonene som oppstår mellom fengselsbetjenter og innsatte. At den enkelte tar ansvar for selvstendige avgjørelser, er en sentral forutsetning for et godt fungerende forhold mellom oss ansatte. Det handler også om anerkjennelse for den jobben fengselsbetjentene utfører. Andres anerkjennelse for den jobben en utfører har betydning for selvtillit, selvverd og selvrespekt.⁵²⁹

5.2.1 En uvanlig lederstil eller ikke?

I begynnelsen opplevde jeg at min lederstil ble oppfattet som noe uvanlig, og at jeg ble betraktet som en svak leder, som ikke ønsket å gå inn og bestemme i avdelingene. Slik jeg

⁵²⁸ Marx (1992).

⁵²⁹ Under overskriften «Anerkjennelsens betydning», har jeg vist til Taylor sin teori om anerkjennelse.

tenker i dag, er det sannsynlig at fengselsbetjentene i min begynerfase opplevde at jeg ikke hadde etablert den samme lojalitet med dem som de andre allerede etablerte førstebetjentene hadde. I en kurssamling fikk jeg åpenlys kritikk for min lederstil, noe som gjorde at jeg er sikker på at min lederstil ikke hadde falt i god jord blant flertallet av fengselsbetjentene. I praksis betydde det at mitt forhold til fengselsbetjentene ikke var det beste. Likevel, selv om forholdet mellom oss sto på spill i en kulturendring, var jeg overbevist om at det var betjentene selv som i hovedsak måtte stå som ansvarlige for å finne løsninger både på vanskelige og lette utfordringer.

Uten en slik praksis tenkte jeg at fengselsbetjentene ikke ville greie å opparbeide seg den nødvendige autoritet for å kunne være den støttende lederen som de innsatte kan forholde seg til og respektere. Derfor jobbet jeg uavbrutt i møter og samtaler med å gjennomføre en kulturendring som forutsatte at fengselsbetjentene selvstendig skulle ta så mange avgjørelser som mulig, uten å involvere meg som førstebetjent. Min opplevelse var at min lederstil gradvis ble mer akseptert, etter hvert som fengselsbetjentene opplevde at de fikk økt autoritet overfor de innsatte.

Dermed bedret mitt forhold til fengselsbetjentene seg betraktelig. Jeg opplevde at de stolte mer på meg angående de avgjørelsene jeg selv tok og de avgjørelsene jeg overlot til dem. Selv om jeg presset på for at betjentene selv skulle ta flest mulig avgjørelser, ble de nok klar over at min hensikt ikke var å lure meg unna vanskelige avgjørelser og at jeg dermed var illojal mot dem. Hendelsene med Petter og Jørgen viser vel også at dette ikke var tilfelle. Slik forholdet mellom oss utviklet seg opplevde de nok at jeg hadde en nødvendig lojalitet overfor dem. Det var nok flere hendelser etter hvert som viste at jeg tok ansvar, når det var påkrevet. Hendelser som er drøftet gjennom avhandlingen.

Sett i lys av virksomhetsteoretisk tenkning handler dette om å utfordre betjentene i forhold til samvirkningen mellom fri, nødvendig og tvungen virksomhet. Det handler om å måtte ta eget ansvar for den tvungne virksomheten med det som lovverket og regelverket tvinger betjentene til å utføre. Det betyr videre at betjentene må ta ansvar for å sette seg nøye inn i lovverket og regelverket i forhold til den nødvendige virksomheten, for dermed å kunne tolke lov- og regelverk på best mulig måte. Gjennom en slik læring og utvikling vil det så tre frem mange nye muligheter i den frie virksomheten, ut fra en dypere og selvstendig tilegnet forståelse for hva lov- og regelverk gir rom for av frihet i den daglige jobben overfor de innsatte.

5.2.2 Ledelsesstruktur i forholdet mellom oss ansatte

Relasjonene oppover i systemet virker nødvendigvis inn på tjenesteutøvelsen. Lojalitet oppover i systemet kan slå ut i ulike retninger i forhold til hvordan den praktiske tjenesteutøvelsen tar form. Hvis jeg legger til grunn en forståelse av at toppledelsen ser fengselsbetjentene og førstebetjentene som viktige bidragsyttere til å jobbe

kriminalitetsforebyggende, kan en konsekvens være at vi anses som de best egnede og posisjonerte til å jobbe med positive endringer og rehabilitering overfor innsatte.

Å se på fengselsbetjentene som viktige bidragsytere i rehabiliteringsarbeidet, er i overensstemmelse med teorien som Alison Liebling, David Price og Guy Shefer utvikler i boken *The Prison Officer*. De skriver: «It was the prison officer who was best suited to help with the rehabilitative task».⁵³⁰ En slik forståelse vil være et godt argument for ikke å få ufaglærte inn i stillinger, som er tiltenkt utdannede fengselsbetjenter. Spørsmålet er om en slik forståelse ligger til grunn for toppledelsens holdning til og ledelse av fengselsbetjentene. Et element som trolig virker inn på ledelsens disposisjoner, er økonomi, og hensynet til økonomi kan selvsagt komme inn under nødvendig virksomhet, selv om det likevel er vurderingsmuligheter innen de gitte økonomiske rammer. Altså gjelder her ikke like streng styring som for det som faller inn under tvungen virksomhet gjennom lovverk og reglement. Mer konkret vil det si at stram økonomi i den nødvendige virksomheten hindrer fri virksomhet, ved på forskjellige måter å innskrenke den friheten og det rommet de ansatte har til å jobbe med rehabiliterende virksomhet.

Når økonomien er stram i den daglige virksomheten settes lojaliteten mellom fengselsbetjentene på prøve med tanke på hvem som får gode utfordringer, og hvem som ikke får slike utfordringer. Det kan være å gjennomføre ulike videreutviklende kurs, som gir dem anledning til å være instruktører på ulike rehabiliterende programmer for de innsatte.⁵³¹ Det kan være lav bemanning, som sliter så mye på de ansatte at relasjonene blir dårlige, både mellom de ansatte, og mellom de ansatte og de innsatte, og mellom de ansatte og ledelsen.⁵³² Gjennom avhandlingen viser jeg til kriminologisk forskning og medie-oppslag, som synliggjør dårlige relasjoner mellom ulike aktører i kriminalomsorgen. Når det gjelder forholdet mellom innsatte og ansatte, er Ribe-Nyhus sin forskning tydelig på at forholdet er dårlig.⁵³³ Dårlige forhold mellom ulike aktører kan dermed være det jeg vil kalle for «fallgruver» å gå i med tanke på spenningsfeltet mellom rehabilitering og grensesetting. Det gjelder særlig at grensesetting i den nødvendige og tvungne virksomheten går på bekostning av den frie virksomheten hvor betjenter og førstebetjenter skal jobbe positivt med rehabilitering overfor de innsatte med tanke på et kriminalitetsfritt liv etter løslatelse.

⁵³⁰ Liebling, Price og Shefer (2011, s. 175). Se vedlegg 1 «Forskning innen kriminalomsorgen».

⁵³¹ «Et program er et målrettet tiltak som har til hensikt å bidra til endring av kunnskaper, ferdigheter og holdninger til en definert gruppe innsatte. Metode, teori og innhold har fastlagte kvalitetskriterier, som er nedskrevet. Tiltaket bør ha en viss struktur, progresjon og ledes av personale med spesiell kompetanse. Det er tidsbegrenset og bør være gjenstand for evaluering» (Danielsen og Meek Hansen 2000, s.27).

⁵³² De tillitsvalgte er stadig vekk i media og advarer mot konsekvensene av lav bemanning. Til Dagbladet 17.10.2017 sier Farukh Qureshi, som er leder i Oslo fengselsfunksjonærers forening, følgende angående statsbudsjettet: at kriminalomsorgen er «i ferd med å utvikle seg [til] en ond sirkel: kriminalomsorgen kutter i bemanning og programmer for de innsatte. Frustrasjonen øker hos de innsatte, men med lav bemanning må de fengselsansatte ty til mer innlåsing, som igjen øker frustrasjonsnivået» (Dagbladet. no. 2017).

⁵³³ Ribe (2017). Ribe-Nyhus (2020).

Dette igjen kan øke sykefraværet, og de som står i den daglige problematikken blir illojale og snakker nedsettende om de kollegene som ikke greier så mye som de selv. Det kan dannes subkulturer, som står i motsetning til den offisielle kriminalomsorgs-kulturen. Når de faglige utfordringene er lave, fordi det ikke er økonomi nok til å ha tilstrekkelig med fengselsbetjenter til å jobbe aktivt, planmessig og profesjonelt som kontaktbetjenter, kan det skape dårlige relasjoner mellom dem. Det blir misnøye i tjenestekorpset fordi det ikke er samsvar mellom intensjonene nedfelt i erklærte målsettinger og de rammebetingelsene som tilbys for etablering av tilsvarende holdninger (*hexis*), som igjen er forutsetninger for at rehabiliterende tiltak og de faktiske mulighetene blir omsatt i handling.

To av mine informanter, som begge har lang erfaring som fengselsbetjenter, og som har avansert til å jobbe som ledere på toppnivå i kriminalomsorgen, har klare for-meninger om de ulike tiltak som har vært innført i kriminalomsorgen fra 1970-tallet av og frem til i dag. Den ene sier at ut fra de mulighetene som har vært realisert, synes han ikke at vi er kommet noe lengre i dag enn tidligere. *Det blir satt i gang ulike tiltak og så blir de ikke oppfulgt i praksis, fordi det ikke er økonomi til å gjennomføre det fullt ut over tid. Tiltakene henger ikke riktig sammen. Det er som et lappverk med mange biter, fordi verken utdanningen eller profesjonaliteten får rotfestet seg på grunn av manglende økonomi til å gjennomføre ulike tiltak som en helhet.*

Den andre informanten er enda tydeligere på hva ulike tiltak har betydd, når han sier: *Vi har stadig vært, i hvert fall fram til nå, hele veien fått nye retninger som er kastet inn, og som en eller annen ad hoc, som har litt gjennomslagskraft har tatt på seg, og dette ser fint ut.* Informanten viser til at sentrale personer i kriminalomsorgen har reist til andre land som Canada og Danmark, og deretter adoptert ulike programmer som, ad hoc, mer eller mindre ukritisk, er blitt innført til Norge. Dette har ført til et lappe-teppe av ulike programtiltak overfor de innsatte.

Informanten sier at det er et problem at disse programmene ikke bygger på hverandre. Når ulike tiltak ikke henger sammen blir det som om det er hull i grunnmuren, og noe faller ut. Derfor må disse hullene tettes, slik at det blir en helhet i alle tiltakene. Et eksempel er at den utdanningen som fengselsbetjentene har, og den nye høgskole-utdanningen de kommer til å få, må ha sammenheng med den faktiske jobben de skal gjøre i direktekontakt med de innsatte. Informanten sier at det må være en tydelig og klar ramme for hvordan den nye bachelor-utdanningen skal implementeres i det daglige virke i kriminalomsorgen, og hvordan fengselsbetjentene skal få utnyttet sin økte kompetanse. Hvis ikke det skjer, tror informanten at disse fengselsbetjentene vil finne andre yrker, hvor de får utnyttet sin kompetanse bedre.

Sett i forhold til ledelsesstruktur og forholdet mellom ansatte, ser jeg dette som sterke bidrag. Dette dreier seg om to ledere med erfaring som fengselsbetjenter, som ser at ulike tiltak i kriminalomsorgen ikke henger sammen. Ledere på toppnivå har innført ulike tiltak over hodet på fengselsbetjenter og førstebetjenter. Når dette blir oppdaget av tjenestekorpset, sier det

seg selv at det gjør noe med forholdet mellom oss ansatte, og mellom ansatte og ledelsen. Dette danner en bakgrunn for det jeg skriver om at «KRUS har akademisert seg på et toppnivå, uten tanke på pedagogiske og psykologiske effekter nedover i fengselsystemet».⁵³⁴

Forholdene blir slik Hammerlin og Mathiassen skriver om i forskningsrapporten «Før og nå. Om konsekvensene av organisatoriske endringer for samhandling mellom fange og betjent i et utvalg av lukkede fengsler». De skriver at et par fengselsbetjenter, på vegne av hele fengselsvesenet, sier at de opplever at fengselsvesenet er nedprioritert av departementet. Noen kritiserer også måten kontaktbetjentordningen er innført på. De opplever at ordningen ble tredd nedover hodet på dem, uten at de hadde med-bestemmelse under innføringen. Dette igjen, mener de, virket hemmende inn på praktiseringen og utviklingen av ordningen. I tillegg betyr det mye for fengsels-betjentene hvilke signaler de mottar fra politisk hold, om hvordan deres arbeid prioriteres av politikerne.⁵³⁵

I kommunikasjonen mellom ansatte i den daglige virksomheten er det naturlig å tenke at det i dårlige tider diskuteres på en negativ måte, når vi snakker om ledelsens betydning for vår tjenesteutøvelse. Manglende medbestemmelse kan også gi flere utfordringer med tanke på forholdet mellom fri, nødvendig og tvungen virksomhet. En måte å snu problemstillingen på, kunne være å undersøke mulighetene for at oppdrageren (politisk ledelse) kan bli oppdratt av fengselsbetjentene. Det kunne ha bidratt til en forandring av omstendighetene for menneskelig virksomhet i fengslene. Kriminalomsorgen som virksomhet må i så fall forandres på en slik måte at betjentene ikke får politiske bestemmelser «tredd nedover hodet på seg». Dette kan i seg selv være begynnelsen på et paradigmeskifte i kriminalomsorgen.

Det verste som kan skje hvis ikke denne revolusjonære endringen av praksis, som Marx viser til, på en eller annen måte og i en eller annen grad kommer på plass, er at også den tvungne virksomheten blir skadelidende. Hvis lover og regler for god gjennom-føring av yrkesutøvelse ikke blir gjennomført, fordi betjentene har manglende lojalitet til systemet, er det kritisk. Et eksempel kan være at enkelte betjenter unnlater å utføre jobben forskriftsmessig, slik at det går ut over andre kolleger. Det blir konflikter i stedet for gode arbeidsforhold. Et godt ordtak er at «når krybben er tom, så bites hestene». Dette vil igjen gå ut over den frie virksomheten, særlig fordi kommunikasjon «i fri virksomhet blir altså målet for virksomheten, og håndteringen av materielle gjenstander blir et middel for å nå målet».⁵³⁶

I forholdet mellom de ansatte, vil god kommunikasjon være målet og rammen for den frie virksomheten i håndteringen av hverandre (gjenstandene), dvs. i de situasjonene og de aspektene ved virksomheten som kan karakteriseres som frie. God kommunikasjon mellom betjentene, og mellom ledelse og betjenter, vil uansett være et nødvendig middel for å nå

⁵³⁴ Se under overskriften «Akademisering i kriminalomsorgen».

⁵³⁵ Hammerlin og Mathiassen (2006).

⁵³⁶ Se under overskriften «Fri og nødvendig virksomhet», hvorfra jeg har hentet denne setningen, med henvisning til Enerstvedt.

målet om å være gode kolleger og gode yrkesutøvere. Eksemplet under overskriften «Aktiviteter og relasjoner» i det tette miljøet i det gamle lille Ålesund kretsfengsel viser til en slik fri virksomhet. Det viser hvordan vi betjenter og ledelsen hadde en slik kommunikasjon at den frie virksomheten ga positive utslag i bl.a. bordtennis-spillet. Det er i fri virksomhet basert på de innsattes og ansattes holdninger (*hexis*) og god kommunikasjon som ramme rundt holdningene, etablert i form av et godt tilrettelagt institusjonsbetinget likeverd, at både tilstedeværende og situasjonsbetinget likeverd kan oppstå. Videre er det gjennom de ulike virksomhets-formene, til sammen, at det kan dannes både optimal formell sosialisering og uformell sosialisering. Hoëm viser til at gjennom lek, som uformell sosialisering, og formell sosialisering i yrkeshverdagen⁵³⁷, der ulike sosialisering-betingelser justeres og uønskede effekter nøytraliseres, skapes det gode situasjoner. Slike gode situasjoner er så med på å danne forutsetninger for utviklingen av og i et menneskes identitet.⁵³⁸

Det kan ikke være tvil om at negativitet fører til passivitet, og motsatt at positivitet fører til aktivitet. Hvis vi tror på at mennesker trives best ved å være virksomme og aktive i stedet for uvirksomme og passive, vil høy positiv virksomhet skape bedre relasjoner, enn hva som er tilfelle når bemanningen i den daglige virksomheten er så lav at fengselsbetjentene kun utfører vakttjeneste. Det blir ikke mye tetting av grunn-muren ved kun å utføre vakttjeneste. For å bruke Enerstvedt, så går virksomhet og behov hånd i hånd. Han skriver: «Med behov mener vi en tilstand hos en personlighet. Denne tilstanden uttrykker personlighetens avhengighet av bestemte eksistens-betingelser».⁵³⁹ For å skape gode eksistensbetingelser i forholdet mellom ansatte, og mellom ansatte og ledelsen, er det viktig med gode aktiviteter (virksomhet), der ansatte får dekket sine behov for positive aktiviteter både for seg selv og sammen med de innsatte.

5.2.3 Tillitskrise mellom ledelse og ansatte

I vitenskapeliggjøringen av «Praktisk kunnskap som fag- og forskningsfelt», spesifisert til kriminalomsorgsforskning, ser jeg det som viktig å finne fram til de enkelte detaljene som kan generaliseres og drøftes innenfor en større sammenheng og i lys av en allmenn forståelse av hverdagslivet i kriminalomsorgen.

I forbindelse med offentliggjøringen av en arbeidsmiljøundersøkelse på regionsnivå har Bergens Tidende følgende overskrift: «Slakter ledelsen i kriminalomsorgen – Ingen brudd på arbeidsmiljøloven, men det er tillitskrise i Kriminalomsorgen region vest, ifølge ny rapport». Rapporten handler om tre varslinger, og at de ansatte har opplevd en fryktkultur. Rapporten fra Deloitte konkluderer med at lederstilen har bidratt til en *tillitskrise* blant en del tjenestemenn i region vest.⁵⁴⁰

⁵³⁷ Se under overskriften «Likeverd». Hoëm eksemplifiserer «formell sosialisering» som det barn møter i barnehage og skole. Samtidig skriver han at det er de samme psykiske strukturene og de samme psykiske prosessene som skjer, uansett alder.

⁵³⁸ Se under overskriften «Likeverd».

⁵³⁹ Enerstvedt (1982, s. 37).

⁵⁴⁰ Bergens Tidende (2017).

Betegnelsen «krise» er en karakteristikk av forholdet mellom ansatte og ledelse som må tas på alvor. Når ordet «krise» knyttes til ordet «tillit», indikerer det at sterke negative krefter er i sving mellom ansatte og ledelse. En mildere form for kritikk ville kanskje bruke ordet «manglende»; for å påvise manglende tillit er vel ikke like negativt som å erklære en tillitskrise.

Et eksempel på det som sannsynligvis har bidratt til manglende tillit til politiske myndigheter hos fengselsbetjentene, er det journalist Kjell Arne Knutsen skrev om i Stavanger Aftenblad i 2012. Under overskriften «Bemanningskrise i Rogalands-fengslene», skrev han, at ifølge tall fra Norsk fengsels- og friomsorgs-forbund, er hver fjerde betjentstilling i Norge besatt av ufaglærte. Hovedtillitsvalgt Elin-Sabine Hognestad i Norsk fengsels- og friomsorgsforbund region sørvest, er frustrert over den økonomiske situasjonen i kriminalomsorgen. Fengselsbetjenter går over til andre jobber, og det er vanskelig å rekruttere nye fengselsaspiranter til fengselsskolen. Den økonomiske situasjonen må karakteriseres som en krise. Ifølge Hognestad fører dette blant annet til at avdelinger holdes lukket, at innsatte blir låst inn på cellene i stedet for å være i aktivitet, og at verksteder blir stengt.⁵⁴¹ Fengslene kutter ut kurs og programmer som arbeider med holdningsendringer hos innsatte, eksempelvis sinne-mestring, rus og voldsendringskurs.⁵⁴²

Slike tilstander vil naturligvis ha en negativ innflytelse på forholdet mellom ansatte, og mellom ansatte og ledelse. Det vil særlig bidra til å skape manglende tillit til politisk og faglig ledelse. Manglende tillit til faglig ledelse kommer da også til uttrykk i Asle Aases uttalelse overfor faglig ledelse. Han sier at han lenge har etterlyst at direktør Marianne Volla i kriminalomsorgs-direktoratet (KDI), skulle gått ut for å markere at budsjett-situasjonen i kriminal-omsorgen er uforsvarlig.⁵⁴³

Det er vanskelig å svare mer eksakt på hvordan slike tilstander påvirker forholdet mellom de ansatte nedover i kriminalomsorgen. En frykttkultur, som den er beskrevet i arbeidsmiljørapporten fra Bergen, skaper uansett en underkastelseskultur eller en opposisjonskultur, en form for illojalitet som kan redusere fengselsbetjentene til voktere og svekke deres muligheter og vilje til å være gode omsorgspersoner. Sett i forhold til Christies import, eksport og selvforsyningsmodell, vil eksport av tjenester i en slik situasjon kunne føre til at etaten fratras nødvendige ressurser, og at fengslene dermed blir sittende igjen kun med administrasjons- og vokterfunksjoner. Fengslene blir da ikke (lenger) selvforsynte med inspirerende og motiverende arbeidsoppgaver for ansatte.⁵⁴⁴

Jeg tolker medieoppslagene slik at fengselsbetjentene og de øvrige ansatte i kriminalomsorgen, må kjempe for å opprettholde og helst øke bevilgningene, og samtidig styrke

⁵⁴¹ Aftenbladet.no (2012).

⁵⁴² Farukh Qureshi sier til Dagbladet (17.10.2017) blant annet at sinnemestringsprogrammer er blitt nedlagt.

⁵⁴³ Fri Fagbevegelse (2017). Se under overskriften «Betydningen av kutt i tilbud til innsatte», hvor jeg går mer i dybden på denne problematikken. Aase var nestleder i Norsk fengsels- og friomsorgsforbund (NFF) da han kom med utsagnet, og er nå leder.

⁵⁴⁴ Se under overskriften «Metodisk tilnærming i praktisk kunnskap».

prioriteringene, som legger grunnlaget for at de kan jobbe godt faglig og profesjonelt. Det vil også kunne bidra til å styrke verdi- og interessefellesskapet mellom ansatte og ledelse. Kanskje denne kampen også må fokusere på det Snertingdal skriver om betydningen av at fengselsbetjenter forsker på eget yrke. Hun tar altså utgangs-punkt i Christies modell for fengselsorganisasjonen og viser at det kan ha en sentral betydning at fengselsbetjenter forsker på eget yrke. Hun skriver at fengselsbetjenter med doktorgrad vil kunne bidra til å redefinere «forholdet mellom straff og velferd» og gi «oss nye modeller for organisering av velferdsstatlige tjenester i kriminal-omsorgen». ⁵⁴⁵ Tiden vil da vise om kriminalomsorgen bør kunne bli selvforsynt med mange av de tjenestene det er behov for i fengslene.

Med hensyn til en eventuell tilsvarende reorganisering av forholdet mellom straff og velferd i kriminalomsorgen, må det nytenkning til. En nytenkning som tar hensyn til at fengselsbetjenter og førstebetjenter som yrkesgruppe står i en særstilling, versus innleide spesialister, som helsepersonell, lærere og psykologer m.fl. Denne avhandlingen viser til at denne særstillingen gjør det nødvendig for en fengselsbetjent å ha dobbeltrollen som hjelper og grensesetter, og at disse rollene i dette tilfelle henger uløselig sammen. I relasjon til ulike fengsels-modeller som har vært foreslått er ikke problemet primært at betjenter enten mister yrkesoppgaver eller at deres kompetanse blir eksportert til andre yrker. Problemet, eller mer presist, poenget er at den døgnkontinuerlige relasjon som betjentene har, favner hele menneskets eller alle aspekter ved den innsattes liv i fengselet. ⁵⁴⁶ Den posisjonen gir rom for både fri, nødvendig og tvungen virksomhet i forhold til hjelp og grensesetting.

I tillegg nytter det lite å snakke om faglig god yrkesutøvelse og gode yrkesbetingelser, hvis bare hver fjerde fengselsbetjent har fengselsbetjent-utdanning. Det skaper selvfølgelig ikke en tillitskrise i seg selv mellom ledelse og ansatte at det er mange ufaglærte som jobber i kriminalomsorgen. Samtidig gjør det noe med tilliten til om og i tilfelle hvordan ledelsen satser på fengselsbetjentene, som en sentral og viktig yrkesgruppe. Det gjelder den enkeltes forståelse av egen betydning i arbeidet som utføres, og av å være en viktig samfunnsaktør. At det er et problem her, indikeres av det faktum at utdanningsnivået er lavere i fengselsbetjentyrket enn i sammenlignbare yrker. Den nåværende toårige grunnutdanning for fengselsbetjenter kan ikke regnes som en profesjonsutdanning, hvis den baserer seg på kriterier som viser til at en treårig høgskole/universitets-utdanning, regnes som semiprofesjons-utdanning. For å kunne regne fengselsbetjentyrket som en profesjon, må utdanningen egentlig gjennomføres som en femårig høgskole/universitets-utdanning. ⁵⁴⁷

For politisk og faglig ledelse er det noe å lære av hvordan de ansatte opplever ledernes lederegenskaper. Dersom det kommuniseres godt om dette kan det bidra til å løse tillitskriser

⁵⁴⁵ Snertingdal (2019, s. 83).

⁵⁴⁶ Gjennom avhandlingen viser jeg til Aristoteles tenkning om dyder som må ses som en helhet i mennesket og dermed ikke kan separeres. Noe av det samme gjelder Enerstvedt når han fremmer det å gjøre gode, skjønne og sanne gjerninger sammen.

⁵⁴⁷ Wilensky (1964). Toren (1969). Torgersen (1972, 1994). Hoëm (1978, 2010, 2013). Molander og Terum (2008).

og redusere mangelen på tillit. Meløe ville sagt at ledelsen må arbeide målrettet for å skaffe seg et kyndig blikk, slik at de ser det som er å se, og vet at de ser det. For å få dette til, må ledelsen søke å betrakte seg selv utenfra, ved å peile inn stedet de ansatte retter sitt blikk fra, noe som altså de ansatte selv kan hjelpe ledelsen med.⁵⁴⁸ Ved innføringen av en slik «revolusjonær praksis» som forandrer de ramme-settende omstendighetene, vil ledelsen ved utøvelsen av kritisk refleksjon kunne forbinde sine observasjoner fra forskjellige utsiktspunkter til kunnskap og språklig uttrykk, som gjør at de kan se noe mer («seeing that») enn det de så tidligere som noe («seeing as»), dvs. sett bare «fra toppen».⁵⁴⁹

Da er ulike enkelttilfeller viktige som forskningsbidrag, når enkelttilfellene forstås slik de inngår i helhetsbildet, og det som er sett og forstått kan generaliseres til en allmenngyldig forståelse av virkeligheten. På tilsvarende måte kan helheten, slik den var oppfattet, deles opp ved analyse og lede oss til oppdagelse av nye delaspekter som så igjen kan settes sammen ved syntese til nye helhetsforståelser. I artikkelen «Aktøren og hans verden» skriver Meløe om betydningen av å gå så detaljert til verks som mulig, for ved det å kunne se så mye av helheten som mulig. Det vil ofte også innebære at delene må omformes for så å gi ny helhetsforståelse.⁵⁵⁰

Karl Håvard Teigen skriver i boken *En innføringsbok i psykologi for universiteter og høyskoler* under hoved-overskriften «Persepsjon» og videre i under-overskriften «Helhet versus deler» at «Helheten er noe mer enn summen av delene», og videre at «Helheten kommer forut for delene».⁵⁵¹ I en abduktiv refleksjon går det an å undres over at helheten kommer før delene når vi ser og forstår noe umiddelbart. Det må bety at vi alltid ser og forstår noe helhetlig og at «seeing as» er det første helhetlige bildet vi ser før tolkninger trer inn. Etter den første helhetlige opplevelse begynner vi å tolke helheten ut fra de ulike deler i våre teoriledede erfaringer og i våre erfaringsladede teorier til et nytt helhetlig «seeing that» og så videre til flere nye og ulike «seeing as».

Med utgangspunkt i Russell Hansons teori, har jeg skrevet at «seeing as» fører til mange «seeing that» som igjen fører til nye «seeing as» osv. i mange dialektiske prosesser. Ved en aspektveksling som den jeg anbefaler ovenfor, vil ledelsen få mange muligheter til å se, og ikke minst forstå ansattes utfordringer tilnærmedesvis på samme måte som de ansatte.⁵⁵² Likevel vil politisk og faglig ledelse se og forstå de ansattes utfordringer gjennom et utenfra-perspektiv, og med en utenfra-forståelse. Riktignok kan ledere som har vært fengselsbetjenter med fengselsbetjentutdanning, ha et begrenset innenfra-perspektiv og en tilsvarende innenfra-forståelse. Når jeg skriver «begrenset», er det fordi jeg har en formening om at den dagen vi forlater et felt, påbegynner vi en endring henimot det nye vi skal inn i. Som ledere

⁵⁴⁸ Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

⁵⁴⁹ Se under overskriften «Betydningen av kunnskap og erfaring», hvor Russell Hanson viser at dette er de «logiske elementer» som forbinder vår observasjon med vår kunnskap og vårt språk.

⁵⁵⁰ Se under overskriften «To fortellinger som hoved empiri».

⁵⁵¹ Teigen (1998, s. 166).

⁵⁵² Se under overskriften «Betydningen av kunnskap og erfaring».

kjenner vi ikke på kroppen de utfordringene dagens fengselsbetjenter står i, og erfarer dermed heller ikke det samme. Under overskriften «Betydningen av kunnskap og erfaring», er jeg tydelig på at jeg ikke har dagens betjentes erfaringer i møte med de innsatte. Dermed opplever og erfarer jeg ikke det samme som dem. Dette er et viktig poeng, og ikke minst en viktig erkjennelse, som vi bør ha i mente når vi forsøker å tre inn i andres opplevelser og erfaringer, spesielt hvis vi har et ønske om å danne likeverdige relasjoner. I denne sammenheng handler det om å skape gode og solide likeverdige relasjoner mellom ansatte og mellom ansatte og ledelsen, der det vil være en forutsetning at kriminalomsorgen har gode og solide betingelser (institusjonsbetinget likeverd) for å danne slikt likeverd.

5.3 Forholdet mellom innsatte og ansatte

Selv om jeg har jobbet i mange år i direktekontakt med de innsatte, har jeg kun et delvis innenfra-perspektiv og en delvis innenfra-forståelse av hvordan forholdet mellom de innsatte er. Derfor ville et eget kapittel om «Forholdet mellom de innsatte» bli mangel-fullt i den forstand at det kun vil være informantenes bidrag og annen forskning og litteratur som spesifikt kan si noe om forholdet mellom de innsatte. Ved å gå direkte i gang med analyser og synteser av «Forholdet mellom innsatte og ansatte», kan jeg integrere mitt delvise innenfra-perspektiv og min delvise innenfra-forståelse også av forholdet mellom de innsatte i mitt eget innenfra-perspektiv og min egen innenfra-forståelse av min rolle som ansatt i relasjon til de innsatte.

Jeg vil også her ta utgangspunkt i *lojalitet*, ut fra tanken om at enhver gruppe har en viss lojalitet innad i gruppen de tilhører. På samme måte som forholdet mellom fengselsbetjentene kan handle om lojalitet i ulike varianter, tenker jeg at de samme fenomenene vil gjelde forholdet mellom de innsatte. Jeg ser for meg at det innen innsattegruppen også kan oppstå ambivalens. Det er viktig å være klar over at jeg ser forholdet mellom de innsatte fra et delvis innenfra-perspektiv og et delvis utenfra-perspektiv. Min forståelse, innsikt og kunnskap om forholdet mellom de innsatte blir en mellomliggende variabel mellom noe fullstendig og noe ufullstendig. Gjennom min yrkeskarriere har jeg sett og tolket innsattmiljøet fra utsiden, selv om jeg har jobbet i direktekontakt med de innsatte. Det igjen betyr at jeg, ut fra teorien om «seeing as» og «seeing that», ikke har den innsattes fullstendige blikk («seeing that»), fordi jeg aldri har prøvd å være innsatt.⁵⁵³

Sett fra de innsatte sitt perspektiv, er det sannsynlig at jeg har et ukyndig blikk med hensyn til det å kunne se helheten i forholdet mellom dem. Likevel har jeg nok et mer kyndig blikk enn den vanlige samfunnsborger uten direktekontakt med innsatte.⁵⁵⁴ I denne sammenhengen er det gull verd at Trond Henriksen har skrevet boken *Ingen murer er for høye. Mitt liv med dop, kriminalitet og politikk*. Etter flere oppsikts-vekkende ran og en kidnapping av en politimann,

⁵⁵³ Russell Hanson (1958).

⁵⁵⁴ Meløe (1994, 2003).

ble Henriksen i 1991 utropt til Norges farligste kriminelle.⁵⁵⁵ Jeg kommer spesielt tilbake til Henriksens erfaringer, fordi det ikke er overflod med kildemateriale av denne typen, der en tidligere innsatt har skrevet bok om hverdagslivet i kriminalomsorgen. I tillegg er nå Ribe-Nyhus sin doktor-avhandling et viktig og vektig bidrag, for å få et innblikk i det indre hverdagslivet i kriminalomsorgen i så henseende.

I forholdet mellom de innsatte, er det avgjørende om de selv har et ønske om rehabilitering og positive endringer, jfr. det Straffegjennomføringsloven sier om det å gjøre en egen innsats for å bekjempe egen kriminalitet.⁵⁵⁶ Det samme gjøres gjeldende i Walderhaugs tenkning om at endringer må skje frivillig ut fra innsattes selvstendige avgjørelse om livsendring.⁵⁵⁷ Mine erfaringer er at det er til dels store forskjeller, hvor noen innsatte har et sterkt ønske om rehabilitering, og andre kun ønsker å gjennomføre fengselsoppholdet og deretter fortsette det livet de har utenfor fengselet. Det blir da det helt motsatte av det Jørgen ønsket seg. Å utvikle god innsikt om dette vil nok kreve egen forskning utført av flere innsatte, slik Ribe-Nyhus har gjort det. Samtidig er både Ribe-Nyhus og min innenfra-forskning enn så lenge kun to enkelt-stående bidrag, som ikke gjenspeiler en mer fullstendig redegjørelse om hvordan det er for alle i kriminalomsorgen. Det er slik Methi formulerer det, at vi må søke sannheten i stedet for (bare) å forvalte den.⁵⁵⁸ Som vist i vedlegg 1 «Forskning innen kriminalomsorgen» eksisterer det også forskere, nasjonalt og internasjonalt, som har jobbet med spørsmål som omhandler innsatte og deres forhold som innsatte.

I sin studie «Før og nå. Om konsekvensene av organisatoriske endringer for samhandling mellom fanger og betjenter i et utvalg av lukkede fengsler» skriver Hammerlin og Mathiassen at «man *kan forstå* det fangene ber betjentene om som noe annet og mer enn «påvirkningsarbeid»». ⁵⁵⁹ Det fangene ber om som noe mer en rehabilitering/påvirkning fra betjentene, er uttrykk for et «mer omfattende ønske om anerkjennelse». ⁵⁶⁰ Denne konklusjonen, trukket av Hammerlin og Mathiassen, har sitt evidensgrunnlag i deres intervjuer av innsatte. ⁵⁶¹ Men det er forskjell på å ha et eget og innvendig ønske om hjelp, og det å «be» om hjelp. Å be om hjelp er en aktiv handling, som rettes ut mot en mottaker, gjerne i en treleddet relasjon der betjenten har en felles sak med den innsatte, og målet er å engasjere seg i god rehabilitering.

Hammerlin og Mathiassen viser som sagt til at de innsatte bærer i seg et ønske om å bli anerkjent av betjentene. Det at en innsatt ber om hjelp til rehabilitering og påvirkning, i tillegg til å ha et ønske om å bli anerkjent, ser jeg som en anerkjennelse av betjentenes potensielle

⁵⁵⁵ Henriksen (2016). Se under overskriften «Fortellingen som kilde til ny kunnskap», der Josefson og Fuglseth viser til nytten av å bruke skjønnlitteratur i forskning innenfor praktisk kunnskap.

⁵⁵⁶ Strgjfl. (2001 nr, 21).

⁵⁵⁷ Se under overskriften «Mitt forskningsmessige ståsted».

⁵⁵⁸ Se under overskriften «Ontologisk nivå».

⁵⁵⁹ Hammerlin og Mathiassen (2006, s. 178).

⁵⁶⁰ Ibid.

⁵⁶¹ Se vedlegg 1 under overskriften «Hammerlin og Mathiassen om betydningen av relasjon mellom innsatte og fengselsbetjenter», hvor blant annet antall intervjupersoner er vist.

betydning for de innsatte. Dette må kunne sies å være en god innfallsport til situasjonsbetinget og institusjonsbetinget likeverd, altså som en ramme rundt likeverds-situasjonen, når innsatte har et ønske og ber om hjelp fra betjentene. Det avgjørende er at betjentene er satt i stand til å ta imot dette med høy faglig og menneskelig kompetanse og er villige til å gå inn i et tilstedeværende likeverd, spesielt fordi anerkjennelse er noe som må gis ut fra et ideal og en bevissthet om anerkjennelsens betydning for andre. Generelt kan det sies at det å få anerkjennelse forutsetter at den det gjelder selv viser seg verdig til å motta anerkjennelse, men også at den som gir anerkjennelse har kunnskap og kompetanse til å gi anerkjennelse som ledd i arbeidet med å hjelpe den andre. Sentralt i rehabiliterings- og endringsarbeidet i fengslet er derfor også etableringen av likeverd gjennom gjensidig anerkjennelse viktig.⁵⁶² Dette gjelder enten den innsatte i utgangspunktet kan sies å ha fortjent det eller ikke, ut fra sin opprinnelige innstilthet, eller mangel på vilje til eller ønske om selvforandring.

Ifølge Hammerlin og Mathiassen, stiller (fem) innsatte spørsmål om de som innsatte er noe kriminalomsorgen ønsker å satse på. Under overskriften «Vil dere satse på meg?», skriver Hammerlin og Mathiassen: «Vi ser her at noen opplever det som *svært belastende* å vente. Spørsmålet «*om jeg er en de vil satse på*» maner til ettertanke».⁵⁶³ Slik jeg forstår Hammerlin og Mathiassen er det klarlagt at de innsatte, i tillegg til ønsket om å bli anerkjent, opplever det som svært belastende å måtte vente på tiltak som viser om kriminalomsorgen vil satse på dem gjennom rehabilitering. De skriver at dette kanskje er den mest presise beskrivelsen av hva kriminalomsorgsarbeid også handler om. Spørsmålet i overskriften er et betimelig spørsmål i forhold til hva denne avhandlingen argumenterer for; og kaster et kritisk lys på det forhold at det gjennom ABE-reformen (avbyråkratisering og effektivisering - av offentlig sektor), kuttet i tilbudet til de innsatte. Her er det en tydelig diskrepans mellom erfaringer og opplevelser av hverdagslivet for de innsatte i deres innenfra-perspektiv og innenfra-forståelse og Regjeringens utenfra-perspektiv og utenfra-forståelse uten erfaring og opplevelse av hverdagslivet i kriminalomsorgen.

I tillegg til at avhandlingen introduserer institusjonsbetinget likeverd har jeg under overskriften «Stortingsmelding nr. 37» introdusert betegnelsen og begrepet «samfunnsbetinget likeverd» med tanke på at samfunnet som helhet må legge godt til rette for likeverd mellom egne borgere. ABE-reformen, slik jeg ser det, legger ikke opp til likeverdig basert samtenkning med dem som har erfaring, og der samtenkning og holdning (*hexis*) er forstått som verdibaserte karakterdyder og disposisjoner, etablert gjennom tilvenning i samhandling. I et slikt perspektiv fremmer Regjeringen ikke et samfunnsbetinget likeverd med sine borgere innenfor kriminalomsorgen, som del av storsamfunnet. Dette vil nok også gjelde andre etater og institusjoner som lider under årlige budsjettkutt og effektiviseringer.

⁵⁶² Se under overskriften «Anerkjennelsens betydning», der jeg går dypere inn i betydningen av anerkjennelse.

⁵⁶³ Hammerlin og Mathiassen (2006, s. 167).

Det er altså en diskrepans mellom de innsattes uttrykte ønsker og den manglende politiske satsingen på å beholde ulike aktiviteter og endog øke aktivitetsinnholdet i fengselsoppholdet, som indikerer at det er store sprik i verdier og interesser. Kuttene viser at de styrende heller ikke har forstått det Langelid viser til angående det at «Tilbakeføring gjennom arbeid, fritid og utdanning» (TAFU) vil kunne gi Norge en fortjeneste på 6, 4 kroner for hver investert krone.⁵⁶⁴ Selv om Langelid primært rede-gjør for det som skjer etter løslatelsen, vil også det som skjer før løslatelsen, som vist i analysene av Jørgen-fortellingen, kunne ha stor betydning for den innsattes ståsted etter løslatelsen.

Torbjørn Skardhamar har i sin levekårsundersøkelse «Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler», blant annet stilt spørsmål om innsatte ønsker hjelp fra kontaktbetjenten eller andre betjenter, til sine utfordringer. Nesten fire av ti har ønske om hjelp til utdanning og arbeid mens de er i fengsel. «Det er også mange som ønsker seg mer hjelp til å planlegge fritidsaktiviteter og å få orden på personlig økonomi».⁵⁶⁵ Denne kvantitative spørreundersøkelsen gir kun det tallmessige, og ikke i seg selv grunnlag for en dyptgående refleksjon om ulike årsaker. Undersøkelsen gir likevel et innblikk i at noen innsatte ønsker hjelp fra de ansatte. Dermed står igjen betydningen av den «frie virksomheten» sentralt for å kunne realisere et ønske de innsatte har i relasjon til de ansatte.

Under overskriften «Fengselsbetjenter som lyttere, fixere og signifikante», har jeg vist til at noen, i hovedsak mannlige, fengselsbetjenter, ut fra sine erfaringer og sitt nettverk, er gode til å fikse ulike utfordringer som de innsatte står i. I undersøkelsen Hjellnes har gjennomført, vises det også til at noen, i hovedsak kvinnelige, betjenter er gode til å lytte til de innsattes behov. Utfordringene er at det er få av disse fengsels-betjenttypene, blant mange amatører, som de innsatte, i undersøkelsen sier det. Slik jeg forstår denne undersøkelsen så er dette to fengselsbetjent-typer de innsatte setter pris på og ønsker hjelp av i sine livsmestrings-utfordringer, mens de er i fengsel. Utfordringen for kriminalomsorgen er at det, ifølge de innsatte, er så få av dem og så kan det, spesielt blant lytterne og de innsatte dannes bånd som er vanskelige å bryte når den innsatte løslates. I påvisningen av en slik utfordring for kriminalomsorgen, i forholdet mellom innsatte og ansatte, ligger det også ganske mye positivt. Det gjelder, derfor at vi gjennom den «lærende virksomhet», som jeg har vist til, jobber aktivt for å videreutvikle disse betjent-typene, og også sørger for at det ikke er tilfeldigheter som gjør at en betjent enten er lytter eller fixer. Altså, det må en bred opplæring til, og da spesielt en opplæring som kan forene «lytting» og «fiksing», og som sørger for at det ikke kun er et fåtall av betjentene som har en slik kompetanse.

Snertingdal viser, som nevnt, til en levekårsundersøkelse gjort av Revold i 2015, der 31% av de innsatte sa at de kunne snakke med kontaktbetjenten om sin livssituasjon og 16% svarte at de kunne snakke med andre betjenter om disse tingene. Det mest oppsiktsvekkende, ut fra den forestillingen jeg har hatt, er at kun 10% sier at de kunne betro seg til og snakke om sin

⁵⁶⁴ Se under overskriften «Utfordringene ved å bli løslatt».

⁵⁶⁵ Skardhamar (2002, s. 104).

livssituasjon med helsepersonell, sosial-konsulenter og fritidsledere. Selv om den største prosentandelen (45%) sa at de kunne snakke med andre innsatte om egen livssituasjon, så konkluderer likevel Snertingdal med at dette er en indikasjon om at kontaktbetjentene spesielt og betjentene generelt, kan være sosialt viktige personer for de innsatte, og kanskje viktigere enn andre profesjoner knyttet til kriminalomsorgen.⁵⁶⁶ Riktignok dreier dette seg om en enkeltstående undersøkelse, og at det at såpass mange henviser til betjenter som fortrolige kan være påvirket av hvor mye tid de oppholder seg sammen med dem.

Liebling, Price og Shefer viser til andre forskeres arbeider og skriver: «They found that prisoners displaying psychological distress expressed a desire for more support from their fellow prisoners and more emotional and practical support from officers».⁵⁶⁷ Dette kaster lys over et særegent aspekt ved fengselsbetjentrollen, fordi det viser opp et av ytterpunktene i betjentenes utfordringer. Betjentene møter i sin yrkesutøvelse et bredt spekter av personligheter. Det er innsatte blant de mest belastede som ønsker hjelp, og innsatte på toppen av samfunnspyramiden, som greier seg godt uten hjelp fra betjentene. Det kan også være innsatte som burde få hjelp, men som ikke ønsker hjelp.

Når disse forskerne viser til at innsatte i sin psykologiske nød ber om støtte og hjelp både fra med-innsatte og betjenter, må hele, eller deler av miljøet trå til. Et godt eksempel fra norske forhold vil være programvirksomheten. Innsatte som har ønske og motivasjon for endring, søker seg til ulike programmer som en aktiv handling, der fengselsbetjenter i fri virksomhet med opplæring fra KRUS (nødvendig virksomhet), er programinstruktører med et ideal og en yrkesidentitet om å være gode hjelpere.⁵⁶⁸

Kurset jeg kjenner best er «Far og barn» kurset som ble gjennomført ved Åna fengsel. Jeg var veileder for de betjentene som var programinstruktører, og fikk dermed et innblikk i hvordan de innsatte lojalt støttet hverandre på positive måter, for å endre sitt liv til å bli gode fedre for sine barn. På kursavslutningene ble jeg invitert for å treffe, og snakke med de innsatte og programinstruktørene. Da fikk jeg førstehåndsinnblikk i de innsattes egenutvikling, og samtidig muligheter til å observere forholdet mellom dem, og mellom dem og instruktørene.

Begrunnelsen for å fremheve dette programmet som godt egnet for å bidra til å løse de problemene som Liebling, Price og Shefer skriver om, er den emosjonelle og praktiske støtten som deltakerne erfarte fra hverandre og instruktørene. Deltakerne og instruktørene ga særlig god følelsesmessig støtte til hverandre når det var tøffe tak og de gikk i dybden på sine utfordringer. Det gjaldt dyptgripende erkennelser om feilene i eget levesett, ikke minst i forhold til de nærmeste, og om å få på plass bedre relasjoner. Det unike med dette kurset er at det legges praktisk til rette for at deltakerne kan få besøk av sine barn i en besøksleilighet

⁵⁶⁶ Se under overskriften «Metodisk tilnærming i praktisk kunnskap».

⁵⁶⁷ Liebling, Price and Shefer (2011, s. 119).

⁵⁶⁸ Jeg er kjent med at det også er andre enn fengselsbetjenter som er programinstruktører. Det kan være psykolog, sosialkonsulent og verksbetjent m.fl.

ved fengselet. Det gjennom-gående resultatet er at forholdet til barnets mor og den øvrige familien forbedres.⁵⁶⁹

Når jeg fremmer fengselsbetjenter som positive bidragsytere for de innsatte i endrings- og rehabiliteringsøyemed, kan det selvfølgelig stilles spørsmål ved om dette er resultatet av kritisk refleksjon eller bare en stadfestelse av det jeg visste fra før, eller noe jeg har et ønske om skal være tilfelle i forhold til min egen yrkesgruppe. Svaret blir at det godt kan være slik, fordi jeg ut fra det jeg har lært av Russell Hanson, vet at jeg påvirkes av at jeg ønsker at det jeg forsker frem skal stemme med mine forventninger, slik at jeg lett «blokkerer for å se virkeligheten slik den egentlig er». På den annen side er det ut fra Wackerhausens lære om 2. ordens refleksjon, der bruk av «fremmede teorier og det som skjer i andre profesjoner» inngår i slike refleksjoner,⁵⁷⁰ mulig å gjennomføre kritisk refleksjon som ikke bare er negativ i forhold til det som forventes. Slik jeg da forstår kritisk refleksjon innebærer det å gjennomføre en balansert forskning, hvor erfaringer reflekteres i forhold til ulike innfallsvinkler og gjerne ut fra perspektiver med ståsted i andre profesjoner. I et forskningsprosjekt vil det være bemerkelsesverdig om det ikke også fremkommer noen positive synspunkter på aktørene det forskes på. Så stilles det selvfølgelig ekstra krav til forskere som forsker innen eget yrkesfelt vs. forskere som forsker på andres yrkesfelt.

Balansen som jeg søker å oppnå gjennom kritisk refleksjon, kommer forhåpentlig tydelig frem i mine drøftinger og analyser av fortellingene om Petter og Jørgen, om ikke annet som noe jeg streber mot. Jeg mener for eksempel at det kommer tydelig frem i analysen av Petterfortellingen at vi som betjenter ikke var gode hjelpere, eller de beste til å jobbe med rehabiliterende virksomhet i dette konkrete tilfellet. I drøftingene og analysene av fortellingen om Jørgen synes det derimot å tre frem at vi som betjenter hadde kvalifikasjoner i situasjonen til å håndtere Jørgen på en god måte. Når målet for min forskning er å bidra til at kriminalomsorgen skal bli så god som mulig for både innsatte og betjenter, ser jeg det som viktig å forske frem det som skal til, og vise til de kildene som kan bidra til en slik utvikling.

5.3.1 Ambivalensens betydning

Et eksempel på *ambivalens* kan være at en innsatt ønsker å endre sin kriminelle og rusrelaterte løpebane og begynne på et lovlydig og rusfritt liv. Det oppstår gjerne en ambivalens hos den enkelte, fordi en slik livsendring vanligvis betyr å komme vekk fra «gamle» svirebrødre, venner og et belastet miljø, slik tilfellet var med Jørgen. Jeg fikk aldri vite om Jørgens eventuelle ambivalens, men der han var da vi møttes var han kommet over ambivalensen og hadde bestemt seg for å ikke gå tilbake til sitt gamle utemiljø.

⁵⁶⁹ Se under overskriften «Aktiviteter og relasjoner».

⁵⁷⁰ Wackerhausen (2015). Selv om Wackerhausen skriver om profesjoner, mener jeg at denne teorien også kan brukes fra synsvinkelen til en innsatt stilt overfor ansatte. 2. ordens refleksjon, er *videreføring* av den sedvanlige 1. ordens refleksjon, uten fordypning i vitenskap og andre profesjoner.

En av mine innsatte-informanter sier følgende om det å komme i fengsel: *Da jeg kom inn her i dette fengselet var det litt annerledes. Jeg syns bare betjentene kan sette seg ut i fellesskapet og bli kjent med fangene. Det i x-avdeling, det savner jeg faktisk. Da slipper du å stampe opp i den suppen som en går i hele dagen med de samme meningene, det samme innsnevrede synet. Du skal ikke snakke med fengselsbetjenter, du skal ikke gjøre det, du skal ikke gjøre det. Det er noen dårlige regler som er på huset her. Det syns jeg hadde vært helt genialt.*

Det som var annerledes på x-avdelingen i forhold til de andre avdelingene, var at betjentene satte seg ut i fellesskapet med de innsatte, og dermed kunne de bryte en negativ sirkelkommunikasjon, hvor de samme innsnevrede synspunktene gikk igjen. Informanten viser til at han er uenig i noen av reglene som råder blant de innsatte, som for eksempel at de ikke skal snakke med de ansatte. Poenget med å vise til denne innsatte, er at han har en styrke til å bryte med den negative sosialiseringen blant de innsatte, når han sier: «Da slipper du å stampe opp i den suppen som en går i hele dagen med de samme meningene, det samme innsnevrede synet».

Grunnen til at jeg kan si dette, er at jeg kjenner denne innsatte fra han kom inn i fengsel, og hvordan utviklingen deretter var med tanke på hans progresjon. Samtidig stiller jeg han følgende spørsmål: Hvordan har fengsel vært for deg, hvis du skal ta et lite sammendrag av det? Informanten svarer: *Jeg kan ta fra begynnelsen av. Da jeg var ganske ung kom jeg inn her første gang. Da så jeg på fengsel som en leirskole. Det var bare tut og kjør og gjør det du vil, men det fikk jeg jo smertelig erfare på all slags måter. Så utviklet det seg til å bli et rent helvete for meg, men det var vel på grunn av mye bruk av forskjellige medikamenter og dopingmidler.*

Det ser ut som denne informanten er i ferd med å bryte med, eller også allerede har brutt med den indre justisen og lojaliteten mellom de innsatte, der de ikke ønsker å ha innblanding av fengselsbetjentene i fellesskapet. Slik jeg kjenner denne informanten, er han en sterk person som tør å bryte med den indre fangekulturen. Han ønsker å snakke med fengselsbetjentene, selv om det ikke er akseptert innad i innsatte-gruppen.

Han er kommet forbi en eventuell ambivalens om hvilke valg han skal ta. Lojaliteten til det negative er svekket eller kanskje helt borte. Samtidig har jeg ikke fra mitt utenfra-perspektiv oppdaget at de innsatte ikke ønsker å snakke med meg eller andre fengsels-betjenter og førstebetjenter i de fengslene jeg har jobbet. Likevel kan det være en indre justis med tanke på hva de innsatte skal snakke og ikke snakke med oss om, og det kan være ulikheter mellom avdelingene og ulike fengsler. Ribe-Nyhus viser til noe av dette i sin avhandling, der han blant annet mener at innsatte smisker med betjentene for å oppnå goder, og ikke for å jobbe aktivt med sine livsendringer. Han selv demonstrerer overfor betjentene, ved å ikke svare dem, ikke hilse og å overse dem. Ribe-Nyhus går som sagt så langt at han kaller fengsel et djevelsk system.⁵⁷¹ I min forskning må jeg ta innover meg at en innsatt og kanskje flere innsatte opplever fengselshverdagen på samme måte som Ribe-Nyhus, selv om det er sårt og vanskelig

⁵⁷¹ Se under overskriften «Erfaringer fra å være i grenseland for min yrkesutøvelse».

å akseptere at utøvelse av mitt yrke kan oppleves slik. Slike tilstander vil ikke åpne for muligheter til verken tilstedeværende eller situasjonsbetinget likeverd, eller dannelse av treleddede relasjoner mellom innsatte og ansatte. Det samme gjelder at fengsel som institusjon ikke har på plass institusjonelle betingelser for utviklingen av likeverdige relasjoner (institusjonsbetinget likeverd) mellom innsatte og betjenter.

Henriksen skriver at tystere ikke var velkomne i avdelingene på Ullersmo. Han sier at den sosiale praten han hadde med vokterne på Bayern var en sagablott på Ullersmo. For å unngå tysting skulle ikke innsatte kommunisere med vokterne uten at en annen innsatt var til stede.⁵⁷² Disse bidragene viser at det er ulike grupperinger i fengsel, der noen ønsker å bryte med kriminalitet og ofte rus, mens andre holder fast ved sin gruppetilhørighet som kriminell og sin lojalitet til denne gruppen.

Øyvind Alnæs gir i sin masteroppgave med tittelen «Fengsel – forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt? Slik de innsatte opplever det», et interessant bidrag til beskrivelsen av forholdet mellom innsatte og ansatte. Ifølge hans undersøkelse slår de innsatte fast at fengselsstraff ikke er rehabiliterende. Fengsel er et sted hvor de innsatte lærer seg kriminalitet.⁵⁷³ Da blir det en skole i kriminalitet. Avdekningen av at dette er tilstanden i hverdagen mellom innsatte og ansatte, og at de ansatte ikke evner å gjennomføre rehabilitering, er en tydelig melding til kriminalomsorgen om at det må skje forandringer. Drøftelsene av slike spørsmålsstillinger og forslag til forandringer er gjennomgående i avhandlingen.

Jeg er kjent med at innsatte opplæres til ny kriminalitet i fengslene. Informanten jeg viser til, som sier at det var tut og kjør med bruk av rusmidler og medikamenter, kunne godt ha vært den innsatte som lærte fra seg kriminalitet. Han ville også være i mål-gruppen for å lære ny kriminalitet av andre innsatte. Det er gledelig at vedkommende har endret seg, og at han ønsker å ha nærmere relasjoner til betjentene nå, enn i starten av fengselsoppholdet! Denne innsatte har hatt en god progresjon i sin soning i ulike fengsler. På intervjudtidspunktet deltok han på et kognitivt utviklings-program.

Et sentralt spørsmål er hvordan det er mulig for en innsatt å leve et liv i fengsel med «tut og kjør» og bruk av forskjellige medikamenter og dopingmidler. Jeg regner med at informanten sikter til illegale medikamenter og dopingmidler som er smuglet inn i fengslet, og ikke de legale medisinerne som blir foreskrevet av lege, for dem som trenger det.

5.3.2 Anerkjennelsens betydning

I 2008 disputerte Hammerlin på sin doktorgradsavhandling med tittelen «Om fangebehandling, fange- og menneskesyn i norsk kriminalomsorg i anstalt 1970-2007». Hammerlin

⁵⁷² Bayern var og er en betegnelse på Oslo fengsel avdeling B i Åkebergveien. Henriksen bruker betegnelsen «vokter» om fengselsbetjenter.

⁵⁷³ Alnæs (2006). Se vedlegg 1 «Forskning innen kriminalomsorgen».

viser blant annet til innsattes *lidelser* ved å presentere en tapsliste, som han utarbeidet i 1987, og har videreutviklet fram til 2008. Tapslisten omfatter en rekke forskjellige slags tap, med ulike sosiale, fysiske og psykiske komponenter, som innsatte i norske fengsler lider av, i kontrast til hva som skjer med andre.

- Tap av frihet/avmakt/maktesløshet
- Sosial svekkelse og sosial avsondring. Institusjonalisering/prisonisering; den enkelte får institusjonskompetanse, ikke «livs» kompetanse
- Marginalisering, isolering/sosial isolasjon, anonymisering
- Inkapasitering, inaktivisering, passivisering, monotoni
- Kompetanseødeleggelse, diskvalifisering, degradering, deklassering eller forverring/stabilisering av en dårlig positiv livssituasjon
- Tap av grunnleggende og normale livsvirkomheter i samfunnet; tap av muligheter til å bruke visse varer og tjenester; tap av kompetansegivende muligheter; tap av kvalifiserende endrings- og kunnskapskapital for produktive og sosiale virksomheter i samfunnet
- Midlertidig, eller varig tap, av sosiale forhold, asosialisering, fremmedgjøring, desorientering, perspektivløshet, perspektivinnsvring og perspektivfortetning
- Sosial katastrofe, fortvilelse, angst, sorg, frustrasjoner
- Tap av ting, gjenstander
- Tap av seksualitet, kjærlighet, forhold, omsorg
- Tvang til uønskete sosiale forhold, tap av sikkerhet
- Tap av sjølbestemmelse; (sosial) usikkerhet og utrygghet
- Fattigdom, kulturfattigdom; et liv på en for «trang» og kulturfattig arena (fengselsarena).
- Livsinnskrenkelse
- Fysisk, psykisk og sosial deprivasjon (i form av å stoppe i utviklingen, forsakelse osv.)
- Kreativ deprivasjon, etisk deprivasjon – i noen tilfeller deprivasjon
- Mortifikasjonsprosess, personlig integritet og sosial identitet trues eller svekkes – den enkelte gjøres «sosial død»; ydmykelse og brudd på den enkeltes integritet
- Stigmatisering, avvikerkarriere.⁵⁷⁴

Det er selvsagt slik at en oversikt over levekår og en tapsliste ikke gir eksakt informasjon om hver enkelt innsatts utfordringer og hva de trenger av hjelp og tilrettelegging. Dermed vet jeg ikke hvilke levekår og hvilken tapsliste informantene på 18 år hadde, da vedkommende kom inn i fengslet for første gang. Jeg antar at vedkommende har levd et liv ute med doping og «tut og kjør», og i begynnelsen av soningen har informantene prøvd å leve på samme måte som ute. Så får vedkommende kjenne på de ulike tapene som blir påført inne i fengselet, slik at oppholdet blir det vedkommende opplever som et «rent helvete».

⁵⁷⁴ Hammerlin (2008, s. 178).

Sett i et pedagogisk perspektiv ble denne innsatte oppdratt og satt grenser for i fengselet. I antologien *Læring bak murene. Fængselsundervisningen i Norge*, anlegger Torfinn Langelid og Terje Manger en pedagogisk innfallsvinkel på opp-regningen i listen Hammerlin har presentert. De skriver at det har vært lagt vekt på de innsattes svake sider, som viser hva de mangler og hva de ikke mestrer. Dette har blitt en ytterligere stadfesting av det de ikke duger til. For å motvirke en slik innfallsvinkel, må tilbake-meldingene til de innsatte balanseres slik at det fremmer mestring i stedet for hjelpeløshet, passivisering og stakkarsliggjøring.⁵⁷⁵

Hvis denne oppdragelsen skjer uten anerkjennelse, som igjen fører til anseelse, er sjansen stor for at den innsatte utvikler en negativ forståelse av seg selv, og dermed blir det vanskelig å gjennomføre en «selvforandring». Når det gjelder forutsetninger og rammebetingelser for at den enkelte skal kunne utvikle en positiv selvforståelse, viser jeg her først til innledningen til Hoëms bok «Sosialisering – Kunnskap – Identitet», der Christian W. Beck et al. i tråd med Taylor skriver følgende: «Utvikling av henholdsvis selvtillit, selvrespekt og selvverd forutsetter anerkjennelse i tre ulike sfærer; kjærlighetssfæren, den rettslige sfæren og den solidariske sfæren».⁵⁷⁶ Disse tre sfærene henger sammen, der krenkelse i en av sfærene vil kunne true og skade den enkeltes identitet også slik den kommer til uttrykk i de andre sfærene. I kjærlighets-sfæren dannes uansett grunnlaget for hva som er mulig i de andre, gjennom utvikling av selvtillit som forutsetning for å kunne knytte seg til, og danne relasjoner med andre mennesker.

Dersom den enkelte blir utsatt for krenkelser i stedet for anerkjennelser, kan han eller hun miste selvtillit og tillit til omverdenen. Den høyeste form for anerkjennelse finner sted i den rettslige sfæren, hvor mennesker blir tilkjent like rettigheter og moralsk ansvar i rettssamfunnet. Det motsatte er krenkelser ved tap av rettigheter og følelsen av ikke å bli betraktet som en moralsk ansvarlig person. Anerkjennelse i den solidariske sfæren oppleves ved at egne prestasjoner og ferdigheter er verdifulle for samfunnets mangfoldige sosiale fellesskap, noe som fører til selvverd. Krenkelser i den solidariske sfæren kommer til uttrykk ved at den enkelte opplever at hans eller hennes evner og ressurser ikke blir anerkjent og verdsatt. Det igjen fører til nedverdiggelse, ydmykelse og marginalisering.⁵⁷⁷

Grunnlaget for å oppleve anerkjennelse og anseelse i sin forståelse av seg selv i disse tre ulike sfærene, var fraværende for informanten i begynnelsen av soningen. Det kan ikke være tvil om at han opplevde krenkelse i stedet for anerkjennelse, og lite kjærlighet og omsorg. Samtidig kan det hende at det å bli stoppet i utøvelsen av tut og kjør-oppførsel og bruk av rusmidler, handler om omsorg, selv om informanten sannsynligvis ikke opplevde det slik der og da.

⁵⁷⁵ Langelid og Manger (2005). Se vedlegg 1 «Forskning innen kriminalomsorgen».

⁵⁷⁶ Beck et al. (2010, s. 18).

⁵⁷⁷ Ibid.

Det må likevel ha skjedd noe positivt på veien når han nå har bestemt seg for å leve et annet liv enn i starten av soningen. Kanskje han etter hvert har opplevd det jeg vil kalle «profesjonell kjærlighet» og omsorg i forholdet til fengselsbetjentene. Når jeg bruker uttrykket profesjonell kjærlighet, er det fordi det er stor forskjell på den kjærligheten som vi har til ektefelle, kjæreste, barn og venner, og den kjærligheten som en yrkes-innehaver kan vise overfor en klient eller innsatt. Kanskje omsorg er et bedre begrep enn kjærlighet i slike yrkesmessige relasjons-sammenhenger.

Henriksen, med mange år bak seg i norske fengsler, skriver at han har vært så heldig at han har hatt kontakt med Are Høidal, fengselsleder i Halden fengsel, som har fulgt han gjennom gode og vonde dager. «Han ble erstatningen for en manglende farsfigur som satte grenser, og som likevel ga meg en ny sjanse når jeg feila – en myndig mann med sterk rettferdighetssans».⁵⁷⁸

Er du heldig treffer du noen som ser deg og hva du sliter med. De gode hjelperne, eller perlefolka som jeg kaller dem. Are Høidal, tidligere fengselsdirektør i Halden er en av dem. Han har fulgt meg i fengselet siden jeg var liten gutt på 14, og han så at jeg måtte på avrusing før jeg kunne få arbeidsskolering. Uten han lurte jeg på hvordan livet mitt hadde vært i dag.⁵⁷⁹

På samme måte som Henriksen har knyttet seg til Høidal, er det sannsynlig at informanten jeg viser til, ut fra Taylors teori, har greid å knytte seg til (en eller noen av) fengselsbetjentene.⁵⁸⁰ Han har dermed inngått i en relasjon slik at han ønsker at fengselsbetjentene skal sette seg ut i fellesskapet og snakke. Informantens begrunnelse er at han slipper å høre på andre innsattes meninger og innsnevrede syn. Det sier meg at denne informanten har hatt en personlig god utvikling, og tilvenning, i sine karakter-dyder og karakter-holdninger (*hexis*), som har ført til den handlingen at han nå ønsker å inngå i nære relasjoner til betjentene, enn han naturligvis hadde i begynnelsen av soningen. Mine erfaringer er at innsatte som bryter regler ved å ruse seg, helst ikke ønsker tett kontakt med betjentene i «frykt» for å bli oppdaget. Hvis det er flere innsatte i en avdeling som bryter med meningene informanten viser til, vil det naturligvis kunne ha en positiv betydning for forholdet mellom innsatte og ansatte. Det vil sannsynligvis dannes et ideal om og en innstilthet for å endre sin leve-måte på en positiv måte, henimot å leve et kriminalitetsfritt liv.

En eventuell negativ lojalitet til en gruppe som bryter med samfunnets vanlige normer og verdier, blir byttet ut med lojalitet til samfunnets normer og verdier, tuftet på nødvendig og tvungen virksomhet gjennom lover og regler og tolkninger av disse. I en slik endring vil både nye behov og nye muligheter for fri virksomhet kunne tre sterkere frem. Ved å innstille seg på å følge norsk lov og tolke loven på en måte som gir lovlidighet, er det sannsynlig at åpenheten

⁵⁷⁸ Henriksen (2016, s. 340).

⁵⁷⁹ Dagsavisen.no (2017).

⁵⁸⁰ Taylor (1998). Beck et al. (2010).

for å motta hjelp i den frie virksomheten også øker. Dette samsvarer i alle fall med det Enerstvedt har redegjort for om sammenhengen mellom nødvendig, tvungen og fri virksomhet. Det er videre tenkelig at flere enn informanten med tut og kjør aksepterer og innstiller seg på at grense-setting er en del av det å motta hjelp for å kunne leve et godt, lovmessig og normalt liv, der samfunnet må legge til rette for likeverdighet med andre borgere (samfunns-betinget likeverd).

Det er trolig at majoriteten av de innsatte ikke opplever den samme progresjonen som informanten og Henriksen har opplevd, ved å bli anerkjent og vist omsorg i fengselet gjennom en oppdragende virksomhet fra fengselsbetjentenes side. Hvis derimot mange innsatte i en avdeling opplever det samme som informanten og Henriksen, er det sannsynlig at det vil ha betydning for deres fremtidige livsførsel.

Men det er det motsatte som ofte skjer, og som Schaanning skriver om, og som Ribe-Nyhus viser til. Under overskriften «Ontologisk nivå», skriver jeg at Schaanning, med bakgrunn i sin oppfatning av fengselets ontologi, ikke har plass for, og dermed ikke mulighet til å se fengselsbetjenten som hjelper, ettersom han ser fengsel som smerte-påføring satt i system. Jeg ser heller ikke at Ribe-Nyhus kan se fengselsbetjenten som en hjelper som viser anerkjennelse, når han, ut fra sine dagboknotater, skriver om hvordan de innsatte smiser overfor vaktene, og hvordan vaktene fremmer dette smiskeriet, i det han kaller et «djevelsk system».⁵⁸¹ Ribe-Nyhus kan ikke ha truffet perlefolkene som Henriksen skriver om, som hjelpere og grensesettere, da spesielt i en oppdragende virksomhet med god rett-ledning og veiledning, selv om han skriver noe positivt om (noen av) vaktene. Bare det å titulere oss som jobber i direktekontakt med de innsatte som «vakter», eller «fangevoktere», er slik jeg ser det, en nedgradering og manglende anerkjennelse av at vi har kompetanse til å jobbe med rehabilitering og endringsarbeid overfor de innsatte.

Samtidig har Ribe-Nyhus en helt annen indre ontologi enn Schaanning og for øvrig noen andre som jeg skriver om i denne avhandlingen. Han går bl.a. inn med sin innenfra-kunnskap om og erfaring med dynamikken mellom de yrkeskriminelle, som han definerer som «skurker», og de vanlige innsatte og vaktene. Han går konkret og inn-gående inn på dynamikken mellom disse tre gruppene, og påpeker særlig vaktenes avgjørende betydning, om så i all hovedsak som negativ. Slik påviser han paradoksalt nok, og kanskje enda mer overbevisende, de manglene, som også Snertingdal påpeker angående Christies forskjellige modeller for fengselsorganisasjonen, nemlig at betjent-perspektivet, og betydningen av betjentenes arbeidsforhold, ikke har blitt viet dypt-pløyende nok forskningsmessig interesse.⁵⁸²

Jeg forstår det slik at en viktig årsak til forskjellene mellom forskningen til Schaanning og til Ribe-Nyhus, og deres respektive måter å se og forstå dynamikken mellom innsatte og ansatte, og dermed deres respektive ontologier, ligger i at Schaanning ser og forstår uten erfaring (altså

⁵⁸¹ Se under overskriften «Erfaringer fra å være i grenseland for min yrkesutøvelse».

⁵⁸² Se under overskriften «Metodisk tilnærming i praktisk kunnskap».

med en ytre ontologi), mens Ribe-Nyhus ser og forstår med erfaring (og altså med en indre ontologi) med det å være innsatt i fengsel. I tillegg ser og forstår Ribe-Nyhus denne dynamikken, ut fra å ha tatt et ansvar for egen sikkerhet og egne muligheter for å kunne jobbe med seg selv gjennom bearbeiding av skyld og anger i sin hverdag i fengselet.

Denne måten å se og forstå hverdagslivet mellom de tre gruppene han viser til i sin forskning er ikke gjennomført kun som observatør, gjennom noen timer som forsker. Forskingen er tuftet på flere år som både observatør og deltaker, der Ribe-Nyhus ser seg selv i den ene gruppen som vanlig kriminell, og ikke som yrkeskriminell (skurkene). I tillegg har Ribe-Nyhus delt innsatte og betjenter inn i undergrupper. «Siden både sikkerhetsforståelsen og rehabiliterings-forståelsen er sprikende og kan deles inn i flere typer, er det rimelig å tenke seg at vaktene også deler seg inn i flere undergrupper under sikkerhets og rehabiliteringsfunksjonene».⁵⁸³

Selv om jeg ikke går i detalj på det Ribe-Nyhus skriver om disse gruppene og under-gruppene, gir det meg nok informasjon til å kunne se dette i forhold til ontologi og epistemologi. I gruppen vanlige innsatte som Ribe-Nyhus mener seg å tilhøre, ser og forstår han seg selv ut fra et innenfra-perspektiv, mens han ser og forstår gruppen skurker og vakter fra et utenfra-perspektiv. Dermed har han to ontologisk forskjellige perspektiver som bakgrunn for hvordan han skal gå frem i utforskningen av og med hensyn til sin egen opptreden i fengselsystemet.

For å gjøre dette med innenfra vs. utenfra perspektiv ytterligere komplekst, så går i dette tilfellet perspektivene delvis opp i hverandre, fordi Ribe-Nyhus i den daglige samhandlingen med de andre innsatte og ansatte inntar begge samtidig. I sitt utenfra-perspektiv (med en ytre ontologi og delvis indre ontologi) med henblikk på skurkene og vaktene har han også et annet innefra-perspektiv (med sin indre ontologi) enn andre som ikke, gjennom flere år, lever i dette fengselsfelleskapet. Disse kombinasjonene gir Ribe-Nyhus en helt spesiell indre ontologi som grunnlag for å gjennomføre og skaffe seg selv, kriminal-omsorgen og det øvrige samfunnet innsikt i og kunnskap om dagliglivet i kriminal-omsorgen (inkludert i forholdet mellom forskjellige versjoner av indre og ytre epistemologi).

Under overskriften «Undertyper av rehabiliteringsvakter», skriver Ribe-Nyhus om rehabilitering. Han bruker gjennomgående betegnelsen vakter, i stedet for betjenter, noe jeg som sagt oppfatter som uttrykk for en nedgradering av fengselsbetjentyrket, i alle fall slik han selv har opplevd det. En slik nedgradering av fengselsbetjentyrket vil være å forstå som reduksjon av den frie virksomheten, fordi det først og fremst er i denne god hjelp og rehabilitering kommer til sin rett. En vokteridentitet vil ha sitt grunnlag og sin tyngde i den nødvendige og tvungne virksomheten med sterkt fokus på lov- og regel-verk. I det Ribe-Nyhus skriver, framstår dette som resultatet av en gjensidig mangel på anerkjennelse; han anerkjenner ikke betjentene som mulige hjelpere i sin indre soning for å kunne bearbeide skyld

⁵⁸³ Ribe-Nyhus (2020, s. 252).

og anger, og betjentene anerkjenner han sannsynligvis ikke som noe annet enn som en «skurk». Konsekvensen er at verken betjentene eller Ribe-Nyhus opplever anerkjennelse fra hverandre.

Ribe-Nyhus skriver at ikke alle fangene har (det samme) behovet for rehabilitering, fordi det også finnes resurssterke fanger. For de fangene som trenger hjelp og er motivert for å ta imot den, kan vaktene, også ifølge Ribe-Nyhus, gjøre en formidabel jobb som hjelpere, når de engasjerer seg i enkelttilfeller og hjelper dem så godt de kan. Det gjelder omsorg, skrive søknader og annen praktisk tilrettelegging, slik at fangene skal ha et godt soningsforløp:

Mange slike vakter går inn i en oppofrende hjelperolle, og mange av dem kan også slite seg ut i et fengselsystem som ofte er både rigid, konservativt og urimelig. I årene jeg har vært i fengsel har jeg også møtt en del slike rehabiliterende hjelpere som sier at de føler de jobber i motbakke, «mot systemet» og som har blitt både utslitt og utbrent. Den idealistiske hjelper har en tendens til å få en forholdsvis kort karriere i fengselsystemet.⁵⁸⁴

Når Ribe-Nyhus har skrevet en doktoravhandling, er han å betrakte som en av de resurssterke innsatte, og hører dermed ikke i utgangspunktet hjemme i kategorien som trenger hjelp, eller sågar anerkjennelse fra de ansatte. Selv om jeg skriver at Ribe-Nyhus ikke kan ha truffet perlefolkene, som Henriksen viser til, ser jeg at når han bruker betegnelsen «å gjøre en formidabel jobb», så henviser han til den samme betjenttypen som Henriksen viser til. Når Ribe-Nyhus bruker én strategi overfor de fengsels-betjentene han ikke liker, der han nekter å svare på spørsmål, ikke hilser og overser dem, blir han nok betraktet som en vanskelig og uhøflig innsatt og opplever dermed ikke anerkjennelse fra betjentene. På den annen side skal selvfølgelig betjentene være profesjonelle og møte slik atferd på en bedre måte enn de, ifølge Ribe-Nyhus, møtte han på sine utfordringer. Når jeg først har vært inne på lojalitetens betydning for tilknytningen til egen gruppe, tenker jeg at jeg, som fengselsførstebetjent, har utfordringer med å være helt objektiv overfor Ribe-Nyhus sin fremstilling av fengselsoppholdet og mine kolleger. Dette gjelder nok selv om jeg som forsker gjør det jeg kan for å være så objektiv og rettferdig som mulig overfor den kriminologiske forskningen og Ribe-Nyhus sin forskning, i et forsøk på å unngå å gå i de vante fall-gruver. Som vist gjennom avhandlingen er det lett å blokkere for å se og forstå virkeligheten slik den er, hvis denne virkeligheten ikke stemmer med egne forventninger.

I forbindelse med et innenfra-perspektiv og en innenfra-forståelse av *kombinasjoner* mellom det å være yrkestaker og det å være forsker vil det oppstå fallgruver eller blokkeringer å gå i eller støte på, som er lette å falle for selv om jeg er fullt klar over faren og bevisst prøver å unngå at lojaliteten til egen gruppe fører til feiltolkninger. En fallgruve å gå i kan være mitt fokus på ansvar som en mellomliggende variabel mellom hvordan jeg umiddelbart ser og forstår noe som noe («seeing as»), og videre ser mer («seeing that») gjennom ulike tolkninger og refleksjoner i vekselvirkningen mellom erfaring og teori. Ved å se på forholdet mellom

⁵⁸⁴ Ibid. (s. 256).

ansvar og lojalitet så kan jeg som yrkestaker med ansvar innen eget yrkesfelt, gå i fellen det er å være for snevert lojal mot egen yrkesgruppe i min forskning. Det er vel spesielt det jeg har utviklet i teori og metodekapitlet med utgangspunkt i Russell Hansons teori om blokkering, som har gitt meg en dypere innsikt i det vanskelige ved å skulle kunne se og forstå noe på nye måter som fører til ny erkjennelse gjennom nye aspektvekslinger.

Det er mye i sitatet fra Ribe-Nyhus sin avhandling som stemmer overens med min kritikk av fengselssystemet. Det gjelder spesielt politiske nedskjæringer, som fører til mer innlåsing av innsatte, fordi verksteder og kognitive utviklingsprogrammer blir lagt ned. Under overskriften «Tillitskrise mellom ledelse og ansatte», har jeg vist til hoved-tillitsvalgt Hognestad, som er frustrert over den økonomiske situasjonen i kriminal-omsorgen. Hun sier at fengselsbetjenter går over til andre jobber og at det er vanskelig å rekruttere fengselsaspiranter til fengselsskolen. Forskningen til Ribe-Nyhus, som viser at de gode hjelperne blir utslitt og utbrent i et rigid og konservativt fengsels-system, bør få konsekvenser for hvordan kriminalomsorgen driftes og prioriteres i dag og i fremtiden, og hvor betydningen av de grunnleggende betingelser for etableringen av den gjensidige anerkjennelsen mellom innsatte og ansatte må få et sterkere fokus.

5.3.3 Den høyeste form for selvrespekt og selvverd

Verken informanten eller Henriksen har nok opplevd «den høyeste form for selv-respekt i den rettslige sfæren» i sine tidligere kriminalitetsfaser. Det samme gjelder nok Ribe-Nyhus, når samfunnet har dømt han til fengselsstraff, og han opplevde dommen som et svik. Forklaringene til Ribe-Nyhus og kjæresten hans ble satt til side, fordi retten mente at de sprikte.⁵⁸⁵ Antagelig har hverken informanten eller Ribe-Nyhus kjent på hvordan det er å bli tilkjent like rettigheter og moralsk ansvar i rettssamfunnet i forbindelse med sine dommer. Det å bli satt i fengsel ut fra retts-samfunnets dom (tvungen virksomhet), eller å bli fordømt for sine gjerninger, vil sikkert oppleves som krenkelse og tap av rettigheter. Det igjen vil nok føre til en følelse av å ikke bli betraktet som moralsk ansvarlige personer. På den annen side kan en innsatt ha en høy status i sine miljøer, både inne i fengslet og ute i rettssamfunnet.

Refleksjonene og analysene av fortellingen om Petter har vært viktige for å utrede forholdet mellom selvrespekt og selvverd. Jeg har vist til at Petter sannsynligvis kjempet, med de ressursene han hadde tilgjengelig, for ikke å bli undertrykt, og for å opprettholde selvrespekt og selvverd. Petters «misoppfatning» kan godt handle om at han hadde høy status ute i et eventuelt kriminelt miljø og trodde at han hadde den samme status inne i fengselmiljøet. Når så en annen virkelighet slo mot han begynte kampen for egen verdighet.⁵⁸⁶

Opplevelsene og følelsene til informanten, Henriksen, Ribe-Nyhus og andre innsatte, er sikkert ulike. Informanten og Henriksen, som begge har endret sin livsførsel, særlig hvis den nye levmåten vedvarer, vil sikkert oppleve selvrespekt, like rettigheter og ikke minst at de har og

⁵⁸⁵ Ibid.

⁵⁸⁶ Se under overskriften «Peters kamp for sin verdighet».

tar et moralsk ansvar i rettssamfunnet. Det å skrive ei bok om sitt liv som kriminell og få den utgitt, må oppleves som å få igjen selvrespekt og like rettigheter. Henriksen viser et moralsk ansvar overfor samfunnet ved å synliggjøre hva som har gjort at han har greid å bryte med sitt kriminalitets- og rusrelaterte liv (relasjonen til Høidal), og ikke minst det å erkjenne sine tidligere handlinger som ganske sikkert har utfordret hans sårbarhet og tålegrense. Jeg antar at det samme gjelder Ribe-Nyhus, som har sonet ferdig dommen og ikke minst gjennomført et doktorgradsarbeid, som vil ha betydning for utviklingen i kriminalomsorgen.

Taylor's siste anerkjennelses-sfære er «den solidariske sfæren», der personer opplever at egne prestasjoner og ferdigheter er verdifulle for samfunnets mangfoldige sosiale fellesskap, noe som vil føre til opplevelse av selvverd.⁵⁸⁷

Jeg er sikker på at informanten og Henriksen opplever at deres prestasjoner og ferdigheter er verdifulle og høyt ansett, og at de opplever selvrespekt og selvverd, når de har greid å endre egen livsførsel.

Informanten sier at *De på utsiden, det er de jeg tenker på. De inne bryr jeg meg ikke om. Jeg tenker på kjæresten, foreldre, onkler, tanter og mormor. Jeg tenker på de jeg har som kommer til å ha noe med meg å gjøre. De har mye å si. De har jævlig mye å si. De har alt å si.*⁵⁸⁸ Jeg vet ikke om de personene informanten viser til, anerkjenner han på en slik måte at det bidrar til å styrke hans selvverd og understøtter en positiv selv-forandrende utvikling. Det er likevel sannsynlig (abduktiv slutning), særlig ut fra min opplevelse av måten han i intervjusituasjonen snakket om dem med varme og glede, og hvordan det de betydde for han syntes å inspirere han til å forandre sitt levesett. Satt inn i en teoretisk sammenheng, kan det sies at det mellom informanten og hans nærmeste har oppstått en optimal uformell og formell sosialisering, på bakgrunn av sammenfallende verdier og interesser. Informantens endringer i tilnærming til eget liv har bidratt til en intern justering som har nøytralisert virkningen av tidligere ugunstige sosialiseringsbetingelser.⁵⁸⁹

5.3.4 Hierarki og utstøting

Jeg antar at mange av de innsatte vil være uenige med meg i min forståelse og tolkning av det som skjer i deres miljø, sett fra deres innenfra-perspektiv. For det første er det ikke ukjent at forholdene mellom de innsatte handler mye om makt og rangering, f.eks. at de sedelighetsdømte er nederst på rangstigen og narkotika-omsettere, vinnings-forbrytere, gjengmedlemmer og gjengledere er øverst på rangstigen. Som oftest må sedelighetskriminelle skjermes fra de andre innsatte på grunn av trusler og vold.

⁵⁸⁷ Beck et al. (2010).

⁵⁸⁸ Det er denne informanten jeg også viser til nedenfor under overskriften «Fordypning i forholdet mellom innsatte og ansatte», og som kom mot meg i høyt gangtempo på Gladmatfestivalen i Stavanger, for at kjæresten skulle få hilse på meg.

⁵⁸⁹ Se under overskriften «Likeverd».

Gjennom media og gjennom mine erfaringer, vet både jeg og det norske folk at det er slike hierarkier inne i fengslene, hvor enkelte forbrytelser har høy status, og andre har lav status. Det er også andre mekanismer, som forskjeller i fysisk og psykisk styrke blant de innsatte, som bestemmer hvor de havner i hierarkiet. Det kan handle om at en innsatt er ny på avdelingen eller ikke, samtidig som enkelte innsatte tar styringen med det samme de kommer inn i avdelingen. Slike hierarkier vil naturligvis ha betydning for forholdet mellom innsatte og ansatte, spesielt med tanke på muligheter for rehabilitering i den frie virksomheten. Når det er komplikasjoner i hverdagsmiljøet mellom innsatte og ansatte, blir det lett å ty til tvangstiltak i den nødvendige og tvungne virksomheten for å opprettholde ro, orden og sikkerhet.

For å sette dette med hierarki og utstøting inn i en konkret kontekst viser jeg til hendelsen med Petter. I dette tankeeksperimentet vet jeg ikke hvor Petter var i dette hierarkiet. Han var tydeligvis ikke så høyt oppe i hierarkiet at andre ryddet opp etter han og lot han være den første til å velge pålegg. Det kan bety at opptakten til denne hendelsen handlet om selvforståelse. En selvforståelse om at han var plassert i hierarkiet, slik at han kunne beordre andre til å rydde etter seg, og at han hadde førsteretten på pålegget som var servert. De andre innsatte delte sannsynligvis ikke hans syn på sin plassering i hierarkiet. Det kan hende han ved tidligere soninger, eventuelt i andre fengsler, har hatt en slik status at andre innsatte har fulgt hans ordrer. Han trodde muligens at han hadde samme status på denne avdelingen, med en gang han kom inn.

På den annen side kan det hende at Petter var i psykisk ubalanse med abstinenser etter langvarig narkotikabruk, som nå hadde stoppet. Uansett er det legitimt å tenke at Petter på en eller annen måte mente seg urettferdig behandlet. Det kunne handle om fengslet han var henvist til å sone i, avdelingen han var plassert i eller manglende forståelse fra fengselsbetjentene og de andre innsatte for hans abstinenser og andre problemer.

Jeg har ikke opplysninger om at Petters fortid har noe å gjøre med det Henriksen viser til i boken *Ingen murer er for høye. Mitt liv med dop, kriminalitet og politikk*, om at tystere ikke var velkomne i fangemiljøet på Ullersmo. Jeg vet ikke om Petters dom eller fortid har noe med sedelighet å gjøre, med tanke på hans plass i hierarkiet. Henriksen viser at det er sterke krefter i sving i fangemiljøet, når han skriver at «Vanlig prosedyre ved ankomst var at medfangene spurte om å få lese domspapirene dine. I fellesskap går de igjennom papirene for å se om du er pedofil, voldtektsmann eller har tysta». ⁵⁹⁰ Hvis nyinnsatte forsøkte seg med å si at de hadde mistet domspapirene eller på andre måter forsøkte å unngå å vise hva de var dømt for, ble de frosset ut av miljøet. De kunne bli brutalt mobbet og gjerne organisert dyttet ned trappa slik at de ble flyttet. ⁵⁹¹

I slike hierarkier i hverdagslivet, der utstøting ikke er uvanlig, vil det Stabrun viser til være viktig. Fangene seg imellom kan godt greie å svekke enkeltes opplevde tilhørighet til livet, slik

⁵⁹⁰ Henriksen (2016, s. 121).

⁵⁹¹ Ibid.

at enkelte utvikler en negativ selvforståelse og identitet, og de «blir mindre enn seg selv». Stabrun viser til at i fengsel som system, vil «kontroll og avkledning [virke] krenkende og ydmykende» og selvfølelsen krymper.⁵⁹² Hierarki og utstøting i det indre liv mellom innsatte bidrar etter min mening til utvikling av det samme fenomenet, samtidig som det sannsynligvis er mer identitets-nedbrytende enn den kontrollen som betjentene står for. Dette fordi kontrollen fra betjentene er kjent som en del av det å sitte i fengsel, og gjelder alle innsatte som del av nødvendig og tvungen virksomhet, mens den kontrollen medfanger gjennomfører, gjelder noen få medfanger og kan være nådeløs og faller utenfor det som er fastsatt for kriminalomsorgens formaliserte virksomhet. Tiltak iverksatt for å få kontroll på eventuelle ugunstige effekter av hierarkier i fengselskulturen, vil også kunne bidra til å hindre utviklingen av uheldige forhold mellom innsatte og ansatte.

I de fengslene jeg har jobbet har jeg blitt fortalt av nyinnsatte at de blir presset til å fortelle til andre innsatte hvilken forbrytelse de er innsatt for. Hvis de ikke vil fortelle det, blir de utstøtt eller mistenkt for å være sedelighetsforbrytere. Derfor er det mange som lyver på seg kriminalitet som de ikke har begått, for å komme høyere på rang-stigen. Det handler også om fysisk kroppsstørrelse. En stor og kraftig slåsskjempe har det som regel lettere som innsatt enn en liten og puslete innsatt, uansett hvilken forbrytelse vedkommende har begått. Hvis en innsatt er medlem av en kriminell organisasjon, er han på mange måter beskyttet.

5.3.5 Livsendring i fengsel

Helt mot slutten av et intervju med en innsatt-informant som hadde gjennomført et endringskurs, spurte jeg om informanten hadde noe å tilføye om eventuelle livs-endringer som hadde skjedd gjennom kurset. Informanten svarer: *Kurset skulle ha vart lengre, med tanke på at her setter de inn mye griller på folk, og så lar de de bare være etterpå. Hadde det bare vært en oppfølging to ganger i måneden, annenhver uke minimum, der de samlet oss kursdeltakerne og snakket om positivt og negativt. Ja bare løst, bare for å holde litt fast på ideene som har kommet inn. Det tror jeg har vært alfa og omega, for jeg prøver å holde fast på det. Jeg må gå og kikke i «permen». Jeg synes det er godt. Mye av det var selvsagt og mye terping på ting som jeg visste og hadde gått igjennom på forhånd. Jeg tror det hadde vært jævlig bra for min del.* Mitt spørsmål var: *Opplever du ikke at det blir noen oppfølging i avdelingen? Hvorpå informanten svarte: Nei, ikke i det hele tatt. Fengselsbetjentene, det er dumt å si det, men de åpner bare dørene for oss der vi skal, til lege og slikt. De gjør ikke så mye. Jeg hadde jo ønsket at de hadde gjort litt.*

Det kan ikke være tvil om at denne innsatte er interessert i en livsendring, og tar det vedkommende lærer på alvor. I tillegg ønsker vedkommende å repetere, og ikke minst kunne leve i et miljø hvor oppfølging står sentralt. Denne innsatte ønsker også at fengselsbetjentene i avdelingene skal ha kunnskaper om og ferdigheter i det å følge opp og påvirke forholdet

⁵⁹² Se under overskriften «Betydningen av forståelse, innsikt og kunnskap».

mellom de innsatte, som igjen vil være med på å påvirke forholdet mellom innsatte og ansatte og slik kunne bidra til også å skape trygghet i innsatt-miljøet.

Siden jeg er interessert i hva ulike endringskurs og positive utfordringer for de innsatte kan ha å bety for innsatt-miljøet, har jeg intervjuet to programinstruktører. Jeg har brukt omtrent de samme spørsmålene i intervjuene med dem som de denne innsatt-informanten fikk. Jeg spurte de to programinstruktørene: Hvis dere skulle vurdert programmet ideelt inne i avdelingen, hvordan tenker dere at det burde ha vært? Den ene svarer: *Programmet burde ha vært en del av avdelingen, slik at innsatte var på et område hvor det var de som var motivert og ble oppfulgt over lengre tid som var med. Gjerne ha et bedre samarbeid med kontaktbetjenten, eller at du hadde muligheten til å ta de med utforbi på ferdighetstrening. Og i det hele hadde tråden i det hele veien. Nå er det litt tidsbegrenset du har dem disse ti ukene og så føler du at du slipper hele tråden uten at du får noen til å ta imot nøstet.* Den andre instruktøren følger opp og sier: *I en avdeling så kunne du også gjerne hatt oppfølgingsseksjoner for å holde programmet varmt i ukevis etterpå.*

Det vi ser i dag er at mange av de små fengslene og åpne fengselsplassene blir erstattet med nye og store fengsler, selv om sannsynligheten og forskningen taler for at de små enhetene er de best egnede til å få etablert gode livsendringer. Berit Johnsen, Per Kristian Granheim og Janne Helgesen er tre forskere ved Kriminal-omsorgens høgskole og utdanningscenter (KRUS), som har publisert artikkelen «Exceptional prison conditions and the quality of prison life: Prison size and prison culture in Norwegian closed prison» i *European Journal of Criminology*. I denne artikkelen skriver de at små fengsler fører til tettere sosial interaksjon og kjennskap, og at det der er lettere for de innsatte å snakke med fengselsbetjentene om hverdagsproblemer. De innsattes problemer er mer synlige i de små fengslene, og dermed lettere å diskutere og løse. Johnsen og med-forskere viser også til Kåre Bødals forskning på fengselsbetjentrollen i 1979, der han konkluderer med at små institusjoner er best egnet for å skape gode forhold mellom de innsatte.⁵⁹³

I en virksomhetsteoretisk sammenheng tenker jeg at det er snevre samfunns-økonomiske hensyn som går foran de innsattes behov, og danner grunnlag for det motsatte av institusjonsbetinget likeverd, når små fengsler blir erstattet av større fengsler. Kanskje er det her tale om en særegen innskrenket form for samfunnsmessig bekymring, i dette med størrelsen på fengsler, fordi vi ikke tar med i betraktningen omkostningene som «mislykket» rehabilitering i store fengsler medfører sammen-lignet med små fengsler. Dermed blir det ikke lagt til rette for nødvendige betingelser for livsendring i fengslene. Når Johnsen og med-forskerne viser tilbake til forskning fra 1979, må det bety at denne endringen begynte før ABE-reformen trådte i kraft i 2015. Altså at effektivitet og avbyråkratisering, av hensyn til innsparing og økonomi, har gått på bekostning av rehabilitering og det å legge til rette for livsendrede fengselsopphold for innsatte.

⁵⁹³ Johnsen, Granheim og Helgesen (2011). Se vedlegg 1 «Forskning innen kriminalomsorgen».

5.4 Fordypning i forholdet mellom innsatte og ansatte

Mine erfaringer gir meg en formening om hvilke forhold jeg hadde til innsatte, men jeg vet ikke eksakt hvilke forhold de innsatte hadde til meg. Jeg kan ikke være sikker på at min opplevelse av at de innsatte mente de hadde et godt forhold til meg, var reell. Det kan være at de lot som de hadde det bra i fengselet eller smisket med meg, fordi jeg hadde makt som etasjeleder og førstebetjent. Riktignok sa en innsatt som var i avhør, at det er «greit når du Olav irettesetter oss innsatte, fordi vi opplever at du respekterer oss». Det kreves nok skjerpet bevissthet og dyptpløyende kompetanse for å kunne avdekke om slike uttalelser er smisking, eller om det er reelle og ærlige utsagn. På tidspunktet utsagnet kom, hvor jeg så dette som noe («seeing as»), var jeg ikke i tvil om at det var ærlig ment. Det er nå i ettertidens refleksjon, med bakgrunn i andres innspill, at jeg reflekterer over det med smisking vs. ærlig kommunikasjon. Denne ettertidens refleksjon er det som gjør at jeg kan nyansere min forståelse og se noe mer enn jeg så på hendelsestidspunktet («seeing that»). Dette har ført til en revisjon av min første forståelse, da jeg utelukkende oppfattet utsagnet fra den innsatte som positivt.

Uansett refleksjonene i ettertid så har denne innsattes utsagn berørt meg så sterkt at jeg nok ikke vil glemme det. Begrepet «irettesette» kan være et synonym for eller utgjøre en del av begrepet «oppdragelse». Det kloke i dette utsagnet, er at irette-settelse, eller også oppdragelse, knyttes direkte til «respekt». Minst tre sentrale fenomener eller kanskje rettere tre aspekter ved ett og samme fenomen kommer altså tydelig frem i utsagnet. Det ene er at gjennom å vise innsatte respekt, er det mulig for betjenten å komme i posisjon som oppdrager som del av det å være hjelper. Det andre er at den innsatte åpner opp for å slippe betjenten inn som irettesetter og oppdrager, bare betjenten respekterer den innsatte. Kanskje et tredje fenomen, er at de innsatte har erfart at de kan påvirke meg til endring ved at de uttrykker respekt overfor meg, eller som Marx viser til gjennom «Feuerbach-teser», ved at oppdrageren selv oppdras.⁵⁹⁴ Vel og merke skriver jeg kanskje, fordi det er vanskelig å huske eksakt hvilke forandringer som har skjedd gjennom et langt yrkesliv, og hva som har vært de ulike kombinasjonene av forandringer.

Jeg har vist til likeverd som holdninger og handlinger og vil gjennom avhandlingen fokusere på at likeverd er sentralt for etablering av gode og konstruktive relasjoner mellom de ansatte og de innsatte. Det er videre viktig at innsatte selv har et reelt ønske om rehabilitering og positive endringer, eller, som straffegjennomføringsloven viser til, at de innsatte må gjøre en «egen innsats» i sine livsendringer.⁵⁹⁵ I forhold til den dobbelte oppgaven med å arbeide for endring av tankemønster og handlingsmønster i hjelperrollen, skriver Walderhaug at det er den innsatte som autonom person som må ta egne valg om å gjennomføre livs-endring. Men det

⁵⁹⁴ Se under overskriften «Fri og nødvendig virksomhet».

⁵⁹⁵ Strgjfl. (2001 nr. 21). Se under overskriften «Stortingsmelding nr. 37». Se under overskriften «Forholdet mellom innsatte og ansatte», hvor jeg har vist til forskning som viser innsattes ønske om hjelp til livsendring gjennom det å bli anerkjent.

forutsetter også at betjentene forsøker å skape rom for personlig dannelse, slik at autonomi blir mulig.⁵⁹⁶

Mine erfaringer er at innsattes ønsker og behov for livsendring i stor grad kommer frem og utvikler seg gjennom møtene med fengselsbetjentene. Jeg vet også at besøk fra nære og kjære under fengsels-oppholdet kan skape et ønske hos den innsatte om livs-ændring. Jeg har utallige ganger hørt innsatte si at «dette er siste gangen jeg skal i fengsel», samtidig som det har vist seg at de har kommet tilbake. Dette viser hvor vanskelig det kan være å greie å gjennomføre et forsett om livsendring, slik jeg blant annet har redegjort for det i analysene av fortellingen om Jørgen.

Helt fra jeg oppdaget at det de «gamle» fengselsbetjentene i Ålesund krets fengsel sa om forholdet til de innsatte ikke stemte, har jeg hatt en bestemt væremåte overfor innsatte.⁵⁹⁷ Hver gang jeg treffer en innsatt i forbifarten eller ved direkte kontakt, sier jeg hei. Hvis de stopper opp, slår jeg av en prat og spør hvordan det går. Dette gjelder enten jeg kjenner den innsatte, eller ikke. Jeg er ganske sikker på at slike gester har en positiv betydning for hvordan de innsatte opplever seg imøtekommet. De fleste ting er vanskelig å vite sikkert. Likevel har jeg en formening om at måten de innsatte blir møtt på, har betydning for om det skapes et grunnlag for utviklingen av et godt forhold mellom innsatt og betjent, og for at den innsatte skal ønske å endre sitt liv, og komme bort fra kriminalitet.

Håpet er at min forskning kan bidra til å avdekke muligheter for å motvirke det eksempelvis Alnæs viser til i sin forskning om fengsel som forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt. Han skriver at Galtung (1959) og Vedeler (1973) hevder at det ikke er mulig med rehabilitering i fengsel, hvis oppdragelse er synonymt med rehabilitering. Begrunnelsen er at oppdragelse fordrer gjensidig tilfredsstillende forhold mellom partene. «Verken Galtung eller Vedeler synes å mene at det er mulig å utvikle primærrelasjoner mellom innsatte og ansatte – noe som kunne bidra til endring i holdninger hos innsatte».⁵⁹⁸

På tross av det Alnæs skriver, mener jeg at min forskning peker på muligheter som fortsatt kan realiseres, og at det Schaanning og Ribe-Nyhus skriver om ikke må være eller er hele sannheten om fengselsstraff. Jeg mener at jeg har redegjort for muligheten av å danne primærrelasjoner mellom innsatte og betjenter. Spesielt gjelder dette det jeg har skrevet om i teori og metodekapitlet om likeverd, verdi- og interessefellesskap og det som skal til for å tre inn i en treleddet relasjon, som grunnlag for å danne likeverdige og gode situasjoner og relasjoner på individ-, institusjons- og samfunns-nivå.⁵⁹⁹

⁵⁹⁶ Se under overskriften «Mitt forskningsmessige ståsted».

⁵⁹⁷ Se under overskriften «Avstand mellom liv og lære», hvor jeg har vist til dette utsagnet. Utsagnet var at jeg ikke måtte bli likt av de innsatte, da var jeg en dårlig betjent.

⁵⁹⁸ Alnæs (2006, s. 124). Se vedlegg 1 «Forskning innen kriminalomsorgen».

⁵⁹⁹ Det var først etter en inngående drøfting av tilstedeværende og situasjonsbetinget likeverd (på individnivå) at institusjonsbetinget likeverd (på institusjonsnivå) og dernest samfunnsbetinget likeverd (på samfunnsnivå) kom på plass. Dermed er samfunnsbetinget likeverd først beskrevet under overskriften «Stortingsmelding nr. 37».

Håpet er at det i fremtiden kan finne sted en forandring av omstendighetene i kriminalomsorgen som virksomhet. Som nevnt et par ganger viser Marx til at «oppdrageren selv må oppdras». ⁶⁰⁰ Hvis kriminalomsorgen tar inn over seg de manglene som forskningen til Alnæs, Schaanning, Ribe-Nyhus og min egen forskning har påvist, kan vår forskning bli oppdragende, rettleidende og veiledende for kriminalomsorgen. Det vil innebære en snuoperasjon som kanskje kan betraktes som et paradigmeskifte, ikke bare for kriminalomsorgsforskningen, men også for dagliglivet mellom innsatte og betjenter. I så fall blir den revolusjonære praksis at både bevilgende myndigheter, administrativ ledelse og ansatte, må ta inn over seg våre forskningsresultater og gjøre om på dagens praksis. Særlig betydningsfull for denne forandringen er etter min opp-fatning altså erfaringsbasert forskning gjennomført av fengselsbetjenter og første-betjenter. Langelid viser imidlertid til at allerede foreliggende forskningsrapporter som peker i det jeg oppfatter som riktig retning, ikke blir tatt på alvor av byråkratiet, noe som igjen fører til manglende politisk gjennomslagskraft for eventuelle tiltak. ⁶⁰¹

Forandringer av omstendighetene i kriminalomsorgen vil bidra til forandring av kulturen i kriminalomsorgen, slik Darnell og Hoëm viser til at samfunnets kultur er summen av aktiviteter og mestringsforråd i de ulike institusjonene i samfunnet. ⁶⁰² Altså ved å ta min egen forskning og forskningen til Alnæs, Schaanning og Ribe-Nyhus, på alvor i kriminalomsorgen og tilstrebe en endring i aktiviteter og mestrings-forråd, vil det kunne skje en kulturforankring eller -forandring av omstendighetene som fengsels-betjenter og innsatte må forholde seg til. For min forskning vil det å tilstrebe slike aktiviteter bety at det oppstår potensielt nye former for mestring for både innsatte og betjenter. Jeg forstår det slik at innføring av deler av den teorien som denne avhandlingen tar opp og utvikler, vil kunne danne grunnlaget for nye aktiviteter og ny mestring som følge av disse. En slik forandring vil også kunne bidra til å motvirke det ensidige fokuset, som Langelid og Manger viser til, på de innsattes svake sider og det de ikke mestrer. For å motvirke dette må tilbakemeldingene til de innsatte være slik at det fremmer mestring i stedet for hjelpeløshet, passivisering og stakkarliggjøring. ⁶⁰³

I tillegg til det som er hentet fram i teori og metodekapitlet, ser jeg analysene av fortellingene om Petter og Jørgen som bidrag til tanker om hvordan omstendighetene for kriminalomsorgen som virksomhet kan forandres til det bedre. Det som kan tale mot en endring av omstendighetene som følge av denne forskningen er at den ikke er frembrakt av *dagens* fengsels- eller første-betjenter. Det ville tilsa at denne forskningen for dagens betjenter og førstebetjenter kommer i omtrent samme kategori som den forskningen jeg har kritisert for å komme utenfra og for ikke å være et anliggende for fengselsbetjentene. ⁶⁰⁴ Håpet er likevel at en erfaringsbasert forskning, utført av en tidligere førstebetjent, vil gi en annen nærhet og

⁶⁰⁰ Se under overskriften «Fri og nødvendig virksomhet».

⁶⁰¹ Se under overskriften «Utfordringene ved å bli løslatt».

⁶⁰² Se under overskriften «Betydningen av forståelse, innsikt og kunnskap».

⁶⁰³ Se under overskriften «Anerkjennelsens betydning».

⁶⁰⁴ Se under overskriften «Akademisering i kriminalomsorgen».

forståelse, enn forskning som ikke er basert i analyse av fortellinger i førstepersons perspektiv som er gjenkjennbare for betjentene.

Jeg har flere opplevelser av at løslatte innsatte har tatt kontakt, og smilt og hilst når vi treffes på gata. Jeg skal ikke hevde at årsaken er at det har vært etablert en primær-relasjon mellom oss. Det kan like godt være vanlig høflighet. Samtidig viser slike møter at det hos den innsatte ikke eksisterer noen fiendtlighet eller et ønske om avstand mellom oss. Den siste hendelsen var i januar 2023, snart 12 år etter min aktive tjeneste, da jeg så en person på butikken som var spesielt oppmerksom på meg. Ved første øyekast tilbake kjente jeg igjen vedkommende, som tidligere innsatt. Det førte til en god samtale, der jeg fikk vite at han hadde det bra nå, og levde et kriminalitets-fritt og rus-fritt liv. Gjennom mine erfaringer og oppdagelser i forskningsprosessen, ser jeg at det er vanskelig å finne nøyaktige oppsett for en perfekt måte å gjennomføre et fengselsopphold. Vi må komme dit hen at vi aksepterer at det er mye vi ikke forstår, og aldri vil forstå, med tanke på hva det innerst inne er som skaper nye muligheter for mennesker. Det vil alltid være noe underbevisst og iboende i oss av mulighet, virkelighet, tilfeldighet og nødvendighet, som er vanskelig å forstå, både for en selv og andre.⁶⁰⁵

Med en slik innstilling, tillater jeg meg å være kritisk til forskning som sier at positive endringer i fengsel ikke er mulig. Disse forskerne må kunne se og forstå at det de ser som umulig, likevel kan være mulig, hvis omstendigheter og praksis endres. På samme måte må jeg kunne se og forstå at det jeg forsker frem av muligheter, kanskje ikke gir de praktiske resultatene jeg forventer, fordi mine forventninger ikke stemmer med virkeligheten slik den egentlig er. Og at det også er begrensninger og blinde flekker i min forståelse fordi jeg ikke greier å flytte meg til det stedet andre forskere ser fra. Det er først i praktisk utprøving at vi kan se om forskningsresultatene egentlig gir god mening. Derfor bør jeg være forsiktig, som forsker, med å framsette mine konklusjoner som om de skulle være etablerte *sannheter*. Jeg må bestrebe meg på å søke sannheten i stedet for å forvalte den. Da blir det gjerne slik HBO-rapporten viser at i stedet for bastante konklusjoner kan forskeren tilegne seg forsøksvise kunnskaper om den komplekse virkeligheten og tegne forskjellige mulige bilder og gi alternative analyser og forklaringer av de erfaringsbaserte situasjonene.⁶⁰⁶ Noe av det samme vil gjelde det Wackerhausen skriver om, at når forskerne blir mer forsiktige og nyanserte, så blir også forskningen mer troverdig. Det gjelder ikke minst dersom en slik forskning inngår i en større og balansert sammenheng.⁶⁰⁷ I slike perspektiver er det de ansatte og de innsatte i kriminalomsorgen som først kan finne sannheten om hvilke forsknings-resultater som fører frem, sett i lys av kriminalomsorgens målsettinger. Det gjelder kanskje særlig i forhold til den dialektiske balansen mellom det som i denne avhandlingen er framstilt som fri, nødvendig og tvungen virksomhet, og om det er en god balanse mellom det å være forsiktig og nyansert

⁶⁰⁵ Se under overskriften «Min inntreden i fengselsvesenet», hvor jeg skriver at disse begrepene blir gjenstand for en filosofisk diskusjon gjennom avhandlingen.

⁶⁰⁶ HBO-rapport (10/2005).

⁶⁰⁷ Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

(ontologisk og epistemologisk «ydmykhet»), som fører til troverdige forskningsresultater, eller ikke.

Et eksempel på det som er vanskelig å forstå fullt ut, kan være den følgende hendelsen. En av mine innsatte-informanter kom mot meg i høyt gangtempo på Gladmatfestivalen i Stavanger for å hilse på meg, selv om jeg var sammen med min kone.⁶⁰⁸ Han sier stolt at han har klart seg godt etter løslatelsen, og ber meg hilse på kjæresten. Vi blir med han bort til bordet der han og kjæresten sitter. Jeg slår av en prat, hilser og ønsker dem lykke til videre. Det sitter også andre ved bordet. Jeg tolker det slik at denne tidligere innsatte ikke er redd for å vise at han har et godt forhold til meg fra sitt fengsels-opphold. Bakgrunnen for denne hendelsen vet jeg og aner jeg noe om, men jeg vet ikke alt. Jeg vet ikke om han opplever at vi hadde etablert en primærrelasjon under fengselsoppholdet. Jeg antar at denne innsatte har opplevd at jeg respekterer han. Samtidig må jeg se og forstå at det er mye i vårt forhold som jeg ikke vet betydningen av. Det er nok for meg å oppleve gleden ved at han ikke overså meg, og ikke er redd for å vise sine nærmeste at han kjenner meg.

På samme måte sier informanten med lang erfaring som fengselsbetjent, og programinstruktør, at han har hatt mange gode samtaler med innsatte etter løslatelsen. *Det er mange innsatte som er takknemlige for at fengselsbetjentene har hjulpet dem. Jeg har møtt folk ute etterpå som har kommet og tatt meg i hånden og sagt takk for det og takk for det. Det var kjekt å se deg igjen. Det har betydd noe.* Informanten tror at dette er hva mange fengselsbetjenter opplever, har opplevd og kommer til å oppleve.

Denne innledningen til fordypningen i analysen og syntesen av forholdet mellom innsatte og ansatte, gir et innblikk i min forståelse av hva som kan vises til som gode forhold. Informanten går så langt at han generaliserer, når han sier at han tror mange fengselsbetjenter har opplevd dette. Det samme gjør den innsatte som jeg hadde til avhør, når han bruker «vi-form» relatert til at de innsatte opplevde seg som respektert når jeg irettesatte dem.

I den kommende refleksjonen om forholdet mellom innsatte og ansatte, vil Meløes tese om «å peile inn stedet aktøren ser fra», ha betydning for hvordan leseren oppfatter det skrevne. Leseren bør altså prøve å forstå mine refleksjoner fra mitt stå-sted som aktør. På den annen side er jeg klar over at det er vanskelig å se noe fra en annen sitt ståsted, hvis erfaringene og teorigrunnlaget er annerledes. Det er selv-følgelig også viktig at leserne benytter sitt kritiske blikk, ut fra egne erfaringer og teorigrunnlag i sin forståelse av mine tanker. I de videre analysene vil jeg så godt som mulig prøve å se og forstå hva som kan være fallgruver og blokkeringer i min nærhet til forskningsfeltet, for å se og forstå virkeligheten slik den er, eller i alle fall hvordan den også kan forstås på en annen måte enn det jeg selv gjør.

⁶⁰⁸ Dette er den informanten som levde, det han kaller «et tut og kjør liv», da han kom inn i fengsel.

5.4.1 Innsattes selvforståelse og identitet i et likeverds-perspektiv

For å kunne snakke om et likeverdig forhold mellom innsatte og ansatte, vil det være viktig å ha fokus på den innsattes selvforståelse og identitet. Teori og metodekapitlet, i tillegg til analysene og drøftelsene av fortellingene om Petter og Jørgen, danner det teoretiske og erfaringsbaserte grunnlaget for den videre analysen. Videre vil jeg legge vekt på det fengselsprest Stabrun skriver om selvforståelse, identitet og likeverds-tenkning. Stabrun skriver at fangene vokser nedover og blir mindre enn seg selv under fengselsoppholdet. Han peker særlig på hvordan kontroll og avkledning virker krenkende og ydmykende og påfører fangene en fangeidentitet i bytte for deres opprinnelige identitet.⁶⁰⁹ Under overskriften «Hierarki og utstøting» har jeg, med henvisning til Stabrun og analysen av fortellingen om Petter, vist til at utstøting fra fangemiljøet kan være vel så krenkende og ydmykende som den kontrollen ansatte påfører de innsatte.

Det vil være en stor dag for kriminalomsorgen og fangebehandlingen når og om problematikken som Stabrun viser til, blir løst. Kanskje er det slik at forskning utført av en fengselsførstebetjent, med utgangspunkt i egne erfaringer, ikke klarer å avdekke hvilke tiltak som må til for at de innsatte ikke skal oppleve sin selvforståelse og identitet krenket. Altså, at det kun er personer som besitter erfaringen med å være innsatt, som fullt ut kan avdekke hvilke tiltak som må settes inn for å eliminere og redusere krenkelser. Samtidig tenker jeg at det å forske på eget yrke som fengselsbetjent og/eller førstebetjent, gir i alle fall komplementær innsikt i problematikken med det å være hjelper og grensesetter.⁶¹⁰ Å ha et ønske, et ideal, om at den innsatte skal oppleve likeverd med meg som ansatt, vil etter min erfaring og oppfatning i alle fall potensielt kunne bidra til å skape noe godt. Det vil vri tankevirksomheten min henimot hva som kan gjøres for å nå et mål om likeverd i en treleddet relasjon, og da i første omgang ha fokus på hvordan likeverd kan være betinget av situasjonen.

Ulikheter i forståelse, innsikt og kunnskap mellom innsatte og ansatte kompliserer gjerne relasjonen mellom innsatte og ansatte, bl.a. fordi de ansattes opplevelser og erfaringer ikke er de samme som de som de innsatte har.⁶¹¹ Det er vanskelig med dagens politikk og holdninger å se for seg at det vonde og problematiske som Stabrun peker på lar seg endre vesentlig til det bedre, når det gjelder å motvirke den systematiske nedverdiggelsen av de innsatte i fengslene. Avhandlingen viser til fengselsbetjentenes frustrasjoner over nedskjæringer av tiltak overfor de innsatte, spesielt etter at ABE-reformen ble innført. Det er vanskelig, ut fra min kunnskap og mine erfaringer, å se at det skal være mulig å unngå kontroll og avkledning (nødvendig og tvungen virksomhet, med bakgrunn i lovverk og regelverk) i en fengselsinstitusjon. Det er lettere å finne ut hva som er krenkende og ydmykende, enn det er

⁶⁰⁹ Se under overskriften «Betydningen av forståelse, innsikt og kunnskap».

⁶¹⁰ Dette vil gjelde forskning ut fra et «innenfra-perspektiv» vs. et «utenfra-perspektiv».

⁶¹¹ Her vil Ribe-Nyhus sin forskning ha betydning i den fremtidige kriminalomsorgsutviklingen. Vel og merke hvis politisk og faglig ledelse, og ansatte, tar hans forskning på alvor, og endrer praksis. Langelid skriver at viktige forskningsrapporter, ikke har blitt tatt på alvor av byråkratiet. Se under overskriften «Betydningen av kutt i tilbud til innsatte».

å finne løsninger på problemet. Derfor er det viktig at all kriminalomsorgsforskning gjør sitt ytterste for å forske frem de løsningene som kan gi bedre fengselsopphold for de innsatte og en mer konstruktiv fengselshverdag for de ansatte.

Så lenge det er snakk om penger, og ikke minst avhengighet, er det vanskelig å se for seg en kriminalomsorg uten kontroll, blant annet for å hindre innsmugling av narkotika og andre ulovlige gjenstander. Samtidig vil jeg hevde at hvis flere fengselsbetjenter og førstebetjenter forsker ut fra et *ideal* om å finne ut hvordan disse vanskelighetene skal løses, kan det også etableres en organisering av virksomheten som er mindre krenkende og ydmykende. I en slik organisering vil det være naturlig å vektlegge fengselsbetjentenes kompetanse til å bidra til dannelsen av et godt hverdagsliv i fengslene, som ikke er krenkende og ydmykende. For å få en helhetlig innenfra-forståelse av kriminalomsorgen, vil det også være nyttig at flere innsatte forsker på sine erfaringer som innsatt.

En av ansattinformantene med lang ledererfaring og erfaring som fengselsbetjent sier: *I kontrakts-avdelingene var det krav til at de innsatte skulle være rusfrie. De måtte derfor jevnlig avlegge urinprøver. Hovedinnholdet til å begynne med var veldig mye fysisk trening, jogging og fjellturer, noe som i seg selv ikke hadde et rehabiliterende preg over seg. Så innehar kontrakts-avdelingene et sterkt fokus på rusfrihet, hvor urinprøver av de innsatte er viktig. Dermed opptrer fengselsbetjenten både som kontrollør og hjelper, noe som i utgangspunktet er absolutte motsetninger.*

Informanten fortsetter med å si at han selv mener at det ikke er noen motsetninger i dette, men at det bare er tilsynelatende: *I virkeligheten er det en slags veiledning, hvor du er nødt til å få en relasjon til den innsatte på en måte som gjør at de aksepterer deg som en foresatt. Foreldre gjør det med sine barn. De kontrollerer og de veileder, og de prøver å gjøre det beste for sine barn, på samme måte som fengselsbetjentene prøver å gjøre det beste for de innsatte.* Hoëm skriver, og mener tydeligvis, at de samme psykiske strukturene og prosessene er virksomme uavhengig av alder. Han skriver også om institusjoner som signifikante for utviklingen av selvverd og identitet. Med bakgrunn i Hoëms teori viser informantene en forståelse for at dialektikken mellom hjelp og grensesetting/oppdragelse har sin gyldighet i fengsel på lignende måte som ute i det sivile samfunn.⁶¹²

I dialektikken som informantene løfter fram, finner vi et godt, men også ambisiøst selvbilde av fengselsbetjentene, særlig med tanke på sammenligningen av fengselsbetjentrollen med foreldrerollen. Samtidig skal vi ikke se bort fra at det i noen tilfeller oppstår slike relasjoner. Et eksempel er betydningen relasjonen mellom «Norges farligste kriminelle», Henriksen, og fengselsleder Are Høidal, fikk for Henriksens utvikling.

Mitt begrep situasjonsbetinget likeverd, og min forståelse av tilstedeværende likeverd, er begge befestet med holdning og handling, i det som ut fra Enerstvedt kan sies å måtte

⁶¹² Hoëm (1978).

innebære at virksomheten forstås som vekselvirkning. Det vil si at holdning og handling går hånd i hånd med internalisering og eksternalisering i uavbrutte dialektiske prosesser, der en bestemt holdning (*hexis*) fører til en bestemt handling som igjen kan føre til en ny holdning, ut fra erfaringene som følger av handlingen, og så videre til nye handlinger.

For at slike prosesser skal kunne finne sted og utvikle seg optimalt, er det nødvendig at alle institusjoner, og ikke bare fengsler, har på plass gode og reelle, systematiske og institusjonelle betingelser (institusjonsbetinget likeverd) som legger til rette for at det kan dannes likeverdige relasjoner mellom hjelpetrequende og hjelpere. Det er den her gjennomførte forskningsprosessen, med refleksjonene mellom teori og erfaring og erfaring og teori, som har ført meg frem til en slik konklusjon. Når først ansvar var på plass som en betingelse for å se noe bestemt og videre for å se noe mer, kom begrepene om indre og ytre ontologi og tilsvarende epistemologi på plass. Disse og andre begreper, som holdning (*hexis*) og handling, har ledet meg slik at jeg gjennom analysene av tilstedeværende og situasjonsbetinget likeverd også ser og forstår at hvordan en institusjon er organisert spiller en avgjørende rolle for om og i hvilken utstrekning det kan dannes likeverdige relasjoner mellom de som befinner seg i institusjonen. De samfunnsmessige betingelsene er en viktig del av dette.

I denne refleksjonen har jeg sett noe som noe («seeing as») og videre sett noe mer («seeing that»), i overensstemmelse med hva Russell Hanson skriver om dette, og videre analysert materialet med bidrag hentet fra Østerbergs og Skjervheims tenkning. Ved å ta i bruk abduksjon som forskningsmetode har jeg forsøkt å forstå saksforholdet eller sakstilhøvet ut fra hvordan tilstedeværende, situasjonsbetinget, institusjons-betinget og samfunnsbetinget likeverd forholder seg til hverandre. Det er viktig å understreke at i et helhetlig rehabiliteringsarbeid kan ikke kjeden av likeverd forstås mekanisk; den må forstås dialektisk. Det betyr at hverken tilstedeværende, situasjons-betinget, institusjonsbetinget eller samfunnsbetinget like-verd står i et rent utvendig forhold til hverandre. Gitt at betingelsene for likeverd i fengslet er oppfylt i kriminal-omsorgens rehabiliteringsarbeid, forutsettes det dessuten også at vilkårene for tilbake-føring til det sivile samfunn er tilstrekkelig tilrettelagt utenfor fengslet. Hvis ikke, vil det fort kunne føre til et tilbakefall til kriminell virksomhet.

I relasjonen mellom Henriksen og Høidal er det kanskje tale om en spesielt god form for likeverd, mer bestemt når betegnelsen spesielt god her knyttes til Hoëms teori om signifikante personer. Dette skyldes nok også at relasjonen mellom dem varte over år og ikke bare oppsto i noen avgrensede situasjoner. Høidal har sikkert også vært genuint og aktivt opptatt av å hjelpe Henriksen til det gode liv. Det er heller ikke usannsynlig at Henriksen har gitt Høidal mye tilbake, med tanke på Høidals selvforståelse og identitet som hjelper, med grensesettende oppdrager-virksomhet inkludert i sin hjelper-identitet.

Samtidig ser jeg det som et viktig forskningsmål i fremtiden å finne fram til tiltak som minsker eller hindrer krenkelsers av innsatte når de utsettes for kontroll. Et mål for forskningen må være å lete etter andre muligheter for å sørge for at de innsatte innretter seg etter fengslets regler

og rutiner. Jeg ser ikke for meg at det skal være mulig med rehabiliterende og positive endringer, hvis det er fritt frem å ruse seg, og eventuelt å drive kriminell aktivitet fra fengslene. Vi må derfor søke å finne frem til måter å etablere akseptable forutsetninger for kontroll; forutsetninger som kan godtas av både innsatte og ansatte, og som er utviklet med tanke på å redusere eller fjerne krenkelsene og ydmykelsene for de innsatte. Reduseres eller fjernes krenkelsene og ydmykelsene for de innsatte, er det også sannsynlig at opposisjonen mot de ansatte og vanskelighetene i arbeidsforholdene vil reduseres.

5.4.2 Går det an å snakke om ideelle forhold mellom innsatte og ansatte?

Ut fra usikkerheten med hensyn til å kunne si noe eksakt om hva mitt forhold, og andre betjenter og førstebetjenter sitt forhold til de innsatte reelt sett er, tenker jeg at det er mer nærliggende å søke å finne ut hva et ideelt og godt forhold kan være. Med en slik innfallsvinkel kan jeg forhåpentligvis skaffe meg ny forståelse, ny innsikt og ny kunnskap om hva et godt forhold mellom meg og andre ansatte og innsatte, kan bety i jobben overfor innsatte.

I spørsmålet om det i det hele tatt går an å snakke om ideelle forhold mellom innsatte og ansatte, er det særlig vanskelig for meg å sette andre fengselsbetjenters selv-forståelse på prøve på samme måte som jeg setter min egen selvforståelse på prøve. Jeg har skrevet at det er min tålegrense og sårbarhet som setter begrensninger for hvor dypt jeg greier å gå inn i min selvforståelse. Det samme gjelder det å granske min yrkesidentitet. Noe av det forunderlige med tålegrense og sårbarhet er den nære tilknytning det har til indre epistemologi om og når det gjennom forskningen oppstår ny erkjennelse og ny kunnskap. Det overraskende, for mitt vedkommende, er hvor godt jeg tross alt tåler den nye kunnskapen og forståelsen av mine tabber, eller dårlige valg, i ulike yrkessituasjoner, og da konkret i de valgene jeg tok i hendelsen med Petter. Forskningsprosessen har gitt meg bevisstheten om at jeg via analysen av hendelsen kan avdekke mine svake sider, og ved det gradvis bli mindre sårbar. Det kan også handle om balansen mellom erfaringer med dårlige valg, som i mitt møte med Petter, og god yrkesutøvelse, som i mitt møte med Jørgen, på tilsvarende måte som i balansen mellom grensesetting og hjelp.

En dypere innsikt i forholdet mellom innsatte og fengselsbetjenter, kan kanskje utvikles dersom flere med et innenfra-perspektiv forsker på sine erfaringer. Det vil, ut fra det Seikkula og Arnkil skriver, kunne gi et godt utgangspunkt for å etablere gyldig kunnskap, på grunn av en sterk kontekstbinding til forskningsfeltet.⁶¹³ Det vil kunne gjelde innsatte, fengselsbetjenter, førstebetjenter og andre ansatte som er i direkte-kontakt med innsatte. Jeg bruker begrepet ideelt i sammenheng med det Kant skriver om ideal.⁶¹⁴ Etableringen av et slikt ideal i betjentenes indre ontologi vi være et godt utgangspunkt for utviklingen av nye kunnskaper om og ny erkjennelse av hva som må til for å endre forholdene mellom innsatte og betjenter til det bedre.

⁶¹³ Seikkula og Arnkil (2007).

⁶¹⁴ Kant (2009).

Andrews og Bonta viser i boken *The psychology of criminal conduct* hvordan en god relasjon kan oppstå. De skriver at de som skal ha suksess i jobben med klienter, må bidra til å etablere høy kvalitet på relasjonen. De må demonstrere sin anti-kriminelle holdning, bidra til å forsterke klientens antikriminelle holdninger, og samtidig synlig-gjøre at de misliker prokriminelle holdninger. I tillegg er det viktig at rollemodellene demonstrerer og viser fram alternativer, og at det dannes varme relasjoner som har karakter av tillit og åpenhet. «Expressed disapproval is more punishing within an open and warm relationship than it would be in a relationship characterized by distrust and dislike». ⁶¹⁵ Å etablere en god relasjon vil kreve at betjentene gir av seg selv personlig, slik at det dannes personlige relasjoner mellom betjent og innsatt. Det er tilliten og varmen i relasjonen mellom innsatt og betjent, som da bidra mest til at den innsatte oppfører seg skikkelig.

5.4.2.1 Likeverd mellom innsatte og ansatte?

Et godt eller ideelt forhold mellom innsatte og ansatte bør være så likeverdig som mulig. Da kan det sågar hende at betjenten må akseptere at den innsatte også oppdrar oppdrageren, altså betjenten. ⁶¹⁶ Den store utfordringen i et fengselssystem er uansett å konkretisere hva et likeverdig forhold kan være. I utgangspunktet er det vanskelig å få til, fordi fengselsbetjenten har makt over den innsatte og kan bestemme over han eller henne. Makt over andre gir opphav til fallgruver i alle slags relasjoner. Det gjelder også for de relasjoner som jeg inngår i som yrkestaker og som forsker. Samtidig kommer det an på om de innsatte fullt ut aksepterer at de er kommet i fengsel, og tror på at et fengselsopphold kan hjelpe dem til å nå sine ønskede mål. Det vil altså handle om det Enerstvedt skriver om innstilling, og om det engasjementet Skjervheim viser må til for å danne treleddede relasjoner.

Enerstvedt skriver at innstillinger gjelder både bevisste og ubevisste emosjoner og intellektuelle dommer, sympatier og antipatier. Det er de ubevisste innstillingene han er mest opptatt av med tanke på hvordan de dannes, hva de betyr for handling og virksomhet, i tillegg til hvordan innstillinger endres og kan endres. «Mennesket lærer ikke bare bevisst, i alt vi gjør i dagliglivet finner vi en ubevisst læring, nemlig læring som universell akt hos mennesket. Denne kanskje aller viktigste læring har sitt psykiske grunnlag i innstillinger». ⁶¹⁷

Direktekontakt mellom innsatte og ansatte i treleddede relasjoner, der den innsattes sak blir en felles sak, forutsetter naturligvis at begge er innstilt på det. Dette gjelder enten det er tale om positive hendelser eller negative hendelser. For innsatte vil kroppen kunne gå i kampberedskap ut fra den innstillingen de har til fengselsbetjenter og fengselsoppholdet, slik jeg har antydnet at Jørgens kropp gikk i beredskap da han hørte at nøkkelen ble satt i celledørslåsen. Da celledøra gikk opp og vi møttes fysisk, oppsto det derimot endringer i våre innstillinger til hverandre. Samtidig internalisering og eksternalisering i møtet mellom oss,

⁶¹⁵ Andrews og Bonta (2006, s. 355). Se vedlegg 1 «Forskning innen kriminalomsorgen».

⁶¹⁶ Se under overskriften «Fri og nødvendig virksomhet».

⁶¹⁷ Enerstvedt (2017, s. 18).

dannet grunnlaget for selve samværet.⁶¹⁸ Generelt kan det sies at for betjentene går kroppen i beredskap før de møter utfordringene innsatte gir dem, slik kroppen min gikk i beredskap da jeg fikk telefon om Petters utagering og truende atferd. Det er de ansattes ideal, perspektiv, holdninger og verdier som styrer hvilken innstilling de har til møtet med de innsatte, enten det dreier seg om positive eller negative hendelser. En positiv innstilling til det å danne likeverdige relasjoner og ikke minst en innstilling til det å akseptere gjensidig oppdragelse, har som forutsetning både bevisst og ubevisst læring av de ulike hendelsene betjentene trer inn i, i yrkeshverdagen, noe som vil være en forutsetning for å kunne danne ideelle relasjoner.

Jeg hevder at bevisst og ubevisst læring selv er befestet med holdning (*hexis*) og ved handling som står i forhold til hverandre. Aristoteles viser til at holdning vokser frem gjennom tilvenning og dannes som karakter-dyd med bakgrunn i karakter-disposisjoner. Dette tenkesettet har slektskap med Enerstvedts begrep om læring. For dem begge synes også tilvenning å være befestet med det som skjer på det bevisste og det ubevisste planet i mennesket som helhet, og som altså angår utvikling av personlighet og identitet. Da blir det til syvende og sist innstilthet eller innstilling som holdning og handling som avgjør om møter mellom innsatte og ansatte kan være likeverdige.

Jeg tenker at de aktivitetene som ble gjennomført i Ålesund kretsfengsel med gode organisatoriske betingelser (institusjonsbetinget likeverd) for danning av likeverd, og som jeg har drøftet i innledningen under overskriften «Aktiviteter og relasjoner», viser noe om mulighetene for likeverd i et fengsel. Det er mulig å tenke seg at det oppstår likeverd i enkelte situasjoner (situasjonsbetinget likeverd), der fengselsbetjenten er genuint til stede (tilstedeværende likeverd) overfor den innsatte, hvor holdningen er å være innstilt på en slik handling eller kommunikasjon at det oppstår likeverd. En slik aktivitet, som gir likeverd, kan danne grunnlag for den innsattes villighet til å motta hjelp og å godta grensesetting fra fengselsbetjentene.

Jeg har tro på at asymmetrien som i utgangspunktet er til stede mellom innsatte og fengselsbetjenter, i mange tilfeller settes ut av spill eller nøytraliseres, særlig hvis både fengselsbetjenten og fengslet blir sett som signifikante og særlig betydningsfulle av den innsatte.⁶¹⁹ Ifølge Hoëm kan en institusjon bli særlig betydningsfull for de som tilhører institusjonen. Hoëm skriver ikke om fengsel, og viser dermed ikke til hva et fengsel må oppfylle av spesifikke betingelser for å bli en signifikant og betydningsfull institusjon for de innsatte. Det er min tilknytning til fengsel som institusjon, som er bakgrunnen for at jeg forsøker å finne ut om det er mulig at fengsler kan bli signifikante institusjoner, gjennom at fengselsbetjenter og førstebetjenter, og andre med tilknytning til fengslet, blir signifikante andre for innsatte.

Et av hoved-målene i denne avhandlingen er å redegjøre for mulighetsbetingelsene for dannelsen av likeverdige relasjoner mellom innsatte og ansatte (tilstedeværende og

⁶¹⁸ Se under overskriften «Danning av relasjoner gjennom gode innstillinger og handlinger».

⁶¹⁹ Hoëm (1978, 2010).

situasjonsbetinget likeverd). Det er blitt suksessivt tydeligere for meg at slike relasjoner må forankres i virksomheten som helhet. Det betyr at for å kunne oppfylle kravet til å være en signifikant og betydningsfull institusjon så må fengslet som virksomhet med fri, nødvendig og tvungen virksomhet legge organisatorisk til rette for likeverd mellom innsatte og betjenter i selvforandringsarbeidet.⁶²⁰

Den kriminologiske forskningen, og Ribe-Nyhus sin forskning, synes å utelukke at det kan oppstå likeverd mellom innsatte og ansatte og at fengslet kan bli en signifikant institusjon både for de innsatte og de ansatte. Michel Foucault skrev i 1977 boken om *Overvåking og straff. Det moderne fengsels historie*. Han skrev blant annet om det gamle fengselsystemet at de innsatte ble gjort til objekter uten selvbestemmelse. De ble tvunget til underkastelse av et særdeles strengt regime, men etter hvert satte de pris på arbeidet, ettersom de erfarte det positive ved selve arbeidet.⁶²¹ Her viser Foucault til at «tvang» på et dialektisk vis kan føre til en «form for selvbestemmelse», fordi de tvungne oppdager noe positivt gjennom tvangen.

Spørsmålet er om den ytre tvangen (ytre soningen) med mangel på selvbestemmelse kan legge til rette for etableringen av forutsetninger for indre soning, utviklet gjennom gode og likeverdige relasjoner mellom innsatte og arbeidsledere, i form av positiv innstilling til arbeidet. Som fenomen kan dette kanskje sammenlignes med forholdet mellom Henriksen og Høidal, når Henriksen viser til at Høidal insisterte på at han «måtte» på avrusing før han kunne få arbeidsskolering.⁶²² Det å måtte gjøre noe må kunne sammenlignes med det å bli tvunget til noe. Når nå Henriksen lever et kriminalitetsfritt liv, må han ha vært innstilt på å la Høidal være en hjelper som også satte grenser.

I en praksis, og for at det overhodet skal være mulig å ha en innstilling og holdning som fører til gode rehabiliterende aktiviteter og likeverd, tenker jeg at de innsattes selvbestemmelse er viktig, spesielt hvis endringen skal bli godt internalisert og være en varig endring som kommer til uttrykk i handling. I en dag-til-dag-relasjon vil det si at innsatte gjennom sin selvbestemmelse må gå inn for livsendringer, og ikke minst har en innstilthet og holdning, slik at de ser fengselsbetjenten og/eller andre ansatte som potensielt signifikante og betydningsfulle hjelpere.

Johnsen, Granheim og Helgesen viser til internasjonale forskere som Crowley, Liebling og Price om relasjoner mellom innsatte og fengselsbetjenter. De skriver at det har vist seg at sikkerhet, kontroll og orden, samt rehabiliterende arbeid, er mest vellykket dersom det eksisterer positive forhold mellom innsatte og betjenter. «These positive relationships between officers and prisoners are most likely to occur through interactive social practices in day-to-day prison life».⁶²³ Det er for såvidt innholdet i denne praksisen jeg forsøker å finne ut mer om gjennom

⁶²⁰ Se under overskriften «Situasjonsbetinget- og institusjonsbetinget likeverd».

⁶²¹ Foucault (1977).

⁶²² Se under overskriften «Anerkjennelsens betydning».

⁶²³ Johnsen, Granheim og Helgesen (2011, s. 517). Se vedlegg 1 «Forskning innen kriminalomsorgen».

min egen forskning. En erfarings-basert forskning som forhåpentlig kan bidra med ny forståelse, innsikt og kunnskap til utviklingen av kriminalomsorgen og ikke minst om det vil være mulig å danne mer eller mindre ideelle relasjoner mellom innsatte og betjenter.

I Johnsen og hennes medforskeres kobling mellom sikkerhet og rehabilitering, handler det også om distinksjonene mellom sikkerhet forstått som dynamisk, organisatorisk og/eller statisk. Også av hensyn til å fremme en god relasjon mellom innsatte og fengselsbetjenter må det være så god dynamisk sikkerhet som mulig. Jeg forstår dynamisk sikkerhet som best befestet med fri virksomhet. Samtidig kan betjentene aldri se bort fra behovet for å opprettholde nødvendig og tvungen virksomhet. Nettopp derfor er det viktig å tilrettelegge for begge deler, særlig økonomisk, slik at det er nok fengselsbetjenter til å jobbe med rehabilitering (dynamisk sikkerhet og fri virksomhet). Dette gjelder også at innholdet i fengselsbetjentutdannelsen må organiseres på en slik måte at det er mulig å jobbe optimalt med positive endringer overfor innsatte.⁶²⁴ Det må og kan samtidig legges til rette for at den statiske sikkerheten med nødvendig og tvungen virksomhet er så lav at de innsatte kan ha så mye frihet som mulig, til å prøve ut sine nyervervede ferdigheter. Dette igjen handler om å danne gode relasjoner, og at de innsatte opplever at de ansatte stoler på dem under utprøvingen. Det må da jobbes organisatorisk i fengslene med å finne de beste konkrete tiltakene for å minske måten den statiske sikkerheten og kontrollen virker krenkende og hemmende.

I forbindelse med disse tre sikkerhetsnivåene ser jeg det denne avhandlingen fremmer om institusjons- og samfunns-betingelser, for å danne likeverdige relasjoner mellom innsatte og ansatte, som spesielt viktig. Det er på det politiske planet, som vedtar lover, at det kan etableres en ny forståelse av hva som fremmer reell sikkerhet ved å legge bedre til rette for etablering av samfunnsmessig betinget likeverd, særlig med hensyn til en sammenheng mellom det som skjer i fengsler og det som skjer ute i samfunnet. Selv om det ikke er redegjort mer inngående for en form for dynamisk sikkerhet ute i det frie samfunn, så vil en eventuell økt satsing på dynamisk sikkerhet inne i fengslene, med økt bemanning, større satsing på utdanning, mindre fengsler og enheter, og en total økning av bevilgninger som gir god og solid rehabilitering, også kunne forstås som et bidrag til økt samfunnsbetinget likeverd. I et slikt perspektiv skal det ikke være vanskelig å se og forstå at også omvendt et samfunnsbetinget likeverd er en viktig, ja uomgjengelig, forutsetning for at en institusjon som kriminalomsorgen med sine mange fengsler skal kunne få på plass gode og solide betingelser for dannelsen av likeverd mellom innsatte og ansatte.

I denne forbindelse har Sigbjørn Hagen formulert en definisjon av begrepet sikkerhet i kriminalomsorgen:

⁶²⁴ Gjennom avhandlingen viser jeg at det som blir lært på fengselsskolen, ikke blir anvendt fullt ut i den daglige tjenesten. Det er spesielt antologien «Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminalomsorgen i Norge», som gir det teoretiske grunnlaget for å hevde dette.

Sikkerhet i kriminalomsorgen er summen av de virkemidlene som tar sikte på å forebygge og håndtere situasjoner der samfunnets, ansattes, innsattes og domfeltes trygghet trues. Med trygghet forstås beskyttelse mot overgrep og nye kriminelle handlinger under fullbyrdingstiden og at domstolens og kriminalomsorgens beslutninger blir gjennomført. Med virkemidler menes mellommenneskelige relasjoner, materielle og regelbestemte tiltak som spesielt tar sikte på å ivareta tryggheten.⁶²⁵

Kriminalomsorgen har altså delt tiltakene/virkemidlene inn i tre begreper; statisk, dynamisk og organisatorisk sikkerhet. Den statiske sikkerheten handler om materielle tiltak som ringmur, gitter, kamera og alarmanlegg. Dynamisk sikkerhet handler om mellommenneskelige relasjoner gjennom kontaktbetjent-arbeid, aktiviteter, arbeid, skole, programvirksomhet og tilsyn i fellesskapet. Organisatorisk sikkerhet er organisering av sikkerhetsinnsatser som dekningsplan, lokalt instruksverk og krise-håndteringsplaner, opplærings- og øvelsesplaner m.m.⁶²⁶

Som et fremtidig mål, for i det hele tatt å kunne tale om ideelle relasjoner, må kriminalomsorgen jobbe med sine emosjonelle og intellektuelle innstillinger, med tanke på endringer når det gjelder sikkerhets-tenkning. Emosjonelt og intellektuelt vil det i første omgang handle om de politiske prioriteringene jeg viser til i avhandlingen, med særlig vekt på den negative innflytelsen de økonomiske nedskjæringer har hatt, særlig på den rehabiliterende aktiviteten mellom innsatte og ansatte.⁶²⁷

Det er mange situasjoner i et fengsel som kan oppleves som likeverdige, jf. det jeg har skrevet om bordtennis-spillet i det gamle Ålesund kretsfengsel. Det samme gjelder ulike samtaler, hvis den innsatte opplever fengselsbetjenten som en reell hjelper, og ikke minst ønsker hjelp av denne. Innholdet i samtalene som frie virksomheter bestemmes av innsatte og betjenter i fellesskap. Utgangspunktet, den indre ontologi i fellesskapet, danner grunnlaget for hvordan den reelle hjelpen kan utvikles (indre epistemologi). I tillegg til å legge til rette for å delta i ulike likeverdige situasjoner (situasjons-betinget likeverd), bør fengselsbetjenten være så genuint opptatt av sin hjelperrolle, at det er snakk om tilstedeværende likeverd, hvor holdning (*hexis*) og handling går hånd i hånd.⁶²⁸ Det er vanskelig å lage en fasit på hva som vil være ideelle relasjoner, fordi vurderingene og handlingene alltid må ta hensyn til de spesifikke omstendighetene. Likeverd skal tross alt oppleves i de daglige relasjonene mellom de bestemte og individuelle aktørene som er involvert i relasjonene.

Jeg ser for meg at fortellingene om Petter og Jørgen viser mer konkret og inngående noe av det jeg drøfter her. Kommunikasjonen mellom Petter og meg brøt sammen og sammenbruddet skjedde i det som ikke på noen måte var en likeverdig situasjon. Det er

⁶²⁵ Hagen (2005, s. 12).

⁶²⁶ Ibid.

⁶²⁷ Når jeg viser til emosjoner, handler det om at menneskets handlinger selvfølgelig ikke kun er tuftet på intellektet.

⁶²⁸ Walderhaug (2018). Tilstedeværende- og situasjonsbetinget likeverd er brukt gjennom avhandlingen.

analysene av fortellingen om Petter som har gitt meg et grunnlag for å se og forstå hvilke aspekter ved mine negative erfaringer som kan generaliseres som allmenn forståelse, innsikt og kunnskap i drøftingene av relasjonene mellom innsatte og ansatte. Det å kunne se og forstå balansen mellom det som må endres fordi det er mangelfullt og det som må endres eller kan videreutvikles fordi det er bra i utgangspunktet, har jeg særlig med meg fra analysene av fortellingen om Jørgen. Samtidig kan, eller vil jeg, ikke definere dette som et ideelt forhold mellom oss, av spesielt en grunn. Det gjelder at jeg ikke fulgte opp Jørgen etter samtalen, eksempelvis på samme måte som Høidal fulgte opp Henriksen. Selv om fortellingene om Petter og Jørgen ikke er tema i denne delen av avhandlingen, har altså fortellingene og deres analyse festet seg i mitt totale kunnskapslager, og kan nå komme til nytte i analysene av relasjonene mellom aktørene innenfor kriminalomsorgen i direktekontakt med hverandre. Ettersom fortellingene om Petter og Jørgen danner ytterpunkter i mine erfaringer av det å mislykkes og lykkes i min yrkesutøvelse, gir analysene også et balansert grunnlag for å bringe teori med grunnlag i egenerfaringer inn i drøftelsene i denne delen.

5.4.3 Innsatte og ansatte på samme fengselsarena

De innsatte og de ansatte opererer innen samme fengsels-arena, og samhandling og relasjoner er derfor viktige i hverdagen, noe som i beste fall kan føre til etablering av likeverd, likestiltethet (nøytrale samtaler) og gode relasjoner. Samtidig skjer ofte og kanskje for det meste det motsatte. «Likeverd» og «likestilt» er ord som kan tillegges forskjellige betydninger. «Likeverd» har med «verdi» å gjøre. «Likestilt» har en mer praktisk betydning, selv om det også gjelder samtaler om «vær og vind» som ikke har mer betydning for den ene enn for den andre. Et eksempel kan være at jeg gjennomførte en samtale med en innsatt, som vi begge opplevde forutsatte og lot oss tre fram for hverandre som likeverdige. I en praktisk hverdagslig sammenheng er vi likevel ikke likestilte, fordi jeg kan reise hjem etter endt vakt, mens den innsatte blir låst inn på cella og må være i fengselet frem til løslatelse. Dette viser at likestiltethet har minst to former, en kommunikasjonsform med samtale om noe nøytralt og en praktisk form der en betjent kan gjøre noe annet enn en innsatt.

Opplysningene fra informanten som har vært engasjert i TR-prosjektet, hvor de blant annet hadde med seg innsatte ut på turer, gir imidlertid også andre eksempler på likestiltethet i fengselshverdagen.⁶²⁹ Han sier: *De innsatte var veldig fornøyd med opplegget, fordi de var sulteforet på inntrykk og de kom seg ut av avdelingen. De holdt kroppen i orden og ble mer psykisk friske og sov bedre om natten. Med tanke på relasjonsbygging møter de innsatte fengselsbetjentene uten uniform og i andre omgivelser, slik at alle var likestilt enten du var ansatt eller innsatt. Vi var en felles gjeng som var med på problemløsinger, hvor både positive og negative hendelser oppsto. Skillet mellom fengselsbetjenter og innsatte ble visket ut, selv om det jo var der. Det var bare ikke så tydelig. Det igjen førte til at det var de fengselsbetjentene som talte dette, som var med i gjennomføringen av aktivitetene. Noen*

⁶²⁹ Se under overskriften «Sikkerhet, sosialpedagogikk og aktivitetspedagogikk», hvor betjentene i tjenestemannsrolleprosjektet (TR- prosjektet) skulle jobbe sosialpedagogisk og aktivitetspedagogisk overfor de innsatte.

fengselsbetjenter var redd for å viske ut den grensen som uniformen ga, samtidig som noen likevel tok det løftet det var å tre ut av uniformen og være med i aktivitetene.

Det er interessant at noen fengselsbetjenter vegret seg for å være med utenfor fengslet på grunn av den posisjonen uniformen ga. Det må bety at det var spesielt interesserte og godt egnede fengselsbetjenter, som var med i TR- prosjektet.⁶³⁰ Det er ikke godt å si eksakt hva dette handler om. Jeg kan tenke meg at uniformen var en form for beskyttelse mot å utfordre egen tålegrense og sårbarhet, for de som vegret seg. For de betjentene som var med i TR-prosjektet, kan det handle om at deres ideal om og selv-forståelse av viktigheten av å samhandle med innsatte, fører til god rehabilitering. Disse betjentene var ikke redde for det at skillet mellom dem og de innsatte ble utvisket, slik at deres tålegrense og sårbarhet ble utfordret.

Noe av det interessante med begrepet om selvbestemmelse, er at det kan generaliseres og gjelde ulike forhold innen en felles fengsels-arena og fengsels-kultur. Det vil eksempelvis kunne bety at en fengselsbetjent bestemmer seg for å jobbe sosial-pedagogisk overfor innsatte, og innsatte bestemmer seg for å ikke rømme fra fengselet eller gjøre opprør, eller også unngå når de er ute sammen med andre innsatte og fengselsbetjenter. Et eksempel her er det en av mine informanter, som var fengsels-aspirant, svarte på spørsmål om forskjellene i betydning mellom dynamisk, organisatorisk, og statisk sikkerhet, nå forstått i forhold til fri, nødvendig og tvungen virksomhet.

Informanten sier at det er i den dynamiske sikkerheten det dannes relasjoner med innsatte. *Det er mye sikrere enn murer (statisk sikkerhet). Det vises i de åpne avdelingene der du kan reise på tur med 5 – 6 innsatte alene. Du har ikke mye statisk sikkerhet da. Du føler deg likevel trygg. Det har vært situasjoner hvor det har vært slåsskamper mellom innsatte. Da har de andre innsatte vært med på å roe situasjonen og skille de innsatte som slåss.* Dette må kunne sies å være tegn på at det er et slags felles ansvar som vokser frem i gruppen, uavhengig av om det er innsatte som kan ha en broket fortid, og som kommer fra lukket fengsel og over til åpent fengsel. I slike situasjoner tenker jeg at det er en felles lojalitet som trer frem, der de andre innsatte både hjelper betjenten og også hjelper de innsatte som er i slåsskamp, slik at de ikke ødelegger for den friheten det er å komme seg ut av fengselet.

Hvis jeg skal fokusere på hvordan det kan etableres gode forhold mellom innsatte og ansatte, i det å opptre på samme fengsels-arena, i tillegg til det å tenke likeverdighet, framstår dette med selvbestemmelse som sentralt. Det er da særlig interessant å se nærmere på kvalifikasjoner av selvbestemmelse som reell versus tilsynelatende, og delvis uavhengig av makt, slik også Ugelvik viser til det. Ugelvik viser til at de innsatte mener at de har den reelle makten siden de er så mange flere enn fengselsbetjentene. «Hver dag det ikke har brutt ut et stort fangeopprør der fangene har tatt kontroll over fengselet, er en dag fangene har bestemt

⁶³⁰ Se under overskriften «Anerkjennelsens betydning». Betjentene som engasjerte seg i TR- prosjektet, er nok den samme typen betjenter som Ribe-Nyhus viser til som «oppofrende hjelpere».

at de ikke vil lage opprør». ⁶³¹ Det vil danne et godt utgangspunkt for en god relasjon, når den innsatte bestemmer seg for å bruke fengselsoppholdet til en reell livsendring, jf. min innsatteinformant og Henriksen, enten det gjelder kriminalitet eller rus, i stedet for å ha det slik at de ønsker å gjøre opprør. Det vil være et godt utgangspunkt for en god relasjon, når kontaktbetjenten har kompetanse og gode holdninger for å hjelpe den innsatte. Når jeg bruker begrepet «utgangspunkt», er det fordi det er først når disse to partene møtes at en likeverdig relasjon kan oppstå, og holdninger (*hexis*) kan omsettes i handlinger.

Det er denne kompetansen Ugelvik har skrevet om, når han skriver at det ikke er hva fengselsbetjentene gjør, som er viktig. Det er *måten* betjentene utfører tjenesten på overfor de innsatte, som er viktig. De gode betjentene ser de innsatte som enkelt-mennesker, og ikke som upersonlige numre i rekken. «Forskjellen mellom gode betjenter og dårlige betjenter ligger i hvordan de gjør jobben. Gode har empati og godt humør. Dårlige er sure og gir faen». ⁶³²

Den innsatte må oppleve kontaktbetjenten og fengselssystemet som reelle hjelpere, og kontaktbetjenten må oppleve at den innsatte ser vedkommende som en reell helper, i overensstemmelse med hvordan Enerstvedt beskriver virksomhet som en vekselvirkning mellom internalisering og eksternalisering. I en slik sammenheng kan det oppstå likeverd i helper-hjelpetrengende relasjonen, mellom kontaktbetjenten og den innsatte, selv om det ikke i andre relasjoner og situasjoner inne i fengslet er likeverdighet. I dette er det to ulike roller med ett og samme mål. Den innsatte har rollen som hjelpetrengende, der målet er en livsendring som gjør at vedkommende ikke kommer tilbake til fengsel. Kontaktbetjenten og det øvrige fengselssystemet har rollen som helper, med samme mål som den innsatte (treleddet relasjon). Gjennom internalisering og eksternalisering oppstår det en gjensidig innstilthet for å nå et felles mål.

Ideelt sett kan både kontaktbetjenten og fengselet bli særlig betydningsfulle for den innsatte, og kan da regnes som signifikante. ⁶³³ Det er viktig å være klar over at dette handler om hvilken form for likeverd det er tale om. Det er mulig å si at den som trenger hjelp, ikke kan være likeverdig med den som gir hjelp. Det er også mulig å si at som mennesker er vi likeverdige, uansett hvilke roller vi inntar i relasjon til hverandre. Det er en kjensgjerning at i mange omsorgsyrker, gis det veiledning til yrkestakerne. Selv om veilederen er til stede for å hjelpe og veilede yrkestakeren, tenker jeg at yrkestaker og veileder er likeverdige, uavhengig av om den ene parten er til stede for å hjelpe den andre. Jeg ser heller ikke for meg at ikke lærerne betrakter elevene som likeverdige mennesker, selv om det er lærerne som veileder og lærer opp elevene. «Egentlig» er elevene like tvunget til å være på skolen, som de innsatte er til å være i fengsel. Når jeg bruker ordet «egentlig» her, er det fordi det selvfølgelig er store forskjeller på det å være tvunget til å gå på skole, og det å være tvunget til å være i fengsel.

⁶³¹ Ugelvik (2010, s. 190).

⁶³² Ibid. (s. 193).

⁶³³ Hoëm (1978, 2010).

Spørsmålet er om det er vesentlig sammenlignbare, eller radikalt ulike fenomener vi finner i de ulike relasjonene mellom hjelper og hjelpe-trengende.

Uansett vil måten vi møter hverandre med respekt eller ikke, ha avgjørende betydning for om det dannes en likeverdig relasjon eller ikke. Respekt handler om anerkjennelse i de tre sfærer som Taylor skriver om. Det gjelder kjærlighets sfæren, den solidariske sfæren og den rettslige sfæren. Det overordnede, slik jeg forstår Taylor, er at mennesker må oppleve seg som autentiske og enestående, for å kunne ha en god og solid identitet.⁶³⁴ Da vil det være den innsattes opplevelse av oss ansatte som helpere, som avgjør om det oppstår likeverdighet mellom oss. På den ene side er det spesielt og vanskelig å forske frem hvordan det skal kunne skapes likeverdige relasjoner i et fengsel. På den annen side vil det være viktig å ikke gå ut fra at det er umulig at det under gitte betingelser kan dannes likeverdige relasjoner. Det å benekte muligheten av slike relasjoner, vil være å se helt bort fra at det også her er vanlige mennesker som møtes i en samfunnsinstitusjon, bare med ulike forutsetninger.

Jeg ser denne analysen som et «bevis» på hvor komplisert det er å finne sanne svar på om det er mulig å danne gode relasjoner, både i og utenfor fengsel, slik at de kan føre til likeverd mellom hjelpetrengende og helpere. Det som står stadig klarere for meg, er at det er nyttig å gå i dybden i forsøket på å forstå dette fenomenet bedre. I en slik tilnærming dukker det opp en mengde «diskrepanserfaringer» mellom spørsmål og svar, slik Lindseth viser til. I forhold til hans definisjon av «praktisk kunnskap som svarevne», ser jeg likevel at det ikke er lett å finne svar på hvordan det på best mulig måte kan dannes gode relasjoner. Samtidig finner jeg at en del av det Wackerhausen sier om praktisk kunnskap, som kunnskap om det som «ligger bak og muliggjør profesjonsutøverens praksis», er sentralt i min tilnærming.⁶³⁵ Jeg har gjennomført mange analyser og synteser, som ikke gir klare og entydige svar på de spørsmålene jeg stiller. Likevel får jeg tak i en del av de bakenforliggende utfordringer i det å danne likeverdige relasjoner. I tillegg har jeg skaffet meg ny forståelse, ny innsikt og ny kunnskap gjennom den dialektiske læringsprosessen det er å forske på egne erfaringer.

5.4.4 Erfaring og teoretisk kunnskap i rehabiliteringsarbeidet

En viktig kvalifisering er at utdanningsnivå har stor betydning i samspill med erfaringer for kvaliteten i betjentenes yrkesutøvelse. Jeg ser det som viktig å minne om at allerede i 1984 ble det satset politisk på å gjøre fengselsbetjentutdanningen om til høgskole-utdanning, på lik linje med sammenlignbare yrker.⁶³⁶ Derfor er det vanskelig å forstå at utdanningen for å være kvalifisert til å jobbe med utfordringene jeg har vist til gjennom avhandlingen, ikke bør være minst av samme lengde og på samme nivå som for andre yrker som jobber med mennesker. Det gjelder f.eks. barneverns-pedagoger, verne-pleiere, sosionomer og sykepleiere m.fl. Dette selv om fengsels-betjentutdanningen nå har fått et «ikke obligatorisk» bachelorpåbygg til den toårige grunnutdanningen som høgskolekandidat i straffegjennomføring.

⁶³⁴ Taylor (1998).

⁶³⁵ Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

⁶³⁶ NOU (1984: 2).

Det ville være ideelt om kontaktbetjenten hadde god erfaring med å jobbe med rehabiliterende endringer, og i tillegg hadde nødvendig teoretisk kunnskap og kompetanse til å gjennomføre disse tiltakene på best mulig måte.⁶³⁷ I antologien *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminalomsorgen i Norge*, i kapitlet «Kunnskapsgrunnlaget i fengselsbetjentenes profesjonalitet», skriver Helene Marie Kjærgård Eide og Morten Kronstad om fengselsbetjenters kunnskapsgrunnlag, at profesjonens kunnskapsgrunnlag bygger på et vitenskapelig kunnskapsgrunnlag. På den annen side er yrket preget av dynamiske og komplekse situasjoner og problemstillinger, som ikke kan forstås eller forklares i sin helhet gjennom teoretiske perspektiver eller spesialiserte påstandskunnskaper.⁶³⁸ Disse forskerne viser til det samme som Wackerhausen, at en helhetlig kompetanse må være grunnlagt i både erfaring og teori.

Kjærgård Eide og Kronstad viser også til noe av det samme som Josefson viser til, der påstandskunnskap (boklig teori) blir brukt av nyutdannede sykepleiere, før de har skaffet seg erfaring og dermed fortrolighetskunnskap. Fortrolighetskunnskapen fører til fortrolighet med arbeidets kompleksitet og mangfold.⁶³⁹ I denne sammenheng er det interessant at det ut fra Myrstad's teori er slik at «alt henger sammen med alt». Myrstad viser til at det ifølge Aristoteles tenkning er bare teori forstått som kunnskap og intellektuelt skjønn i samvirke, dvs. «*theoria* i par med *episteme*, *poiesis* i par med *tekne* samt *praxis* i par med *fronesis*» som virkelig fungerer i praksis.⁶⁴⁰ Slik jeg ser det kan alle disse teoretiske innspillene integreres med Russell Hansons lære, om at all erfaring er teoriladet og min egen insistering på at også all teori er erfaringsladet, særlig når det, slik virksomhetsteorien forutsetter det, ses som en dialektisk vekselvirkning.

I tillegg til å ha tilegnet seg omfattende erfaringer med å takle komplekse utfordringer, vil det være bedre med en lengre utdanning for å oppnå den gode relasjonen/forholdet til innsatte. KRUS bør få på plass en lengre utdanning enn to år og et frivillig påbyggings-studium (bachelor) for fengselsbetjentene. I dannelsen av gode relasjoner, vil det også sannsynligvis være bedre om utdanningen går bort fra fokuset på straffegjennomføring og over til å vektlegge omsorg.⁶⁴¹

Jeg kan vise helt tilbake til «Stortingsmelding nr. 104» som kom i 1977-78, for å dokumentere hvor lenge dette tema har vært løftet fram. I kapitlet om «Frihets-berøvelsens organisering og innhold», under overskriften «*Tjenestemennenes videre-utdanning*», tok datidens regjering opp temaet om utviklingen i kriminalomsorgen. Det heter der at utviklingen av tjenestemanns-rollen vil forutsette aktiv deltakelse fra tjenestemennene. Departementet

⁶³⁷ Wackerhausen (2015) skriver at det ikke er nok med erfaring, på samme måte som det ikke er nok med teoretiske kunnskaper. Det vil si at praksis og teori må gå hånd i hånd.

⁶³⁸ Kjærgård Eide og Kronstad (2019).

⁶³⁹ Se under overskriften «Behovet for en læringsarena som kan gi økt dømmekraft».

⁶⁴⁰ Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

⁶⁴¹ Kriminalomsorgens høyskole og utdanningscenter KRUS. Programplan for Bachelorstudium i straffegjennomføring (2019).

regnet derfor med at det ville bli nødvendig å satse på å forsterke tjenestemennenes opplæring. «Det er i den forbindelse nedsatt et utvalg som har fått i oppdrag å vurdere tjenestemennenes opplæringsbehov i lys av de opplæringstiltak som etter hvert vil prege fengslene i større grad enn tidligere».⁶⁴²

Stortingsmeldingen gjør utvalget, som ble nedsatt 3. september 1976, oppmerksom på at fengselstjenestemannsutdanningen måtte ses i lys av at fengselsskolen nylig var blitt utvidet fra ettårig til toårig. Utvalget kom frem til at fengselsbetjentutdanningen måtte bli gjennomført på høgskolenivå i likhet med hva som ellers er og var tilfelle for sykepleiere, vernepleiere og barnevernspedagoger.⁶⁴³

Når en offentlig utredning med tittelen *Utdanning for arbeid i kriminalomsorgen* konkluderer med at det er nødvendig å innføre høgskole-utdanning for fengsels-betjentene, på linje med hva som hadde skjedd for sykepleiere, vernepleiere og barne-vernspedagoger, måtte det bety en dreining vekk fra straffetanken, henimot omsorgstanken. En slik dreining vil innebære at det sosialfaglige innholdet bør ha en sentral plass i rehabiliterings- og endringsarbeidet. Det må da etableres et grunnlag for et dialektisk forhold mellom den ytre og den indre soningen, slik Ribe-Nyhus viser til dette i sin doktoravhandling. Målet må være at den ytre soningen blir så god at den domfelte kan gjøre opp for seg overfor rettssamfunnet og ofrene for forbrytelsen. Ved en slik gjenoppsett vil mulighetene for en verdig indre soning, eller god rehabilitering, være de beste, fordi den domfelte, ifølge Ribe-Nyhus, får gjort opp for seg gjennom en verdig bearbeidelse av skyld og anger for sin forbrytelse.⁶⁴⁴

Slik jeg forstår Ribe-Nyhus, så mener han at alle menneskelige sider må tas med i betraktning gjennom rehabiliterings- og endringsarbeidet. Da må ansatte i kriminalomsorgen ha evner og kompetanse, i møte med innsatte, til å jobbe med deres skyld-følelse og anger, hvis det skal være mulig med en gjenoppsett til et helt menneske. I en slik prosess stilles det minst to krav. Det ene er at den domfelte erkjenner sine feiltrinn og dermed føler på skyld og anger for sine gjerninger, på en slik måte at han eller hun ønsker å bearbeide det jeg kan tenke meg er en sorg. Det andre kravet vil være at de fengselsansatte, som står i direkte kontakt med de innsatte, har den nødvendige kompetansen, spesifikt den sosialfaglige kompetansen, i tillegg til den fengselsfaglige kompetansen, som må til for å være gode hjelpere og grensesettere i det jeg betrakter som oppdragende virksomhet, med rettledning og veiledning. I tillegg til en samlet kompetanse til å jobbe sosialfaglig, må de ansatte ha kompetanse til å se og oppdage de innsatte som har behov for hjelp, og som ønsker hjelp, uten å være i stand til å si klart fra. Poenget er at det innen ulike innsatt-grupper kan være at det ikke er populært å søke hjelp og å angre sine forbrytelser. Dermed sier han eller hun ikke fra om sine behov for hjelp, samtidig

⁶⁴² St. meld. nr. 104 (1977-78, s. 162).

⁶⁴³ NOU (1984:2).

⁶⁴⁴ Se under overskriften «Indre frihet vs. ytre ufrihet i kampen for livsendring», hvor jeg har drøftet problematikken rundt «indre og ytre soning».

som atferden gjennom tristhet, aggresjon og andre synlige negative følelsesuttrykk viser at det kanskje finnes slike behov.

Når Valle gjennom stortingsmeldingen gjorde utvalget oppmerksom på at fengsels-betjent-utdanningen nylig er blitt utvidet fra ett til to år, må det være for at vi i den forventede utviklingen ikke skal gå for fort frem, men søke å komme gradvis på høyde med andre sammenlignbare yrker. Min tolkning av utviklingen er at denne stortings-meldingen og NOU-en viser at det ikke er nok med erfaring for å jobbe som fengsels-betjent. Det må gradvis gjennomføres høyere utdanning med tilførsel av teoretisk kunnskap, for å sette betjentene best mulig i stand til å jobbe med rehabilitering av og positiv utvikling for innsatte. Et slikt løft vil knytte erfaring og teoretisk kunnskap tettere sammen i betjentenes tjenesteutøvelse, i et rehabiliteringsarbeid, bygget på sosialfaglige verdier og idealer, og som også derfor kan utgjøre innholdet i et kriminal-omsorgsfag.⁶⁴⁵

KRUS bør i en slik sammenheng kritisk granske egen utdanning. Det gjelder bl.a. å finne ut om betegnelsen og læringsinnholdet i utdanningen til «Høgskole-kandidat i straffegjennomføring» og det frivillige utdannings-påbygget «Bachelor i straffegjennomføring», er karakterisert og bygget opp på en optimal måte, ettersom det å gjøre straff til det sentrale begrepet kan være et hinder for en større fokusering på et sosialfaglig innhold. Kanskje kan økt fokus på sosialfaglig innhold gjøre at betjentene tilegner seg utvidet kompetanse til å gjennomføre faglig snakk i fengslene, slik Hove og Hjellnes etterlyser, blant annet ved å tilegne seg sosialfaglige begreper, for som Nymo viser til: vi må ha begreper for vår yrkesutøvelse for å kunne begripe det vi holder på med.⁶⁴⁶

I tillegg til at stortingsmeldingen viste til behovet for kompetanseheving, spurte jeg fengselslederen som hadde vært fengselsbetjent på tidspunktet da denne stortingsmeldingen kom, om fengselsbetjentene på den tiden hadde nok teoretisk kompetanse. Informanten sa at han ikke trodde det, fordi det var mange med lite utdanning; noen hadde for eksempel gjennomført delkurs i stedet for å gjennomføre en fullverdig fengsels-betjent-utdanning. *Det ble å komme inn i yrket gjennom noen bakveier som gjorde at de ikke hadde den samme kompetansen som de som gjennomførte en fullverdig fengselsbetjent-utdanning.*

Informanten trodde at det er annerledes i dag, og at de som har gjennomført fengsels-skolen nå, har en annen og mer tilstrekkelig kompetanse til å jobbe med mennesker. Han sier videre: *Det som er viktig med kompetanse er å få etterutdanning, og hele tiden påfyll. Så kan gjerne grunnutdanningen høynes med det at det nå er blitt høgskole-kandidatutdanning for fengselsbetjenter.* Sett fra informantens posisjon, med bakgrunn i hans personalansvar, er det klart at de nyutdannede etter hvert har fått bedre kompetanse og holdninger til det å jobbe konstruktivt overfor de innsatte, mens dette er vanskeligere for eldre fengselsbetjenter.

⁶⁴⁵ Se under overskriften «Stortingsmelding nr. 27», hvor jeg viser til at en arbeidsgruppe innen kriminalomsorgen foreslår å etablere masterutdanning i «kriminalomsorgsfag».

⁶⁴⁶ Se under overskriften «Sosial trening som måloppnåelse frem mot løslatelse».

Fengselsbetjentyrket har fortsatt bare en toårig grunnutdanning som utgangspunkt, selv om denne grunnutdanningen i 2012 ble omgjort fra etatsskole til en høyskole-kandidatutdanning i straffegjennomføring.⁶⁴⁷ Høsten 2017 sendte KRUS en søknad til NOKUT om å gi fengselsbetjent-utdanningen godkjenning til å gjennomføres som «Bachelor i straffegjennomføring». NOKUT har nå godkjent denne søknaden.⁶⁴⁸ Bachelorpåbygget vil være noe av det informantene viser til som viktig med etter-utdanning og påfyll for å få til en kompetanseheving i kriminalomsorgen.

Det er vanskelig å vite hvordan forutsetningene for å etablere gode forhold mellom innsatte og ansatte ville ha vært nå, dersom Valles intensjoner om utdanningsnivået for fengselsbetjenter hadde blitt gjennomført. Det er sannsynlig at fengselsbetjent-utdanningen for mange år siden ville hatt både bachelor- og masterutdanning som teoretisk grunnlag, knyttet sammen med erfaringer i relasjonsdannelse. Med et slikt grunnlag, er det trolig at en videre kompetanseheving kunne handlet om økt relasjons-kompetanse.

Det jeg stadig spør meg selv om, er hvordan mitt ideal, min forståelse, min kompetanse, mine kunnskaper, holdninger, verdier og handlinger ville ha vært hvis jeg ikke hadde gjennomført mine studier. Jeg spør meg også om hvor kriminalomsorgen ville ha vært i dag, hvis utdanningen var en bachelorutdanning og masterutdanning. Et utdanningsgrunnlag, som la til rette for at det ble vanlig at fengselsbetjenter forsket videre på kriminalomsorgsyrket ved å gjennomføre doktorgradsutdanninger, på lik linje med hva sykepleiere, vernepleiere og barneverns-pedagoger gjør.

Dette er egentlig det samme spørsmålet som Snertingdal stiller i artikkelen «Velferds-statlige tjenesters organisering i kriminalomsorgen og et nesten 50 år gammelt essay» publisert i antologien *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminalomsorgen i Norge*. Snertingdal skriver at forholdet mellom straff og velferd kan «redefineres» ved at fengselsbetjenter gjennomfører «doktorgradsstudier i straffe-gjennomføring».⁶⁴⁹ Når Snertingdal skriver om doktorgradsstudier i straffegjennomføring, blir det interessant å se om KRUS, når den tid er inne, definerer doktorgraden som doktorgrad i kriminalomsorgsfag eller doktorgrad i straffegjennomføring.

Paradokset i dette med utdanningens betydning, er at jeg kjenner fengselsbetjenter og førstebetjenter uten høyere utdanning, som er det jeg vil kalle «natur-talenter» i behandlingen av innsatte, ut fra sin erfaringsbaserte yrkesutøvelse.⁶⁵⁰ Et eksempel hentet fra Åna fengsel er en nå pensjonert fengselsbetjent av «den gamle gode rolige» fengselsbetjenttypen, uten høyere utdanning, men med solid erfaring og sin gode mellommenneskelige væremåte. Spesielt på nattevaktene, og hvis det var innsatte som hadde

⁶⁴⁷ KRUS. no. (2012).

⁶⁴⁸ KRUS. no. (2021a).

⁶⁴⁹ Se under overskriften «Metodisk tilnærming i praktisk kunnskap».

⁶⁵⁰ Kanskje det er disse naturtalentene som Trond Henriksen kaller for «perlefolkene».

det vanskelig eller var i ferd med å utagere, ble denne fengselsbetjenten brukt for å snakke og samhandle med den eller de innsatte. Denne fengselsbetjenten hadde ord på seg for å være spesielt god til å snakke med innsatte. Da kan det hende at det informantene med lang erfaring som fengselsbetjent, programinstruktør og som har vikariert i mellomlederstillinger sier, stemmer.

Han sier at han ikke er sikker på om høyere utdanning på 1970- og 80-tallet ville ha gjort noen forskjell for tjenestemannsrollen. Informanten har gått litt på høgskole, og har gått sammen med for eksempel sykepleiere og sosionomer. Han sier: *Det teoretiske grunnlaget eller den intensjonen de utdannet seg til på 70-tallet, var ikke like god som det er i dag. Samtidig er det klart at i høgskolesystemet, så lærer du på en annen måte å tilnærme deg kunnskapen. Men det er klart at mye av den hjelperollen og hjelperutdanningen har vært en veldig bedreviterutdanning. Altså, når du har vondt i hodet så får du en Paracet, og når du er dårlig i psyken så får du den behandlingen du skal ha, og har du rusproblemer så er det den behandlingen du skal ha. I dag tenker ikke folk slik, i hvert fall har mye endret seg, og man spør mer om hva er det brukeren har behov for. Hvis brukeren ikke blir satt i sentrum i forhold til det han har behov for, kan du heller ikke hjelpe et menneske. Altså, du kan hjelpe de og noen vil ta imot hjelp ved at noen er gode hjelpere. Hvis vi kommer til legen og har brekt beinet, vil vi selvfølgelig bli gipset eller operert, slik at vi blir friske. Men går det på litt mer sånn livsmestrings ting, er det mange ting folk ikke har lært, som de kanskje må lære. Folk må finnes der de er, og så tas derifra. Og da kan du ikke si at du skal bli slik som meg. En må tilnærme seg det som er normalt ute i samfunnet.*

Informanten avviser ikke at høyere utdanning ville endret tjenestemanns-rollen frem til dagens tjenestemannsrolle med høyere utdanning fra 1970- og 80-tallet. Det ligger likevel et uttrykk for tvil i sitatet som må sies å være en god refleksjon, med tanke på at det finnes fengselsbetjenter uten høyere utdanning som gjennom erfaring og yrkes-praksis, er gode fengselsbetjenter, selv uten høyere utdanning. Jeg får ikke noe eksakt svar på hvordan disse fengselsbetjentene, som jeg kaller natur-talenter, med sin erfaring og personlighet, ville ha utført tjenesten, hvis de hadde hatt høyere utdanning. Kanskje er det så enkelt som Hoëm skriver at dette kan skyldes egenskaper den bemerkelsesverdige personen har. Det kan også komme av forholdet som er etablert mellom den viktige personen og hans medmennesker.⁶⁵¹ Erfaring og yrkespraksis står ikke i et vakuum uten teoretiske innspill. Dette kan forstås ut fra det Russell Hanson skriver om at erfaringer er teoriladet, der mange logiske elementer henger sammen. Han er også tydelig på at det er erfaringene som styrer perspektivet.⁶⁵² Det som vel også kan hentes fra Antikkens Hellas, må være at den teorien som Aristoteles og Platon utviklet og skrev ned var bygd på deres grunnleggende erfaringer, og nettopp derfor er teorier som vi fortsatt bruker i dagens forskning.

⁶⁵¹ Hoëm (2010). Se under overskriften «Analyse av fortellingen om Jørgen – del 2».

⁶⁵² Se under overskriften «Fordypning i Russell Hansons observasjonsteori».

Det som er sikkert, er at uten min utdanning ville det ha vært vanskelig, om ikke umulig, å reflektere kritisk på samme måte som jeg gjør når jeg nå jobber med en doktorgrads-avhandling, og stadig blir utfordret av forskningsprosessen til å gå dypere inn i mine erfaringer med potensielt skjellsettende hendelser for å øke min forståelse, innsikt og kunnskap. Et godt forhold mellom de ansatte og de innsatte i rehabiliteringsarbeidet må nødvendigvis handle både om teoretisk innsikt, kunnskap og ikke minst om erfaringsbasert forståelse av det som skjer i direktemøte mellom de innsatte og de ansatte, og som kaster lys over hele fengselssystemet.

Et sentralt spørsmål blir om de problematiske hendelsene jeg har blitt tilkalt til å løse opp gjennom yrkeskarrieren, hadde vært håndtert annerledes, hvis det var vanlig at alle betjenter hadde høyere utdanning. Dvs. med en utdanning på minimum bachelor-gradnivå, og at noen hadde gjennomført mastergrad og videre at noen hadde forsket innen et doktorgradsprogram i kriminalomsorgsfag. Selvfølgelig ville innholdet i utdanningen ha hatt betydning, jf. det jeg har skrevet angående fokus på straff, versus fokus på rehabilitering, med særlig vekt på nærhet og relevans til den praktiske yrkesgjennomføringen.

En hypotese eller abduktiv refleksjon er at jeg som fengselsførstebetjent ikke ville blitt kontaktet av fengselsbetjentene i den utstrekning som var tilfelle, fordi de hadde hatt kompetanse og myndighet til selv å håndtere de fleste hendelsene; de ville ha sett det som viktig å kunne takle problemene selv, så langt det var mulig. De ville satt sin ære i å klare seg selv og ville ha knyttet dette til sin selvoppfatning som profesjonelle fengselsbetjenter. En annen antagelse er at den forskningen som fengselsbetjentene da eventuelt hadde gjennomført fra 1980-tallet av og frem til i dag, kunne ha bidratt til å endre fengselsstrukturen så mye at innsatte ikke hadde vært nødt til å bo på en stor avdeling, og at antallet fengselsbetjenter per innsatt kunne vært høyere enn i dag. Det ville igjen ha bidratt til at hver enkelt innsatt fikk mer oppmerksomhet, og at fengselsbetjentene hadde hatt en sosialfaglig profesjonsutdanning å jobbe ut fra, som en integrert del av det kriminalomsorgsfaglige i rehabiliteringsarbeidet.

Sett i forhold til visse krav til det å være en profesjon, kan ikke andre enn de med profesjonsutdanning gå inn og vikariere i profesjonsstillingene.⁶⁵³ En slik forståelse av fengselsbetjentyrket som en profesjon ville sannsynligvis ha gitt politikerne sterkere motiver for å lytte til betjentenes krav om økonomiske midler, ettersom ufaglærte med lavere lønn enn de profesjonsutdannede, ikke kunne settes inn i fengselsbetjent-stillinger. Dette kunne ha bidratt til at det ble et annet forhold mellom erfaring og teoretisk kunnskap i rehabiliteringsarbeidet overfor de innsatte. Altså at bare fengselsbetjenter med profesjonsutdanning kunne ha jobbet direkte overfor innsatte, spesielt med rehabilitering og endringsarbeid.

⁶⁵³ Wilensky (1964). Eckhoff (1967). Toren (1969). Torgersen (1972, 1994). Hoëm (1978, 2010, 2013). Molander og Terum (2008).

5.4.5 Sikkerhet, sosialpedagogikk og aktivitetspedagogikk

I analysen av sikkerhet, sosialpedagogikk og aktivitetspedagogikk, sett i et historisk perspektiv, tenker jeg at det Hans-Jørgen Wallin Weihe skriver i boken *Sosialt arbeid – historie og bakgrunn* har betydning. Han viser blant annet til dikteren Rolf Jakobsen som sier at «for å vite hvor vi er i dag, må vi vite hvor vi var i går». ⁶⁵⁴ Wallin Weihe skriver at historien kan hjelpe oss til å forstå vår samtid og hvor vi er, samtidig som historien er med på å gi oss identitet. Dermed vil studiet av det som ble innført av sosialpedagogikk og aktivitetspedagogikk på 1970- og 80-tallet kunne ha betydning for det som skjer i dagens sikkerhetstenkning og tjenestemannsutvikling.

Jeg husker debatten på 1970- og 80-tallet, da vi diskuterte fengselsbetjent-rollen med tanke på sikkerhet, behandling og sosialpedagogikk. Det dreide seg i sin ytterste konsekvens om vi bare skulle låse inn og ut innsatte av sine celler, eller jobbe pedagogisk og sosialpedagogisk. Justisminister Valle la grunnlaget for å innføre en sosialpedagogisk og aktivitetspedagogisk yrkesmodell, som fengselsbetjentene skulle jobbe etter, samtidig som det var stor motstand i tjenestekorpset mot dette. En av informantene mine som jobbet med TR-prosjektet (tjenestemannsrolleprosjektet), hvor tanken var å involvere fengselsbetjentene i en helhetlig tenkning og helhetlig erfaring, sier følgende om Valle, Haugestad og Langås sin innføring av den sosialpedagogiske og aktivitetspedagogiske yrkesmodellen for fengselsbetjenter:

Fengselsbetjentene hadde ikke kompetanse til å jobbe ut fra slike modeller. De manglet evnen til å se helhet, og å lage sosialpedagogiske planer å jobbe etter. Fengselsbetjentene var i utgangspunktet praktikere, og i hvert fall sett som praktikere. De fikk kanskje ikke alle de mulighetene som de burde ha fått til å være med i planlegging.

Men først og fremst så tror informanten at de ikke var modne for det den gangen:

Fengselsbetjentene i TR-prosjektet så ikke årsakene til resultatene som kom. De så resultatene, men forsto ikke årsaken til resultatene. De mente at det ikke hadde noe med TR-prosjektet å gjøre. De avfeide dette som noe teoretisk, som de egentlig ikke hadde noe eierforhold til.

På intervjuutidspunktet hadde jeg ikke noen tanke om at det informanten sa også kunne handle om at fengselsbetjentene manglet et ideal for denne type yrkesutøvelse i relasjon til innsatte. Med utgangspunkt i Kants lære om å utvikle et ideal, hadde ikke fengselsbetjentene tilegnet seg en forståelse av å ha et ideal om å jobbe sosial- og aktivitetspedagogisk overfor innsatte. Når fengselsbetjentene var å betrakte som «praktikere» og dermed ikke greide å knytte egen praksis til de teoretiske utfordringene som lå i den nye måten å jobbe på, ble det naturligvis vanskelig å knytte egne erfaringer til et ideal, og det jeg vil kalle et ukjent teoretisk landskap. For min del er det først gjennom den teoretiske fordypning i denne forskningen at jeg på en reflektert måte har sett og forstått betydningen av å jobbe ut fra et ideal som hjelper og grensesetter. Da var det heller ikke å forvente at datidens fengselsbetjenter, i tillegg til

⁶⁵⁴ Wallin Weihe (2004, s. 15).

kunnskap om idealets betydning, skulle ha kunnskap og bevissthet om det Kant viser til angående Platons ideer som noe fullstendig.⁶⁵⁵

Ut fra det jeg har vist til gjennom avhandlingen om fengselsbetjentenes manglende evne og kompetanse til å artikulere sine yrkeserfaringer på en virkningsfull måte, kunne det være en oppgave for KRUS at de jobber målrettet overfor fengsels-aspirantene, for å hjelpe dem til å danne seg et ideal som knytter teori og erfaring bedre sammen. Det vil handle om hva et ideal er, hvordan et ideal dannes, og ikke minst hvilken betydning et ideal vil kunne ha for å jobbe faglig og bevisst med innholdet i rehabiliteringsarbeidet. En slik utvikling av idealet vil kunne føre til at betjentene ser nytten av og skaffer seg kompetanse til faglige samtaler seg imellom, der relasjonen til de innsatte naturligvis vil være et sentralt tema.

Innholdet i idealet vil være å ha en ide, en forståelse og et ønske om å utføre sin praksis, ut fra den forståelsen de har tilegnet seg gjennom fengselsbetjent-utdanningen. Idealet må knyttes til kriminalomsorgens tenkning om sikkerhet og rehabilitering, og bør dreie vekk fra fokuset på straff og over til omsorg.

I Studieplanen for utdanningen til høgskolekandidat i straffegjennomføring, 120 studiepoeng 2018, ved Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter, KRUS, finner jeg ikke ordet «rehabilitering», mens begrepet «straff» er brukt 99 ganger. Ordet «straff» brukes riktignok gjerne satt sammen i ulike uttrykksformer som «straffegjennom-føring», «straffedømt» og «straffegjennomførings-former» m.fl..⁶⁵⁶ I studieplanen for høsten 2020 finner jeg en eller annen variant av betegnelsen «straff» 98 ganger, mens jeg heller ikke her finner betegnelsen «rehabilitering», bortsett fra i referansen til en kilde som har ordet «rehabilitering» med i tittelen.⁶⁵⁷ Det er selvfølgelig også slik at en studieplan ikke viser eksakt det som det blir undervist i. Nymo og Hjellnes viser i sine artikler i antologien *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminalomsorgen i Norge* til at KRUS vektlegger fag som miljøarbeid, profesjonalitet, etikk og moral.⁶⁵⁸ Dermed er det sannsynlig at rehabilitering er et sentralt tema og at eksempelvis begreper om endring og sosiale ferdigheter m.m. forekommer og anvendes i undervisningen og i ulike pensums-kilder.

Når det gjelder tilpasningen av fengselsstraffen til sikkerhetsbehovet er det i den dynamiske sikkerheten at et ideal om å jobbe sosial- og aktivitets-pedagogisk, kommer tydeligst til sin rett. Idealet må riktignok også knyttes til den organisatoriske og statiske sikkerheten, ved at det organisatorisk legges godt til rette for rehabiliteringsarbeid. I den statiske sikkerheten må det legges til rette for så lav kontroll, at de innsatte får utfolde seg og utforske sine sosial- og aktivitets-pedagogiske evner og muligheter. Som drøftet under overskriften «Likeverd mellom

⁶⁵⁵ Se under overskriften «Kant sin definering av et ideal».

⁶⁵⁶ KRUS. no. Hjemmeside studieplan for 2018. (2021a).

⁶⁵⁷ KRUS. no. Studieplan for 2020. (2021b)

⁶⁵⁸ Hjellnes (2019). Nymo (2019).

innsatte og ansatte?» må det jobbes både politisk, for å danne samfunnsbetinget likeverd, og administrativt for å danne institusjonsbetinget likeverd.

På en eller annen måte vil slike tiltak ha betydning for forholdet mellom innsatte og ansatte, med tanke på om det er sammenfall i interesse- og verdifellesskapet dem imellom. Det å utvikle idealet, satse på rehabilitering og bygge om sikkerhetskrav, vil naturligvis kunne ha en positiv effekt på forholdet. Idealet hviler alltid på det mest grunnleggende menneskesyn hver enkelt yrkesutøver har. Det etablerer seg primært i holdningene eller dydene i menneskets indre og «kommer til overflaten» i møtet mellom menneskene som reelle handlinger. Å bli satt i stand til å være seg bevisst dette vil være en sentral del av opplæringen for fengselsbetjentene. Som jeg skriver under overskriften «Holdning og handling i en likeverdstenkning» må handlinger og holdninger være i overenstemmelse. Aristoteles skriver at holdninger er vokst frem gjennom tilvenning som karakter-dyd med bakgrunn i karakterdisposisjon. Jeg tolker dette som *livslang læring* der holdninger etableres og utøves og utvikles gjennom gode, kloke og vise handlinger, ettersom handlingene også fører til dannelse av holdninger, gode, middels gode eller dårlige.

Jeg har en tanke om at kriminalomsorgen må ha en målsetting og en forståelse av at fengselsbetjentenes ideal best kan utvikles og praktiseres ved at de er med på å utvikle kriminalomsorgens teoretiske grunnlag, slik Senter for praktisk kunnskap ved Nord universitet forfekter at praktikere generelt bør være delaktige i utviklingen av teorien for deres yrkesutøvelse. Dersom og i den grad dette blir realisert, vil fengselsbetjentene, ut fra et ideal om å jobbe med rehabilitering, kunne evne å utarbeide sosialpedagogiske planer som de også ønsker å jobbe etter. Fengselsbetjentene vil da fremstå som både praktikere og teoretikere i forhold til den samme yrkesutøvelsen.

Jeg ser en sammenheng mellom det Hammerlin og Mathiasen skriver om motstanden mot for eksempel innføringen av kontaktbetjentordningen⁶⁵⁹ og innføringen av en sosial- og aktivitetspedagogisk yrkesmodell og det at betjenter ikke forsker innenfor sitt eget yrke. De er ikke med på å utvikle fengselsbetjentyrket fra et innenfra-perspektiv, et innenfra-ideal og, ikke minst, fra en innenfra-forståelse. Dermed blir ikke deres indre ontologi forsket på og videreutviklet med grunnlag i en indre epistemologi.

Det kan se ut som om denne problematikken startet allerede i 1978 med kritikken av Fengselsstyret og ekspedisjonssjef Haugestad.

På det såkalte Gol-møtet i 1978 ble det rettet kraftig kritikk mot daværende ekspedisjonssjef Haugestad. I sin innledning tok Haugestad del i diskusjonen og fremhevet at han trodde følelsen av endring i Fengselsstyrets politikk var overdrevet. Han mente at det har foregått en kontinuerlig liberaliseringsprosess i mange ti-år, slik at dagens praksis var foran

⁶⁵⁹ Se under overskriften «Akademisering i kriminalomsorgen».

fengselsloven og fengselsreglementet. Haugestad under-streket at dette var et resultat av en utvikling som ytre etat i høyeste grad har vært med på.⁶⁶⁰

Forbundsleder Reidar Albertsen tok til orde for at liberalisering av fengsels-vesenet kunne fortsette under betingelse av at Norsk fengselstjenestemanns-forbund (NFF) fortsatt skulle stå på behandlingstanken, slik at tjeneste-mennene som yrkesgruppe kunne beholde sin rolle. Betingelsene var at intensjonen i lov om arbeidervern og arbeidsmiljø ble imøtekommet.⁶⁶¹

Det blir på nytt et spørsmål om daværende politikk var tuftet på en reflekterende dømmekraft ut fra visdom og klokskap. På et eller annet punkt må det ha sviktet, når motstanden fra tjenestekorpset var så massiv at ekspedisjonssjef Haugestad måtte gå i forsvar for fengselsstyrets politikk. Når forbundsleder Albertsen tar til orde for at NFF vil stå på behandlingstanken, slik at fengselsbetjentene skulle beholde sin rolle, tenker jeg at Haugestad opptrådte klokt ved å konfrontere ytre etat med at de hadde vært med på denne prosessen.

Det jeg stiller spørsmålsteget ved, er om det var inspektørene, som daglige ledere ved fengslene i ytre etat, som hadde vært med på denne prosessen. Inspektørene kunne da ikke ha jobbet med disse utfordringene og prosessene sammen med sine første-betjenter og fengselsbetjenter, siden det var vi fengselsbetjenter som var i opposisjon. I så fall var konflikten et resultat av ikke å ha involvert oss i prosessen. Selv om Haugestad fikk overbevist tjenestekorpset gjennom forbundslederen om at den sosial- og aktivitets-pedagogiske yrkesmodellen skulle videreutvikles under visse betingelser, var det dristig av Haugestad å si at fengselsbetjentenes følelser var overdrevne. Mitt poeng med å si at dette var dristig, er at det å underkjenne andres følelser i forbindelse med en konflikt lett kan føre til enda sterkere opposisjon, og det vil derfor være en uklok sjans å ta.

Jeg spurte en av informantene som er fengselsleder, og som var fengsels-betjent på denne tiden, om han husket det som skjedde da «Stortingsmelding nr. 104» kom i 1977-78. Han sier at *vi følte det som en slags fallitterklæring, med tanke på det med ro, orden og sikkerhet. Det var mange som hevdet hardnakket at nå ble vi «sosionomer» og kunne kle på oss rødt skjerf, og de greiene der. Det var veldig mange som fryktet at fengselsbetjentrollen ble utvannet. En usikkerhet og en uvitenhet, uten å ha prøvd ut den nye metoden å drive fengsel på. Vi som mennesker er veldig vant til å gå i den samme tralten hele tiden, spesielt i vår etat, og kanskje i politiet. Vi som har med mennesker å gjøre har lett for å dulle oss inn i faste rytmer.*

Det er interessant å oppdage ulikhetene mellom den kampen fengsels-betjenter førte på 1970- og 80-tallet, og kampen som føres i dag for å bedre relasjonene. Den gang kjempet vi mot å jobbe sosial- og aktivitets-pedagogisk, mens dagens fengselsbetjenter kjemper for å beholde sine rehabiliterende yrkesoppgaver, og endog ønsker å utvide mulighetene for å

⁶⁶⁰ Hammerlin (2008, s. 278).

⁶⁶¹ Ibid.

jobbe med rehabilitering. Dette må jo kunne betraktes som å jobbe med sosial- og aktivitetspedagogikk i endringsarbeidet overfor de innsatte.

Det er interessant at informantene sier at «*vi som har med mennesker å gjøre har lett for å dulle oss inn i faste rytmer*». Det ligger en fordom i denne uttalelsen; i dette tilfellet om at betjentene den gang ytte motstand mot endringer. Det hadde dannet seg en fordom og en forforståelse om at det ville være katastrofalt å bli sammenlignet med sosionomer, og at ro, orden og sikkerhet ville bli svekket, dersom fengsels-betjentene skulle delta i slikt arbeide, i relasjon til de innsatte.

Når vi i 2019 ser at dagens fengselsbetjenter har problemer med å artikulere sine erfaringer og å reflektere over sin yrkesutøvelse sammen med kolleger, ut fra det fengselskolen hadde lært dem, burde noen på 1970- og 80-tallet ha sett på det Meløe skriver om aktøren, og det å forstå det andre gjør. Den ansvarlige ledelsen burde ha forsøkt å sette seg inn i den verden datidens fengselsbetjenter handlet innenfor, slik at de kunne ha forstått fengsels-betjentenes situasjon, som var slik at vi ikke forsto å jobbe etter de modellene som det ble bestemt utenfra at vi skulle jobbe ut fra. Da hadde ledelsen inngått i en treleddet relasjon, som, slik Skjervheim viser til det, dannes mellom parter når sakstilhøvet står i sentrum og de deler det med hverandre.⁶⁶²

Når det er sammenlignbare problemer på 2010-tallet og 1970- og 80-tallet må det bety at ansvarlig ledelse, hverken den gang eller nå, har forstått den verden fengsels-betjentene jobber innenfor, og dermed heller ikke har forstått hva fengselsbetjentene gjør. Når ansvarlig ledelse ikke har forstått det fengselsbetjentene gjør, kan det hende at de kun har rettet blikket mot det fengselsbetjentene gjør, uten å følge Meløes råd: «Peil inn det sted aktøren ser fra. Og rett ditt blikk mot det aktøren retter sitt blikk mot».⁶⁶³ Med andre ord, ansvarlig ledelse har sett og ser det fengselsbetjentene gjør fra et utenfra-perspektiv, et utenfra-ideal og en utenfra-forståelse med bakgrunn i sin ytre ontologi og sin ytre epistemologi.⁶⁶⁴

Det er tydelige mangler i det jeg vil kalle en «helhetlig forståelse» når ansvarlig ledelse ikke klarer å knytte sammen ulike innfallsvinkler for å se og forstå det fengsels-betjenten hadde, og har, behov for i sin egenutvikling gjennom utdanning og praksis. Det handler om ledelsens grunnleggende måte å se og forstå betjentenes utfordringer som noe («seeing as»), som

⁶⁶² Se under overskriften «Aktiviteter og relasjoner».

⁶⁶³ Meløe (1994, s. 338). Meløes råd er hentet fra hans Tre setninger om aktøren og aktørens verden: «(1) Aktøren handler innenfor og med hensyn på en verden. (2) Det vi forstår, når vi forstår det aktøren gjør, er den verden aktøren handler innenfor, eller med hensyn på. (3) Hvis vi ikke forstår den verden aktøren handler innenfor, eller med hensyn på, forstår vi heller ikke det aktøren gjør. (4) Hvis du ikke forstår det aktøren gjør, rett ikke ditt blikk (bare) mot aktøren. Peil inn det sted aktøren ser fra. Og rett ditt blikk mot det aktøren retter sitt blikk mot». Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

⁶⁶⁴ Vel og merke så fant nåværende Statsminister Jonas Gahr Støre frem 100 millioner til kriminalomsorgen, etter å ha deltatt på LO Stats kartellkonferanse i dagene 22. til 24. november 2022. Tillitsvalgte fra Norsk Fengsels- og Friomsorgsforbund (NFF) henvendte seg til statsministeren og viste bl.a. til at 690 voldshendelser gjør fengselsansatte syke og traumatiserte. Forbundsleder Asle Aase sa bl.a. at Jonas har arvet en rønne etter Erna. Viggen, E. D. (2022). *Støre fant 100 millioner til kriminalomsorgen*. NFF Magasinet. edv@lomediana.no

grunnlag for å se noe mer i betjentenes utfordringer («seeing that»). Det som særlig synes å mangle er forståelsen av den dialektikken jeg har vist til gjennom avhandlingen, hvor ontologi bl.a. handler om å se noe som noe («seeing as»), enten det handler om indre eller ytre ontologi, og hvordan innsikt i hva som skal til for å utvikle et (i alle fall delvis) kyndig blikk er avgjørende for å forstå hva som inngår i det å se noe som noe («seeing as»).

Som et vesentlig moment har jeg plassert ansvar i overgangen mellom «seeing as» og «seeing that», for å beskrive og forstå hvordan betjenter trer inn i ulike situasjoner preget av sikkerhet, sosial- og aktivitets-pedagogikk. Dette fører til innsikten om at ingen andre enn den bestemte betjenten, ut fra sin forståelse av sitt ansvar som hjelper og grensesetter, kan se noe som noe bestemt («seeing as») på akkurat den måte som han eller hun gjør det. Med ansvar følger både emosjonelle og kognitive utfordringer, fordi fengselsbetjenten ikke er en observatør på trygg avstand fra situasjonen som han eller hun har ansvar i. Videre fører nettopp ansvaret i håndteringen av ulike situasjoner og relasjoner til innsatte til at betjenten kan erfare å ha både et kyndig blikk, så vel som et ukyndig blikk.

I den dialektiske sammenhengen av teori, erfaring og ansvar som praktisk kunnskap forstås som sammensatt av her, kan det utvikles flere innganger til å se at («seeing that») fengselsbetjentenes utfordringer kan og bør håndteres på en bedre måte av ansvarlig ledelse enn hva avhandlingen hovedsakelig viser er tilfelle. Ansvarlig ledelse har ikke betjentens situasjonsbetingede ansvar i direkte møte med innsatte. Hadde den erkjent at den derfor hadde et ukyndig blikk på forholdet mellom betjentene og de innsatte, og dermed også hadde forstått at den ikke forsto, ville det ha vært mulig for ansvarlig ledelse å se og forstå at det ikke er alt de har kunnskap og kompetanse til å se i fengsels-betjentenes praktiske og teoretiske utfordringer. Dermed kunne den ha brukt potensialet i det ukyndige blikket til å jobbe frem et mer kyndig blikk, der de skaffet seg en utvidet forståelse av betjentenes behov og utfordringer i den komplekse jobben det er å skulle jobbe med hjelp og grensesetting. Jeg vil hevde at det mest komplekse i jobben med grensesetting er den grensesettingen som er forbundet med oppdragelse, rettleiding og veiledning. Dette fordi det, slik avhandlingen viser, fordrer at det dannes gode likeverdige relasjoner mellom innsatte og betjentene, i motsetning til det å utføre tvangsmessig grensesetting.

Denne refleksjonen har bakgrunn i at det ofte virker som om «ansvarlig» ledelse, både faglig og politisk, gjennom sine uttalelser og handlinger mener å ha bedre kunnskap og kompetanse om fengselsbetjentjobben enn betjentene selv. Et i alle fall tilsynelatende eksempel på dette var tidligere Justisminister Per-Willy Amundsen (Frp) som tilbake-viste at ABE-reformen, med kutt i økonomiske midler til kriminalomsorgen, ville føre til dårligere rehabiliteringstiltak overfor de innsatte. Altså en tilbakevisning av ansattes og innsattes erfaringer som de tydelig kjente på kroppen.⁶⁶⁵

⁶⁶⁵ Se under overskriften «Betydningen av kutt i tilbud til innsatte».

Mye har skjedd i forholdet mellom innsatte og ansatte siden informanten mente at det var en fallitterklæring for sikkerhetstenkningen å skulle jobbe sosial- og aktivitets-pedagogisk. Uten å ha (full) oversikt over alt som har skjedd frem til nå, kan det ikke være tvil om at måten betjentene jobber på, med sine erfaringer og teoretiske bakgrunner, har betydning for forholdet til de innsatte. På den annen side har det omtrent like stor betydning hvordan de innsatte forholder seg til de ansatte. Her kommer Enerstvedts teori til anvendelse. Han skriver at «En internalisering *inter-intra* er ikke mulig uten en samtidig eksternalisering *intra-inter*. Ikke vekselvirkning eller virksomhet, *virksomhet må forstås som vekselvirkning*». ⁶⁶⁶

Det skjer en samtidig vekselvirkning mellom innsatte og ansatte, og mellom ansatte og innsatte, og innsatte og innsatte, når de møtes for å innlede et samarbeid. Betjentene tar til seg og forstår de innsattes utfordringer, samtidig som de innsatte tar til seg betjentenes forståelse av sine utfordringer. Den innsattes oppfatning handler både om egne opplevelser og forståelse, og hvordan betjenten trer fram i samspillet dem imellom. Det samme skjer med betjenten, når han tar innover seg og forstår den innsattes vilje til å jobbe med egne utfordringer, ut fra måten den innsatte viser seg for betjenten.

Kanskje vi her nærmer oss kjernen i de problemene Ribe-Nyhus skriver om i sin ph.d.-avhandling om indre og ytre soning. Ribe-Nyhus ser og opplever ikke fengsels-betjentene som reelle hjelpere, med kvalifikasjoner som hjelpere i sitt inter-intra. Han internaliserer derimot at betjentene lar seg smiske med av de innsatte, slik at disse innsatte får fordeler fremfor de som ikke smisker. Det er ifølge Ribe-Nyhus et djevlesk system, hvor det skjer daglige krenkelser fra vaktens side overfor de innsatte. I sin intra-inter- kommunikasjon (eksternalisering) med betjentene, overser han dem ved å ikke hilse og ikke svare på deres henvendelser. I tillegg til det uhøflige, ser jeg det som en intelligent, eller utspekulert handling, når Ribe-Nyhus argumenterer for at en slik handling er en måte å vise at han ikke liker betjentene, men som likevel er uangripelig og noe han ikke kan straffes for. ⁶⁶⁷

Det kan ikke være tvil om at betjentene internaliserer at Ribe-Nyhus ikke ønsker å forholde seg til dem og ikke liker dem. Jeg regner med at de ser på han som arrogant, med en ovenfra og ned holdning og væremåte (handling). Betjentenes inter-intra- opplevelse og forståelse av Ribe-Nyhus, kan da være at han ikke ønsker hjelp fra dem. Dermed fikk ikke Ribe-Nyhus den hjelpen han trengte i sin indre soning, når han etter-lyser hjelp til å oppleve og uttrykke anger, og til å ta et moralsk oppgjør med sine handlinger. Det var dermed først og fremst måten den ytre soningen var organisert på, med mistillit og fiendtlig behandling (sikkerhet i stedet for sosial- og aktivitets-pedagogikk), som hindret han i å bli tilbudt eller kunne ta imot denne hjelpen. ⁶⁶⁸

⁶⁶⁶ Enerstvedt (2017, s 9).

⁶⁶⁷ Se under overskriften «Erfaringer fra å være i grenseland for min yrkesutøvelse».

⁶⁶⁸ Ribe-Nyhus (2020). Under overskriften «Indre frihet vs. ytre ufrihet i kampen for livsendring» har jeg gått mer inn på det Ribe-Nyhus skriver om «indre og ytre soning».

Dersom han selv hadde opptrådt annerledes ser jeg for meg, fra mitt utenfra-perspektiv og med min utenfra-forståelse, at Ribe-Nyhus kunne ha fått hjelp til å jobbe med bearbeidelsen av sin anger, selv om betjentene ikke hadde slik kompetanse. Hvis Ribe-Nyhus hadde gått inn i en dialog med sin kontaktbetjent, er det mulig at kontakt-betjenten kunne ha hjulpet han med å finne en kvalifisert hjelper. Jeg regner med at han ikke kun har truffet på de betjentene som bruker en krass tone og sier ««hva (faen) er det du vil», når en fange ringer på callingen eller tar kontakt». ⁶⁶⁹

I beskrivelsen av forholdene mellom de innsatte og de ansatte, er Ribe-Nyhus sin avhandling skremmende lesing, med tanke på hvordan han erfarer fengselsbetjentene og fengselsoppholdet:

For fengselslivet er et amoralsk liv i undertrykkelse. Et liv hvor man hele tiden utsettes for vilkårlige urimeligheter, grov gjennomgripende mistenksomhet og krenkende kontrollhandlinger. Man kan oppføre seg så godt som helst. Men det hjelper ikke. Det hjelper aldri. Alle skal kontrolleres og ydmykes. Alle er noen «jævla fanger», noen «jævla kriminelle». ⁶⁷⁰

I tillegg redegjør Ribe-Nyhus for problematikken med å leve med den kriminelle kulturen, blant fangene. Det handler om å fortelle de drøyeste historiene og vise hvor skruppelløse og kriminelle de er. Jeg forstår godt at slike erfaringer ikke inviterer til tillit, samarbeid og tro på at det finnes hjelp i et slikt system. Det blir gjerne slik at sikkerhet trer tydelig fram som viktigere enn en opplevelse av at det i kriminal-omsorgen jobbes sosial- og aktivitetspedagogisk for å hjelpe innsatte til livsendringer, eller bearbeidelse av skyld og anger. Poenget er likevel at det har betydning hvordan alle parter opptrer overfor hverandre. Jeg ser for meg at de som leser Ribe-Nyhus sin avhandling også vil tenke at det er skremmende lesing. Samtidig vil nok mange nekte å kjenne seg igjen, og fraskrive seg ansvaret for å gå i dybden på problematikken. Det vil i så fall være å stikke hodet i sanden og ikke se og forstå alle fallgruvene og blokkeringene det er mulig å gå i angående forholdet mellom innsatte og ansatte. Altså, i stedet for å gå inn i problematikken for å finne ut hva dette innerst inne handler om, og videre hva som må gjøres for å bekjempe misforholdene og finne løsninger.

5.4.6 Betydningen av kutt i tilbud til innsatte

I løpet av skrivingen av avhandlingen, har det flommet over av avisartikler i lokalaviser og riksaviser om tilstanden i norske fengsler, der omfanget av vold og trusler har økt dramatisk. Fokuset er på at fengselsbetjentenes jobbing med rehabiliterende innhold i soningen, er kraftig redusert de siste årene slik at det blir kutt i tilbudene til innsatte. Reduseringen i rehabiliteringsarbeidet finner sted på grunn av årlige budsjettkutt, og begrunnelsen er at det skjer for å effektivisere kriminalomsorgen og den øvrige statlige virksomheten. Det er ikke ofte vi i kriminalomsorgen ser at faglig ledelse går ut mot politisk ledelse, slik

⁶⁶⁹ Ibid. (s. 259).

⁶⁷⁰ Ibid. (s. 160).

kriminalomsorgsdirektoratet (KDI) sin direktør Marianne Vollan har gjort nå. Vel og merke er kritikken rettet til Justisdepartementet i en intern epost, som Bergens Tidende har fått tilgang til.

Vollan skriver i eposten: «Det virker som den meget anstrengte budsjett-situasjonen for 2018 utvikler seg til å bli tilnærmet uhåndterlig. [...] Den totale kutt-situasjonen er nå meget kritisk, og jeg har til orientering også bedt om et krisemøte i Justis-departementet».⁶⁷¹

Aase som var nestleder på dette tidspunktet i «Norsk fengsels- og Friomsorgsforbund (NFF)», sier at de lenge har etterlyst at Vollan skulle gå ut offentlig og ikke bare i en intern epost, fordi situasjonen har vært uforsvarlig de tre-fire siste årene. Han sier videre at «Det var på høy tid at Marianne Vollan sa fra».⁶⁷²

I Aftenposten skriver journalistene Ingrid Fredriksen og Torunn A. Aarøy om tilstanden i Bergen fengsel. Fengselsleder Harald Åsaune sier at de siste årene har han sett at det ene etter det andre tilbudet til de innsatte har blitt lagt ned på grunn av pengemangel. Åsaune viser til en UiB-studie fra 2016 hvor det står at «Innsatte som deltar i meningsfylt arbeid og undervisning i fengselet, begår langt færre kriminelle handlinger i fremtiden og kommer raskere inn i arbeidslivet».⁶⁷³

I samme artikkel skrives det at overlege Olav Ervik, som har vært fengselslege i 16 år, nylig har sendt en bekymringsmelding til ledelsen i kriminalomsorgen region vest angående innsparingene. Han skriver at «Ein kan ikkje effektivisere seg bort fra den medmenneskelege kontakten».⁶⁷⁴ Daværende Justisminister Amundsen (Frp) tilbake-viser påstandene fra kriminalomsorgen. Han skriver i en epost at han ikke kjenner seg igjen i de ansattes fremstilling av dårlig rehabilitering av innsatte. «Det er ingenting som viser at det er mindre aktivisering i fengsel nå enn da ABE-reformen ble innført. Reformen, innført i 2015, handler om mer effektiv og mindre byråkratisk drift».⁶⁷⁵

Justisministerens utsagn står i motsetning til det Åsaune og Ervik hevder fra sine erfaringsbaserte posisjoner. Jeg vil kalle det dramatisk at erfaringer så til de grader blir tilsidesatt, spesielt når denne tilsidesettelsen kommer i tillegg til andre lignende hendelser som avhandlingen avdekker. Dette viser hvor vanskelig det er å få gehør for de erfaringene som fengselsansatte gjentatte ganger viser til. Jeg vil hevde at Justis-minister Amundsen her opptrer i motsetning til det meste av det som denne avhandlingen har fremmet.

⁶⁷¹ Fri Fagbevegelse (2017).

⁶⁷² Ibid.

⁶⁷³ Aftenposten (2017). Selv om Åsaune ikke nevner lek og spill som meningsfull aktivitet, tenker jeg at også den aktiviteten med blant annet bordtennisspill som vi gjennomførte i Ålesund kretsfengsel, var høyst meningsfull for å skape gode forhold mellom innsatte og betjenter

⁶⁷⁴ Ibid.

⁶⁷⁵ Ibid.

Det gjelder en stor grad av mangel på forståelse og evne til å peile inn stedet aktørene ser fra og flytte seg til dette stedet og derfra rette blikket mot samme sted som aktørene.⁶⁷⁶ Det kan til og med sies at den politiske ledelsen har et dødt blikk når erfaringene til aktørene som står i direktekontakt med utfordringene, blir tilsidesatt og overkjørt av det jeg vil kalle «uerfaren arroganse». Justisministeren ser ikke det som er å se og vet ikke at han ikke ser det. Det ville hjulpet om dette i stedet handlet om et ukyndig blikk, altså at justisministeren ikke ser det som er å se, men også vet at han ikke ser det som er å se. Det ville gitt muligheter til at aktørene i felleskap kunne utforske potensialet i det Åsaune og Ervik har erfart, ved å stille undrende, reflekterende og gjennomtenkte spørsmål.⁶⁷⁷

Sett i forhold til det «å se noe som noe og å se noe mer», vil det være vanskelig, eller kanskje til og med umulig, med et dødt blikk å kunne se og forstå det indre liv i kriminal-omsorgen. I stedet for at et verdi- og interessefellesskap med de innsatte og de ansatte, kunne ha forbundet politikernes observasjoner, kunnskaper og uttrykks-former, med de ansattes og innsattes, virker det som om politikerne forholder seg til en annen virkelighet, enn den som finnes i fengslene.⁶⁷⁸ Det døde blikket legger heller ikke til rette for en sosialiseringssituasjon med samsvar mellom verdi og interesse hos partene og med en felles sak, som i denne sammenhengen måtte dreie seg om å integrere kriminalomsorgen på en bedre måte i det norske samfunnet, altså gjennom samfunnsbetinget likeverd. Denne og lignende situasjoner er noe av det viktigste som har skapt interesse og engasjement hos meg for å forske på mitt eget yrke. Det gjelder nemlig at personer med makt og sentrale posisjoner gjør seg til talspersoner, slik som justisministeren i dette tilfellet, uten erfaringer innenfra virksomheten og med et dødt blikk. Altså anser seg som berettiget og kvalifisert til å stå fram som talsperson for hvordan dagliglivet i kriminal-omsorgen skal forstås, og hvordan relasjonene mellom innsatte og ansatte er konstituert. De som har *ekspertkunnskap* om yrkesfeltet og er de som ser hva det er å se i fengselsbetjentyrket med de begrepene som er innebygd i kriminalomsorgen som virksomhet,⁶⁷⁹ blir ikke tatt på alvor av de politiske myndigheter i kampen for å skape gode forhold og gode rehabiliterende aktiviteter i forholdet mellom innsatte og ansatte. Dette gir et særdeles dårlig grunnlag for institusjons-betinget likeverd mellom aktørene i kriminalomsorgen, helt fra innsatt- og betjentnivå til politisk toppnivå, og der administrativ ledelse gjerne blir et «gissel» fordi de må lede ut fra bevilgende myndigheters manglende forståelse og innsikt.

Informanten, som er fengselsleder, retter en tilsvarende kritikk mot de politiske myndigheter, som den jeg har gitt uttrykk for ovenfor, når han sier at: *I stedet for å kunne jobbe bedre med rehabilitering ut fra stortingsmeldingen, så har vi i år lagt ned kognitive endringsprogrammer på grunn av for lite budsjettmidler. I fjor gjennomførte vi et sinnemestringskurs og et stress-*

⁶⁷⁶ Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap», hvor jeg har gått nærmere inn på Meløe sin teoriutvikling.

⁶⁷⁷ Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

⁶⁷⁸ Se under overskriften «Betydningen av kunnskap og erfaring».

⁶⁷⁹ Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

mestringskurs, noe som førte til store budsjett-overskridelser. Tanken var å vise myndighetene kapasitetsproblematikken med å gjennomføre rehabiliterende tiltak, i tillegg til at vi hadde mange vanskelige innsatte, som krevde ekstra ressurser.

Andrews og Bonta har i boken *The psychology of criminal conduct* et eget kapittel («Prevention and Rehabilitation») om forebygging og rehabilitering. De konkluderer med at det er størst sannsynlighet for suksess i rehabiliteringen og behandlingen, når både kognitive atferdsprogram og sosial læring blir benyttet.⁶⁸⁰ Med mindre sosial kontakt mellom innsatte og ansatte og mellom de innsatte, selv om både erfaring og forskning viser at dette virker positivt, blir det slik Langelid viser til angående opp-følgning av innsatte ved løslatelse. Han skriver at vi har sett at viktige forsknings-rapporter ikke har blitt tatt på alvor av byråkratiet, og det har vært manglende politisk handlekraft.⁶⁸¹ Det er altså klare indikasjoner på at politikerne ikke tar hensyn, verken til de erfaringene som er etablert innenfor kriminalomsorgen eller forskning for øvrig.

Forholdet mellom en politikers og en fengselsleders betraktninger og oppfatninger, må kunne sammenlignes med hvordan ulike forskere ser og forstår et yrkesinnhold. Spørsmålet er om det er en erfaringsbasert oppfatning basert på et innenfra-perspektiv og en innenfra-forståelse, eller ut fra et utenfra-perspektiv og en utenfra-forståelse, som er mest troverdig. Det samme vil naturligvis skje i forholdet mellom innsatte og ansatte. Det sier seg selv at splitten i perspektiv og forståelse mellom ledelse og fengsels-betjenter og tillitsvalgte, gjør at samarbeidet ikke fungerer optimalt, og dermed har det konsekvenser for de innsatte. I stedet for et optimalt og godt forhold mellom innsatte og ansatte blir det gjerne konflikter og utageringer fra de innsattes side når de ansatte, ut fra de manglene jeg har vist til, ikke greier å jobbe godt med rehabiliterende virksomhet.⁶⁸²

I dagbladets nettavis skrev Farukh Qureshi i 2016 om at menn og kvinner kler på seg uniform i stolthet over å gjøre en forskjell på samfunnets vegne. De er vel vitende om at det i løpet av vekten smeller. Som leder av Oslo fengselsfunksjonærers forening, krever han at politisk ledelse tar ansattes bekymringer på alvor og handler. En handling som kan bidra til at betjentene slipper å oppleve at enkelte innsatte spytter, slår, sparker og kaster kokende vann over fengselsbetjentene, i tillegg til grove trusler overfor betjentene og deres familier.⁶⁸³

I dette hovedkapitlet om «Analyse av relasjonene mellom ulike aktører i kriminal-omsorgen», har jeg forsøkt å utrede noe av kompleksiteten i disse relasjonene. Hovedfokuset har vært på å drøfte meg frem til hvordan kriminalomsorgen skal kunne fungere bedre for både innsatte og ansatte. Utredningen har bakgrunn i det som teori og metodekapitlet har gitt meg av redskaper til å se sammenhenger i det empiriske materialet. Analysene av fortellingene om

⁶⁸⁰ Andrews og Bonta (2006). Se vedlegg 1 «Forskning innen kriminalomsorgen».

⁶⁸¹ Langelid (2017).

⁶⁸² Russell Hanson (1958) viser at det er erfaringene som styrer perspektivet.

⁶⁸³ Dagbladet. no. (2016).

Petter og Jørgen har ytterligere bidratt til å spisse blikket mitt på fengselsbetjentrollen, noe som har gitt meg nye måter å se og forstå relasjonen mellom ansatte og innsatte og ansatte. Oppsummert har jeg forsøkt å knytte teori og metode til nye erfaringer av min inntreden overfor Petter og Jørgen, og videre brukt disse sammenkoblingene til å kunne si noe om hva som skal til for å få en bedre fungerende kriminalomsorg. Altså å finne frem til tiltak som skaper så gode relasjoner mellom kriminalomsorgens ulike aktører som mulig.

5.5 Oppsummering

I ethvert samfunn eksisterer det institusjoner som har til oppgave å opprettholde systemet eller hindre at samfunnet går i oppløsning. Fengslet er en slik institusjon og skal primært håndheve samfunnets reaksjon på lovovertrедelser. Denne institusjonens oppgave er nedfelt i straffegjennomførings-loven. Institusjonen er hierarkisk oppbygd med den innsatte nederst på rangstigen og politiske myndigheter øverst. Hierarkiet danner grunnlaget for den formelle relasjonen mellom aktørene i et fengsel. I dette kapitlet har jeg, med utgangspunkt i mitt innenfra-perspektiv, forsøkt å se nærmere på i hovedsak to relasjoner. Det er forholdet mellom de ansatte og forholdet mellom de ansatte og de innsatte. Som understreket i kapitlet har jeg ikke tilstrekkelig innsikt i de innsattes interne forhold til å kunne si så mye om den relasjonen. Her er mine betraktninger gjort med utgangspunkt i mitt utenfra-perspektiv, men med relativt godt indirekte blikk, og det jeg med utgangspunkt i bl.a. Ribe-Nyhus sin forskning kan lese meg til.

Det er viktig å poengtere at de innsatte ikke må oppfattes som en homogen gruppe selv om alle har gjort noe kriminelt som har ført dem inn i kriminalomsorgen. Det er handlingene de er dømt for, ikke deres personlighet. I et rehabiliterings-perspektiv er jeg først og fremst opptatt av å få fram hva som må til for de som gjennom fengsels-oppholdet er blitt motivert til selvforandring. Det gjelder at de selv har tatt en avgjørelse om livsendring og også oppfatter at de har fått gjort opp for seg etter endt soning. I denne oppsummeringen legger jeg vekt på tre forhold; lojalitet, kompetanse-overføring og mulighetsrommet. Disse tre forhold er det samtidig nødvendig å ha med seg i minnet i neste kapittel om det dialektiske forholdet mellom hjelp og grensetting.

Lojalitet vil i neste kapittel ses spesielt i relasjon til nødvendig og tvungen virksomhet. Kompetanse-overføring gjelder hovedsakelig betjentenes kompetanse til å danne relasjoner med innsatte gjennom erfaring og utdanning. Mulighetsrommet trer frem gjennom de mulighetene som er, eller kan være nødvendige, i spenningsfeltet, i motsetning til en virkelighet med tilfeldigheter.

5.5.1 Lojalitet

Lojalitetsbegrepet er gjennomgående i dette kapitlet og rommer de to mest vanlige forståelsene av begrepet. På den ene side retter lojalitet seg til et system. På den annen side retter lojaliteten seg til en person eller en gruppe mennesker. En tredje variant kan være en kombinasjon av de to forståelsene. Som det går fram av kapitlet er ikke dette et uproblematisk

begrep å forholde seg til og å leve opp til. Tvert imot kan sterk lojalitet innad i en gruppe hindre den måloppnåelse som ideelt sett ligger i straffe-gjennomførings-loven. Hvis vi virkelig tar på alvor at fengslet skal være en lærende organisasjon, er det åpenbart at et fokus rettet inn på lojalitetsbegrepet er nødvendig, ikke minst med hensyn til hva som oppfattes som illojalt. Samtidig er det viktig å ikke blande sammen lojalitet med tillit selv om tillit i flere sammenhenger er en forutsetning for at lojalitet skal kunne oppfattes som positivt. For lojalitet kan også være framkalt av frykt. I særdeleshet vil en problematisk lojalitetsforståelse kunne være styrende innad hos de innsatte som gruppe. I et rehabiliteringsperspektiv med hjelp og grense-setting vil det være avgjørende at innsikt i lojalitetens funksjon løftes åpent fram. Det er ikke vanskelig å forstå at sterk lojalitet av det problematiske slaget innad i en gruppe, enten det gjelder de ansatte eller de innsatte, vil kunne fungere som en barriere eller blokkering for systemets måloppnåelse. I så tilfelle vil denne formen for lojalitet være en misforstått lojalitet som igjen fører til at den må brytes dersom den hindrer en positiv rehabiliteringsutvikling.

5.5.2 Kompetanseoverføring

En side av en bevisst lærende organisasjon, er reell kompetanseoverføring til det mest sentrale operative leddet. Som jeg har vist i kapitlet, forsøkte og til dels lyktes jeg, å fremme en lederstil der betjentene som stod i direkte kontakt med de innsatte kunne ta selvstendige avgjørelser. Som et element i mitt ideal, min selvforståelse og yrkes-identitet, var dette et uttrykk for å «overflødig-gjøre» seg selv. Å «overflødig-gjøre» seg selv, er noe vi ikke formelt sett kan gjøre i en hierarkisk oppbygd organisasjon med klare ansvarsforhold nedfelt i lovverk og forskrifter. Som fengselsførstebetjent kan jeg ikke frasi meg det ansvaret jeg er pålagt. Det jeg derimot kan gjøre, er å legge til rette for at fengselsbetjentene, som utøvere, kan føle seg trygge og anerkjente og har selv tillit nok til å ta avgjørelser, ut fra egen kompetanse, som i situasjoner med varierende utfordringer oppleves som riktige. Jeg ser på dette som helt essensielt for at straffegjennomføringen ikke bare blir en formelt gjennomført soning, men, for de innsatte som er motivert for det, også kan bli en rehabiliteringsperiode hvor de får gjort opp for seg og får en ny og bedre start i det sivile liv.

Forutsetningen for at dette ikke blir en ansvarsfraskrivelse, er at det samtidig foregår en kompetanseutvikling i flere ledd i organisasjonen. Dette må forstås slik at samtidig med at betjentene utvikler trygghet, opplever anerkjennelse og blir sikre i sine avgjørelser, skjer det en kompetanseutvikling i overordnede ledd som kan rammes inn av uttrykket ledelsesutvikling. Å overflødig-gjøre seg selv i en slik organisasjon, lar seg selvfølgelig ikke gjøre, men bildet kan fungere som en inspirasjon til å oppdage mulighetene. Samtidig viser jeg at det som ble oppfattet som «sikker» kunnskaps-avgjørelse på hendelses-tids-punktet ikke alltid viser seg å være riktig avgjørelse i ettertid, etter gjennomførte analyser og synteser. Derfor vil jeg hevde det som en viktig kompetanseoverføring, å innse betydningen av å stille seg åpen for å utfordre egen tålegrense og sårbarhet, i jakten på å øke egen kompetanse.

5.5.3 Mulighetsrommet

Å oppdage mulighetene som ligger i lovverk og forskrifter er ofte svært vanskelig. Det krever en kultur for endring. Som det bl.a. framgår av både dette kapitlet og kapittel 4 («Analyse av to fortellinger»), etablerer organisasjoner over tid en kultur og en organisatorisk selvforståelse som virker som en treghetskraft mot endringer. Analysen av fortellingene viser at det er mulig og også ønskelig å utfordre den etablerte yrkeskulturen. Det som oftest synes vanskelig, er å forstå at fengslet som virksomhet også gir rom for *fri* virksomhet og at den må erobres. De dominante virksomhetene er tvungen og nødvendige. Jeg mener imidlertid bestemt at fri virksomhet er en under-vurdert form for virksomhet, som nettopp når den ikke får oppmerksomhet, hindrer oppdagelsen av mulighetsrommet. Den er ikke bare undervurdert i yrkeslivets mangfold; den er også undervurdert som metode i forskningen, ikke fordi den ikke er der, men fordi den ikke sees, og da spesielt i mangel på en tydelig artikulering av abduksjon som forskningsmetode.

Hvis det i en rehabiliteringskontekst er et poeng å motivere den innsatte til selv-forandring, og få til en indre soning, vil det første steget være å utvikle en forståelse for nødvendigheten av forandring. Selve forståelsesprosessen kan ikke gjøres på annen måte enn å ikke ha andre mål eller motiv enn bare å forstå. Men dette er samtidig en definisjon på fri virksomhet slik den er presentert i denne avhandlingen.

Fengselet, som en offentlig institusjon, er avhengig av både politisk vilje og et tilstrekkelig romslig budsjett. Økonomiske innstramminger kan gå hardt ut over såkalte *ikke lovpålagte* virksomheter. Som vist i kapitlet går det oftest utover viktige kompetansehevingskurs for både ansatte og innsatte, noe som igjen fungerer demotiverende. Det som imidlertid ikke er avhengig av budsjetter er innsikt i hvilke muligheter som allerede finnes i lovverket. Å bli klare over mulighetene, krever stort sett et initiativ og et organisatorisk tiltak som gir rom for «å oppdage». Det igjen krever at noen har innsikt i hvordan fri virksomhet kan anvendes som metode. Som en gjennomgangsmelodi i denne avhandlingen har jeg forsøkt å fremme dette synet. Det må ligge til grunn for å få til en bevisst bevegelse fra «se som» gjennom ansvar til å «se at». Det er altså nødvendig med en ansvars-bevisst etablering av situasjonsbetinget, tilstedeværende, institusjonsbetinget og samfunnsbetinget likeverd også for å utnytte alle former for fri virksomhet i form av spill, idrett, kultur o.a., og, ikke minst, i de daglige møtene mellom innsatte og ansatte.

6 Spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting i perspektiv av frigjørende rehabiliteringsvirksomhet

Gjennom temaet hjelp og grensesetting vil jeg forsøke å sy sammen de foregående delene, i overensstemmelse med hvordan jeg ser for meg en større helhet i den gjennomførte utforskningen av forskningsspørsmålene. Jeg vil prøve å skrive frem nye og samlende perspektiver, som gir meg og leserne dypere forståelse av og svar på avhandlingens problemstilling: «Hvordan kan framskriving av ideal, selvforståelse og yrkesidentitet kaste lys over og gi innsikt i det å stå i spenningsfeltet mellom å hjelpe og å sette grenser?» og underspørsmålene: «Kan økt innsikt i spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting føre til forbedring av virksomheten i fengslet og legge til rette for positiv selvforandring for de innsatte? Hvordan påvirker den innsikten jeg har utviklet gjennom dette avhandlings-arbeidet, mitt ideal, min selvforståelse og min yrkesidentitet?»

Temaet hjelp og grensesetting har vært tatt opp flere steder i avhandlingen, derfor vil jeg ha få kildehenvisninger i dette kapitlet, bortsett fra når jeg avdekker ikke allerede presenterte sammenhenger å se hjelp og grensesetting i. Her ønsker jeg å ta temaet opp igjen i perspektivet av bl.a. frigjørende rehabiliterings-virksomhet. Da er det avgjørende at hjelp og grensesetting forstås dialektisk, og ikke som to forskjellige og uavhengige tiltak. Det betyr at grensesetting også innebærer hjelp, og at hjelp samtidig kan være grensesetting. Det betyr samtidig at ikke enhver grensesetting blir forstått som hjelp. I fortellingen om Petter er det vanskelig å se at Petter oppfattet isolasjon (som grensesetting) som hjelp. I dette tilfellet ble grensesetting relatert til sikkerhet. Jeg kom heller ikke i posisjon til å få Petter til å forstå at isolasjon kunne ha bidratt til hjelp, for eksempel som økt selvinnsett i hvordan han burde opptre i forhold til andre medfanger for å unngå konflikt. Dette er et viktig poeng i min forståelse av spennings-feltet.

Det meste av det som skjer i fengsel, som en institusjon for straffegjennomføring, utspiller seg i spennings-feltet mellom, på den ene side, det å sette grenser basert på et omfattende regelverk som normalt ikke lar seg overprøve. Noen ganger er grense-settingen forbundet med bruk av fysisk makt gjennom tvangsmidler, som i tilfelle med Petter. Som oftest er grensesettingen forbundet med dagligdags kontroll og ikke minst oppdragende virksomhet, rettleiding og veiledning, som ikke fører til fysisk makt-anvendelse. På den annen side står hjelperen, hvor man skal hjelpe i konkrete situasjoner, som i situasjonen med Jørgen. Hjelperen skal kunne se seg selv som hjelper, i tillegg til å kunne se virksomheten i fengslet i sin helhet vurdert i et langsiktig perspektiv, der hjelp og grensesetting ikke nødvendigvis står i en uløselig motsetning, men snarere kan være forutsetninger for hverandre. Dermed blir som sagt dette kapitlet et forsøk på å spisse og å knytte sammen de ulike delene i avhandlingen, før selve avslutningen og oppsummeringen.

Dette langsiktige perspektivet er knyttet til det å legge forholdene til rette slik at den innsatte kan gjøre opp for seg og de straffbare handlingene, for så å kunne vende tilbake som lovlydig borger til et normalt liv utenfor fengslet. Midt i dette spennings-feltet står fengselsbetjentene og må forholde seg til hvordan det utspiller seg i det daglige livet i fengselet. Hjelp og grensesetting står på spill i de aller fleste mellom-menneskelige forhold og gjerne i en spesiell hensikt, her som kriminalomsorg. Her er kommunikasjon som form rettet mot virksomhetens innhold (mål) svært avgjørende. Igjen blir det viktig å forstå begrepsparet form – innhold dialektisk. Uten å gå for dypt inn i dette begrepsparet vil jeg kun uttrykke at formen må forstås som innholdsmessig orientert og at innholdet må forstås som formet.

I et virksomhets-teoretisk perspektiv representerer alle former for virksomhet også en form for kommunikasjon.⁶⁸⁴ Det skulle derfor være ganske enkelt å forstå at hvordan kommunikasjonen arter seg i rehabiliterings-virksomheten bidrar til å forme innholdet, dvs. mål og mening med virksomheten, og ikke minst at dette kan bidra til å nå målene. Det samme gjelder det å forstå at kommunikasjonsformen kan komme i motsetning til kriminalomsorgens intensjoner og for den saks skyld straffens formål. Disse og andre perspektiver motivert av virksomheten er gjennomgående i avhandlingen.

Fortellingene om Petter og Jørgen kan sies å representere to ytterpunkter med hensyn til hvordan spenningen kan utløses i spenningsfeltet. Selv om de kan framstå som litt banale, inneholder de en kompleksitet det er viktig å få frem, og som kan generaliseres til en mer allmenn forståelse av det som skjer i kriminalomsorgen. Samtidig er det mulig å gjøre seg noen prinsipielle betraktninger om dette spenningsfeltet med utgangspunkt i følgende målsetting: I enhver situasjon må en fengselsbetjent kunne møte en innsatt som et menneske som kun er dømt for sine handlinger, ikke som person. Dette gjelder uansett hva en innsatt er dømt for.

I dette kapitlet må kriminalomsorgen også vurderes som en lærende organisasjon, og der det er viktig å se læring både som bevisst og motivert læring og som læring som universell akt, i alt vi som mennesker foretar oss i våre daglige aktiviteter. Under overskriften «Abduksjon og læring» har jeg drøftet og analysert hvordan jeg forstår en lærende organisasjon, sett i forhold til Enerstvedts teori, og til det som Nasjonalt kunnskapssenter for barnehager tufter sin forståelse av lærende organisasjon på.

I et forskningsprosjekt som dette, der jeg søker å trenge så dypt som mulig inn i de ulike utfordringer og kompleksiteter knyttet til fenomenene som studeres, er det om å gjøre å utnytte kildematerialet så godt som mulig for dette formålet. Derfor ønsker jeg å se på læring som en helhet med både bevisst og ubevisst læring inkludert, og med særlig vekt på læring som uformell og universell akt. Dette har jeg også utypet i det jeg har skrevet om «seeing as», «ansvar» og «seeing that».

⁶⁸⁴ Enerstvedt (1982).

For å kunne redegjøre for spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting i et frigjøringsperspektiv på kriminalomsorgen, har jeg i dette kapitlet valgt å se på ulike nivåer i forståelsen av kriminalomsorgen. Blant annet vurderes opplæring av fengselsbetjenter i et praktisk kunnskaps-perspektiv, og et mulig nytt paradigme for forskning innen kriminalomsorgen og kriminalomsorgen som en lærende organisasjon.

6.1 Indre frihet vs. ytre ufrihet i kampen for livsendring

I forsøket på å spisse og knytte sammen de ulike delene i avhandlingen, og å foreslå reformer vil jeg her (re-)introdusere begrepene om «indre frihet vs. ytre ufrihet» i spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting i et utdypende perspektiv på frigjørende rehabiliteringsvirksomhet. Et slikt perspektiv på rehabiliterende virksomhet og reformtenkning må samlet sett forstås som en kamp for livsendring og selvforandring, som ikke er noen enkel oppgave, verken for den enkelte eller for kriminalomsorgen som helhet. Med ytre ufrihet menes her primært den situasjonen som mennesket er satt i, ved å måtte være i fengsel, ut fra samfunnets bestemmelser. Det gjelder også den ytre ufrihet som avhengighet av blant annet narkotika og kriminalitet, må kunne sies å være. Det samme vil nok gjelde strevet med å skaffe seg narkotika. Bak dette ligger de reelle valgmulighetene som de gitte betingelsene gir. Med indre frihet menes her først og fremst menneskets indre opplevelse av frihet til å gjøre noe med sin livssituasjon noe som innebærer selvinnsikt for å kunne gjøre det som er nødvendig ut fra det de oppfatter som reelle valgmuligheter.

Jeg vil bl.a. reflektere over disse begrepene ut fra Paulo Freires teori om undertrykkelse i boken *De undertryktes Pædagogik*, Broch et al. sine begreper om ulike motiver i boken *Virksomhetsteorien, En innføring – og eksempler* og det Ribe-Nyhus har skrevet i sin ph.d.-avhandling om indre og ytre soning. Videre forsøker jeg å sette indre frihet vs. ytre ufrihet i relasjon til analysen av fortellingene om Petter og Jørgen og også i relasjon til betjentenes yrkesutøvelse, og så se nærmere på hvordan disse analysene kan allmenngjøres i et frigjørende og reformerende perspektiv på samfunnet som et hele.⁶⁸⁵

Freire er opptatt av hvordan undertrykte personer skal gjenvinne sin frihet fra undertrykkelse. Han skriver at de undertrykte sitt ideal som mennesker, ofte er det å selv være en undertrykker, fordi det er deres bilde på menneskelighet, at mennesker undertrykker hverandre. Sann frihet vinnes da bare ved å frigjøre seg fra dette idealet: «Frihed ville kræve af dem at de forkastede dette billede og erstattede det med autonomi og ansvar. Frihed oppnås som en erobring, ikke som en gave».⁶⁸⁶

⁶⁸⁵ Se under overskriften «Balansen mellom hjelp og grensesetting» der jeg har drøftet individual- og allmennprevensjon i forbindelse med spørsmålet om vekselvirkningen mellom disse kan bidra til arbeidet med reformer i kriminalomsorgen. Reformen som kan gi samfunnsmessige goder ved at innsatte ikke begår ny kriminalitet etter løslatelse.

⁶⁸⁶ Freire (1997, s. 19).

Ribe-Nyhus, som har sonet en dom for drap, definerer indre soning som en prosess hvor han går igjennom skyld og anger for sin forbrytelse. Ytre soning er innesperring og hva det innebærer å være fange i et fengsel. Ribe-Nyhus stiller også spørsmål ved om det virkelig er denne måten fanger burde straffes på?⁶⁸⁷ Sett med Freires blikk, må det kunne sies at Ribe-Nyhus, gjennom det å forske på egne erfaringer som innsatt, har kjempet og erobret det jeg vil kalle det «frie ord», som kan få stor betydning for andre innsatte, og ikke minst for hvordan kriminalomsorgen kan gjennomgå en kultur-endring. En slik kulturendring viser også jeg i denne avhandlingen til i utviklingen og anvendelsen av teori og metode og i analysene av fortellingene om Petter og Jørgen. Ulike endringer vil avhenge av at disse utforskningene blir tatt på alvor av byråkrater og politikere, slik at det ikke blir slik Langelid viser til det i det han skriver om «Tilbakeføring gjennom arbeid, fritid og utdanning» (TAFU).⁶⁸⁸

For å gå dypere inn i fenomenet undertrykkelse, når undertrykkelse blir det normale og meningen med livet, og dermed det motsatte av et frigjørende perspektiv,⁶⁸⁹ er det viktig å kunne se nærmere på forholdet mellom motiv og mening. Jeg vil forsøke å sette motivbegrepet inn i det avhandlingen fremskriver om våre holdninger (*hexis*) som den utløsende faktoren for våre handlinger. Motivene for og holdningene bak handlingen kan være både skjulte og åpne, men det finnes ikke noen handling uten et motiv som er internalisert i våre handlinger.⁶⁹⁰ Når Aristoteles er tydelig på at handlinger (av en viss beskaffenhet) fører til bestemte holdninger, blir det en egen dynamikk mellom holdning – handling – holdning osv.⁶⁹¹ Hedvig Broch et al. skriver utdypende om motivbegrepet og viser i denne sammenheng til Alfred Schütz som opererer med to forskjellige typer motiver: «for-å-motiver» og «fordi-motiver». Disse begrepene forut-setter hverandre.⁶⁹² Ikke minst er dette viktig fordi det gjerne finnes dypere grunner til hvorfor mennesker handler som de gjør i ulike situasjoner, slik jeg også har vist gjennom analysene av hvordan jeg handlet i mine møter med Petter og Jørgen.

For-å-motiver handler om at individet strekker seg etter noe i fremtiden. I tillegg kommer «for-ikke-å-motiver» som handler om å unngå noe i fremtiden. Fordi-motiver handler om den enkeltes tidligere erfaringer, og hvordan fortidige erfaringer kan begrense handlinger i nåtid. «Fordi-motivet kan sies å være fortidsstyrt, mens for-å-motivet er fremtidsstyrt».⁶⁹³ Videre deles fordi-motivene inn i «på-tross-av» og «på-grunn-av» motiver.

Enten det er tale om fremtidsstyrte eller fortidsstyrte motiver, så tenker jeg at holdning (*hexis*) har betydning for hvordan vi ser, forstår og tolker våre motiver. Fortidens tilvenning,

⁶⁸⁷ Ribe-Nyhus (2020).

⁶⁸⁸ Se under overskriften «Utfordringene ved å bli løslatt».

⁶⁸⁹ Se under overskriften «Nytt frigjørende perspektiv i kriminalomsorgen», der frigjørende perspektiv er fremskrevet.

⁶⁹⁰ Leontjev (2002).

⁶⁹¹ Aristoteles (2013).

⁶⁹² Broch et al. (1991).

⁶⁹³ Broch et al. (1991, s. 26).

karakterdyder og disposisjoner har derfor innvirkning på dannelsen av våre motiver, som igjen har utløst våre handlinger. Da er det naturlig å tenke seg at våre tilbakeblikk er tuftet på den tilvenningen til våre karakterer som har dannet oss som de menneskene vi er i dag. I det jeg vil kalle en «motiv og *hexis*-spiral», vil da de fortidige motiver og holdninger være det som videreføres inn i fremtidige motiver og holdninger. Således blir det mulig å tale om at, fordi mitt daværende motiv og holdning førte til den eller den handlingen, så må mitt nåtidige motiv preget av min nåtidige holdning føre til de og de handlinger. Dette mener jeg er godt dokumentert i analysene av fortellingene om Petter og Jørgen, der analysene av fortellingen om Petter viser at mitt motiv for å komme i posisjon til han ikke fungerte, mens mitt motiv for å komme i posisjon til Jørgen fungerte. Da blir det slik at fordi-motivet (fordi jeg handlet slik jeg gjorde) som var belagt i min holdningsbaserte forståelse av situasjonen med Petter, slik jeg utførte kommunikasjonen, har ført til at jeg i lignende situasjoner i fremtiden vil la en person først få komme med sin versjon «for å» derved komme i en bedre posisjon og kunne tre inn i en bedre relasjon. Det samme gjelder situasjonen med Jørgen, bare at da er det tale om å gjøre noenlunde det samme i en fremtidig situasjon som det jeg gjorde i møtet med Jørgen.

Hvis det skal gjøres et skille mellom holdning (*hexis*) og motiv, kan motivet være det særegne målet (individuelt eller institusjonelt) som utløser handlingen, og holdning peke mot kvaliteten på utførelsen av handlingen. I spesielle situasjoner kan holdning operere som eget motiv. Samtidig må det understrekes at holdning, motiv og handling står i et indre dialektisk forhold.

Analysene av fortellingene om Petter og Jørgen kan danne et grunnlag for et forsøk på å få en utdypet og spesielt en utvidet forståelse av spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting, stilt overfor deres ulike handlinger, ved å undersøke nærmere hvilke motiver som ligger bak handlingene. For å vise mer av dette spenningsfeltet, må imidlertid også en analyse av mine og betjentenes mål og motiver for våre handlinger trekkes inn. For at en slik analyse skal kunne bli både mer utdypende og utvidet enn det som er skrevet tidligere i avhandlingen, må motivbegrepene ses og forstås i relasjon til det som er forsket frem ovenfor i avhandlingen. Det gjelder spesielt den dobbeltrollen betjentene er satt i som tilretteleggere for innsattes positive endringer i arbeidet med selvforandring og det å forhindre at innsatte trer inn i en negativ identitets-utvikling, og «vokser nedover» i stedet for å vokse oppover.

Betjentene som tilkalte meg fordi (fortidsstyrt) Petter truet og utagerte, hadde et tydelig mål og motiv i deres holdningsbaserte (*hexis*) indre ontologi og epistemologi, med ansvar for situasjonen, om å unngå ytterligere konflikt, på grunn av tidligere erfaringer. Dette både for å skape ro og orden, og for-ikke-å få en situasjon som eskalerte med slåssing mellom Petter og de andre innsatte, altså med et fremtidsstyrt for-å-motiv. Jeg kan tenke meg at Petters atferd og motiv, i sitt frigjørende perspektiv, var for-å vise sin misnøye overfor de andre innsatte og betjentene, og for-ikke-å miste selv-respekten (fremtidsstyrt), ved å vise seg svak. Det er trolig at Petter på-grunn-av tidligere erfaringer (fortidsstyrt) om å sette seg i respekt

prøvde å gjøre det i denne avdelingen, på-tross-av risikoen for ikke å lykkes inn i fremtiden. En slik fremtreden, eller fremtredelsesform for hans egen personlighet, kan godt betraktes som en kamp for å erobre en indre frihet i dagliglivet inne i avdelingen. En frihet til å være på toppen i avdelings-hierarkiet, med et ideal om å være stor, sterk og ikke skvetten.

For Jørgen, med sin frykt for løslatelsen, kan jeg med større sikkerhet, enn med Petter, se og forstå hans handlinger, fordi jeg kom i posisjon til Jørgen og hadde samtale med han. Drøftelsen av betydningen av å komme i posisjon for å gjennomføre en samtale finner sted under overskriften «Betydningen av kunnskap og erfaring», der jeg viser til en hypotetisk samtale med bakgrunn i Russell Hansons figur som kan ses vekselvis som bildet av en gammel eller en ung dame. Den hypotetiske samtalen viser at, hvis jeg kommer nærmere og får sett nøye på den gamle eller unge damen, kan jeg for eksempel finne ut om streken på den unge damens hals, som jeg alternativt kan se som munnen på det gamle damen, er et silkebånd med et smykke som er vendt fra meg og som jeg ikke ser umiddelbart. Dersom jeg i tillegg får snakket med den unge damen, kan vi finne ut om det dreier seg om et arvestykke, eller ikke, og om det er diamanter i det eller ikke. Dette kan sammenlignes med den posisjonen jeg kom i til å samtale med Jørgen, og som jeg nå forstår som et godt grunnlag for å kunne se, forstå og videre tolke de holdningene (*hexis*) som lå bak handlingene i Jørgens selvforståelse, og som var bakgrunnen for måten han trådte fram på overfor meg. Betjentene tilkalte meg for-å hjelpe Jørgen ut av sin tristhet og nedbrutthet fordi de gjennom sine daglige møter med han, og med et hjelper-ideal og en hjelper-holdning i sin yrkesidentitet, hadde etablert et ønske om at han skulle få det bedre. Sannsynligvis på-grunn-av deres formeninger om at jeg kunne hjelpe Jørgen, på-tross-av at det kunne sette deres ære som gode hjelpere til side i deres selvforståelse.

Jeg snakket ikke med Jørgen om hvorfor han hadde søkt seg til åpen soning i Rødgata, men det var trolig et motiv, og ikke minst et mål basert i en grunnleggende holdning (*hexis*) etablert gjennom en livserfaring tilvenning, om å komme bort fra kriminalitet og rus og den ufriheten som avhengighet tross alt er. Dette motivert for-å få hjelp til å greie å leve et normalt og lovlydig liv etter løslatelse og dermed etablere en annen karakter enn han hadde tidligere. Altså, han hadde gjennomgått en aspektveksling, der han i Rødgata hadde tatt i bruk sin latente karakter-disposisjon til å virkeliggjøre et tidligere uoppdaget potensiale for fiske og fluebinding. I et slikt samvær med med-innsatte og ansatte, har Jørgen skaffet seg både nye intellektuelle dyder (nye tanker om livet) og nye karakterdyder (nye ferdigheter som menneske og hjelper overfor de andre innsatte).

Dette handler også om mange fordi-motiver. Kanskje det viktigste fordi-motivet var frykten for å treffe igjen svirebrødrene og for en tilværelse på hospits, som ifølge Stabrun ville være å videreføre en «fangeidentitet», eller også en rus-identitet. I tillegg er for-å-motivet til å få hjelp til livsendring knyttet til et fordi-motiv, fordi han savner familien, og ikke minst fordi han ønsket anerkjennelse i de ulike sfærene som Taylor viser til. Det gjelder kjærlighetssfæren, den rettslige sfæren og den solidariske sfæren.

Fordi-motivet kan også handle om å avstå fra å begå ny kriminalitet og å unngå helsemessig forfall ved å ruse seg. Disse fordi-motivene viser hva det er på-gunn-av og på-tross-av, for å gjenvinne en indre frihet som har vært hemmet og innskrenket av ytre ufrihet (avhengighet av narkotika og gjennomføring av kriminalitet for å kunne kjøpe narkotika). Samtidig som det er ganske enkelt å skrive frem disse momentene, er det ingen tvil om at i hverdagens harde virkelighet, er det komplekse og kompliserte utfordringer som det krever mot og utholdenhet å håndtere, for den det gjelder. Det kan i noen tilfeller dreie seg om større livsendringer som fører til nye og større personlighetsendringer (endring av personlig identitet) som kan gå både i positiv og negativ retning. Her står fengselsbetjentene i en særegen posisjon til å kunne fremme en positiv endring og hindre en negativ utvikling. Dersom betjentene ikke greier dette, kan de innsatte gjennomgå en større negativ livs- og personlighetsendring. Hvis rammene (institusjons- og samfunnsbetinget likeverd) for yrkesutøvelsen ikke krever, eller gjør det mulig, for betjentene å være delaktige i utviklingen av kriminalomsorgen som en lærende organisasjon, vil den innsattes selvforståelse og personlighet i hovedsak påvirkes negativt av straffe-gjennomføringen.

I dette perspektivet vil det være mange på-grunn-av og på-tross-av motiver, mål og argumenter, nærmest knyttet uløselig sammen, og begrunnet dypest sett med forholdet til indre og ytre frihet. Det vil være det som motiverer den kampen Jørgen ser som noe («seeing as»), og det ansvaret han ser som noe mer («seeing that»), som han må ta i sin kamp for å holde seg borte fra sitt tidligere miljø (ytre ufrihet). Det vil være det som motiverer han for kampen for å få seg en jobb og kanskje en utdanning for å få den jobben han ønsker seg. Det vil være det som motiverer han for kampen for å skaffe seg hus og hjem og kontakt med familien, og mye annet som hører til det å leve et lovlydig og fritt liv, slik at «fangeidentitet» blir byttet ut med den identiteten Jørgen dypest sett ønsker seg.

Mitt motiv og mål hadde flere for-å og for-ikke-å. Selv om jeg ikke med sikkerhet kan si hvorfor jeg, etter en kort innledning, begynte å snakke med Jørgen om fiske og flue-binding, var motivet sannsynligvis at jeg ønsket å få en nærmere relasjon med han, som en innfallspott til videre samtale. Det jeg kan se, eller ha en anelse om i dag, er at det oppsto både tilstedeværende og situasjonsbetinget likeverd mellom Jørgen og meg. Siden jeg på den tiden, ut fra studier ved Den sosialpedagogiske høyskolen i Sandnes var kjent med Hoëm og hans sosialiseringsteori, hadde jeg kanskje et ønske om å være en signifikant og betydningsfull person for Jørgen. Mot slutten av samtalen om fiske og fluebinding foreslo jeg å ta en tur i luftegården for-å bryte med det at Jørgen ikke hadde vært ute og luftet seg, på-grunn-av sin tristhet og nedbrutthet. Jeg gjorde dette på-tross-av at vakthavende førstebetjent kunne ha bestemt (nødvendig virksomhet og ytre ufrihet overfor meg) at jeg ikke kunne gjøre det som fri virksomhet, og fordi jeg i min indre frihet vurderte det som en god måte å videreføre samtalen vi hadde inne på cella.

Slik jeg ser det nå, var dette en god test på om vakthavende førstebetjent og jeg hadde et sammenfallende «verdi- og interessefellesskap» eller ikke, som forutsetning for å oppnå en

optimal sosialiseringssituasjon. Det oppsto heldigvis heller ikke ugunstige sosialiseringssituasjoner som ville ha krevd å bli nøytralisert enten ved at vi foretok «interne justeringer», som veide opp for de ugunstige sosialiseringssituasjonene, eller ved en «endring på systemnivå». Hvis vi kan tolke dette inn i en yrkeskultur, i en lærende virksomhet, så trådte betjentene i Rødgata, betjentene i isolasjonsavdelingen som hadde tilkalt meg, vakthavende førstebetjent og jeg inn i «summen av aktiviteter» og den «etablerte kunnskapen» som da rådde ved Åna fengsel. Dette kan vi i sum betrakte som Åna fengsels «samlede mestringsforråd».

Relatert til et samlede mestringsforråd viser denne avhandlingen, at for å få det til, må det være gode sammenhenger mellom der de ulike likeverds-begrepene. I en dialektisk sammenheng er det viktig å relatere begrepene og det de står for på forskjellige måter. Det vil for eksempel være vanskelig å gjennomføre tilstedeværende likeverd mellom innsatte og ansatte hvis det ikke er lagt til rette for situasjoner som gjør det mulig med situasjonsbetinget likeverd. På den annen side vil det være vanskelig å gjennomføre situasjonsbetinget likeverd dersom den eller de som trer inn i slike situasjoner ikke har evner, kunnskap og innstilling til å danne tilstedeværende likeverd, noe som igjen beror på utdanning og på institusjonens innretning. Altså må de manglene jeg viser til også tas som utgangspunkt for å avdekke samfunnsbetingelser som gjør det mulig for institusjonen å legge godt til rette for institusjonsbetinget likeverd, og som også kan danne et godt grunnlag for at det oppstår «gode situasjoner»,⁶⁹⁴ slik at det i kraft av situasjonsbetinget likeverd lar seg gjennomføre interaksjoner og samtaler med etableringen av tilstedeværende likeverd mellom innsatte og ansatte.

Denne drøftingen viser kompleksiteten i motivene bak det som utspiller seg mellom mennesker i en situasjon, gjerne både bevisst og ubevisst, og det som ligger enda dypere som mer fundamentale holdninger (*hexis*). Dette ut fra det iboende eller tause, og de mulighetene for å få en dypere forståelse av egne handlinger, som frem-fortelling med etterfølgende dybdeanalyse gir grunnlag for. På hendelsestidspunktet var det bare slik at jeg gjorde det jeg gjorde i møte med Jørgen, samtidig som det måtte ha vært noen bevisste tanker om hvordan jeg ønsket å møte han på beste mulig måte, med de beste hensikter. Det er først nå, etter utviklingen av den teorien og metoden som avhandlingen fremviser, at jeg i ro og mak kan forsøke å finne ulike årsaker til og motiver bak handlingene, der teori og erfaring spiller på lag. Det gjelder altså det som skjedde på grunn av og det som fant sted på tross av, og det den ene eller den andre gjorde for-å og for-ikke-å.

Selv om vi ikke snakket om glippsonen etter løslatelse, og at mange dør de første dagene etter løslatelsen, kan Jørgen godt både i det ubevisste og i det bevisste ha vært klar over denne risikoen knyttet til glipp-sonen.⁶⁹⁵ Frykt generelt, eller frykt for løslatelse, vil nok ubevisst gi

⁶⁹⁴ Se under overskriften «Likeverd», der jeg viser til Hoëms vektlegging av at den gode situasjonen fører til optimal sosialisering og identitetsutvikling.

⁶⁹⁵ Se under overskriften «Utfordringene ved å bli løslatt».

mange konsekvenser, inkludert kroppslige reaksjoner, som personen selv ikke greier å se og forstå som direkte relatert til frykten. Gjennom avhandlingen har jeg vist til betydningen av vekselvirkning som kommunikasjon i den frie virksomheten, der internalisering («inter-intra») og eksternalisering («intra-inter») har betydning og spiller på lag med hverandre. Dermed må det være mulig og fruktbart å tenke seg (undre og ane) at det finner sted en stadig vekselvirkning i menneskets indre kommunikasjon med innspill utenfra, som også fører til at stadig mer av det ubevisste kommer til syne i menneskets handlinger og bevisste tanker.

Hvis det da var slik for Jørgen, så hadde han enda et motiv for å isolere seg i frykt for løslatelsen. Fordi han muligens kjente til noe av det samme som NRK-reportasjen fra 20.03.2017 viser til, isolerer han seg for-å kjempe for-ikke-å komme ut til det livet han hadde før innsettelsen. Reportasjen viser at mellom 2000 og 2015 hadde 123 personer dødd av overdose den første uken etter løslatelse, og at mange dør allerede i løpet av de tre første dagene.⁶⁹⁶ Avgjørelsen om å isolere seg tok han på-tross-av at han fratok seg selv mulighetene til å bo i Rødgata og forberede seg på løslatelsen på en god måte, med både indre og ytre frihet til å reise på fisketurer, på-grunn-av den hjelpen og friheten de ansatte i Rødgata hadde til å gi han støtte og omsorg i sine forberedelser. I tillegg kommer tap av det positive samvær med andre innsatte, som sannsynligvis alle har hatt en god og positiv progresjon gjennom fengselsoppholdet, siden de da sonet i en åpen fengselsavdeling.

I et slikt spenningsfelt, mellom det som må fortone seg som en kamp om liv og død, skulle en tro at viljen til livsendring og rehabilitering ville ha vært så sterk at Jørgen ville ha jobbet aktivt og positivt med seg selv frem til løslatelse. De motivene, holdningene (*hexis*) og handlingene jeg har trukket fram, viser noe av kompleksiteten som betjenter jobber med i rehabiliteringsarbeidet. For de innsatte, som er rusavhengig, vil det handle om det nødvendige i å komme bort fra rus, og at kontroll og grensesetting, da spesielt som en oppdragende virksomhet, vil kunne være nødvendig hjelp for å oppnå en indre frihet og en nyvunnen identitet, der personlig identitet og selvfølelse styrkes i stedet for å krympes. Det avhandlingen er tydelig på, er at innsatte må være innstilt på, og engasjert i egen endring, og ikke minst kunne tåle de utfordringene over tid som det er å jobbe med egne endringer. Et slikt engasjement hos den innsatte vil også forutsette at kriminalomsorgen med sine betjenter greier å skape den system-tilliten som skal til for at innsatte skal legge sjelen sin i å jobbe med egne endringer.

Videre forskning innen kriminalomsorgsfeltet kan handle om hvordan indre kontroll og grensesetting eventuelt fører eller kan bidra til indre frihet vs. ytre kontroll og grensesetting (ytre ufrihet som hindrer narkotikabruk og kriminalitet). Da vil det også kunne gjennomføres empiriske og teoretiske undersøkelser der for-å-motiver og fordi-motiver med underkategorier blir satt mer systematisk i relasjon til hverandre. Spørsmål-målet blir om det er mulig for fremtidige fengselsbetjenter å tilegne seg kompetanse, som hjelpere og veiledere,

⁶⁹⁶ NRK P3. (2017). Mitt møte med Jørgen var før denne reportasjen, men dette er ikke et ukjent problem fra før jeg gikk ut av aktiv tjeneste.

til å legge til rette for at den innsatte kan utvikle styrke og indre kontroll i egen selvforandring for f.eks. å motstå fristelsen til å ruse seg. Vil det være mulig å utvikle en kompetanse hos fengselsbetjentene slik at de mestrer å se og avdekke de ulike motivene, ofte motstridende, som kan ligge bak de innsattes væremåte? Ikke minst, vil det være formålstjenlig? Et eksempel på slik kompetanse kan være dømmekraft og kyndighet til å avdekke smisking for å oppnå goder, i stedet for et reelt ønske om livsendring m.m.⁶⁹⁷

Spørsmålet blir da om det dette kapitlet og det denne avhandlingen fremmer er en ny kriminalomsorgs-modell, i tillegg til selvforsyningsmodellen og eksport- og import-modellen. Altså at betjentene, gjennom utviklingen av kriminalomsorgen som en adekvat lærende virksomhet, som forskere og yrkestakere, med de forslagene jeg har fremmet, er de som «redefinerer forholdet mellom straff og velferd», slik Snertingdal kan synes å invitere til. Et annet spørsmål er om det er åpnet for en slik reformering av kriminalomsorgen som virksomhet allerede innenfor de eksisterende modellene, eventuelt innenfor kriminalomsorgen slik den er innrettet i dag, som ikke helt realiserer verken den ene eller den andre av de tidligere foreslåtte modellene? Dette blir mer inngående drøftet nedenfor under overskriften «Kan denne forskningen danne et nytt paradigme innen kriminalomsorgsforskning?».

Det utfordrende i forbindelse med rehabilitering og positive livsendringer vil i første omgang handle om å få den eller de innsatte til å kunne se fengsels-systemet som en mulig arena for utvikling av indre frihet, og som gir rom for et reelt motiv hos de innsatte til å arbeide for livsendring og selvforandring. Altså til gjennom den erobringen av frihet fra undertrykkelse som Freire viser til, å gjenvinne selvstendighet og styring over eget liv, som de har mistet i livet med rus og kriminalitet.

6.1.1 Ribe-Nyhus sitt syn på indre frihet versus ytre ufrihet

Ribe-Nyhus skriver i sin doktoravhandling om at måten den ytre soningen er anlagt i kriminalomsorgen gjør det problematisk å tro på et frigjørende fengselsystem, som kan hjelpe innsatte til indre soning og frihet gjennom den ytre soning. Han har mye av de samme innfallsvinklene som den kriminologiske forskningen jeg har vist til, med påpekningen av hvordan fengselet påfører lidelse, smerte og tap av frihet. Ribe-Nyhus går sterkt ut mot den behandlingen han opplevde gjennom sin soning, og han skriver at den indre soningen (indre frihet) derfor ble forhindret heller enn fremmet av den ytre soningen (ytre ufrihet). Den indre soningen forstår Ribe-Nyhus da som resultatet av anger bearbejdet gjennom et moralsk oppgjør med seg selv og sine handlinger. Den ytre soningen blir et hinder for en slik indre soning, fordi den innsatte blir utsatt for mistillit, og sett og behandlet fiendtlig som kriminell.⁶⁹⁸

⁶⁹⁷ Ribe-Nyhus (2020).

⁶⁹⁸ Ibid.

Ribe-Nyhus sine erfaringer står i sterk kontrast til min forståelse av hva straffens formål og begrunnelse skal være. Dette er et eksempel på skilnaden mellom erfaring fra et innenfra-perspektiv og observasjon fra et utenfra-perspektiv. En skilnad der det er jeg som må erkjenne at jeg ser og forstår det meste av det som skjer hos de innsatte med et utenfra-perspektiv. Når først en slik erkjennelse trer frem i min indre ontologi, altså slik jeg ser inn i innsattes opplevelser, må jeg også erkjenne at jeg har et ukyndig blikk angående de innsattes erfaringer med deres dyptgripende opplevelser og følelser. Det er dette, erkjennelsen av mitt ukyndige blikk i min indre epistemologi, som gir, og har gitt meg mulighetene til å se, forstå og videre gjennomføre tolkninger som gir ny forståelse og dermed stadig ny innsikt i det de innsatte kan oppleve.

Jeg må også erkjenne at det sitter langt inne å kunne godta at Ribe-Nyhus og den kriminologiske forskningen har rett i sine anklager mot mitt yrke. Uten den forskningsprosessen jeg har vært gjennom, som har gitt meg innsikt i og forståelse av hvor betydningsfull erfaring er i måten vi ser, forstår og tolker på, ville jeg nok ikke ha greid å komme så nær til å forstå og akseptere denne erkjennelsen som jeg har gjort. Altså at jeg erkjenner at Ribe-Nyhus har rett i det han fremmer av egne erfaringer, og som også er vitenskapelig drøftet gjennom hans forskning. Det jeg ser og forstår nå, er at det er en vanskelig balansegang mellom det å erkjenne og å anerkjenne noe som står i sterk kontrast til min egen forforståelse. Det gjelder at jeg gjennom forskning, å kunne stå for sentrale aspekter ved mitt eget opprinnelige syn og altså samtidig integrere i det endrede synet momenter som er internalisert fra aspekter opprinnelig eksternalisert fra andres perspektiver.

Her forstår jeg godt det Enerstvedt fremmer, at når vi står midt oppe i endringer, eller aspektvekslinger henimot noe nytt, så må noe forbli konstant i vår psykiske virksomhet, som en nødvendighet for å overleve med vår selvidentitet i behold. Hvis ikke ville jeg i dette tilfelle ha mistet min egen integritet, både som forsker, yrkestaker og menneske, slik at jeg ikke sto for noe som helst. Som et resultat ville jeg ikke kunne ha drøftet, analysert og syntetisert mine erfaringer, min teoritilegnelse og det Ribe-Nyhus og den kriminologiske forskningen fremmer, til en sammenhengende helhet. Det jeg også ser nå, er at selvstendighet og forsvar for eget syn og forståelse i relasjon til andres syn og forståelse, utsetter egen sårbarhet og tålegrense for å bli provosert. På den annen side gir dette samtidig næring til stadig ny forståelse, ny innsikt, og ny kunnskap av meg selv som forsker, yrkestaker og menneske. Gjennom forskningsprosessen har det min far sa til meg om å være «stor, sterk og ikke skvetten» stadig gjort noe med min erkjennelse av at det å tåle smerten forbundet med endring av forståelse og innsikt i de ulike sakssammenhengene som jeg trer inn i er nødvendig for å kunne være i en utviklingsprosess.

Dermed blir det en viktig erkjennelse at det kun er erfaringer som innsatt, som kan gi eksakt kunnskap om hvordan det er å være innsatt. Mitt utenfra-perspektiv, eller delvise utenfra-perspektiv, kan kun dannes gjennom observasjon av og interaksjoner med innsatte, med mulighet for at det oppstår blokkeringer, oppheving av blokkeringer og videre nye

blokkeringer i varierte dialektiske prosesser, slik denne avhandlingen viser. Dette er et sentralt eksempel på at all teori er erfaringsladet og at all erfaring er teoriladet, og der mine erfaringer som tidligere førstebetjent nå er sett og forstått i relasjon til min forståelse av vitenskaps-teori og virksomhetsteori. Det samme gjelder at min lange levetid, med erfaringer både fra kriminalomsorgen og et vanlig liv som ektemann og far, har gitt meg muligheter til å utvikle teorien som er skrevet frem i teori og metodekapitlet, og som deretter er tatt i bruk gjennom avhandlingen. En videre og mer dyptgripende erkjennelse er at jeg ser det som umulig å kunne frem-bringe eksakt kunnskap om hva som er grunnet i erfaring og hva som er teori i mitt totale kunnskapslager, slik dette kommer til syne gjennom avhandlingen. Da blir det slik avhandlingen viser, at det bare er kunnskap og intellektuelt skjønn i samvirke, dvs. «*theoria* i par med *episteme*, *poiesis* i par med *techne* samt *praxis* i par med *fronesis*» som virkelig fungerer i praksis.⁶⁹⁹

Relatert til denne avhandlingens fokus på likeverd, vil det som fungerer optimalt i praksis være at det samfunnsbetingede likeverdet er så godt at det gir seg positive utslag i det institusjonsbetingede likeverdet, slik at det er gode muligheter for at det kan oppstå mange situasjoner som gir grunnlag for gjennomføringen av tilstede-værende likeverd. På den annen side viser avhandlingen at det i ulike enkelttilfelle/situasjoner oppstår gode tilstedeværende likeverds hendelser mellom innsatte og ansatte. Til tross for gode enkelttilfeller vil jeg primært karakterisere og forstå de fire likeverds begrepene som sammenhengende begreper om en «holdnings- (*hexis*) og handlings-verdikjede», der brudd i ett eller flere ledd i kjeden, skaper brudd i en helhetlig god kriminalomsorgs- og allment en god institusjonsgjennomføring. Kanskje akkurat her ligger nøkkelen til det Hoëm skriver om at en institusjon har muligheter for å bli signifikant og betydningsfull for alle innenfor institusjonen, altså at tilstedeværende likeverd i par med situasjonsbetinget likeverd, og videre institusjonsbetinget likeverd i par med samfunnsbetinget likeverd i en verdig-kjede uten brudd, er det som virkelig fungerer i praksis.

For meg er det skremmende at jeg gjennom mine 38 år som fengselsansatt ikke har sett og forstått at et fengselsopphold kan være slik Ribe-Nyhus erfarte sitt. Jeg har sett og forstått at straffens formål og begrunnelse gjennom fengselsstraffen, med en viss nødvendighet, kan føre til svært problematiske forhold for noen innsatte. Samtidig viser denne avhandlingen at informantene og tillitsvalgte som er spurt fremstår som gode medmennesker i kampen for bedre forhold for de innsatte. Jeg tenker også at mitt ideal om å jobbe med positive endringer, min selvforståelse av å være en hjelper og grensesetter slik dette er grunnet i min yrkesidentitet, også har kommet til uttrykk i noe av min medmenneskelighet i møte med innsatte (personlighetens fremtredelses-form).

Denne refleksjonen viser likevel hvor store forskjeller det kan være mellom erfaring og teori, og at jeg i hovedsak kun har hatt bare en teoretisk tilnærming til innsattes erfaringer siden jeg

⁶⁹⁹ Myrstad (2021, s. 218). Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

aldri har vært innsatt selv. Min forståelse, innsikt og kunnskap er tuftet på mine erfaringer som ansatt, og hvor jeg for det meste har hatt observatør-status overfor de innsatte og deres erfaringer. Vi har dermed ganske ulike forståelser av det som skjedde, selv om vi gjennom mange år har møttes på samme fengsels-arena gjennom utallige daglige møter. I en lærende organisasjon med bevisst læring, altså lærevirksomhet og også læring som universell akt gjennom alt vi utfører, kan ansatte skaffe seg en bedre forståelse av, innsikt i og kunnskap om diskrepansen mellom de innsattes og deres egen opplevelse av fengselsoppholdet, enn den jeg hadde i mine møter med innsatte. Jeg mener ikke at betjenter skal måtte tre inn i rollen som innsatte, men at kriminalomsorgen som en lærende organisasjon må tilstrebe å ta den innsattes perspektiv på alvor og erkjenne at for noen innsatte er det slik og slik. Da blir et av tiltakene for å legge til rette for at betjenter, og kriminalomsorgen for øvrig, tar dette til seg, at Ribe-Nyhus sin forskning blir implementert i opplæringen av fengsels-betjenter.

Jeg har uansett en klar og tydelig formening om at kriminalomsorgen med sine ansatte har mye å lære av å lytte både til Ribe-Nyhus og andre innsattes erfaringer. Gjennom forskningsprosessen, og med bakgrunn i en modernisert fengselsbetjentutdanning, etter min utdanning i 1973-74, er jeg på en måte overrasket over at betjentene har problemer med å artikulere sine yrkeserfaringer i teoretiske termer, selv om jeg har argumentert for at dette nok vil endre seg den dagen betjentene begynner å forske på egne erfaringer. Det må være noe med betjent-kulturen angående motivasjon, eller mangel på motivasjon, som hindrer betjentene i å se og forstå at den læringen som KRUS gjennomfører har verdi i det daglige virke i relasjon til de innsatte. Slike undringer og aninger har nok med det å gjøre at jeg har vært en del av denne kulturen og har opplevd betjent-holdningene til fengselsskolen, med argumenter om at lærerne inne på fengselsskolen ikke har praktisk erfaring med å jobbe med innsatte. Dermed hevdes det at det de presenterer og lærer ut for det meste er teori som ikke stemmer med selve yrkesutøvelsen.

Gjennom mine analyser av det Ribe-Nyhus skriver om, ser jeg at det er paralleller til fortellingen om Petter. Spesielt det at omstendighetene gjorde at jeg ikke fikk mulighet til å snakke med Petter etter hendelsen. På samme måte som Ribe-Nyhus, opplevde han en ytre soning, eller ytre ufrihet, som et hinder for indre soning, eller indre frihet, som kunne ført til erkjennelse av at hans oppførsel overfor de andre innsatte og betjentene var vanskelig for oss å håndtere på en annen måte enn det vi gjorde. Petter og jeg gikk glipp av en felles forståelse av situasjonen, slik at jeg kunne ha fått innsikt i hans motiver, og dermed viktig kunnskap om det som kunne ha vært formålstjenlig i situasjonen. Det kunne gitt ny forståelse for hva som kan hjelpe den innsatte i det videre fengsels-oppholdet.

Hinderet Ribe-Nyhus viser til, og det Petter opplevde, står i kontrast til det Walderhaug skriver om at fengselsbetjentenes motivasjon og endringsrolle er viktig og berettiget, med tanke på at kriminalomsorgens viktigste målsetting er at straffen skal gi mindre kriminalitet og et

tryggere samfunn.⁷⁰⁰ Kontrasten eller motsetningen er at fengsels-betjentene overfor Ribe-Nyhus og Petter ikke motiverte til positive endringer og at de derfor ikke handlet i tråd med kriminalomsorgens målsetting om at straffegjennom-føringen skal bidra til at det begås mindre kriminalitet. Vi vet at Ribe-Nyhus ikke fikk hjelp av fengselsbetjenter til å bearbeide skyld og anger og også at Petter opplevde situasjonen slik at han ikke ønsket å ha noe med meg å gjøre i ettetid.

Ut fra motivbegrepet jeg har vist til ovenfor, skriver Enerstvedt i boken *Spiller Gud terning likevel? Om den dialektiske materialismen i virksomhetsteoriens perspektiv*, om at det oppstår frihet når mennesker blir subjekter i møte med andre mennesker. Enerstvedt mener videre at vi må greie å reflektere over egen og andres innflytelse og påvirkning, enten det er tale om undertrykking eller egen og andres avhengighet. Det vil være å se seg selv som både subjekt og objekt for andre. Mennesket trer da frem med høy grad av selvbevissthet og medfølelse. «Hvis det forstår enheten og motsetningen mellom fordi- og for å-motiver i virksomheten som utfordrer selv-bestemmelsen, blir valget bevisst».⁷⁰¹

Med utgangspunkt i Ribe-Nyhus sine erfaringer som innsatt, blir spørsmålet hvilken kompetanse må fengselsbetjentene, som opererer i dette spennings-feltet mellom hjelp og grensesetting, ha for å kunne jobbe sammen med de innsatte, slik at deres anger og moralske oppgjør med seg selv kan bli ramme-satt på en god måte? I en slik kontekst vil det handle om å utvikle en bevissthet om motsetningene mellom «det å ville og det å kunne», og mellom «det å ville og det å måtte».⁷⁰²

Slik jeg ser det, står kategoriene «det å ville, det å kunne og det å måtte» sentralt gjennom avhandlingen. Det kommer spesielt klart frem gjennom analysene av fri, nødvendig og tvungen virksomhet, og reflekterende og bestemmende dømmekraft. Det som gir aning og undring akkurat nå, er det med tidsaspektet i læring og utvikling som en lærende virksomhet eller organisasjon må ta inn over seg. Det har vært timer, dager og år med fordypning i hvordan de ulike momentene i avhandlingen henger sammen, eller ikke henger sammen. Poenget er å vise overfor kriminalomsorgen, at det å kunne se, forstå og tolke, handler om at betjenter og aspiranter må jobbe på en fordypende måte med sine erfaringer og teori for å internalisere kunnskap slik at den kan anvendes og artikuleres i yrkespraksisen. Altså slik Aristoteles viser, at når vi skal lære noe før vi skal utføre en aktivitet, så må vi paradoksalt nok lære mens vi utfører selve aktiviteten, eller konkret: i jobben overfor de innsatte. Hvis ikke denne innsikten blir implementert i opplæringen, ser jeg for meg at fengselsbetjent-aspirantene/studentene vil gjennomføre utdanningen kun som en nødvendig forutsetning for å få fast ansettelse, og at den teorien som er gjennomgått på fengselskolen deretter glemmes.

⁷⁰⁰ Walderhaug (2019). St.meld. nr. 37 (2007 – 2008).

⁷⁰¹ Enerstvedt (2011, s. 216).

⁷⁰² Ibid.

Hvis kriminalomsorgen har tro på at ansattes kompetanse i jobben med å hjelpe den innsatte i hans eller hennes kamp for indre frihet, er viktig, blir det også viktig at hele kriminalomsorgen vil, kan og må satse på det frigjørende perspektiv som Enerstvedt viser til, hvor det er tale om å ha innsikt i både det nødvendige og i de mulighetene som finnes.⁷⁰³ Det samme gjelder den tiden det tar for betjentene å tilegne seg den «fortrolighetskunnskapen» som Nerheim viser til for å kunne benytte «personlige vurderinger» og «selvkunnskap» i yrkeshverdagen i relasjon til egne kolleger og til de innsatte. Så undres jeg på hvorfor det er slik som Nymo skriver om at fengselsbetjent-utdanningen står overfor åpenbare utfordringer med å få betjentene til å greie å artikulere sin yrkesutøvelse i faglige termer.⁷⁰⁴ Kanskje handler det om det komplekset som denne avhandlingen har avdekket når det gjelder relasjonene mellom forskning, utdanning og yrkesutøvelse, eller kan det være så enkelt som informantene sa om TR-prosjektet, at betjentene så på seg selv som praktikere og derfor ikke interesserte seg for eller forsto teorien og tanken som lå bak dette prosjektet?⁷⁰⁵

Jeg vil nok gå enda lengre enn det Nymo skriver om at det er en «åpenbar utfordring for fengselsbetjentutdanningen». Jeg vil si at det nærmer seg en krise for kriminalomsorgen, hvis det da er slik at det som læres ved fengselsskolen ikke har innflytelse på den praktiske yrkesutøvelsen. I denne avhandlingen har jeg løftet fram grunner for denne bekymringen. Det gjelder det Hammerlin skriver om at kriminalomsorgen historisk sett har hatt en tendens til «praktisisme, antiintellektualitet, ahistorisitet, teorifremmedgjøring, metodeinnsnevring».⁷⁰⁶ Det gjelder min opplevelse av at betjenter ikke bryr seg om å møte opp til forskerkonferanser som gjelder deres yrke. Det gjelder det Hammerlin skriver om at kriminalomsorgen ukritisk har importert forskningsdesign, som om de skulle være universelle, og slik jeg forstår det, forutsetter at de skal kunne brukes direkte inn i norsk kriminalomsorg. Dermed vil en slik import nok være noe som fengselsbetjenter ikke bryr seg om fordi de ikke ser og forstår at de har nytte av denne forskningen i sin daglige yrkesutøvelse. Det gjelder ikke minst det Nymo og Hjellnes skriver om relasjonen mellom det som læres på fengselsskolen og det som betjentene greier, eller ikke greier, å artikulere i faglige termer når de er inne i yrkesutøvelsen, og det gjelder det Ribe-Nyhus skriver om sine erfaringer med og opplevelser av noen fengselsbetjenter.

Med hensyn til sammenhengen mellom motiv og frihet i betjentenes rehabiliterings-arbeid og de innsattes «kamp» i et rehabiliterings-perspektiv, for å bekjempe rus og kriminalitet, ser jeg det som nødvendig å kartlegge valgmulighetene som potensielt finnes i relasjonene mellom innsatte og betjenter. Dette gjelder særlig det at betjentene må ha interesse, engasjement, innstiltethet og kompetanse til å hjelpe de innsatte i det å utvikle et motiv og ønske om selvforandring. En bevisstgjøring om dette gjennom god kommunikasjon, som lærevirksomhet

⁷⁰³ Se under overskriften «Nytt frigjørende perspektiv i kriminalomsorgen».

⁷⁰⁴ Se under overskriften «Fengselsbetjenter som lyttere, fixere og signifikante».

⁷⁰⁵ Se under overskriften «Sikkerhet, sosialpedagogikk og aktivitetspedagogikk».

⁷⁰⁶ Hammerlin (2008, s. 9). Se også under overskriften «Mitt forskningsmessige ståsted».

og universell akt, kan hjelpe den innsatte med å finne egne mål og motiver for forandringen vedkommende ønsker seg.

6.2 Opplæring for fengselsbetjenter – en ansats til forbedring

Jeg skrev ovenfor om at en annen førstebetjent og andre fengselsbetjenter, enn de som var til stede i avdelingen da Petter utagerte, kunne ha oppfattet situasjonen annerledes. Dette viser til ulikheter i hvordan vi ser, forstår og oppfatter en situasjon. Men det er derfor også særlig viktig at vi kan gi adekvate uttrykk for hvordan vi oppfatter en situasjon. Når vi ser på Hjellnes og Nymo sin forskning, ser vi at det i en ny innretning av opplæringen av fengselsbetjenter er mange faktorer som må komme bedre på plass. Nymo skriver for eksempel at det er en åpenbar utfordring for fengselsbetjent-utdanningen at fengselsbetjentene ikke greier å artikulere sin yrkesutøvelse i faglige termer, selv om KRUS vektlegger fag som miljøarbeid, profesjonalitet, etikk og moral.⁷⁰⁷

Dette kan handle om en for høy vektlegging av teori eller at opplæring i teori samtidig tenderer til å tilsidesette erfaring. Det handler også trolig om manglende vektlegging av *episteme*. Det vil si at teoriopplæringen tilsidesetter det å skjelve mellom rett og urett gjennom god bruk av dømmekraft og innsikt (skjelneevnen). Tilsvarende kan være tilfelle for tilegnelsen av *phronesis*, vår evne til samhandling og gode vurderinger (skjønn), og ikke minst *techne*, dvs. vår evne til god praktisk yrkesutøvelse.⁷⁰⁸

For å motvirke skadevirkningene av et urimelig og dominerende skolastisk paradigme, blir det viktig at kriminalomsorgs-opplæringen gir aspiranter og betjenter tro på egen mestring og erfaring, som grunnlag for det de ser og oppfatter («seeing as»). Så er kanskje den største jobben å få betjenter og aspiranter inn i et utdanningsforløp, slik denne avhandlingen foreslår, der de ser og forstår at forskning har betydning for deres yrkesutøvelse og yrkesutvikling (karakter-disposisjon). Det vil måtte innebære en snu-operasjon bort fra ensidig vekt på utenfra-forskning, som aspirantene ikke har noe eget personlig forhold til. Slik forskning må kompletteres med egen forskning, ut fra betjentenes egne erfaringer av det de ser og forstår i sitt daglige virke; et «indre ontologisk seeing as», dersom det med denne innfallsvinkelen skal være mulig å definere kriminalomsorgen som en lærende virksomhet. Når avhandlingen viser at (en endring i ens) «seeing as» som regel fører til flere nye måter å se og oppfatte virkeligheten på, «seeing that», vil dette samlet sett kunne føre til økt forståelse av egen yrkesutøvelse og økt innsikt og kunnskap i den hjelpen og grensesettingen betjentene skal jobbe med.

For at kriminalomsorgen skal kunne få et så helhetlig bilde som mulig av egen virksomhet gjennom forskning, ser jeg det nå i sluttarbeidet av denne avhandlingen, som nødvendig å få inn betjent- og førstebetjent perspektivet i opplæringen av fengselsbetjenter.

⁷⁰⁷ Hjellnes (2019). Nymo (2019).

⁷⁰⁸ Se under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

Kriminalomsorgen, og samfunnet for øvrig, har allerede en god del kriminologisk, sosiologisk og psykologisk forskning å forholde seg til. Det som mangler, og som det ikke bør ventes med i 50 år før vi får på plass, er denne erfaringsbaserte forskningen utført av nåværende og tidligere betjenter. Kriminalomsorgs-utviklingen er ikke tjent med skeivhet i forsknings-tilgangen, der spesielt forskning ut fra innsatt-perspektivet også er nytt og viktig for fremtidens kriminalomsorg.

Gjennom min egen forskning har jeg spesielt fokusert på at ansvar har betydning for hvordan vi ser, forstår og tolker våre erfaringer og observasjoner. Jeg ser dette som en allmenn innsikt og kunnskap, og som en påminnelse om at der ett eller flere momenter mangler, vil vi få et mangelfullt eller skeivt bilde av virkeligheten slik den egentlig er. Hvis ikke innenfra-forskning kommer på banen, så har ikke dagens utenfra-forskning noen konkret og reflektert mulighet til å forflytte seg «til en annen plass» for å se og forstå ut fra et annet perspektiv. For vi må realisere at for å se og forstå det aktøren gjør så må vi flytte oss til det stedet aktøren ser fra, og forsøke å se i den retning som aktøren ser, og altså ikke bare se mot eller på aktøren.

Dette handler om å bevege seg bort fra et ensidig skolastisk paradigme, basert på en oppfatning om at boklige studier og skolegang er den beste måten å tilegne seg viten, ferdigheter og faglig kompetanse.⁷⁰⁹ Det dreier seg også om vilje, innstilling og ikke minst kompetanse til å flytte seg fra egen posisjon, til det å sette seg i en annens posisjon, for så å gjøre det en kan for å skaffe seg et helhetsbilde. Gjennom avhandlingen har jeg vist at det ikke er nok bare med teoretisk utdanning på samme måte som det ikke er nok bare med erfaring. Avhandlingen viser at det er nødvendig med en god balanse mellom erfaring og teori og teori og erfaring, for å ta kloke avgjørelser i ulike situasjoner. Avhandlingen har vist til en god betegnelse på balansen mellom visdom og klokskap. Det gjelder at noen uten viten (vitenskapelig innsikt) kan være bedre til å handle enn noen som har viten. Dette gjelder særlig de med (omfattende) erfaring.⁷¹⁰ Men det er også slik at de med vitenskapelig innsikt, det vil si visdom, vil kunne gjennomføre forståelige og gode handlinger overfor andre, i tillegg til å gjøre forståelig for den kloke hvorfor denne handler klokt. Dette gjelder i alle fall noe av det som den kloke forstår og handler i overensstemmelse med.

I en ansats til forbedring av opplæringen i kriminalomsorgen er det avhandlingen viser til om hva teori er, interessant. Denne teorien er tydelig på at vi ikke lærer teori og så går vi ut i praksis og omsetter teorien til praktiske handlinger. Vi må lære av praksis, så blir teori til gjennom refleksjon over praksis. Det er bare gjennom at teori vender tilbake til praksis at teorien gir mening og virkelighetskontakt.⁷¹¹

Da blir det slik at det er bare når kunnskap og intellekt trer inn i par med skjelneevne, dømmekraft og innsikt, i tillegg til å integreres med handling og godt håndverk, at yrkespraksis

⁷⁰⁹ Se under overskriften «Akademisering i kriminalomsorgen».

⁷¹⁰ Aristoteles (2013).

⁷¹¹ Se under overskriften «Selvforståelse og yrkesidentitet».

blir gjennomført på en god måte. Ved å relatere en slik forståelse til en treleddet relasjon i opplæringen, kan kriminalomsorgen skape engasjement og interesse hos betjentene for å tilegne seg innsikt og kunnskap. Dette gjelder da særlig det å kunne se og forstå betydningen av skjelneevne, dømmekraft og innsikt i relasjon til egne handlinger i yrkesutøvelsen, slik at handlingene blir gjennomført på gode måter og betjentene settes i stand til å begreps-sette egne handlinger i teoretiske termer. I en slik sammenheng er jeg særlig opptatt av at de begrepene som avhandlingen frem-skriver, og som er knyttet til avdekningen av at gode begrunnelser for spesifikke handlinger, er tuftet på gode holdninger (*hexis*). Dette fordi det meste, om ikke alt, som er frem-forsket og tenkt som noe godt og positivt, kan snus om til noe ondt og negativt, dersom ideal, selvforståelse og yrkesidentitet er preget av eksempelvis onde holdninger. Et eksempel kan være at den reflekterende dømmekraften leter etter tiltak som kan være ondepåførende hevnakter i et djevlesk system. Mer presist; det er ikke vanskelig å finne de mest restriktive og ondepåførende tiltakene i lovverket i den tvungne og nødvendige virksomheten.

I dette kapitlet om spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting i en frigjørende virksomhet, der rehabilitering står sentralt, vil det være viktig å dvele ved fremtredelse av både gode, mindre gode og onde holdninger. Våre holdninger (*hexis*) er tilvendt i det miljøet og den kulturen vi lever og virker i. Når vi undres over hva tilvenning dypest sett er, eller kan være, kan vi ane at det er mye som skjer uten at vi er klar over det eller har bevisst og reflektert kontroll. Under overskriften «Holdning og handling i en likeverdstenkning», med utgangspunkt i både følelser og intellekt/egne evner, er jeg tydelig på at når noe negativt treffer meg, har det ikke vært enkelt for meg å være positiv og eksempelvis tilgivende overfor dem, eller den situasjonen, som har skapt det negative.

Overført til kriminalomsorgen betyr det at «onde holdninger» kan dannes i det ubevisste, og kan komme til overflaten i betjentenes tjenesteutøvelse, hvis de opplever negativitet, eksempelvis fra faglig og politisk ledelse. Det samme kan nok skje hvis betjentene opplever at utdanningen ikke er i overenstemmelse med virkeligheten, og at de ikke har muligheter for å påvirke utdanningen i riktig retning. Altså manglende medbestemmelse eller sågar opplevelse av manglende tillit mellom dem og ledelsen. Poenget er at «onde holdninger» ikke behøver å være bevisst onde i den forstand at for eksempel betjenter tenker rasjonelt på at de skal påføre innsatte ondskap fordi ledelsen tilrettelegger så dårlig for konstruktiv straffegjennomføring at betjentene opplever å ha det vondt på jobben. Det handler dypest sett om å ha overskudd, jobbglede, mestringsopplevelse og ikke minst oppleve å være faglig og dyktig i sin jobb overfor de innsatte, noe som ikke nytter når positive utfordringer uteblir. Det gjelder for eksempel det å få være kursledere på kognitive utviklingskurs med innsatte, ha tid og rom til å jobbe med rehabilitering der de kan fordype seg i betydningen av hvordan eksempelvis hjelp og grensesetting harmonerer, eller ikke harmonerer, og skaper menneskelig frigjøring, eller ikke hos de innsatte. Dette gjelder også det å kunne bidra konstruktivt eller ikke til forholdet mellom grensesetting som oppdragende virksomhet og grensesetting som

tvangsmessig sikkerhet, med kropps-kontroll av innsattes og kontroll av innsattes eiendeler på cella og fengslenes fellesarealer.

I en ansats til forbedring av fengselsbetjent-opplæringen/utdanningen er det viktig å se, forstå og å kunne tolke det underliggende/bakenforliggende, som for eksempel hvorfor betjenter slutter i jobben, og hva det dypest sett kan føre til at betjenter opp-lever å bli fratatt viktige arbeidsoppgaver. Det gjelder også å undersøke grundigere hvorfor fengselsbetjentutdanningen ikke har greid å få de uteksaminerte betjentene til å forstå relasjonen mellom den teorien de undervises i på fengselsskolen og hva som skjer i deres daglige tjeneste.

Vurdert i relasjon til opplæring bør bevisstgjøring av forholdet mellom internalisering og eksternalisering føre til en systematisk veksling mellom utdanning og praksis. Selv om fengselsaspirantene er ute i praksis i fengslene, peker mine analyser på at det er for stor avstand mellom den akademiseringen KRUS har på toppnivå, og det som skjer ute i fengslene. I veksel-virkningen mellom teori og praksis vil det være viktig at aspiranter og betjenter blir trent til stadig å stille nye spørsmål ved den rådende tilstand og kultur i kriminalomsorgen. Ett av poengene i framskrivningen av forholdet mellom internalisering og eksternalisering, er nettopp at vi skal nå frem til ny forståelse og ny innsikt ved å stille nye spørsmål.⁷¹² Her befinner vi oss i kjernen til praktisk kunnskap som fag- og forsknings-felt. I vekselvirkningen mellom praksis og utdanning oppstår muligheter til å stille nye spørsmål. Dette spesielt hvis aning, undring og gjetning får så fritt spillerom, og, ikke minst, så god modningstid, at disse elementene danner grunnlag for dyptgripende kritiske analyser og synteser. Gjennom refleksjon utfordres svarevnen og ikke minst åpnes det for muligheten til å avdekke det som ligger bak de svarene vi får, og måten vi svarer på, spesielt med tanke på hvordan holdninger (*hexis*) og handlinger samvirker, eller ikke samvirker, med hverandre.

I opplæringen til å stille nye spørsmål kan Wackerhausens spørrepyramide, som jeg har vist til, være nyttig, spesielt med tanke på hjelp og grensesetting i et nytt frigjørende rehabiliteringsperspektiv. På toppen av spørrepyramiden ligger hovedspørsmålet som skal besvares. Før hovedspørsmålet kan besvares må mange under-spørsmål først besvares. Drøftingene og refleksjonen gjennom avhandlingen er tydelig på at under-spørsmålene impliserer egne underspørsmål før det endelige forsknings-spørsmålet kan besvares, noe som vil kreve tid og tålmodighet.⁷¹³ I spørrepyramiden finnes det altså alt i alt mange spørsmål som bør besvares før vi får svar på hovedspørsmålet.

Når aspiranter og betjenter reflekterer over forholdet mellom erfaring og teori, kan for eksempel et spørsmål i spørrepyramiden være hvilken betydning det har at fengsels-betjent-opplæringen har gått vekk fra omsorgs-begrepet til fordel for dagens straffe-gjennomførings-

⁷¹² Se under overskriften «Taus kunnskap, internalisering og eksternalisering».

⁷¹³ Wackerhausen (2017b). Se også under overskriften «Avhandlingens plassering innenfor fagområdet praktisk kunnskap».

begrep. Hvis dette er et hovedspørsmål, vil det kreve mange under-spørsmål og ikke minst refleksjoner over hvordan dette slår ut i praksis. Et annet sentralt spørsmål, med bakgrunn i undersøkelsen av hva som inngår i yrkesidentitet og yrkes-kompetanse, og som avhandlingen viser til at for eksempel fysikeren har tilegnet seg via utallige visuelle opplevelser, og gjennom teori-utdanning og varierte praktiske erfaringer, er om yrkesidentitet og yrkeskompetanse er tilsvarende godt implementert i fengselsbetjent-opplæringen? Tilsvarende er spørsmålet om fengsels-betjent-opplæringen greier å bevisstgjøre aspiranter og studenter om hvor viktig det er å tilstrebe å se og forstå, og videre kunne tolke ulike situasjoner på en så helhetlig måte som mulig. Altså, metaforisk, å komme så godt som mulig «bak treet» for å se og forstå «hele bjørnen».

I en ansats til ny opplæring, sett i forhold til praktisk kunnskap som fag- og forsknings-felt, med vektleggingen av kritisk refleksjon, svarevne og avdekning av det som ligger bak praksisen, kan det være interessant å se på hvordan kriminalomsorgen kan gjennomføre en god opplæring i håndtering av vold og trusler overfor ansatte. Selv om vold og trusler skaper frykt, og vold i det daglige som oftest blir effektivt nedkjempet av et godt trent betjentkorps, er det viktig å få tak i det som ligger bak. Analysen av hendelsen med Petter, kan for eksempel brukes av fengselsaspiranter og betjenter som utgangspunkt for egne kritiske refleksjoner underveis i utviklingen av en mer bevisst forståelse av ulike problemer som kan oppstå i spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting, med særlig vekt på forståelse av frigjørende rehabiliterings-virksomhet. I et slikt perspektiv vil frigjørende virksomhet ha i seg den doble, eller flerdimensjonale, funksjonen ved at betjentene skaffer seg ny forståelse, innsikt og kunnskap som kommer både dem selv og de innsatte til gode. Frigjøring vil da kunne ses som frihet for betjentene til å kunne tre inn i ulike aspektvekslinger der noe er konstant og noe nytt trer inn i deres totale kunnskapslager, gjerne ved å også fordype seg i avhandlingens framskrivning av teori og metode.

Frigjørende virksomhet, enten det dreier seg om rehabilitering eller fysisk makt-anvendelse, er for meg at betjentene opplever å ha frihet til å ta i bruk sin egen reflekterende dømmekraft for å finne fram til de beste tiltakene, tuftet på høy praktisk og teoretisk kompetanse. Jeg har altså en klar formening om at interesse, engasjement og motivasjon vil øke den dagen betjentene er i stand til å artikulere sin yrkesutøvelse i teoretiske termer og dermed stadig være underveis i utviklingen av sin egen karakter-disposisjon. Kvalitativt generaliserende med utgangspunkt i min egen erfaring, tenker jeg at det å forstå egen praksis i relasjon til teori og omvendt, gir sterk motivasjon og skaper engasjement og interesse for egenutvikling og det å gjøre en best mulig jobb overfor innsatte, enten det er tale om restriktive tiltak eller gode likeverdige samtaler, der rehabilitering er målet eller saken for etableringen av en treleddet relasjon.

Håndtering av og kommunikasjon med innsatte som har det vanskelig, er et annet hovedproblemområde i spenningsfeltet. Her kommer også et mer allment aspekt i spill, nemlig forholdet mellom det iboende internaliserte og det eksplisitt artikulerte. Mens jeg

jobbet som betjent og førstebetjent, var min forståelse av dette automatisert på en slik måte at jeg ikke tenkte over at det å snakke fortrolig med innsatte, og i neste øyeblikk gå inn i truende og utagerende situasjoner, var særlig problematisk (iboende-internalisert). Det er først gjennom forskningsprosessen jeg har greid å sette ord på dette, ved å være «tvunget» til å artikulere det utad. Poenget er å gi motivasjon til å utvikle en mer dyptgående allmenn forståelse av hvor mye som kan være iboende, internalisert og automatisert i fengselsbetjent- og førstebetjent-jobben. Sett fra denne synsvinkelen kan ny forståelse, ny innsikt og ny kunnskap komme til overflaten, når denne yrkesgruppen begynner å forske på egne erfaringer av ulike hendelser som har festet seg dypt i dem. Medbestemmelse over tiltak gjennomført under egen yrkes-utøvelse, er en nødvendig motivasjonsfaktor i alle yrker. Uten medbestemmelse vil det være vanskelig å snakke om ansvar, interesse og engasjement. Da er det ingen overraskelse at det samme gjelder for innflytelse på kriminalomsorgs-utviklingen ved å få anledning til å fremme egen forskning på yrket og yrkesutøvelsen. Det vil da ofte innebære å teste sin tålegrense og sårbarhet med tanke på dypere forståelse, innsikt og kunnskap om sitt ideal, sin selvforståelse og sin yrkesidentitet.

En slik innfallsvinkel, eller ansats til videreutvikling, vil kreve mot av hver enkelt ansatt. Men ikke minst vil det kreve mot fra kriminalomsorgen som helhet, ved å gjennomgå en kritisk egenrefleksjon, henimot ny selvaktualisering og fortrolighetskunnskap innenfor egen virksomhet. En fortrolighet til eget kunnskapslager som gir en indre frihet til å ta sjansen på å finne både det positive og det negative i egen forståelse av seg selv og sin virksomhet.⁷¹⁴ I tillegg kommer mulighetene for å finne ut om deres handlinger er i overenstemmelse med egne mål, meninger og motiver, og da med særlig tanke på om handlingene er kloke eller ikke. I en samlet forståelse må holdning (*hexis*) og handling stå i god kontakt med hverandre slik at også mål og motiver blir av god mellom-menneskelig «beskaffenhet». Altså at det blir mulig å gjennomføre kloke handlinger, som så påvirker våre holdninger på en god måte i form av tilvenninger gjennom livet.

I den større sammenheng må det skje en samfunnsmessig tilvenning til en slik karakter-dyd ved at storsamfunnet integrerer holdninger som gir gode muligheter for at det innen rammene av et godt utviklet samfunnsbetinget likeverd integreres institusjons-, situasjons og tilstedeværende likeverd, som realiseres i betjentenes arbeide med rehabilitering overfor de innsatte. Dette gjelder altså den verdi-kjeden jeg viser til under overskriften «Ribe-Nyhus sitt syn på indre frihet versus ytre ufrihet», hvor jeg vektlegger at det ikke må være noe brudd i kjeden fra toppen av hierarkiet og nedover og utover i rehabiliteringssystemene. I et slikt perspektiv legges det et stort ansvar på politisk og faglig ledelse til å omgjøre dagens kriminalomsorg, med kutt i budsjett-midler og manglende forståelse for det ansatte og tillitsvalgte fremmer av problemer i kriminalomsorgen, til en helhetlig kriminalomsorg uten brudd i verdi-kjeden.

⁷¹⁴ Se under overskriften «Behovet for en læringsarena som kan gi økt dømmekraft». Se også under overskriften «En vei å følge», der Fuglseth knytter kunnskapslager til hermeneutikk.

6.2.1 Læring av ulike erfaringer

I en ansats til forbedring av opplæring av aspiranter og betjenter kan eventuelt Ribe-Nyhus, Walderhaugs, min egen og andres fremstilling brukes som teoretisk materiale, case-studium, simulering og rollespill m.m., i studier og yrkesmessige oppgaver. Dette vil også kunne gjelde de som er uenige i Ribe-Nyhus, Walderhaug eller min måte å se og forstå kriminalomsorgen på, så vel som de som er enige og de som har formeninger et eller annet sted mellom disse ytterpunktene. En slik innfallsvinkel til opplæring vil utfordre aspirantenes og betjentenes idealer, målsettinger, meninger, motiver og ikke minst vurderingene om deres handlinger er kloke, eller ikke, i deres forsøk på å bygge relasjoner til og med innsatte.

Allerede på forskerkonferansen, ved KRUS, som jeg deltok på høsten 2017, hadde Ribe-Nyhus et innlegg i en workshop gruppe. Dette minner om tradisjonen som er etablert innen rus og psykiatri, der erfarings-konsulenter bl.a. gir råd og veiledning til ansatte, ut fra egne erfaringer. Astrid Weber skriver i sin masteroppgave i praktisk kunnskap, avlagt til mastereksamen ved Nord universitet, med tittelen «Å ville møte mennesket. En studie av erfaringskonsulenters kunnskapsbidrag innen psykisk helsevern» om erfaringskonsulentenes betydning innen psykisk helse- og rusfeltet. Weber skriver at «Erfaringene står i en sammenheng med det å ha erfart lidelse, behandling, møte med behandlingsapparatet, med omverdenen, og med bedringsprosess og tilfriskning».⁷¹⁵

I denne avhandlingen har jeg vist til noe av lidelsene, behandlingen og møtet med kriminalomsorgen, som Ribe-Nyhus har skrevet om. Det blir interessant å se hvordan KRUS, kriminalomsorgen som helhet og samfunnet for øvrig, implementerer Ribe-Nyhus sin forskning i utviklingen av kriminalomsorgen. Det blir også interessant å se om Ribe-Nyhus blir en viktig «erfarings-konsulent» i den fremtidige fengselsbetjent-utdanningen og i videreutviklingen av fengselsbetjentrollen i ulike fengsler. Den alternative tilnærmingen, som ikke vil ganne kriminalomsorgen med sine innsatte og ansatte, er å overse denne forskningen fordi det kan være vanskelig å løfte fram for en nasjon, som har en allment utbredt selvforståelse av og et renommé for å være et internasjonalt foregangs-land og et internasjonalt forbilde i fangebehandling og kriminalomsorgs-utvikling.

Hvis kriminalomsorgen skal kunne definere seg som en lærende organisasjon under utvikling, med et videre mål om å gjøre Norge til en foregangs-nasjon når det gjelder straffegjennomføring, vil det være nødvendig for den å implementere erfaringsbasert forskning i opplæringen av fengselsbetjenter. Det gjelder her konkret Ribe-Nyhus sin forskning på lukket fengsel, opplevd og reflektert over innenfra et innsatt-perspektiv, Walderhaugs forskning erfart og utforsket fra et filosofisk samtale-perspektiv, og min egen forskning sett og forstått fra et betjent-perspektiv. Det er innsikten i hvorfor slik forskning er nødvendig for den positive utviklingen av kriminalomsorgen som har ført til lanseringen av disse tre forsknings-

⁷¹⁵ Weber (2020, s. 11). Ut over denne masteroppgaven er det lite forskning angående erfaringskonsulenter sine erfaringer.

prosjektene som representanter for et mulig eller potensielt paradigme-skifte innenfor kriminalomsorgs-forskningen.

Å gjennomføre de grepene jeg har vist til at kriminalomsorgen og KRUS bør gjøre, vil innebære å se og forstå kriminal-omsorgen som en optimalt konstruktivt lærende organisasjon. Sett i forhold til sitatet fra Webers masteroppgave, kan det ikke være tvil om at Ribe-Nyhus har erfaringer med lidelse i møtet med kriminalomsorgen (ytre soning) og forsøk på bedringsprosesser og tilfriskning i sin indre soning for å bearbeide sin anger gjennom et moralsk oppgjør med seg selv, som gir relevante anledninger til læring for kriminalomsorgen.

Praktisk kunnskap som fag- og forskningsfelt vil være godt egnet som modell for opplæring og utdanning i kriminalomsorgen. Dette fordi utdanningen har fokus på erfaring som grunnlag for læring og utvikling, i ulike profesjoner. I en slik modell for læring og utvikling, blir spørsmålet om behovet for erfarings-konsulenter er noe kriminalomsorgen bør vurdere i en fremtidig utvikling av kriminalomsorgens ideal, og av virksomheten som en lærende organisasjon. Det motsatte, ved ikke å prøve ut en slik modell, er at kriminalomsorgen går glipp av den erfaringen og kunnskapen en slik utprøving vil gi. En slik tenke- og handlemåte står i relasjon til det jeg har skrevet om min forskning, som må prøves ut i praksis før det er mulig å se om den kan realiseres med den potensielle effekten som jeg har forsket frem.

Idealet er bygd på en idé om hvordan, i dette tilfellet, et fag skal kunne utvikle seg fra innsiden. Et slikt innenfra-ideal bør også kunne realiseres i kriminalomsorgen, slik at betjentene kan forme eget yrke i samarbeid med erfarings-konsulenter, ut fra sitt kjennskap til enkelttilfeller og til sammenhengene innenfor helheten, og dermed blir bedre i stand til å handle ansvarlig og klokt. Hovedsakelig vil dette handle om å øke bevisstheten om det komplekse i det å stå i spenningsfeltet mellom hjelper og grense-setter, særlig når det er ytterligere opplyst ved hjelp av erfaringskonsulentenes sær-egne erfaringer og perspektiver.

Et viktig budskap som avhandlingen løfter fram, er at det går an å stole på intuisjon og magefølelse, når en i tillegg arbeider for å utfordre og utvikle egen dømmekraft, på måter som fører til fortrolighetskunnskap basert på egen erfaring og kompetanse. I tilegnelsen og bearbeidelsen av ulike erfaringer er det viktig å ha klart for seg abduksjonens sentrale betydning. Jeg har vist at jobben som fengselsbetjent har et hovedsakelig forutsigbart preg i sin nødvendige og tvungne virksomhet, og ganske mye uforutsigbart i en fri virksomhet som utfordrer erfaringen. Her kan det oppstå mye nytt som er overraskende, og som bare kan forstås gjennom abduksjon.⁷¹⁶ Hvis KRUS ikke allerede har implementert en slik forståelse, vil det å implementere den i sin opplæring være en innsikt i at mye av det vi trenger å erkjenne kan spores tilbake til de overraskelsene som fengselsbetjentene forsøker å forstå og ta stilling til i sitt komplekse daglige virke.

⁷¹⁶ Se under overskriften «Abduksjon og forståelse som metode».

En slik faglig implementering i fengselsbetjent-utdanningen vil sannsynligvis ikke bare handle om kompleksiteten i betjentenes daglige virke. Det vil handle om å gjøre noe med hele kriminalomsorgens komplekse virksomhet, med både endrede tankesett, handlingsmønster og kompetanser. Å innføre praktisk kunnskap som fag og forsknings-felt, slik denne avhandlingen fremstiller det, vil kreve at ansatte og ledelse ved KRUS går inn for å prøve ut en slik studiemodell, og videre at de ansatte skaffer seg kunnskap om og kompetanse til å gjennomføre en slik utdanning. Videre må selvfølgelig politisk ledelse gå inn for en slik studiemodell og gi økonomiske midler til kriminalomsorgen for å kunne innføre og gjennomføre undervisningen i overensstemmelse med den.

Ved å danne nye begreper og artikulere det nye på måter som gjør det mulig å implementere det i yrkespraksisen; i det å utdype sitt grep om eget ideal, sin selvforståelse og sin yrkesidentitet, kan betjentene bli de sentrale bidragsyterne i utviklingen av eget yrke. Det samme kan bli en virkelighet, hvis ansatte og ledelsen ved KRUS utvikler sitt ideal, sin selvforståelse og sin yrkesidentitet i tråd med etableringen av den modellen for kriminalomsorgen som lærende organisasjonen jeg har skissert. Ved å inngå som veiledere i dypt-gripende likeverdige relasjoner med fengsels-aspirantene, i større grad enn som lærere, vil sannsynligvis aspirantene og veilederne kunne ane og undre seg sammen over de spørsmålene og utfordringene aspirantene er opptatt av å fordype seg i. Da befinner vi oss nok en gang i kjernen av hva praktisk kunnskap handler om som fag- og forskningsfelt. For å settes i stand til å utvikle faget «kriminalomsorg» på en måte som bygger på og konsoliderer innenfra-forståelse, innenfra-perspektiv og innenfra-ideal, vil det ha avgjørende betydning at betjenter forsker på egne yrkeserfaringer, og der veilederne også har kompetanse som forsknings-veiledere. Gjennom slik forskning vil det forhåpentligvis også kunne komme frem om kriminalomsorgen er på rett eller feil vei, når tilnærmingen til utdanningen er endret gjennom et forslag om masterutdanning i kriminalomsorgsfag, i stedet for det som nå er utdanningens fokus: høgskolekandidat i straffegjennomføring og bachelor i straffegjennomføring.⁷¹⁷

Som en oppsummering kan det sies at opplæringen for fengselsbetjenter må gi kompetanse i to retninger. 1) Det å trenes til å kunne håndtere enhver situasjon som måtte oppstå i henhold til regelverket og 2) det å bli kvalifisert til å kunne håndtere enhver situasjon med kritisk refleksjons-kompetanse og god relasjons-kompetanse. Samlet sett er siktemålet da at betjentene og veiledere/lærere ved KRUS blir opplært til å kunne vektlegge likeverd, dømmekraft og utviklingen av et kyndig blikk, og har etablert en evne til å se mer i ulike situasjoner enn det umiddelbare. Det samme vil gjelde det å være i stand til å reflektere over ansvar som en viktig komponent i hvordan vi ser, forstår og tolker ulike situasjoner. I denne sammenheng er det interessant at alle aktørene vil se, forstå og tolke eget ansvar ulikt, ut fra egne erfaringer og kunnskaper og ikke minst ut fra egen posisjon. I dette tilfellet vil det si at, i tillegg til det individuelt opplevde ansvaret, vil det være ulike ansvar for betjenter og

⁷¹⁷ Se under overskriften «Stortingsmelding nr. 27».

aspiranter og for veiledere og lærere ved KRUS. Når de ulike forståelsene spilles ut på en arena der en treleddet likeverdig relasjon får virke, og der saken står i sentrum, vil en ny felles forståelse utvikle seg. Her er altså poenget en åpen dialog der ingen har rett til å forvalte sannheten, men alle har rett og plikt til å bidra med å søke den sammen. For å bruke de erfaringene som kommer fram i fortellingen om Jørgen, skal altså den som har saken ikke blir avbrutt med at noen begynner å fortelle om egne erfaringer og bragder, men i stedet ta med seg egne erfaringer og kunnskaper som et bakteppe for å samhandle med den som eier saken, på en slik måte at saken blir grundig belyst.

Rent allment har jeg en formening om at betydningen av ansvar kommer inn i de aller fleste forhold og interaksjoner mellom mennesker. I denne forskningsprosessen har jeg ikke ansvar for den konkrete balansen mellom bestemmende og reflekterende dømmekraft under utøvelsen av det yrket jeg skriver om, slik jeg hadde da jeg var ansatt i kriminalomsorgen. Derfor har det i en viss forstand vært lettere for meg nå eksempelvis å skrive fram at den reflekterende dømmekraften, som er tuftet på erfaring og selvstendighet, burde ha vært mer fremtredende i min aktive tjeneste-utøvelse. Refleksjonene gjennom avhandlingen viser at jeg ser og forstår ganske mye annerledes nå enn jeg gjorde under min tjenesteutøvelse; jeg kan nå for eksempel skriftlig eksperimentere på en helt annen måte over min tjenesteutøvelse enn da jeg hadde et praktisk ansvar som mellomleder og fengselsbetjent.

6.3 Kan denne forskningen danne et nytt paradigme innen kriminalomsorgsforskning?

Jeg anser det selv som ganske dristig å stille spørsmål om min forskning kan bidra til dannelsen av et nytt paradigme innen kriminalomsorgsforskningen. Samtidig har jeg tro på at denne forskningen kan tilføre noe nytt, fordi det dreier seg om forskning på egne yrkeserfaringer. Derfor ser jeg det som riktig å fremme et slikt spørsmål. Avhandlingen viser til flere redegjørelser ut fra forskjellige innfallsvinkler om straffens formål og begrunnelse, skrevet av forskere uten erfaring fra direktemøter mellom innsatte og ansatte. Det må da kunne betraktes som noe nytt at forskningen utført av Walderhaug og Ribe-Nyhus, i tillegg til min egen, er gjennomført ut fra erfaringer med direkte-møter mellom innsatte og ansatte. Hvis også kriminalomsorgen skal kunne defineres som en bevisst lærende organisasjon, i den beste mening og med utnyttelse av det potensialet den har for å være dette til beste for den enkelte og samfunnet, må nye forskningsbidrag, som er belagt i egne erfaringer, implementeres, slik at det blir gode koblinger mellom erfarings-basert forskning og observasjons-forskning. Uten en slik kobling vil det naturligvis være mangler med tanke på en helhetlig kriminalomsorgsforskning.

Et sentralt anliggende gjennom denne avhandlingen har vært om spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting kan omdannes eller utvikles dynamisk og dialektisk i en konstruktiv retning, når vi tar utgangspunkt i et innenfra-perspektiv og med en innenfra-forståelse, der erfaringer spiller en vesentlig rolle. Å fremme dette som en eventuell ny modell for

kriminalomsorgen, vil i første omgang kunne skape debatt innen forskningsfeltet om hvordan fremtidig forskning på kriminalomsorgen bør og skal gjennomføres. En tilsvarende debatt vil naturlig følge om hvordan den fremtidige utdanningen for fengselsbetjenter skal innrettes, særlig dersom tanken om at fengselsbetjenter og førstebetjenter skal kunne delta som forskere, blir løftet fram og diskutert, bl.a. i forbindelse med det endringsarbeidet denne avhandlingen skisserer.

Forskning gjennomført innenfor et nytt paradigme, bestående av og for forskere som forsker ut fra egne erfaringer, dvs. fra et innenfra-perspektiv, med en innenfra-forståelse, og, ikke minst, med en egen indre ontologi og en egen indre epistemologi, vil kunne tilføre kriminalomsorgen ny dyptgripende og omfattende forståelse, innsikt og kunnskap om straffens formål og dermed gi nye begrunnelser for straffens innhold. For å kunne danne seg et helhetlig bilde av straffens formål og begrunnelse i den fremtidige kriminalomsorgen, må det gjennomføres omfattende undersøkelser på tvers av ulike forskningsmiljøer. Dette vil igjen kunne gi virksomheten i kriminalomsorgen bedre muligheter til å realisere det jeg ser som en mer fullstendig og omforent forståelse av forholdet mellom straff og rehabilitering. Altså en forståelse som gir muligheter for å forstå at også betegnelsen på fengselsbetjentutdanningen må endres til kriminalomsorgsfag, slik at kriminalomsorgens tenkning og innhold endres fra straff til omsorg, selv om det å være dømt til fengselsstraff forblir samfunnets foretrukne form for straffegjennomføring.

Et aspekt ved enhver endringsprosess, men som kanskje særlig angår hva som kan skje i spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting, og da spesielt som oppdragende og veiledende frigjørende rehabilitering, gjelder refleksjonene over relasjonene mellom «muligheter, virkelighet, tilfeldighet og nødvendighet», som jeg har introdusert som et filosofisk tema flere steder gjennom avhandlingen.⁷¹⁸ Det handler blant annet om etableringen av nødvendige forutsetninger for både de ansatte og de innsatte til å kunne gjennomføre sine i alle fall til dels felles «gode hensikter» og dermed etablere muligheter for endringer av forholdet mellom hjelp og grensesetting. Særlig bør fokuset være på å redusere tilfeldigheter, slik at den etablerte virkelighet i kriminalomsorgen i sin alminnelighet og i det daglige tilbyr gode nye muligheter for de innsattes rehabilitering. Et eksempel kan være at det ikke bør være tilfeldig om innsatte møter et fengselssystem bemannet med perlefolk, lyttere, fixere og signifikante fengselsbetjenter, eller et djevlesk fengselssystem. Formålet, hensikten og målet med straffegjennomføringen i fengsel må nødvendigvis også være å gi opphav til gode og fruktbare relasjoner mellom innsatte og ansatte. En måte kriminalomsorgen som virksomhet kan reformeres, slik at dette formålet kan realiseres i størst mulig utstrekning, vil kunne være at forskere innen et eventuelt nytt forskningsparadigme bidrar til å forske frem og avdekke nye muligheter i kriminalomsorgs-virksomheten med hensyn til balansen mellom fri, nødvendig og tvungen virksomhet.

⁷¹⁸ Se under overskriften «Min inntreden i fengselsvesenet».

6.3.1 Avhandlingens teori-tilfang som et nytt paradigme i kriminalomsorgsforskningen, eller ikke?

Jeg har som nevnt sett for meg at Snertingdal har åpnet opp for et nytt paradigme innen kriminal-omsorgsforskningen når hun skriver at «om nye 50 år kan det tenkes at det er fengsels-betjenter med doktorgrad fra KRUS som redefinerer forholdet mellom straff og velferd, og som gir oss nye modeller for organisering av velferdsstatlige tjenester i kriminalomsorgen».⁷¹⁹ Ifølge det denne avhandlingen har brakt fram bør slik forskning ha et sterkt innslag av innenfra-perspektiv og innenfra-forståelse, utført av fengselsbetjenter og fengselsførstebetjenter som forsker på sitt eget yrke med utgangspunkt i sine erfaringsbaserte opplevelser og hendelser. I en slik redefinert forskning vil det kunne tre frem en forståelse, innsikt og kunnskap som kun de som besitter erfaringene har mulighet til å frembringe. Denne yrkesgruppen, som har det konkrete, daglige og personlige ansvar for relasjonene denne avhandlingen under-søker, er den som særlig har muligheter til å frembringe en slik type forskning.

Når, og hvis, denne avhandlingens teori-tilfang kan være med på å danne et nytt forskningsparadigme innenfor kriminalomsorgsforskningen, ser jeg det som viktig å kunne se og forstå det spenningsfeltet som har oppstått mellom Walderhaugs, Ribe-Nyhus sin og min forskning på en klar og opplysende måte. Etter å ha skrevet frem hvor vanskelig det er å flytte eget perspektiv, og hvor lett det er å blokkere for andres perspektiv, hvis det som ses derfra ikke stemmer overens med det jeg ser fra mitt eget, tenker jeg at dette ikke kun gjelder meg. Dermed må ståsted, forståelse og erfaring ha betydning både i yrkesutøvelse, fra dagliglivet som innsatt og som forskere.

Jeg kan tenke meg at Walderhaug, fra sin posisjon som filosofisk praktiker i kriminalomsorgen, forstår sin rolle slik at hun har de beste forutsetningene for å forske frem objektiv og relevant kunnskap om og innsikt i kriminalomsorgen. Noe tilsvarende vil nok gjelde Ribe-Nyhus, nemlig at han tenker at det er han som har de beste muligheter for å forske frem objektiv og nyttig kunnskap om og innsikt i kriminalomsorgen. Ut fra det jeg har skrevet inn, hentet fra hans avhandling og artikkelen i festskrivet til Hammerlin, tenker jeg at det er vanskelig også for han å flytte seg til mitt ståsted og perspektiv og å se og forstå kriminalomsorgen slik jeg gjør det. Det vil nok være lettere å flytte seg henimot Walderhaugs perspektiv og forståelse siden hun som filosofisk praktiker ikke har stått i veien for hans indre soning i det å bearbeide skyld og anger, på samme måte som han mener at mange av de fengselsbetjentene han har møtt har gjort det. Hvis Ribe-Nyhus hadde vært innsatt i det fengselet som Walderhaug jobber i, så kunne hun ha vært en av dem som hjalp han med disse utfordringene.

På nytt kommer dette med at all erfaring er teoriladet og all teori er erfaringsladet i fokus. Altså, at når Walderhaug og Ribe-Nyhus har tuftet sin forskning på sine erfaringer og den

⁷¹⁹ Snertingdal (2019, s. 83). Se under overskriften «Metodisk tilnærming i praktisk kunnskap».

teorien de har sett og drøftet erfaringene gjennom, så er det et perspektiv og en forståelse de står helt og fullt inne for. Det dreier seg om grunnleggende synsmåter som er dypt forankret i personligheten, og som kommer til syne i personlighetens måte å tre frem på, både overfor en selv og overfor omgivelsene. Ikke minst med hensyn til andre forskningsfelt, og andre som de ønsker å formidle sin forskning til.

En vesentlig forskjell på Walderhaugs og Ribe-Nyhus sin forskning, og min forskning, er at min forskning kommer i etterkant av publiseringen av deres forskning. Det betyr at jeg har hatt lang tid på å sette meg inn i og å fordøye det de har forsket frem. Dermed har jeg sammen med mine veiledere vært gjennom mange prosesser i det å rive ned blokkeringer og å komme meg opp av fallgruver i forsvaret for mitt eget. Så har det teoretiske anslaget som avhandlingen fremmer, vist meg at jeg må erkjenne at selv om jeg har vært bevisst på ikke å gå i et ufornuftig forsvar for mitt eget perspektiv og min egen forståelse, så er det høyst sannsynlig at de som leser avhandlingen vil tenke at det er akkurat det jeg har gjort. Når jeg bruker «ufornuftig forsvar» så er det fordi enhver forsker og ethvert menneske må ha rett til å fremme de perspektivene og den forståelsen de er overbevist om. Uansett, hvis det er slik som praktisk kunnskap som fag og forskningsfelt fremmer, at i stedet for konklusjoner så fører forskning først og fremst til lærdommer, så ser jeg dette som en særdeles viktig lærdom om de ulikhetene i perspektiv og forståelse som gjerne trer frem.

Dette kan kanskje også stå som en konstatering om at virkeligheten er slik at vi ser, forstår og tolker ulikt, og at slike ulikheter er fruktbare, kun når slike ulikheter får mulighet til å tre fram innenfor treleddede relasjoner og blir drøftet, re-drøftet, analysert og syntetisert innenfor et fellesskap. I en slik forståelse vil min forskning ha sin berettigelse, sett fra et betjent-perspektiv og fra en betjents forståelse av egen yrkesrolle og egen forskerrolle. Samtidig tenker jeg at Walderhaugs, Ribe-Nyhus sin og min forskning vil få større positiv betydning for kriminalomsorgen hvis vi greier å tre inn i et nytt forsknings-paradigme, der både det vi er enige om og det vi er uenige om, eller noe midt imellom, trer frem på en god måte i offentligheten. Forutsetningen er selvfølgelig at vi har en grunnleggende respekt for hverandre, og hverandres forskning, og hverandres ståsted, og at denne respekten kommer til syne i det offentlige i både enigheter og uenigheter.

Kuhn skriver følgende om hva et paradigme er: «Med et paradigme forstår jeg allment anerkjente vitenskapelige prestasjoner som i en periode fungerer som modeller for problemer og løsninger innen et fellesskap av forskere».⁷²⁰ I dagens forsknings-fellesskap er ikke fengselsbetjenter og førstebetjenter deltakere i noe forskningsfelt, i hovedsak på grunn av sin mangel på høyere langvarig profesjonsutdanning. De allment anerkjente vitenskapelige prestasjonene innen kriminalomsorgsforskning er levert av forskere uten

⁷²⁰ Kuhn (2002, s. 9). Se under overskriften «Avsluttende refleksjon over hendelsesforløpet i Petters møte med fengselet».

fengselsbetjenterfaring, altså uten et innenfra-perspektiv på og en innenfra-forståelse av dagliglivet i kriminalomsorgen.

Jeg vil hevde at denne avhandlingen viser at vi i alle fall er tre forskere med en innenfra-forståelse og et innenfra-perspektiv, fra eget forskningsfelt, som i kraft av forsknings-feltene våre i alle fall overlapper, kan inngå i et nytt paradigme. Walderhaug er tydelig på at den type vitenskapelig kunnskap hun har utviklet i sin avhandling, ikke ville vært mulig uten den diskrepans-erfaringen som hun hadde tilegnet seg i de konkrete situasjoner og prosesser hun har gjennomlevd i direktemøter med innsatte. Hun går så langt i å framheve dette at hun bruker betegnelsen «helt avgjørende» for å karakterisere betydningen denne erfaringen har hatt for at hun kunne gjennomføre sin forskning og tilegne seg denne typen kunnskap.

Slik jeg har brukt begrepene indre og ytre ontologi gjennom avhandlingen, er det riktig å si at Walderhaug har ervervet mye av kriminalomsorgens indre ontologi, i kraft av sin erfaring som filosofisk praktiker i fengselsvesenet. Dette er utgangspunktet for hennes bidrag til en videre kunnskapsutvikling innen kriminalomsorgsfeltet. På samme måte som jeg har vist til det som gjelder for min forskning, har Walderhaugs innsikt i feltets indre liv, sikkert hatt betydning for forskningsmetoden hun har brukt. Tilsvarende gjelder for måten disse aspektene ved hennes forskning har vært bestemmende for hennes kritiske måte å gå inn i sine erfaringer.

Den andre forskeren som jeg anser for kunne inngå i et nytt paradigme, er Ribe-Nyhus, som har gjennomført erfaringsbasert forskning som innsatt i norske fengsler. Ribe-Nyhus har gitt kriminalomsorgen, øvrige forskningsfelt med tilknytning til kriminal-omsorgen, og samfunnet for øvrig, nytt innblikk i hverdagslivet i kriminalomsorgen, på måter som kun en forsker med erfaring som innsatt kunne ha frembrakt. På et vis befinner Ribe-Nyhus seg innenfor det etablerte kriminologiske paradigmet, som må betraktes som det «allment anerkjent[e] vitenskapelige fellesskap av forskere», som i dagens situasjon fungerer som modell for forskning innen kriminalomsorgen. På den annen side er det meg bekjent ingen kriminologiske forskere som har gjennomført sin forskning ut fra erfaring som innsatt i fengsel med forskning på egne erfaringer.

Som innsatt over mange år, har Ribe-Nyhus fått en indre ontologi som også er preget av det. Dette slår ut i hans måte å se, forstå, oppleve og tolke hvordan det å være innsatt, som noen bestemt («seeing as») er. Samtidig har han også tilegnet seg noe mer gjennom en delvis ytre ontologi, eller en delvis indre ontologi med tanke på det han ser, forstår, opplever og tolker av fengselsbetjentenes yrkesutøvelse («seeing that»). Dette kan kanskje ses på som det å være tilskuer og deltaker, slik jeg under overskriften «To fortellinger som hoved empiri» har knyttet indre ontologi til det å være deltaker og ytre ontologi til det å være tilskuer. Slik sett blir ikke ontologi-begrepet noe enten eller. Det vil alltid være, enten hårfine eller godt synlige kombinasjoner, slik jeg har vist ved å nyansere ontologi til indre og ytre ontologi og videre til delvis indre og delvis ytre ontologi, i en analytisk sammenheng. Referansen til den analytiske sammenhengen er forutsatt for å kunne trekke noen relativt klare skillelinjer i drøftinger og

analyser, selv om det i menneskets daglige virke knapt forekommer like tydelige forskjeller. For eksempel er det mulig å si at det Ribe-Nyhus ser, forstår, opplever og tolker av betjentenes yrkesutøvelse, ville hatt et sterkere innslag av betjentenes indre ontologi hvis han hadde samhandlet mer med dem enn han gjorde. Ved å ikke ønske å ha noe med dem å gjøre, og ikke ville svare dem når de snakket til han, ble nok hans forhold til betjentene hovedsakelig preget av ytre ontologi, fordi det er bare gjennom kommunikasjon og samhandling at det er mulig å tilegne seg («seeing that») et reelt og godt innsyn i andres indre ontologi.

Ribe-Nyhus sine erfaringer og opplevelser av fengselsoppholdet fører altså fram til en annen indre ontologi enn det Walderhaug og min forskning henholdsvis har ført til, siden alle har sin egen indre ontologi knyttet til førstepersons perspektivet på sine erfaringer. Til andres erfaringer står vi hovedsakelig i et ytre forhold som tilskuer. Jeg har ikke erfaring som innsatt, og har dermed ikke en indre ontologisk fundert erfaring om hvordan den ytre soningen kan stå i veien for den indre soningen, slik at bearbeiding av skyld og anger lider under det. Samtidig kan det sies at vi alle tre har en felles ontologi, som kan karakteriseres som en delvis indre og ytre ontologi. Dette fordi vi forstår og har innsikt i og kunnskap om det indre liv/hverdagslivet mellom de innsatte, og fordi vi står, og har stått, i direktekontakt med de innsatte.

Det tredje forskningsprosjektet som ville kunne inngå i et nytt paradigme er denne avhandlingen, ettersom de opplysningene jeg har, viser at det ikke innen den etablerte kriminalomsorgsforskningen er mange fengselsbetjenter eller første-betjenter som har forsket på sine egne erfaringer. Det blir selvfølgelig opp til andre å avgjøre om denne avhandlingen, der en fengselsførstebetjents ideal, selvforståelse og yrkesidentitet er drøftet og analysert, er å betrakte som en god nok kritisk gransking av egne erfaringer, for å kunne inngå i et nytt paradigme. Det samme vil gjelde den teorien som er utviklet, der spesielt ansvar oppfattes som et vesentlig moment i måten denne førstebetjenten og forskeren har sett og forstått sine holdninger (*hexis*) og handlinger.

Under overskriften «Avhandlingens teori-tilfang som et nytt paradigme i kriminalomsorgsforskningen, eller ikke?», og ellers gjennom hele avhandlingen, har jeg vært tydelig på betydningen av at vi ser, forstår og tolker ulikt, ut fra våre erfaringer og den teorien som er befestet med våre erfaringer, og omvendt. Derfor vil det, i tillegg til annen forskning, være viktig i et nytt paradigme å ha med seg resultatene av akkurat denne type forskning for å kunne danne helhetlige forskningsbidrag inn mot kriminalomsorgen. Det forskningsprosessen har gitt meg stadig mer innsikt i og forståelse av og aksept for, er det fruktbare ved å være «tvunget» til å tre inn i andres arbeid, som står i kontrast til mitt eget, som det Ribe-Nyhus sin for forskning har gjort. Dermed tenker jeg at kriminalomsorgsforskningen vil ha god nytte av min forskning som nok vil bli sett, forstått og tolket i ganske stor kontrast til annen etablert forskning. Dette gjelder enten en er enig eller uenig, eller sågar om noen skulle mene at en slik erfaringsbasert forskning er feil eller ubalansert.

Under overskriften «Premissene for den gode samtalen» har jeg vist til Methi som skriver at når en tekst bokstavelig talt blir lagt frem som gjenstand for ordskifte eller dialog, så vil tekstens innhold (hendelsen i teksten) tre inn i ulike «forståelsesrammer». Akkurat dette momentet er det viktig å dvele ved, med tanke på det med forståelse, innsikt og kunnskap. Det gjelder mer presist, at i et paradigme-samarbeid må alle aktørene gjøre sitt ytterste for å kunne forstå det de andre aktørene egentlig, og innerst inne, fremmer i sin forskning. Det jeg gjennom avhandlingen har vært tydelig på, er at jeg først må forstå ulike sammenhenger, før jeg har muligheter for å skaffe meg (mer dyptgripende) innsikt, og videre være i stand til å ta denne innsikten inn i mitt totale kunnskapslager.

Som en ytterligere begrunnelse for at min forskning skal kunne inngå i et nytt paradigme, og etter hvert implementeres i kriminalomsorgen som en konstruktivt lærende organisasjon, vil jeg vise til det jeg har skrevet med utgangspunkt i hendelsene med Petter og Jørgen. Det er etter det jeg kjenner til stor sannsynlighet for at det ikke finnes forskning på spesifikke hendelser mellom innsatte og fengselsbetjenter og førstebetjenter,⁷²¹ der forskeren selv er den som besitter erfaringene det blir forsket på. Slik forskning vil kunne gi kriminal-omsorgen og kriminal-omsorgsforskningen tilgang til forståelse, innsikt og kunnskap om en fengselsførstebetjents indre ontologi. Sett i et mer avgrenset perspektiv, har betegnelsen og begrepet indre ontologi gitt meg et grunnlag for å redegjøre for hvordan denne avhandlingens analyser og synteser er fremskrevet og reflektert over. Dette har igjen gitt et utgangspunkt for å reflektere over den særlige metodebruken i avhandlingen, ikke minst på det kritiske nivå, som er det nivået som justerer de andre tre nivåene, slik det er beskrevet i Enerstvedts redegjørelse for forskningens fire nivåer.

Noe av det egenartede ved min forskning, er at jeg, i tillegg til å ha en indre ontologi, bygget på og inn i mine erfaringer, gjennom forskningsprosessen har skapt meg en ny indre ontologi. Dette kommer spesielt klart frem ved at det jeg på hendelses-tids-punktet så som noe bestemt («seeing as»), har jeg, gjennom kritiske og dyptgående refleksjoner, lært å se og forstå som noe mer og til dels noe annet («seeing that»). Avhandlingen avdekker således både min «gamle» og min «nye» indre ontologi. Det gjelder spesielt med hensyn til min personlige identitet og selvforståelse, og, ikke minst, med hensyn til min yrkes-identitet, reflektert i forhold til fenomener som ansvar, lojalitet og mitt ideal om å jobbe med hjelp og grensesetting, og da spesielt i en oppdragende virksomhet. Dette siste fordi det står for meg som vanskelig, eller umulig, å se for seg at det går an å være hjelper uten å samtidig være grensesetter, når det er tale om noe så problematisk som å jobbe med frigjøring fra kriminalitet og ofte rus. Jeg kan ikke se for meg hvordan det skulle være mulig å hjelpe noen til å frigjøre seg fra rusavhengighet uten samtidig å skulle sette grenser, for eksempel gjennom rettleiding og veiledning, for å forhindre den innsatte fra å fortsette å ruse seg gjennom

⁷²¹ Når jeg spesifiserer dette til «fengselsbetjenter og førstebetjenter», men ellers ofte bare refererer til «ansatte» er det i denne sammenhengen nødvendig fordi Walderhaug som ansatt har forsket på hendelser mellom henne og de innsatte.

arbeidet med rehabilitering. Det samme vil gjelde å eventuelt fortsette det «tut og kjør» livet som min innsatt-informant viste til.

Det avgjørende for kriminalomsorgen med hensyn til dens videre utvikling er ikke i og for seg hvorvidt dette bygges på en selvforsyningsmodell eller en import/eksport-modell, men hvorvidt grensesetting og hjelp separeres og fordeles på forskjellige yrkes-kategorier eller ikke. Som jeg har argumentert for gjennom denne avhandlingen og særlig fokusert på i dette kapitlet kan ikke fengselsbetjentene fungere godt og konstruktivt med hensyn til frigjørende rehabilitering dersom deres oppgaver reduseres til gressesetting og dertil innsnevres til rene sikkerhetsoppgaver. Bare dersom de gis og tar ansvar for balansen mellom grensesetting og hjelp og gis ressurser og rammebetingelser (samfunns- institusjons- og situasjons-betinget likeverd) som setter dem i stand til å utføre dette på en kyndig og reflektert måte (tilstedeværende likeverd), vil kriminalomsorgen kunne realisere målsettingen om å bidra til livsendrende og frigjørende rehabilitering for de innsatte.

Andre yrkeskategorier involvert i kriminalomsorgen, som fengselsprest, filosofisk praktiker, lærer, psykolog, lege, fritidsledere osv. har viktige og uomgjengelige oppgaver i forhold til de innsatte velferd. Men selv deres bidrag vil ikke monne mye dersom betjentene bare skal være rene voktere. Den daglige virksomheten vil nødvendigvis da være i all hovedsak preget av undertrykkelse og meningsløshet. Det er og har vært avgjørende for meg at de innsatte har kunnet møte meg som fengselsbetjent og førstebetjent som «hele» mennesker med sine personlige særegenheter, og at jeg har kunnet møte de innsatte som hel person med min personlige væremåte. Når «ansvar» er gitt så stor betydning i avhandlingen, henger det også nøye sammen med dette gjensidige forholdet. Å akseptere en reduksjon i så henseende i betjentenes yrkesrolle og yrkes-identitet, vil for meg framstå som «ansvarsfraskrivelse». Som jeg har vist flere steder, ville en slik reduksjon gjort både god hjelp og fornuftig grensesetting umulig.⁷²²

Det kan være at det er forskjellige synspunkter på dette mellom oss tre som har forsket på kriminalomsorgen med innenfra-perspektiver, og mellom oss og de som har forsket med utenfra-perspektiver. Derfor er det desto viktigere at slike uenigheter blir løftet fram og drøftet i gode treleddede relasjoner. Dette er et viktig aspekt ved det som kan bli et nytt paradigme i kriminalomsorgen og kriminalomsorgs-forskningen. Det spennende og utfordrende med slike dialoger, i ulike relasjoner, er det jeg i denne avhandlingen fremmer om ulike forståelser av en og samme sak, med bakgrunn i de «sannheter» de ulike aktører mener å ha funnet fram til med hensyn til de samme grunnleggende saksforhold, men med utgangspunkt i forskjellige indre ontologier og perspektiver. Slik jeg har forstått hermeneutikken så er den sannheten jeg har som utgangspunkt for å skaffe meg ny forståelse

⁷²² Det er spesielt drøftingene og analysene av mitt møte med Petter og Jørgen som viser den nødvendige relasjonen mellom hjelp og gressesetting. Gjennom avhandlingen har jeg fokusert spesielt på forholdet mellom gressesetting, gjennom tvangsmidler og den mer dagligdagse gressesettingen innenfor rehabiliterings-virksomheten med oppdragelse, veiledning og rettleiding.

en *forforståelse* av saken og dermed en forutsetning for utviklingen av en ny og dypere forståelse som erstatter den «gamle» sannheten eller forforståelsen av samme sak. Men det forutsetter også at jeg tåler å la den gamle forståelsen bli utfordret av andres alternative forståelser, og at disse forståelsene deretter gjennomgår en felles kritisk drøftelse.

Slik jeg har brukt begrepene forståelse, innsikt og kunnskap viser de til noe vesentlig om det en treleddet relasjon mellom ulike aktører bør innebære. For å utvikle en så dyp forståelse av saksforholdene vi trer inn i som mulig, må vi stadig søke å tilegne oss ny innsikt, frembrakt gjennom treleddede relasjoner. Ny innsikt gir så ny forståelse og så videre i nye hermeneutiske vendinger. Det vil i noen tilfeller skifte mellom storm og kaos, og ro og tilfredshet, når våre, til dels fastlåste, sannheter blir ristet og skaket av nye sannheter. Kanskje dette kan betraktes, ikke bare som en modell eller et ideal for en lærende organisasjon, men også som en skisse av det lærende menneskets indre liv med utvikling av taus og iboende kunnskap, både artikulert og uartikulert? Resultatet av en slik tilnærming i mange og ulike dialektiske prosesser vil naturligvis kunne betraktes som utvikling av stadig nye teorigrunnlag for kriminalomsorgen og egentlig for alle samfunns-institusjoner som har med hjelp og grensesetting å gjøre.⁷²³

Et annet egenartet aspekt ved min forskning, som også kan sies å gi en indikasjon om et kommende paradigmeskifte, og om kommende bidrag til å utvikle kriminal-omsorgen som en lærende organisasjon, er utviklingen av ny teori i teori og metode-kapitlet. Dette bidraget er så brukt og validert i analysene av fortellingene om Petter og Jørgen, og i analysene av relasjonene mellom ulike aktører i kriminalomsorgen. Det vil si at oppgaven til kapitlet om teori og metode i denne avhandlingen, ikke kun har vært å redegjøre for hvilke teorier og metoder som er brukt. Jeg har jobbet intenst med å analysere, spesielt Russell Hansons vitenskapsteori og Enerstvedts virksomhetsteori stilt overfor hverandre, for å trenge så langt som mulig inn i og forstå kjernen i deres tenkning. Denne læringen har gitt meg ny forståelse, ny innsikt og ny kunnskap som gjennom til dels fri tenkning (abduksjon) har ført til utvikling av i alle fall delvis ny teori, spesielt med tanke på innarbeidingen av ansvarets betydning for hvordan vi ser, forstår og tolker det vi observerer. Dette gjelder også utviklingen av begrepene om ontologi og epistemologi, med innføringen av distinksjonen mellom indre og ytre, som igjen har dannet grunnlaget for å se, forstå og tolke andre teorier i relasjon til mine erfaringer. I utviklingen av likeverds-begrepene, fra det at forsøket på å forstå og implementere Walderhaugs begrep om tilstedeværende likeverd ga meg ideen om situasjonsbetinget likeverd, har det vært særlig viktig å kunne dra på utarbeidelsen og integreringen av de øvrige sentrale begrepene som er tatt opp og/eller utviklet i avhandlingen, for etter hvert å oppdage og integrere begrepene om institusjonsbetinget og samfunnsbetinget likeverd.

⁷²³ Begrunnelsen for at en slik modellutvikling skal kunne være mulig, ligger i avhandlingens teoriutvikling, og da spesielt i det å kunne flytte seg fra eget ståsted henimot den andres ståsted, for derigjennom å kunne prøve å se saken med den andres øyne og forståelse. Det gjelder også å ha en tilstrekkelig ydmykhet for den andres ståsted og erfaringer, slik at «blokkeringer» for å se, forstå og tolke den andre blir så minimale som mulig, og da uten å miste egen integritet som forsker og menneske. Altså å ha en positiv bevissthet og erkjennelse av at det er i vårt ukyndige blikk vi har muligheter til å oppdage noe nytt og overraskende, som forhåpentligvis oppløser våre «sannheter» og stadig tilfører nye sannheter.

Forskningsprosessen har gitt mange oppdagelser, og har også bidratt til ny forståelse av det jeg vil kalle for selvfølgheter. Jeg har vært klar over at det å ha ansvar i jobben som betjent har gjort noe med meg, men jeg har ikke tidligere greid å sette betydningen av det å ha ansvar inn i en vitenskapelig sammenheng. Jeg har nok intuitivt forstått at det ligger teori i erfaringer, men det er først gjennom fordypningen i Russell Hansons teori at jeg har fått en vitenskapsteoretisk forståelse, innsikt og kunnskap som jeg deretter kunne bruke i mine refleksjoner i en avhandling. Jeg hadde heller ikke kjennskap til abduksjon som forskningsmetode. Da jeg oppdaget at mine undringer og aninger var relevante innenfor forskning, førte det også til min undring over det tidligere for meg uoppdagede faktum at all erfaring er teoriladet. Denne undringen førte igjen til det jeg har skrevet om at all teori må være erfaringsladet. Jeg har vært smertelig klar over at lover og regler i kriminalomsorgen må følges lojalt, samtidig som det er rom for tolkninger og yrkesmessig frihet innenfor regelverket. Det er likevel først i denne forskningsprosessen jeg har greid å nyansere og sette dette inn i en virksomhets-teoretisk sammenheng gjennom begrepene om fri, nødvendig og tvungen virksomhet. Det er også første gang at jeg har greid å se, forstå og å reflektere likeverd på en nyansert måte i faglige termer, selv om jeg gjennom mange år har tenkt frem og tilbake på om det vil være mulig å danne likeverdige relasjoner mellom innsatte og betjenter.

6.3.2 Anomali når et nytt paradigme trer frem

Med uttrykket «anomali» sikter Kuhn til problemer som kan oppstå før et nytt paradigme blir introdusert. Det er en oppdagelse eller erkjennelse av at noe strider mot de forventningene som ligger i det eksisterende paradigmet.⁷²⁴ I kapitlet «Metodisk tilnærming i praktisk kunnskap» har jeg vist til den kritikken Ribe-Nyhus var utsatt for etter å ha levert sin ph.d.-avhandling med tittelen «Indre og ytre soning». Kritikken gikk ut på at hans framskrivning av egne erfaringer som innsatt var etisk problematisk i forhold til de etterlatte etter den som Ribe-Nyhus ble dømt for å ha drept. Det ble også kommentert at en drapsdømt omtrent ikke hadde rett til å forske på egne erfaringer som innsatt i norske fengsler.

Motstanden som Ribe-Nyhus opplever, kan minne om det Kuhn skriver om Max Plancks tilbakeblikk på egen karriere. Et nytt vitenskapelig paradigme blir ikke etablert ved at motstandere og kritikere blir overbevist, eller, som Kuhn sier: at de ser lyset. For at den nye vitenskapen skal bli akseptert og få fotfeste må det vokse frem en ny generasjon av forskere som er fortrolige med den nye vitenskapen.⁷²⁵

Kanskje det er den lange tiden det tar å endre vitenskapelig tenkning og praksis Snertingdal tenker på når hun har et 50-års perspektiv på at det i fremtiden vil være fengselsbetjenter med doktorgrad fra KRUS som utvikler og redefinerer vår forståelse av forholdet mellom straff og velferd. Det ville i så fall også være fengselsbetjenter som gir samfunnet nye modeller for organisering av velferdsstatlige tjenester i kriminal-omsorgen. Med tanke på hvor lang tid

⁷²⁴ Se under overskriften «Metodisk tilnærming i praktisk kunnskap».

⁷²⁵ Se under overskriften «Metodisk tilnærming i praktisk kunnskap».

endringer tar, vil det da være nødvendig at KRUS, og kriminalomsorgen for øvrig, allerede nå begynner å tilrettelegge for at betjenter skal kunne gjennomføre doktorgradsstudier.

Først når denne avhandlingen er offentliggjort og publisert kan jeg finne ut om for eksempel mine kritiske analyser av kriminalomsorgen vil skape tilsvarende motstand som den Ribe-Nyhus har møtt, og som samsvarer med det Kuhn viser til i sin paradigmatheori. Det er også først da jeg kan få vite om det skapes motstand, eller sågar ignorering, av denne forskningens fokus på kriminalomsorgen som en konstruktiv lærende organisasjon, med de begreper og forslag til endringer som er forsket frem her. Det er også først fremtiden som vil kunne vise om Walderhaug, Ribe-Nyhus og min egen innenfra-forskning, arbeidet fram fra hvert vårt innenfra-perspektiv, og delvis utenfra-perspektiv på hverandre, vil kunne integreres i et nytt paradigme som får avgjørende innflytelse på utviklingen av kriminalomsorgen. Det samme vil gjelde om det vi har utviklet innenfor hver vår innenfra-forståelse og det vi har utviklet innenfor hver vår delvis utenfra-forståelse av hverandres forskning, kan danne utgangspunkt for et nytt forskningsmessig paradigme innen kriminalomsorgen.

Sett i sammenheng, vil disse tre ulike forskningsperspektivene på virksomheten i kriminalomsorgen potensielt kunne utgjøre et grunnlag for et nytt paradigme innen fengselsforskningen. De tre forskningstilnærmingene har nemlig mye felles og bekrefter og overlapper, i tillegg til å utfordre og utfylle hverandre. Dette gir samlet sett, det jeg vil kalle, «kompletterende forståelse, innsikt og kunnskap» om dagliglivet i kriminalomsorgen. Dermed kan det skapes en ny konstruktiv spenning innen forskningsfeltet, både disse tre imellom og mellom disse og den eksisterende forskning bygget på utenfra-perspektiver. Dette vil alt i alt igjen kunne gi opphav til nye dialoger og nye dyptgripende undersøkelser, forhåpentlig da som treleddede relasjoner. Særlig det at forskere med erfaring fra å være deltakere (filosof, innsatt eller ansatt) i det indre hverdagsliv i kriminalomsorgen, men med forskjellige utgangspunkt, trer aktivt inn i forskningsfeltet, vil kunne bidra til å etablere ny forståelse av og konstruktive reformer i kriminalomsorgen.

6.3.3 Det nye paradigmets forsknings- og samfunnsmessige nytte

Kuhn gjentar flere steder i boken *Vitenskapelige revolusjoners struktur*, at andre forskere er kritiske til hans arbeide og hevder at han i sin paradigmatheori fjerner seg fra det objektive ved forskningen. Han avviser dette ved bl.a. å vise til hvordan han har påvist at taus kunnskap og intuisjon er sentrale momenter i den vitenskapelig etablerte kunnskapen, som viktige forskningsbidrag fra hans side:

Noen lesere har følt at jeg forsøker å basere vitenskapen på uanalyserbare individuelle intuisjoner snarere enn på logikk og lover. Men denne tolkningen farer vill i hvert fall i to vesentlige henseender: For det første, hvis jeg i det hele tatt snakker om intuisjoner, så er de ikke individuelle. De er snarere de utprøvde og felles besittelser til medlemmene av en

fremgangsrik gruppe, og nybegynneren tilegner seg dem gjennom opplæring som del av forberedelsen til gruppe-medlemskap.⁷²⁶

I motsetning til det Kuhn viser til, handler denne avhandlingen, gjennom bruk av bl.a. abduksjon, om individuelle intuisjoner i framskrivningen av ny kunnskap. Det er kanskje uansett å tenke for stort å tenke at nybegynnere kan tre inn i et forsknings-fellesskap som enda ikke er etablert, gjennom opplæring som del av forberedelsen til gruppe-medlemskap. I praksis vil det si at det denne avhandlingen fronter, nemlig at fengsels-betjenter og førstebetjenter bør kunne bli forskere ut fra sine erfaringer, for derved å bidra til å videreutvikle kriminalomsorgen, også vil kunne bidra til paradigmeskifter i forskningen i en videre mening, nemlig gjennom praktisk kunnskap som fag og forskningsfelt.

Det bør også kunne gjelde for andre bidrag til forskning på kriminalomsorgen med bakgrunn i direktekontakt med de innsatte. Sosial-konsulentene i kriminalomsorgen med sin direktekontakt med de innsatte, og med sin sosialfaglige bachelorutdanning og eventuelle masterutdanning, er en gruppe som kan tre inn som bidragsytere til det jeg har skissert som et nytt paradigme.

Til sist vil det være kjærkomment hvis innsatte, ut fra sine erfaringer, forsker på innholdet i soningen. I et slikt perspektiv, i en moderne lærende organisasjon, vil vi med tiden kunne få mange erfaringskonsulenter til å hjelpe kriminalomsorgen med sin egenutvikling og sin fremtredelsesform, for både seg selv og verden for øvrig. Da vil forhåpentligvis kriminalomsorgen kunne bli bedre til å forstå hvordan samspillet fungerer de innsatte imellom og mellom de innsattes forskjellige grupper og tilsvarende grupper av ansatte.

På samme måte som jeg gjennom avhandlingen har fokusert på betydningen av innstilling eller innstilthet, vil det også her handle om ulike etablerte forskningsfelt og institusjoner er innstilt på å akseptere et eventuelt nytt paradigme. Under overskriften «Paradigmer som konstallasjonen av gruppeforpliktelser» i boken *Vitenskapelige revolusjoners struktur*, går Kuhn inn på paradigme som «fagmatrise» (*disciplinary matrix*), hvor «fag» inngår fordi termen «refererer til det utøverne av en bestemt fagdisiplin har felles, «matrise» fordi den er sammensatt av ordnede elementer av ulik type, hvor hver av dem krever ytterligere spesifisering».⁷²⁷

I denne sammenheng er det særlig ett fagfelt, nemlig kriminalomsorgen, det nye paradigmet vil gjelde for. Innenfor rammen av det jeg i vid mening har kalt det nye paradigmet, er det altså fra tre perspektiver innen dette fagfeltet det har vært forsket; med utgangspunkt i erfaringene til en filosof, en innsatt og en førstebetjent. Innen det jeg så langt har skissert som et nytt paradigme som disiplinær matrise eller fagmatrise har disse tre perspektivene (objektivt) en felles interesse av å bidra med forskning til kriminalomsorgsfeltet. De tre

⁷²⁶ Kuhn (2002, s. 179).

⁷²⁷ Ibid. (s. 171).

forskningsperspektivene er hver for seg sammensatt av ordnede elementer av ulike typer, som vil kunne bidra inn i et eventuelt nytt paradigme. Det som bør skje videre er at bidragene gjennomgår en ytterligere spesifisering inn mot den rådende kriminalomsorgsforskningen og kriminalomsorgen som institusjon, for derigjennom å skaffe til veie en samfunnsaksept. Når paradigmet etter hvert etableres står vi overfor den krevende oppgaven med å formidle forskningsresultater til andre forskningsinstitusjoner, og kanskje særlig til KRUS som utdannings-institusjon, som kvalifiserer fengsels-aspiranter til jobben som fengselsbetjenter. Det nye paradigmet står også overfor en omfattende oppgave med å formidle forskningsresultater ut til allmennheten gjennom ulike publiseringskanaler, spesielt hvis forskningsresultatene møter stor motstand.

De tre forskningsperspektivene vil også kunne være paradigmer som eksemplarer, i den forstand at det gir konkrete eksempler på godt vitenskapelig arbeid innenfor det som etter hvert kan bli et paradigme som en ny fagmatrise.

6.3.4 Paradigme som fengselsførstebetjent og forsker

I etterordet til den norske oversettelsen av Kuhns bok *Vitenskapelige revolusjoners struktur*, skriver Eivind Tjønneland om at det særlig er to sider ved paradigme-begrepet vi bør merke oss. Den ene siden er hvordan mentale vaner, teknikker, begreper og tradisjoner preger vitenskapelige fellesskap, noe jeg har vært inne på ovenfor. Den andre siden ved paradigmebegrepet handler om «bestemte eksempler eller modell-løsninger på vitenskapelige problemer. Den siste betydningen av paradigme, som eksempel, svarer til den opprinnelige greske betydningen av ordet».⁷²⁸

Det Tjønneland viser til i etterordet er hentet fra et avsnitt i Aristoteles' bok «Retorikk», der tema er at dialektikken mellom det induktive og det deduktive med hensyn til overbevisning, ikke fører til sikker viten, men likevel holdes sammen ved paradigme som eksemplar eller eksempel. Derfor faller paradigma som eksemplar egentlig utenfor vitenskap i streng mening, ifølge Aristoteles. Ifølge Tjønneland er det derfor ikke så underlig at Kuhns betoning av paradigmet, eller eksempelets avgjørende rolle (som eksemplar), *innenfor* vitenskapen er blitt oppfattet som provoserende. Tanken svarer til at eksemplet skaper normer for hvordan anvendelsen av regler og lover kan forstås. «Man kunne si at anvendelsen sprenger regelen, og at dette markerer forståelsens radikale historisitet».⁷²⁹

Ved å ta utgangspunkt i Kuhns definisjon av et paradigme som «allment anerkjente vitenskapelige prestasjoner som i en periode fungerer som modeller for problemer og løsninger innen et fellesskap av forskere»,⁷³⁰ kan jeg ved abduksjon, det vil si ved å ane og undre meg, spørre om mitt ideal som betjent og forsker kan være et eksempel på eller en

⁷²⁸ Tjønneland (2002, s. 214).

⁷²⁹ Ibid. (s. 215).

⁷³⁰ Se under overskriften «Avhandlingens teori-tilfang som et nytt paradigme i kriminalomsorgs-forskningen, eller ikke?».

modell i denne betydningen av paradigme. Med mitt ideal, og ut fra min hensikt med denne forskningen, har jeg en grunnleggende intensjon om å kunne bidra til å løse ulike problemer i kriminalomsorgen. Det som bl.a., ut fra Kuhns sammensatte definisjon, taler mot at min forskning kan være et paradigme som eksemplar, er at jeg ikke inngår i et fellesskap av forskere, med mindre Walderhaug og Ribe-Nyhus kan anses som deler av et begynnende paradigme som forskerfellesskap, og ikke minst at de har et ønske om å inngå i et slikt forskningsfellesskap.

Jeg har en ideell målsetting med denne forskningen, og noe av det jeg har avdekket i avhandlingen kan være innsikter som kriminalomsorgen bør etterstrebe og realisere i sin virksomhet. Det vil imidlertid være en forskjell på det å fremme aspekter ved egen forskning som ideal for en virksomhet (som en modell-løsning), og det å fremme seg selv som et ideal, selv om det også historisk har vært slik at enkeltmennesker og deres virksomhet har vært karakterisert som paradigmer. Det vil si som for-bilder, på tilsvarende måte som den fengselsbetjenten jeg har fortalt om som skapte trygghet og ro rundt seg, fordi han var spesielt god til å samtale med innsatte.⁷³¹ Det jeg gjennom avhandlingen har fokusert på og etterstrebet er kunnskap om det ideale mål for kriminalomsorgen. Gjennom forskningsprosessen, med fokus på ideal, selvforståelse og yrkesidentitet, har jeg tilstrebet det å finne frem til de beste ansatsene til forbedring av kriminalomsorgen. Med bakgrunn i Hoëms teori, har jeg gått så langt som å stille spørsmål om kriminalomsorgen, under visse betingelser, kan bli en signifikant og betydningsfull institusjon for både innsatte og ansatte. Dersom dette blir en realitet, går det an å tenke seg at kriminalomsorgen også blir mer betydningsfull for samfunnet for øvrig, ved at det gjennomføres bedre rehabiliterings-tiltak, som fører til mindre kriminalitet, og dermed mindre belastning på samfunnet.

Under utformingen av mitt ideal som hjelper og grensesetter har jeg spesifisert de overordnede delene av kriminalomsorgens indre og ytre ontologi, som knyttet til kriminalomsorgens samfunnsmandat og begreper om straffens formål og begrunnelse. Indre og ytre ontologi handler om at idealet er tuftet på mitt totale kunnskapslager (indre ontologi) hvor erfaring og teori inngår i en form for symbiose. I tillegg inngår andres erfaringer gjennom informantene og annen forskning, som for meg blir forstått som tuftet på ytre ontologi. Det samme vil gjelde for Walderhaug og Ribe-Nyhus sin forskning, hvor deres indre ontologi med tanke på straffens formål og begrunnelse er klarere definert. Når jeg har spesifisert indre og ytre ontologi er det slik at kunnskaps-utviklingen, eller den epistemologiske utviklingen, også blir forskjellig alt ettersom den bygger på en indre epistemologi eller en ytre epistemologi. Det gjelder forskjellene i kunnskapsutvikling ut fra erfaring med for eksempel et innsatt-betjent perspektiv eller et utenfra-perspektiv basert på observasjoner.

Slik jeg forstår straffens formål og begrunnelse, sett innenfor Walderhaugs perspektiv, er det sentrale at filosofiske samtaler er et godt virkemiddel, til gjennom dyptgripende refleksjoner

⁷³¹ Se under overskriften «Erfaring og teoretisk kunnskap i rehabiliteringsarbeidet».

sammen med de innsatte, å bidra til at innsatte skal kunne skaffe seg kunnskap og selvforståelse til å leve et kriminalitetsfritt liv etter løslatelsen. For Ribe-Nyhus fremstår straffens formål og begrunnelse på en måte som berettiger en klar melding til kriminalomsorgen om at det han betegner som ytre soning må blir radikalt bedre, slik at den indre soningen med bearbeiding av skyld og anger blir mulig gjennom fengselsoppholdet. Ribe-Nyhus har særlig fokusert på problematiske koblinger mellom jus, filosofi og lover og regler, slik de er nedfelt i kriminalomsorgens praksis.

Under en overskrift som «Paradigme som fengselsførstebetjent og forsker», må det kunne fremkomme hva jeg vil kalle den ideale fordring, hvor hjelp og grensesetting fører til at innsatte gjennomfører fengselsoppholdet ut fra en motivasjon om å kunne leve et kriminalitetsfritt liv etter løslatelsen. For å komme så nær en løsning som mulig blir det viktig at den ytre soningen som Ribe-Nyhus viser til ikke står i veien for den indre soningen, hvor det er sentralt å kunne bearbeide skyld og anger. Tilfeldigheter må byttes ut med en virkelighet av gode muligheter og tilbud, og der det er etablert som en nødvendighet at betjenter har god relasjons-kompetanse til å jobbe med hjelp og grensesetting. Sett i forhold til den opprinnelige betydningen av det greske ordet «paradigma», vil en slik endring kunne gi opphav til bestemte eksempler eller løsninger på de vitenskapelige og institusjonelle problemene som Ribe-Nyhus viser til i sin forskning.

Det er en stor kontrast mellom det abstrakte og teoretiske ved straffens formål og begrunnelse og det som skjer i praksis i møtene mellom innsatte og ansatte. Jeg mener at denne forskningen, særlig gjennom fortellingene om Petter og Jørgen, viser frem både de av mine egenskaper som er gode og de som er mindre gode, eller sågar dårlige. Et sentralt tema i avhandlingen er hvordan jeg ikke kom i posisjon med mitt ideal som hjelper og grensesetting overfor Petter.

En viktig påminnelse i dette for ansatte og aspiranter i kriminalomsorgen, er at jeg på hendelsestidspunktet ikke så like klart som nå det som var mindre god eller sågar dårlig tjenesteutøvelse i den konkrete hendelsen med Petter. Det er først ettertidens kritiske refleksjoner som har gitt ny forståelse av, ny innsikt i og ny kunnskap om en gammel hendelse.

På den annen side viser den konkrete hendelsen med Jørgen at jeg umiddelbart kom i posisjon til å kunne være hjelper og grensesetter, selv om grensesettingen ikke kommer like tydelig frem som i hendelsen med Petter. Overfor Jørgen handlet grense-settingen mest om kommunikasjon og etablering av tillit, for å hindre mulig selvskading eller selvmord, med en person som var så langt nede at han satt i stummende mørke og ikke ønsket kontakt med andre mennesker. Jeg har nå et klart bilde av at jeg på hendelsestidspunktet med Jørgen, må ha klart å skape en tillit som gjorde at han etter møtet forholdt seg konstruktivt til det vi samtalte om. Det tydeligste tegnet var at han etter møtet vårt hadde på lyset inne på cella. Likevel kan det godt hende at han, uten det møtet vi hadde, ikke hadde prøvd å ta sitt liv eller

skade seg. Dermed kan jeg ikke ta æren for at dette ikke skjedde, samtidig som jeg kan tenke meg at den tilliten som ble skapt, var et bidrag til at Jørgen fikk det bedre.

De konkrete hendelsene med Petter og Jørgen viser kontrastene i spennings-feltet som fengselsbetjenter og førstebetjenter arbeider innenfor i den «modell-løsningen» som kriminalomsorgen er bygd opp rundt i sin virksomhet. I tillegg redegjør refleksjonene og analysene for noe av det som må gjøres for konkret å forstå og realisere straffens formål og begrunnelse på en god måte. Som nevnt flere ganger må kanskje ett av de første stegene, om så mer symbolsk enn praktisk og reelt, i forbedringen av kriminal-omsorgen, være å omgjøre tittelen på utdanningen «Høgskolekandidat og Bachelor i straffegjennomføring» til «Høgskolekandidat og Bachelor utdanning i kriminal-omsorgsfag», og dermed være et steg på veien til å forbedre kriminalomsorgen som lærende organisasjon, med de tiltakene denne avhandlingen fremmer.

Med utgangspunkt i den overordnede problemformuleringen «Hvordan kan fram-skriving av ideal, selvforståelse og yrkesidentitet kaste lys over og gi innsikt i det å stå i spenningsfeltet mellom å hjelpe og å sette grenser?», har denne forskningsprosessen avdekket noe om hvor kompleks kriminalomsorg og fengsels-virksomhet er, dvs. like mye som å komme med konkrete svar. Det som blir avgjørende for videre forskning innen kriminalomsorgsfeltet, innenfor et eventuelt nytt paradigme, og med kriminal-omsorgen fornyet som lærende organisasjon, er å komme dypere ned i forståelsen av forholdet mellom individ og samfunn, og da særlig gjennom begrepene tilstede-værende, situasjonsbetinget, institusjonsbetinget og samfunnsbetinget likeverd. En slik dyptgripende forståelse vil danne et solid grunnlag for ny kunnskapsutvikling og erkjennelse, for å se og forstå noe dypere, altså et dypere «seeing as» som igjen vil kunne føre til å se og forstå noe mer dyptgripende, altså et mer dyptgripende «seeing that». I forståelsen av forholdet mellom individ og samfunn, vil det hvile et ansvar på ulike forskere og forskningsfelt for å erkjenne ens eget ukyndige blikk, som det sentrale for å stille oss i en utforskende posisjon med undring og åpne, men reflekterte og gjennomtenkte spørsmål.

Med utgangspunkt i Enerstvedts modell om nødvendigheten av å forstå relasjonen dialektisk som «individet i samfunnet» og «samfunnet i individet»,⁷³² (samfunns-betinget likeverd) er det lett å se at det samme gjelder for fengslet som virksomhet. Her vil det bli individet i fengslet og fengslet i individet både for de innsatte og de ansatte (institusjonsbetinget likeverd). Det betyr ikke det samme for de to kategoriene. Tvert om har både Ribe-Nyhus, Walderhaugs og mine bidrag vist at det kan være store avstander i forståelse. Anvendelsen av begrepene indre ontologi og indre epistemologi kan bidra til å korte ned avstanden. Ikke minst gjelder det for den dominerende forskningen innen kriminalomsorgen som har et utenfraperspektiv, dvs. uten erfaringsbakgrunn fra de nære relasjonene mellom innsatte og ansatte. Forutsetningen for at det kan finne sted en tilnærming, er at den inter-subjektiviteten som

⁷³² Broch et al. (1991, s. 48-49).

ideelt skal gjelde for forskningen blir reell. Det betyr konkret at alle perspektivene, inkludert praksisfeltets eget perspektiv, aktivt går inn i dialog med hverandre, på måter som vil kunne skape nye «eksempler eller modell-løsninger» i fremtidig forskning og derigjennom bidra til dannelsen av et nytt forskningsparadigme.

6.4 Nytt frigjørende perspektiv i kriminalomsorgen

I den sammenheng jeg har vist til ovenfor er det tale om et frigjørende perspektiv som gjør det mulig å se på det indre liv i kriminalomsorgen med nye øyne, ut fra det denne avhandlingen har avdekket om utfordringene som kriminalomsorgen står overfor. Det samme gjelder de problemene som Ribe-Nyhus viser til, knyttet til at den ytre soningen (ytre ufrihet) står i veien for den indre soningen (indre frihet) og det å ta moralske oppgjør med seg selv. For å få til forbedringer her handler det mye om å bygge på og utvikle de ansattes kompetanse, men ikke minst om samfunnets satsing på kriminalomsorgen.

Det er viktig å ha med seg at Enerstvedt har brukt begrepet «frigjørende perspektiv» i det han beskriver som forholdet mellom «kompetente vitenskapsmenn», mens jeg i denne avhandlingen har tillatt meg en videre bruk av både dette og andre begreper. Som det vises til i teori og metodekapitlet er Enerstvedt tydelig på at det er kun gjennom abduksjon, altså aning, undring og gjetning, i tillegg til dyptgripende refleksjoner at vi er i stand til å skape noe nytt. Enerstvedt har satt seg godt inn i hva tidligere teoretikere som Hegel, Marx og Engels har bidratt med av videreføringer til vår forståelse av frigjøringsbegrepet, noe som kommer godt til uttrykk i hans eget bidrag til *Festskivet til Regi Th. Enerstvedts 75-årsdag*, under overskriften «Fortsatt i virksomhet». Disse forskerne definerte frihet som «innsikt i nødvendigheten», noe Enerstvedt lenge var fortrolig med. Denne forståelsen viser at dersom vi vet hva vi skal gjøre så ser vi ikke for oss alternative handlemåter. Det etablerer en innsikt i det som er nødvendig å gjøre i bestemte situasjoner; dermed blir den bestemte handlingen en frigjørende måte å handle på. En slik forståelse er kanskje også gjenkjennbar i min håndtering av hendelsen med Petter.

I sin videre tenkning og grubling over denne definisjonen ble Enerstvedt imidlertid kritisk til egen forståelse og dermed angrep han definisjonen som sa at frihet er innsikt i nødvendighet. Dette fordi innsikt i nødvendighet kun peker på én mulig løsning i en bestemt situasjon. Dermed utvider Enerstvedt definisjonen til også å gjelde «innsikt i mulighetene». Det å kunne være «kritisk til egen forståelse», må vel være et ideal, et forbilde og et eksemplar å strekke seg etter, for dermed å forhindre blokkeringer, som lett kan oppstå når vi er overbevist om at egen forståelse er det eneste rette.

Med en slik utvidelse av definisjonen kan fortellingen om Jørgen være et eksempel, der jeg ble «tvunget» til å skaffe meg innsikt i de mulighetene som var til stede (samtale-måten, tur ut i luftegården og grensesetting). Samtidig forholdt jeg meg til det som var nødvendig å gjøre. Det vil si å gjennomføre møtet med Jørgen, ut fra betjentenes anmodning og mitt stillings-

krav som fengsels-førstebetjent. Slik sett inngikk jeg ikke bare i en fri virksomhet, men også i en frigjørende virksomhet.⁷³³

Motsatt til det å satse på ansattes kompetanse for å jobbe med endringer overfor de innsatte, vil det være å gå inn for at fengselsbetjenter overhodet ikke skal ha noe å gjøre med rehabilitering og positive endringer. Da vil det for fengselsbetjenten, på den ene side, tilsynelatende ikke oppstå noen komplekse situasjoner å forholde seg til og eventuelt løse, og heller ikke oppstå noe spenningsfelt mellom rehabilitering og grensesetting i fengselsbetjentjobben, knyttet til relasjonen mellom indre frihet og ytre ufrihet. Dette med rehabilitering vil da kunne overlates til filosofer, pedagoger og psykologer m.fl.. En slik arbeidsdeling antar jeg vil resultere i at fengselsbetjentene kun har vaktjeneste, med kontroll og restriktive tiltak som hovedoppgave, uten å måtte innta også et frigjørende perspektiv for en helhetlig jobbutøvelse. Det vil da heller ikke være noe stort behov for å utvikle kriminalomsorgen som en lærende organisasjon, i alle fall ikke på den måte jeg har skissert ovenfor.

Når jeg i avhandlingen har bygget mye på den virksomhetsteoretiske tenkningen med begrepne om fri, nødvendig og tvungen virksomhet, framstår det å fjerne de deler av yrkesinnholdet som handler om å gi rom for ulike rehabiliterende tiltak gjennom bl.a. fri virksomhet som det motsatte av det å etablere og realisere et frigjørende perspektiv på den jobben som skal gjøres. I alle fall for fengselsbetjentene blir resultatet at deres arbeid blir isolert til et «ufritt perspektiv» innenfor hvilket de skal jobbe kun med den lovpålagte og først og fremst tvungne virksomheten. Dette vil ganske sikkert bli resultatet når de eventuelt blir «frigjort» fra ansvaret for å bidra til de innsattes rehabilitering. Jeg har ikke tro på at en slik organisering av fengselstjenesten til syvende og sist vil være et godt bidrag til de innsattes frigjøring. Snarere tvert om har jeg argumentert inngående for at dette vil umuliggjøre realiseringen av de ambisjoner og målsettinger som har vært uttrykt om kriminalomsorgens samfunnsopdrag.

En slik jobbdeling vil i så fall også være i strid med måten kriminalomsorgen er bygd opp på i dag. Det vil da ikke være behov for høyere utdanning for betjentene, ettersom jobben kun er å visitere og å låse opp og igjen dører. Behovet vil kun være opplæring i fysisk maktanvendelse, til bruk når ulike situasjoner oppstår. Jeg ser for meg at det blir utageringer og trusler, som vil kreve fysisk maktanvendelse, når betjenten svarer den innsatte «at du må bare vente til filosofen, pedagogen eller psykologen kommer». Deretter blir celledøra låst igjen. Virkeligheten er ikke slik.⁷³⁴ Fengselsbetjentene er uvilkårlig plassert i dette spenningsfeltet og må forholde seg til det både som yrkes-utøvere og som medmennesker. Det forutsetter en opplæring som tar høyde for dette, og at virksomheten i fengslet må forholde seg til

⁷³³ Enerstvedt (2013).

⁷³⁴ Se under overskriften «Hvordan håndtere muligheter og tilfældigheter?», der jeg har vist til mine erfaringer fra nattevaktene i Ålesund kretsfengsel, hvor det ikke var psykologer som stilte opp kl. 0300 for å ta den vanskelige samtalen.

nødvendigheten av en slik opplæring, der innsikt i sammenhengen mellom fri, nødvendig og tvungen virksomhet i et fri-gjørende perspektiv får betydning både for hvordan opplæringen skjer og hva de blir opplært i. Da kan det paradigmeskiftet i forskning og ikke minst i tjenesteutøvelsen, som avhandlingen skisserer, komme til anvendelse som videreføringer av konstruktive aspekter i kriminalomsorgen slik den er innrettet i dag. En forutsetning for dette er imidlertid at det fortsatt er et sentralt mål for kriminalomsorgen å være en lærende organisasjon med vekt både på formell lærevirksomhet gjennom utdanning og ute i fengslene, og på den allmennmenneskelige og uformelle læringen som skjer gjennom alt vi foretar oss.

Allerede på «dagsorden i forbindelse med tillitskrise-møtet på Gol i 1978»⁷³⁵ tok forbundsleder Albertsen i Norsk fengselstjenestemannsforbund (NFF) ordet angående liberaliseringen av fengselsvesenet. Han ville godta liberalisering, hvis tjeneste-mennene kunne beholde sin rolle, med behandling som en viktig del av betjent-rollen.⁷³⁶ I boken *Straffen som problem* har Andenæs en interessant innfallsvinkel på tanken om at det bare er psykologer og psykiatere som skal jobbe med rehabilitering og positive endringer for de innsatte. Han skriver at kritikken av fengselsvesenet har vært rettet mot manglende individuell behandling av lovovertredere, og påpeker at fengslene har ønsket økte innslag av psykiatri, psykologi og pedagogisk personell, ut fra behandlingstanken.⁷³⁷ En viktig påminnelse i denne sammenheng er det at den behandlingen fengselsbetjenter gir de innsatte, ikke er behandling for verken fysiske eller psykiske sykdommer. Betjentene skal derimot ha en god mellommenneskelig fengselsfaglig kompetanse i relasjonene med de innsatte i sin daglige omgang med dem. Betjentene blir uansett et bindeledd mellom andre profesjoner og de innsatte, på grunn av den daglige kontakten som gjør at de ser og forstår det de innsatte sliter med. Betjentene har uansett et ansvar for å tilrettelegge, slik at de innsatte får dekket sine behov for hjelp av ulike spesialist-tjenester. Et eksempel på hvordan de kan ta dette ansvaret er betjentenes henvendelse til meg angående Jørgens tilstand, selv om det i dette tilfellet ikke gjaldt det å være et formidlingsledd til en spesialist-tjeneste.

Andenæs skriver at samtidig med at det ønskes mer psykologisk, psykiatrisk og pedagogisk hjelp i fengslene, så har kriminologisk forskning vist hvor lite vi forstår av hvordan lovovertredere skal behandles. «Tidligere hadde psykiatere og psykologer ofte store tanker om hva de kunne utrette hvis de fikk frie hender i behandlingen. I dag er forventningen skrudd kraftig ned».⁷³⁸ Dette styrker min overbevisning om at fengsels-betjenter, i og med den daglige kontakten, fortsatt vil være de nærmeste til å jobbe med rehabiliterende aktiviteter. Dette støttes også av det Liebling, Price og Shefer kom frem til i 2011, når de skriver: «It was the prison officer who was best suited to help with the rehabilitative task».⁷³⁹ Liebling og medforskere skriver at den mest sannsynlige suksessfaktoren i rehabiliterings-arbeidet er

⁷³⁵ Hammerlin (2008, s. 275).

⁷³⁶ Ibid.

⁷³⁷ Andenæs (1996).

⁷³⁸ Ibid. (s. 44).

⁷³⁹ Liebling, Price og Shefer (2011, s. 175).

kvaliteten på den daglige relasjonen mellom innsatte og fengsels-betjenter.⁷⁴⁰ Alene det at det åpent erkjennes at kriminologisk forskning forstår forholdsvis lite av hvordan innsatte skal behandles på best mulig måte, gir grunnlag for å danne et nytt forskningsparadigme. Når det er sagt så er jeg fullt klar over at det ikke er enklere å forske frem «sannheter» fra en indre ontologi og en indre epistemologi, enn det er fra en ytre ontologi og en ytre epistemologi. Det er den komplementerende effekten av møtet mellom forskjellige perspektiver i åpne samtaler og treleddede relasjoner, jeg er ute etter.

Et viktig spørsmål blir om det Andenæs skrev i 1996 og det Liebling og medforskere skrev i 2011 kan betraktes som skritt i riktig retning mot et frigjørende perspektiv med innsikt i de mulighetene som finnes innenfor fengselsbetjentes yrkes-utøvelse, slik forbundsleder Albertsen antydte det på Gol møtet i 1978. Et slikt spørsmål skaper nok grunnlag for ganske mange undringer, aninger og til dels gjetninger, og etter hvert dyptgripende refleksjoner, som det er betjenter i daglig kontakt med de innsatte som kan svare mest opplysende på.

Drøftingen av forholdet mellom indre frihet og ytre ufrihet, og ulike motiver for selvforandring, har allerede vist seg å ha avdekket mange momenter og komplekse sammenhenger som vi må ta hensyn til, og som kan bidra til å styrke og utdype et frigjørende perspektiv. Sett fra et kriminologisk perspektiv, tenker jeg at min innfalls-vinkel og det synet på endringer i kriminalomsorgen som følger av det, vil bli sett på som feilaktig, naivt og nærmest umulig å gjennomføre. Schaanning skriver at fangene behandles med den største skepsis gjennom urinprøver, cellesjekk, kropps-visitering, begrensning i besøk, telefonbruk og permisjon. «Fengslet er således mistenksomhet satt i system, den manglende anerkjennelsen – vanæren – hører med til selve systemet».⁷⁴¹ Fredwall viser til Schaanning i sin doktoravhandling, og skriver at fengselsbetjentene er smerte-på-førere, som ønsker at fangene skal lide så mye som foreskrevet. Fengselsbetjentene er således bødler, som styrer øksen ved å holde fengselshjulene i gang.⁷⁴²

Hvis det også er slik som Hammerlin skriver, at det synes som om etaten er anti-intellektuell, teorifremmedgjort og metodeinnsnevret,⁷⁴³ kan det se ut til å bli vanskelig å legge forholdene til rette, slik at de innsatte kan erobre friheten og sammen med betjentene jobbe ut fra et frigjørende perspektiv med flere muligheter for god rehabilitering. Et frigjørende perspektiv, særlig med tanke på etableringen av et nytt forskningsmessig paradigme, kan anlegges både på fri, nødvendig og tvungen virksomhet, fordi det handler om å etablere en balanse i spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting/oppdragelse/rettledning/veiledning. Enerstvedts gjennomtenkning av frihetsbegrepet viser at et «frigjørende perspektiv» må utvikle innsikt både i nødvendigheter, slik disse kan komme til uttrykk i nødvendig og tvungen

⁷⁴⁰ Se vedlegg 1 «Forskning innen kriminalomsorgen».

⁷⁴¹ Schaanning (2013, s. 528).

⁷⁴² Fredwall (2014).

⁷⁴³ Hammerlin (2008).

virksomhet, og innsikt i mulighetene, som særlig fri virksomhet åpner for. Samtidig handler, som alt annet, frihet eller frigjøring, om dialektiske prosesser i den daglige tjenesteutøvelse.

Det blir uansett ikke enklere å jobbe ut fra et frigjørende perspektiv når ny og aktuell forskning fra 2019, utført av Hjellnes og Nymo, viser at fengselsbetjentene har store vanskeligheter med å artikulere sin yrkesutøvelse, ut fra teorien de skulle ha tilegnet seg på fengsels-skolen.⁷⁴⁴ På toppen kommer det Ribe-Nyhus skriver om i festskrivet til Hammerlin og i sin doktoravhandling, der han blant annet definerer fengsel som et djevlesk system, og hvor betjentene har et hevnperspektiv, noe som medfører at de behandler de innsatte dårlig.⁷⁴⁵ Dermed står målet om å realisere et frigjørende perspektiv på fangebehandling i kriminalomsorgen, i beste fall overfor en nærmest uendelig kø av utfordringer. Uansett vil det være mange hull som må tettes i «grunnmuren», dersom mitt alternativ skal være gjennomførbart. Det er dette to av mine informanter viser til når de uttrykker at ulike tiltak i kriminalomsorgen utgjør et usammenhengende lappverk og at hullene i grunnmuren må tettes.⁷⁴⁶

Konklusjonen blir således at et frigjørende perspektiv for å jobbe godt og meningsfylt innenfor fengselsvirksomheten, fordrer høy faglig og menneskelig kompetanse, slik denne avhandlingen påpeker. Dette gjelder i særlig grad hvis innholdet i et «frigjørende perspektiv» skal kunne nå opp mot det Enerstvedt skriver om idealet for forskningens intersubjektivitet, som bare blir reell når det oppstår dialog mellom forskningsfeltet og praksisfeltet. I en slik kommunikasjon vil et frigjørende perspektiv innbefatte innsikt både i nødvendigheter og i muligheter. Det er også interessant at Hoëm har noe av den samme innfallsvinkelen.⁷⁴⁷

Et sentralt spørsmål er om det må være slik i norske fengsler, som den kriminologiske forskningen viser at det til en stor grad er. Hvis vi, som Andenæs argumenterer for i boken *Straff som problem*, må akseptere at vi ikke kan avskaffe fengslene,⁷⁴⁸ må vår forståelse av hva som er mulig å gjøre under denne forutsetningen utvikles og utdypes som motivasjon for å gjennomføre eller utvikle en bedre kriminalomsorg. Derfor bør ulike forskere og forskningsmiljøer ha et motiv og et mål om å forske frem de beste løsningene for en bedre fungerende kriminalomsorg. Dette ville også samlet sett kunne gi større tyngde inn mot bevilgende myndigheter og faglig ledelse for å forbedre kriminalomsorgen, enn om bare noen få er opptatt av hvordan fengslene skal bli bedre. Det ville innebære å jobbe henimot et optimalt verdi- og interessefelleskap for å kunne fremme en optimal formell sosialisering,

⁷⁴⁴ Hjellnes (2019). Nymo (2019).

⁷⁴⁵ Se under overskriftene «Erfaringer fra å være i grenseland for min yrkesutøvelse» og «Vurdering av ulike tiltak».

⁷⁴⁶ Se under overskriften «Ledelsesstruktur i forholdet mellom oss ansatte».

⁷⁴⁷ Se under overskriften «Akademisering i kriminalomsorgen». Det kan riktignok i Hoëms tilfelle ikke være tale om et frigjørende perspektiv, ettersom han skriver om at forskningen innenfor pedagogikken skjer mellom «kompetente vitenskapsmenn», der de som står i yrket, eller som han skriver «objektet», som det forskes på, ikke selv tar del i forskningens forståelse og mening.

⁷⁴⁸ Andenæs (1996).

med de nødvendige justeringene på systemnivå og å nøytralisere ugunstige sosialiseringsbetingelser.⁷⁴⁹

I et av de siste bidragene til denne diskusjonen fremmer Ribe-Nyhus i fagbladet «Fri Fagbevegelse» med artikkel-tittelen «Andreas hadde ingen å snakke med i fengsel. Han løy om selvmords-tanker for å få tid med psykolog», forslag om ny organisering av kriminalomsorgen. Artikkelen er interessant, spesielt med henblikk på at jeg i denne avhandlingen har reflektert over om Ribe-Nyhus sitt forskningsbidrag kan tre inn i et nytt forskningsparadigme som kan omfatte Ribe-Nyhus, Walderhaug og undertegnede som bidragsyttere.

Artikkelen er skrevet av Hanna Skotheim 30.08.2022. Med henvisning til at Norge har leid soningsplasser i Nederland, tar Ribe-Nyhus til orde for at «egne sosial-betjenter» skal jobbe med rehabilitering overfor de innsatte. Han hadde fått høre en del positivt om soning i Nederland. De innsatte hadde mer lufting enn i Norge og fengselstjenesten var skilt mellom sikkerhetsbetjent og sosialbetjent, der sosialbetjentene tok seg av samtaler og sikkerhetsbetjentene tok seg av sikkerheten. I tillegg vil Ribe-Nyhus snu om på hele fengselssystemet, slik at alle fanger først kommer til åpen soning, der de er frie og har mer rom for å snakke, for eksempel med sosialarbeidere. Det igjen ville kunne danne grunnlaget for å bestemme hvilken soningsform som ville være den beste for de enkelte innsatte. Videre kunne straffen være å bli sendt til lukket fengsel hvis den innsatte av ulike grunner ikke får det til i åpen soning.⁷⁵⁰

På samme måte som mine forskningsresultater må prøves ut i praksis i Norge, må også Ribe-Nyhus sine forslag om endringer i den Norske kriminalomsorgen prøves ut i praksis, ut fra norsk politikk og integrert i norske samfunnsfunksjoner. Artikkelen jeg refererer til her, viser tydelig at Ribe-Nyhus har tanker om endringer i organiseringen av kriminalomsorgen, som vi sammen kan diskutere og utforske med tanke på en forbedring av kriminalomsorgs-innholdet. Slike diskusjoner vil være godt egnet i forbindelse med gjennomføring av forskning innenfor et nytt paradigme og utprøving i den form for lærende organisasjon som jeg har skissert i avhandlingen.

Dersom grensesetting og hjelp separeres på den måten som Ribe-Nyhus antyder og som import-eksport-modellen, som i alle fall delvis er innført i kriminalomsorgen, legger opp til, vil nok det jeg har drøftet kritisk i relasjon til sikkerhetstenkningen i kriminalomsorgen bli ytterligere skjerpet. Det særlig problematiske vil være at en slik gjennomføring ganske sikkert vil stille seg i veien for menneskelig relasjonsdannelse mellom de som står i daglig direktekontakt med hverandre, nemlig de innsatte og betjentene. Tilsvarende separasjoner av hjelper og grensesetter-rollene i andre samfunns-institusjoner vil kunne bli ganske allment utbredt i samfunnet, ikke bare i fengsel i forholdet mellom innsatte og ansatte. Jeg mener å ha

⁷⁴⁹ Se under overskriftene «Likeverd» og «Stortingsmelding nr. 37».

⁷⁵⁰ Fri Fagbevegelse (2022).

argumentert inngående for at dette er en dypt problematisk tendens, med utgangspunkt i Petter og Jørgen-fortellingene, og med utvikling og anvendelse av systematisk begrepsliggjøring. Derfor er kanskje det mest allmenne og generaliserbare som er avdekket i denne avhandlingen at de institusjonene som har med personer å gjøre i sårbare situasjoner, har mest å lære av refleksjonene i dette kapitlet og avhandlingen for øvrig.

Avhandlingen avdekker og konkluderer med at fengselsbetjenter og første-betjenter må involveres mye mer i kriminalomsorgs-utviklingen, i stedet for å trekkes lengre vekk fra de innsatte i de daglige gjøremålene. Kanskje det beste eksemplet er det jeg har skrevet om under overskriften «Hvordan håndtere muligheter og tilfeldigheter?», at det var ingen psykolog som stilte opp kl. 0300 om natten og tok den vanskelige samtalen.

Det må være legalt å tenke at når noe ikke fungerer så må det som ikke fungerer, eller fungerer dårlig forbedres og ikke splittes opp, slik at helheten blir svekket. Altså at den helhetlige oppgaven og funksjonen som en betjent har gjennom hjelp og grensesetting ikke bør splittes opp slik at det å hjelpe ikke er forbundet med grensesetting og at grensesetting ikke er forbundet med hjelp. Kort fortalt må imidlertid uansett ganske mye endres i kriminalomsorgen ifølge det jeg argumenterer for i avhandlingen. Det gjelder særlig utviklingen av betjentenes teoretiske og praktiske kompetanse, slik denne avhandlingen gjennomgående har vist til det. Hovedtanken er da at fengsels-betjent-utdanningen blir gjennomført slik at betjentene greier å relatere erfaringer til teori og videre anvende vekselvirkingen mellom teori og erfaring og erfaring og teori til å dyktiggjøre seg som betjenter. For at dette skal kunne skje må det også legges til rette for at fengselsbetjenter kan gjennomføre forskning på egne erfaringer og på den måten både dyktiggjøre seg selv og forbedre kriminalomsorgen som helhet.

Med utgangspunkt i de rollene vi har inntatt innenfor kriminalomsorgen, mener jeg at min forskning påviser et spenningsfelt mellom hvordan Ribe-Nyhus og kriminologien, og vel også Walderhaug, som filosofisk praktiker, på den ene side og jeg, som betjent, på den annen, ser, forstår og tolker mer eller mindre ulikt. Det gjelder hovedsakelig hvordan vi ser på dette med foreningen eller oppsplittingen av grensesetter og hjelper-rollene eller funksjonene. I dette spennende spenningsfeltet ser jeg for meg at vi kan ha fruktbare diskusjoner. Dersom vi fikk til et samarbeid om de målsettinger vi har felles og gjensidig inkluderer våre respektive forskningsperspektiv, ville vi også kunne gi kriminalomsorgen verdifulle innspill til forbedringer.

Den posisjonen som jeg inntar, og som skulle fremgå klart av min undersøkelse av forholdet mellom hjelp og grensesetting, krever at visse betingelser må være oppfylt for at rehabiliteringsarbeid skal kunne fungere frigjørende, og da primært de som er knyttet til aspekter av likeverd. Avhandlingen viser til minst to forskjellige innfalls-vinkler til grensesetting, der den ene kommer til uttrykk i fysisk maktanvendelse, som i hendelsen med Petter, og den andre fungerer mer rettleidende og oppdragende, som i hendelsen med Jørgen.

Begge formene for grensesetting kan nok være til hjelp for en innsatt i det å bli realitetsorientert om hvordan egen fremtreden slår tilbake på en selv. Som for eksempel for den innsatt-informanten som levde et «tut og kjør» liv etter innsettelse, men som fikk kjenne på de problematiske konsekvensene, og som på intervjudtidspunktet altså gjennomførte et kognitivt endringskurs og hadde endret både holdning (*hexis*) og handling overfor seg selv og fengselsoppholdet.⁷⁵¹

Sett i et frigjørende perspektiv for foreningen av hjelp og grensesetting, hadde nok denne innsatte opplevd en kombinasjon av den typen hendelser som er beskrevet i fortellingene om Petter og Jørgen. Når informanten sier at fengselsoppholdet ble et «rent helvete» så er det tenkelig at han ble fysisk stoppet og måtte kjenne på fengselets tvangsmidler, som iverksetter den fysiske begrensningen. På den annen side hadde han nok, på samme måte som Jørgen, fått grensesettende muligheter av den mer rettleidende og oppdragende sorten som hadde hjulpet han til å komme dit han var på intervjudtidspunktet.

Da kan det sies at den dialektiske relasjonen mellom hjelp og grensesetting, sett i et frigjørende perspektiv, har bidratt til en positiv karakterutvikling, i form av etablering av en holdning (*hexis*) som en disposisjon for handling gjennom tilvenning. Det gjelder både hos denne innsatte og hos betjentene, og i dette tilfellet altså konkret hos betjentene som kursinstruktører og informanten som kursdeltaker. For at enheten av hjelp og grensesetting som rettleidende, veiledende og oppdragende skal fungere i tråd med likeverds-tenkningen, må den bygge på den treleddede relasjonen som bærebjelke, og ha som endemål et sammenfall i verdi- og interessefellesskap. I et overordnet perspektiv på treleddede relasjoner må det gjennom dialektiske prosesser dannes treleddede relasjoner, verdi- og interessefellesskap helt fra samfunnsnivået, via institusjonsbetinget og situasjonsbetinget likeverd til tilstedeværende likeverd. En viktig forutsetning er da at ansatte i kriminalomsorgen og politisk og faglig ledelse tar ansvar gjennom engasjement og interesse for å forbedre kriminalomsorgen i tråd med det et frigjørende perspektiv fordrer av muligheter og nødvendigheter.

Konkret forklart har den treleddede relasjonen som har oppstått mellom innsatt og betjent i dette tilfellet selv hatt som forutsetning at begge parter er engasjert i den innsattes sak, og at betjenten gjennom møtet med den innsatte har tilvent seg situasjonen og har trådt inn i en bestemt karakter som hjelper og grensetter i møte med den innsatte. Den innsatte har akseptert og forstått betjentens karakter-dyd og er innstilt, i egen karakter-dyd, på å ta imot hjelp og på å akseptere de grensene som betjenten setter, i overbevisningen om at betjenten har kompetanse og vilje til å være en god hjelper. Dette er i overenstemmelse med det Enerstvedt skriver om at «Jeg og du kan ville å måtte gjøre gode, skjønne og sanne gjerninger» må være etablert som en felles innstilling.⁷⁵² Det samme gjelder på et samfunnsnivå der politikere, faglig ledelse og de ansatte i kriminalomsorgen har, eller søker å tilegne seg en

⁷⁵¹ Se under overskriften «Ambivalensens betydning».

⁷⁵² Enerstvedt (2011, s. 217).

karakter-dyd som gjennom holdning og handling fører til gode, skjønne og sanne gjerninger, som i siste instans kommer de innsatte og de ansatte til gode i et slikt verdi- og interessefelleskap.

I det frigjørende perspektivet, der manglene i opplæring og forskning, som jeg har løftet fram i avhandlingen, blir særlig tydelige, blir det også klart at det er nødvendig med omfattende reformering av kriminalomsorgen, ikke minst for å re-etablere den som en optimalt lærende organisasjon. Poenget er at reformering gjennom en lærende virksomhet som kriminalomsorgen, skal kunne komme innsatte, ansatte og hele samfunnet til gode, ved å bidra reelt til kriminalitetsbekjempelse og gjenopprettelse av verdighet.

Livslang læring har vist meg at det ikke er gitt en person å ha rett på alle punkter og at det som en følge av dette er slik at de andre har feil på alle punkter i en sak. Det å være innstilt på samarbeid og å gjøre det en kan for å unngå at det går prestisje i stand-punktene vi har inntatt, er det som gir de beste resultatene, når vi trer inn i en treleddet relasjon og har bevissthet om hva polyfonisk tålmodighet og dialogisk åpenhet krever av oss. Hvis jeg skulle fremsette et mål med dette prosjektet som peker ut over selve avhandlingen, så ville det være følgende: Å komme i posisjon til å kunne drøfte, diskutere og filosofere sammen med andre forskere, samfunns-debattanter og praksis-feltet om hvordan den beste fremtidige kriminal-omsorgen skal være. Det gjelder noe så avgjørende som de innsattes mulighet til å gjenopprette sitt liv og sin relasjon til samfunnet, de ansattes yrkesinnhold og ikke minst om hvordan kriminalomsorgen best kan bidra til en positiv utvikling i det norske samfunnet som helhet.

6.5 Oppsummering

Dette kapitlet summer på mange måter opp intensjonen med avhandlingen formulert gjennom forskningsspørsmålene bl.a. nevnt innledningsvis i kapitlet. Kapitlene foran viser hvordan min yrkesmessig selvforståelse og identitet har forandret seg gjennom forskingsprosessen. Gjennom å stå så lenge som mulig i erfaringen som fortellingene representerer, og å ta i bruk de verktøyene som teoridelen legger til rette for, har det vært mulig å åpne opp for en kritisk dypere-pløyende utforskning av den baken-forliggende prosessen som framtrer som praktisk kunnskap, synliggjort i fortellingene, og slik bidra til selvforandring og identitetsutvikling som menneske og forsker. Denne min selvforandlingsprosess, som har bestått i å se inn i min egen yrkesmessig historie med et åpent og kritisk blikk, og samtidig se inn i framtidens mulighetsrom for å forbedre kriminalomsorgen, har kort oppsummert gitt følgende ny innsikt som også er avhandlingens resultat:

- a. Rehabiliteringsvirksomheten i fengslet må ha et frigjørende perspektiv som gir rik og god innsikt i de muligheter som finnes.
- b. Fengselsbetjentene står med sitt ansvar objektivt sett i den beste posisjon til å kunne bidra til at de innsatte som ønsker det kan få en positiv selvforandlings-prosess gjennom fengselsoppholdet.
- c. Forutsetningen for at både a og b ikke bare skal være en mulighet, men bli til virkelighet, er at fengslet utvikler seg til en dynamisk lærende organisasjon.

- d. For å bli den type lærende organisasjon, må det gis rom for at alle aktører individuelt og i fellesskap kan lære av egne erfaringer. Dette gjelder både for de som er i et utdanningsløp og de som utgjør kjernen i fengselsvirksomheten, innsatte inkludert. Heri inngår også satsing på forskning med utgangspunkt i virksomheten selv.
- e. Hvis jeg har rett i mine antakelser om hva som må til for å endre kriminal-omsorgen til en virksomhet i et frigjørende perspektiv, vil det også gjelde rent allment for all virksomhet der yrkesutøvere står i et ansvarsforhold i spennings-feltet mellom hjelp og grensesetting. Dette peker mot en større forandrings-prosess rent samfunnsmessig.

Jeg vil avslutningsvis understreke at bevisste og motiverte selvforandringprosesser er møysommelig arbeid som tar tid og ofte har ubehagelige tilbakeslag. Det er lett å gå i Per Gynt-fella om å tenke det, ønske det og ville det med, men ikke gjøre det. Selv-forandringprosesser av den karakter avhandlingen legger opp til, krever derfor et nettverksarbeid som forutsetter et kollektivt samhandlingsmønster for å hindre at det er tilfeldighetene som avgjør. Den individuelle ferdighetsutviklingen og det kollektive samhandlingsmønsteret utvikles best innenfor en dynamisk lærende organisasjon dersom det eksisterer en arena som fordrer likeverd, åpenhet og har dialogen som kommunikasjonsform.

7 Avsluttende diskusjon

Denne studien handler om å vise hvordan min selvforståelse har forandret seg i løpet av forskningsprosessen, og hvordan den nye innsikten samtidig retter blikket mot nødvendige forbedringstiltak i kriminalomsorgen. Med bakgrunn i mine erfaringer som fengselsbetjent og fengselsførstebetjent, først og fremst representert med fortellingene i kapittel 2 «Avhandlingens grunnlag, problemstilling og empiri», har jeg gått kritisk til verks og utfordret mitt ideal, min selvforståelse og min yrkesidentitet. Fortellingene, som i denne avhandlingen er en framtredelesform for min indre ontologi, gir uttrykk for og tilgang til hvordan jeg forstod meg selv og mitt forhold til kriminalomsorgen da jeg startet forskningsprosessen. Fortellingene har derfor fått status som hovedempiri for den kunnskaps-utviklingen som denne avhandlingen representerer.

Avhandlingen fikk en overordnet problemstilling og to underliggende forsknings-spørsmål knyttet til problemstillingen. I dette avslutningskapitlet vil jeg i konsentrert form vise hvordan problemstillingen og forskningsspørsmålene er besvart.

Problemstillingen og forskningsspørsmålene ble stilt slik: «Hvordan kan framskriving av ideal, selvforståelse og yrkesidentitet kaste lys over og gi innsikt i det å stå i spenningsfeltet mellom å hjelpe og å sette grenser?» Problemstillingens under-spørsmål ble: «Kan økt innsikt i spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting føre til forbedring av virksomheten i fengslet og legge til rette for positiv selvforandring for de innsatte? Hvordan påvirker den innsikten jeg har utviklet gjennom dette avhandlings-arbeidet, mitt ideal, min selvforståelse og min yrkesidentitet?».

På det første forskningsspørsmålet kan jeg klart svare ja. Innsikt i spenningsfeltet kan føre til forbedring av virksomheten. Her vil jeg henvise til kapittel 6 «Spenningsfelt mellom hjelp og grensesetting i perspektiv av frigjørende rehabiliteringsvirksomhet» som eksplisitt behandler spenningsfeltet og gir konkrete svar på hvordan denne innsikten kan føre til forbedringer, ikke bare for de innsatte, men for kriminalomsorgen som helhet. Spørsmålet henger selvfølgelig sammen med både hovedproblem-stillingen og det andre forskningsspørsmålet slik at teksten nedenfor også er et svar på dette spørsmålet.

Hovedproblemstillingen og det andre forskningsspørsmålet vil jeg se i sammenheng fordi de representerer dialektikken som anvendes i fag- og forsknings-feltet praktisk kunnskap. Dialektikken uttrykker en samtidighet som i avhandlingen er skrevet fram som forholdet mellom internalisering og eksternalisering. Dette er behandlet flere steder, men først og fremst i «Taus kunnskap, internalisering og eksternalisering».

Overordnet i forhold til hovedproblemstillingen kan det sies at alle som har en omsorgsfunksjon overfor andre, automatisk også står i et spenningsfelt mellom hjelper og grensesetter, enten de oppfatter det selv eller ikke. Når ens eget ideal, ens egen selvforståelse

og yrkesidentitet undersøkes og skrives fram med utgangspunkt i et førstepersonsperspektiv kaster det samtidig lys over dette forholdet. Det er selv-innlysende. Denne avhandlingen gjør et bevisst dybdykk i denne problematikken for å kunne si noe om hvilke utfordringer kriminalomsorgen står overfor og hvordan de kan løses. Dette har samtidig virket tilbake på min egen innsikt i meg selv.

I de følgende avsnittene trekker jeg fram hovedpunktene som denne avhandlingen kan vise til i forhold til avhandlingens formål.

1) I min selvforståelse som yrkesutøver og med bakgrunn i den utdanning og det ideal jeg hadde utviklet for min tjenesteutøvelse, hadde jeg allerede forforstått at relasjonen mellom hjelp og grensesetting må være det sentrale forskningsfokuset.

2) For å trenge under overflaten på min selvforståelse har jeg tatt i bruk den valgte sentrale forskningsmetoden som er utviklet ved Senter for praktisk kunnskap. For å få fram ens selvforståelse, må den fortelles fram i et førstepersonsperspektiv. Resultatet ble fortellingene om Petter og Jørgen som hver på sin side viser det utfordrende med hjelp og grensesetting, og hvordan min praktiske kunnskap kom til uttrykk den gang.

3) Resultatet er at jeg gjennom teoriutviklingen og analysen av fortellingene nå kan begrunne hvorfor hjelp og grensesetting ikke kan separeres i yrkesutøvelsen til betjentene uten at målsettingene for kriminalomsorgen saboteres. Gjennom forskningsprosessen har det dannet seg et klart bilde av at yrker og organisasjoner som har med mennesker i sårbare situasjoner å gjøre, ikke kan separere hjelp og grensesetting. Selv om det nok for det fleste er vanskelig å realisere, ville det være en fordel om det Hoëm omtaler som en signifikant institusjon, og som er særlig betydningsfull for de som tilhører institusjonen, i større grad ble holdt fram som et ideal både for fengsler og andre institusjoner.

4) Herav følger nødvendigheten av å optimalisere kriminalomsorgen som en lærende organisasjon med utgangspunkt i bl.a. erfaringene som de ansatte og innsatte gjør, primært i den daglige virksomhet, men også med hensyn til reorganiseringen av virksomheten.

5) Dette vil bare være mulig dersom opplæringen og forskningen i tilknytning til kriminalomsorgen gjennomgår en kopernikansk vending, og et nytt paradigme vokser fram, med vekt på forskning ut fra innenfra-perspektiver og treleddede samarbeid mellom forskere med forskjellig utgangspunkt.

6) For at dette skal kunne finne sted må samfunnet og staten støtte opp om og legge til rette for disse endringene.

7) Mer allment må det legges til rette for at lærdommene som er bygget på Senter for Praktisk Kunnskaps metoder og innsikter kan tas i bruk der akademiet møter den praktiske og virkelige verden.

8) Sentralt og overordnet er det avhandlingen fremviser om holdning og handling viktig. Det gjelder kanskje særlig slik jeg har vektlagt at holdning (*hexis*) gjennom tilvenning til karakterdyd, vokser frem gjennom prosesser ledet av ulike karakter-disposisjoner, og der holdning og handling står dynamisk i dialektiske relasjoner til hverandre.

Det er fortellingene om hendelsen med Petter og hendelsen med Jørgen som særlig har satt idealet mitt, og selvforståelsen og yrkesidentiteten min på en kritisk analytisk prøve, og som kraftig har utfordret min tålegrense og sårbarhet. Denne erkjennelses-prosessen har gitt opphav til svarene jeg har fått på de to underspørsmålene.

Forskningsprosessen har, i til dels harde ordelag, vist meg blokkeringene jeg har stanget mot og fallgruvene jeg har gått i. På den annen side har jeg løftet opp og gjort tydelig hva, hvordan og hvorfor jeg også tidvis har gjort gode valg i min tjeneste-utøvelse. Oppdagelsene av det jeg nå i ettertid må erkjenne som dårlig yrkesutøvelse og det jeg nå kan anerkjenne som god yrkesutøvelse, har forandret mitt ideal, min selvforståelse, og min yrkesidentitet. Den mest merkbare forandringen, særlig i min rolle som forsker, er innsikten i betydningen av å anerkjenne andre forskeres forskningsresultater, særlig når de står i sterk kontrast til mine egne erfaringer. Det avgjørende er å kunne flytte meg fra mitt innenfra-perspektiv og min innenfra-forståelse, til det å anerkjenne andres innenfra-perspektiv og innenfra-forståelse som likeverdige, og som potensielt kompletterende motsatser til mine egne.

For å ha muligheter til å gjennomføre mine analyser og synteser, har det derfor også vært viktig for meg å kunne gå inn i mitt liv helt fra min oppvekst og frem til gjennom-føringen av dette ph.d.-prosjektet.

Med utgangspunkt i praktisk kunnskap som fag og forskingsfelt, har jeg valgt å bruke mine erfaringer som fengsels-betjent og fengselsførstebetjent som empirisk hoved-grunnlag for min forskning. Derfor har det vært viktig for meg å gå i dybden på den teorien og metoden som tilhører dette forskningsfeltet. Det har også gitt muligheten til å forske frem supplerende og utdypende teoretiske begreper, som jeg så har kunnet bruke i mine drøftinger i de ulike delene i avhandlingen.

Her vil jeg spesielt trekke fram trianguleringen mellom mine erfaringer, og innsiktene til Enerstvedt, Russell Hanson, Meløe og øvrig teori/vitenskap som løfter frem betydningen av å forske på egne erfaringer, og som har gitt meg muligheter til å se, forstå og tolke på nye måter. Det gjelder spesielt begrepene ontologi, epistemologi, metodologi og kritisk nivå. Dermed introduserte jeg begrepene om indre ontologi og indre epistemologi, noe som har ført til en dypere forståelse av, innsikt i og kunnskap om det indre liv, eller hverdagslivet, i relasjonen mellom innsatt og ansatt. Tilsvarende for innsikten i hvordan og hvorfor forskere med og uten erfaring fra forskningsfeltet kan tilføre kriminalomsorgen ulike og kompletterende forskningsresultater.

Det er viktig å understreke at Essay som kritisk utprøvende metode rommer flere ulike metoder. Å skrive fram det ontologiske nivået krever en særlig metodisk tilnærming til innsamlingen av empirien. I denne avhandlingen utgjør fortellingene hovedgrunnlaget for innsamlingen av empiri. I tillegg har jeg tatt i bruk noen intervjuer med andre der det var relevant for dette formålet. Det epistemologiske nivået har gitt opphav til metoder for behandlingen av den innsamlede empirien i form av kritisk refleksjon, analyse, syntese og dialog både med litteratur og forskningsmiljøet ved Senter for praktisk kunnskap. Essay som utprøvende metode utgjør i utgangspunktet primært malen for framstillings-metoden, slik denne avhandlingen nå framstår. Men den særlige karakteristikken «utprøvende» viser også til det kritiske nivået i Enerstvedts skjema, og handler om å «skjelne, dømme og avgjøre» om de andre tre nivåene danner en helhet når de utsettes for en kritisk gjennomgang. Det er altså på det «kritiske nivået» forskeren må søke å sørge for å sikre helheten i det som benevnes som «Essay som kritisk utprøvende metode».

Ved å ta i bruk abduksjon som metode, har forsknings-prosessen gitt meg en type forståelse, innsikt og kunnskap som jeg ikke, på forhånd, ante fantes. Denne friheten i forskningen har bl.a. ført til en bevisstgjøring om hvor enormt mye det er mulig å se og forstå av egne erfaringer i ettertid av ulike hendelser. For meg har det vært viktig å tørre å gå kritisk reflekterende til verks på det som avslører både mine svakheter og mine styrker. I denne avdekkingsprosessen utvikles ny forståelse og en ny sannhet vokser fram. Det som i utgangspunktet ble sett på som umulig, forvandles til det mulige når mulighetsrommet åpnes opp.

En av mine sentrale oppdagelser i relasjonen mellom meg som yrkestaker og forsker, var som nevnt betydningen av ansvar med tanke på hvor ulikt det går an å se, forstå og tolke de samme situasjonene. Dette gjelder særlig den indre ontologi, der det totale kunnskapslageret med erfaring og teori og teori og erfaring, og ikke minst den ekspert-kompetansen en yrkesinnehavers erfaringer gir opphav til, står i kontrast til hva en observatør kan tilegne seg gjennom en ytre ontologi. Observatøren har selvfølgelig sin egen indre ontologi innen eget yrkesfelt, eksempelvis som lærer, med ansvar for veiledning og undervisning av studenter, og ikke minst forskning innenfor eget fagfelt på egne erfaringer. For at ansvaret skal få så stor betydning som det har fått både i min forskning og i min yrkesutøvelse, må det være befestet med engasjement og interesse for både utvikling av forskning og utvikling av yrkeskultur og virksomheten som en helhet.

Når ulike forskere har forskjellig ontologi og epistemologi, vil naturligvis de metodene vi tar i bruk eller anbefaler for å virkeliggjøre forbedringer, være ulike. Avklaringen av nyansene når det gjelder disse tre elementene, altså ontologi, epistemologi og metodologi, har naturlig ført meg til det kritiske nivået jeg har nådd gjennom mitt innefra-perspektiv. I tillegg til mitt bidrag til forskningen på kriminalomsorgen, peker denne avhandlingen også på fengselsbetjent-utdanningen, som må komme opp på et slikt nivå at fengsels-betjenter kan være med på å videre-utvikle kriminalomsorgen gjennom forskning på egne erfaringer.

Denne avhandlingen bygger ikke spesifikt på forskning om straffens formål og begrunnelse, slik jeg tenker at kriminologer og jurister ville ha utført forskningen. Samtidig handler forskning på hjelp og grensesetting også om formål og begrunnelse for fengselsstraff, og der jeg har spesifisert grensesetting på den ene side som tvang og sikkerhet og på den annen side som oppdragelse, rettlledning og veiledning.

En av de store utfordringene gjennom både min yrkeskarriere og i denne forskningen har vært å finne ut om det er mulig med likeverd mellom innsatte og ansatte i et straffe-system. Jeg har kommet frem til at *det er mulig* med tilstedeværende likeverd og situasjonsbetinget likeverd, under visse, og godt tilrettede institusjonelle og samfunnsmessige betingelser. Det avgjørende er de ansattes og innsattes innstilling på å skape så gode relasjoner at disse to likeverds-begrepene, eventuelt omforent, kan informere praksis mellom de berørte partene som treleddede relasjoner. Dette krever også økt kompetanse hos betjentene, og ikke minst at kriminalomsorgen fokuserer mer på omsorg enn på straff, også fordi språk påvirker vår måte å se, forstå og tolke en virksomhet.

Min forskning har en sterk forankring til virksomhetsteorien med fri, nødvendig og tvungen virksomhet som sentrale begreper for å forstå hvordan en virksomhet fungerer. For å forstå hvordan et likeverdig forhold kan etableres, er, etter min mening, innsikt i virksomhetsformene nødvendig, bl.a. slik de er behandlet i delkapittel «Fri og nødvendig virksomhet» og i hovedkapittel «Analyse av relasjonene mellom ulike aktører i kriminalomsorgen». I etableringen av likeverd mellom ulike aktører i en virksomhet som er strukturert med fri og nødvendig virksomhet, rammet inn av fengslet som tvungen virksomhet, vil det bl.a. handle om innsikt i verdi- og interessefelleskap i de relasjonene som oppstår. Formell og uformell sosialisering vil alltid være deler av den totale virksomheten. For fengslet som virksomhet, er det uansett avgjørende at sosialiseringprosessen har et frigjørende perspektiv, at det er et dynamisk forhold mellom indre og ytre soning, og at virksomhetsformene som anvendes tjener formålet.

Jeg vil her understreke at en mekanisk forståelse av virksomhetsformene kan tjene mot sin hensikt. I noen tilfeller kan tvang være nødvendig og hensiktsmessig for å legge grunnlaget for en positiv selvforandring, f.eks. å hindre selvskading og selvmord. I de fleste tilfeller kan riktig bruk av nødvendig virksomhet som kurs, utdanning og arbeid være helt avgjørende for å komme i gang med livsendringer. Det samme gjelder fri virksomhet, som adspredende aktiviteter, men ikke minst i form av en åpen og dyp dialog, som bygger på den form for respekt og gjensidig anerkjennelse som karakteriserer treleddede relasjoner. Dette kan kanskje være det mest avgjørende for at de innsatte utvikler et motiv for selvforandring. Hvis denne innsikten er til stede, vil etablering av likeverd mellom innsatte og ansatte, være mindre problematisk. Den vil ikke bare være mulig, den vil kunne bli virkelig, særlig dersom samfunnsbetinget, institusjonsbetinget, situasjonsbetinget og tilstedeværende likeverd blir integrert på en konstruktiv måte i det komplekse samfunnet vi har med våre ulike forståelser og totale kunnskapslagre.

I et motiv for selvforandring vil det være viktig å finne ut om satsing på karakter-utvikling gir bedre muligheter til å forene hjelp og grensesetting sammenholdt i et oppdragerperspektiv, ved å bidra til frigjøring fra både kriminalitet og eventuelt rus-misbruk. Kort fortalt gjelder det for både betjenter, innsatte, faglig og politisk ledelse å tre inn i en dialektisk prosess som involverer holdning (*hexis*), disposisjoner, handlinger og tilvenninger i deres møter med hverandre. I en optimal lærende virksomhet, vil utøvelse av gode handlinger av «en viss beskaffenhet» gjerne føre til stadig bedre holdninger (*hexis*). Det er viktig at vi erkjenner at holdninger og handlinger påvirker hverandre gjensidig. I et frigjørende rehabiliteringsperspektiv, vil denne innsikten naturlig føre til reformering av kriminalomsorgen i den retning som denne avhandlingen viser til, og da spesielt med hensyn til å skape muligheter både for innsatte og betjenter til å gjennomføre egen selvforandring. Det krever at kriminalomsorgen oppfatter seg selv som en bevisst lærende organisasjon, og at samfunnet som helhet ser seg selv som integrert med kriminalomsorgen som en lærende organisasjon.

Implementeringen av avhandlingens lærdommer, kunnskaps- og teoriutvikling, og dens forskningsresultater for øvrig, i arbeidet med å omdanne og utvikle kriminalomsorgen, er det som etter min oppfatning vil kunne bidra mest til å gjøre den til en ekte dynamisk lærende virksomhet. Det gjelder kanskje særlig det å se og forstå betydningen av «ansvar» som en sentral komponent i våre holdninger (*hexis*) og handlinger og hvordan dette påvirker vår ontologi og epistemologi.

Det gjelder også å forstå og ikke minst akseptere at det er vesentlige forskjeller mellom forskning gjennomført ut fra erfaring og forskning gjennomført ut fra observasjon. Å akseptere disse innsiktene vil innebære å ikke blokkere for å åpne opp for et annet perspektiv og en annen forståelse enn den en har hatt, når noe nytt trer frem, eksempelvis som et nytt paradigme. Her vil jeg si at nøkkelen til ny læring, enten det gjelder en lærende institusjon som sådan, et samfunn som helhet, eller det er enkeltmenneskers læring det dreier seg om, er å åpne opp spesielt for det som står i sterk kontrast til egen forforståelse og forståelse, samtidig som det er viktig å se det nye i relasjon til eget nåværende totale kunnskaps-lager.

I denne avhandlingen er det mange temaer å ta fatt i for alle som er interessert i kriminalomsorgsforskning. Uten å utelukke noen, ser jeg spesielt frem til å kunne få til et forskningsprosjekt basert på det jeg kaller et paradigmeskifte (inkludert innenfra- og utenfraperspektiv), og samtidig gå i dialog med praksisfeltet. Det innebærer å komme i dialog med aktørene i fengslet for å utfordre avhandlingens validitet. Det er kun praksisfeltet, de som står i den daglige relasjonen til de innsatte, de som er «ekspertene», som mest presist kan vurdere om det avhandlingen frembringer vil kunne gi god rehabilitering gjennom hjelp og grensesetting i et frigjørende perspektiv, som denne avhandlingen framhever så sterkt (se for øvrig Hammerlin og Mathiassen i vedlegg 1, «Forskning innen kriminalomsorgen»).

I et slikt perspektiv ser jeg tydelig at praksisfeltet må gis muligheter til å forske på egne erfaringer på alle utdanningsnivåer. Det vil kreve at fag-organisasjonene, som representerer betjenter og førstebetjenter, jobber aktivt overfor KRUS og kriminal-omsorgen for å sette i gang slike forskningsprosesser. Fagorganisasjonene må også jobbe aktivt overfor politiske myndigheter for å etablere høyere utdanning på masternivå som forberedelse til ph.d.-utdanning og ikke minst kjempe for å få på plass nødvendige bevilgninger. Det nytter ikke alene med utredninger og Stortings-meldinger dersom det ikke følger med nødvendig økonomi og vilje til å iverksette tiltakene.

Litteratur

- Alnæs, Ø. (2006). *Fengsel – forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt. Slik de innsatte opplever det*. Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS Oslo.
- Andenæs, J. (1953). *Straffens formål*. Botsfengslets trykkeri. Oslo.
- Andenæs, J. (1996). *Straffen som problem*. 2. reviderte opplag. Exil Forlag A/S.
- Andersen, Ø., Frost, T., Kolstad, H. og Kraggerud, E. (2004). Theaitetos. *Platons samlede verker Bind VI*. (s. 99-227). Vidarforlaget A/S. Oslo.
- Andrews, D. A. og Bonta, J. (2006), *The psychology of criminal conduct*. 4th ed. Lexis Nexis.
- Argyris, C. og Schön, D. A. (1974). Theory in Practice. Increasing Professional Effectiveness. *Theories of Action*. (s. 3-19). Jossey-Bass Publisher. London.
- Aristoteles. (2013). *Den nikomakiske etikk*. Vidarforlaget AS. Oslo.
- Beck, C. W., Engen, T. O., Østerud, S., Øzerk, K. og Aasen, J. (2010). Sosialiseringsteoretikeren Anton Hoëm – En internasjonal plassering. *Sosialisering – Kunnskap – Identitet*. (s. 1-27). Opplandske Bokforlag. Vallset.
- Broch, H., Enerstvedt, R. Th., Fjell, E., Hammerlin, Y., Hope, T., Huserbråten, K., Høydalsvik, E., Nygren, P. og Rolland, A. (1991). *Virksomhetsteorien. En innføring – og eksempler*. A/S Falken Forlag. Oslo.
- Christie, N. (1970). Modeller for fengselsorganisasjonen. I R. Østensen (Red.), *I stedet for fengsel. Idéer og forsøk*. (s. 70-78). PAX FORLAG A/S.
- Danielsen, T. og Meek Hansen, W. (2000). *Med Tunga på vektskålen. En undersøkelse om organiseringen av rehabiliterende virksomhet ved kontraktsavdelingen i Trondheim kretsfengsel (Tunga)*. KRUS Dokumentasjon & debatt nr. 2/2000. Oslo.
- Darnell, F og Hoëm, A. (1996). *Taken to Extremes. Education in the Far North*. Scandinavian University Press (Universitetsforlaget AS), Oslo.
- Drægebø, H., Bakken, D., Eriksen, T., Johannessen, Ø., Myrland, L., Riisnes, E. og Øster, L. (2006). *Miljøarbeid i fengsel*. I H. Drægebø (Red.), Rapport KRUS. Oslo.
- Eckhoff, T. (1967). *Vitenskaper, profesjoner og klienter*. Nordisk forum vol 2. Fellestrykk A/S Oslo.
- Enerstvedt, R. Th. (1973). *Dialektikk og samfunnsvitenskap*. Forlaget Ny Dag. Oslo. 3. opplag.
- Enerstvedt, R. Th. (1982). *Mennesket som virksomhet*. Tiden Norsk Forlag. Oslo.
- Enerstvedt, R. Th. (1989, a). The Problem Of Validity In Social Science. I S. Kvale (Ed.) *Issues of Validity in Qualitative Research*. (s. 135-173). Lund, Sweden: Studentlitteratur.

- Enerstvedt, R. Th. (1989, b). *Vitenskap som pedagogikk. En analyse av vitenskapens midler og mål*. A/S Falkens Forlag. Oslo.
- Enerstvedt, R. Th. (2011). *Spiller Gud terning likevel? Om den dialektiske materialismen i virksomhetsteoriens perspektiv*. Marxist forlag. Oslo.
- Enerstvedt, R. Th. (2013). *Festskivet til Regi Th. Enerstvedts 75-årsdag*. Fortsatt i virksomhet. Marxist Forlag, Oslo.
- Enerstvedt, R. Th. (2017). *Refleksjoner over dannelsen av psyken*. Upublisert artikkel.
- Foucault, M. (1977). *Overvåkning og straff. Det moderne fengsels historie*. Gyldendal.
- Fredwall, T. E. (2014). *Murer og Moral. Et bidrag til forståelsen av fengselsbetjenters profesjonsmoral*. Avdeling for graden philosophiae doctor. Universitetet i Agder. Fakultet for humaniora og pedagogikk. Kristiansand.
- Freire, P. (1997). *De undertryktes Pædagogik*. Christian Ejlert's Forlag. København.
- Fuglseth, K. (2015). Relevant kunnskap? Sosialfenomenologisk grunnlag for erfaringsbasert profesjonsforskning. I J. McGuirk og J. S. Methi (Red.), *Praktisk kunnskap som profesjonsforskning*. (s. 177-196). Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS. Bergen.
- Fuglseth, K. S. (2021). Truverdige framsitllingar. I K. S. Fuglseth og C. Torbjørnsen Halås (Red.), *Innføring i praktisk kunnskap. Anerkjennende, kritisk og konstruktiv praksisforskning*. (s. 191-198). Universitetsforlaget. Oslo.
- Gadamer, H. G. (2003). *Forståelsens filosofi. Utvalgte hermeneutiske skrifter*. J. W. Cappelens Forlag a.s. Oslo.
- Gadamer, H. G. (2012). Sannhet og metode. Grunntrekk i en filosofisk hermeneutikk. Pax Forlag. Oslo.
- Gule, L. (2008). Profesjon og flerkulturalitet. I A. Molander og L. I. Terum (Red.), *Profesjonsstudier*. (s. 233-250). Universitetsforlaget.
- Hagen, S. (2005). *Sikkerhet*. Håndbok, nr. 2. KRUS. Oslo.
- Hammerlin, Y. (1992). *TR – prosjektet i Drammen 1988 – 1991*. Delrapport 2 KRUS/Kriminalomsorgsavdelingen. Forskerenhet.
- Hammerlin, Y. (2008). *Om fangebehandling, fange- og menneskesyn i norsk kriminalomsorg i anstalt 1970-2007*. Det juridiske fakultet UiO.
- Hammerlin, Y. og Mathiassen, C. (2006). *Før og nå. Om konsekvensene av organisatoriske endringer for samhandling mellom fanger og betjenter i et utvalg av lukkede fengsler*. Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS. Oslo.
- HBO-rapport (10/2005). *Praktisk kunnskap som erfaring og som forskningsfelt*. PhD utvalget ved Profesjonshøgskolen, Høgskolen i Bodø.
- Helgeland, I. M. (2007). *Unge med atferdsvansker blir voksne. Hvordan kommer de inn i et positivt spor?* Unipub AS.

- Henriksen, J. O. og Vetlesen A. J. (2000). *Nærhet og distanse. Grunnlag, verdier og etiske teorier i arbeid med mennesker*. Gyldendal Norsk Forlag AS. Oslo.
- Henriksen, T. (2016). *Ingen murer er for høye. Mitt liv med dop, kriminalitet og politikk*. H. Aschehaug & Co. Oslo.
- Hjellnes, S. K. (2019). Kontaktbetjentrollen i straffegjennomføring i fengsel. I K. G. Westerheim og H. M. Kjærgård Eide (Red.), *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminalomsorgen i Norge*. (s. 87-103). Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS. Bergen.
- Hoëm, A. (1978). *Sosialisering, en teoretisk og empirisk modellutvikling*. Universitetsforlaget AS.
- Hoëm, A. (2010). *Sosialisering – Kunnskap – Identitet*. Opplands Bokforlag. Vallset.
- Hoëm, A. (2013). Kunnskap – naturgitt og menneskeskapt. Beck, C. W. og Hoëm, A. *Kunnskap og Virkelighet*. (s. 93-176). Didakta Norsk Forlag. Utgivelse ved forskergruppa *Samfunnsrettet pedagogikk*. Pedagogisk forskningsinstitutt. UV-fakultet. Universitetet i Oslo.
- Johansen, O. L. (2016). *Hvordan kan fengselsbetjent- og fengselsførstebetjent erfaring danne grunnlag for forskning?* Eksamen i Den praktiske kunnskapens teori. UiB. Bodø.
- Johnsen, B. Granheim, P. K. Helgesen, J. (2011). *Exceptional prison conditions and the quality of prison life: Prison size and prison culture in Norwegian closed prison*. European Journal of Criminology. (s. 515-529).
- Josefson, I. (2015). Hvorfor en akademisk utdanning i praktisk kunnskap? Et tilbakeblikk på 15 år ved Senter for praktisk kunnskap. I J. McGuirk og J. S. Methi (Red.), *Praktisk kunnskap som profesjonsforskning*. (s. 31-39). Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS. Bergen.
- Josefson, I. og Fuglseth, K. S. (2021). Innføring i praktisk kunnskap. Anerkjennende, kritisk og konstruktiv praksisforskning. I K. S. Fuglseth og C. Torbjørnsen Halås, (Red.), *Humaniora og praktisk kunnskap*. (s. 181-190). Universitetsforlaget. Oslo.
- Justis- og politidepartement (2004). *Utdanning for fengselsbetjenter*. Delinnstilling 2 fra en arbeidsgruppe oppnevnt av Justisdepartementet.
- Kant, I. (2009). *Kritikk av den rene fornøft*. PAX FORLAG A/S OSLO.
- Kjærgård Eide, H. M. og Kronstad, M. (2019). Kunnskapsgrunnlaget i fengselsbetjentenes profesjonalitet. I K. G. Westerheim og H. M. Kjærgård Eide (Red.), *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminalomsorgen i Norge*. (s. 87-103). Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS. Bergen.
- Kuhn, T. S. (2002). *Vitenskapelige revolusjoners struktur*. SPARTACUS FORLAG AS. Oslo.
- Langelid, T og Manger, T. (2005). *Læring bak murene. Fengselsundervisningen i Norge*. Fagbokforlaget. Bergen.

- Langelid, T. (2017). Tiltaket som var så effektivt at det ble stoppa. I I. M. Fridhov, B. Johnsen og D. Bakken (Red.), *Festskriv til Yngve Hammerlin*. (s. 93-95). Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter, KRUS. Lillstrøm.
- Langset Storvik, B. (2003). *Straffegjennomføring etter lov av 18. mai 2001 nr. 21*. Høgskoleforlaget AS.
- Leontjev, A. N. (2002). *Virksomhed, bevidsthed, personlighed*. Hans Reitzels Forlag. København. Danmark.
- Liebling, A. Price, D. og Shefer, G. (2011). *The Prison Officer*. Willan Publishing. New York.
- Lindseth, A. (2015). Praktisk kunnskap, svarevne og refleksjon. I J. McGuirk og J. S. Methi (Red.), *Praktisk kunnskap som profesjonsforskning*. (s. 41-60). Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS. Bergen.
- Løgstrup, K. E. (2010). *Den etiske fordring*. Forlaget Klim. 4. udgave. Århus.
- Marx, K. (1992). *Det beste av Karl Marx. Tekster i utvalg ved Fredrik Engelstad*. Pax Forlag A/S. Oslo.
- McGuirk, J. (2015). *Praksisforskning behøver nye premisser*. Forskerforum.
- McGuirk, J. og Methi, J. S. (2015). Praktisk kunnskap som fag- og forskningsfelt. I J. McGuirk og J. S. Methi (Red.), *Praktisk kunnskap som profesjonsforskning*. (s. 9-30). Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS. Bergen.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, Self & Society*. University, of Chicago Press, Chicago.
- Meek Hansen, W. Larsen, E. Langset Storvik, B. (1999). Kontaktbetjentarbeid i fengsel. I W. Meek Hansen (Red.), *Fengselsbetjent, kompetanse – kontakt – framtid*. (s. 14-39). Kommuneforlaget AS, Oslo.
- Meløe, J. (1973). *Aktøren og hans verden*. NORSK FILOSOFISK TIDSSKRIFT. Nummer 2, 8. årgang. UNIVERSITETSFORLAGET.
- Meløe, J. (1979). Om å se. I J. Meløe (Red.), *Notater i vitenskapsteori til gruppene i humaniora og samfunnsvitenskap med fiskerifag*. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Meløe, J. (1992). *Words and objects* i Publications from the Wittgensteins Archives at the university of Bergen nr 17/2005 (s. 109-141).
- Meløe, J. (1994). Om å forstå det andre gjør. I A. Greve og S. Nettet (Red.), *Filosofi i et nordlig landskap. Jakob Meløe 70 år*. (s. 337-345). Universitetsbiblioteket i Tromsøs skriftserie. Ravnetrykk Nr. 12.
- Meløe, J. (2003). *Bruddstykker av et parti sjakk*. Ikke publisert.
- Merleau-Ponty M. (2008). The World of Perception. *The World of Perception and the world of science*. (s. 31-36). London. Routledge.
- Methi, J. S. (2007). *Psychagogi. Fremmedgjøring eller frigjøring? En studie av lærernes yrkesidentitet og selvforståelse i perspektiv av virksomhetsteorien*. PHD I filosofi. Universitetet i Århus – Danmark.

- Methi, J. S. (2015, a). Fortelling som erkjennelsesform. I J. McGuirk og J. S. Methi, (Red.), *Praktisk kunnskap som profesjonsforskning*. (s. 125-147). Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS. Bergen.
- Methi, J. S. (2015, b). The Border Zone as an Arena for Exceeding Onself. I V. Rossvær og A. Sergeev (Ed.), *Philosophy in the Border Zone. Through the Eyes of Russian and Norwegian Participants*. (s. 213-223). Orkana Akademiske. Stamsund.
- Molander, A. og Terum, L. I. (2008). Profesjonsstudier – en introduksjon: I A. Molander og L. I. Terum (Red.), *Profesjonsstudier*. (s. 13-27) Universitetsforlaget. Oslo.
- Myrstad, J. A. (2021). Hva er teori? I K. S. Fuglseth og C. Torbjørnsen Halås (Red.), *Innføring i praktisk kunnskap. Anerkjennende, kritisk og konstruktiv praksisforskning*. (s. 212-226). Universitetsforlaget. Oslo.
- Nerheim, H. (1991). *Den etiske grunnerfaring. Fra regelforståelse til fortrolighetskunnskap*. Universitetsforlaget AS. Oslo.
- NOU (1984:2). *Utdanning for arbeid i kriminalomsorgen*. Norges offentlige utredninger: Universitetsforlaget Oslo – Bergen – Tromsø.
- Nymo, K. (2019). Fengselsbetjent i dag – og i morgen. I K. G. Westerheim og H. M. Kjærgård Eide (Red.), *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminalomsorgen i Norge*. (s. 332-341). Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS. Bergen.
- Repstad, P. (1998). *Sosiologisk perspektiv for helse- og sosialarbeidere*. Tano Aschehoug 2.opplag.
- Ribe, A. (2017). Inspiratoren Yngve. I I. M. Fridhov, B. Johnsen og D. Bakken (Red.), *Festskriv til Yngve Hammerlin*. (s. 130-134). Kriminalomsorgens høgskole og utdanningssenter, KRUS. Lillstrøm.
- Ribe-Nyhus, A. (2020). *Indre og ytre soning*. Ph.d. i studier av profesjonspraksis. Nord universitet. Bodø.
- Rossvær, V. (2015). Den praktiske kunnskapens teori. I J. McGuirk og J. S. Methi (Red.), *Praktisk kunnskap som profesjonsforskning*. (s. 103-123). Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS. Bergen.
- Russell Hanson, N. (1958). *Patterns of Discovery. An inquiry into the conceptual foundation of science*. CAMEBRIDGE AT THE UNEVERSIITY PRESS.
- Saus, M. (2006). *De kyndige blick, det ukyndige blick og det døde blick*. Hefte 3. Kultur og barnevernsarbeid. Skriftserie 5. Barnevernets Utviklingssenter i Nord-Norge.
- Schaanning, E. (2013). *Lykkens politikk. Fransk opplysningstid og synet på menneske og straff hos Helvetius*. Akademika forlag. Oslo.
- Seikkula, J. og Arnkil, T. E. (2007). *Nettverksdialoger*. Universitetsforlaget AS. Oslo.
- Skardhamar, T. (2002). *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler*. Institutt for kriminologi og rettsosnologi. Universitetet i Oslo.

- Skjervheim, H. (1992). Eit grunnproblem i pedagogisk filosofi. I E. L. Dale (Red.), *Pedagogisk filosofi*. (s. 65-78). Ad Notam Gyldendal.
- Skjervheim, H. (1996). *Deltakar og tilskodar og andre essays*. Ide og Tanke: Aschehaug.
- Smith, L. og Ulvund, S. E. (1996). *Spedbarnsalderen*. Universitetsforlaget AS. 3. opplag.
- Snertingdal, M. I. (2019). Velferdsstatlige tjenesters organisering i kriminalomsorgen og et nesten 50 år gammelt essay. I K. G. Westerheim og H. M. Kjærgård Eide (Red.), *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminalomsorgen i Norge*. (s. 70-86). Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS. Bergen.
- Stabrun, E. J. (1989). Mens fangene vokser nedover. *Tidsskrift for Kriminalomsorg nr. 1/89*. (s. 23-26). Kriminalomsorgsavdelingen, Justis- og politidepartement. Oslo.
- St. meld. nr. 104 (1977- 78). *Om kriminalpolitikken*. Justis- og politidepartement.
- St meld nr. 27 (1997- 98). *Om kriminalomsorgen*. Det Kongelige Justis- og politidepartement.
- St.meld. nr. 37 (2007 – 2008). *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*. Det Kongelige Justis- og politidepartement.
- Strgjfl. (2001 nr. 21). *Lov om straffegjennomføring av 18. mai*.
- Taylor, C. (1998). *Autentisitetens etikk*. Cappelen Akademiske Forlag as.
- Teigen, K. H. (1998). Persepsjon. I G. H. Nilsen og K. Raaheim (Red.), *En innføringsbok i psykologi for universiteter og høyskoler*. (s. 165-176). 2. Opplag. Cappelen Akademiske Forlag as.
- Tjønneland, E. (2002). Etterord. I Thomas Kuhn: *Vitenskapelige revolusjoners struktur*. (s. 214-222). SPARTACUS FORLAG AS. Oslo.
- Toren, N. (1969). Semi-Professionalism and Social Work: A Theoretical Perspective. Etzioni (edit.). *The Semi- Professions and Their Organization*. (s. 141-195). The Free Press. New York.
- Torgersen, U. (1972). *Profesjonssosiologi*. Universitetsforlaget Oslo – Bergen – Tromsø.
- Torgersen, U. (1994). *Profesjoner og offentlig sektor*. TANO A.S.
- Ugelvik, T. (2010). *Å være eller ikke være fange. Frihet som praksis i et norsk mannsfengsel*. Institutt for kriminologi og rettssosiologi. Ph.D. avhandling ved UiO.
- Valle, I. L. (1989). *Dette står jeg for*. Gyldendal Norsk Forlag A/S. Oslo.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society. The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press Cambridge, Massachusetts.
- Wackerhausen, S. (2015). Erfaringsrom, handlingsbåren kunnskap og refleksjon. I J. McGuirk og J. S. Methi (Red.), *Praktisk kunnskap som profesjonsforskning*. (s. 81-100). Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS. Bergen.

- Wackerhausen, S. (2017, a). Genstandsfelt, definition og ontologi – med fokus på praktisk kunnskab. I C. Torbjørnsen Halås, I. G. Kymre og K. Steinsvik (Red.), *Humanistiske forskningstilnærminger til profesjonspraksis*. (s. 67-85). Gyldendal Norsk Forlag AS. Oslo.
- Wackerhausen, S. (2017, b). Forskningsspørsmål, epistemologi og metode – med fokus på praktisk kunnskab. I C. Torbjørnsen Halås, I. G. Kymre og K. Steinsvik (Red.), *Humanistiske forskningstilnærminger til profesjonspraksis*. (s. 159-186). Gyldendal Norsk Forlag AS. Oslo.
- Walderhaug, M. F. (2018). *Filosofiske samtaler med innsatte i fengsel. En fordykning i samtalens form og innhold*. Avhandling for graden philosophiae doctor (ph.d.) ved Universitetet i Bergen.
- Walderhaug, M. F. (2019). Fængselsbetjentens paradoks og dobbeltrolle. I K. G. Westerheim og H. M. Kjærgård Eide (Red.), *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminalomsorgen i Norge*. (s. 261-277). Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS. Bergen.
- Wallin Weihe, H. J. (2004). *Sosialt arbeid – historie og bakgrunn*. Gyldendal Norsk Forlag AS. Oslo.
- Weber, A. (2020). *Å ville møte mennesket. En studie av erfaringskonsulenters kunnskapsbidrag innen psykisk helsevern*. Masteroppgave. Nord universitet.
- Wilensky, H. (1964). The professionalization of everyone. *American Journal of Sociology*. (s. 137-158). Chicago.
- Wister O. A. (1997). *Enkelte trekk ved norsk fengselshistorie*. Dokumentasjon og debatt. KRUS nr. 2/97. Oslo.
- Wittgenstein, L. (2003). *Filosofiske undersøkelser*. Den norske Bokklubben.
- Wyller, T. (2005). Dydsetikk, medborgerskap og sosial praksis. I S. Aa. Christoffersen, (Red.), *Profesjonsetikk. Om etiske perspektiver i arbeidet med mennesker*. (s. 40 – 57). Universitetsforlaget. Oslo.
- Østerberg, D. (1972). *Forståelsesformer. Et filosofisk bidrag*. PAX FORLAG. OSLO.
- Øzerk, K. Z. (2000). Et tospråklighetspedagogisk perspektiv. I R. Haugen (Red.), *Barn og unges læringsmiljø. Fra enkeltindivid til medlem av et flerkulturelt fellesskap*. (s. 483-496). Høgskoleforlaget AS. Kristiansand S.

Internett

- Aftenbladet.no. (2012). *Bemanningskrise i Rogalandsfengslene*. Lokalavis. Stavanger. www.aftenbladet.no/.../bemanningskrise-i-rogalands-fengslene
- Aftenposten (2017). *Slår alarm om norske fengsler: - Situasjonen er nærmest uhåndterlig. De ansatte i norske fengsler har i årevis varslet om en farlig lav bemanning. Nå slår også toppledelsen i kriminalomsorgen alarm*. Av Fredriksen, I. og Aarøy, T. A. www.aftenposten.no/norge/i/0EnGvo/slaar-alarm-om-norske..
- Bergens Tidende (2017). *Slakter ledelsen i kriminalomsorgen. Ingen brudd på arbeidsmiljøloven, men det er tillitskrise i Kriminalomsorgen region vest, ifølge ny rapport*. Av Lindberg, P. og Audardottir Oldeide, A. www.bt.no/.../i/rQdQe/Slakter-ledelsen-i-Kriminalomsorgen
- Dagbladet. no. (2016). *Kutt i kriminalomsorgen. Fængselsansatte står helt ytterst på kanten av stupet*. Av Qureshi, F. Oslo fængselsfunksjonærens forening. www.dagbladet.no/emne/kriminalomsorgen
- Dagbladet. no. (2017). *Advarer mot fængselskutt: Foreslår millionkutt for Kriminalomsorgen. Frykter det vil føre til mer kriminalitet*. Av Aass Kristiansen, A. www.dagbladet.no/nyheter/foeslar-millionkutt-for.
- Dagsavisen. no. (2017). *Norges farligste mann*. Av Hoffengh, S. www.dagsavisen.no/demokraten/nyheter/trond-henriksen-52-er.
- De nasjonale forskningsetiske komiteene (2016). *Etiske retningslinjer*. <https://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/C-Hensyn-til-grupper-og-institusjoner-20---26/>
- De nasjonale forskningsetiske komiteene (2021). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap og humaniora*. <https://www.forskningsetikk.no/retningslinjer/hum-sam/forskningsetiske-retningslinjer-for-samfunnsvitenskap-og-humaniora/>
- Fri Fagbevegelse (2017). *KDI slår alarm om farlig lav bemanning i norske fengsler. De ansatte i norske fengsler har i årevis varslet om en farlig lav bemanning. Nå slår også Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI) alarm*. Av Dale Håkonsen, K. frifagbevegelse.no/aktuell/kdi-slar-alarm-om-farlig-lav..
- Fri Fagbevegelse (2022). *Andreas hadde ingen å snakke med i fengsel. Han løy om selvmordstanker for å få tid med psykolog*. Av Skotheim, H. https://frifagbevegelse.no/fontene/andreas-hadde-ingen-a-snakke-med-i-fengsel-han-loy-om-selvmordstanker-for-a-fa-tid-med-psykolog-6.469.895940.5104a748db?fbclid=IwAR1UUmpmK5D_mCmXMNpbc5r-K3bsvjwD5Bt8TIQyIDQ4acQtwi48kplVC0
- Hjellnes, S. (2009). *Om noen glippsoner og muligheter ved løslatelse*. NSfK:s 51th Research Seminar. Oslo. krus.brage.unit.no/krus-xmlui/handle/11250/160670

- Khrono (2020, a). *Kritisk til doktorgrad frå drapsdømt filosof— Forskingsetisk svært problematisk, seier etikkeksper i det europeiske forskingsrådet (ERC). Onsdag disputerer den tidlegare drapsdømte filosofen Andreas Ribe-Nyhus for doktorgraden.* khrono.no/a/510128
- Khrono (2020, b). *Førsteopponent om Ribe-Nyhus: - Grenseløst ærleg og grundig. Ingen stilte spørsmål om forskningsetikk då den tidlegare drapsdømte filosofen Andreas Ribe-Nyhus disputerte for doktorgraden onsdag.* khrono.no/a/510557
- Kriminalomsorgen. no. (2019). <https://kriminalomsorgen.custompublish.com/ana-fengsel-roedgata-avdeling.5037463-242495.html>
- Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter KRUS (2019). Programplan for Bachelorstudium i straffegjennomføring. Lillestrøm. img4.custompublish.com/getfile.php/4557737.2204...
- Kriminalomsorgen. no./ana-fengsel (2020). <https://www.kriminalomsorgen.no/ana-fengsel.5017540-242495.html>
- KRUS. no. Kriminalomsorgens utdanningscenter, (2012). *NOKUT godkjenning.* <https://www.krus.no/studier.511853.no.html>
- KRUS. no. (2021, a). Hjemmeside studieplan for 2018. [file:///C:/Users/Eier/Downloads/Studieplan+V2018%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Eier/Downloads/Studieplan+V2018%20(1).pdf)
- KRUS. no. (2021, b). Hjemmeside studieplan for 2020. <https://www.krus.no/studie-og-rammeplaner-hk-studiet.521150.no.html>
- Nasjonalt kunnskapssenter for barnehager (2018). *Lærende organisasjoner.* [https://www.nkfb.no/2018/11/26/laerende-organisasjoner/.](https://www.nkfb.no/2018/11/26/laerende-organisasjoner/)
- Norsk fengsels- og friomsorgsforbund facebook (2018). *Tale til nyutdannede fengselsbetjenter.* Dekan Kjersti Hove viser til en upublisert artikkel av Siv K. Hjellnes.
- NRK P3. (2017). *Det hjelper å hjelpe. Selvmord tar flest unge liv i Norden. Noe av det viktigste vi kan gjøre er å tørre å spørre folk som sliter om de har tanker om å ta sitt eget liv.* Wammer, I. p3.no/det-hjelper-a-hjelpe
- NRK. no. (2018). *Den farlige løslatelsen, Jan har sonet ferdig en dom på ti måneder på Ullersmo. Han vet ikke hvordan han skal klare seg etterpå. Hvor han skal bo.* Av Riiser, B. og Håker, A. www.nrk.no/dokumentar/xl/den-farlige-loslatelsen-1.14187312
- Utdanning. no. (2021). Yrkesbeskrivelse Fengselsbetjent. <https://utdanning.no/yrker/beskrivelse/fengselsbetjent>
- Viggen, E. D. (2022). NFF Magasinet. edv@lomediamedia.no <https://emagasin-nffmagasin.lomediamedia.no/nyhet/store-glimter-til-6.566.918958.d419532587>.

Mail

Johnsen, B. (2017). [Berit Johnsen <Berit.Johnsen@krus.no>](mailto:Berit.Johnsen@krus.no)

Johnsen, B. (2020). [Berit Johnsen <Berit.Johnsen@krus.no>](mailto:Berit.Johnsen@krus.no)

Johnsen, B. (2022). [Berit Johnsen <Berit.Johnsen@krus.no>](mailto:Berit.Johnsen@krus.no)

Nymo, K. og Rokkan, T. (2022). [Kirsti Nymo <Kirsti.Nymo@krus.no>](mailto:Kirsti.Nymo@krus.no), [Tore Rokkan <Tore.Rokkan@krus.no>](mailto:Tore.Rokkan@krus.no)

Vedlegg

Vedlegg 1 Forskning innen kriminalomsorgen

Vedlegg 1 «Forskning innen kriminalomsorgen» er en deskriptiv fremstilling av sentral forskning innen kriminalomsorgen, som delvis ikke har fått plass i avhandlingen. Avhandlingen handler primært om mine erfaringer som fengselsbetjent og fengsels-førstebetjent gjennom 38- års tjeneste i kriminalomsorgen. Jeg bruker essay som kritisk utprøvende metode, hvor jeg går i dybden på noen enkelthendelser som har betydning for min kunnskapsutvikling. Disse enkelthendelsene presenteres som fortellinger. Det betyr at ph.d.-prosjektet ikke følger en tradisjonell mal ved å drøfte ulike teorier opp mot hverandre. Likevel ser jeg det som nyttig å vise til den forskningen jeg delvis har valgt bort, som jeg oppfatter som aktuell forskning på kriminalomsorgen fra 1970- og 1980- tallet og frem til i dag.

1970- og 1980- tallets forskning på kriminalomsorgen

Bødal sin kvantitative forskning

Det første forskningsbidraget jeg viser til er Kåre Bødals kvantitative undersøkelse gjengitt i boken *Fengselstjenestemannen har ordet* fra 1979. Det dreier seg om en spørreundersøkelse som jeg husker og var med å svare på. Undersøkelsen bygger på et spørreskjema som ble sendt til alle tjenestemennene i etaten, etter at flere utkast til prøveskjema hadde vært sendt til et mindre utvalg tjenestemenn⁷⁵³. Blant annet ble alle som jobbet i fengselsvesenet spurt om hvorfor de hadde valgt fengselsvesenet som arbeidsplass. Bødal bruker ordet og begrepet «kriminalomsorg» bare når han nevner kriminalomsorg i frihet. Han bruker ellers konsekvent begrepet «fengselsvesenet» om fengslene, og som sagt «kriminalomsorg» bare om den etaten som jobber med oppfølging av innsatte etter løslatelse på prøve. I en komprimert oversikt som her over kriminalomsorgsforskning går jeg ikke inn på de fleste spørsmålene til Bødal. For meg er det mest interessante spørsmålet, nettopp spørsmål nr. 49: «Hvorfor valgte du fengselsvesenet som arbeidsplass?». Svarene på dette spørsmålet viser på en sammenfattet måte hvorfor mange av oss valgte fengselsvesenet som arbeidsplass før 1979. Viktig for å gi en grunnleggende forståelse av kriminalomsorgsutviklingen, vil det da være å sammenligne av hva fengselsbetjenter vs. sosial/helse/velferdsansatte svarer på spørsmålet om hvorfor de hadde valgt fengselsvesenet som arbeidsplass. Jeg vil spesielt konsentrere meg om de to første svarkategoriene i spørreundersøkelsen. Disse er: *ønske om å hjelpe innsatte*, og *ønske om å delta aktivt i kriminalitets-bekjempende arbeid*. Svarene gir generelt gode indikasjoner med hensyn til hvilken yrkes-identitet og selvforståelse de to kategoriene ansatte ga uttrykk for.

⁷⁵³ Bødal (1979).

Spørsmål 49 om valg av FV som arbeidsplass	Viktig årsak	Viktig årsak
	Fengselsbetjenter	Sosial/helse/velferd
Ønske om å hjelpe innsatte	8%	36%
Ønske om å delta aktivt i kriminalitetsbekj. arbeid.	18%	36%
Lønns og arbeidsforhold	39%	36%
Ønske om ansettelse i staten	43%	20%
Få andre muligheter-dårlig arbeidsmarked	19%	12%

Tabellen viser at de sosialfaglige ansatte hadde et *større* ønske om å hjelpe innsatte og delta i kriminalitetsbekjempende arbeide, enn hva fengselsbetjentene ga uttrykk for. Samtidig *økte* prosentandelen for fengselsbetjentene på spørsmålet om de ønsket å delta aktivt i kriminalitetsbekjempende arbeid vs. ønske om å hjelpe innsatte.

Andenæs og Foucault sin forskning om straff

Johs. Andenæs viser i antologien *Fengselsvesenets forelesningsrekke* om «Straffens formål» at straff skal være et *onde* som blir påført lovbrøteren gjennom soningen, som en rettfærdig *gjengjeldelse* for forbrytelsen som er gjort. Andenæs skriver også at straffens formål er å *beskytte samfunnet* mot kriminelle handlinger.⁷⁵⁴ Denne *kunnskapsoverføringen* fra Andenæs til fengselsbetjentene, direkte og indirekte, har rimeligvis ført til at fengselsbetjentene ikke hadde fokus på å hjelpe innsatte, ut fra en sosialfaglig vinkling. Det er straff begrunnet gjennom det individualpreventive prinsipp som eventuelt kan forstås som å hjelpe innsatte, og å delta i kriminalitetsbekjempende arbeid.

Michel Foucault er en sentral fransk teoretiker og forsker innen kriminologien. Han har blant annet skrevet boken *Overvåking og straff. Det moderne fengsels historie*. Foucault har også hatt betydning for norsk teoriutvikling og praksis. Hans kritiske argumenter mot fengselsstraff blir viktige i enhver form for kriminalomsorgsforskning, dersom forskerne ønsker å belyse alle sider i forhold til deres problemstillinger. Han skriver blant annet, med utgangspunkt i en stabssjefs utsagn om at fengselsprinsippet er *kun frihetsberøvelse* i sin reneste form befridd fra fengselets realiteter, hvor fengsel bare kan forsvares ved at innsatte *forbedrer seg* og tilbakeføres til samfunnet⁷⁵⁵. Denne tolkningen av fengselsstraff er altså todelt; hvor den rene fengselsstraffen kun skal være en straff uten rehabiliterende innhold, mens realiteten er at det å sitte i fengsel alltid vil være befestet med et innhold, enten det er rehabiliterende eller

⁷⁵⁴ Andenæs (1953).

⁷⁵⁵ Foucault (1977).

det motsatte. Andenæs skriver i boken *Straffen som problem* at «De siste to hundre år har tanken om behandling av lovovertrederen stått sentralt i utformingen av fengselsvesenet». ⁷⁵⁶ Etter å ha mistet troen på eneroms behandling ut fra 1850-tallets botsfengselstanke, hvor fengselsstraff skulle føre til bot og bedring, ble dette systemet gradvis avløst av at innsatte skulle ha *felleskap* med andre innsatte.

Andenæs tar utgangspunkt i fengselsloven og skriver at innsatte skal behandles med *fasthet* og *alvor*, og at fengselsstraffen skal være et *onde*. Gjennom arbeid og under-visning, som ryggraden i dagens tilbud, skal de kunne tilpasse seg samfunnet. Kritikken av fengselsvesenet har ofte vært rettet mot mangelen på individuell behandling i fengselet. Fengslene har ønsket økt innslag av psykiatrisk, psykologisk og pedagogisk personale, ut fra behandlingstanken. Innvendinger mot behandlingssystemet, er at i den siste menneskealderen har kriminologisk forskning vist hvor *lite vi forstår* av hvordan lovovertridere skal behandles. «Tidligere hadde psykiatere og psykologer ofte store tanker om hva de kunne utrette hvis de fikk frie hender i behandlingen. I dag er forventningen skrudd kraftig ned». ⁷⁵⁷

1990- og 2000- tallets forskning på kriminalomsorgen

Virksomhetsteori ved Hassel fengsel

I forbindelse med innføringen av virksomhetsteori og konsekvenspedagogikk, ved noen fengsler, ble det også gjennomført følgeforskning. I innføringen av virksomhetsteori ved Hassel fengsel på 1990-tallet, dannet virksomhetsteorien, slik den har vært utviklet helt fra Vygotsky og Lurija og frem til i dag, teorigrunnlaget. Kriminalomsorgens (KRUS) forskere Yngve Hammerlin og Egil Larsen skriver i boken *Menneskesyn i teorier om mennesket* at virksomhetsteorien globalt har hatt et *sterkt feste* på internasjonale fagområder som pedagogikk, filosofi og psykologi. I Norge har derimot virksomhets-teorien hatt begrenset utbredelse. Særlig gjennom de russiske psykologene Vygotsky og Lurijas teorier, har imidlertid etter hvert flere som arbeider innen det psykologiske fagfeltet tatt interesse for den. Særlig Vygotsky har i de senere år fått en svært framtrædende internasjonal posisjon. ⁷⁵⁸

I boken *Virksomhetsteorien, En innføring – og eksempler* skriver Hedvig Broch et al., at behov ikke er nedlagt i menneskets organisme, men at det oppstår i virksomheten. Uten denne virksomheten ville det ikke ha blitt produsert et eneste nytt produkt. ⁷⁵⁹

Tilsvarende gjelder det for alle andre psykiske egenskaper: Ingen ferdigheter, kompetanse, innstillinger, holdninger kan være arvet – det tilegnes i og gjennom virksomheten og bare gjennom den. [...] Ved å etterspørre individets motiver og mål, vil vi få en dypere forståelse av hvorfor mennesker handler som det gjør. I enhver virksomhet utføres det målrettede bevegelser – det kalles «handling». Når vi betrakter en aktivitet i forhold til målet, kalles

⁷⁵⁶ Andenæs (1996, s. 41).

⁷⁵⁷ Ibid. (s. 44).

⁷⁵⁸ Hammerlin og Larsen (1997).

⁷⁵⁹ Broch et al. (1991).

den «handling». Når vi spør etter motivet, etter meningen, forstår vi aktiviteten som «virksomhet».⁷⁶⁰

KRUS-forskerne Hammerlin og Larsen og Sjølie Øiestad har gjennomført flere intervjuer av innsatte ved Hassel fengsel.⁷⁶¹ For å evaluere virkningen av soningsgjennomføringen ved Hassel fengsel, har de intervjuet både under soningen og etter løslatelse.

Hassel har en visjon og en målsetting som sier:

Vi har en visjon som sier at Hassel skal være en arena der et liv med rus og kriminalitet skal endres til et liv med kvalitet. Vi har utarbeidet en målsetting som sier: Hassel fengsel skal gjennom hele sin virksomhet være rettet mot å gi rusmisbrukere et spesielt tilrettelagt tilbud.⁷⁶²

Informantenes generelle inntrykk av Hassel er positivt. Hassel er annerledes enn andre fengsler i forhold rehabilitering og integrering. Den pedagogiske idé betraktes som meningsfull, nøktern og nyttig. Det gjelder spesielt for fanger som trenger *individuell* tilpasset støtte i rehabiliteringsprosessen. Tilpasningen inneholder habiliterende og delhabiliterende tiltak, ut fra den enkeltes behov og motivasjon. De fleste fangene sier at miljøet stort sett preges av samarbeid og samforståelse. De blir betraktet som handlende og skapende personligheter, med ansvar for egen utvikling. Mange uttrykker at det er bra å være sammen med andre uten dop og stoff. Gjennom positiv *forsterkning* oppleves oppholdet som bevisstgjørende og kompetansegivende. Det igjen fører til sosial mestring. Det som oppleves som særlig positivt gjennom oppholdet er at det enten blir skapt ny motivasjon og nye behov, eller at den eksisterende motivasjonen blir styrket i forhold til rehabilitering. Dette gjaldt spesielt de som hadde bestemt seg for å ta en ny retning i livet, før de startet soningen på Hassel.⁷⁶³

Konsekvenspedagogikk ved Leira fengsel

Ved innføringen av kognitiv tenkning, realitetsterapi, valgteori, konsekvenspedagogikk og virksomhetsteori på 1990-tallet, ble 1980-tallets sosial-pedagogikk mer eller mindre borte. Konsekvenspedagogikken ble innført på Leira fengsel.⁷⁶⁴ I forbindelse med innføringen av konsekvenspedagogikk ved Leira fengsel, sto Jens Bays teoribidrag sentralt. Hammerlin har i sin artikkel fra 1997 vist til Bays uttalelse om jobben som ble utført ved Leira fengsel og skriver følgende:

Bay poengterte at Leira har arbeidet for lite med det teoretiske grunnlaget, og at virksomheten først og fremst var knyttet til selve det metodiske. «Teorien er svært viktig

⁷⁶⁰ Ibid. (s. 21, 22, 24).

⁷⁶¹ Sjølie Øiestad (2005).

⁷⁶² Sjølie Øiestad (2002, s. 17).

⁷⁶³ Hammerlin og Kristoffersen (1998).

⁷⁶⁴ Hammerlin (2008).

for hva man gjør», sa han. «Dessuten har ikke Leiraansatte arbeidet godt nok med selve profesjonen og den profesjonelle holdningen til relasjonen mellom dem og fangene. Både holdningsmessig og teoretisk bør Leiraansatte være mer samkjørte. Det jeg blant annet mener, er at de må ha et mer profesjonelt analytisk forhold til holdningene, og det må arbeides med holdninger hele tiden». ⁷⁶⁵

Som et apropos til denne tidligere kritikken sier Bay at Leira nå bruker konsekvens-pedagogikk metoden på en positiv måte. I den videre utvikling må konsekvens-pedagogikken ses i forhold til hele virksomheten, slik at teori, metode og praksis bindes sammen og det dannes et indre forhold mellom disse. Det konsekvenspedagogiske menneskesynet må prege *hele virksomheten*, inkludert alle de daglige relasjonene, kommunikasjonene, interaksjonene og handlingene, gjennom en prosessorientert mer konfronterende og konfliktorientert tjenestestab. Videre må frihetsberøvelsen ses som kvalifisering til å kunne beherske friheten, utføre og administrere friheten. Det er viktig og tørre å gjennomføre den pedagogiske prosessen i synliggjøringen av konflikter, og i forhold til måloppnåelse.

Forskning på kriminalomsorgen fra 2000 og frem til 2005

I denne perioden er det gjennomført en rekke forskningsprosjekter både nasjonalt og internasjonalt på fangebehandling, sett i forhold til fengselsbetjentyrket.

Goffman om anstalt og menneske

Erving Goffman skriver i boken *Anstalt og menneske*, om at totale institusjoner har en karakter som *symboliserer barrierer* mot sosialt samspill og interaksjon med omverden, ved at dører er låst innenfor høye murer, piggråd og vanngraver. Mange slike totale institusjoner, som et fengsel må betraktes som, er etter Goffmans teori depoter for oppbevaring av klienter, samtidig som institusjonene fremstiller seg offentlig med offisielle, til dels motsatte og konstruktive, målsettinger. «Den selvmodsigelse mellom hvad de ansvarlige skal sige, institusjonen *gør* og hvad den faktisk *gør*, danner grundlæggende context eller sammenhæng i personalets daglige virksomhed». ⁷⁶⁶

Uten å gå dypere inn i Goffmans tenkning, så kan vi si at han viser at personalet står overfor klassiske dilemmaer, når de hersker over mennesker. Goffman viser blant annet til fengselsfunksjonærens plikt til å forhindre at en fange begår selvmord, selv om vedkommende skal henrettes. Det samme gjelder også andre suicidale klienter hvor personalet ser seg nødt til å binde fast klienten og plassere vedkommende på en avlåst celle. I forordet til den refererte boken, skriver Goffman at han jobbet et år fra 1955 til 1956 ved St. Elisabeth hospital i Washington DC. I denne perioden tilbrakte han dager med pasientene og unngikk kontakt med personalet. Han sov også på avdelingene sammen med pasientene.

⁷⁶⁵ Hammerlin (1997, s. 26).

⁷⁶¹ Goffman (2001, s. 60).

Selv om Goffmans forskning ikke er spesifikt rettet mot kriminalomsorgen, er det forskning på det som skjer innenfor totale institusjoner. Han viser blant annet til fengselsfunksjonærens dilemmaer og generelt for behandling av mennesker i totale institusjoner. I tillegg viser han at det som skjer i institusjonene, er noe annet enn det offentligheten får vite gjennom de erklærte målsettinger som institusjonene holder seg med.

Karlsen om engasjement, erfaring og kyndighet

Vegard Karlsen som er utdannet fengselsbetjent og har realfagsutdannelse skriver i antologien *Etikk og moral på en utfordrende yrkesarena* under overskriften «Oss betjenter imellom»: «Vi må bruke tid på å reflektere over etiske og moralske problemer i jobben, slik at vi kan si: Jeg handlet ut fra min beste overbevisning, ærlig og oppriktig, derfor står jeg for det jeg gjorde». ⁷⁶⁷ I samme artikkel skriver Karlsen at vi ikke finner moralsk fremferd, klokskap og forståelse i lærebøker. Det er egenskaper som hver enkelt må utvikle selv. Gjennom diskusjoner om etikk og moral som del av profesjonaliseringen, som blant annet måles etter hvilken etisk og moralsk standard som er etablert på arbeidsplassen, dannes verdigrunnlag, normer og holdninger, som gir oss yrkesmessig identitet. For å bli en kyndig eller profesjonell utøver og ekspert kreves det et «sterkt engasjement, lang erfaring og stor evne til å leve seg inn i situasjonene». ⁷⁶⁸

Larsen om etiske betraktninger, forpliktelser, menneskesyn og verdier

Egil Larsen kommer i sin artikkel «Etiske betraktninger – forpliktelser, menneskesyn og verdier som grunnlag for handlingsvalg», publisert i antologien *Etikk og moral på en utfordrende yrkesarena*, inn på flere sider ved det jeg selv er opptatt av i min egen forskning. Han fokuserer blant annet på at det kan være problematisk, både for innsatte og ansatte, å knytte sammen restriksjoner og rehabilitering, samtidig som mange ikke opplever det han kaller en slik målkonflikt som påtrengende. Larsen konkluderer med at det uansett er en utfordring, som de ansatte i kriminalomsorgen må leve med, og forsøke å overvinne. Debatten om balansen og sammenhengen mellom tvang, opptrening og forandring foregår i alle sosialfaglige og pedagogiske miljøer, og ikke minst om hvor skjæringspunktet mellom disse utfordringene ligger. ⁷⁶⁹

Det som imidlertid er udiskutabelt, er at man i kriminalomsorgen har mye makt over andre, at systemet er tvangspregget, og at man likevel skal forsøke å legge forholdene til rette slik at innsatte/klienter kan endre livsstil. Dette er et krav fra myndighetenes side og er nedfelt i målsettingene, prinsippene og verdiene i Stortingsmelding nr. 27. ⁷⁷⁰

Larsen er tydelig på at fengselsbetjenter skal jobbe ut fra et humanistisk prinsipp og menneskesyn. Den innsatte er et subjekt, og det innebærer at den innsatte som menneske

⁷⁶⁷ Karlsen (2001, s. 130).

⁷⁶⁸ Ibid. (s. 132).

⁷⁶⁹ Larsen (2001).

⁷⁷⁰ Ibid. (s. 91).

skal behandles som et mål og ikke som et middel. I det humanistiske menneskesynet legges det vekt på at innsatte har frihet til å velge og ta ansvar for eget liv. Selv om innsatte har gjort handlinger som vekker avsky i samfunnet, skal de møtes med respekt fra samfunnet og betraktes og behandles som mål i seg selv. Kriminal-omsorgen som virksomhet skal legge til rette for individuelle og kollektive mål for de innsatte. Alle mål for de innsatte skal være tuftet på tilrettelegging for individuell og kollektiv virksomhet.⁷⁷¹

Pettersen, Hauge og Skardhamar om tap av primærgruppe, lært kriminalitet og levekår

Tone Pettersen tar utgangspunkt i Galtung (1959) i sin hovedoppgave «Sosialisering i fengsel. Sett fra innsattes perspektiv», og skriver om at innsatte ved fengsling fratras primærgruppen utenfor fengsel og finner *ny primærgruppe* blant innsatte, hvor de får kontakt med et *kriminelt miljø* med asosiale eller antisosiale holdninger.⁷⁷² Ragnar Hauge viser i boken *Kriminalitetens årsaker. Utsnitt av kriminologiens historie* til flere typer kriminologisk forskning og skriver blant annet om at *ungdomskriminalitet er lært*, på lik linje med et hvilket som helst annet fag, med sitt *eget fagspråk*. Tilknytning til gjengene gir følelse av *tilhørighet og respekt*, som igjen gir *kriminelle normer og verdier*.⁷⁷³

Torbjørn Skardhamar skriver i boken *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler* om at de innsatte som gruppe har betydelig dårligere levekår enn normal-befolkningen på de fleste områdene. Skardhamar skriver videre om at de som jobber aktivt med de innsatte i forberedelsen til løslatelse, hvor service og omsorg er naturlig for å forbedre de innsattes situasjon, gjerne blir oppfattet av de innsatte som omsorgs-fulle. På spørsmål om hvilke grupper betjenter som påvirket trivselen i anstalten, svarte de innsatte at det hovedsakelig er tre grupper betjenter de forholder seg til. Det er avdelingsbetjentene som de har daglig kontakt med og i noen mindre grad første-betjentene. Verksbetjentene er også nevnt som den gruppen som påvirker de innsatte mest positivt. Så uttrykker mange innsatte at avdelingsbetjentene *virker veldig positiv* på deres hverdag. Verksbetjentene er i større grad enn avdelingsbetjentene knyttet til aktiviteter, som gir en viss adspredelse. «Tilsvarende står avdelingsbetjentene for den daglige kontroll, men også for den daglige service og omsorg».⁷⁷⁴

Liebling og Arnold om relasjon som en nøkkel dimensjon mellom innsatte og ansatte

Slik jeg ser det har Alison Liebling og Helene Arnold gjennomført en viktig studie, publisert i boken *Prisons and their Moral Performance, A Study of Values, Quality, and Prison Life*.⁷⁷⁵ Å analysere denne studien på ca. 500 sider fullt ut ville alene gi grunnlag for en hel ph.d.-

⁷⁷¹ Larsen (2001).

⁷⁷² Pettersen (2001).

⁷⁷³ Hauge (2002).

⁷⁷⁴ Skardhamar (2002, s. 98).

⁷⁷⁵ Liebling og Arnold (2004).

avhandling, derfor nøyer jeg meg med å vise til noe av det disse forskerne skriver om relasjoner, som en nøkkel dimensjon «of prison life». Respekt og humanitet er sentrale begreper. I sin kvantitative undersøkelse fant Liebling og Arnold at det å bli vist *respekt* har større betydning for de innsatte enn humanitet, relasjon, tillit, rettferdighet og støtte. Humanitet er imidlertid det viktigste og mest frem-tredende prinsippet i Prison Service sitt vokabular. Under overskriften «Staff-Prisoner Relationships» viser forskerne blant annet til at mange sosiologiske studier starter med å vise at relasjonen mellom innsatte og fengselsbetjenter pleier å være karakterisert som mistillit og fiendtlighet. I Liebling og Arnold sine studier sier likevel de innsatte: «Relationships work better when you have common ground, when something happens which affects staff and prisoners, like some policies, if both groups are upset about it there is a commonality which improves things a bit». ⁷⁷⁶ En av de tingene som kan skape gode relasjoner er at de innsatte opplever å komme *bak uniformen* til fengsels-betjentene. At de ved dagens slutt har sett og opplevd mennesket bak uniformen.

Langelid og Manger om læring, utvikling og sosialisering

Torfinn Langelid og Terje Manger har i boken *Læring bak murene. Fengsels-undervisningen i Norge* sett på de innsattes læring og utvikling, mens de er i fengsel. De skriver at den pedagogiske hensikten har vært å *sosialisere* fangene og gi dem kunnskaper gjennom arbeid, undervisning og noe sjelesorg. Fangene som gjerne var fra det lavere sosiale samfunnslag, skulle løftes til et *høyere dannelsesnivå*, gjennom en kombinasjon av disiplinering og tilføring av elementære kunnskaper. Langelid og Manger viser til noe av pedagogikken i en fengselshistorisk sammenheng hvor det ble:

Lagt vekt på dei svake sidene hos dei innsette, kva dei manglar, og kva dei ikkje meistarar. Dermed har soninga for svært mange blitt ei ytterlegare stadfesting av at dei ikkje duger til noko. Resultatet har ofte blitt passivisering, stakkarsleggjering og nye brotsverk etter avslutta soning. ⁷⁷⁷

Langelid og Manger viser til at problemer i barndommen ofte er noe av årsaken til kriminalitet. Samtidig skriver de at vi vet lite om hva som fører til vendepunkter, vekk fra kriminalitet. Langelid og Manger skriver at mange undersøkelser viser at «omsorgsfulle voksne, som set klare grenser for negativ atferd, lovlidige venner og eit godt fritidsmiljø er viktig for endring». ⁷⁷⁸ Lærere i fengsel må evne å stille tydelige og realistiske forventninger til de innsatte. Tilbakemeldingene må være slik at det fremmer *mestring* i stedet for lært hjelpeløshet, ved å sette seg inn i hva hver enkelt innsatt kan mestre.

Læreren må lære de innsatte å løse oppgaver og å støtte dem på en slik måte at de tar i bruk seg selv og sin egen kompetanse. Ungdom med kriminell fortid har best utvikling når det sosio-emosjonelle klimaet i institusjonen er normorientert og positivt. Langelid og Manger skriver

⁷⁷⁶ Ibid. (s. 231).

⁷⁷⁷ Langelid og Manger (2005, s. 14).

⁷⁷⁸ Ibid. (s. 50).

at det fra forskning, utenfor fengsel, har vist seg at den *autoritative læreren* er best egnet til å forebygge utvikling av antisosial atferd. Disse lærerne må ha høy grad av varme og omsorg for elevene, i tillegg til god evne til å styre og ha kontroll med det som skjer i klassen og gruppen. Læreren må være en tydelig voksen, som bryr seg om hver enkelt elev, og respekterer dem, og ikke minst må læreren ha en god relasjon til elevene-innsatte.

Forskning på kriminalomsorgen fra 2006 og frem til 2008.

Den neste interessante perioden er fra 2006 og fram til 2008, hvor jeg viser til norsk forskning, kriminalomsorgsintern forskning og internasjonal forskning.

Alnæs om fengsel som forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt

Øyvind Alnæs var i perioden, da han forsket på om fengsel er forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt fengselsleder ved Bastøy fengsel. Han har forsket ved Berg fengsel som er et åpent fengsel og Ringerike fengsel som er et lukket fengsel. Alnæs viser i sin masteroppgave «Fengsel – forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt. Slik de innsatte opplever det» blant annet til Galtung (1959) og Vedeler (1973) som hevder at det *ikke er mulig* med rehabilitering i fengsel, hvis begrepet *oppdragelse* er synonymt med rehabilitering, fordi oppdragelse fordrer gjensidig tilfredsstillende forhold mellom partene. I fengslene er ikke slike forhold til stede. «Verken Galtung eller Vedeler synes å mene at det er mulig å utvikle primærrelasjoner mellom innsatte og ansatte – noe som kunne bidra til endring i holdninger hos innsatte». ⁷⁷⁹

I Alnæs sine undersøkelser i Ringerike fengsel finner han at fengselsbetjentene i avdelingene, har en tilbaketrasket tilstedeværende rolle. Selv om de er der, er de lite aktive i forhold til de innsatte, og de innsatte har mest kontakt med hverandre. På den annen side er det noen fengselsbetjenter som har samtaler med de innsatte på tomannshånd, inne på cella til den innsatte. Alnæs betrakter tradisjonelle lukkede fengsler som ikke særlig godt egnet til å forberede de innsatte på det som skal skje etter løslatelse. ⁷⁸⁰

I åpne fengsler utsettes de innsatte for færre krenkelsler, som skaper avmakt og hat. I Berg fengsel samhandler de innsatte mer med de ansatte og har mer kontakt med samfunnet utenfor, enn i Ringerike fengsel. I Alnæs sin undersøkelse slår de innsatte fast at *fengselsstraff ikke* er rehabiliterende. De innsatte lærer kun å bli mer kriminelle. Noen årsaker er at fengsel er et gjennomtrengende overvåkingssystem, rutinemessig institusjonalisering, som gir liten kontakt med familie, venner og samfunnet utenfor. Innsatte bor og lever sammen med *andre lovbrytere*, og utvikler dermed nye bånd og relasjoner med andre innsatte og nye kriminelle nettverk. Det de har felles er kriminalitet, slik at samtalen dreier seg som oftest om kriminalitet. I tillegg har de ansatte liten påvirkningskraft, fordi de har *liten omgang* med de

⁷⁷⁹ Alnæs (2006, s. 124).

⁷⁸⁰ Ibid.

innsatte. De ansatte iverksetter også tiltak som kan virke krenkende, og de innsatte opplever et *demotiverende regime*, hvor de sjelden får permisjon og andre goder.⁷⁸¹

Andrews og Bonta om forebygging og rehabilitering

Donald Arthur Andrews og James Bonta (2006) har i boken *The psychology of criminal conduct* et eget kapittel («Prevention and Rehabilitation») om forebygging og rehabilitering. De konkluderer med at det er størst sannsynlighet for suksess i rehabiliteringen og behandlingen, når både *kognitive atferdsprogram* og *sosial læring* blir benyttet. Kriminelle er som andre mennesker, og søker glede og fornøyelse og prøver å unngå smerte. Forskningslitteraturen har funnet en rekke fornuftige godt valide programmer som reduserer kriminell utøvelse. Det er innlysende at det er stor stabilitet i den menneskelige oppførsel, fordi det som mer eller mindre tilfeldig er etablert, blir opprettholdt over tid ved konstansen i personlige variabler som *personlighet, holdninger, kompetanse og inkompetanse*. For å opprettholde stabilitet i endrede former for oppførsel, gjennom etablering av et godt nettverk er det også viktig å trekke på andre personer som foreldre og likesinnede personer.⁷⁸²

Andrews og Bonta skriver at de som skal ha *suksess* i jobben med klienter, må etablere høy kvalitet på relasjonen. De må demonstrere antikriminelle holdninger og forsterke klientens antikriminelle holdninger, og samtidig synliggjøre at de misliker prokriminelle holdninger. I tillegg er det viktig at rollemodellene demonstrerer og viser alternativer, og at det dannes varme relasjoner som har karakter av tillit og åpenhet. «Expressed disapproval is more punishing within an open and warm relationship than it would be in a relationship characterized by distrust and dislike».⁷⁸³ Slik jeg tolker Andrews og Bonta vil det være mer problematisk for en innsatt å mislike en fengselsbetjent som viser åpenhet og varme i forholdet mellom dem, enn det vil være hvis relasjonen er preget av mistillit, slik at de misliker hverandre. Den innsatte vil oppleve det som mer straffende å opptre dårlig overfor en fengselsbetjent som vedkommende har tillit til og liker, enn en fengselsbetjent som vedkommende har mistillit til, og misliker.

FAFO om omlegging til høgskoleutdanning for fengselsbetjenter

FAFO har utarbeidet en forskningsrapport («Etats- eller høyskoleutdanning i norsk kriminalomsorg – konsekvenser for rekrutteringen») om konsekvensene for rekrutteringen ved en omlegging til høyskoleutdanning. De konkluderer blant annet med at det vil bli et økende tilfang av studenter dersom utdanningen gir studiepoeng, samtidig som de mener det vil kunne virke positivt med en *stipendordning* for litt eldre personer med tidligere utdanning og yrkeserfaring. Videre påviser de i sin undersøkelse behovet for et økende antall av unge studenter. Et annet viktig poeng for å opp-rett-holde og øke interessen for fengselsbetjentutdanning, er *bedre faglige karriereveier* og bedre tilrettelegging for

⁷⁸¹ Ibid.

⁷⁸² Andrews og Bonta (2006).

⁷⁸³ Ibid. (s. 355).

innflytelse. FAFO rapporten peker på betydningen av arbeids-giverens tilrettelegging av arbeidet. Arbeidsgiverne må bli mer aktive ledere og tilby faglig stimulerende arbeidsoppgaver.⁷⁸⁴

Hammerlin og Mathiassen om betydningen av relasjon mellom innsatte og fengselsbetjenter

I sin studie «Før og nå. Om konsekvensene av organisatoriske endringer for samhandling mellom fanger og betjenter i et utvalg av lukkede fengsler,» analyserer Yngve Hammerlin og Charlotte Mathiassen betydningen for de innsatte av relasjonene mellom innsatte og fengselsbetjentene i ulike fengsler, med vekt på å studere innvirkningen av fengslenes forskjellige størrelser. Studien tar utgangspunkt i intervju av til sammen 75 deltakere, fordelt på individuelle intervju av 18 fanger, 13 betjenter, 7 førstebetjenter og inspektører og 6 fengselsledere, samt gruppesamtaler med 15 betjenter og 14 fanger. Hammerlin og Mathiassen skriver at de har tilbrakt lange dager i fengslene de har undersøkt.⁷⁸⁵ De har tilbrakt flere dager i strekk i de to største fengslene slik at de har dannet seg et *visst inntrykk* av hvordan hverdagen i fengslene fungerer og oppleves.⁷⁸⁶ Et sentralt punkt i deres forskning, er at de forstår fangene slik at de ber betjentene om noe *annet og mer* enn banalt «påvirkningsarbeid». Deres anmodninger kan ses som et mer *omfattende ønske om anerkjennelse*.

Hvis vi anvender Meads teori i tillegg til det vi utviklet i rapportens teoretiske kapittel, ser vi at man *kan forstå* det fangene ber betjentene om som noe annet og mer enn «påvirkningsarbeid». Det er god grunn til å se på deres anmodninger som et mer omfattende ønske om anerkjennelse, noe vi eksplisitt har sitert enkelte fanger på. Om vi følger Mead, innebærer det at fangene i det sosiale og symbolske samværet med betjentene skal kunne utvikle et 'selv'.⁷⁸⁷

I et av fengslene som har blitt utvidet til å bli større, sier flere av betjentene at det gamle fengselet la til rette for *høy grad* av fortrolighet, nærhet, tillit og trygghet mellom dem og de innsatte. Det var på grunn av langvarig kjennskap mellom dem, og at arkitekturen var annerledes. Basisen for samarbeidet var nærhet. Denne nærheten førte til en tilknytning mellom innsatte og betjentene, som igjen førte til at de relaterte seg til hverandre som *konkrete* personer og mennesker, og ikke utelukkende som innsatt og fengselsbetjent. Forandringen til å bli et stort fengsel har ført til at fangene må vente lengre på sine forespørsler.

⁷⁸⁴ FAFO (2006).

⁷⁸⁵ Hammerlin og Mathiassen (2006).

⁷⁸⁶ Undersøkelsen er gjennomført i seks åpne og lukkede fengsler med forskjellig størrelse. «Fengslene er i rapporten anonymisert etter det greske alfabetet» (Hammerlin og Mathiassen (2006, s. 26).

⁷⁸⁷ Hammerlin og Mathiassen (2006, s. 178).

Ansatte i ledende stillinger er nesten aldri å se slik de var tidligere. I utviklingen til boenheter på seks innsatte var det tidligere en fengselsbetjent på hver boenhet. Etter hvert ble det redusert til at en fengselsbetjent hadde ansvar for to boenheter. Denne forandringen førte til mindre kontroll gjennom den *dynamiske* formen for sikkerhet.⁷⁸⁸ De tette relasjonene og båndene var ikke lenger til stede på samme måte som tidligere. Slik ble de gode intensjonene uthulet. De positive relasjonene ble vanskelig å opp-rett-holde av flere grunner. Det handlet om *økonomiske innstramminger* og at praksis-strukturen ble endret til flere arbeidsoppgaver, og dermed mindre tid til å realisere dynamisk og menneskelig samhandling mellom innsatte og fengselsbetjentene.

Et annet perspektiv på relasjonsdannelsen, settes med utgangspunkt i de eldre fengselsbetjentenes trygghet og deres avslappede måte å opptre overfor innsatte, som de nyutdannede fengselsbetjentene ikke utviser. De eldre fengselsbetjentene tar *avgjørelser* på stedet når situasjoner oppstår og opplever derfor at de mestrer jobben godt. En av de innsatte i undersøkelsen sier at selv om den materielle standarden har blitt bedre, er soningen omtrent den samme som i det gamle fengselet. Det er enklere å forholde seg til betjentene med lang erfaring. De er sikre i sine tilbakemeldinger og på de svarene de gir.

Når nærheten og relasjonene mellom innsatte og betjenter ble svekket ved at det var for få betjenter i forhold til innsatte i avdelingen, opplevdes det som *utrygt* og *svært ubehagelig* å gå ut og sette seg i fellesskapet med innsatte. I fengselsbetjentgruppen er det minst to innstillinger til jobben som fengselsbetjent. Den ene har et primært ønske om *distanse*. De vil gjerne gjøre en god jobb i forhold til overvåking, følgetjeneste og praktisk bistand ved å være i vaktjeneste eller høyrestriktiv avdeling. Den andre gruppen ønsker *nærhet*. De vil gjøre en god jobb hvor primærfunksjonen er å snakke med fangene og motivere, støtte og øke samhandlingen og påvirkningsarbeidet.

Hammerlin og Mathiassen skriver at flere fanger sier at relasjonen er profesjonell på godt og vondt. Denne asymmetriske relasjonen, som det er viktig for fengselsbetjentene å holde på, blir for noen innsatte *ubehagelig* fordi det foregår i et straffe-system, og det føles feil å la fengselsbetjenten rote rundt i personlige følsomme temaer. Det kan også være problemer i forhold til nærhet og distanse mellom innsatte og fengselsbetjenter. For å få til en god og utviklende personlig dialog i spørsmålene, som gjelder den innsattes liv, krever det *spesiell kompetanse* og *vilje* både fra betjenter og innsatte. Vanskelighetsgraden knyttet til det å forvalte både vokter- og omsorgs-rollen, blir oppfattet forskjellig av fengselsbetjentene og de

⁷⁸⁸ Kriminalomsorgen har delt tiltakene/virkemidlene inn i tre begreper; statisk, dynamisk og organisatorisk sikkerhet. Den statiske sikkerheten handler om materielle tiltak som ringmur, gitter, kamera og alarmanlegg. Dynamisk sikkerhet handler om mellommenneskelige relasjoner gjennom kontaktbetjentarbeid, aktiviteter, arbeid, skole, programvirksomhet og tilsyn i fellesskapet. Organisatorisk sikkerhet er organisering av sikkerhetsinnsatser som dekningsplan, lokalt instruksverk og krisehåndteringsplaner, opplærings- og øvelsesplaner m.m. (Hagen 2005, s. 12).

innsatte. Flere fengsels-betjenter mener med henvisning til mange funksjoner i yrkesutøvelsen som betjent at det ikke skal være vennskap mellom innsatte og betjentene.

Hammerlin og Mathiassen fikk høre om tilfeller der fengselsbetjentene hadde blitt *avvist* av innsatte på grunn av kontrollrollen. De samme forskerne skriver at en måte å løse dette på, er at fengselsbetjentene som opplever denne problematikken, oppsøker den innsatte og forsøker å *snakke* om denne problematikken. Størstedelen av de innsatte som ble intervjuet, er blant de mest belastede med store rusproblemer, de har mange dommer bak seg og et dårlig nettverk utenfor murene. Disse innsatte mener at de ikke får *tilstrekkelig* hjelp av kontaktbetjentene. Forskerne skriver at disse forholdene vil ha betydning for beskrivelsene de får fra sine informanter. De må som forskere reflektere over at de innsatte informantenes fangetilværelse skiller seg fra andre fanger med andre soningsforhold, muligheter og begrensninger både innenfor- og utenfor murene.

Gjentatte ganger nevner informantene at det må avsettes *mer tid* til å snakke med den enkelte innsatte og *prøve* å hjelpe han i gang med et eller annet. Samtidig kommer det fram at dette har blitt bedre enn tidligere. Noen fengselsbetjenter burde ha gått på kurs for å lære å *bry* seg litt mer og sette seg inn i fangenes situasjon. Eksempelvis de fengselsbetjentene som rett og slett *ikke liker fanger*.⁷⁸⁹

I det mellomstore fengslet har kontaktbetjentene fått oppgaver som tidligere hørte inn under sosisonomfunksjonen. Det har medført dårligere tid, noe som igjen har ført til at kontaktbetjentarbeidet kommer i *andre* rekke. I begynnelsen, ved oppstarten av kontaktbetjentordningen, var det dårlig praktisk oppfølging. Det virket *demotiverende* på fengselsbetjentene og kontaktbetjentene. Samtidig går det igjen hos flere av fengselsbetjentene at innføringen av kontaktbetjentordningen i all hovedsak dreier seg om å gi *nytt navn* på en rolle som har fungert i mange år, hvor fengselsbetjentene alltid har brydd seg om innsatte.

En førstebetjent forteller at noen føler at de har fått tredd kontaktbetjentordningen nedover hodet på seg. Det er også flere som føler at deres kompetanse ikke strekker til. Tidligere begynte mange sjøfolk i fengselsvesenet med kun åtte års skolegang bak seg. I dag skal man være: «Flink saksbehandler, et godt medmenneske og bekymre seg». Det fremheves at enkelte betjenter kan føle seg *true* når de ikke synes at de klarer å utføre jobben sin på en god nok måte. Det er viktig å undersøke sammenhengene på dette punktet grundig, og undersøkelsen viser at denne oppfatningen går igjen. Det eksisterer ofte en generell opplevelse av ikke å rekke det man ønsker å gjøre. Dette skyldes at betjentene har mange oppgaver, både praktiske, sosiale og relasjonsorienterte.⁷⁹⁰

Informanten sier at han har dårlig samvittighet overfor sin kollega, når han ikke greier å kombinere sine ulike roller, som han i utgangspunktet liker. Hammerlin og Mathiassen skriver

⁷⁸⁹ Hammerlin og Mathiassen (2006).

⁷⁹⁰ Ibid. (s. 145).

at det er viktig med *veiledning* til fengsels- og kontaktbetjentene som jobber tett på innsatte, slik at det ikke oppstår kynisme, overbelastning og følelsesmessig utbrenthet. De begrunner det med at det ikke er *sunt* å høre på fortellinger om vanskelige og voldssomme ting uten å ha en nøytral person å snakke med i etterkant. Dersom slik veiledning uteblir, kan det bli nødvendig for fengselsbetjentene og kontaktbetjentene å *distansere* seg. Videre sier en av informantene at han med sin utdanningsbakgrunn, ikke følte seg *kompetent* til å begynne å grave veldig dypt i innsattes problemer. Samtidig trekkes det frem at opplæringen ved KRUS i samtaleferdigheter, problemløsning og håndtering av utfordringer, er en stor forandring til det bedre i fengselsbetjentopplæringen.

Hammerlin og Mathiassen skriver at et par fengselsbetjenter på vegne av *hele* fengselsvesenet sier at de opplever at fengselsvesenet er nedprioritert av departementet. Noen kritiserer også måten kontaktbetjentordningen er innført på. De opplever at ordningen ble tredd nedover hodet på dem, uten at de hadde *medbestemmelse* på innføringen. Det igjen virker hemmende på praksis og utvikling av ordningen. I tillegg betyr det mye for fengselsbetjentene hvilke *signaler* de mottar fra politisk hold, om hvordan deres arbeid prioriteres. Forskernes inntrykk er at de organisatoriske og strukturelle utfordringene *forplanter* seg til relasjonen mellom innsatte og fengselsbetjenter. Dess bedre fengselsbetjentene føler seg ivaretatt, dess bedre utfører de jobben overfor innsatte. «Man må ha overskudd for å kunne gi og involvere seg så sterkt som jobben i et fengsel krever».⁷⁹¹ Så stiller de innsatte spørsmål om kriminalomsorgen vil satse på dem i forhold til rehabilitering

Drægebø et al. om miljøarbeid i fengsel

I jobben med å utvikle miljøarbeid i fengslene har Heidi Drægebø et al. skrevet en rapport med tittelen «Miljøarbeid i fengsel», hvor de utarbeider læremateriell for ansatte i kriminalomsorgen.

Læremateriell for ledere anbefales å inneholde teori om miljøarbeid og ledelse, mens for ledere med avdelingsansvar er det også viktig å ha noe innføring i veiledningsteori og pedagogikk. For fengselsbetjenter og andre som jobber direkte med innsatte, er det viktig at lærematerialet i all hovedsak er sentrert rundt metoder for praktisk tilrettelegging for læring.⁷⁹²

Kvaliteten i miljøarbeidet skulle bygge på *teoretisk forankring i forskning* og allerede etablert praksis i kriminalomsorgen. På grunn av *tidsrammen* ble det ikke den brede og omfattende kartleggingen og uttømmende teoretiske gjennomgangen, som var tenkt. Arbeidsgruppen fikk heller ikke tid til å utarbeide et *fullstendig* læremateriell. I stedet valgte de å komme med en skisse av et undervisningsopplegg og faglige temaer.

⁷⁹¹ Hammerlin og Mathiassen (2006, s. 165).

⁷⁹² Drægebø et al. (2006, s. 8).

Når det gjelder forholdet mellom de innsatte og fengselsbetjentene, viser Drægebø og med-forskerne til at «Relasjonen skal bygge på gjensidig respekt og omsorg innenfor en ramme for nærhet og grenser som begge anerkjenner. Det fordrer at man vet hvor man har hverandre. Det krever rollebevissthet og rolleavklaring».⁷⁹³

Arbeidsgruppens skisse over overordnede prinsipper som skal være styrende for kvalitetssikringen av miljøarbeidet er:

- Felles ideologisk og teoretisk overbygging
- Sikre konsistens, integritet og profesjonalitet
- Risikoprinsippet
- Behovsprinsippet
- Responsivitetsprinsippet
- Likeverd og ansvar
- Nåtids- og framtidsfokus
- Formidle tro på endring gjennom fokus på den innsattes ressurser
- Normalisering.⁷⁹⁴

Drægebø et al. presiserer videre at fengselsbetjentene må formidle *tro* på den innsatte gjennom empatisk lytting, utforskning og bekreftelser. Det er viktig å forsterke pro-sosiale utsagn og prososial kapital, som viser at de ønsker og planlegger positive endringer sammen med innsatte. Det igjen vil føre til at kvalitetssikring i miljøarbeidet handler om *felles* ideologisk og teoretisk overbygging og å sikre konsistens, integritet og profesjonalitet.

Johansen om fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet

I 2007 leverte jeg, Olav Levin Johansen, min første studie av fengselsbetjentrollen med tittelen «Fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet. En studie av fengsels-betjentyrket sett i lys av intern teori, ekstern teori og empiri».⁷⁹⁵ Denne hovedfags-oppgaven har dannet grunnlaget for min herværende ph.d.-avhandling.

Historisk sett har ikke fengselsbetjentene vært opptatt av rehabilitering av innsatte. Denne holdningen har endret seg betraktelig de siste årene. Likevel kan ikke fengsels-betjentene og kontaktbetjentene regnes som profesjonelle yrkesutøvere, sett i lys av vitenskapelige begrunnelser. Deler av jobben kan ut fra den dagligdagse betegnelsen på profesjonelt arbeid, kanskje betraktes som profesjonelt, eksempelvis kontakt-betjentarbeidet. Fengselsbetjentene må *engasjere* seg i utdanningsspørsmålet, og kreve høyere utdanning og muligheter til å *forske* innen eget fagfelt. Kriminalomsorgen må få på plass en høyskole for fengselsbetjentene.

⁷⁹³ Ibid. (s. 30).

⁷⁹⁴ St.meld. nr. 37 (2007 – 2008, s. 67). Drægebø et al. (2006, s. 8).

⁷⁹⁵ Johansen (2007).

Dersom kriminalomsorgens målsetting om rehabilitering skal være mulig, må fengsels-vesenet legge forholdene til rette slik at fengselsbetjentene får profesjonelle arbeids-betingelser, og at deres kompetanse blir utnyttet. En profesjonalisering kan gjøres mulig ved først å legge til rette for at betjentyrket blir en semiprofesjon eller halv-profesjon. Jeg konkluderer med at disse «light- versjonene» ikke alene vil føre til bedring av mulighetene for rehabilitering, fordi arbeidsbetingelsene ellers ikke er eller blir gode nok. Men det kan være en begynnelse.

Etter mine vurderinger må de lukkede fengslene *legges om*. Soningen må organiseres slik at fengselsbetjentene og kontaktbetjentene har reelle muligheter til å påvirke de innsatte positivt, til å leve et kriminalitetsfritt liv. Derfor må *store enheter* med innsatte unngås, slik at fengslene ikke blir «forbryterskoler». Politikernes bekjempelse av soningskøen, er ødeleggende for innholdet i soningen. Den mest positive oppdagelsen, var informantenes moralske og etiske holdninger til det å være en hjelper for innsatte. Videre hadde de positive tanker om at deres *personlige kompetanse*, var viktig i rehabiliteringsarbeidet.

Jeg ser klare fordeler med å forske på eget yrke. Jeg har hatt *god tilgang* på fengsels-faglig litteratur, og de oppdateringene som foreligger. Mitt personlige forhold til fengselsvesenet har gjort at jeg er interessert i hvordan fengselsbetjentrollen kan utvikles. Jeg har hatt muligheter til å være *deltakende observatør* gjennom mange år. Disse observasjonene og min interesse for teori og egenutdanning/egenutvikling, har ført til gjennomføringen av denne oppgaven.⁷⁹⁶

Ward og Maruna om rehabilitering

Tony Ward og Shadd Maruna har forsket på rehabilitering og skrevet boken *Rehabilitation. Beyond the risk paradigm*. Første kapittel stiller spørsmål om hvordan rehabilitering har klart å bli et *skittent ord*, under overskriften «How did «rehabilitation» become a dirty world?». Ward skriver at han er en psykolog som studerer kriminalitet. Ward og Maruna stiller spørsmål ved hvem som har rett til å fortelle andre hva som er rett måte å leve på. Hvis noen ønsker å bryte loven, er det ikke deres valg? «Who needs the moral hand-wringing and condescension?». ⁷⁹⁷ Det er store utfordringer når USA setter to millioner mennesker i fengsel, fordi det skaper en enorm mengde med *ex-fanger* som ikke er godt nok forberedt på løslatelse. Alt i alt er dette en lite overraskende og uinteressant («unremarkable») observasjon. «Yet the reaction among policy-makers, criminologists and research foundations internationally has been nothing short of amazing». ⁷⁹⁸ Ward og Maruna kritiserer akademiske kriminologer for å starte med å bruke den klossete («awkward») termen «motstand mot kriminalitet», for å beskrive prosessen som må til for å bli streit og rehabilitert. ⁷⁹⁹ Selv om verden, noe merkelig, ikke viser noen særlig åpenhet overfor kriminalitet, har uttrykket («resistance against criminality») blitt et populært emne i kriminologiske tidsskrifter og bøker.

⁷⁹⁶ Ibid.

⁷⁹⁷ Ward & Maruna (2007, s. 2).

⁷⁹⁸ Ibid. (s. 3).

⁷⁹⁹ Ward og Maruna bruker begrepet «self-reform». Slik jeg forstå selvreform, må «rehabilitering» kunne brukes.

Slik jeg forstår denne forskningen så langt, er dette noen av innfallsvinklene for at Ward og Maruna *stiller spørsmål* ved om rehabilitering er blitt et skittent ord. Ut fra en slik innfallsvinkel, stiller Ward og Maruna spørsmål om hvorfor de skal ha tittelen «Rehabilitation» på boka, når det er så mange nyere glansfulle alternativer tilgjengelig å velge mellom. De har ikke noen spesifikk interesse av å «gjenopplive» dette spesielle ordet, spesielt fordi det dessverre har blitt *bannlyst* av fanger og prøveløslatte. Samtidig er disse forskerne redd for å forkle og skjule gamle ideer og praksis, i nye terminologier.

Som svar på dette, slik jeg forstår det, fokuserer Ward og Maruna på det de kaller «The Good Lives Model of Offender Rehabilitation (GLM)». Modellen er utviklet med fokus på en *styrkebasert* tilnærming for individuell behandling av lovbrystere i straffe-systemet. GLM er formulert som en alternativ tilnærming til korrigerende behandling, som ikke er godt håndtert av The Risk-Need-Responsivity (RNR) modellen. Ifølge Ward og Maruna er ikke de konseptuelle ressursene for å integrere ulike aspekter av behandling godt håndtert i RNR perspektivet. Det vil si å ikke danne en terapeutisk allianse med den kriminelle og basere seg på individuell motivering, som engasjerer de innsatte i den vanskelige prosessen med å forandre livet sitt.

GLM modellen har blitt brukt overfor alle typer kriminell atferd, og nylig blitt effektivt brukt i individuelt arbeid overfor voldsdømte, som ikke har seksuell kriminalitet i dommen.

Because the GLM views human beings as essentially embodied agents existing within a network of social, cultural and physical relationships, it is assumed that there is rarely a single cause of any aberrant action. Narrative identity emerges from the individual's understanding of where he or she is located within this array of relationships and what particular goals (goods) are most important to him or her.⁸⁰⁰

Helt til slutt av boken skriver Ward og Maruna at der er en interessant tid for forskere og praktikerens arbeid innen rehabiliteringsområdet, fordi det er tydelig at forskjellige *krysstrømmer* er i spill. På den ene side lever vi i en tid hvor relevant forskning er høyaktuell, med mye bevisbasert praksis og forskning på reintegrering av enkelt-personer som har begått forbrytelser. På den annen side er samfunnet tilsynelatende mer motvillig og *straffeorientert* i holdningene overfor straffedømte. Det ser ut som om det er hardere følelser og større vilje til å *sørge* for at enkeltindivider skal betale strengere for overtredelser mot stat og samfunn.

Den største forvirringen med hensyn til utviklingen finner vi hos dem som jobber med rehabiliteringsprogrammer. «What must probationers, prisoners and correctional staff make of all the mixed messages they are receiving?».⁸⁰¹

⁸⁰⁰ Ward & Maruna (2007, s. 163).

⁸⁰¹ Ibid. (s. 175).

Mathiesen om hva som virker og hva som ikke virker i rehabilitering

Thomas Mathiesen har skrevet artikkelen «Fra "Nothing Works" til «What Works»- Hvor stor er forskjellen?» Mathiesen var professor innen kriminologiske fag ved Universitetet i Oslo. Han har gjennom mange 10-år forsket på hva som virker og ikke virker, med tanke på rehabilitering i norske fengsler. Rehabiliteringstanken ble opprinnelig ikke fremmet av hensyn til individets beste, men av hensyn til mer effektivt samfunnsvern. Det ble etter hvert på 80-tallet et slagord, bort fra at ingenting virker, til «hva virker». Det *forutsatte* at noe virket. Mathiesen viser til en stor internasjonal meta-undersøkelse, utført av Frank Pearson. Han har samlet materiale fra data-baserte bibliografier, som finnes i bøker og artikler m.m., samt 300 ikke-engelsk-språklige rapporter og 2176 sammenlignende studier av eksperiment- og kontrollgrupper.

I de foreløpige resultatene viste det seg først noen positive virkninger for stoff- og alkoholmisbrukere. Videre viste resultatene *lav korrelasjon* mellom programmer og resultater. Noen programmer viste seg å være *ineffektive*, og andre *direkte negative* med tanke på *rehabilitering*. En senere metaanalyse som omfattet *atferds-modifiserende tiltak og kognitive atferds-programmer*, med tanke på *sosial læring*, viste seg å ha en viss positiv virkning på rehabiliteringen. Alle de andre *ikke-kognitive* programmene og de mer vanlige atferds-modifiserende tilnærmingene, viste ingen virkning.⁸⁰²

Bennett, Crewe og Wahidin om internasjonal forskning

Jamie Bennett, Ben Crewe og Azrini Wahidin skriver i boken *Understanding Prison Staff* dette om internasjonal fengselsforskning: «Until relatively recently, prison research tended to focus on prisoners and the effects of imprisonment, with staff variables either being invisible or subsumed within broader concerns».⁸⁰³ Dette viser at den internasjonale forskningen i alle fall tidligere ikke var like interessert i de variablene som sier noe om relasjonene mellom innsatte og fengselsbetjentene. Interessen dreier seg om fangene og effekten på dem, og med lite hensyn til fengselsbetjent-variablene.

Den internasjonale forskningen utført av Bennett, Crewe og Wahidin gir derimot et *utvidet* forskningsperspektiv. Under overskriften: «Why study prison staff» skriver de blant annet: «It could be argued that the primary focus of prison research should be prisoners, since they are the people who are most significantly affected by the prison experience».⁸⁰⁴ De skriver at uansett er det *tre hovedgrunner* til at studier av fengsels-ansatte er viktige og legitime. For det første trenger vi en mer raffinert analyse av de ansattes kultur, praksis, og ideologi, og de resultatene de produserer. Det andre er at fengselsansatte i likhet med andre yrkesgrupper bør sees på som en tydelig avgrenset yrkesgruppe, med rett og verdighet til å bli studert. Skjønt fengselsansattes rolle primært har en effekt på andre, må vi ikke glemme at de har en

⁸⁰² Mathiesen (2007).

⁸⁰³ Bennett, Crewe og Wahidin (2008, s. 2).

⁸⁰⁴ Ibid. (s. 1).

rolle i seg selv, som arbeidere i og medlemmer av det offentlige. Tidligere forskning har for eksempel vist at fengselsbetjenter i første linje har hatt et *høyt nivå av yrkesmessig stress*, som også har gått ut over familielivet. Den tredje grunnen til å forske på fengselsansattes rolle, er de konseptuelle problemene hinsides det rent strafferettslige, slik som makt, straff, orden, ulikhet, omsorg, skjønn og motstand. Fengselsbetjenter er representanter for staten. I internasjonale og komparative studier illustrerer og avslører de en hel del om sin og statens makt, midler, ressurser og ambisjoner.

Crawley og Crowley om forståelse av fengselsbetjentes kultur, samhold og konflikter

Elaine Crawley og Peter Crowley har i antologien *Understanding Prison Staff* redigert og utgitt av Bennett, Crewe og Wahidin et kapittel med overskriften «Understanding prison officers: culture, cohesion and conflicts». Fengselsbetjenter ser på seg selv som en ikke verdsatt yrkesgruppe. «Their understanding is that they are regarded by the public as unintelligent, insensitive and sometimes brutal, and that their work is perceived as entailing no more than the containment of society's deviants and misfits».⁸⁰⁵ Historisk var fengselsbetjentene rekruttert fra ex-militære. Dagens fengselsbetjenter har en annen selvforståelse. Sammenlignet med politi og soldater, forventer fengselsbetjenter å utføre tjenesten i overensstemmelse med sitt primære ansvar og sine rutinemessige oppgaver, som er å gi *omsorg*. Fengselsbetjentene er sammen med de innsatte i måneder og år. «For these reasons, prison officers are much more aware of the value of building positive relationship with those in their charge».⁸⁰⁶ På den annen side er det i de fleste fengslene fengselsbetjenter som fortsetter å stresse med at det er viktig å være macho («machismo»), for å ha suksess i jobbutøvelsen.

Som en konklusjon, skriver Crawley og Crowley at innhold og kvalitet er viktig for både de fengslede og fengselsbetjentene, angående hvor fornøyd de er med jobben. Det har med hva fengselsbetjentene føler for jobben de gjør, hvordan de tenker om de innsatte, hvordan de ser på andre fengselsbetjenter og ledelsen. De forskjellige konfliktene disse forskerne har oppdaget, henger sammen med at fengslene fungerer som institusjoner, som ikke bare skal håndtere sikkerhet og kontroll. De skal også i større grad behandle og rehabilitere de innsatte. Dessuten, målene som er forsøkt realisert i yrkesklimaet feiler ofte, fordi de uniformerte fengselsbetjentene *ikke blir lyttet til*. Vi må være klar over at når vi spør fengselsbetjenter om å ta spesialistroller, er de påvirket av forventninger om at de skal utfordre lenge etablerte og forankrede yrkesnormer.

Non-mainstream work inevitably makes particular demands on them – demands that can bring long sought-for opportunities, challenges and rewards but which, in the context of

⁸⁰⁵ Crawley og Crowley (2008, s. 134).

⁸⁰⁶ Ibid. (s. 140).

prison overcrowding and inadequate resources, can also generate resentment, stigmatisation and high levels of occupational stress.⁸⁰⁷

Hammerlin om fangebehandling og innsattes tap

I 2008 gjennomførte Yngve Hammerlin sin doktorgrad, med avhandlingen med tittelen «Om fangebehandling, fange- og menneskesyn i norsk kriminalomsorg i anstalt 1970-2007». Hammerlin viser blant annet til dokumentasjon av de *innsattes lidelser* ved å presentere en «tapsliste», som han selv utarbeidet i 1987, og har videreutviklet fram til 2008. Denne tapslisten viser en rikt variert *mengde tap* av sosiale, fysiske og psykiske komponenter, som innsatte i norske fengsler lider under sammenlignet med personer utenfor fengsel.

- Tap av frihet/avmakt/maktesløshet
- Sosial svekkelse og sosial avsondring. Institusjonalisering/prisonisering; den enkelte får institusjonskompetanse, ikke «livs» kompetanse
- Marginalisering, isolering/sosial isolasjon, anonymisering
- Inkapasitering, inaktivisering, passivisering, monotoni
- Kompetanseødeleggelse, diskvalifisering, degradering, deklassering eller forverring/stabilisering av en dårlig positiv livssituasjon
- Tap av grunnleggende og normale livsvirksomheter i samfunnet; tap av muligheter til å bruke visse varer og tjenester; tap av kompetansegivende muligheter; tap av kvalifiserende endrings- og kunnskapskapital for produktive og sosiale virksomheter i samfunnet
- Midlertidig, eller varig tap, av sosiale forhold, asosialisering, fremmedgjøring, desorientering, perspektivløshet, perspektivinnsvring og perspektivfortetning
- Sosial katastrofe, fortvilelse, angst, sorg, frustrasjoner
- Tap av ting, gjenstander
- Tap av seksualitet, kjærlighet, forhold, omsorg
- Tvang til uønskete sosiale forhold, tap av sikkerhet
- Tap av sjølbestemmelse; (sosial) usikkerhet og utrygghet
- Fattigdom, kulturfattigdom; et liv på en for «trang» og kulturfattig arena (fengselsarena). Livsinnskrenkelse
- Fysisk, psykisk og sosial deprivasjon (i form av å stoppe i utviklingen, forsakelse osv.)
- Kreativ deprivasjon, etisk deprivasjon – i noen tilfeller deprivasjon
- Mortifikasjonsprosess, personlig integritet og sosial identitet trues eller svekkes – den enkelte gjøres «sosial død»; ydmykelse og brudd på den enkeltes integritet
- Stigmatisering, avvikerkarriere.⁸⁰⁸

⁸⁰⁷ Crawely og Crawely (2008, s. 149).

⁸⁰⁸ Hammerlin (2008, s. 178).

Hammerlin viser til de endringene som har vært gjennomført helt fra slutten av 1970- tallet, med bakgrunn i det politiske engasjementet rettet mot fangebehandlingen. Behandlingstanken tok sikte på *personlighetsutvikling*, og at innsatte skulle føres tilbake til samfunnet. Dermed var en inne i en sosialiseringsepoke, hvor spesielt rehabiliteringstanken viste seg å være sentral. Denne endringen fikk avgjørende betydning for fengselsbetjentrollen; her viser Hammerlin til Justisminister Inger Louise Valles stortingsmelding.⁸⁰⁹ Han viser også til den *massive protesten* som kom fra fengselsbetjenter og Norsk Fengselstjenestemannsforbund (NFF) på den endrede tjenestemannsrollen.⁸¹⁰ Han viser spesielt til et tillitskrisemøte på Gol i 1978, hvor forbundsleder Reidar Albertsen tok opp kritikken fra NFF. Problemene handlet om det indre fengselsmiljøet, hvor innsatte og fengselsbetjentene daglig var i nær kontakt med hverandre. Det hadde etter hvert vokst frem et betydelig *sikkerhetsmessig* problem, med narkotika-problematikk og trusler mot betjentene, og mot sikkerhet og miljø. Fengselsbetjentene diskuterte også sikkerhet med bakgrunn blant annet i fange-streiker, vold, internasjonal kriminalitet og terrorvirksomhet.

I tillegg var det mediekritikken og kravene fra politisk hold, om forandringer i fengselsvesenets form og innhold i fangebehandlingen, som førte til at fengselsbetjentene opplevde at egen *rolle og identitet ble forandret*. Likevel markerte Reidar Albertsen (NFF formann) at liberaliseringen av fengselsvesenet skulle fortsette, under visse betingelser, og hvor NFF fortsatt sto på behandlingstanken, nemlig at endringene ble organisert på en slik måte at tjenestemennene som yrkesgruppe kunne *beholde sin sentrale rolle*. Videre presiserte landsstyret at forbundet sto for en videre liberalisering, men at lovverk som regulerte fengselsbetjentenes arbeidsmiljø og arbeidervern, måtte komme på plass.

Begreper som solidaritet brukes mye i meldingen, et ord som man knapt finner i meldingene på 1990 tallet. Også begrepet samfunnsansvar får en betydning preget av solidaritetstanken (i de senere arbeidene blir samfunnsansvaret brukt mer teknisk-instrumentelt).⁸¹¹

Hammerlin skriver at noe av det mer positive som gradvis vant fram for de innsatte, var undervisning og opplæring innen normalskolen. Dette medførte at flere faggrupper kom inn og jobbet med innsatte, samtidig som innsatte forberedte seg på *skolegang* etter løslatelse. De skaffet seg en *kontaktflate* utenfor fengselet. Endringene i innsattes hverdag og utvikling førte til utvikling av en mer *moderne betjentrolle*, med *økt utdanning og aspirantpraksis*. Selv om de *kvinnelige betjentenes* inntog i manns-fengslene møtte motstand i tjenestekorpset, var det en holdning at deres tilstede-værelse vil myke opp miljøet. Mer myndighet ble delegert til fengselsbetjentene, siden det var de som kjente fangene best.

⁸⁰⁹ St. meld. nr. 104 (1977- 78).

⁸¹⁰ Norsk Fengselstjenestemannsforbund (NFF) ble endret til Norsk Fengsels- og Friomsorgsforbund (NFF) på landsmøtet høsten 1997.

⁸¹¹ Hammerlin (2008, s. 282).

Når det gjelder forskning og syn på kriminalomsorgen skriver Hammerlin:

På tross av etatens motto om forskningsbasert kunnskap, har det vært tendens til at visse metodiske tilnærminger er blitt ønsket framfor andre. For mye ukritisk bruk av importerte forskningsdesign, som om de skulle være universelle, er også en del av denne virkeligheten.⁸¹²

Hammerlin skriver at pragmatisme og effektmålingskrav kommer i konflikt med nødvendig mangfold i forskningsprosesser.

Pragmatismen og effektmålingskravene kommer, etter min mening, i konflikt med det nødvendige mangfoldet i forskningsprosessen. Det synes som om etatens historiske tendenser til praktisisme, antiintellektualitet, ahistorisitet, teorifremmedgjøring, metodeinnsnevring og minimalisme i presentasjonene (blant annet at rapporter skal være på færrest mulig sider som utfordrer kvaliteten) fremdeles har en relativ sterk posisjon på flere av kriminalomsorgens arenaer.⁸¹³

Hammerlin skriver at dette fenomenet fortsatt eksisterer i beste velgående selv om kriminalomsorgen har hentet inn fagfolk utenfor fengselsmiljøet, og at flere i etaten innen praksisfeltet er åpne for ulike perspektiver og innspill. Dermed er det ikke bare tale om manglende forskning, men også vanskeligheter med formidlingen av den forskningen som foreligger.

Noe forskning på kriminalomsorgen fra 2009 og frem til i dag

Her viser jeg til noe av den seneste forskningen innen kriminalomsorgen, som jeg tenker det er viktig å kjenne til spesielt som forsker, men også som fengselstjeneste-mann. Når det i skrivende stund er 50 år siden jeg begynte på fengselsskolen, sier det seg selv at jeg har mye erfaring og teoretisk ballast, som ikke direkte blir brukt i avhandlingen. Samtidig tenker jeg at kombinasjonen av erfaring og teori, som en iboende kompetanse, blir synlig både i avhandlingen og i dette vedlegget, selv om all kompetansen ikke direkte er kildeført i avhandlingen eller vedlegget.

Ugelvik om forskning på kriminalomsorgen og betydningen av ulike fengselsbetjenttyper

Thomas Ugelvik har i sin doktoravhandling, om «Å være eller ikke være fange. Frihet som praksis i et norsk mannsfengsel», sett på det som skjer i Oslo fengsel. På samme måte som andre forskere jeg viser til, har Ugelvik sett på hvordan det ligger an med forskning på kriminalomsorgen. Ugelvik skriver at norsk fengselsforskning viser at en stor andel forskning består av studentarbeid, og at det kan se ut som at når studentene både i Norge og internasjonalt er ferdig utdannet, *slutter* de å bry seg om det som skjer i fengslene. Med

⁸¹² Ibid. (s. 8).

⁸¹³ Ibid. (s. 9).

bakgrunn i tildelingsbrevet fra politiske myndigheter, utfører Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS) noe evalueringsforskning, som er *bestilt* av Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF), ut fra KSF sitt behov. «KRUS har bare i begrenset grad muligheter til å påvirke forskningens retning, metodevalg, osv. Helt egeninitierte prosjekter hører til sjeldenhetene».⁸¹⁴

Følgende sitat fra Ugelviks avhandling, som viser hva innsatte i Oslo fengsel sier om ulike fengselsbetjent typer, ser jeg som særlig viktig:

Noen ganger er det ikke hva man gjør, men måten man gjør det på, som er viktig. Gode betjenter anerkjenner og ser deg som medmenneske og enkeltmenneske, ikke som et upersonlig nummer i rekken. Forskjellen mellom gode betjenter og dårlige betjenter ligger i hvordan de gjør jobben. Gode har empati og godt humør. Dårlige er sure og gir faen.⁸¹⁵

Jeg tenker at det bør skape en dyp ettertanke, når de innsatte sier at fengsels-betjentene bare har *tilsynelatende makt*, fordi de er så få i forhold til fangegruppen. Det er fangene som har den egentlige makten, og som gir fengselsbetjentene deres «symbolske» makt. «Hver dag det ikke har brutt ut et stort fangeopprør der fangene har tatt kontroll over fengselet, er en dag fangene har bestemt at de ikke vil lage opprør».⁸¹⁶ Ettertanken bør angå måten fengselsbetjentene opptrer på, for at fangene ikke skal gjøre opprør. Det behøver ikke bety at betjentene må være ettergivende; mest trolig er det viktigere å være de gode betjentene som de innsatte beskriver.

Når det gjelder rehabilitering, skriver Ugelvik med utgangspunkt i «what works»- prinsippet, at det er tre tekniske mekanismer som skal virke sammen. Det gjelder systematisk påvirkningsarbeid, evaluering av arbeidet, og utvikling av bedre former for påvirkningsarbeid. Dette må igjen *kobles sammen* i en spiralbevegelse, for at fengsler skal virke stadig bedre og mer effektivt.⁸¹⁷

Liebling, Price og Shefer om fengselsbetjentrollen

I boken *The Prison Officer*, under overskriften «The role of personal officers», skriver Alison Liebling, David Price og Guy Shefer følgende om betydningen av kontaktbetjent-rollen:

Personal officers can have a very significant role with, for example, life sentence prisoners and young prisoners, and in relation to particular aspects of prison life such as IEP⁸¹⁸ boarders. But, ideally, all prison officers should be 'personal officers'.⁸¹⁹

⁸¹⁴ Ugelvik (2010, s. 36).

⁸¹⁵ Ibid. (s. 193).

⁸¹⁶ Ibid. (s. 190).

⁸¹⁷ Ibid.

⁸¹⁸ IEP er forkortelse for "Incentives and Earned Privileges" (Liebling, Price og Shefer:2011:xi).

⁸¹⁹ Liebling, Price og Shefer (2011, s. 76).

«Personal officers» er det vi i Norge kaller kontaktbetjenter.⁸²⁰

Kontaktbetjent er en fengselsbetjent som skal støtte og motivere et bestemt antall innsatte til å arbeide målrettet med sitt opphold i fengselet. I utgangspunktet skal alle innsatte få tilbud om en kontaktbetjent, både domsinnsatte og varetektsinnsatte. Kontaktbetjenten skal bidra til å legge forholdene til rette for at innsatte skal kunne gjøre en egeninnsats for å endre sitt kriminelle handlingsmønster.⁸²¹

Liebling, Price og Shefer skriver også at «It was the prison officer who was best suited to help with the rehabilitative task».⁸²² De beste betjentene de så i Whitemoor- fengselet var kresne, engasjerte og uredde for å bruke makt («unafraid to use force»). Rollemodellene i avdelingene var *tålmodige* med fangene, kjente sine fanger, og var ikke redde for å samhandle med dem. De var komfortable i nære forhold til fangene, men var klar over grensene og uredde for å håndheve reglene, der det var nødvendig. Fengselsbetjentene hadde en paternalistisk *terapeutisk* orientering overfor fangene. De gjenkjente fangenes problemer og var villige til å hjelpe, og de hadde sans for humor overfor innsatte og kolleger. Liebling, Price og Shefer skriver at den daglige relasjonen mellom innsatte og fengselsbetjentene, er den mest sannsynlige positive *suksess-faktoren* i endringsarbeidet.

Liebling, Price og Shefer viser til Hay and Sparks og skriver at «The 'key issue' of staff-prisoner relationships is highly significant and complex».⁸²³ På den annen side skriver de at i studier av små enheter, noteres det at fengselsbetjentens kontinuitet og kontaktbetjent («personal officer») ordningen, er identifisert som *to av nøkkel-komponentene* i etableringen av sikkerhet og gode relasjoner. I den gode og riktige relasjonen inngår det ut fra det Liebling og medforskerne har forsket frem blant annet:

Among the 'ingredients' necessary to positive regimes and relationships are: staff empowerment, high moral, the existence of clear aims, a proper induction for staff in order to inculcate them in the values of the establishment', high expectations and the presumption of an 'active role' to be played by staff in the life of the prison.⁸²⁴

Det kan se ut som om størrelsen på fengslene har avgjørende betydning for hvor store eller små problemene er med å danne gode relasjoner mellom de innsatte og fengselsbetjentene.

Johnsen, Granheim og Helgesen om eksepsjonelle fengselsforhold, fengselsstørrelse og kvalitet

Berit Johnsen, Per Kristian Granheim og Janne Helgesen er tre forskere ved Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter (KRUS) som har publisert artikkelen «Exceptional

⁸²⁰ Lage Bø (1996).

⁸²¹ Langset Storvik (2003, s. 118).

⁸²² Liebling, Prais og Cheffard (2011, s. 175).

⁸²³ Ibid. (s. 90).

⁸²⁴ Ibid. (s. 87).

prison conditions and the quality of prison life: Prison size and prison culture in Norwegian closed prison» i «European Journal of Criminology». De skriver at i Norge siden 1980-tallet har det vært gjort en stor innsats for å bedre relasjonen mellom fengselsbetjenter og innsatte. Fra å være bare voktere, arbeider nå fengselsbetjentene som *sosialarbeidere* og *omsorgspersoner*. I tillegg har de fått økt personlig innflytelse og ansvar.⁸²⁵

One important initiative has been the arrangement for prisoners to have personal contact officers. A personal contact officer is supposed to motivate and assist the prisoner in the process of rehabilitation, to and help the prisoner with problems and requests during imprisonment. This implies personal talks and interviews, and therefore more involvement and closeness to the prisoners than before.⁸²⁶ [...] At the same time, an important part of prison officer work is to maintain security, safety, control and order, and getting the balance right between carrying out care-related tasks and security-related tasks is extremely difficult.⁸²⁷

Johnsen, Granheim og Helgesen viser til Crawley, 2004, Liebling, 2004a, 2000, Liebling og Price, 2001, Liebling et al., 1999 og skriver følgende om relasjon og daglig kontakt mellom de innsatte og fengselsbetjentene:

The use of discretion in prison officer work and the officers' under-use of power has been discussed in the literature, where it is shown that security, safety control and order, as well as rehabilitative work, are achieved most successfully through positive officer-prisoner relationships. These positive relationships between officers and prisoner are most likely to occur through interactive social practices in day-to-day prison life. In interviews with prisoners and staff, Liebling and her colleagues identified respect, humanity, trust and support as core humanistic values that mattered in prison, all crucial for constituting positive prisoner-officer relationship.⁸²⁸

Johnsen, Granheim og Helgesen skriver, at det i det siste har det vært internasjonalt fokus på den *eksepsjonelle* tilstanden i norske fengsler. Diskusjonen har dreiet seg om den skandinaviske, i internasjonal sammenheng enestående situasjonen, med lave fengslingstall og humant menneskelig fengselsinnhold. Den norske kriminalpolitikkenes overordnede mål er å øke samfunnssikkerheten. Kriminalomsorgens hovedfokus i de senere år er å administrere et økende antall mennesker som blir dømt til fengsel. «The workload of prison officers and

⁸²⁵ Johnsen, Granheim og Helgesen (2011).

⁸²⁶ KRUS forskerne refererer til Hammerlin and Mathiassen (2006) i første del av sitatet. Denne rapporten er resultat av forskningsoppdraget «Hva er konsekvensene av økt delegering av oppgaver for relasjonene mellom fengselsbetjent og innsatt? Både fengselsbetjentes og innsattes situasjon bør belyses» (Hammerlin og Mathiassen, 2006, s. 7).

⁸²⁷ Johnsen, Granheim og Helgesen (2011, s. 517).

⁸²⁸ Ibid. (s. 517).

the demands of professionalism have therefore increased in order to meet these requirement». ⁸²⁹

Johnsen og med-forskere ser også på om fengselsstørrelse og soningskø har betydning for relasjonene mellom de innsatte og fengselsbetjentene. De skriver at på grunn av økende fangebefolkning, har *fengselskøen* blitt et problem. Det har ført til diskusjon om øke fengselsstørrelsen, for å øke soningskapasiteten. Fra 1970-tallet av har USA, England, Wales og Norge hatt en generell forståelse av at *små fengsler* er mer ønskelig enn store. Små fengsler fører til tettere sosial interaksjon og kjennskap, og til at det er lettere for innsatte å snakke med fengselsbetjentene om hverdagsproblemer. De innsattes problemer er mer synlige i de små fengslene, og dermed lettere å diskutere og løse. Johnsen og med-forskere viser også til Kåre Bødals forskning på fengsels-betjentrollen fra 1979, hvor han konkluderte med at små institusjoner er best.

Ut fra sine studier, med bakgrunn i norsk og internasjonal forskning fant Johnsen, Granheim og Helgesen at innsatte i små fengsler hadde mest *positive skårer* på de 17 spørsmålene de stilte. De hadde derfor en mer positiv persepsjon av fengselslivet enn innsatte i medium og store fengsler – hvor skårene var mest negative. «On the dimensions concerning relationships with staff, general treatment and well-being, the scores for prisoners in small prisons were significantly more positive». ⁸³⁰ Generelt vises det at de små fengslene skåret best i forhold til toppledelsen, relasjon mellom med-innsatte, relasjon mellom innsatte og fengselsbetjentene, og relasjonen mellom fengselsbetjentene.

Johnsen, Granheim og Helgesen viser til flere internasjonale forskere, og skriver at det har vært en økende interesse internasjonalt, for å forske på fengselskulturen og fengselsbetjentarbeidet. ⁸³¹ Når forskerne Johnsen og med-forskere viser til, er fra rundt 2004 og fremover, må det bety at før denne tiden har interessen for denne type forskning vært liten. Riktignok skriver KRUS-forskerne at det i Norge fra slutten av 1980-tallet, har forekommet forsøk på å forbedre relasjonen mellom fengselsbetjenter og innsatte gjennom å fokusere på sosialt arbeid. Fra å *bare være vokter*, jobber fengselsbetjentene nå med sosialt arbeid og omsorg. I tillegg har de fått økt personlig innflytelse og ansvar i jobben ved å være kontaktbetjenter for innsatte. Johnsen, Granheim og Helgesen viser på nytt til Lieblings forskning, for å vise hvordan relasjonen mellom innsatte og fengselsbetjenter må og bør være for at de innsatte skal oppleve god kvalitet på fengselsoppholdet..

Liebling (2007) argues that prisoners' relationship with staff is the most important aspect of how they experience their prison life, and that the other dimensions are influenced by the quality of this relationship. One could argue that the prisoner – staff relationship

⁸²⁹ Ibid. (s. 516).

⁸³⁰ Ibid. (s. 520).

⁸³¹ "See Arnold (2005), Crawley (2004). Drake (2008). Liebling (2004a) Liebling and Price (2001). McLean and Liebling (2008). Tait (2008) and this volume. In Norway, such studies have so far been published in Norwegian (for example, Boedal, 1979, and Hammerlin and Mathiassen, 2006)." Johnsen, Granheim og Helgesen (2011, s. 516).

determines prisoners' perception of the quality of prison life to a very significant extent and that this outweighs other (more material) aspects of prison quality.⁸³²

Min konklusjon på grunnlag av Johnsen, Granheim og Helgesen sine funn, er at *nærhet* i små enheter mellom ledelse, ansatte og innsatte, er det mest hensiktsmessige med tanke på å legge til rette for positive endringer for innsatte. Det vil si at ledelse, fengsels- og kontaktbetjenter og innsatte, *lykkes* på samme arena ut fra optimalisering av sine respektive roller.

Schaanning om straff, vitenskap og innhold i kriminalomsorgen

Espen Schaanning går kritisk til verks på nåtidens kriminalomsorg i boken *Lykkens politikk, Fransk opplysningstid og synet på menneske og straff hos Helvetius*. Under overskriften «Vitenskap og religionskritikk», skriver Schaanning at de siste 250 år, har det vært forsøkt å legitimere straff og dets innhold, gjennom det som vi i dag kaller en vitenskapelig tilnærming. Det gjelder om straffedømte lar seg *rehabiliter*, og om straffen ikke virker som den skal m.m. Så fremt det er mulig å finne vitenskapelige metoder som er pålitelig, lar det seg undersøke. Under opplysningstenkningen vokste det frem en naturfilosofi angående hvordan vi kunne skaffe holdbar og pålitelig viten om naturen, herunder om mennesker. For å få dette til måtte det mange observasjoner til. Det var ikke tilstrekkelig med det forskerne fant ut med fornuften.⁸³³

Det har vært en uttalt ambisjon gjennom hele fengselshistorien at de innsatte må rehabiliteres, og i dag står tanken om rehabilitering *sterkere enn på lenge*, selv om det gjennom tidene har vært mange nedslående resultater i så henseende. Når ikke alle innsatte lar seg rehabiliter til bedre menneske, har vi svart på «nothing works» med «what works». «Man trøster seg med at i det minste noen fengsler fungerer rehabiliterende på noen fanger noen ganger. Dermed kan man fremdeles fastholde troen på at straffen «virker»».⁸³⁴ Schaanning skriver at det er tankevekkende at ambisjonene om rehabilitering av fanger i fengsel og oppdragelse av barn og unge i barnehage og skole, kommer inn under de *samme overordnede prinsippene*.

Helvetius og opplysningsfilosofene hyllet vitenskapen, en empirisk vitenskap som skulle bryte ned fordommer, sikre fremskritt og gjøre mennesker frie. Dermed sto vitenskapen på frihetens side:

Men med fengslene dukket det plutselig opp vitenskaper som var basert på ufrihet som forutsetning. Det etablerte seg en «fengselsvitenskap» på midten av 1800-tallet som gikk empirisk til verks, og forsøkte å finne ut hva slags fengsler og fengselsregimer som var best egnet til å forbedre fangene. Det viste seg med andre ord at vitenskapen og despotisk

⁸³² Ibid. (s. 523).

⁸³³ Schaanning (2013).

⁸³⁴ Ibid. (s. 281).

maktutøvelse kunne gå hånd i hånd, ja, at den siste var en forutsetning for den første: Det var nettopp i kraft av sin autoritære maktstruktur at man fikk testet ut på fangene om fengslet «virket».⁸³⁵

I senere tider er det blitt et økende press på å *vitenskapeliggjøre* straffegjennomføringen, og gjøre den mer akademisk begrunnet. Det blir ikke bare brakt inn ulike ekspertgrupper for å kurse fengselsbetjenter og gjennomføre rehabiliteringsprogram, men selve straffen skal være tuftet på vitenskapsbasert kunnskap. Det å straffe har nå blitt et fag, og håpet er at det skal bli en bachelorutdanning for fengselsbetjenter. Schaanning avslutter avsnittet «Fra frigjørende til undertrykkende vitenskap», med å skrive at opplysningsfilosofien ikke kunne vite at fengslene skulle bli en slags *laboratorium* for en slik type forskning, hvor det var en despotisk forvaltning og differensiering av fanger som skulle muliggjøre denne vitenskapen.

Schaanning går også inn på de nåværende innsattes opplevelser av fengselsstraff. Han skriver at i fengsel blir fangene behandlet med største skepsis gjennom urinprøver, cellesjekk, kroppsvisitasjon, begrensninger i besøk, telefonbruk, permisjoner osv. «Fengslet er således mistenksomhet satt i system, den manglende anerkjennelsen – vanæren – hører med til selve systemet».⁸³⁶ Denne måten å se på restriksjonene som de innsatte må forholde seg til, viser Schaannings syn også på fengselsbetjenter, siden det er fengselsbetjentene som gjennomfører restriksjonene, og dermed gir manglende anerkjennelse og vanære for de innsatte.

Fredwall om innholdet i fengselsstraff og fengselsbetjentrollen

Terje Emil Fredwall skriver i introduksjonen til sin doktoravhandling med tittelen «Murer og Moral, Et bidrag til forståelse av fengselsbetjentes profesjonsmoral», følgende om Schaanning sin forskning:

De norske fengselsbetjentene er i hans penn «voktere som har som oppgave å sørge for at fangene lider så mye som foreskrevet». Ikke ved å brennmerke, lemleste eller ydmyke kroppene deres, slik det ble gjort i tidligere århundre. Nei, fortidens steiler og hjul er byttet ut med nåtidens nøkkelknipper, kroppslig lidelsespåføring er blitt til sjelspine, og «betjentenes viktigste oppgave» er ifølge Schaanning «å sørge for at fangene er lei seg». Fengselsbetjenter er «smertepåførere i den forstand at de skal sørge for at fengslet utøver sin tilsiktede lidelsesfulle virkning på fangene», skriver han – og legger til: «Skal vi bruke et billedspråk (som ikke er ment å dramatisere smerten, men kun å anskueliggjøre betjentens rolle), kan vi si at de er 'bødler som styrer øksen'. De holder fengselshjulene i gang».⁸³⁷

Fredwall selv har et interessant kapittel i sin doktoravhandling, med overskriften «Målet om et varmere samfunn» som handler om straff og barmhjertighet. I dette kapitlet drøfter Fredwall straff og barmhjertighet ut fra Martha Nussbaum sin forskning og teoriutvikling.

⁸³⁵ Ibid. (s. 522).

⁸³⁶ Ibid. (s. 528).

⁸³⁷ Fredwall (2014, s. 1-2).

Under overskriften «Det transformerende betjentidealet», skriver Fredwall at, når de fengslede skal leve et kriminalitetsfritt liv etter løslatelse, bør kanskje fengselsbetjentene *interessere seg for de vanskeliggjørende strukturene og de best tilrettelagte mulighetene for å leve et lovlydig liv:*

Transformererne uttrykker her en tydelig tro på at mennesker har mulighet for å utvikle seg, et perspektiv som ikke kun identifiserer de fengslede med de handlingene de er dømt for, men som også ser på dem som konkrete individer med muligheter for forandring. De betoner at det finnes sosiale forhold som kan vanskeliggjøre mulighetene for å leve lovlydige liv, og de er motivert av troen på at disse hindringene kan overvinnes. Slik er dette idealt bærer av håp og vilje til å endre sosiale strukturer.⁸³⁸

Samtidig kritiserer Fredwall disse idealene, tiltakene og dette arbeidet, fordi det omtrent entydig viser til som motivasjon samfunnets nytteverdi av redusert tilbakefall til ny kriminalitet, ut fra ulike programmer og aktiviteter. Kritikken går på at innholdet i soningen ikke har en *egen nytteverdi*, uten at det skal måles i rehabilitering og mindre kriminalitet. Kritikken går også på at kriminalomsorgens normalitetsprinsipp ikke blir fulgt, fordi ulikhetene mellom livet utenfor murene og innenfor murene, er så store. En tredje innvending, er at i det transformerende idealet, oppfordres fengsels-betjentene til å endre andre menneskers liv. Det er de fengselsansatte som er de besluttede subjekter i forandringsprosessen, og ikke den enkelte innsatte. Dette gir en *tydelig asymmetri* i relasjonen, hvor et «vi» skal forandre et «dem». Ut fra Nussbaum er dette en instrumentell måte å møte andre mennesker på, hvor de blir behandlet som *verktøy* som er tingliggjort, for andres formål.

Fredwall kritiserer også det han kaller «Det ordensvoktende idealet», hvor målsetting om ro og orden er med på å uttrykke en objektiviserende innstilling overfor de innsatte. «Det å hjelpe og motivere, støtte og vise omsorg skal ikke gjøres primært av hensynet til den enkelte, men fordi det er effektivt for ro og orden i avdelingen».⁸³⁹ Dette skaper *dårlige vilkår* for å danne gode relasjoner i fengsel. Det sekundære er nytten dette har for samfunnet, slik at ikke de innsatte rømmer og truer samfunnssikkerheten.

Under overskriften «Det oppdragende betjentidealet», skriver Fredwall at betjentenes arbeid innebærer en *oppdragergjerning* hvor målet er at hver enkelt innsatt skal tilegne seg adekvate vaner, verdier, holdninger og ferdigheter. Denne oppdrager-gjerningen bygger på disiplinering, sanksjoner, oppdragelse og påvirkning i troen på at mennesker har muligheter til å utvikle seg gjennom et transformerende ideal, om at de er enkeltindivider med ulike muligheter for forandring. Ikke minst skal fengsels-betjentene være bevisst sin opptreden, slik at de kan være *positive motiverende modeller*, som de innsatte kan etterligne for å skaffe seg gode vaner og levesett.

⁸³⁸ Ibid. (s. 449).

⁸³⁹ Ibid. (s. 451).

Fredwall vurderer «Det medvandrende og det veiledende betjentidealet», som den mest etisk adekvate tilnærmingen til fengselsbetjentrollen. Både den medvandrende og den veiledende fengselsbetjenten synes å være interessert i de innsatte som enkelt-mennesker, og idealet understreker viktigheten av å ikke redusere enkeltmennesker som midler for andres formål. Disse fengselsbetjentene respekterer de innsatte som voksne, beslutningskompetente enkeltmennesker som tar egne avgjørelser. Samtidig setter de grenser, hvis det er nødvendig for fellesskapet, eller for den enkelte innsatte.

De møter de fengslede med en identifiserende, empatisk og sympatiserende forståelse, og de minner gjennomgående om hvor viktig det er å huske at et menneske alltid er mer enn de gjerningene de har gjort. Slik veves det tette bånd mellom barmhjertighetstradisjonen og disse to idealene. Slik løftes nærhetsetikken og nyaristotelismen inn i straffegjennomføringsetikken. Og slik synliggjøres det hvordan Senecas og Nussbaums perspektiver også har klangbunn i en norsk fengselsdiskurs.⁸⁴⁰

Walderhaug om filosofisk blikk og likeverd

Et av de siste forskningsbidragene som jeg presenterer i denne korte oversikten, og som jeg anser har særlig betydning for kriminalomsorgens videre utvikling, er doktorgradsavhandlingen til Marianne Frøystad Walderhaug fra 2018. Avhandlingen heter «Filosofisk samtale med innsatte i fengsel. En fordypning i samtalens form og innhold», hvor et gjennomgående tema er *likeverd*. Gjennom sin forskning har hun jobbet med filosofiske samtaler med innsatte, og tydelig være aktivt til stede overfor de innsatte, når hun har bruker begrepet «tilstedeværende likeverd». Det tilstedeværende likeverd handler om grunnleggende holdninger, for at en filosofisk samtale mellom to eller flere skal finne sted, og hvordan en henvender seg til hverandre på en filosofisk måte. I dette er det to aspekter med tanke på det vi kan kalle *det filosofiske blikket*.

Det første angår hvordan partene henvender seg til hverandre, mens det andre vedrører hvordan den enkelte selv er tilstede i det filosofiske møtet. Med andre ord er vi her opptatt av følgende spørsmål: Hva vil det si å tenke sammen rundt en felles sak? Hvordan møter filosofen og gjesten hverandre fra et filosofisk ståsted? og Hvilke feller må man være oppmerksomme på?⁸⁴¹

I etableringen av et filosofisk blikk, er det en grunnleggende holdning at det er viktig hvordan vi henvender oss til hverandre, og er til stede. Denne forskningen har fått en relativt sentral plass i avhandlingen, ettersom Walderhaugs begrep «tilstedeværende likeverd», har ført til mitt begrep, «situasjonsbetinget likeverd». Derfor går jeg ikke dypere inn i Walderhaugs forskning, i dette vedlegget.

⁸⁴⁰ Ibid. (s. 454).

⁸⁴¹ Walderhaug (2018, s. 163).

Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminalomsorgen i Norge

Antologien *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminalomsorgen i Norge* ble utgitt i 2019. Denne antologien med 22 bidragsyttere, som forskere, med ulike temaer innen kriminalomsorgsforskning, har vært til stor hjelp i avhandlingen. Det er spesielt Siv Kathrin Hjellnes sin artikkel: «Kontaktbetjentrollen i straffegjennomføring i fengsel», Kirsti Nymo med artikkelen: «Fengselsbetjent i dag – og i morgen», og Mette Irmgard Snertingdal med artikkelen: «Velferdsstatlige tjenesters organisering i kriminalomsorgen og et nesten 50 år gammelt essay»,⁸⁴² som har fattet min interesse.

I artikkelen «Radikalisering i fengsel», i samme antologi skriver David Hansen om radikalisering med bakgrunn i forsknings-prosjektet «Religion og religionsutøvelse i fengsel». Denne forskningen har som formål å undersøke om fengselsoppholdet øker eller reduserer de innsattes religiøsitet og eventuelle ekstreme tolkning og utøvelse av religion. Hansen skriver at konvertering til eksempelvis islam absolutt ikke trenger å handle om radikalisering, selv om det dessverre ofte blir vurdert slik av fengselsansatte både i Norge og i andre land. Samtidig er innsatte som konverterer eller finner tilbake til sin tidligere religion, spesielt til islam, sårbare for negativ påvirkning. «Således eksisterer det et potensial for radikalisering av enkelte innsatte, gjennomført av med-innsatte og/eller andre kilder, såkalte *radikalisatorer*».⁸⁴³

Hansens forskning nyanserer altså forståelsen av innsatte som radikaliseres under et fengselsopphold. Min forskning handler ikke direkte om dette fenomenet. Derfor går jeg ikke i dybden på dette, men viser bare til at fenomenet kan ha betydning for forholdet mellom de innsatte, og det som skjer i dagliglivet i fengslene mellom innsatte og ansatte. Når Hansen skriver at det å konvertere til islam ikke er ensbetydende med radikalisering, samtidig som fengselsansatte oftest ser på dette som radikalisering, er det lett å tenke at det er en mangel på kunnskap og kompetanse hos fengselsansatte til å vurdere dette. Vel og merke hvis Hansen har rett i sin analyse.

Andreas Ribe-Nyhus sin erfaringsbaserte forskning som innsatt

I slutten på min forskning fikk jeg tilgang på Andreas Ribe-Nyhus sin ph.d.- avhandling med tittelen «Indre og ytre soning». Ribe-Nyhus sitt doktorgradsarbeid er gjennomført ved Nord universitet, ved Senter for praktisk kunnskap, i samme periode som min forskning er gjennomført. Det betyr at det dermed foreligger to bidrag til forskning på kriminalomsorgen ut fra hvert sitt «innenfra-perspektiv» og med hver sin «innenfra-forståelse», basert i den samme metodiske tilnærmingen og situert i det samme forskningsmiljøet. Han som innsatt og jeg som ansatt i kriminalomsorgen. Ribe-Nyhus sin forskning er utførlig referert til og brukt

⁸⁴² Hjellnes (2019). Nymo (2019). Snertingdal (2019).

⁸⁴³ Hansen (2019, s. 247). Siden avhandlingen ikke omhandler radikalisering, er ikke denne teori drøftet gjennom avhandlingen.

gjennom avhandlingen, med tanke på å få frem et erfaringsbasert bidrag fra det å være innsatt i fengsel. Derfor skriver jeg ikke om hans forskning i dette vedlegget.⁸⁴⁴

⁸⁴⁴ Ribe-Nyhus (2020).

Litteratur

- Alnæs, Ø. (2006). *Fengsel – forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt. Slik de innsatte opplever det*. Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS Oslo.
- Andenæs, J. (1953). *Straffens formål*. Fengselsvesenets forelesningsrekke 1952. Botsfengslets trykkeri.
- Andenæs, J. (1996). *Straffen som problem*. 2. reviderte opplag. Exil Forlag A/S.
- Andrews, D. A. og Bonta, J. (2006). *The psychology of criminal conduct*. 4th ed. Lexis Nexis.
- Bennett, J., Crewe, B. og Wahidin, A. (2008). *Understanding Prison Staff*. Willan Publishing Culmcott House Mill Street. USA.
- Broch, H., Enerstvedt, R. Th., Fjell, E., Hammerlin, Y., Hope, T., Huserbråten, K., Høydalsvik, E., Nygren, P. og Rolland, A. (1991). *Virksomhetsteorien. En innføring – og eksempler*. A/S Falken Forlag. Oslo.
- Bødal, K. (1979). *Fengselstjenestemannen har ordet*. Justisdepartementet – fengselsstyret.
- Crawely, E. og Crawely, P. (2008). Understanding prison officers: culture, cohesion and conflicts. Bennett, Crewe og Wahidin (eds.), *Understanding Prison Staff*. (s. 134-152). Willan Publishing Culmcott House Mill Street. USA.
- Drægebø, H., Bakken, D., Eriksen, T., Johannessen, Ø., Myrland, L., Riisnes, E. og Øster, L. (2006). *Miljøarbeid i fengsel*. I H. Drægebø (Red.), Rapport KRUS. Oslo.
- FAFO (2006). *Etats- eller høyskoleutdanning i norsk kriminalomsorg – konsekvenser for rekrutteringen*. Foreløpig upublisert rapport.
- Foucault, M. (1977). *Overvåkning og straff. Det moderne fengsels historie*. Gyldendal.
- Fredwall, T. E. (2014). *Murer og moral. Et bidrag til forståelsen av fengselsbetjentes profesjonsmoral*. Doktoravhandlinger ved Universitetet i Agder, nr 91.
- Goffman, E. (2001). *Anstalt og menneske*. Jørgen Paludans forlag. 10. opplag.
- Hagen, S. (2005). *Sikkerhet*. Håndbok, nr. 2. KRUS. Oslo.
- Hammerlin, Y. (1997): Jens Bays "konsekvenspedagogikk" – en samtale med Jens Bay i København (TAMU- centeret) den 26.11.1996. *Konsekvenspedagogikken. Småskriftserien nr. 2*. KRUS. Oslo.
- Hammerlin, Y. og Larsen, E. (1997). *Menneskesyn i teorier om mennesket*. Ad Notam Gyldendal.
- Hammerlin, Y. og Kristoffersen, R. (1998). *Habilitering som livsmestringsprosess. Startsted Hassel kretsfengsel?* Dokument & debatt nr. 1/98. KRUS. Oslo.
- Hammerlin, Y. og Mathiassen, C. (2006). *Før og nå. Om konsekvensene av organisatoriske endringer for samhandling mellom fanger og betjenter i et utvalg av lukkede fengsler*. Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS. Oslo.
- Hammerlin, Y. (2008). *Om fangebehandling, fange- og menneskesyn i norsk kriminalomsorg i anstalt 1970-2007*. Det juridiske fakultet UiO.

- Hansen, D. (2019). Radikalisering i fengsel. I K. G. Westerheim og H. M. Kjærgård Eide (Red.), *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminalomsorgen i Norge*. (s. 244-260). Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS. Bergen.
- Hauge, R. (2002). *Kriminalitetens årsaker. Utsnitt av kriminologiens historie*. Universitetsforlaget Oslo. 2. opplag.
- Hjellnes, S. K. (2019). Kontaktbetjentrollen i straffegjennomføring i fengsel. I K. G. Westerheim og H. M. Kjærgård Eide (Red.), *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminalomsorgen i Norge*. (s. 87-103). Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS. Bergen.
- Johansen, O. L. (2007). *Fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet. "En studie av fengselsbetjentyrket sett i lys av intern teori, eksternt teori og empiri"*. Hovedfag i pedagogikk. Universitetet i Oslo. Det utdanningsvitenskapelige fakultet. Pedagogisk forskningsinstitutt.
- Johnsen, B. Granheim, P. K. Helgesen, J. (2011): *Exceptional prison conditions and the quality of prison life: Prison size and prison culture in Norwegian closed prison*. (s. 515-529). *European Journal of Criminology*.
- Karlsen, V. (2001). Oss betjenter imellom. I E. Larsen (Red.), *Etikk og moral på en utfordrende yrkesarena*, (s. 127-159) Kriminalomsorgens utdanningscenter OSLO.
- Lage Bø, K. (1996). *Norsk-Engelsk – Engelsk-Norsk ordliste for Kriminalomsorgen (bokmål)*. KRUS, Oslo.
- Langelid, T og Manger, T. (2005). *Læring bak murene. Fengselsundervisningen i Norge*. Fagbokforlaget. Bergen.
- Langset Storvik, B. (2003). *Straffegjennomføring etter lov av 18. mai 2001 nr. 21*. Høyskoleforlaget AS.
- Larsen, E. (2001). Innledning. I E. Larsen (Red.), *Etikk og moral på en utfordrende yrkesarena*, (s. 9-11) Kriminalomsorgens utdanningscenter OSLO.
- Liebling, A. og Arnold, H. (2004). *Prisons and their Moral Performance. A Study of Values, Quality, and Prison Life*. Oxford University Press.
- Liebling, A. Price, D. og Shefer, G. (2011): *The Prison Officer*. Willan Publishing. New York.
- Mathiesen, T. (2007). *Brott i välfärden. Om brottslighet, utsatthet och kriminalpolitik*. Kriminologiska institutionen Stockholms universitet.

- Nymo, K. (2019). Fengselsbetjent i dag – og i morgen. I K. G. Westerheim og H. M. Kjærgård Eide (Red.), *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminalomsorgen i Norge*. (s. 332-341). Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS. Bergen.
- Pettersen, T. (2001). *Sosialisering i fengsel. Sett fra innsattes perspektiv*. Hovedoppgave NTNU. Pedagogisk Institutt.
- Ribe-Nyhus, A. (2020). *Indre og ytre soning*. Ph.d. i studier av profesjonspraksis. Nord universitet. Bodø.
- Schaanning, E. (2013). *Lykkens politikk. Fransk opplysningstid og synet på menneske og straff hos Helvetius*. Akademika forlag. Oslo.
- Sjølie Øiestad, M. (2002). Endringsarbeid i et virksomhetsteoretisk perspektiv – Hassel fengsel. I W. Meek Hansen (Red.), *Endringsarbeid i åpne fengsler*. (s. 17-22). Småskrift nr 1. KRUS. Oslo.
- Sjølie Øiestad, M. (2005). *Hassel fengsel 2004. En brukerorientert undersøkelse av en virksomhetsteoretisk praksis*. Småskrift nr 1. KRUS. Oslo.
- Skardhamar, T. (2002). *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler*. Institutt for kriminologi og rettsosnologi. Universitetet i Oslo.
- Snertingdal, M. I. (2019). Velferdsstatlige tjenesters organisering i kriminalomsorgen og et nesten 50 år gammelt essay. I K. G. Westerheim og H. M. Kjærgård Eide (Red.), *Kunnskapsbasert straffegjennomføring i kriminalomsorgen i Norge*. (s. 70-86). Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS. Bergen.
- St. meld. nr. 104 (1977- 78). *Om kriminalpolitikken*. Justis- og politidepartement.
- St.meld. nr. 37 (2007 – 2008). *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*. Det Kongelige Justis- og politidepartement.
- Ugelvik, T. (2010). *Å være eller ikke være fange. Frihet som praksis i et norsk mannsfengsel*. Institutt for kriminologi og rettsosnologi. Ph.D. avhandling ved UiO.
- Walderhaug, M. F. (2018). *Filosofiske samtaler med innsatte i fengsel. En fordypning i samtalens form og innhold*. Avhandling for graden philosophian doctor (ph.d.) ved Universitetet i Bergen.
- Ward, T. og Maruna, S. (2007). *Rehabilitation. Beyond the risk paradigm*. Routledge. Tylor & Francis Group. LONDON AND NEW YORK.

Vedlegg 2 Tillatelse til forskning i kriminalomsorgen

Kriminalomsorgen region sørvest

Olav L. Johansen
Skeibakken 45
4306 Sandnes

Deres ref:

Vår ref:
2008/19529-4/602

Dato:
21.12.2008

SØKNAD OM TILLATELSE TIL FORSKNING I KRIMINALOMSORGEN

Det vises til søknad om gjennomføring av doktorgradsprosjekt med problemstillingen: Hvordan kan fengselsbetjentens utvikling av profesjonalitet påvirke de innsattes muligheter for rehabilitering og identitetsutvikling? Prosjektet er tenkt gjennomført som Dr.Philos grad over fire til fem år. Intervju av innsatte og ansatte er tenkt gjennomført i tre fengsler Stavanger, Kristiansand og Haugesund.

Søkeren Olav L. Johansen har ettersendt materiell som ikke var vedlagt førstegangs søknaden og gis med dette tillatelse til å starte sitt doktorgradsarbeid. Tillatelsen gis under den forutsetning at de tre aktuelle fengslene kan delta i prosjektet og at Retningslinjene for forskning i Kriminalomsorgen følges.

Regiondirektøren gjør oppmerksom på at opplysninger forskeren er blitt gjort kjent med kan være underlagt taushetsplikt, jf forvaltningsloven § 13. Forskeren er underlagt taushetsplikt jf forvaltningsloven § 13 c. Av § 13 e følger at forskeren plikter å hindre andre i å få tilgang til eller kjennskap til opplysningene. Overtredelser av taushetsbestemmelser er straffbart, jf Straffeloven § 121. Forskeren bes om å undertegne en taushetserkøring som inneholder bestemmelsene overfor.

Forskeren skal påse at personalopplysninger oppbevares på en forsvarlig måte. Direkte personidentifiserende opplysninger som personnummer, navn, adresse etc. bør lagres atskilt fra det øvrige datamaterialet. Som hovedregel skal personidentifiserbart forskningsmateriale slettes/anonymiseres når prosjektet er gjennomført. Skal personidentifiserbart forskningsmateriale oppbevares lengre, kreves særskilt godkjenning fra personvernombudet/datatilsynet, samtykke fra deltakerne og eventuelt fra rette dispensasjonsmyndighet.

Regiondirektørens vedtak om å anvende taushetsbelagte opplysninger til forskningsmål, kan påklages til Kriminalomsorgens sentrale forvaltning. Klageretten etter forvaltningsloven kap. VI

Postadresse:
Postboks 674
4305 Sandnes

Besøksadresse:
Gjesdalveien 34 3.etasje

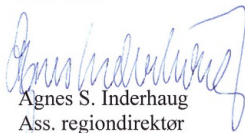
Telefon: 51 97 39 00
Telefaks: 51 97 39 01
Org.nr: 982 348 234
mva

Saksbehandler:
Björg Lindebø
E-post:
region.sorvest@kriminalomsorgen.no

§ 28, omfatter den som ikke får medhold i sin søknad om forskning og den som taushetsplikten er satt til vern for, i denne sammenhengen innsatte, domfelte og tilsatte.

Lykke til.

Med hilsen

Agnes S. Inderhaug
Ass. regiondirektør

Bjørg Lindebø
rådgiver

Vedlegg 3 NSD. Behandling av personopplysninger

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Håriagres g.
N-5007 Berge
Norway
Tel: +47-55 58 21
Fax: +47-55 58 91
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org nr: 985 321

Anton Hoëm
Pedagogisk forskningsinstitutt
Universitetet i Oslo
Postboks 1092 Blindern
0317 OSLO

Vår dato: 14.03.2012

Vår ref:28888 / 6 / KH

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 30.11.2011. All nødvendig informasjon om prosjektet forelå i sin helhet 13.03.2012. Meldingen gjelder prosjektet:

28888	Fengselsforskning
Behandlingsansvarlig	Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder
Daglig ansvarlig	Anton Hoëm

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

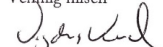
Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.jsp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 25.01.2013, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Kjersti Håvardstun

Kontaktperson: Kjersti Håvardstun tlf: 55 58 29 53
Vedlegg: Prosjektvurdering

Vedlegg 4 Datatilsynet – Behandling av personopplysninger

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 28888

Formålet med prosjektet er å studere fengselsbetjentrollen med tanke på innsattes muligheter for habilitering, rehabilitering og identitetsutvikling. Problemstillingen er "Hvordan kan utviklingen av fengselsbetjentens yrkesidentitet og profesjonalitet gi de innsatte nye muligheter for habilitering, rehabilitering og identitetsutvikling?"

Personvernombudet legger til grunn at UiO er behandlingsansvarlig for studien.

Det forutsettes at det foreligger godkjenning både fra Kriminalomsorgens regionkontor og det enkelte fengsel mht prosjektet.

Utvalget for undersøkelsen består av inntil 16 innsatte og ansatte i fengsel, alle over 18 år.

Personvernombudet viser til NESH sin veiledning for forskning på innsatte

<http://www.etikkom.no/no/FBIB/Temaer/Forskning-pa-bestemte-grupper/Innsatte/>

Personvernombudet forutsetter at taushetsplikten ikke er til hinder for trekking av utvalg og opprettelse av førstegangskontakten.

Personvernombudet finner det reviderte informasjonsskrivet av 13.03.12 tilfredsstillende utformet.

Datamaterialet innhentes i hovedsak gjennom personlige intervju. Ansatte som jobber i et team kan intervjues samtidig dersom det er hensiktsmessig.

Tema for intervju med ansatte dreier seg om deres profesjonalitet og muligheter for å være en hjelper i de innsattes endringer til et lovlydig liv. Tema for intervju med de innsatte vil dreie seg om hva som må til i kriminalomsorgen for at de skal ha muligheter til å leve et kriminalitetsfritt liv etter løslatelse.

Det innhentes sensitive opplysninger, jf. personopplysningsloven § 2 punkt 8 b) og c).

Personvernombudet forutsetter at det ikke innhentes personidentifiserbare opplysninger om innsatte i forbindelse med intervju med ansatte og at taushetsplikten ikke er til hinder for den behandling som finner sted. Det forutsettes videre at det ikke innhentes opplysninger om andre innsatte i intervju med innsatte. Dersom slike opplysninger skulle fremkomme forutsettes det at de slettes.

Intervjuene tas opp ved lydopptak. Lydopptakene slettes etter transkribering.

Prosjektslutt er 25.01.13. Datamaterialet anonymiseres ved at verken direkte eller indirekte personidentifiserbare opplysninger fremgår. Koblingsnøkkel slettes/makuleres. Eventuelle indirekte personidentifiserbare opplysninger fjernes, omskrives eller grovkategoriseres.

Enkelt personer vil ikke kunne identifiseres i avhandling.

I den grad det er aktuelt å publisere sitater, anbefales det at den enkelte får anledning til å lese og godkjenne egne sitat.

Olav Levin Johan Johansen
Skeibakken 45
4306 SANDNES

Deres referanse

Vår referanse (bes oppgitt ved svar)
11/01359-3/CBR

Dato

1. mars 2012

Søknad om konsesjon til å behandle personopplysninger i forbindelse med forskning

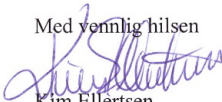
Det vises til Deres brev av 30. desember 2011 om konsesjon til å gjennomføre en spørreundersøkelse blant ansatte i kriminalomsorgen, for å forske på relasjonen mellom de innsatte og fengelsbetjentene.

Det opplyses at det ikke skal behandles sensitive personopplysninger, jf søknadsskjemaets pkt 1.1.2. Det kan i tillegg stilles spørsmål ved om undersøkelsen i det hele tatt medfører en behandling av personopplysninger – eller om den gjennomføres anonymt.

Dette innebærer at prosjektet uansett ikke er konsesjonspliktig, jf personopplysningslovens § 33. Tilsynet anbefaler allikevel at personopplysningslovens bestemmelser etterleves ved behandlingen, herunder krav til informasjonssikkerhet og sletting.

Datatilsynet avslutter med dette saken.

Med vennlig hilsen

Kim Ellertsen
avdelingsdirektør

Cecilie L. B. Rønnevik
seniorrådgiver

Postadresse:
Postboks 8177 Dep
0034 OSLO

Kontoradresse:
Tollbugt 3

Telefon:
22 39 69 00

Telefaks:
22 42 23 50

Org.nr:
974 761 467

Hjemmeside:
www.datatilsynet.no

Vedlegg 5 NSD – Avsluttende saksbehandling

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres ga
N-5007 Berger
Norway
Tel: +47-55 58 21
Fax: +47-55 58 91
nsd@nsd.uib.n
www.nsd.uib.n
Org.nr. 985 3211

Olav Levin Johansen
Åna fengsel
Nærbo
4365 NÆRBØ

Vår dato: 05.01.2012

Vår ref: 28888 KH/LR

Deres dato:

Deres ref:

AVSLUTTET SAKSBEHANDLING

Vi viser til meldeskjema for prosjektet:

28888 *Fengselsforskning*

Personvernombudet viser til meldeskjema og korrespondanse per e-post og telefon med prosjektleder. Vi forstår det slik at prosjektleder ikke formelt er tilknyttet en institusjon som har avtale med NSD om personvernombudsordning. Spørsmål om melde- eller konsesjonsplikt for prosjektet må derfor avklares med Datatilsynet.

Personvernombudet avslutter sin saksbehandling av prosjektet uten at prosjektet er vurdert i forhold til personopplysningsloven med forskrifter.

Ta gjerne kontakt dersom noe er uklart.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Kjersti Håvardstun

Kontaktperson: Kjersti Håvardstun tlf: 55 58 29 53,

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no

TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. klyrre.svarva@svt.ntnu.no

TROMSØ: NSD, HSL, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. martin-arne.andersen@uit.no

Vedlegg 6 Mail-korrespondanse med NSD for videre godkjenning i ph.d. forskningen

4.3.2020

Re: FW: Manglende statusrapport for NSD-registrert prosjekt

Emne: Re: FW: Manglende statusrapport for NSD-registrert prosjekt
Fra: Kjersti Haugstvedt <kjersti.haugstvedt@nsd.uib.no>
Dato: Torsdag 4. Juni 2015 14:45 CEST
Til: Kari-Anne Ulfesnes <k.a.ulfesnes@iped.uio.no>
CC: olav.levin@lyse.net <olav.levin@lyse.net>
Svar-til: Kjersti Haugstvedt <kjersti.haugstvedt@nsd.uib.no>

Dette er tilstrekkelig. Takk for tilbakemelding.

mvh,
Kjersti Haugstvedt

Kari-Anne Ulfesnes skrev den 02.06.2015 16:29:

> Hei,
>
> Ang. prosjekt 28888 "Fengselsforskning":
>
> Er informasjonen under tilstrekkelig til at NSD kan anse dette prosjektet som avsluttet?
>
> Beste hilsen Kari-Anne Ulfesnes
>
> -----Original Message-----
> From: olav johansen [mailto:olav.levin@lyse.net]
> Sent: Saturday, May 23, 2015 8:31 PM
> To: Kari-Anne Ulfesnes
> Subject: Re: Manglende statusrapport for NSD-registrert prosjekt
>
> Hei!
> Avhandlingen ble underkjent av bedømmelseskomiteen og dermed ikke godkjent av UiO. Jeg jobber med omskriving av avhandlingen og søker ph.d program ved UiN "Studier av profesjonspraksis". Søknadsfristen er 1. september. Jeg gjennomfører nå kurset "Vitenskapsteori" ved UiN og har fått en professor ved Studier av profesjonspraksis til å være hovedveileder, hvis jeg kommer inn på doktorgradsprogrammet i høst. I den forbindelse kommer jeg til å bruke dataene fra dr. philos avhandlingen. Når det er klart om jeg kommer inn, kan jeg sende navnet på professoren som blir min hovedveileder. NB: Intervjuene er allerede anonymisert og i avhandlingen har jeg heller ikke skrevet hvilke fengsler jeg har intervjuet i.
> Beste hilsen Olav Levin Johansen.
> Onsdag 20. Mai 2015 12:51 CEST skrev Kari-Anne Ulfesnes <k.a.ulfesnes@iped.uio.no>:
>
>
> Kjære Olav Levin Johansen,
>
> Universitetsdirektøren har mottatt en melding om at prosjektet "Fengselsforskning" mangler sluttinformasjon hos Norsk Samfunnsvitenskapelig datatjeneste. De trenger å vite om data er slettet eller anonymisert.
>
> Prosjektet står med avslutningsdato 31.8.2014
>
> Det er Anton Hoem som står som daglig ansvarlig, men NSD opplyser at det er du som har vært utførende forsker.
>
> Pga at Anton Hoem har gått bort, har hans institutt, Institutt for pedagogikk, mottatt saken.
>
> Vi ønsker å få avsluttet saken, men vi trenger bekreftelse fra deg på at dataene fra prosjektet er slettet eller anonymisert.
>
> Fint om du kan bekrefte dette på epost.
>
> Hvis det er behov for videre drøfting, ta gjerne kontakt med meg på telefon, snarest
>
> Beste hilsen
>
> --
> Kari-Anne Ulfesnes
> Forskningsrådgiver / Research advisor
> Dept. of Education
> University of Oslo

<https://mail.alfibox.no/SOGa/so/olav.levin@lyse.net/Mail/0/folderINBOX/8730/ooopuview>

Re: FW: Manglende statusrapport for NSD-registrert prosjekt

Ph: +47-22840735
Skype: karianne 0901

>
>
>
>
>
>
>

--

Vennlig hilsen
Kjersti Haugstvedt
Spesialrådgiver
(Special Adviser)

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
(Norwegian Social Science Data Services)
Personvernombud for forskning
Harald Hårfagres gate 29, 5007 BERGEN

Tlf. direkte: (+47) 55 58 29 53
Tlf. sentral: (+47) 55 58 81 80
Email: kjersti.haugstvedt@nsd.uib.no
Internettadresse www.nsd.uib.no/personvern

4.3.2020

28888

Emne: 28888
Fra: Kjersti Haugstvedt <kjersti.haugstvedt@nsd.uib.no>
Dato: Fredag 9. Mai 2014 11:14 CEST
Til: olav.johansen <olav.levin@lyse.net>
Svar-til: Kjersti Haugstvedt <kjersti.haugstvedt@nsd.uib.no>

BEKREFTELSE

Personvernombudet viser til endringsmelding mottatt 08.05.14. Prosjektperioden forlenges midlertidig til 31.08.14. Vi ber deg for øvrig melde fra så snart ny daglig ansvarlig er utnevnt.

--

Vennlig hilsen
Kjersti Haugstvedt
Spesialrådgiver
(Special Adviser)

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
(Norwegian Social Science Data Services)
Personvernombud for forskning
Harald Hårfagres gate 29, 5007 BERGEN

Tlf. direkte: (+47) 55 58 29 53
Tlf. sentral: (+47) 55 58 81 80
Email: kjersti.haugstvedt@nsd.uib.no
Internettadresse www.nsd.uib.no/personvern

<mailto:olav.levin@lyse.net> MailID:644dNR0Y/5744/personvern

Emne: VS: [nsd.nsd] Dataoverføring
Fra: Håkon Tranvåg <Hakon.Tranvag@nsd.no>

Dato: Tirsdag 17. August 2021 13:44 CEST
Til: olav.levin@lyse.net <olav.levin@lyse.net>

CC: postmottak@nsd.no <postmottak@nsd.no>

Svar-til: Håkon Tranvåg <Hakon.Tranvag@nsd.no>

1 fil

Hei,

Hos NSD er prosjekt 28888 registrert som avslutta, og datamaterialet anonymisert. Anonyme data kan du gjenbruke som du ønsker i eit nytt prosjekt ved ein ny institusjon, utan å melde dette til oss eller informantane.

Dersom datamaterialet ikkje er anonymisert, bør du opprette eit nytt meldeskjema til NSD slik at Nord universitet får protokollført dette. Du kan legge ved ei stadfesting frå UiO om at dei godtar å overføre ansvaret for dataane til Nord, slik eg forstår av din epost at dei har.

Ved endring av behandlingsansvarlig bør i utgangspunktet informantane, i den grad det er mogleg, få beskjed. Er dette uforholdsmessig vanskeleg, kan ein likevel unnta frå dette.

Men som sagt: Er dataane no anonyme treng du ikkje melde noko endring til NSD.

Håper dette var til hjelp.

Hei!

Som dere vil se av vedlegget, så har jeg vært i kontakt med Kari-Anne Ulfsnes og Kjersti Haugstvedt på mail, angående avslutning av prosjekt 28888 fengsesforskning ved UiO med Anton Hoëm som veileder og overføring av data til min nåværende ph.d.- avhandling, med Jan Selmer Methi som hovedveileder og Johan Arnt Myrstad som medveileder. Likevel ønsker jeg en endelig avklaring i brev form, som jeg kan sette inn som vedlegg i avhandlingen. Hvis det er behov for det så kan jeg oversende mailkontakten jeg har hatt med Ulfsnes og Haugstvedt.

Beste hilsen Olav Levin Johansen. Mobil 93401943

NSD om dataoverføring.pdf (133 KiB)

Vedlegg 7 Brev til informantene om å stille til intervju

Olav Levin Johansen

Dato _____

Intervjuperson

Navn: _____

FORESPØRSEL OM Å STILLE SOM INTERVJUPERSON?

I forbindelse med dr. philos studie.

Jeg er nå inne i slutfasen på mitt dr. philos studie i pedagogikk ved Universitetet i Oslo. I den forbindelse skal jeg intervjuer både innsatte og fengselsbetjenter. Jeg skal ha noen tilfeldig utvalgte innsatte og fengselsbetjenter, og noen som er utvalgt på grunn av spesielle tiltak. Et eksempel kan være programinstruktører og noen av de innsatte som har gjennomført program i kriminalomsorgen. Rekruttering av de tilfeldig utvalgte informantene er gjennomført i samarbeid med fengslenes personalkontor. Fengselsbetjentene er tilfeldig trukket ut fra ansattnummer og de innsatte ut fra innsattnummer. Jeg er derfor ikke kjent med noens identitet før dere har sagt dere villig til å stille som intervjupersoner.

Avhandlingens problemstilling er:

”Hvordan kan fengselsbetjentens utvikling av yrkesidentitet og profesjonalitet gi de innsattes nye muligheter for habilitering, rehabilitering og identitetsutvikling?”

Spørsmålene til innsatte dreier seg i hovedsak om hva som må til for at fengselsvesenet med sine fengselsbetjenter og programinstruktører skal ha muligheter til at du som innsatt skal kunne bryte med rus- og kriminalitet. Derfor handler noen av spørsmålene om din oppvekst og bakgrunn. Spørsmålene til fengselsbetjentene vil dreie seg om hvilke profesjonelle kvalifikasjoner og kriterier som må til for at innsatte skal ha muligheter til habilitering, rehabilitering og identitetsutvikling.

Jeg har tenkt at intervjuet skal vare ca en time, og at jeg tar opp samtalen på bånd slik at det som blir sagt kan skrives ned. Du som intervjuperson vil være helt anonym i doktoravhandlingen. Jeg vil referere til en av intervjupersonene når jeg beskriver utsagnene i avhandlingen. En annen måte som kan bli brukt, er at jeg lager fiktive fornavn, eller bruker en stillingsbenevnelse på de ansatte. Overføring/transkribering fra båndopptakeren gjør jeg selv. Dermed er det ingen andre en meg og eventuelt veileder som får tilgang til disse dataene før de er ferdig behandlet, anonymisert og drøftet inn i avhandlingen, innen prosjektslutt 25.01.13. Jeg ber om å få din underskrift på den vedlagte samtykkeerklæringen dersom du ønsker å delta.

Jeg håper at du tar den utforingen det er å stille som intervjuperson. Dersom du ikke svarer til fengselets personalkontor eller undertegnede innen 14 dager fra du har mottatt denne skriftlige forespørselen anser jeg at du ikke ønsker å stille til intervju. Det er helt frivillig å stille til intervju og det får ingen konsekvenser om du velger å avstå. Det er også anledning til å trekke seg senere uten å måtte begrunne dette.

Vedlegg 8 Samtykkeerklæring

SAMTYKKEERKLÆRING 1

Jeg sier meg villig til å bli intervjuet av Olav Levin Johansen i forbindelse med dr. philos studiet. Jeg er kjent med at mine opplysninger blir brukt i doktoravhandlingen med problemstillingen: Hvordan kan fengselsbetjentens utvikling av yrkesidentitet og profesjonalitet gi de innsatte nye muligheter for rehabilitering og identitetsutvikling?

Jeg er skriftlig informert om at data fremkommet i intervju blir anonymisert. Jeg er kjent med at det er frivillig om jeg vil la meg intervjuet. Jeg samtykker i å gi riktige opplysninger slik at forskningen blir valid og relevant.

Dato	Navn
------	------

SAMTYKKEERKLÆRING 2

Jeg sier meg villig til å bli intervjuet av Olav Levin Johansen i forbindelse med dr. philos studiet. Jeg er kjent med at mine opplysninger blir brukt i doktoravhandlingen med problemstillingen: Hvordan kan fengselsbetjentens utvikling av yrkesidentitet og profesjonalitet gi de innsatte nye muligheter for rehabilitering og identitetsutvikling?

Som ikke randomisert og spesialutvalgt intervjuperson gir jeg samtykke til at mitt navn blir brukt i avhandlingen.

Jeg krever – krever ikke – å lese de delene av avhandlingen hvor mitt navn er brukt. Stryk det som ikke passer.

Dato	Navn
------	------

Vedlegg 9 Spørsmålsguide

SPØRSMÅLSGUIDE TIL BETJENTER

- Problemstilling. Hvordan kan fengselsbetjentens utvikling av yrkesidentitet og profesjonalitet gi de innsatte nye muligheter for rehabilitering og identitetsutvikling?
- Alder og kjønn?
- Hvor lenge har du jobbet som fengselsbetjent?
- Hvilken utdanning har du? Både fengselsfaglig og annen.
- Kan du kort beskrive din rolle som fengselsbetjent?
- Kan du kort si noe om deg selv som kontaktbetjent?
- Hvilke kvalifikasjoner mener du å må ha for å kunne jobbe profesjonelt med innsattes rehabilitering og identitetsutvikling?
- Hvordan må fengselsvesenet fungere for at du skal nå målene om rehabilitering av innsatte?
- Hvordan ser du på at det stilles krav om høyere utdanning hos toppledelsen, men ikke hos fengselsbetjentene? Hvorfor er det slik?
- Kan du beskrive kvalifikasjonene til den absolutt fremtidige perfekte/ideelle fengselsbetjenten?
- Kan du beskrive den absolutt optimale relasjonen mellom innsatte og fengselsbetjentene som vil føre til rehabilitering og identitetsutvikling.
- Hva vet du om fengselsvesenets etiske krav til deg?
- Beskriv dine mest høyverdige etiske og moralske prinsipper.
- Hva vil mer utdanning bety i jobben som fengselsbetjent?
- Er du utdannet programinstruktør? Hvis ja, hva betyr denne tilleggsutdannelsen i fengselsbetjentjobben?
- Hvordan forholder du deg til nye straffegjennomføringsformer som er forskningsbasert?
- Kan du hjelpe den innsatte til å gjøre en egen innsats til et rus og kriminalitetsfritt liv?

Programinstruktører

- Hva er det viktigste du gjør som programinstruktør?
- Kan du beskrive dine kvalifikasjoner, etiske holdninger og verdier.
- Hvilke betydning har dine kvalifikasjoner, etiske holdninger og verdier å si for deltakerne?

SPØRSMÅLSGUIDE TIL INNSATTE

- Problemstilling. Hvordan kan fengselsbetjentens utvikling av yrkesidentitet og profesjonalitet gi de innsatte nye muligheter for rehabilitering og identitetsutvikling?
- Alder og kjønn?
- Hvor mange dommer har du?
- Kan du kort beskrive hvem du er (din identitet)?

- Hvordan har din oppvekst vært? Stabilitet vs ustabilitet? Foreldre, søsken, barnehage, skole og relasjoner? Har noen av foreldrene dine vært i forbindelse med kriminalitet?
- Hvilke type lek hadde du som barn, og hva har den betydd for deg?
- Har du problemer med rusmidler?
- Har du vært utsatt for omsorgssvikt? Hvis ja, har du fått hjelp, hvilke?
- Har du lese- og skrivevansker (dysleksi)? Har du fått hjelp, hvilke?
- Har du ADHD? Har du fått hjelp, hvilke?
- Hva har ført deg i fengsel? Var det noen form for tilfældigheter?
- Har du gjennomført program i fengsel? Ved ja, hvilken betydning har det hatt for deg?
- Hva er ditt hovedproblem i livet?
- Hva har kontaktbetjentordningen gitt deg?
- Hvilke kvalifikasjoner bør/må kontaktbetjenten/fengselsbetjenten ha for å hjelpe deg mot et kriminalitetsfritt liv? Beskriv fremtidens ideelle kontaktbetjent/fengselsbetjent.
- Hvordan var dine skoleprestasjoner og hvordan likte du deg på skolen?
- Hvordan kan du gjøre en egen innsats for å bekjempe eventuelt rus og kriminalitet?
- Hva skal til for at du kan anerkjenne fengselsbetjenten som hjelper og vokter/grensesetter?
- Er du inne i en vond sirkel når det gjelder kriminalitet, og når kriminelle samles?
- Hvordan har fengselsoppholdet/ene påvirket deg?
- Hva har du lært i fengsel og hvorfor?
- Kan du beskrive hvordan den ideelle kriminalomsorgen bør være i forhold til habilitering, rehabilitering og identitetsutvikling.

Intervjuene var tenkt gjennomført ut fra en uformell spørsmålsguide. Dette slik at jeg kunne gripe fatt i utsagnene til informantene og stille utdypende spørsmål. Intervjuspørsmålene er stilt ut fra mitt ønske om å få vite mest mulig om betjentenes selvforståelse, yrkesidentitet og profesjonalitet og de innsattes opplevelse av fengselsoppholdet. Den faktiske gjennomføringen ble annerledes enn den var tenkt og planlagt. Når det første spørsmålet var stilt, ut fra spørsmålsguiden, var vi inne i en kommunikasjons-form der jeg naturlig grep fatt i det jeg så som mest betydningsfullt. Deretter tok intervjuene mange og til dels uventede retninger, men som ga meg mer dyptgripende informasjon enn om jeg «slavisk» skulle ha fulgt spørsmålsguiden. Informantenes innspill i denne avhandlingen har bidratt vesentlig til en triangulering mellom mine erfaringer, teori og deres innspill. Der intervjuene er brukt i avhandlingen, innleder jeg med de spørsmålene, eller det spørsmålet som ble stilt, og også betydningen for sammenhengen intervjuene er satt inn i, i denne avhandlingen. Intervjuene blir drøftet og analysert ut fra konteksten i avhandlingen. De erfarings-baserte fortellingene er tuftet på min hukommelse fra min yrkesaktive tid.

Som sagt er disse intervjuene i denne ph.d.- avhandlingen kun tilleggsempiri, som betyr at jeg har plukket ut de intervjuene som har relevans for denne avhandlingen. I dr. philos. avhandlingen var jeg ikke kjent med at egne erfaringsbaserte fortellinger kan brukes som empiri, slik jeg har gjort det i denne avhandlingen, som dermed gir mindre behov for intervju

av andre. Det står likevel klart for meg at når jeg først har transkribert disse intervjuene og har tillatelse fra NSD til å bruke dem, og de gir et rikere empirisk materiale til min utforskning av den herværende problemstillingen, så har det hatt verdi å ta dem i bruk når det var relevant.

Avhandlingen med tittelen «Ideal, selvforståelse og yrkesidentitet. En studie av egne erfaringer som fengselsførstebetjent i spenningsfeltet mellom hjelp og grensesetting» handler om Olav Levin Johansens erfaringer som fengselsbetjent og mellomleder i kriminalomsorgen i Norge. Datagrunnlaget er i hovedsak to fortellinger som til sammen uttrykker det spenningsfeltet som avhandlingen undersøker. Refleksjonene over dette med et innefra-perspektiv har gitt funn som tyder på at fengselsbetjenter objektivt sett er de som best kan legge til rette for positive endringsprosesser for de innsatte. I dette arbeidet er det avgjørende at betjentene tilegner seg og anvender et begreps-apparat med særlig vekt på innsikt i likeverds-begrep på ulike nivå – individ, institusjon og samfunn.

Johansen viser at innefra-perspektivet gir et nødvendig bidrag til kriminalomsorgs-forskningen rettet mot å realisere intensjonene i straffens formål. En slik realisering forutsetter imidlertid at fengslene utvikler seg til å bli bevisst lærende organisasjoner som ønsker å lære av egne erfaringer.

Avhandlingens teori og metode-drøftinger har ført til utvikling av noen nye begreper og til at noen etablerte begreper er satt inn i nye kontekster, og deretter brukt som analyseverktøy. Her introduseres og videreutvikles begrepene indre ontologi og indre epistemologi i relasjon til ideal og straffegjennomføring. Johansen argumenterer også inngående for hvorfor vår forståelse av «ansvar» har en vesentlig innvirkning på hvordan vi, som både yrkestakere og forskere, ser, forstår og videre tolker den virkeligheten vi står i.